BSB Bayerische StaatsBibliothek
MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Fischer, Jakab

1856 - 1906 emlékmű kiadja a Pozsonyi Orvos-Természettudományi Egyesület fennállásának ötvenedik évfordulója alkalmaból

Pozsony 1907

4 Med.g. 77 c
urn:nbn:de:bvb:12-bsb00067319-3

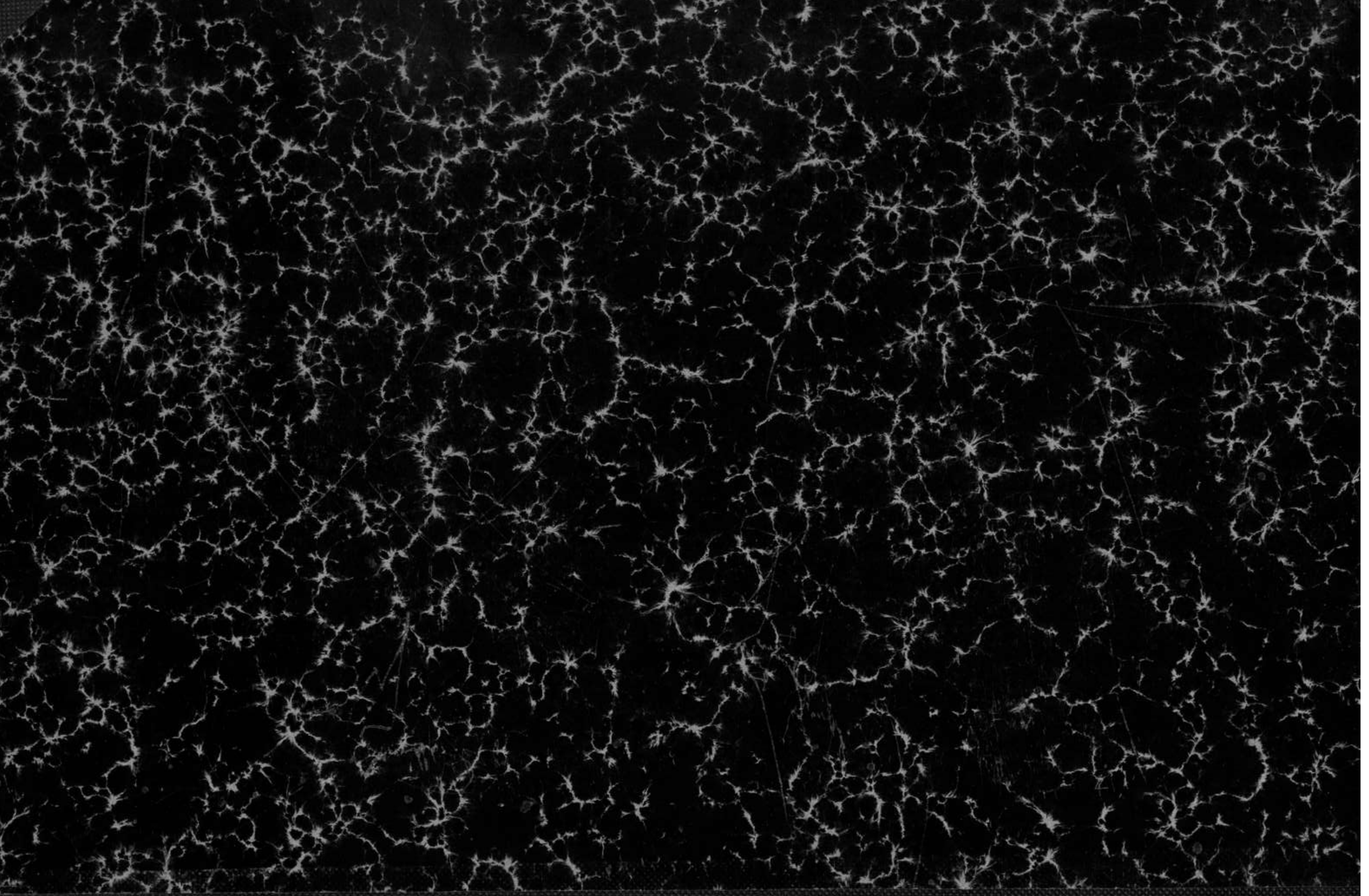

000673319

00067319

4° Med. 9.
77 c

Emlékmű

00067319

Bayerische Staatsbibliothek
<36644303100017

00067319

1856-1906

EMLÉKMŰ

KIADJA

A POZSONYI ORVOS-TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYESÜLET

FENNÁLLÁSÁNAK

ÖTVENEDIK ÉVFORDULÓJA

ALKALMÁBÓL

SZERKESZTETTÉK

DR. FISCHER JAKAB
DR. ORTVAY TIVADAR
POLIKEIT KÁROLY

POZSONY

AZ EGYESÜLET KIADÁSA

1907

1974 L

00067319

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

00067319

00067319

PÁLFFY JÁNOS GRÓF

VAL. BELSŐ TITKOS TANÁCSOS, AZ EGYESÜLET TISZTELETB. ELNÖKE

00067319

1856-1906

EMLÉKMŰ

KIADJA A

POZSONYI ORVOS-TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYESÜLET

FENNÁLLÁSÁNAK

ÖTVENEDIK ÉVFORDULÓJA ALKALMABÓL

SZERKESZTETTÉK

DR. FISCHER JAKAB
DR. ORTVAY TIVADAR
POLIKEIT KÁROLY

POZSONY
AZ EGYESÜLET KIADÁSA
1907

00067319

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACHIENSIS

EMLÉKMŰ

A KIADÁSA

POZSONYI ORVOS-TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYESÜLET

FENNÁLLÁSÁNAK

ÖTVENEDIK ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL.

SZERKESZTETTÉK

Dr. FISCHER JAKAB

Dr. ORTVAY TIVADAR

POLNKEIT KÁROLY

ANGERMAYER KÁROLY KÖNYVNYOMTATÓ INTÉZETÉBŐL.

00067319

I. RÉSZ.

A POZSONYI ORVOS-TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYESÜLET

TÖRTÉNETE ÉS TEVÉKENYSÉGE.

00067319

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

TARTALOMJEGYZÉK.

I. RÉSZ.

A POZSONYI ORVOS-TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYESÜLET TÖRTÉNETE ÉS TEVÉKENYSÉGE.

Lap

DR. FISCHER JAKAB: A pozsonyi orvos-természettudományi egyesület története 1

FEIGLER FERENC: A pozsonyi orvos-természettudományi egyesület muzeumának ötvenéves multja. 75

MERGL KÁROLY: A pozsonyi orvos-természettudományi egyesület könyvtárának ötvenéves multja 95

POLIKEIT KÁROLY: A pozsonyi orvos-természettudományi egyesület természettudományi szakülésein 1856–1905-ig tartott előadások jegyzéke 111

DR. PANTOCSEK JÓZSEF: Pozsony és környékének természetrajzi viszonyai. 181

00067319

A POZSONYI
ORVOS-TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYESÜLET
TÖRTÉNETE

1856—1906

IRTA

Dr. FISCHER JAKAB

ÁLLAMI KÓRHÁZI FŐORVOS, AZ EGYESÜLET TITKÁRA

00067319

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

00067319

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Az az óhaj, hogy Magyarország nyugati részében is a természettudományi törekvéseknek központot teremtsenek, gyakran foglalkoztatta az 50-es évek elején a városunkban természettudományokkal foglalkozó férfiakat. Az a haladás, melyet a szomszéd osztrák tartományok hasoncélu egyesületeinél észleltek, arra késztették őket, hogy ezt az óhajtást meg is testesítsék. 1854. január hó 7-én, este a városháza tanácskozó termében, melyet *Gratzl* József tanácsos e célra rendelkezésre bocsájtott, a természettudományok barátainak egy kis köre gyűlt egybe, hogy egy természettudományi egyesület, esetleges alakítását megbeszéljék. Jelen voltak *Bolla* János, a katholikus népiskolák és az alreáliskola igazgatója, *Fuchs* Albert, az ev. lyceum physika tanára, *Gratzl* József városi tanácsos, dr. *Kornhuber* András a főreáliskola természetrajz tanára, *Mack* Ede a vegytan tanára, báró *Mednyánszky* Dénes, *Molnár* Imre városi könyvelő, *Obermüller* J. a főreáliskola számtan tanára, *Pablasek* M. reáliskolai igazgató, dr. *Pawlowsky* Sándor a pozsonyi akadémia tanársegéde, később a kassai jogakadémia tanára, végül *Schneller* A. százados. Ez a kis kör dr. *Kornhubert, Mack* Edét és dr. *Pawlowskyt* bízta meg egy alapszabálytervezet elkészítésével. Már a január 14-én tartott ülésen a tervezetet fel is olvasták. Az ülésen a fenntieken kívül részt vettek még *Csáder* hitszónok és *Dietl* F. A. póstatiszt. A

00067319

tervezetet csekély módosítással elfogadták és egyúttal elhatározták, hogy Ő Felségéhez folyamodványt intéznek, hogy az egyesület megalakítását megengedje. A folyamodványt a fentieken kívül még számos természetbarát írta alá és mint az első évkönyv történetírója megjegyzi, báró Mednyánszky és dr. Pawlowsky minden lépést megtettek, hogy a magas hatóságok a folyamodványt a császár Ő Felségéhez pártolólag terjeszszék fel. *Attems* gróf, az akkori helytartó tanács alelnöke tényleg jó akaratulag pártfogolta is a kérelmet, de csak 1855. szeptember 24-én jött az értesítés, hogy Ő Felsége 1855. augusztus hó 5-én kelt legkegyelmesebb elhatározásával megengedte, hogy Pozsonyban a természettudományi egyesület megalakulhat, de előbb a Kabinet-iroda által kifogásolt alapszabályok módosítandók. Az ekképp módosított alapszabályokat a császári belügyministerium csak 1856. január 25-én hagyta helyben, mire 1856. február 14-ére a „Pressburger Zeitung“ 34. számában egy nagy értekezletet hívtak egybe. A jól látogatott értekezleten *Gratzl* József elnökölt, aki szép elnöki megnyitójában nem annyira a természettudományok művelése által nyert anyagi hasznot emelte ki, mint azt a kiváló erkölcsi hatást, melyet a természet művelése minden egyénben felkelt. Hivatkozik II. József császárra, ki, midőn első felesége halála őt oly mélyen sújtotta, hogy hetekig magába zárkozott, senkivel sem akart közlekedni, a növénytan búvárlására adta magát és lelki egyensúlyát ismét viszonyerte. Hivatkozik a nagy Napoleonra is, ki számüzetése helyén a természettudományok művelése által nyerte meg lelki vigasztalását. *A természetnek egy igaz barátját sem ismertem,* úgy mond, *a kinek jellemében igaz jószívűséget ne találtam volna.*

Első értekezlet.

Dr. *Kornhuber* az egyesület háláját fejezte ki Ő Felségének a császárnak, kinek legfelsőbb engedélyében a császári kegyelemnek egy különös tényét kell felismerni, mely az egyesület tekintélyét kétség kívül emelni van hivatva.* Az értekezlet ezek után dr. *Kornhuber* indítványára egy bizottságot választott, mely az ülések ügyrendjének szabályait kidolgozza és a legközelebbi egybehivandó közgyűlést előkészítse. Ennek a bizottságnak tagjai lettek *Kornhuber*, *Pawlowsky* és *Mack-on* kívül dr. *Mayer* városi tiszti orvos ajánlatára báró *Walterskirchen*, dr. *Plener* Ignác, dr. *Schmid* Antal és *Bolla* János. Az értekezletet dr. Kornhubernek népszerű előadása fejezte be Pozsony város környékének geológiai viszonyairól. Március hó 10-én újabb értekezletet hívtak egybe, amelyen már dr. *Kornhuber* örömmel jelentette, hogy ez ideig *182* tag jelentkezett, hogy az egyesület alakítása mindenütt élénk rokonszenvvel találkozik.

Második értekezlet.

A wieni „K. k. geologische Reichsanstalt“ tudós igazgatója, *Haidinger* V. sok jóindulattal két ülésen is emlékezett meg a pozsonyi természettudományi egyesület szándékolt alapításáról és indítványára a Reichsanstalt eddig megjelent kiadványait az egyesületnek felajánlották. *Schneller* százados pedig a honi fafajokból álló szép gyűjteményét a leendő múzeumnak ajándékozta. Dr. *Kornhuber* apróbb természetrajzi megfigyeléseket ismertetett, *Mack* tanár pedig a szénnek általa történt száraz lepárlásá- (desztillaciójá-)nál nyert anyagot a *bensolt* mutatta be és sajátságait ismertette. Nem lesz érdektelen, ha az egyesület első tagjait ide iktatjuk.

* A tudományos vagy müvészi egyesületek engedélyezése ugyanis abban az időben a felségjogokhoz tartozott.

Liptó-Szent-Andrási Andreanszky Sándor, cs. és kir. orsz. törvényszéki alelnök
Gróf Attems Henrik, a helytartótanács alelnöke
Dr. Bayer János, cs. kir. jogakadémiai tanár
Beke Albert, cs. kir. orsz. birósági tanácsos
Boltizsár Ágost, székesegyházi áldozár
Berger Károly, tanár
Bernárd József, cs. kir. mérnök, a cs. és kir. épitészeti hivatal előljárója
Bolla János, a katholikus fő- és alreáliskola főtanitója
Boresch Ignácz, cs. kir. országos főbirói tanácsos
Brunner Antal, cs. kir. kerületi pénzügyi biztos
Büchel Alajos, cs. kir. pénzügyi fogalmazó
Berényi János gróf
Dr. Böckh György, sebészorvos
Dr. Cherrier Miklós, cs. kir. tanácsos, a philosophia és theologia tudósa, kanonok
Cottely Ferencz, ügyvéd
Csáder Károly, segédlelkész
Czerny József, országos birósági elnök
Czikann Mór, cs. kir. pénzügyi tanácsos, pénzügyi kerületi igazgató
Darmovzal Ferenc, tanitó
Dávid József, cs. kir. városi titkár
Demelmeyer Mátyás, cs. kir. pénzügyőri főbiztos
Dezasse Ferencz gróf, cs. kir. kamarás, őrnagy
Dr. Dobay Gyula, chemikus és gyógyszerész
Dussil Imre, gyógyszerész
Dr. Dorner Lajos, orvos
Eder Ferencz, mézeskalácsos
Eisenstein Frigyes, lovag, városi tanácsos
Ellmaurer Alfréd, cs. kir. pénzügyi titkár
Engel Imre, cs. kir. pénzügyőri főfelügyelő nyugdíjban
Emeritzy Lajos, ev. lyceumi tanár
Eszterházy Antal gróf
Eszterházy József gróf
Feigler Ferencz, épitész
Ifj. Fischer János, nagykereskedő
Forberger Lajos, cs. kir. főmérnök, épitészeti igazgatósági osztály előljárója

00067319

Frank János, selyemfestő
Frenczl Ferencz, tanitó
Frint József, tanitó
Fuchs Albert, ev. lyceumi tanár
Frankfurt József, hittanitó
Gamperling József, tanitó
Gasztony Ferencz, városi mérnök
Geisler Linus, tanitó
Gesell János, likörgyáros
Dr. Glatz Sámuel, orvos
Göndör István, tanitó
Gottl Mór, városi tanácsos
Graber Henrik, cs. kir. főmérnök
Gratzl József, városi tanácsos
Gritsch Ferencz, tanitó
Grossmann A. F., kereskedő
Grosschadl Ádám, tanitó
Gsund József, cs. k. főföldmérő
Guth Mátyás, cs. k. pénzügyi titkár
Dr. Habermann Bernát, orvos, a szliácsi fürdő tiszti orvosa
Habermayer Rezső, nagykereskedő
Hanny Antal, tanitó
Dr. Heim Károly Ede orvos, cs. k. orvostanácsos
Dr. Helmann Károly, orvos, városi kerületi orvos
Henrici Frigyes, gyógyszerész
Heybl János, községi tanácsos
Höchell Hermann, a „Pressburger Zeitung“ üzletvezetője
Hermann Károly, cs. k. kerületi pénzügyi biztos
Höcher Ferencz, orvos
Huber Károly, cs. k. pénzügyi biztos
Jankó Mihály, cs. k. országos főtörvényszéki tanácsos
Jurenák József, magánzó
Kaiser Edvárd Károly, cs. k. irodai segédtiszt
Kampfmüller Ferencz, polgármester
Kania János, magánzó
beodrai Karácsonyi László, földbirtokos
Kartak Vincze, cs. k. pénzügyi főfelügyelő
Kassay József, cs. k. pénzügyi kerületi biztos
Kastner Vilmos, tanitó
Kaulfuss József, cs. k. erdőbiztos

Kiessling Mór, chemikus
Dr. Kölbl Gusztáv, orvos
Klacsányi László, gyógyszerész
Klaus Ignácz, nyugalmazott városi könyvelő
Knesz Pál, műkertész
Dr. Koch Alajos lovag, orvos
Königsegg-Aulendorf Gusztáv gróf
Dr. Kornhuber András, a bölcsészet tanára
Kostein Károly, cs. k. pénzügyi kerületi igazgatósági gyakornok
Kostein János, cs. kir. számtiszt
Kottek Ferdinánd, nevelő
Kozics Ede, fényképész
Kralitz Albert, cs. kir. pénzügyi fogalmazó
Krapp L. Gusztáv, könyvkereskedő
Kremmann Vincze, cs. kir. erdészeti biztos
Kremnicska Tamás, kanonok
Kuczinski Lipót lovag, cs. kir. országos birói tanácsos
Dr. Küffner Laios, orvos
Lakner Mór, városi tanácsos
Dr. Lang Emil, nyitrai chemikus
Lang Rudolf Ferencz, tanitó
Lass Ferencz, tanitó
Lass József, aranysodrony gyáros
Lengyel József, cs. kir. fővámszedő
Libisch Krisztián, tanitó
Lieb Imre, cs. kir. kapitány, adó-bizottsági tag
Liebleitner János, tanitó
Lipp Prokop, cs. kir. kapitány
Lindner József, cs. kir. országos birósági tanácsos
Dr. Lorinser Gusztáv, orvos, gymnasiumi tanár
Mack Ede, reáliskolai tanár
Madarássy József, földbirtokos
Makszianyi József, cs. kir. tanácsos, adóbizottsági tag
Malinkovski Gusztáv, cs. kir. pénzügyi főtanácsos
Malovecz Zdenko, cs. kir. kamarás, országos birósági tanácsos
Marauschek Károly, cs. kir. országos birósági tanácsos
Márffy Gusztáv, cs. kir. pénzügyőri biztos
Masner József, cs. kir. pénzügyi titkár
Matics Imre, gymnasiumi és reáliskolai tanár
Dr. Mayr Gottfried, városi orvos

00067319

Mednyánszky Dénes báró
Dr. Meck Albert, ügyvéd
Michaelis Vilmos, lyceumi tanár
Michura Károly, városi erdőmester
Molnár Imre, városi könyvelő
Motkó Ferencz, városi tanácsos
Motusz Alajos, cs. kir. pénzügyi tanácsos
Mühr Antal, magánzó
Nádasdy Tamás gróf
Dr. Nagy József, orvos
Németh Miklós, cs. kir. országos birósági segédtiszt
Neszter József, cs. kir. országos birósági tanácsos
Nigris Justus, reáliskolai tanár
Ifj. Nirschy István, kertész
Nittnaus Ádám, tanitó
Noisser J., könyvelő
Obermüller Ignácz, reáliskolai tanár
Pablasek Mátyás, reáliskolai igazgató
Papst Rudolf, cs. kir. fizetőmester
gróf Pálffy Fidel, kanonok
Palsovics Antal, bankár
Pappenheim Kálmán, cs. kir. adószedő
Paulay Zsigmond, hittanár
Pecsovits Floridus
Pelikan Plauenwald Antal, cs. k. pénzügyi tanácsos
Perleberg Viktor, cs. k. pénzügyi fogalmazó
Perni Valentin, reáliskolai tanár
Dr. Petruska Ferencz, ügyvéd, cs. k. országos birósági tanácsos
Dr. Plener Ignácz, cs. k. udvari tan., cs. k. p. ü. igazg. előljáró
Popp Antal, nevelő
Porubsky Dávid, szücs
Rakovsky István, földbirtokos
Ratzenberger Péter, tanitó
Reidner J. G., kereskedő
Reiser Felix, cs. k. városi tanácsos
Renvers Ferencz, cs. k. segédhivatali igazgató
Resch R. Lewald Alajos, cs. k. városi titkár
Dr. Reinhardt János, orvos
Rippeli Ferencz, gyógyszerész, Nyitrán
Rohn Adalbert, mérnök

Rolshausen Miksa
Römer Károly, nagykereskedő
Samarjay Károly, ügyvéd
Scharitzer György, cs. k. országos birósági tanácsos
Schauer József, kereskedő
Scheftschik Mihály, gyógyszerész
Scheller Károly, tanitó-jelölt
Scherz-Vászója József, cs. k. szolgabiró
Scheuermann Vilmos, patkósütő
Schindler F. J., könyvkereskedő
Schlosser Péter, cs. k. udvari tanácsos
Dr. Schmidt Antal, gymnasiumi tanár
Schmidt József, fogorvos
Schneller Ágost, cs. k. százados
Schönhofer Frigyes, városi tanácsos
Schönwälder Károly, karmester
Schosulán Ferdinánd, cs. k. pénzügyi főtanácsos
Schramek Hermenegild, irgalmasrendi főgyógyszerész
Schreiber A. H., reáliskolai tanár
Schreiber Alajos, könyvnyomda-tulajdonos
Schröer K. Gyula, könyvkereskedő
Schwaiger József, könyvkereskedő
Siebenfreund Adalbert, erdőtanácsos
Slaby Ágost, kereskedő
Slubek Gusztáv, likörgyáros
Szmetaczek Ferencz, erdőmester
Smrczka Dominik, cs. k. adóbizottsági titkár
Sommaruga Lipót
Spányik Károly, ügyvéd
Stahl Antal, cs. k. tanácsos
Dr. Stromszky Hermann, orvos
Stummer Arnold, áldozár, Zohorban
Sloboda Venczel, cs. k. gymnasiumi igazgató
Thuma Ferencz, árvaházi káplán
Dr. Tischner Mihály, orvos
Dr. Tomowitz János, orvos, főtörzsorvos a katonai nevelő-intézetben
Torma János, cs. k. országos törvényszéki tanácsos
Travnik Antal, cs. k. birósági titkársegéd
Trinks Rezső, cs. k. segédtiszt

Trzcinski Gyula, cs. k. városi adóbizottsági fogalmazó
Überpacher Mihály, polgármester-helyettes, keresked. kamarai alelnök
Udvardy Ferencz, cs. kir. pénzügyi kerületi biztos
Umlauff János Károly, cs. kir. országos birósági elnök
Walkó Gusztáv, vaskereskedő
Walterskirchen György Vilmos báró
Wawra János, reáliskolai tanár
Weisz Tivadar, vaskereskedő
Widmann József, cs. kir. pénzügyi főtanácsos
Wimmer János, kereskedő
Wittek Salzberg Gusztáv lovag, cs. kir. országos birósági titkár
Zier József, tanitó
Zimmermann János, reáliskolai hittanár
Zuna Sándor, cs. kir. adóellenőr

Tudomásom szerint e sorok irásánál (1907. március hó elsején) a tagok közül még életben vannak: báró *Mednyánszky* Dénes báró és dr. *Plener* Ignác.

Alakuló közgyűlés

1856. március hó 15-én tartották meg az első közgyűlést, melyet dr. *Kornhuber* lendületes beszéddel nyitott meg, melyben az egyesület működésének egész programmját vázolta. Miután *Mack* E. tanár az elkészített ügyrendet felolvasta és a közgyűlés azt elfogadta a tisztviselők választására került a sor. Elnöknek dr. *Plener* Ignác udvari tanácsost, orsz. pénzügyi igazgatót választották. Alelnök lett *Reiser* Felix cs. k. helytartó-tanácsos. Titkár dr. *Kornhuber*. Titkárhelyettes *Mack* Ede. Muzeumőr *Schneller* Ágost. Pénztáros *Kosteni* János pénzügyi fogalmazó. Választmányi tagok lettek: *Bolla* J., dr. *Mayer* G., *Fuchs* Albert és *Pablasek* M.

1856. március hó 26-án tartották meg az első űlést, melyen már *Plener* elnökölt. Elnöki megnyitójában külö-

00067319

nösen arra utalt, hogy a természettudományokban csak úgy képzelhető haladás, hogy ha a külömböző ágak művelői megfigyeléseiket egymással karöltve teszik. A tudománynak egy ága sincsen, úgymond, melyben véleményeknek egyoldalú, kritika nélküli hangoztatása vagy a tapasztalatok rideg elkülönítése annyi veszélylyel járna, mint a természettudományban. Itt haladás csak úgy érhető el, ha a tapasztalatok és észlelések élénk eszmecserének tárgyát képezik, ha azok egymást kölcsönösen kiegészítik, ha együttes működéssel szűrjük le a természettudományok tanuságait. Az egyesülésből merítünk erőt és az összhangból sikert. Dr. *Kornhuber* jelentést tett, hogy a tagok száma 208-ra szaporodott. Az űlés további folyamán *Bolla*, *Mack* és *Kornhuber* tartottak előadásokat a természettudományok köréből.

Első évében az egyesület rendkívül mozgalmas életet élt. Nem kevesebb mint 25 ülés volt, mely üléseken 26 tag 75 előadást tartott, vagy érdekesebb esetekről jelentést tett.

Az üléseket a közoktatásügyi ministerium engedélyével a kir. jogakadémián tartották. Ezen felül a főreáliskolában *Kornhuber* a földtanból, *Mack* a vegytanból népszerű, sorozatos előadásokat tartottak. Megvetették a muzeumnak és a könyvtárnak alapját. Mindkettőhöz az anyagot adományok útján nyerték.

A muzeum már az első évben 482 mineralogiai, 100 palaentologiai tárgygyal rendelkezik. Zoologiai gyűjteménye körülbelül 500 darabból áll; a botanikai gyűjtemény pedig 680 phanerogam és 440 kryptogam fajt tartalmaz, azonfelül 105 fajtáját tartalmazza a honi fáknak. Dicséretére válik a múzeum vezetőségének, hogy a gyűjtemények duplikatumát hazánk középiskolái között szétosztotta. Igy

00067319

jutottak természetrajzi tárgyakhoz a székesfehérvári és felsőlövői főgymnasium, a szentgyörgyi, körmöcbányai és zsolnai alreáliskola.

Az egyesület könyvtára 126 mű-, illetve 300 kötetből állott. A könyvtár részére a kir. kath. gymnazium bocsájtott rendelkezésre egy alkalmas helyiséget, mely minden este 5—9 óra között a tagok rendelkezésére állott. Már az első évben a „*K. k. geologische Reichsanstalt*“ *Wienben*, a „*Naturforschende Gesellschaft*“ *Dresdenben*, továbbá a *Magyar erdészegyesület Pozsonyban* küldték kiadványaikat az új egyesületnek.

A tagok száma is jelentékenyen szaporodott. Az első év végén 365 tagja volt az egyesületnek, még pedig 216 pozsonyi és 149 nem pozsonyi lakós. Az első évben 1856. november 3-án vették fel rendes tagnak dr. *Kanka* Károly orvost, sebészt, cs. k. országos szemorvost. Még pedig dr. *Heim* Károly és dr. *Stromszky* ajánlatára, ki első előadását a szem alkátáról és működéséről az egyesületben 1856. december 15-én tartotta.

Kiváló munkát végzett az egyesület már az első évben azáltal is, hogy közleményeit egy vaskos kötetben kiadta és ezeket a közleményeket más tudományos egyesületeknek vagy intézeteknek cserepéldányképen szétküldte. Bár ebben az emlékkönyvben egyesületünk kiadványaiban megjelent összes értekezleteket külön is összeállítottuk, mégsem mellőzhetem e helyen az első közleményeknek, bővebb ismertetését illetve méltatását. Mindenekelőtt ismételten találkozunk dr. *Kornhuber* nevével, ki nem kevesebb mint 4 értekezést írt. Pozsony környékének geologiai viszonyait ismerteti, majd a Kárpátok magaslatain eszközölt légsúlymérésekről

ír. Rendszeres havi meteorológiai jelentéseket közöl, végül pedig a Duna vízállását ismerteti. Pozsony és környékének valamint Nyugatmagyarországnak *florájával* foglalkoznak *Bolla* János, *Holuby* József és *Pawlowsky* Sándor, míg a *Nádas* mellett elhúzódó Kárpátok növényrajzi ismertetését dr. *Krzisch* nyitramegyei főorvos közli. *Pettko* János selmecbányai akadémiai tanár, a nyugati kárpátok geológiai viszonyairól ír. *Bauer* Sándor ásványok mesterséges úton való előállításáról ír, majd egy tatárosi ásványvíz elemzését ismerteti. *Mack* Ede kisérleteit közli, melyeket légüres térben eszközölt. *Fuchs* Albert pedig egy kisebb szökőkútnak villanyos légkörben tapasztalt magatartásáról számol be. Végül *Holuby* a Jaworinára tett kirándulását írja le és a pozsonyi vegetatió körüli észleleteket ismerteti. Mindezek az értekezések kiváló szaktudást árulnak el és sok tekintetben még máig is forrásmunkául szolgálnak.

Végül felemlítem, hogy az első év végén az egyesület összes bevétele 1415 forint és 5 kr. Kiadása 1015 forint és 41 krajcár volt, úgy, hogy pénztári egyenlegképen 399 forint 24 krajcár maradt.

1857. év

Az 1857. március 16-án megtartott második közgyűlésen az eddigi tisztviselőket újból megválasztották, csak *Fuchs* Albert helyébe dr. *Schmidet* választották a választmányba rendes tagnak, míg a pótválasztmány tagjai lettek: *Fuchs* A., *Rowland* W., *Obermüller* J. és dr. *Glatz* S. Érdemesnek tartom felemlíteni, hogy az egyesület a hivatalos körök részéről mindenkor a legnagyobb előzékenységgel találkozott. *Attems* Henrik gróf, a helytartótanács akkori alelnöke, ki maga is tagja volt az egyesületnek, hizelgő levélben megtiszteltetésnek tartja, hogy őt tagnak

felvették és biztosítja az egyesületet legmesszebb menő hivatalos támogatásáról is. *Thun* gróf, osztrák közoktatásügyi minister a közleményeket személyesen veszi át és elismerő szavakkal emlékezik meg az egyesület működéséről.

Nem kevésbbé mozgalmas volt az egyesületi élet 1857-ben, fennállásának második évében annak dacára, hogy ebben az esztendőben *Plener* Ignác udvari tanácsos, Pozsonyból elköltözvén, az elnökségről leköszönt, ami kétségtelenül az egyesületnek nagy vesztesége volt. 1857. július 9-én tartott ülésen búcsúzik az egyesülettől. Remek búcsúzójában a természettudományoknak valódi dicshymnusokat zeng. Buzdítja a tagokat, hogy az egyesület célját minden erejükkel előmozdítsák, mert a természettudományok mívelése már egymagában véve is nagy gyönyört okoz. A természetben — úgy mond — melynek ismereteit kutatjuk, az igazi otthonunkat találjuk meg és annál inkább szeretjük és ragaszkodunk hozzá, minél inkább tanuljuk megismerni és megérteni törvényeit, minél inkább jövünk tudatára annak, hogy a nagy láncban, mely az egész világot felöleli, az ember képezi az összekötő kapcsot, a gondolkodó ember, aki feltudja fogni, hogy a föld egyúttal az emberiség iskolája is. — A természet törvényeinek felismerésében a természetbúvár megtalálja nagy sikerét, még a természet barátja és a természettudományok mivelői jóval több élvezetet találnak az életben mint azok, kiknek a természet törvényei idegenek. A virágok szép szinükkel és kellemes illatukkal minden embernek kedveskednek. A természet élvezetének legnaivabb formája ez, melyet a növényvilág szín- és illatpompájánál fogva minden csak némileg is fogékony kedélyre gyakorol. De milyen más szemmel nézi a

00067319

természetbúvár ezeket a növényeket, ki azokat a törvényeket is ismeri, melyek a növény keletkezését, növését, sajátságos alakulásait s általában physiológiai magatartását határozták meg.

Az általános műveltségnek egy ága sem hasonlítható a természettudományokhoz, mert ezek mutatják a jelenkornak hatalmas haladását az ókorral, de még az olyan nagyon feldicsérni szokott „régi jó“ időkkel szemben is, a természettudomány a béke fegyvereivel mindig újabb és újabb győzelmeket arat, tágabb és tágabb körökben hódít, anélkül hogy irigykednék, vagy hogy győzelme arányában elfogult volna, tiszteletben tartja mindenkinek meggyőződését, még mások ellentétes törekvéseit sem keresztezi és mert saját tárgya nagyságának tudatában van, felülemelkedik minden párt vagy más egyéb tendentiákat követő viszonyokon, szabad és tiszta marad.

Az egyesület nagy sajnálattal vette tudomásul kiváló elnökének távozását, akit a legközelebbi közgyűlésig *Reiser* Felix helytartótanácsos, alelnök helyettesített. A második esztendőben 17 ülésen 28 tag 72 előadást tartott, azonfelül a főreáliskolában ebben az esztendőben is népszerű előadásokat tartottak, mely előadások közül kiemelendőnek tartom dr. *Kanka* előadását a szemtükörről. Az egyesület élénk tevékenységet fejtett ki Pozsony és környékének nemkülönben Nyugatmagyarország florájának, faunájának és geológiai viszonyainak kutatásában. Ezen kutatások eredményét ismét a közlemények II. kötetében találjuk meg. Az egyesület fennállásának aránylag rövid ideje alatt már oly jó hírnévre tett szert, hogy 36 tudományos egyesület lépett vele csereviszonyba, még pedig a *brünni* k. k. mäh-

00067319

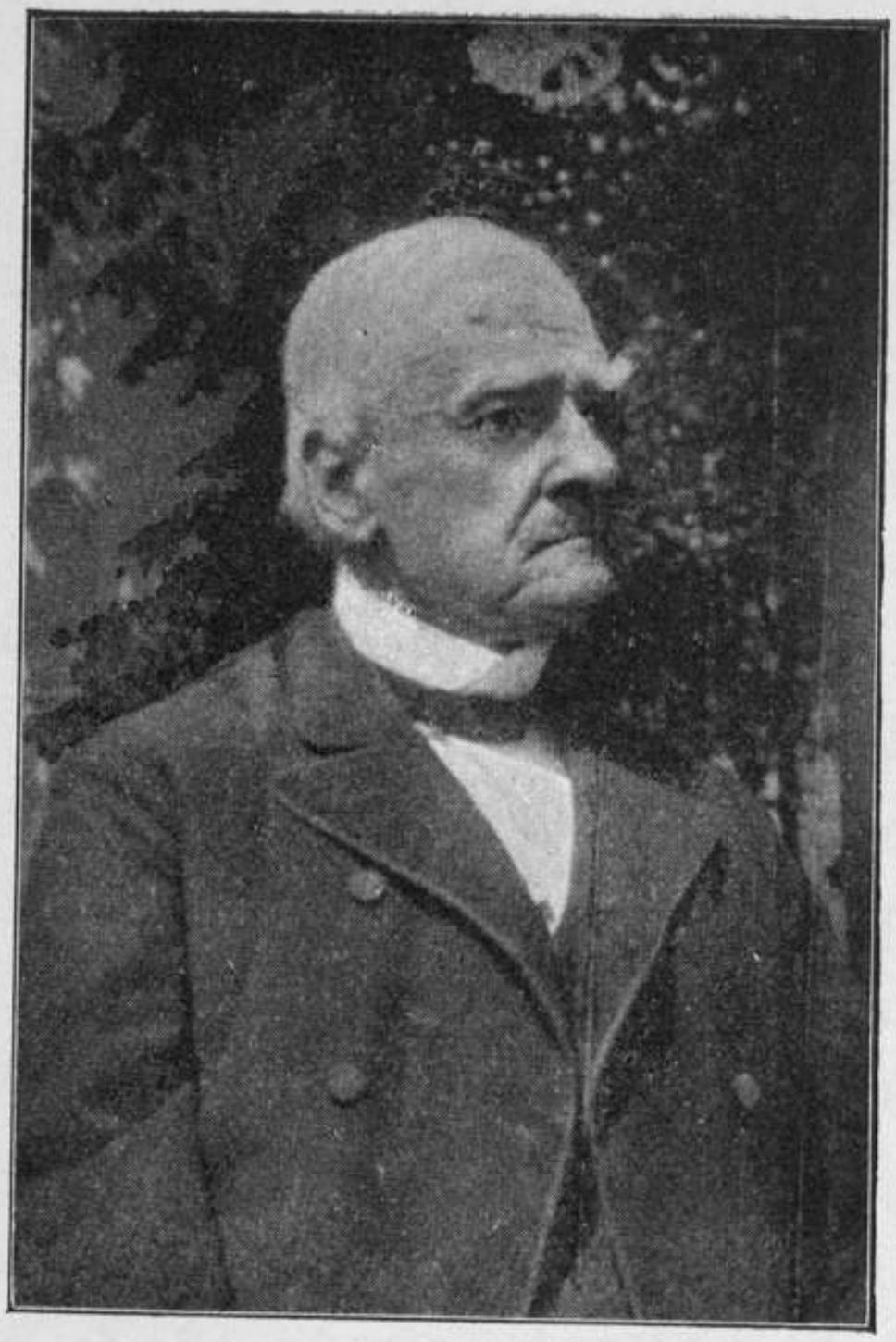

PLENER IGNÁC LOVAG, V. B. T. TANÁCSOS
1856—1857

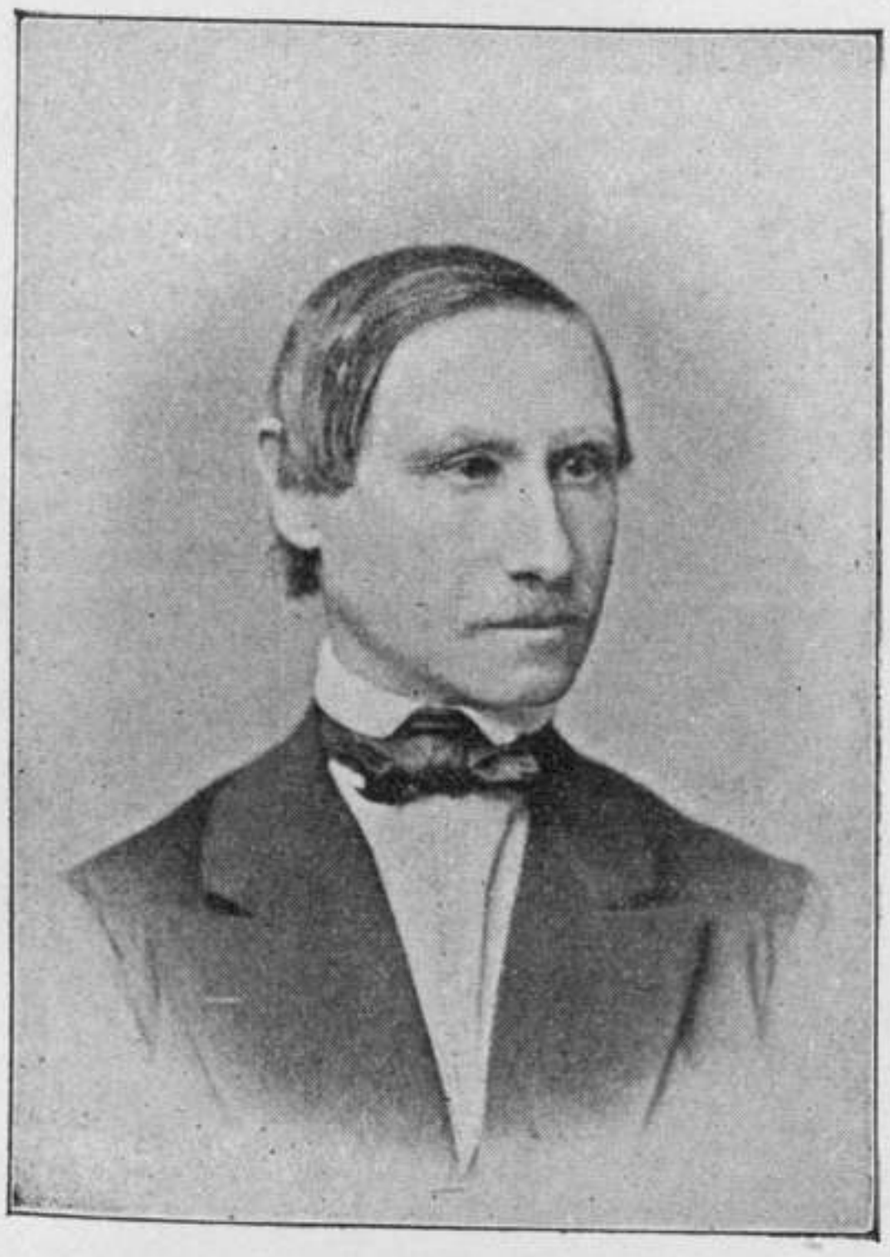

GOTTL MÓR POLGÁRMESTER †
1879—1891

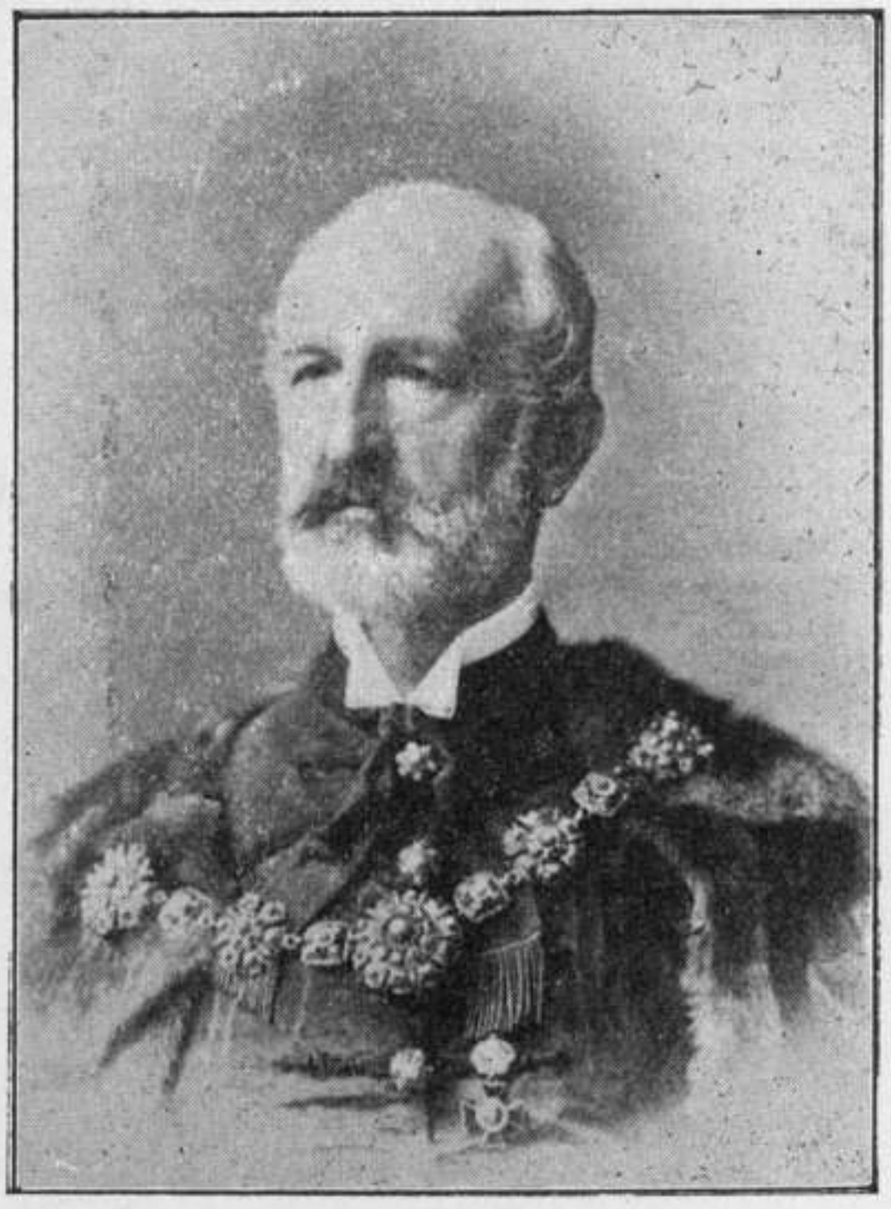

BÁRÓ MEDNYÁNSZKY DÉNES
1864—1878

AZ EGYESÜLET ELNÖKEI

00067319

risch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, a budapesti földtani társulat, a *grazi* „Montanistisch-geognostische Versammlung“, a *nagyszebeni* „Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften“, a *klagenfurti* „K. k. Gesellschaft zur Beförderung der Landwirtschaft und der Industrie in Kärnten“, a *linzi* „Museum Francisko-Carolinum“ a *milanoi* „Königl. Institut der Wissenschaften und Künste“, a *wieni* „Kaiserl. Akademie der Wissenschaften“, a „K. k. geographische Gesellschaft“, a „Zoologisch-botanische Verein“, a „K. k. Landwirtschafts-Gesellschaft“, az *amsterdami* „Königl. Akademie der Wissenschaften“, az *augsburgi* „Naturhistorischer Verein“, a *bambergi* „Naturforschender Verein“, a *baseli* „Naturforschende Gesellschaft“, a *berlini* „Deutsche geologische Gesellschaft“, a *breslaui* „Schlesische Gesellschaft für vaterländische Kultur“, „Der Verein für schlesische Insectenkunde“, az *elberfeldi* „Naturwissenschaftlicher Verein“, a *majna melletti frankfurti* „Physikalischer Verein“, a *hanaui* „Welterau'sche Gesellschaft für Naturkunde“, a *sz. Louisi* „Akademie der Wissenschaften“, a *neu brandenburgi* „Verein der Freunde der Naturgeschichte“, a *würzburgi* „Naturhistorische Gesellschaft“, a *regensburgi* „K. botanische Gesellschaft“, a *rigai* „Naturwissenschaftlicher Verein“, a *strassburgi* „Société des sciences naturelles“, a *stuttgarti* „Württembergischer Verein für Naturkunde“ és a *wernigerodi* „Naturwissenschaftlicher Verein des Harzes“. Az egyesületnek jó hírnevét még az a körülmény is mutatja, hogy egyre többen fordulnak hozzá felvilágosításért. Igy az országos pénzügyigazgatóság felszólítja az egyesületet, hogy kutassa ki, vajjon a Pozsony és környékén levő kincstári telepeken

szén elő-e fordul bányászható mennyiségben. A nyitramegyei hatóság beküld féreglárvákat és azok elpusztítására nézve kér útbaigazítást. Több földbirtokos is fordul hasonló kérelmekkel az egyesülethez, mely a legnagyobb készséggel nyújt felvilágosításokat.

A tagok száma is szaporodik, a második évben már 429 tag van, közülük 184 nem pozsonyi. A nem pozsonyiak közül kiemelem dr. *Chyser* Kornélt, akkori bártfai orvost, ki az egyesület iránti érdeklődését avval is kimutatta, hogy a Budapest környékén található crustaceák egy igen tanuságos gyűjteményét, Dr. *Tóth* Sándor révén az egyesület múzeumának juttatta. A könyvtár 213 műből áll 476 kötetben. A múzeum is tetemesen gyarapodott. Különösen kiemelendő dr. *Böckh* adománya, ki 107 pókfajt ajándékozott, gróf *Benzl Sternau* pedig 300 mohafajt adományozott.

1858. év. A 1858. március 15-én megtartott közgyűlésen elnöknek gróf *Königsegg Aulendorf* Gusztávot választották meg. A többi tisztviselő megmaradt, csak 10 új választmányi tagot választottak, még pedig új választmányi tagok lettek: dr. *Kanka* Károly, dr. *Steiner* Károly, *Gratzl* J. városi tanácsos, *Schosulan* Nándor pénzügyi tanácsos, *Boresch* Ignác törvényszéki bíró és dr. *Küffner* L. orvos. A könyvtárosi teendőkkel dr. *Böckh* G. orvost bízták meg.

Fennállásának harmadik évében az egyesület egyre belterjesebb tevékenységet fejtett ki. A tagok száma 447 kik közül 217 nem pozsonyi lakós. A tudományos testületek száma, melyek az egyesülettel csereviszonyba lépnek 80-ra emelkedik. Még pedig az újabbak között van: a *budapesti* kir. természettudományi egyesület, a *csernovitzi* „Verein für Landeskultur“, a *soproni* „Redaktion der Zeit-

00067319

schrift für Natur- und Heilkunde“, a *klagenfurti* „Naturhistorisches Landesmuseum“, a *prágai* „K. böhmische Gesellschaft der Wissenschaften“ és a „Naturhistorischer Verein Lotos“, a *salzburgi* „K. k. Landwirtschaftsgesellschaft“, a *wieni* „Niederösterreichischer Gewerbeverein“, a „K. k. Hofmineralienkabinet“ és a „K. k. Zentralanstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus“, a *bendorfi* „Gesellschaft für Psychiatrie und gerichtliche Psychologie“, a *berlini* „K. preussische Akademie der Wissenschaften“ és a „Physikalische Gesellschaft“, a *berni* „Schweitzerische Gesellschaft für die gesammten Naturwissenschaften“ és a „Naturforschende Gesellschaft“. a *bonni* „Naturforschender Verein der preussischen Rheinlande und Westphalens“, a *brüsseli* „Academie royale des sciences, des lettres et des beaux arts de Belgique“, a *churi* „Die naturforschende Gesellschaft Graubündens, a *clausthali* „Naturwissenschaftlicher Verein Maja“, a *danzigi* „Naturforschende Gesellschaft“, a *dessaui* „Naturhistorischer Verein für Anhalt“, a *dorpati* „Naturforschende Gesellschaft“, a *dürkheimi* „Naturwissenschaftlicher Verein Pollichia“, az *emdeni* „Naturforschende Gesellschaft“, a *freiburgi* (Breisgauban) „Gesellschaft zur Beförderung der Naturwissenschaften“, a *giesseni* „Oberhessische Gesellschaft für Natur- und Heilkunde“, a *görlitzi* „Naturforschende Gesellschaft“, a *göttingeni* „K. Societät der Wissenschaften“, a *hallei* „Naturwissenschaftlicher Verein für Sachsen und Thüringen“, a *hamburgi* „Naturwissenschaftlicher Verein“ a *jenai* „Kaiserl. Leopoldinisch-Carolinische Akademie der Naturforscher“, a *leipzigi* „K. sächsische Gesellschaft der Wissenschaften“, a *marburgi* „Gesellschaft zur Beförderung der gesammten Naturwissen-

00067319

schaften", a *modenai* „Reale academia di scienze lettere et arti", a *moskvai* „Societé imperiale des naturalistes", a *müncheni* „K. Akademie der Wissenschaften", a *regensburgi* „Zoologisch-mineralogischer Verein" a *stettini* „Entomologischer Verein", a *stockholmi* „K. svenska-vetenskaps-Academie", a *washingtoni* „Smithsonian Institution", a *würzburgi* „Kreiskomité des landwirtschaftlichen Vereines für Unterfranken", a „Medicinisch-physikalische Gesellschaft", és „Der politechnische Verein", végül a *zürichi* „Naturforschende Gesellschaft".

Ami az egyesület tudományos működését illeti, úgy 14 szakűlés volt, melyeken több tag a természettudományok köréből kisérletekkel illusztrált előadást tartott.

A physika köréből említésre méltók a *Rothe* tanár által közölt meteorologikus észlelések Felső-Lövőről a *Tobiás* és dr. *Kornhuber* tanárok által a trencsén-nyitrai és egyéb magyar vármegyékben eszközölt magassági mérések. *Eschfäller* tanár által nagyon pontosan feljegyzett meteorológiai észleletek lehetővé tették dr. *Kornhuber*nek, hogy Pozsony klimatologiáját érdekes adatokkal gazdagítsa. Észleleteit 1856 és 1857-ről graphikus táblákban a főreáliskola értesítőjében közölte, de az egyesület költségére mint külön lenyomatot az összes tagoknak szétküldte. *Obermüller* tanár az üstökösökről tartott érdekes előadást saját észlelései alapján.

Schmid tanár újabb tapasztalatait, melyeket a physikában részben ő, részben mások tettek, több estén adta elő. Végül *Fuchs* tanár a hőről és a zivatarokról oly érdekes népszerű előadásokat tartott, hogy az egyesület ezen előadásokat kinyomatta és különnyomat alakjában a tagok között szétosztatta.

A vegytan terén dr. *Mozer* tanár a baranyai és a lajtahegységből eredő mészpátoknak és a *Zickföld* analysisát végezte, dr. *Láng* a nagykutrai savanyúvizet és a liptómegyei Obada községből eredő vasas vizet elemezte, ugyancsak az egyesület kezdeményezésére elemezték dr. *Bauer* és *Weselsky* Fülöp a vaskutacska és a szentgyörgyi, nemkülönben a bazini forrásvizeket. Végül dr. *Krzisch* és *Keller* E. az óturai savanyúvizet elemezték.

Az *ásványtan* köréből megemlítendő, hogy az egyesület ülésein számos Magyarországon előforduló ásványt mutattak be. *Geológiai* szemponttól az 1858. január 15-én történt nagy földrengésnek tudományos feldolgozását kell kiemelnünk. Ugyancsak tovább haladt az egyesület Magyarország geológiai viszonyainak felismerésében, melyhez úgy jutott, hogy a kormány a fáradhatatlan dr. *Kornhubert* bízta meg avval, hogy a wieni „K. k. Geologische Reichsanstalt“ által Északmagyarországon eszközölt geológiai felvételeknél segédkezzék. Paläonthológiai szempontból érdekesek dr. *Römer* Flóris észleletei, melyeket Győr, Tihany és a bakonyi erdők környékéről tett közé.

A növénytan köréből felemlítendők *Schneller* Ágost munkálatai, melyek a Futak környékén található növényzetre vonatkoznak. *Holuby* és dr. *Krzisch* Nyitramegye, *Bentzel* Sternau gróf, Pozsonyváros phanerogamen florájához gyűjtöttek érdekes adatokat. Ugyancsak gróf Bentzel-Sternau a moszattan újabb haladásáról írt egy tanuságos értekezést, mely különlenyomat képen a tagok között szét lett osztva.

Az állattan köréből felemlítendők *Haberlandt* tanár és *Jurkovits* A. dolgozatai, kik a Hanságot pusztító számban

ellepő vándor tücskökről értekeztek. *Jurkovits* a Fertő-tó környékének madarairól is tett közzé érdekes észleleteket. Hasonló érdekes észleleteket közöltek dr. *Römer* és *Rowland* V. Győr illetve Pozsony környékéről. *Bolla* a Pozsony környéken levő koleopterákkal foglalkozott behatóan. Dr. *Nagy* a nyitramegyei ornithológiai viszonyokról tesz érdekes közléseket. Dr. *Böckh* a pókokkal és azok praeparalásával foglalkozik. A hatóságok ebben az esztendőben is több ízben fordultak az egyesülethez tudományos kérdésekben felvilágosításért és ebben az esztendőben is a hazai tanintézetek között a muzeumi tárgyak duplikátumait szétosztották.

Egyike a legfontosabb eseményeknek volt egy önálló orvosi szakosztály létesítése. Már *Plener* utalt arra, hogy a tudományok egyes ágainak művelői az egyesületben külön is egyesüljenek, hogy a szakférfiak behatóbban foglalkozhassanak saját specialis tudományágukkal. Leginkább az orvosok voltak azok, kik ennek szükségességét belátva 1858. december 2-án önálló szakosztályt alakítottak. A szakosztály elnökéül dr. *Heim* Edét, jegyzőéül dr. *Kanka* Károlyt választotta meg. Az utóbbi már az első ülésen egy igen gyakorlati indítványt tett, hogy a Pozsony megyében oly nagy számmal előforduló hülyékre nézve közelebbi adatokat gyűjtsenek. A második ülésen dr. *Glatz* a cuprum aceticum hatásáról tart előadást, melynek dr. *Kiszel* szerint meningitisnél, pneumoniánál, enteritisnél, apoplexiánál, marasmusnál, impotenciánál, epilepsiánál állitólag kitünő hatása legyen. Dr. *Mayr* óvatosságra int, mivel ez a szer hatásában bizonytalan és veszélyes. Dr. *Habermann* metrorhagia egy esetében a tinct. cupri acetici-t sikerrel hasz-

00067319

nálta. Dr. *Dorner* hivatkozik Sauer tanárnak az orvosi hetilapban közölt cikkére, ki a szert pneumoniánál jó sikerrel alkalmazza. Dr. *Mayr* betegbemutatása után dr. *Kanka* bemutatja a dr. *Türk* bécsi orvos által kieszelt gégetükröt. A harmadik ülésen dr. *Küffner* törvényszéki esetekről referál és az orvosok érdeklődését leginkább egy oly törvényszék-orvosi eset előadásával kelti fel, melyben egy gyilkos elmebeli állapotáról kellett véleményt adni. Az eset, úgymond, azért kiváló érdekességű, mivel az elmebetegség nem volt rögtön szembe ötlő és csak a múlt és jelen lelki állapotnak beható mélyebb vizsgálata által lehetett azt megállapítani. Dr. *Mayr*, ki ezt a beteget szintén megvizsgálta kiemelendőnek tartja, hogy az elmeállapot megvizsgálásánál milyen fontos szem előtt tartani azt a tényt, hogy egy irányban a szellemi működés kifogástalan lehet — például az értelmi körben — míg más körben például a kedélyállapotban a zavarodottságnak legnagyobb foka is jelen lehet. Végül dr. *Habermann* a szliácsi fürdő-évadról tett jelentést.

Az orvosi szakosztálynak ilyetén sikeres működése az egyesület vezetését arra is bírta, hogy egy *pomológiai* szakosztályt is létesítsen, melyben a gyümölcs, szőllő, illetve bortermelés és kertészettel foglalkozók szakmájukat behatóbban mívelhessék. De bár Pozsonyban ilyen egyének nagy számban laktak, egy ilyen gazdasági szakosztály létre nem jött.

A könyvtár ebben az évben már 742 kötetből és 325 füzetből állott. Hasonló gyarapodást látunk a muzeumnál is, mely a könyvtárral együtt a kir. jogakadémia épületébe hurcolkodik, hol tágasabb helyiségek állanak rendelkezésre.

1859. év. Az 1859. évi február hó 25-én tartott évi közgyűlésen a régi tisztviselők újból megválasztattak, kivéve *Kostein* Jánost, ki pénztári tisztét többé elvállalni nem akarta és kinek helyébe dr. *Szalay* Sándor ügyvédet választották meg. Egy második titkárhelyettest is választottak, még pedig dr. *Kanka* Károlyt. A választmánynak új tagja dr. *Szontag* Ábrahám orvos lett.

Fennállásának negyedik évében az egyesület életében némi lankadást lehet észlelni, mintha a politikai átalakulások már árnyékukat előre vetették volna. A tagok száma 407, ami a múlt évihez képest 40 taggal való apadást jelent. Az egyesület 13 szakűlést tartott, az orvosi szakosztály 9-et. Újabban csereviszonyba léptek az egyesülettel a *laibachi* „Verein des Krainischen Landesmuseums“, a *milanoi* „Societa geologica“ és a *londoni* „Atlantis“ szerkesztősége.

Ami a tudományos működést illeti, úgy a *physika* terén kiemelem a légsúlymérésen alapuló magasságméréseket, melyek Pozsony környékén folytatólagosan eszközöltettek, valamint *Forberger* Lajos pontos észleléseit a Duna vízállásáról. *Fuchs* tanár két újabb módszerről értekezett, melylyel kis időmértékeket kiszámítani lehet. *Häcker* egy új tejhütő készüléket mutatott be. *Lobok* bányatanácsos vízoszlopgépekről értekezett.

Ami a vegytant illeti, úgy *Mack* tanár sok estén át a vegytan legújabb jelenségeiről és azoknak technikai kihasználásáról kisérletekkel illusztrált előadásokat tartott. *Rothe* tanár Felső Lövőről, az ugyanezen helységben előforduló savanyúvíz analysisét eszközölte.

Ásványtani és geológiai szempontból fontosak azok a kisérletek, melyeket dr. *Kornhuber* végzett, ki többek közt

a bakonyi hegyeknek, továbbá Trencsénmegye nyugati részének és a kis Kárpátoknak földtani viszonyait ismertette. *Mack* tanár a Fehérhegység barlangjairól értekezett. *Richter* Antal a Pozsony környékén előforduló tözeg iszapot elemezte. *Hazslinszky* tanár a Kárpátokban található homokkövekről tartott tanulságos előadást. Ugyancsak a Bakonyhegységről *Rómer* tanár rendkívül érdekes adatokat ismertetett, és különösen öslénytani szempontból érdekes leleteit a muzeumnak ajándékozta.

Igen gazdag volt az egyesület tevékenysége álattani és növénytani szempontból.

Kollacsek Ernő a kukoricában található keményítőről és az Ulothrix zonata szaporodásáról tett érdekes észleléseket. *Holuby* tanár Nyitramegye, *Schneller* Ágoston Futak környékének, *Hazslinszky* Eperjes környékének növényzetét kutatták. *Rómer* tanár a Centuria florae bakonyensist ismertette. Dr. *Nagy* a nyitrai medreket ismertette és dr. *Böckh* kitünő bonctani készítményeket csinált.

Ebben az esztendőben is több középiskola között osztották szét a muzeum duplikatumait.

Az orvosi szakosztály 9 ülésében sok érdekes orvosi kérdéseket tárgyalt, újabb gyógymódokat vitatott meg.

A könyvtár 862 kötetből és 474 füzetből állott, míg a muzeum gyarapodása is tetemes haladást mutat.

A múlt évben választott pénztáros dr. *Szalay* időközben Duna-Szerdahelyre közjegyzőnek neveztetvén ki, helyette *Gratz* József, városi tanácsnok kezelte a pénztárt, amely 195·59 frt. egyenleget mutatott, de az egyesület összes vagyona a gyűjteményektől és az ingóságoktól eltekintve 1895·35 frt.-ra rúgott.

1860. év. Az 1860. február 10-én megtartott évi közgyűlésen a tisztviselők újra megválasztattak. Pénztáros *Lang* Adolf gyógyszerész lett. Új választmányi tagok lettek: *Samarjay* Károly ügyvéd, *Schosulan* Ferdinand pénzügyi tanácsos, *Svoboda* Vilmos igazgató és *Feigler* Ferenc kőfaragó.

Fennállásának ötödik évében a már múlt évben tapasztalt lankadás még inkább észlelhető. Igy nem találunk nyomára annak, hogy az évenként megtartani szokott közgyűlést ezen esztendőben megtartották-e?

Az 1861-ben kiadott közlemények 5-ik kötete tartalmazza ugyan az 1861. május 27-ig megtartott 16 űlés jegyzőkönyvét, de azok között az évi közgyűlés jegyzőkönyvét hiába keressük.

Időközben még 21 új tagot vettek fel, de hogy hány tag lépett ki vagy halt el, annak nyomára nem akadunk. De mint a jegyzőkönyvekből kitünik, az egyesület ezen időben is élénk tevékenységet fejtett ki a természettudományok minden ágában. Igy kiemeljük a szakűléseken tartott előadások közül *Kornhuber* előadását az atmosferikus levegőről, a föld vulkanizmusáról, a Brusnik táján talált barna szénről, a Temesmegyében előforduló bazaltról, Északmagyarország geológiai viszonyairól, a méhek életműködésének megfigyeléséről, a Máriavölgyi palában található ammonites bifronsról és a Kárpátok és Alpesek hasonló alakulásáról, végül a felső és középső Vágfolyó halait határozta meg. Báró *Mednyánszky* a Koleopterák tömeges jelentkezéséről értekezett. *Fuchs* Lőcsének magasságát állapitotta meg, majd a Kárpátok erdőségeinek határairól értekezett. *Mack* az ivó vízről tartott előadást. *Holuby*, *Bolla* a növénytan köréből, *Bauer* a vegytan, *Jaiteles, Krzich* és

Böckh az állattan köréből tartottak előadást. *Samarjay* Mihály az artézi kutakról, *Rohr* Albert a léghajózásról tartottak előadásokat.

1860. február 27-én titkár jelenti, hogy az egyesület a magas kormány engedélyét megkapta, hogy „Correspondenz des Vereines für Naturkunde zu Pressburg“ cím alatt egy időszakonként megjelenő közlönyt kiadhasson. *Kornhuber* úgy tervezte, hogy ez a közlöny havonként egyszer jelenjék meg és a havi űlések jegyzőkönyvein kívül kisebb természettudományi cikkeket tartalmazzon, különös tekintettel Magyarországra.

Ugyanezen űlésen választották meg az egyesület első levelező tagjait, még pedig: dr. *Hauer* Károlyt, a bécsi földtani intézet elnökét, *Hornstein* Károlyt a bécsi csillagda segédjét, *Langer* Károlyt a bécsi Josefinum tanárát, *Péters* Károlyt a pesti egyetem ásványtan tanárát, *Pettkó* Jánost a selmecbányai akadémia tanárát, végül *Schabusz* Jakab bécsi kereskedelmi akadémiai tanárt.

1860. december hó 10-én tartott ülésen, először látjuk nyomát annak a kívánságnak, hogy az eddig kizárólag német nyelven tartott előadások mellett, magyarnyelvű előadások is tartassanak. Érdekesnek tartom a jegyzőkönyvnek erre vonatkozó részét szóról-szóra ismertetni:

„Nachdem einige Mitglieder des Vereines beim Vereinssekretariat den Wunsch geäußert hatten, Vorträge in ungarischer Sprache zu halten, so wurde vom Vereinausschuß, nachdem mehrere Mitglieder desselben sich in würdiger und freundlicher Weise zugunsten des Wunsches ausgesprochen haben, der folgende motivierte Beschluß gefaßt:

In Anbetracht, daß der Zweck des Vereines für Natur-

00067319

kunde kein anderer ist, als einerseits die Liebe zur Naturwissenschaft im Publikum zu erwecken, andererseits aber die Umgebung Preßburgs, dann aber das ganze Vaterland naturhistorisch zu durchforschen, in Anbetracht ferner, daß der Verein sich nirgends und niemals für einen spezifisch deutschen erklärt hat, und kein Punkt der Statuten die deutsche Sprache als die bei den Vorträgen einzig zulässige erklärt, in Anbetracht endlich, daß seit der Gründung des Vereines sich kein Vortragender je erlaubt hat, auf die Nationalität oder Sprache auch nur im entferntesten anzuspielen, oder von seinem streng naturwissenschaftlichen auf ein anderes Gebiet überzugehen, nimmt der Ausschuß keinen Anstand den Wünschen derjenigen Mitglieder, welche ihre Vorträge in ungarischer Sprache halten wollen, auf das freundlichste entgegenzukommen und erklärt, daß den naturwissenschaftlichen Vorträgen in ungarischer Sprache nicht das mindeste Hindernis im Wege stehe, daher den verehrten Mitgliedern, welche ungarisch vortragen wollen, in den von den Statuten gestellten Grenzen, jeder beliebige zu Vorträgen bestimmte Abend, vollständig und ganz zur freien Disposition steht, und daß diese Vorträge als vom Verein ausgehend und zum Verein gehörig betrachtet werden müssen, so dürfen dieselben auch keiner anderen Form unterworfen werden als derjenigen, welche die Statuten vorschreiben und welche bei den deutschen Vorträgen bisher ausnahmslos beobachtet worden sind.“

Két nagy veszteség érte az egyesületet. Az egyik *Reiser* Felix alelnöknek halála, ki 1860. május 11-én elhalt. Helyébe a választmány ideiglenesen *Schosulan* Nándort kérte

00067319

fel, hogy őt helyettsítse. *Reiser* az egyesület alapításában is élénk részt vett és minden tekintetben, hivatalos állásában is, az egyesület érdekeit mozdította elő. 1861—1864 év

A másik szinte pótolhatatlan veszteség érte az egyesületet azáltal, hogy dr. *Kornhuber* András 1861. augusztus 20-án a wieni műegyetemre neveztetvén ki, titkári állásáról lemondott és helyét *Mack* tanár foglalta el.

Részben *Kornhuber* távozása, részben a nagy politikai átalakulások kezdete az egyesület működését nagyban megbénították. 1864. május hó 29-én tartottak először évi közgyűlést.

Ezen közgyűlésen *Schosulan* udvari tanácsos elnökölt, ki szomorúan konstatálja azon nagyfokú dekadenciát, mely az egyesületben beállott. A helytartótanács feloszlatása és a Pozsonyban székelő törvényszéki hatóságok átalakulása annyiban volt az egyesületre is hatással, hogy hivatalnokai, kik nagyrészt az egyesület tagjai voltak, Pozsonyból eltávozván, az egyesületből is kiléptek. Másrészt a politikai viszonyok annyira absorbeálták a közfigyelmet, hogy a tudományok iránti érdeklődés háttérbe szorult. Igy történhetett meg, hogy az egyesület, melynek tagjai száma még 1860-ban 407 volt, annyira apadt, hogy 1861-ben már csak összesen 63 tag fizette meg a díjat, 1862-ben 110, 1863-ban 83, 1864-ben 76, 1865-ben a közgyűlés kezdetéig csak 4. A választmány ezért késztetve érezte magát, hogy a tagokat írásban felszólítsa, vajjon hajlandók-e továbbra is fenntartani az egyesületet, amire a közgyűlésig 74-en igenlő választ adtak.

Minthogy remény volt arra, hogy a vidéki tagok közül is, kik eddig nem nyilatkozhattak, még többen az egyesület

fennmaradása mellett fognak nyilatkozni, a választmány az egyesület további fennmaradását biztosítva látta.

„Fontos politikai mozgalmak idejében élünk“, így kezdte *Mack* titkár jelentését, „és ez az idő alkalmatlan a tudományok zajtalan működésére. Ezért látjuk, hogy nemcsak egyesületünk, hanem minden hasonló a természettudományok ápolását célzó testület tudományos működésében megakadt. Az emberek érdeklődését a politikai napi kérdések kötik le. Igy történt, hogy az egyesület mindinkább kevesebb tagot vonzott magához, és minthogy nemcsak a tagok száma apadt, hanem a tagdíj hátralékok is aránytalanul megnövekedtek, kénytelen volt a választmány, az egyesület tagjaihoz az említett felhívást intézni.

Königsegg-Aulendorf Gusztáv gróf is, az egyesület eddigi elnöke, 1864. május 1-én kelt levelében sajnálattal lemond az elnöki tisztéről, minthogy Németországba költözött.

De nemcsak a tagok számában, hanem az egyesület munkásságában is nyilatkozik a visszafejlődés. Mert míg 1860-ban 15 szakűlést tartottak, addig 1861-ben hetet, 1862-ben hetet, 1863-ban csak öt és 1864-ben négy űlést tartottak.

Az egyesület azonban több súlyt fektet ezen időben a népszerű előadások fejlesztésére, úgy hogy 1861—1864-ig évről-évre 12 ily népszerű előadást tartottak. Míg 1860-ban 25 tag vett részt az egyesület működésében, 1861-ben 9, 1862-ben 13, 1864-ben 8, és 1865-ben 3.

Az egyesület közleményei sem jelentek meg ezen idő alatt oly rendszeresen mint 1860-ig. 1860-ra és 1861-re együttvéve egy füzet jelent meg. 1862-ben szeptember hóban jelent meg a „Correspondenzblatt“ első száma, melyet

Mack titkár úgy tervezett, hogy az havonta jelenjék meg. Tényleg szeptembertől az év végéig 4 szám jelent meg, 1863-ban azonban csak hét, ezek közül öt kettős szám. 1863-ban a „Correspondenzblatt“ megszünik és 1865-ben ismét 2 évre 1864—65-re szóló füzetben jelenik meg az egyesület közlönye.

Ami az egyesület működését illeti, úgy a vegytan köréből *Mack* tanár tett jelentékeny közléseket, azonkívül a honi cementásványokat és ásványvizet elemezték és a műtrágya gyártásáról folyt tanulságos értekezés. Geológiai szempontból *Kornhuber, Topolanszky* tettek nevezetesebb kutatásokat. — A növénytan terén *Schneller, Richter, Holuby, Knapp* tettek fontosabb észleléseket. A fizika terén kiemelendők *Rote* tanár barometrikus magasság mérései. Ami az állattant illeti, *Böckh* tanár a pókokról, *Kornhuber* a halakról, *Ebenhoch* a madarakról tettek érdekesebb megfigyeléseket. *Mack* a selyembogarak tenyésztésével foglalkozott és különösen a japáni és a honi selyemhernyók keresztezését kisérelte meg.

Az orvosi szakosztály hónapról-hónapra szokott egybegyűlni, hogy fontosabb kóreseteket vitasson meg, sajnos ezen ülésekről feljegyzéseket nem találunk.

Az egyedüli örvendetes jelenséget képezi, hogy az egyesület a honi és külföldi tudományos testületekkel a csereviszonyt nemcsak hogy fenntartotta, hanem fejleszteni is iparkodott úgy, hogy míg 1860-ban 82 egyesülettel állott csereviszonyban, addig 1865-ben már 159-re rúg a száma azoknak az egyesületeknek, a melyekkel csereviszonyt folytatott.

A titkári jelentésből érdekesnek tartom felemlíteni, hogy dacára annak, hogy 1860-ban a választmány a ma-

gyar nyelv használatára nézve a fenntebb említett határozatot hozta, mégis a titkár panaszszerűen említi, hogy ez óhaj mindezideig nem teljesült. Első nyomát a magyar nyelvnek az egyesület közleményeinek 1864—65-iki 8-ik évfolyamában találjuk, amennyiben ezen füzetben két értekezést találunk magyar nyelven, az egyik *Hazslinszky* Frigyestől Északmagyarország és a magas Tátra máj moháját írja le, a másik, melyben br. *Mednyánszky* Dénes a Curare mérget ismerteti.

A könyvtáros jelentése szerint a könyvtár 1865 könyvből áll, ami többnyire a társegyesületek kiadványaiból gyült egybe. Hasonló szaporodást mutat a muzeum is, melynek különösen a herbáriuma 745 német és 2126 fajt tartalmaz.

A közgyűlés alkalmával megejtett választásnál elnök báró *Mednyánszky* Dénes, alelnök *Gottl* polgármester lett. Pénztáros pedig dr. *Rupprecht* Márton. A választmányba új tagul dr. *Tauscher* Bélát is beválasztották.

1865-ben az egyesület mégis új lendületet nyert, 10 szakűlést tartott, mely szakületeken a természettudományban előfordult minden érdekesebb esemény vita tárgyává tétetett.

1865. julius 3-án választották meg az első tiszteletbeli tagokat, még pedig:

Dr. *Plener* Ignácot akkor már osztrák pénzügyminister, dr. *Kornhubert*, ki akkor a wieni műegyetem tanára volt, dr. *Haidinger* Vilmos udvari tanácsos, geológust, dr. *Rokitansky* wieni egyetemi tanárt, és végül dr. *Balassát* a világhírű pesti egyetemi tanárt.

Levelező tagokul választattak *Szabó* János és *Nentwich* Károly pesti egyetemi tanárok. *Fotterle* Ferenc bányatanáa-

00067319

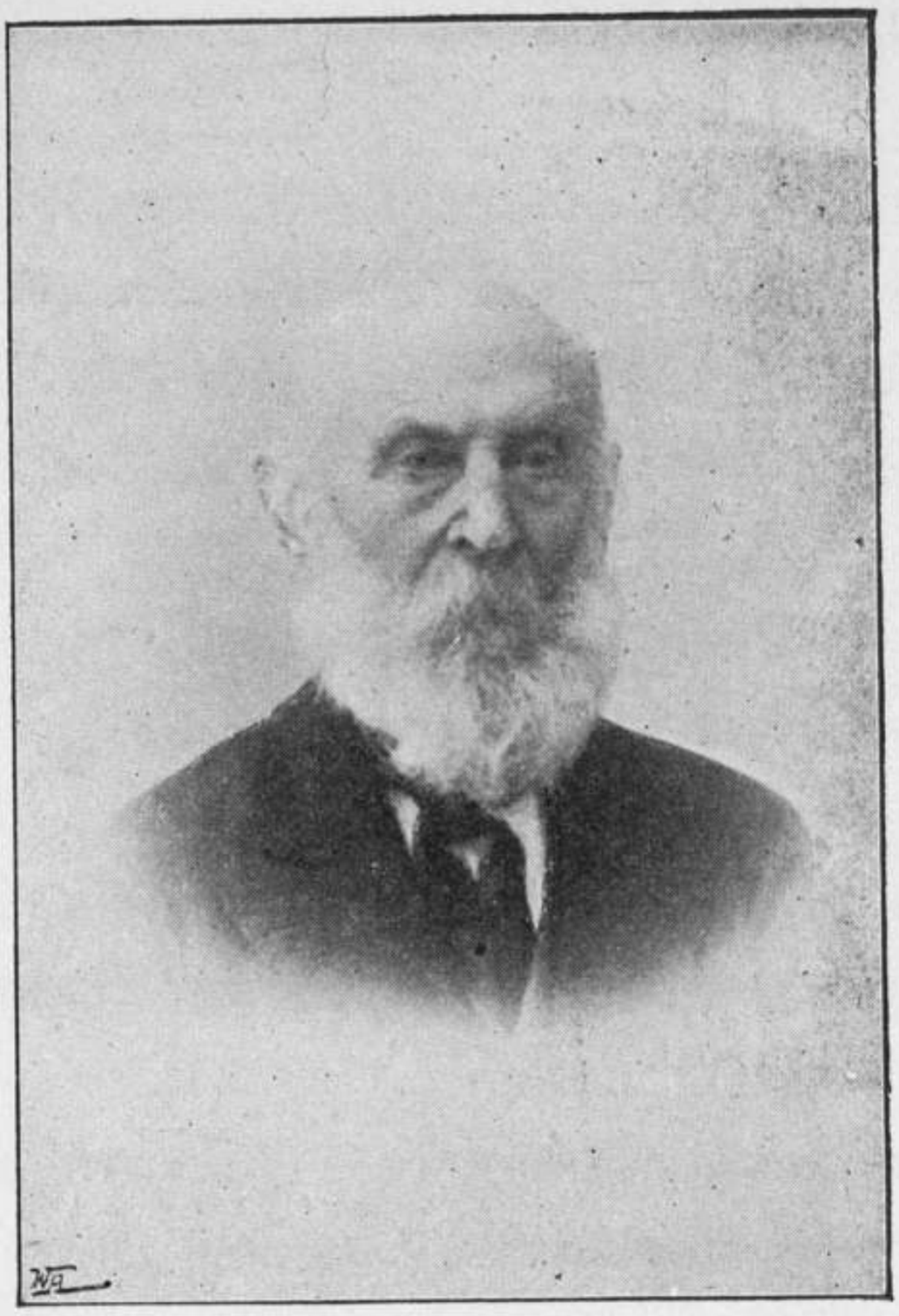

DR. KANKA KÁROLY KIR. TANÁCSOS
ELNÖK 1892 ÓTA

WIEDERMANN KÁROLY TANKER. IG. †
ALELNÖK 1892—1895

DR. ORTVAY TIVADAR ÜGYVÉD
ALELNÖK 1896 ÓTA

AZ EGYESÜLET ELNÖKSÉGE 1892—1906-IG

00067319

csos és *Senoner* könyvtáros Wienben, *Holuby* ev. lelkész Pod- 1865. év.
rágyon és *Lancia* herceg a palermoi tudomány egyetem elnöke.

Az egyesület történetének fénypontját a magyar orvosok és természettudósok Pozsonyban tartott 11-ik vándorgyűlése képezte, midőn a kir. jogakadémia II-dik emeletének összes termeiben nem csekély anyagi áldozattal természettudományi tárgyakból kiállítást rendezett, mely az összes egybegyült tudósok osztatlan tetszését vívta ki.

Ugyancsak az egyesület tagjainak, különösen *Zichy* Károly gróf áldozatkészsége következtében Pozsony és környéke címén egy 20 ívre terjedő munkálatot írtak és nyújtottak át a vándorgyűlés tagjainak amely munkálat magában foglalja mindazon ismereteket, melyek Pozsonymegye természettani földrajzát, orvosi helyrajzát, Pozsonyváros történetét, helyrajzi és statistikai viszonyait, végül Pozsony régészeti műemlékeit is felöleli.

1866-ban már csak 3 szakülés volt, azonban csak két 1866. év.
szakülésnek van nyoma a közlemények 1866-ik évfolyamában. 1867-ben 4 szakülést tartottak. Erről a közlemények- 1867. év.
nek csak 1871-ben megjelent kötéből értesülünk, melyek azonban a közleményekben el nem referáltattak. 1868-ban 1868. év.
egyáltalában nem volt szakűlés, hanem ezen idő alatt is inkább népszerű előadások rendezéséből állott az egyesület tevékenysége. Végre 1869. január 4-én tartott az egyesület 1869. év.
ismét közgyűlést Gottl alpolgármester elnöklete alatt. A titkári jelentés, mely az elmúlt évekre visszatekint, az egyesület működését részben az 1866-ban lezajlott Pozsony városát is érintő háborúban, részben a még mindig folyó politikai átalakulásokban találja, melyek az emberek érdeklődését egészen lekötik.

A külföldi társulatokkal az egyesületnek sikerült a csereviszonyt továbbra is fenntartani és 1869-ben 162 tudományos testület állt egyesületünkkel csereviszonyban.

Dr. *Mack* Edének ez volt utolsó titkári jelentése, amennyiben 1869-ben ő is a wieni műegyetemre lett kinevezve. Ha nem is volt oly kiváló egyéniség mint elődje dr. *Kornhuber*, azért mégis ép oly fáradhatatlan tevékenységgel és buzgó szorgalommal vezette az egyesület ügyeit mint ő.

A könyvtár időközben szintén tetemesen meggyarapodott, 3792 könyvet tartalmazott már, ugyancsak gyarapodott a muzeum is, különösen annak állattani osztálya.

Az egyesület pénztára ezen évben 140·30 frt. deficittel végződik, amire azonban a fedezet a még hátralékos tagdíjakból várható volt.

A megejtett választásnál elnök lett br. *Mednyánszky* Dénes, alelnök *Gottl* Móric alpolgármester, titkár dr. *Kanka* Károly, titkárhelyettesek dr. *Rupprecht* Márton és dr. *Tauscher* Béla, pénztáros dr. *Rigele* Ágost, muzeumőr *Steltzner* Nándor igazgató, könyvtáros dr. *Böck*.

Az új titkár égisze alatt az egyesületi élet új lendületet vett.

Mig 1869-ben a tagok száma már csak ötven egynéhányra sülyed, addig az 1871, április 5-én tartott közgyűlésen titkár jelentette, hogy a tagok száma 98-ra emelkedett. Míg 1869-ben 4 természettudományi és 3 orvosi szakűlést

1870. év. tartottak, addig 1870-ben a természettudományi szakűlések száma 6, az orvosi szakűlések száma pedig 8 volt.

Dr. *Kanka*, dr. *Gotthard* Károly segítségével 1871-ben kiadja a közlemények immár 10-dik kötetét, amely mint az új sorozat első füzete jelenik meg.

Dr. *Kanka* első titkár jelentésében már kiemelte azt, hogy az orvosi szakosztály működése lényegesen túlszárnyalja a természettudományi szakületeket és azért a közlemények címét ennek megfelelően meg is változtatja. A füzetek címe nem többé „Verhandlungen des Vereines für Naturkunde“, hanem „Verhandlungen des Vereines für Natur- und Heilkunde“.

Az egyesület 1869-ben is a természet- és az orvostudomány köréből számos népszerű előadást rendezett.

A muzeumra nézve nagyfokú újítás lépett életbe avval, hogy *Steltzner* muzeumőr és igazgató indítványára a muzeum a nyári hónapokban a nagyközönség számára is megnyittatott, minek eredménye az volt, hogy a múzeumot mindjárt az első évben 452 a második évben 1013 személy látogatta.

A muzeumőr és a könyvtáros gyűjteményeink gyarapodásáról tettek jelentést az utóbbi nyomtatott katalogust is készíttetett, amelyre vonatkozólag megigérte, hogy azt évről-évre az új könyvek jegyzékével pótolni fogja. Az igéret sajnos beváltva nem lett.

A megejtett választáson a régi tisztviselők újból megválasztattak.

1871—1872. év.

Az 1872. április 16-án tartott közgyűlésen dr. *Kanka* titkár beszámol az 1871—72. évekről, amelyek ismét mutatják, hogy orvosi szakülések jóval nagyobb számban tartattak mint természettudományiak. 1871-ben csak négy, 1872-ben hét természettudományi szakűlés volt, míg az orvosi szakülések a nyári hónapoktól eltekintve rendszeresen egyszer vagy kétszer havonkint tartattak meg. Örvendetes eseményről is ád a titkári jelentés számot, a midőn említi, hogy *Reiner* János, ki különösen Felsőmagyarország

madarainak leirásával oly nagy érdemeket szerzett, az egyesületnek 500 forintnyi alapítványt tett. Ezen alapítvány a választmány indítványa értelmében örök időkre mint *Reiner*-alapítvány lesz kezelve és annak kamatait a muzeum részére használják fel.

Panaszolva említi fel a titkári jelentés, hogy, ha az egyesület működése nem oly jelentős mint a hogy kivánatos volna, annak oka azon nehézségekben és akadályokban keresendő, melyben minden szellemi haladást célzó törekvés nálunk ütközik. Nemcsak munka erőben van nálunk hiány, úgy anyagi mint szellemi téren, hanem legyünk őszinték és igazak a munkakedvben is.

A pénztáros ez évben 803·31 forint tiszta vagyont mutat fel.

A megejtett választáson a tisztviselők mind újra megválasztattak. Új választmányi tag dr. *Celler* Nándor lett.

1873. év. 1873-ban 7 természettudományi és 9 orvostudományi szakülés tartatott.

Az 1874. április 29-én tartott évi közgyűlésen titkár örömmel jelenti, hogy a szakűléseken az egyesület tagjai úgy is mint előadók úgy is mint hallgatók élénk részt vesznek.

A közlemények új sorozatának második füzete is megjelent, és ebben *Pantocsek* József, nagy szorgalommal megírt munkáját „Montenegro, Hercegovina és Dalmácia florája és faunája“ címen a titkári jelentés különösen kiemeli.

Igen érdekes a titkári jelentésnek azon része, melyben az egyesület működésének jelentőségéről ír. „Távol áll tőlünk“, úgy mond „azt képzelni, hogy mi tudósok egyesülete vagyunk, akik a természettudományok terén a világot

00067319

új felfedezésekkel és mélyreható búvarkodásokkal gazdagítják, mi a természettudományok barátai vagyunk csupán, kik át vagyunk hatva annak jelentőségétől, melyet a természettudományok tanulmányozása korunkra és egyáltalán az egész emberiség haladására kifejt és annak az eszmének szolgálatában állunk, annak terjesztéséhez bármily csekély mértékben is hozzájárulunk. Erővel és kitartással kell a közönyt leküzdenünk, mely a szellemeket oly könnyen áthatja, hogy lelki ismeretünkben megtaláljuk azt a nyugalmat, hogy kötelességünknek az emberiséggel szemben tőlünk telhetőleg eleget tettünk".

Az egyesület kiadványaival a bécsi világkiállításon is részt vett és elismerő okiratot kapott.

A muzeumőr jelentése szerint 1873-ban 2889 látogatója volt a muzeumnak. A muzeum ismét gyarapodott.

A tisztviselők a régiek maradtak, csakhogy az időközben elhúnyt dr. *Böck* helyett könyvtárosnak dr. *Pantocsek* József lett megválasztva.

1874. évben az egyesület működése új lendületet nyert. 1874. év.

Bár az év elején elhúnyt dr. *Böck* György halálával, ki az egyesület életében tevékeny részt vett, és mint könyvtáros különösen nagy érdemeket szerzett magának, érzékeny veszteség érte az egyesületet, de másrészt a tagok száma 130-ra szaporodott, 7 természettudományi és 7 orvosi szakülést tartottak.

1874. november 18-án egy rendkívüli közgyűlés tartatott, amelyen dr. *Kerpes*, ki az északsarki expeditióban részt vett, élményeiről nagy tetszéssel fogadott előadást tartott, amely előadás kapcsán a közgyűlés

gróf *Wilczek* Jánost,
dr. *Kepes* Gyulát,
dr. *Payer* Gyulát és
Wayprecht Károlyt
tiszteletbeli tagoknak választotta.

Minthogy az egyesületnek a jogakadémiában lévő helyiségei felmondattak, *Gottl* Móric polgármesterhelyettes közbenjárására, Pozsony város közönsége, a városházának Apponyi-utcában fekvő részében egy helyiséget bocsátott az egyesület rendelkezésére, hogy gyűjteményeit felállíthassa.

Az ülések tárgyaiból különösen kiemeljük *Brausewetter* Viktor, a vágvölgyi vasút felügyelőjének igen tanulságos felolvasását „a hídépítmények pneumatikus alapozásáról“, *Fuchs* tanár előadását, „a Venus csillag nap előtti átvonulásáról“, *Rózsai* tanár a „Filoxeráról“ értekezett, mely a szőlőkben már akkor is megkezdte pusztitásait.

Az orvosi szakosztályon tisztán orvostudományi tárgyak kerültek szőnyegre. A titkári jelentés különösen kiemeli az 1875. május 26-án tartott közgyűlésen, hogy az országos korház orvosai, nagy beteg anyagukkal, az orvosi szakosztály tevékenységében élénk részt vettek.

A muzeum ismét gazdagodott, de a könyvtár állapota sok kivánni valót hagyott hátra, a mennyiben a múlt évben megválasztott dr. *Pantocsek* Wienbe költözvén, a könyvtárosi állást ideiglenesen *Wiedermann* igazgató töltötte be, akit a közgyűlés azután könyvtárosnak végleg meg is választott.

A pénztár 1005·99 frt. egyenleggel záródik.

1875. év.

1875-ben 6 természettudományi és 6 orvosi szakűlést tartottak, de már ez űlések látogatottsága nem volt oly élénk mint az előző években.

A tagok száma 130 maradt.

A muzeum tetemesen meggyarapodott és bár a költözködés miatt csak szeptember 2-án nyitották meg a nagyközönség számára, 1605-en látogatták.

A könyvtár főleg a cserepéldányokkal gyarapodott.

A pénztár egyenleg 878·22 frt. volt.

A tisztviselői karban változás csak annyiban volt, hogy dr. *Kováts* György választatott meg választmányi tagnak.

1876. év. 1876-ban az egyesület tevékenysége ismét a megtartott szakűlésekben nyilvánul, melyek közül 6 a természettudományi szakra és 6 az orvostudományi szakra jut.

A természettudományi szakűléseken élénk részt vesz, br. *Mednyánszky* elnök, ki különösen érdekesebb természeti megfigyeléseket közölt.

Az egyesület dr. *Lackner* Károly orvos tagjának 50 éves orvosi jubileumát fényesen ülte meg.

Az orvosi szakosztályon dr. *Gotthard* helyett, ki a jegyzői tisztet viselte, dr. *Wessely* orvos választatott meg.

A muzeum melyet 7346-an látogattak, tetemesen gyarapodott.

A pénztár 1215·39 frt. vagyont mutat fel.

1877. év. Az 1877. május 17-én tartott közgyűlésen a régi tisztviselők újra megválasztattak.

Az egyesület működése 1877-ben ismét lankadást mutat, a tagok száma 118-ra apad.

Az egyesület már csak 10 szakűlést tartott, 4 természettudományit és 6 orvosit.

Különösen kiemelendőnek tartjuk a telefon bemutatását, melynek tudományos magyarázatát *Fuchs* tanár adta. A telefont *Szalay* Ödön a Vágvölgyi vasút igazgató

tanácsosa volt szíves, az egyesület rendelkezésére bocsájtani.

Ebben az esztendőben is az egyesület egyik orvos tagját *Haas* Mátyást, ki 50 éves jubileumát tartotta, melegen ünnepelte.

1878. év. 1878-ben május 28-án tartott közgyűlésen dr. *Kanka* titkár panaszlólag említi fel, hogy az előadók száma mily kevés, és milyen nehéz különösen azokat, akiknek ép hivatásuk a természettudományokkal foglalkozni, előadások tartására megnyerni.

A közgyűlésen dr. *Brehm* világhírű tudost, tiszteletbeli tagul választották.

A muzeum ismét gazdagodott és élénk látogatottságnak örvendett, 8458 látogatója volt.

A könyvtár rendezés alatt volt, a mennyiben a városi alreáliskolába volt kénytelen átköltözni.

A pénztár 1404·49 frt. vagyont mutatott.

A tisztviselők a régiek maradtak.

1878-ban az egyesület 6 természettudományi és 9 orvosi szakűlést tartott.

Steltzner muzeumőr, ki a muzeumot fáradhatatlan búzgósággal a legpéldásabb rendben vezette, panaszlólag említi fel, hogy a helyiségek sem elég tágasak, sem elég világosak és tekintettel arra, hogy nedvesek és az ott való tartózkodás ránézve egészségi hátránynyal jár, ő hetven éves korára való tekintettel muzeumőri tisztjéről kénytelen lemondani. Az egyesület nagy sajnálattal volt kénytelen, ezen lemondást elfogadni.

A pénztár 1735·99 frt. vagyont mutat ki.

1879. év. Az 1879. július 1-én tartott közgyűlésen, a Pozsonyból elköltözködő br. *Mednyánszky* elnök helyett *Gottl* Móric kir.

tanácsos, alpolgármestert választották, *Steltzner* igazgató helyett, muzeumőr *Rózsai* Emil gimnaziumi tanár, ennek helyettese pedig *Dietrich* József reáliskolai tanár lett. A többi tisztviselő és választmányi tag megmaradt.

1879-ben az egyesület 7 természettudományi szakülést tartott, a melyekben *Polikeit* tanár a csillagászat haladásáról, dr. *Celler* a színérzésről és színvakságról, dr. *Bugél* Ödön az ivóvíz hygieniájáról, *Dietrich* tanár az élősdi növényekről, dr. *Friedrich* tanár a villamos fényről, *Dietrich* tanár a Hydra életéről tartottak előadást.

1880-ban az egyesület élete ismét lankadást mutat. 1880. év.

4 természettudományi szakűlés volt, a melyeken *Könyöki* tanár a kátrányfestékek vegyi alkatáról, *Polikeit* tanár a meteorologiáról *Klatt* tanár a resonanciáról, dr. *Schiller* a rendszeres botanikáról tartottak előadásokat.

Hogy vajjon ezen évben az orvosi szakosztály üléseket tartott-e, annak az egyesület közlönyeiben nyomára nem akadunk.

Az 1880-ik évben jelenik meg a közlemények 12-ik, az új sorozat 3-ik füzete, amely *Könyöki* fentemlített előadását, továbbá *Rózsai* Emil tanárnak egy magyar nyelven írt értekezését „Adalékok Pozsony rovar-faunájának ismeretéhez“ címen tartalmazza.

1881-ben 3 természettudományi szakűlést tartottak, 1881. év. melyeken *Könyöky* tanár a földviaszról, *Bogsch* reáliskolai tanár, a Pozsony és vidékén észlelt filoxeráról, *Polikeit* tanár a planéták fizikai természetéről értekeztek.

November 3-án *Holub* Emil híres afrikai utazót ki a muzeumnak sok Délafrikából hozott kitömött állatot adott ajándékba, tiszteletbeli tagnak választották.

Az egyesület kiadja a közlemények 13-ik kötetét az új sorozat 3-dik füzetét, mely *Holuby*nak, *Dietrich*nek és dr. *Celler*nek felolvasásait tartalmazza.

1882. év. 1882-ben az egyesület 3 természettudományi szakűlést tartott, amelyeken dr. *Schiller*, botanikai aforizmák címen tart előadást.

Az egyesületet ebben az évben is nagy veszteség érte, amennyiben előbbi muzeumőre, későbbi alelnöke *Steltzner* Nándor igazgató elhalálozott. Dr. *Kanka* titkár meleg szavakban emlékszik meg a kiváló tudósról, ki az egyesülettel szemben annyi érdemet szerzett; emlékbeszéde a közlemények 14-ik füzetében megtalálható.

1883. év. 1883-ban az egyesület összesen 6 természettudományi szakűlést tartott.

Ezen esztendőben az egyesület a Kárpátegyesület egy fiókját óhajtotta Pozsonyban felállítani és e végből egy bizottságot küld ki, amely ezt létesítse. Az eszmét *Heksch* Sándor adta, ki egy Kárpátegyesületi fióknak felállítását különösen nemzetgazdasági szempontból mondotta kívánatosnak.

Ugyanebben az évben Pozsonyban nagy mozgalom indult meg, hogy a harmadik országos egyetem itt állíttassék fel.

1883. március 7-én tartott szakűlésen *Gottl* Móric polgármester az egyesület elnöke egy rendkívüli közgyűlés egybehivását szorgalmazza a célból, hogy az egyesület mondja ki, hogy azon esetben, ha a harmadik egyetem Pozsonyban állíttatnék fel, értékes természetrajzi gyűjteményeit és könyvtárát az egyetemnek ajándékozza. A rendkívüli közgyűlés 1883. március 13-án tényleg meg is tartatott,

melyen elhatározták, hogy a harmadik országos egyetemnek Pozsonyban leendő felállítása esetén az egyesület természetrajzi gyűjteményeit és könyvtárát az egyetemnek ajándékozza azon kikötéssel azonban, hogy az egyesület tagjai a könyvtárt továbbra is használhassák, amennyiben ezt az egyetem tancélja megengedi. Hasonlókép kiköti az egyesület, hogy a természetrajzi gyűjtemények bizonyos napokon a nagyközönség számára is nyitva tartassanak.

Örvendetes jelenséget képez, hogy ebben az esztendőben az egyesületben tartott felolvasások jórészt magyar nyelven tartattak. Igy *Andrássy* tanár a növények szimbólikus jelentőségéről tartott előadást, dr. *Pávay-Vajna* Gábor, az országos kórház főorvosa, a tüdővészről és annak ragály anyagáról a Koch-féle bacillus tuberculosisról, dr. *Lucich* a bor vegyelemzéséről tartottak előadást. Dr. *Bugél* Ödön azt a kérdést vitatta, vajjon ólomcsöveknek alkalmazása vízvezetékeknél ajánlatos-e. *Könyöky* tanár jelentést tesz egy Búr Szt. Miklóson felfedezett mészkőbarlangról, dr. *Celler* az Alpesekben észlelhető glecscser jelenségekről.

1884-től 1890-ig az egyesület életében nagy hanyatlás állott be. 1884. év.

Még 1884-ben a közlemények 14-ik, az új sorozat 5-ik füzete jelenik meg. Tartalmazza *Polikeit*nek, dr. *Pávay*nak, *Lucich*nak fentemlített előadásait, még pedig az utolsó kettő magyar nyelven. Azonfelül *Holuby*, *Kempelen*, dr. *Schiller* írnak bele értekezéseket.

1887-ben jelenik meg a közlemények 15-ik, az új sorozat 6-ik füzete, melyben dr. *Pávay-Vajna* Gábor két magyar és német nyelven írt cikke került közlésre, az egyik címe „Hová állítsuk fel a harmadik egyetemet“, a második 1887. év.

az acetanylid vagy antifebrin hatásáról tárgyal. *Chernel* István madártani megfigyeléseit közli Pozsony vidékéről, továbbá *Bäumler* megkezdi Pozsony Criptogamen florájának leirását, *Sabranski* egy új szederfajról értekezett, végül dr. *Celler* Nándor a havasokról tartott előadását közli.

A természettudományi szakülésekről ezen közlemények nem hoznak semmiféle feljegyzéseket. Ezen idő alatt az egyesület közgyűlést sem tartott és csak a közlemények időközben megjelent 2 füzete, legvégén levő tagnévjegyzékből tudjuk meg, hogy 1884-ben 115 tagja volt az egyesületnek, 1887-ben 107.

1889. év.

1889-től 1891-ig az egyesület működése csak abban összpontosult, hogy annak orvos tagjai időnként összejöttek, hogy tudományos eszmecsere útján ismereteiket kibővítsék. Az 1891-ben kiadott közlemények már csupán az orvosi szakülések jegyzőkönyveit tartalmazzák. Ezen jegyzőkönyvekben már nyomát látjuk annak, hogyan akarták az egyesületet annak tagjai reformálni, hogy az tevékenységét nagyobb erővel kifejtse.

Az egyesület reformálására az impulzust egy az egyesület további életére nagy hatással levő esemény adta meg. Ugyanis 1889. szeptember 14-én gróf *Pálffy* János, dr. *Kanka* elnökhöz a következő levelet intézte.

Pálffy János gróf fevele 1889-ben.

Nagyságos úr!

Tudomásomra esett, hogy Pozsony város tekintélyes számú orvosainak egylete, a mai orvosi tudomány fejlesztésére szükséges állandó és megfelelő helyiséggel különböző okokból nem bír, azért is ama álláspontból kiindulva,

hogy ily egylet sikeres működésének egyik fontos feltétele az is, hogy az egyletet általános összejövetelek megtartása, ily alkalomkor az eszmék kölcsönös kicserélése, felolvasások, nemkülönben tanulságos betegek bemutatása alkalmas helyiség hiányában akadályokba ne ütközzék, hajlandó vagyok, az egylet tudományos céljait és nemes törekvéseit előmozdítandó, sétatéri házamnak első emeleti lakosztályát ingyenes használatra átengedni. Miután az egylet a kérdéses lakosztályban könyvtár és olvasószoba berendezésére is alkalmas helyiséget talál, azt hiszem, hogy ezáltal az egylet feladatának elérése nagyon meg lesz könnyítve. Hogy ennek minél nagyobb sikere legyen, forró óhajtásom.

Ennek folytán, midőn ezen ajánlatomat Nagyságodnak mint a Pozsonyi Természettudományi Egyesület orvosi szakosztálya elnökének becses tudomására hozom, egyúttal kérem ezen ajánlatomat az egyesület gyűlésén előadni és az e tárgyban hozandó határozatot velem a maga idejében közölni.“

A levél 1889. szeptember 28-án az orvosi szakosztály ülésén felolvastatván nagy lelkesedést keltett, és elhatároztatott, hogy az ülésből a nagylelkű mecaenáshoz, ki akkor Görcben tartózkodott, a következő sürgönyt intézik:

„A pozsonyi természettudományi egyesület nagy lelkesedéssel fogadja el Nagyméltóságod nagylelkű ajánlatát és azért egyelőre is leghálásabb köszönetét fejezi ki“. Egyúttal határozatba ment, hogy az egyesület köszönetét irásban is kifogja fejezni és ezt a gróf visszaérkezése után küldöttségileg átnyújtja.

A folytatólag tartott értekezleten dr. *Pávay* azt kívánja, hogy az orvosi szakosztály törvényes alapon alakuljon egye-

sületté és e célból a természettudományi egyesülettől váljék külön és orvosi társulatot alapítsanak, a melynek számára egy külön e célra kiküldendő bizottság készítsen alapszabályokat.

Dr. *Tauscher* egy ily lépéstől a természettudományi egyesület existenciáját félti, az egészen tönkre menne és azért az indítvány ellen nyilatkozik. Hasonlókép érvel dr. *Ambró* is, ki azt mondja, az orvosok ne lépjenek ki a természettudományi egyesületből, ellenkezőleg azon legyenek, hogy az annak előtte oly jóhírű társulat új életre ébredjen. Ami pedig a külön alakítandó orvosi társulat alapszabályainak szerkesztését illeti, az nem oly igen szükséges. Ő csak azt óhajtaná, legyen meg minden egyes tagban a kötelesség érzete és a kollegialitás szelleme. Dr. *Schmid* és dr. *Dobrovits* is jobbnak látják, ha az orvosok tovább is az orvos- és természettudományi egyesület orvosi szakosztályában maradnak meg, a tagsági díj szintén maradjon a régi, a világitásért és fűtésért járó kiadást, az orvosi szakosztály tagjai külön fizessék.

Az orvosi szakosztály elhatározta:

1. Nem lép ki a természettudományi egyesület kötelékéből.

2. Az orvosi szakosztály szükség esetén a maga számára külön házszabályokat szerkeszthet.

1889. november 6-án dr. *Kanka* közli, hogy a vezetése alatt az orvosi szakosztály több tagja küldöttség gyanánt jelent meg gr. *Pálffy* János Ő Nagyméltóságánál, hogy az egyesületnek felajánlott lakást személyesen megköszönje. A gróf úr szerfelett kegyesen és nyájasan fogadta a küldöttséget, kijelentette, hogy ő barátja és tisztelője az orvosi karnak

és az orvosi és természettudományi egyesület javát szivesen fogja előmozdítani. A gázvilágítás bevezetését az új lakásba saját költségén rendelte el. Megemlítendő, hogy gróf Pálffy kijelentette, hogy a lakást nemcsak az orvosi szakosztálynak, hanem egyáltalában az orvosi és természettudományi egyesületnek szánja.

Az új lakás berendezésével és egyáltalában a bútorok és egyéb berendezési tárgyak beszerzésével dr. *Schmid* és dr. *Kováts* tagokat bízták meg, akik megbizatásuknak eleget is tettek, úgy hogy 1889. december 30-án az orvosi szakosztály már az új helyiségben tartotta ülését, és miután a természettudományi szakosztály működését még nem kezdette meg, egyelőre csak orvosi ülések tartattak.

1890. december 23-án az orvosi ülésen dr. *Kanka* Ká- 1890. év
rolynak *Majsch* pozsonyi festőművész által sikeresen festett arcképét leplezik le, hogy az orvosi szakosztály tisztelt elnöke irányában hálás elismerését és maradandó bizalmát és nagyrabecsülését nyilvánítsa.

Az 1891. január 7-én tartott orvosi szakülésen dr. *Kanka* 1891. év
Károly ismét szóba hozza, hogy a természettudományi egyesület alapszabályai a mostani viszonyoknak nem felelnek meg, szükséges volna új alapszabályokról gondoskodni és egyuttal az orvosi szakosztály házszabályait is meg lehetne állapitani.

E célból az elnök a honi természet- és orvos-tudományi egyesületeket meg akarja kérni, hogy alapszabályaikat a társulatnak megküldjék. A szakülés elhatározza, hogy a természettudományi szakosztály megbizottjaival együtt az uj alapszabályok tárgyában értekezlet tartassék, és erre a célra dr. *Kanka*, dr. *Tauscher*, dr. *Rupprecht*,

dr. *Kováts,* dr. *Barts,* és dr. *Schmid* tagokból álló bizottságot küld ki.

Ugyancsak 1891-ben jelenik meg a közlemények 16-ik kötete az új folyam 7-ik füzete.

Dacára az 1891. év elején kiküldött bizottságnak, az 1891. őszén tartott orvosi szakülések még mindig alap- és házszabályok nélkül működnek. Végre 1891. november 11-én dr. *Dobrovits,* dr. *Fischer* Jakab, dr. *Schmid,* dr. *Zsigárdy* és dr. *Velits* a következő indítványt nyujtották be:

1. Tekintettel azon bizonytalan helyzetre, melyben az egyesület jelenleg van és arra az ismeretlen viszonyra mely az orvos és természettani szakosztályok közt fenn áll, indítványozzuk, hogy az orvosi szakosztály egy 5 tagból álló bizottságot küldjön ki, melynek feladatává tesszük, hogy megállapitsa azt az irányt amelyben a szakosztályok további működése célszerűen történjék,

2. hogy érintkezésbe lép a természettudományi szakosztálylyal. Ezen bizottság működéséről már a legközelebbi szakosztályi ülésen beszámolni tartozik.

Ezen indítványt egyhangulag elfogadták.

A záros határidő, mely ezen bizottságnak adatott, nagyon üdvösnek mutatkozott oly annyira, hogy a bizottság már egy hét múlva benyujtotta az orvosi szakosztálynak az új alapszabályok tervezetét.

Ezen tervezet szerint az egyesület cime *„Pozsonyi orvos-természettudományi egyesület“* volna, melynek két szakosztálya van, az orvosi és a természettudományi. Mindegyik szakosztály külön-külön működik, külön tisztviselőkkel, melyek a központ tisztviselőivel együtt képezik a központi választmányt. A központi tisztviselőket a közgyűlés vá-

00067319

Dr. Kornhuber András †

AZ EGYESÜLET ELSŐ TITKÁRA 1856—1861

00067319

lasztja, míg minden szakosztály saját tisztviselőit maga választja meg.

Az orvosi szakosztály tagjai ezen alapszabály, tervezetet el is fogadták és határozatba ment, hogy az egyesület eddigi választmányi tagjai hivassák egybe a rendkivüli közgyűlést, hogy az alapszabály-tervezetet megvitassák.

A választmány erre november 25-én ülést is tartott, mely a maga részéről az alapszabálytervezetet el is fogadta, és egy rendkivüli közgyűlés egybehivását elhatározta.

A közgyűlést 1891. december 2-án meg is tartották, és miután a társulat elnöke *Gottl* Móric kir. tanácsos, polgármester állandó betegeskedése miatt nem elnökölhetett, helyette dr. *Kanka* Károly ült az elnöki székbe, míg a jegyzőkönyvet dr. *Rupprecht* Márton másod-titkár vezette. A közgyűlés az alapszabály-tervezetet egyhangulag elfogadta, mire azt a városi hatóságok útján megerősités végett a nagym. magy. kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztetett. A m. kir. belügyminiszterium 1892. május 5-én kelt 33591. számú rendeletével az alapszabályokat jóváhagyta, mire 1892. június 25-én az egyesület ujjá alakítása céljából újból közgyűlés lett egybe hiva. 1892. év.

A közgyűlésen ismét dr. *Kanka* Károly kir. tanácsos elnökölt az időközben elhunyt *Gottl* Móric polgármester helyett, a jegyzőkönyvet dr. *Rupprecht* Márton vezette.

A közgyűlés első tárgya dr. *Barts* József indítványára az volt, hogy gróf *Pálffy* Jánost, ki az egyesületnek saját palotájában oly fényes hajlékot adott, a közgyűlés tiszteletbeli tagnak megválasztotta és neki hálás köszönetet szavazott. Ugyancsak köszönetet szavazott az egyesület dr. *Schmid* Hugónak is, akinek tulajdonképen köszönhető,

hogy gróf *Pálffy* János Ő Nagyméltósága érdeklődése az egyesület iránt felkeltetett.

A megejtett tisztujitás alkalmából egyhangulag megválasztattak, elnöknek: dr. *Kanka* Károly kir. tanácsos, az országos kórház igazgatója, alelnöknek *Wiedermann* Károly, kir. tanácsos, tankerületi főigazgató, első titkárnak dr. *Fischer* Jakab, az országos kórház főorvosa, másodtitkárnak *Schwicker* Alfr. reáliskolai tanár, könyvtárosoknak dr. *Hauer* máv. főorvos, és *Kiss* Gábor középiskolai tanár, pénztárosnak *Érdy* István gyógyszerész, háznagynak dr. *Kováts* György városi tiszti főorvos, muzeumőrnek *Bittera* Károly reáliskolai tanár.

Az ujonnan megválasztott titkár indítványára határozatba ment, hogy az egyes szakosztályok alakulása szeptember elejére halasztassék, mert nyáron főleg a természettudományi szakosztályhoz tartozó tagok nagy része Pozsonyból távol van. A közbe eső idő használtassék fel új tagok gyűjtésére. E célból az alapszabályok kinyomtatandók és azok minden egyes tagnak elküldendők, hozzá pedig egy taggyűjtő iv mellékelendő.

Az egyesület igy újra alakulván, még 1892-ben őszén meg is kezdette működését, még pedig az orvosi szakosztály 1892. november 9-én tartotta tisztujító szakülését. Elnök: dr. *Tauscher* Béla városi tiszti főorvos lett, alelnök dr. *Pollák* Hugó cs. és kir. I-ső osztályu főtörzsorvos, jegyző dr. *Barts* József országos kórházi igazgató és dr. *Vélits* Dezső, a m. kir. bábaképző-intézet igazgató-tanára. Választmányi tagok lettek dr. *Celler* Nándor és dr. *Rupprecht* orvosok, dr. *Dobrovits* Mátyás kórházi főorvos.

A természettudományi szakosztály 1892. november 10-én tartotta tísztujitó szakülését, amelyen elnök lett *Samarjay*

Mihály reáliskolai igazgató, alelnök *Lanfranconi* Enea műszaki tanácsos, jegyzők *Polikeit* Károly és *Szép* Rezső középiskolai tanárok. Választmányi tagok *Bäumler* András városi képviselő, *Könyöki* József reáliskolai tanár és *Liebleitner* János nyug. igazgató.

Mindkét szakülés időközben elkészitette a házszabályokat és azokat egyhangulag el is fogadta.

Az egyesület ezen ujjá alakulás után ujabb lendületet nyert. Már a 1893. január 16-án tartott közgyűlésen a titkár örömmel jelentheti, hogy míg 1891. december végén a tiszteletbeli tagokkal együtt az egyesületnek 87 tagja volt, addig a tagok száma 1892. január 15-én 167-re emelkedett és hogy az 1892. év utolsó 2 hónapjában már 3 természettudományi és 4 orvosi szakülést tartottak. Ezen üléseken nagy érdekességű előadások tartattak, melyek közül kiemeljük *Polikeit* Károly előadását a most észlelhető üstökösről és az e héten észlelhető meteoritákról, *Lanfranconi* előadását a Duna szabályozásáról, *Báthory* előadását a növénylevelek élettanáról.

A szakülések igen élénk látogatottságnak örvendeztek. Ezenkivül a népszerű tudományos előadások is megkezdettek, melyek a városháza nagy termében tartattak meg, melyet Pozsony város közönsége teljesen díjtalanul engedett át.

A mi pedig különös említést érdemel az, hogy az egyesület előadásainak nyelve majdnem kivétel nélkül magyar volt. A titkári jelentés e tekintetben azt mondja: „Bár a mi feladatunk, tisztelt tagtársak, első sorban a természettudományok terjesztése, de azért soha a nemzeti szempontot szem előtt tévesztenünk nem szabad, ahol csak lehet igenis

a magyar fogja dominálni az előadások nyelvét, mely hivatalos nyelve egyesületünknek is, de azért a méltányosságot mi magyarok szintén szem elől ne tévesszük és szivesen tesszük meg német ajku, de magyar érzelmű, polgártársainknak, hogy — bár ritkábban — az ő nyelvükön is népszerűsitjük az orvos- és természettudományokat. Különben törekedni fogunk a magyar nyelvű előadások sokasága és tartalmassága által felkelteni még azokban is a vágyat édes hazánk nyelvének megtanulására, akikben a tudományok iránti vonzódás már gyökeret vert.“

Az 1892-ik évből még felemlítendő, hogy július 6-án az egyesület egy díszülést tartott, hogy dr. *Kanka* Károlyt, ki áldásos orvosi működésének félszázados jubileumát ülte, megünnepelje. Az egyesület az ünnepelt férfiúnak egy művésziesen kiállitott albumot nyujtott át, mely a pozsonyi orvosok és gyógyszerészek arcképeit tartalmazta, és dr. *Rupprecht* Márton útján tolmácsolta azt a szeretetet és ragaszkodást, melylyel az egyesület irányában viseltetik.

A pénztáros jelentése szerint átvett mint *Reiner*

alapítványt	frt	625·30
takarékpénztári betét gyanánt	„	18·35
készpénzt	„	31·40
ehhez járulnak a tagdíjak	„	251·—
úgy hogy összes bevétel	frt	926·05
evvel szemben kiadás	„	199·74
úgy hogy az egyesület tiszta vagyona . . .	frt	726·31

a *Reiner* alapítványnyal együtt.

A könyvtáros jelentése szerint, a könyvtár főleg a cserepéldányok által gyarapodott és annak rendezését megkezdették.

00067319

A muzeumőr jelentése szerint a múzeum 11917 meghatározott és azonkivül számtalan meg nem határozott tárgyat tartalmaz, melyek kiválasztásával elkülönítésével és meghatározásával foglalkozik. A meghatározott tárgyak közül mintegy 4000 db. megtekintésére ki van állitva. Az elmult évben 5485 egyén látogatta meg a múzeumot. A múzeumőr kijelenti továbbá, hogy a gyűjtemények elhelyezésére szolgáló helyiség 3 szempontból rendkivül kedvezőtlen és alkalmatlan: 1. A látogatás szempontjából, amennyiben a helyiség a városháza egyik félreeső részében fekszik, sötét, szűk és nedves, 2. a gyűjtemények elhelyezése szempontjából, amennyiben térszűke miatt a tárgyak annyira zsúfolva vannak, hogy azoknak alig fele látható jól, a többi fiókokba és ládákba rakva hozzáférhetlen, végül 3. alkalmatlan a helyiség a múzeum életében oly fontos múzeumi teendők végzésére is.

1893. év.

Az 1893-ik évben is az egyesület erősődését és gyarapodását észlelhetni. A tagok száma 197-re emelkedett, azonkivül 7 tiszteletbeli tagja volt az egyesületnek.

„Hogy az egyesület tekintélyében sem fogyatkozott meg ezt mutatja — így szól az ez évről kiadott titkári jelentés — többek közt azon élénk részvét, melylyel az egyesület működését a nagyközönség fogadja, mely úgy a szakületéseket mint a népszerű estélyeket élénken látogatja. Ujabb egyesületek lépnek velünk cserevíszonyba, a római nemzetközi orvosi congressus valamint a budapesti nemzetközi demográfiai congressus is meghivót küldenek egyesületünknek.“

Az egyesület ezen esztendőben 6 természettudományi, 9 orvosi szakülést tartott, valamint 4 népszerű tudományos

00067319

estélyt rendezett. A természettudományi szakületeken *Pallaghy* Gyula a hővezetésről, *Rank* Rezső a felső Duna szabályozásáról, *Forgó* az optikai távolságmérésről, *Antolik* Károly a rezgő hártyákról, *Bozóky* a mathematikáról, dr. *Fischer* Jakab Pozsony lakósságának legujabb statisztikai viszonyairól, tartottak előadást. Az orvosi szakületeken dr. *Dobrovits,* dr. *Epstein,* dr. *Fischer* Jakab, dr. *Öhler,* dr. *Röhrich,* dr. *Schmid,* dr. *Tauscher,* dr. *Velits,* dr. *Vaymár* mutattak be fontosabb eseteket, illetve tartottak orvostudományi előadásokat.

A népszerű tudományos estéken *Pallaghy* az elektromosság legujabb vívmányairól, *Konkoly-Thege* a fotografiáról a csillagászat szolgálatában, *Antolik* Károly a naprendszerről, *Bozóky* a napfogyatkozásról, tartottak előadásokat.

Az egyesület ezen évben két kirándulást is tett, még pedig a Duna szabályozás reodkivül tanulságos munkálatait nézte meg, azonkivül Pozsony város vízvezetékének műveit. A trencsén-teplici fürdőigazgatóság részéről egy nagyon hizelgő meghivást kapott az egyesület a fürdő megtekintésére, melyet azonban nem vett igénybe.

A pénztáros jelentése szerint 1893. december 31-én az egyesület vagyona a *Reiner* alapítványnyal együtt 787·88 frt. volt.

A könyvtár rendezése még mindig be nem fejeződött, 9 orvosi és 104 természettudományi folyóirat illetve közlemény az olvasó teremben rendezve a tagok rendelkezésére bocsájtatott.

A múzeum örvendetes gyarapodást mutat még pedig 146 drbbal és 5465-en látogatták.

Kiss Gábor könyvtáros nagy elfoglaltsága miatt állásáról leköszönvén, az egyesület helyébe 1894. január 22-én

Knüppel Gyula reáliskolai tanárt választja meg. Ugyanekkor *Polikeit* Károly indítványára a hírneves magyar csillagászt *Konkoly-Thege* Miklóst az egyesület tiszteletbeli tagjává választotta.

Az 1894. évben az egyesület orvosi szakosztálya 6 a természettudományi 4 ülést tartott, míg összesen 5 nép- 1894. év.
szerű tudományos estélyt rendeztek.

A természettudományi szakületeken *Antolik* Károly új fizikai tanulmányt mutatott be a Polichordot, *Polikeit* a hold és a nap fotografiákról, az orvosi szakületeken dr. *Barda* mint vendég saját találmányu elektromos fürdőjét mutatta be, majd dr. *Dobrovits* Mátyás, dr. *Fischer* Jakab, dr. *Mergl,* dr. *Pávai,* dr. *Schmid* és dr. *Tauscher* részint fontosabb eseteket mutattak be, részint az orvos-tudományok körében tartottak előadásokat.

A népszerű tudományos estélyeken *Bittera* Károly, a kihalt állatokról, *Schik* Emil a fotografiáról, dr. *Dobrovits* a bőr alkatáról, dr. *Pávai* a difteritisről és a Behring-féle savó gyógymódról, *Schwicker* a víz elemeiről tartottak előadásokat.

Fontos mozzanat az egyesület életében, hogy a közlemények 17. kötetét az új sorozat 8-ik füzetét kiadhatta, amely 18 nyomtatott ívre terjedt. Ezen füzet *Antolik* értekezéseit tartalmazza a rezgő hártyák hangidomáiról és a hang lejtők rendszeréről, továbbá *Zahlbruckner* értekezését Pozsonymegye zúzmó florájáról, *Schwicker* Alfrédét a kalium hypojodid átalakulásának gyorsaságáról, végül dr. *Fischer* Jakab értekezését Pozsony város lakósságának ujabb statisztikai viszonyairól. Azonfelül a közlemények ezen füzete az 1890. január 22-én tartott közgyűlés, valamint

00067319

az összes szak- és közgyűlések jegyzőkönyveit tartalmazza.

A tagok száma ezen évben valamivel csökkent, az egyesületnek 179 rendes és 3 tiszteletbeli tagja volt.

A múzeum örvendetes gyarapodást mutat amennyiben *Csattogányi* úrnő egy kettős szekrényben elhelyezett 350 lepke, 1807 bogár és 408 száritott növényből álló gyűjteményét ajándékozta a múzeumnak.

A múzeumot 5995 egyén látogatta.

A pénztár állása 1894. december 31-én 903·01 frt volt.

A szakosztályok még decemberben tartották tisztujító üléseiket; az orvosi szakülésen a régi tisztviselők újból megválasztattak. A természettudományi szakosztály elnöke *Antolik* Károly reáliskolai igazgató, alelnöke *Schmidhauer* Antal miniszteri főmérnök lett. Jegyzők *Polikeit* Károly és *Szép* Rezső középiskolai tanárok, választmányi tagok *Könyöky* és *Rank* valamint *Zórkóczy* Samu.

Kiemelendőnek tartok még egy sikerült kirándulást is, melyet az egyesület Carnuntumba tett, amely kiránduláson Pozsony város szine java részt vett, jeléül annak, hogy az egyesület által rendezett kirándulások az intelligens közönségre nagy vonzerőt gyakorolnak.

1895. év. A 1895. január 29-én tartott közgyűlésen a régi tisztviselők újból megválasztattak.

Ezen esztendőben az egyesületet nagy veszteség érte *Lanfranconi* Enea műszaki tanácsos és *Wiedermann* Károly tankerületi főigazgató kir. tanácsos halálával.

A tagok száma a tiszteletbeli tagokat nem számitva 165 volt.

A mi a tudományos működést illeti, a természettudományi szakosztály 5, az orvostudományi 8 ülést tartott.

00067319

Előbbiekben *Antolik* Károly a mesterséges jégkészitésről, *Polikeit* Károly a napfoltokról, *Szép* Rezső a puhányokról tartottak előadást, míg dr. *Wagner* Lajos az elhunyt *Wiedermann* Károlyról mondott emlékbeszédet.

Az orvosi szakosztályon dr. *Dobrovits*, dr. *Schmid*, dr. *Fischer* Jakab, dr. *Kanka*, dr. *Lövy* és dr. *Mergl* mutattak be fontosabb kóreseteket, melyek körül élénk vita fejlődött.

A népszerű estélyeken dr. *Dobrovits* a bőrről és annak ápolásáról, *Payer* Gyula hírneves északsarki utazó, egyesületünk tiszteletbeli tagja, utazásáról szintén tartottak előadást.

Tudományos kirándulást az egyesület a Pozsony vidékén előforduló állitólagos kvád sirokhoz tett.

A tagok száma nem változott.

A múzeumot, mely ez évben gyarapodást nem mutat 6175-en látogatták.

A pénztár 1895. december 31-én a *Reiner* alapitványtól eltekintve 93·70 frt· hiányt mutat, amely azáltal jött létre, hogy az 1894-ben kiadott közlemények tetemes költséget okoztak.

A könyvtár a cserepéldányokkal gyarapodott.

Az 1896. év tulajdonképen jubiláris esztendő, amennyiben az egyesület fennállásának 40-ik éve erre az évre esik. 1896. év.

1896. február 16-án ünnepélyes közgyűlést tartottak, melyre a tiszteletbeli tagok is meghivattak, akik közül dr. *Plener* Ignác, dr. *Kornhuber* András, *Holub* Emil, br. *Mednyánszky*, gróf *Pálffy* János, gróf *Wilcsek* János a meghivást meleg szavakban köszönték meg. Ezen közgyűlésen dr. *Ortvay* Tivadar apát, pápai kamarás alelnökül választatott meg.

A mi az egyesület tudományos működését illeti úgy a természettudományi szakosztály 3, az orvosi szakosztály 9 ülést tartott.

A természettudományi szakosztályban dr. *Ortvay* a bronzkorról Magyarországon, *Antolik* Károly a villamosság sebességének meghatározásáról, dr. *Pantocsek* az állitólagos meteorpapirokról tartottak előadást, azonkivül az ünnepi közgyűlésen dr. *Ortvay* a rézkor Magyarországon címen értekezett.

Az orvosi szakosztályon dr. *Dobrovits,* dr. *Schmid,* dr. *Schlesinger* Miksa, dr. *Zsigárdy,* dr. *Mergl* voltak az előadók illetve mutattak be az orvosi gyakorlatból fontosabb eseteket.

Megemlítendőnek tartom még *Kiss* Károly műegyetemi tanár felolvasását a Röntgen sugarakról, mely igen számos közönséget vonzott.

A millenniumi ünnepségből szerény részt vett az egyesület is, amennyiben a budapesti millennáris kiállitáson összes kiadványaival részt vett és elismerő okiratot érdemelt ki.

A tagok száma némileg csökkent, számuk 156 volt.

A millennium alkalmával az egyesület a szabad lyceum mintájára megakarta honosítani az összes tudományokra kiterjedő sorozatos tudományos előadások rendszerét. Sikerült is kellő számú előadót megnyerni, és csakhamar a programmot, melyen 43 előadás volt tervezve kiadni. Minthogy azonban az előadások közt nyelvi ágak is voltak, névszerint német és francia nyelvű előadások, aggályok merültek fel, vajjon a német nyelvű előadások megtartása által nem teszi-e kockára az egész szabad lyceum sikerét, és minthogy nyelvi szempontból is a német nyelvű előadásokat,

melyek csakis a német irodalomra vonatkoznak feladni nem lehetett, nehogy a siker kétes volta az egyesületre vessen árnyat, a választmány a szabad lyceum alkotását elejtette.

A pénztár állása 1896. év végén az 500 frtos *Reiner* alapítványt beleértve 729·47 frt volt.

A múzeum ebben az évben sem gyarapodott.

A könyvtár csak a cserepéldányok által való gyarapodást mutatja.

Az 1897. évben az egyesület működésének legkiválóbb mozzanata a 20. ív terjedelmű közlemények kiadása volt. Ez a közlemények 18. kötete az új sorozat 9-ik füzete. A közlemények az egyesület fennállásának vázlatos történetén kivül, mint tudományos közleményeket tartalmazták: 1897. év.

Szép Rezső Nyugat-Magyarország moluska faunájáról, *Bäumler* a Klyptogama floráról, dr. *Pantocsek* az állitólagos meteorpapirosról, dr. *Dobrovits* a csecsemők blenorrhoeájáról, dr. *Mergl* a gyermekkórház difteritiszbetegeiről szóló előadásait. Azenfelül ezen év folyamán dr. *Wagner* Lajos emlékbeszéde az elhalt *Wiedermann* főigazgatóról is megjelent.

A természettudományi 3, az orvostudományi egyesület 8 ülést tartott.

A természettudományi szakülésen *Antolik* Károly az äther rezgéséről tartott előadást, továbbá a legujabb távcsövek szerkezetéről, végre Andreé léghajójáról.

Az orvostudományi szakosztályon dr. *Dobrovits,* dr. *Fischer* Jakab, dr. *Hecht,* dr. *Kanka,* dr. *Schmid,* dr. *Schlesinger* Miksa mutatták be fontosabb kóreseteket. 3 ülésen orvosrendi kérdések képezték a meglehetősen heves, de mindig objektiv vita tárgyát. Orvosi kamarák vagy orvosi szövet-

00067319

ség, ez volt a kérdés amely körül az orvosi szakosztály tagjai két táborra szakadtak. Kapacitálni egyik se tudta a másikat. A kamara mellett 19, ellene 19 szavazott mire az elnök a kamara ellen döntött.

Népszerű előadás 3 volt. Az egyikben dr. *Dobrovits* a nemzetközi orvosi kongresszus alkalmából tett oroszországi útjáról számolt be, a másodikon dr. *Pávai-Vajna* Gábor a tuberkulosisról értekezett.

Az egyesületet de különösen az orvosi szakosztályt, dr. *Barts* József, kórházi igazgató halálával érzékeny veszteség érte. Felette dr. *Dobrovits* mondott emlékbeszédet. Ugyszintén ezen esztendőben költözött el az élők sorából, dr. *Rupprecht* Márton, az egyesület egyik legrégibb tagja és egykori jegyzője, ki nagy orvosi tudásánál fogva az orvosi karnak egyik kiválósága volt. Nevezett az egyesület iránti érdeklődését avval is kimutatta, hogy 4000 frtot hagyott az egyesületnek oly célból, hogy annak kamataiból helybeli orvosok árvái részesüljenek kellő segélyben.

1897. év végén az egyesület vagyona a *Reiner* alapítványt nem számitva 209·99 frt. volt.

Ebben az esztendőben szerepel először a bevételek közt az első takarékpénztár adománya 50 forinttal.

A könyvtár csak a cserepéldányokkal, a múzeum egyáltalán nem gyarapodott.

Az orvosi szakosztály 1897. december 5-én választotta meg az új tisztikarát, elnök lett dr. *Schmid* Hugo, másod-elnök dr. *Velits* Dezső, jegyzők dr. *Hurdtmuth* és dr. *Kovács* Jónás választmányi tagok dr. *Dobrovits*, dr. *Tauscher* és dr. *Zsigárdy*.

1897. december 17-én a természettani szakosztály tartotta tisztujító ülését, elnök lett *Antolik* Károly, alelnök

Schmidthauer Antal, jegyzők dr. *Lévay* Ede és *Szép* Rezső, választmányi tagok: *Kerpely* Antal *Könyöki* József és *Zorkóczy* Sámuel.

1893. év. Az 1898-ik év az egyesület életében fontosságot nyer azáltal, hogy dr. *Kornhuber* András udvari tanácsos bécsi műegyetemi tanár, az egyesület volt első titkára, nyugalomba vonulván, Pozsonyba jött lakni és az egyesület életében ismét tevékeny részt vett.

A természettudományi szakosztályon 6 ülést tartottak, melyekben dr. *Ortvay* a lösz eredetéről, *Bittera* Károly reáliskolai tanár, a *Holub* Emil által a múzeum részére ajándékba küldött délafrikai leleteket, majd a dr. *Kornhuber* által gyűjtött gombákat mutatta be. *Kakujay* Károly a villamos vasutakról értekezett, *Schwicker* Alfréd a Zeiss-féle vaj refraktométert mutatta be, dr. *Kornhuber* pedig 3 ülésen is szerepel mint előadó, melyeken az állat- és növényvilág közötti határokról szólt.

Az orvosi szakosztály 9 ülést tartott, melyeken dr. *Dobrovits,* dr. *Guttmann,* dr. *Jácz,* dr. *König* Ignác, dr. *Lippay,* dr. *Mergl,* dr. *Schmid,* dr. *Velits* és dr. *Bagyik* István Trencsénből tartottak előadásokat, illetve mutattak be fontosabb kóreseteket.

Igen fontos mozzanatot képez az egyesület életében, a múzeumok és könyvtárak országos felügyelőségének átirata, melyben az egyesülethez kérdést intéz, hajlandó e múzeumát és könyvtárát a felügyelőségnek alárendelni, mely esetben a felügyelőség állami segélyt is eszközölne ki. Az egyesület elhatározta, hogy amennyiben a felügyelőség a múzeum és könyvtár állami segélyezését elősegítené, az egyesület fenntartva összes jogait, múzeumát

és könyvtárát az országos főfelügyelőség rendelkezésére bocsájtja.

Két népszerű előadást tartottak, az egyikben *Kerpely* Antal miniszteri tanácsos, a tüzelő anyagokról, a másikban dr. *Herzfeld* Samu, a gőzhajózási egyesület titkára, a Duna-Odera csatorna fontosságáról értekeztek.

A január 19-én tartott ülésen dr. *Kossuttányi* Ignác a nagy városokban élő munkás nők életéről tartott előadást.

Ugyanezen közgyülésen a régi tisztviselők mind egyhangúlag újra megválasztattak. A tagok száma az elmult esztendőben apadt, 1898 végén 145 volt a tiszteletbeli tagokat nem számítva. Az egyesület vagyona a *Reiner* alapítványt nem számítva 320·80 frt volt.

A könyvtár a kiadott címjegyzék szerint teljesen rendezve van, és minden vasárnap 11—12-ig a tagok rendelkezésére áll.

A múzeum az elmult esztendőben számos tárgygyal gyarapodott, a benne elhelyezett tárgyak száma 14865. A múzeumot 6383-an látogatták. A múzeumot dr. *Horváth* Géza, mint a múzeumok és könyvtárak felügyelőségétől kiküldött biztos is megtekintette.

1899. év.

Az 1899-ben az egyesület ismét virágzásnak indul. Ez különösen dr. *Kornhuber* Andrásnak köszönhető, ki fáradhatatlan ügybuzgósággal, és valóban lankadhatatlan szorgalommal, a természettudományi szakülésekbe egész új életet öntött.

A természettudományi szakosztály 10 ülést tartott, melyeken dr. *Kerpely* Antal a tüzelőanyagok hőfejlesztő képességéről, dr. *Ortvay* az Európában található jadeitekről, és nefrit tárgyak művelődés történeti jelentőségéről,

00067319

Vetter Pál a vértetűről, *Szép* Rezső az ammonitákról és bellembitákról, *Antolik* Károly az együtt hangzókról, *Flassik* Ágoston a vizi dióról, *Pappanek* János a levkoje magról, *Rovara* Frigyes a testek öngyulékonyságáról, *Dohnányi* a drótnélküli táviróról, majd *Kornhuber* András a cseklészi artézi kút furásánál talált földrétegekről tartottak előadást.

Az orvosi szakosztályon dr. *Dobrovits,* dr. *Fischer* Jakab, dr. *Kornhuber,* dr. *Pávay,* dr. *Schmid,* dr. *Schlesinger* Miksa és dr. *Neumann* Béla tartottak előadásokat illetve mutattak be fontosabb kóreseteket.

A tagok száma 9-el szaporodott, úgy hogy az 1899. év végén 154-et tett ki.

Az egyesület fokozott tevékenysége abban is mutatkozik, hogy 1899-ben jelent meg az egyesület új évkönyve, még pedig a közlemények 19-ik kötete az új évfolyam 10-ik kötete. Ezen közleményekben dr. *Ortvay* haltenyésztésünk múltjáról és jelenéről ír, dr. *Zahlbruckner* folytatta értekezését Pozsonymegye zúzmó florájáról, *Döll* Ede reáliskolai tanár a Bazinban található aranyról, dr. *Pantocsek* Nyitramegye moszat viszonyairól, dr. *Velits* a bábaképezdével kapcsolatos szülészeti klinika első 6 és fél évi működéséről, értekeztek. Dr. *Kornhuber* nem kevesebb mint 4 értekezést irt ebbe a füzetbe a dévényi kúpról, a pajzstetű pusztításairól az erdőben, az ősszarvas agancsáról és végül a Máriavölgyben található barna szénről.

A pénztár állása az 1899. év végén a *Reiner* alapítványtól eltekintve, 35·87 frt volt, azért ily csekély, mert a nyomdaköltségek ebben az évben nagy összeget tettek ki.

A múzeum ismét ajándékokról számolhat be, 6555-en látogatták.

Dr. *Kornhuber* és *Liebleitner* János, egy cédulás katalogust készítettek a könyvtárról, mely által ennek kezelése lényegesen megkönnyebbül.

A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége, Pozsonyban egy nagy városi közkönyvtárt óhajtván létesíteni, megkereste az egyesületet is, hogy könyvtárával ezen közkönyvtárban résztvegyen. A választmány, mely több ülésen át foglalkozott ezen eszmével, a közgyűlésnek következő határozatot ajánlotta elfogadásra, hogy azon esetben, ha 1. Pozsony város egy nyilvános közkönyvtárt létesít, és ezen közkönyvtár fenntartása is biztosítva van, olykép, hogy ezen könyvtár egy a célnak teljesen megfelelő helyiségben lesz felállítva, ha 2. a közkönyvtár kizárólag ezen célra alkalmazott és megfelelően díjazott könyvtáros által lesz kezelve, akkor hajlandó az egyesület, saját könytárát a közkönyvtárral a következő feltételek mellett egyesíteni:

1. A könyvtár külön szekrényben helyezendő el, mely szekrényen feltüntetendő, hogy az orvos és természettudományi egyesület tulajdona.

2. Az egyesület rendelkezési joga saját könyvtára felett biztosítandó.

3. A tagok részére biztosítandó azon jog, hogy a könyvtárból bármikor is kölcsönözhessen könyveket.

4. Könytárát érő károkért amennyiben nem az egyesület tagjai által történnének a közkönyvtár felelős.

5. Fenntartandó az alapszabályok azon rendelkezése, hogy a III-ik egyetem Pozsonyban való felállitása esetén, a könyvtár az egyetem rendelkezésére bocsájtatik.

6. A kötetlen könyvek a közkönyvtár költségére be-

00067319

DR. VELITS DEZSŐ BÁBAKÉPEZDEI IG. TANÁR
1904 ÓTA

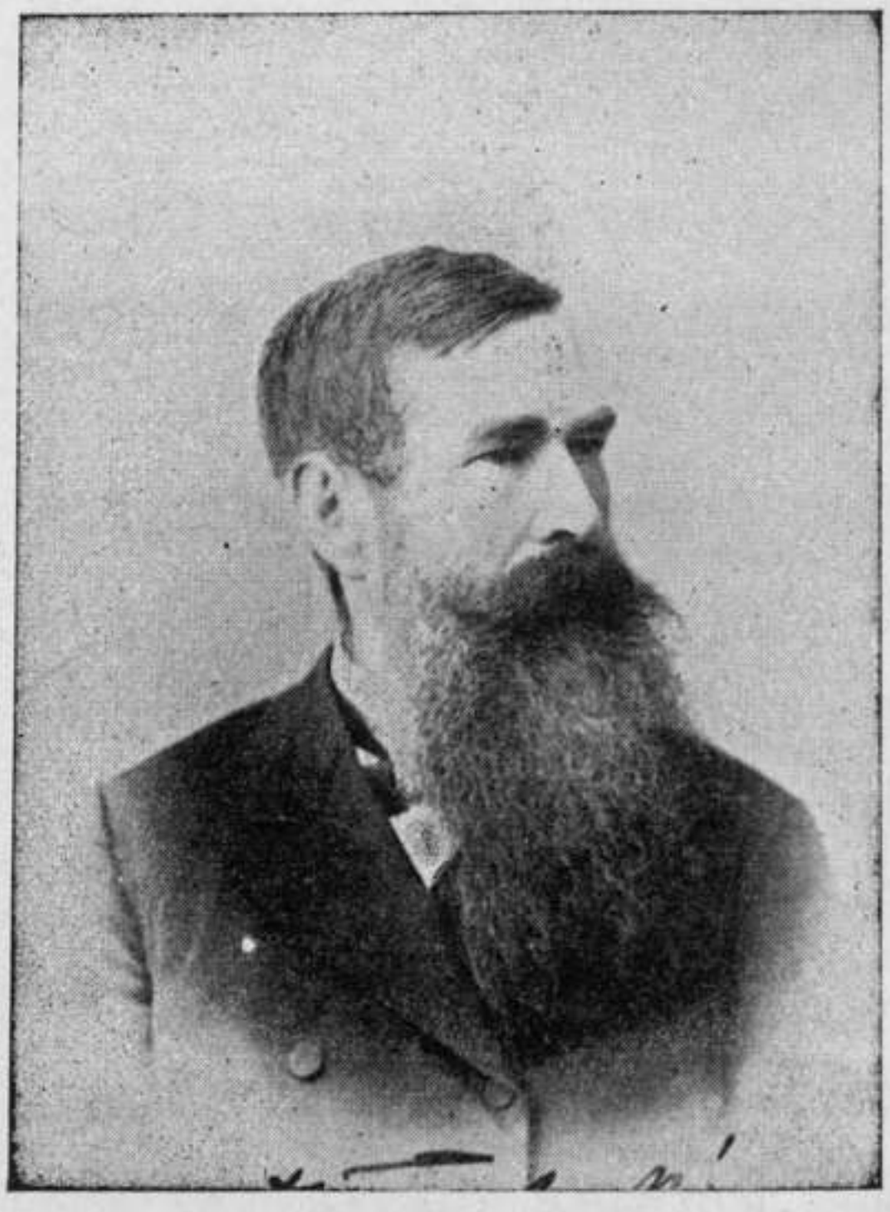

DR. TAUSCHER BÉLA
KIR. TANÁCSOS, NYUG. T. FŐORVOS
1891—1896

DR. SCHMID HUGO
EGY. MTANÁR, ÁLLAMKÓRH. FŐORVOS
1897—1903

AZ ORVOSI SZAKOSZTÁLY ELNÖKEI 1892—1906-IG

00067319

kötetendők, viszonyt az egyesület kötelezi magát, a további években hozzá jutó könyveket is, a közkönyvtárnak fenti feltételek mellett átadni.

Végül a közkönyvtári bizottságba be volnának választandók dr. *Ortvay* Tivadar alelnök, dr. *Fischer* Jakab titkár, dr. *Dobrovits* Mátyás választmányi tag.

Ezen indítvány az 1900. évi március 5-én tartott közgyűlésen egyhangulag elfogadtatott.

1900. év.

Az 1900. év is lendületet hozott az egyesület életébe.

A tagok száma 8-al szaporodott. 11 természettudományi és 12 orvostudományi szakülés tartatott. A természettudományi szakületeken, *Antolik, Schwicker* és mindenekfelett dr. *Kornhuber,* továbbá *Polikeit, Lohr, Flaszik, Kerpely*, míg az orvosi szakületeken dr. *Fischer* Jakab, dr. *Pávay,* dr. *Schmid* és dr. *Velits* tartottak előadásokat. A közgyűlés alkalmával *Amon* Gyula gyógyszerész, kit az időközben elköltözött *Érdy* István helyébe pénztárosnak választottak, a gyógynövényekről tartott előadást. *Schumacher* Róbert, a híres ázsiai utazó a városháza nagytermében mondotta el Japánban és Kinában szerzett tapasztalatait.

Az egyesület az új alagút épitéséhez és a konservgyárhoz tett kirándulásokat. Hogy a tagok az egyes ülésekről pontosan és előre értesítessenek, a titkár lehetőleg havonta egy kőnyomatos értesítést küldött szét a tagoknak.

Ebben az évben jelenik meg a közlemények 20-ik az uj folyam 11-ik kötete, melyben *Tula* Ferenc, a wieni műegyetem tanára, továbbá dr. *Kornhuber* 2—2 és dr. *Ortvay* egy értekezéssel szerepelnek. Az a tény, hogy a közleményeket oly kiváló külföldi tudósok is keresik fel dolgozataikkal, mindenesetre a közlemények értékét jelentékenyen emeli.

Ugyancsak örvendetes tény, hogy ezen esztendőben, az I. takarékpénztár az eddig adott rendes segélyt 200 koronára emelte fel.

1900-ik év végén az egyesület vagyona a *Reiner* alapítványnyal együtt 1181·96 korona.

A múzeum ismét gyarapodott, a könyvtár szintén. A múzeumnak 6765 látogatója volt.

Az 1901-ben tartott közgyűlésen a régi tisztviselők újra megválasztattak.

1901. év. Az 1901-ben mind örvendetes eseményt kell első sorban felemlíteni azt, hogy a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége közbenjárására a múzeumot K 500 segélyben részesítette és kilátásba helyezte, hogy a jövő évben is hasonló segélyben fogja a múzemot részesíteni. Ezen segélyezés már annál is nagyobb hatást gyakorolt, mert az egyesület több mint 40 évvel fenállása óta akkor részesült először azon szerencsében, hogy hazánk alkotmányos kormánya is figyelemre méltatta. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége ezen évben is számos jelét adta érdeklődésének. Budapesten múzeumőri tanfolyamot létesített, melyen az egyesület részéről *Feigler* Ferenc vett részt, kit a választmány miután *Bittera* Károly túlságos elfoglaltsága miatt hivatalától való felmentését ismételten kérte, a múzeumőri teendőkkel megbizott.

Ami az egyesület működését illeti úgy ebben az évben 6 természettudományi és 6 orvostudományi ülés volt. A természettudományi üléseken szerepeltek mint előadók: *Herczeg* Kamilla, *Antolik* Károly, *Schwicker, Kornhuber, Szép, Pollákovics* Gusztáv, *Lohr* Adolf, *Horváth* Ferenc, *Kováts* Fe-

renc, *Huber* Andor és dr. *Fuchs* Károly, az orvosi szakülése-seken dr. *Hecht,* dr. *Lakatos* Imre, dr. *Schmid* és dr. *Velits.*

Ugyancsak ezen évben dr. *Dobrovits* északsarkvidéki utazása közben gyűjtött természetrajzi észleléseit olvasta fel egy népszerű tudományos estén.

Ebben az esztendőben az egyesület *Korányi* Frigyes tanárt, hazánkban az orvosi tudomány üttörőjét 50 éves orvosi jubileuma alkalmából, *Sues* Károlyt a wieni tudományos akadémia elnökét születésének 70-ik dr. *Virchow* Rudolfot születése 80-ik évfordulója alkalmából melegen üdvözölte.

A tagok száma egyforma maradt.

Az egyesület vagyona a *Reiner* alapítványnyal együtt 1340·42 K.

A múzeum tetemes gyarapodást mutat.

Az ezen esztendőben tartott közgyűlésen a régi tisztviselők egyhangulag megválasztattak.

A közlemények 21. kötete az új folyam 12. kötete szintén megjelent, amely kötetben *Holuby* Pozsonymegye florájáról, *Kerpely* egyetmást a vasról, *Kornhuber* zoológiai észlelésekről, *Lohr* Adolf részben zoológiai, részben földtani thémákról értekeznek.

1902. év.

1902-ben az egyesület az utóbbi években oly szépen megkezdett működését serényen folytatja. 8 természet- és 8 orvostudományi ülést tartanak; a természettudományi üléseken *Antolik, Krziz, Ortvay, Szép, Klatt* Román, *Herczeg* Kamilla, dr. *Fischer* Jakab, az orvostudományi szakületeken dr. *Dobrovits,* dr. *Lippay*, dr. *Kováts* György tartottak előadást.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium ezen évben is 500 kor. segélyt adott, valamint egy nagyszerű 1600 pél-

dányból álló lepkegyűjteményt, melyről *Abaffy Aigner* Lajos egy népszerű tudományos estélyen tartott előadást.

Az egyesület egy rendkivüli közgyűlést is tartott ezen évben amennyiben dr. *Kornhuber* az alapszabályok módosítását tervezte, a közgyűlés azonban a módosítást szükségesnek nem tartotta.

Egy második rendkivüli közgyűlésen dr. *Kanka* Károly, kir. tanácsos, volt kórházi igazgatót ünnepelte az egyesület, doktorságának 60-ik évfordulója alkalmából. Az ünnep, melyre a magas kormány is kiküldötte képviselőjét, dr. *Raisz* Gedeon miniszteri osztálytanácsos személyében, kitünő jelét adta azon szeretetnek, ragaszkodásnak és kiváló nagyrabecsülésnek, melyet elnökünk iránt városunk és hazánk határain kivül is tanusítanak.

A tagok létszáma 182-re emelkedett.

A közlemények 22-ik, az új folyam 13-ik kötete megjelenik, melyben *Haymerle* Antal tanár Wienből, dr. *Tula* Ferenc és *Baumgartner* Gyula Wienből, *Mattauschek* Ferenc Reichenbergből, *Holuby* és végre *Posch* Károly irtak tudományos értekezéseket.

Az egyesület vagyona a *Reiner* alapítványnyal együtt 2003·85 K volt.

Bittera Károly múzeumőri tisztjéről lemondván, a közgyűlés helyébe *Feigler* Ferencet választotta meg. Ugyancsak a lemondott dr. *Hauer* könyvtáros helyébe *Liebleitner* Jánost választotta meg.

A könyvtár gyarapodása a cserepéldányoktól eltekintve is tetemes. A múzeum szintén tetemes gyarapodást mutat.

1903. év. Az 1903-ik évben a természettudományi és az orvostudományi szakosztály 8—8 ülést tartott, mint előadók

vagy mint bemutatók szerepeltek a természettudományi szakosztályon *Rovara* Frigyes, *Bittera, Pantocsek, Schnürer* Leó, *Krziz* Ágoston, *Frideczky, Antolik,* az orvosi szakülésen dr. *Lippay,* dr. *Hecht,* dr. *Dobrovits,* dr. *Munker* Henrik, dr. *Guttmann,* dr. *Kováts* Lajos.

Az egyesület igen sikerült kirándulást is tett Diószegre, a nagyszabású cukorgyár megtekintésére.

A tagok száma 183. A pénztár 1897·62 korona vagyont mutat ki. A könyvtár és a múzeum tetemes gyarapodást mutatnak.

A közlemények 23-ik az új folyam 14-ik kötete is megjelenik, melybe tudományos értekezéseket irnak dr. *Ortvay* és *Bäumler* András. *Bittera* Károly az 1903-ban tartott közgyűlésen az állatok észbeli tehetségéről tart előadást.

A természettudományi szakosztály 1903. december 7-én tartotta tisztujító ülését, melyen a régi tisztviselők ujra megválasztattak csak a Pozsonyból elköltözött *Kerpely* Antal választmányi tag helyébe *Bäumler* András lett megválasztva.

Az orvosi szakosztály december 9-én tartott tisztujjító ülésén elnök lett dr. *Velits* Dezső, alelnök dr. *Pávay-Vajna* Gábor, jegyzők dr. *Kováts* Jonás és dr. *Hardtmuth* Károly, választmányi tagok lettek dr. *Dobrovits* Mátyás, dr. *Tauscher* Béla és dr. *Zsigárdy* Aladár.

A közleményeket 1893. óta dr. *Fischer* Jakab titkár szerkesztette. 1899-ben a közlemények szerkesztésében még résztvettek dr. *Kornhuber* és dr. *Ortvay*. Az 1903-ban kiadott közleményekkel dr. *Kornhuber* kivál a szerkesztőségből. Kiválását előre haladott korával és azon szándékával indokolta, hogy a téli évadban hosszabb időt kiván Wienben

tölteni és azért az egyesület életében többé oly tevékeny részt nem vehet.

1904. év. 1904-ik évben az egyesület 6 természettudományi és 8 orvosi szakülést tartott. A természettudományi üléseken *Antolik* Károly az alagutakról, *Krziz* Ágost a napfoltokról és azok vulkanizmusáról, *Schwicker* Alfréd a pozsonyi vízről és a városi vízműről, dr. *Kováts* Ferenc a Pozsonyban talált aranyról, *Klatt* Román a Tesla-féle áramokról, végül *Feigler* Ferenc a múzeumi tárgyak conserválásáról tartottak előadást.

Az orvosi szakosztályon dr. *Fischer* Jakab, dr. *Kapper*, dr. *Kropil*, dr. *Kováts* Lajos, dr. *Lippay*, dr. *Schmid*, dr. *Velits* mutattak be fontosabb eseteket illetve tartottak előadásokat.

Ezen évben megjelenik a közlemények 24-ik, az új folyam 15-ik kötete, melyben dr. *Pantocsek* a szliácsi Andesittufa bacilláriájáról, *Wild* Albin az anninai völgy florájáról, *Rovara* a mezőgazdaságra káros rovarokról és *Antolik* Károly a rezgő hártyákról értekeztek.

A titkári jelentés erről az évről örvendetesen emeli ki, hogy báró *Mednyánszky* Dénes 200 koronás alapítványnyal az egyesület alapító tagjai sorába lépett. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége indítványára ebben az évben is 500 korona támogatásban részesítette az egyesületet.

A tagok száma apadást mutat, a létszám 176.

Az 1904-ik év végén az egyesület vagyona 1760·39 K.

Az 1904. évben tartott közgyűlésen *Liebleitner* János nyug. igazgató tanitó, könyvtárosi állásáról hajlott korára való tekintettel lemondott, helyette a közgyűlés *Mergl* Károlyt választotta meg. Az ezen esztendőben tartott tiszt-

00067319

ujító ülésen a régi tisztviselők egyhangulag megválasztattak.

A könyvtár ezen esztendőben úgy a cserepéldányokkal, mint ajándékokkal gyarapodott. Az ajándékok közül kiemelendő gróf *Apponyi* Sándor ő nagyméltósága ajándéka, mely 72 műből, 188 kötetből áll. A könyvtár szakok szerint rendeztetett és a rendezés eredménye az, hogy a könyvtár 2648 műből, 10822 kötetből áll.

Hasonló nagy gyarapodást mutat a múzeum is.

Ugyancsak az 1904-ben tartott közgyűlésen a választmány indítványt terjeszt a közgyűlés elé, mely szerint az egyesület félszázados fennállásának évfordulóját, egy díszes emlékkönyv kiadásával ünnepelje meg. Ezen nagyobb szabású emlékmű költségeit 4000 koronában állapíttották meg, mely összeg fedezésével egy gyűjtő, az emlékmű megszerkesztésével egy szerkesztő bizottság volna megbizandó. Az ünnepély egy ünnepi közgyűlés keretében folyna le, melyre a hatóságok és mindazon tudományos egyesületek meghivandók, melyekkel csereviszonyban állunk. A közgyűlés az indítványt egyhangulag elfogadta.

A tagok száma ebben az évben 176 volt.

A természettudományi szakosztály 8, az orvostudományi is 8 szakülést tartott. A természettudományi szaküléseken *Dési* a gravitátióról szóló új elméletről és annak útjairól, *Antolik* a sugárzó villanyosság találkozási tüneményeiről, dr. *Winterstein* Frigyes a naftaról és annak termányeiről, *Feigler* Ferenc a parafáról, *Stark* Zsigmond az elektromosság fiziológiai hatásáról, tartottak előadást.

Az orvosi szakosztályon dr. *Aich* Nándor, dr. *Dobrovits*, dr. *Komáromi* Sándor, dr. *König* Ignác, dr. *Kováts* Lajos, dr.

Lippay, dr. *Velits,* dr. *Zuzák* Hugó mutattak be fontosabb eseteket illetve tartottak előadásokat.

Ugyancsak ezen évben *Klatt* Román a spiritismusról tartott előadást egy népszerű tudományos estélyen.

A közlemények ebben az évben is megjelentek, még pedig a közlemények 25-ik, az új folyam 15-ik kötete, mely dr. *Pantocsek* új bacilláriákról szóló leirását, és *Zahlbruckner* Sándor Pozsonymegye zúzmó florájának ujabb adatait tartalmazza.

1905. év. Az 1905. év súlyos veszteségeket hozott az egyesületre. Április 22-én húnyt el dr. *Kornhuber* András, udvari tanácsos, a wieni műegyetem volt tanára, június 22-én *Antolik* Károly reáliskolai igazgató. Hogy mit jelentett előbbinek halála, ki az egyesületet alapította és mit az utóbbié, ki mint a természettudományi szakosztály elnöke fáradhatatlan szorgalommal és buzgalommal vezette a szakosztály ügyeit, azt az 1905. december 14-én tartott közgyűlésen erre hivatott egyének, dr. *Ortvay* Tivadar és dr. *Wagner* Lajos az elhunytakhoz méltó emlékbeszédben fejtették ki. Az emlékbeszédek az 1906-ban kiadott közleményekben egész terjedelemben közöltettek.

Ugyancsak az 1905-ik évben tartott közgyűlésen határozatba ment, hogy a jubiláris évnek megünneplése 1907. évre halasztatik. A közgyűlés hálás örömmel fogadta *Pozsony* szab. kir. város közönségének a titkár által bejelentett 2000 koronányi adományát, melylyel az emlékmű kiadásához nagylelkűen hozzájárult. Az egyesület kezdeményezésére *Pozsony* szab. kir. város 1907-re a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyülését is meghivta Pozsonyba, és miután a vándorgyűlés ezen meghivást el is fogadta, a közgyűlés elha-

tározta, hogy jubiláris ünnepi közgyülését a vándorgyűlés idejére halasztja.

Az 1905-ik év végén az egyesület tiszta vagyona K 1454·73.

A múzeum és könyvtár ebben az évben is tetemesen gyarapodtak. Előbbi ebben az esztendőben is megkapta az 500 koronás állami segélyt.

A tagok létszáma 19-el apadt, mely apadás főleg az ezen esztendőben a tagok közt beállott halálesetek nagy számában keresendő. A már említetteken kivül kiemeljük a halottak közül *Liebleitner* Jánost, ki egyike volt az egyesület legrégibb tagjainak, és legutóbb is mint könyvtáros az egyesületben nagy érdemeket szerzett. Dr. *Gervay* Nándor és *Sóltz* Rezső elhunytával az egyesület két érdemes tagját vesztette el, fiatalon távoztak az élők sorából dr. *Fleischer* Emil és dr. *Stromszky* Ármin orvosok.

1906. év. Az 1906. évvel kezdi meg az egyesület létezésének ujabb félszázadát, még pedig ismét politikai válságok közepette, melyek az emberek érdeklődését a tudományos kutatásoktól elvonják és természetszerüleg a politika felé terelik. Egyesületünk bizonyára távol áll a politikától, és tulajdonképen mégis azt szolgálja, mert hazánk kulturának fejlesztésére és gyarapítására törekszik, már pedig politikailag is az a nemzet nevezhető nagynak, mely a kultura fejlődésével lépést tart és minden áldozatot meghoz, hogy a kultura emelkedjék. Már pedig hazánkban örvendetes jelét látjuk annak, hogy az utolsó évtizedekben a kultura terén is minő nagy haladást teszünk. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének megteremtése egy hatalmas lépést jelentett ezen a téren és a hazánk minden tájé-

kán életbe léptetett új közkönyvtárak és múzeumok, valamint a régieknek célszerű gyarapítása, istápolása már a főfelügyelőségnek áldásos tevékenységét dicsérik. A gondoskodás, melyben hazánk közoktatásügyi kormányzata a főfelügyelőség révén egyesületünket is részesíti serkentőleg hatott a múltban és fog hatni a jövőben is.

Bizonyára csak porszem az, amelylyel mi hazánk kulturájához hozzá járulunk, de mi erre a porszemre is büszkék vagyunk és az új félszázad küszöbén nincs más forró óhajtásunk, mint az, hogy egyesületünk a jövőben még *fokozottabb tevékenységet* fejtsen ki a *tudomány javára, városunk és hazánk dicsőségére.*

00067319

A POZSONYI ORVOS-TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYESÜLET MÚZEUMÁNAK ÖTVENÉVES MULTJA.

IRTA FEIGLER FERENC MÚZEUMÖR.

Az orvos- és természettudományi egyesület fönállásának ötvenéves jubileumával egyetemben az orvos- és természettudományi múzeum is fönállásának ötvenedik évfordulóját üli. Ezen ünnepélyes alkalomból kifolyólag legyen szabad egy kis visszapillantást tennem ezen múzeum megalakulására és későbbi fejlődésére.

A mindig nagyobb mértékben növekvő érdeklődés a természet és a természettudományok iránt, mely a múlt század elején oly annyira érvényre jutott, és sokhelyütt számos természettudományi egyesület létesülését eredményezte, városunkra nézve, mely kulturális téren hazánk nyugati részén különben is mindig vezérszerepet játszott, szintén befolyással volt, s így történt, hogy 1854. január 7-én a természettudományok lelkes barátjainak egy kis csoportja egybegyűlt a városház tanácstermében, hogy egy természettudományi egyesület és ezzel kapcsolatban egy *természettudományi múzeum* életbeléptetéséhez a szükséges intézkedéseket megtegye.

Mindjárt a természettudományi egyesület első alakuló közgyülésén *Kornhuber* András dr. megnyitó beszédében lelkes szavakkal fejtegetve az egyesület célját, a jelenlevőket egy természettudományi múzeum, valamint egy botanikus kert megteremtésére buzdította. Mindnyájan nagy lelkesedéssel üdvözölték a múzeum létesitésének szép eszméjét és megigérték, hogy ezen intézmény felvirágoztatásához kiki erejéhez képest kozzá fog járulni. A múzeum létesitésének eszméje legrövidebb idő alatt valósulni kezdett, a botanikus kerté azonban sok viszhangra nem talált. Talán a jövő félszázad kedvezőbb lesz ezen eszme fölkarolására és keresztülvitelére.

Az első tárgy, mely tulajdonképen a pozsonyi természettudományi múzeum alapját vetette meg, a *Schneller Ágost százados adományozta fagyűjtemény*, melyet ő maga gyűjtött és nagy gonddal összeállított, sőt kifogástalanul rendszerbe is foglalt. Ezen alkalomból kifolyólag a közgyülés *Schneller* Ágost százados urat *a létesítendő múzeum első őrévé* választja meg.

A közgyűlés határozata szerint a létesitendő múzeum főtörekvése legyen odahatni, hogy első sorban hazai leletű természettudományi tárgyak gyűjtessenek, s igy a múzeum terjeszkedése a közelebb fekvő dolgozokról a távolabbiakra irányuljon, célja a múzeumnak érdeklődést kelteni a természet iránt és ekképen nemesitőleg hatni az észre és szívre egyaránt. Alig lehetne azt az individuális nyereséget, melyben mindenki részesül, aki a természet szabad szemléletében és tanulmányozásában örömét leli, szebb szavakkal ecsetelni, mint azt *Gratzl* József vár. tanácsos szavaiban kifejezte, midőn az alakuló ülésen többek között ezeket mondotta:

„Az az ember, aki az élet keserű tapasztalataitól végkép le van törve, aki meghasonlott a világgal vagy összeroskad a sors kegyetlen csapásai alatt, az mentse meg a maga számára az örökszép természet világát. Abban vissza fogja találni lelki erejét és nyugalmát. Még nem ismertem egy igaz őszinte barátját sem a természetnek, aki nem lett volna föltünően jószivű kedély. És van-e magasztosabb feladat, mint nemesíteni a szivet és értelmet egyaránt? Ez az egyetlen célja és ideálja a modern természettudománynak, és ezen ideál elérésére a legalkalmasabb eszközök egyike a természettudományi múzeum, mely sokoldaluságánál fogva a legegyszerűbben és legközvetlenebb módon tereli a figyelmet a természetre.“

A következő ülésen 1856. március 26-án már számos újabban befolyt adományról történik beszámolás. Igy *Bolla* János 142 species növényt adományoz és ezzel megveti az alapját egy normálherbáriumnak a mi flóránkból. *Feigler* Károly épitész egy szépen kikristályosodott füsttopázpéldányt adományoz, melyet a város környékén találtak egy kőbányában, nem messze a vasúti alagúttól. Továbbá *Römer* Flóris dr. 26 drb. kitömött madarat adományoz a nyugatmagyarországi faunából.

Ezalatt folyton szaporodott az újabb adományok száma. Csak a legnevezetesebbek említésére szorítkozhatunk: Egy Th. v. K. nevű úr 5 darab emberi koponyát adományozott a múzeumnak, egy *Holubi* J. L. nevű úr pedig 52 species növényt a nyitravármegyei flórából. Továbbá *Römer* Flóris dr. egy kitömött rókát két kölykével és még több állati koponyát, végül *Kornhuber* A. dr. egy lajhárt stb. stb.

00067319

Amellett egyre és egyre növekedett az egylet tagjainak a száma és a tagokkal együtt a sok adomány, úgy, hogy a következő közgyűlésen, 1857. március hó 16-án *Schneller* Ágost múzeumőr már a következő beszámolást tarthatta:

„A természettudományi múzeum az egyesület rövid fönállásához képest igen szép haladást mutathat föl, amennyiben az összes tudományágakat számos igen tanulságos lelet képviseli. Különösen figyelemre méltó, hogy a meglévő anyagból semmit sem szereztünk bevásárlás útján, hanem kizárólag az egylet tagjainak szives hozzájárulásából gyűlt össze minden. Legnagyobb részben az ásványvilág van képviselve, és pedig úgy az oryktognostikus, mint a geognostikus gyűjtemények révén. Nevezetes adományokkal szaporították gyűjteményünket főkép *Pelikán* Antal pénzügyi tanácsos, *Dezasse* Ferenc gróf, *Kornhuber* A. dr., *Zipser* tanár és *Rómer* Flóris dr. Az ásványgyűjtemény után következik a mennyiséget illetőleg az állatvilág. Mint buzgó adakozót itt is meg kell említenem *Rómer* Flóris dr.-t, aki a meglévő gyűjtemény legnagyobb részét adományozta. A jelenlegi gyűjtemény számszerint körülbelül kétezer számozott darabból áll. Az állatvilág két üvegszekrényben van elhelyezve. És így, ha tekintjük, hogy a múzeum egyévi fönállása után is már ilyen szép működést mutathat föl, azon lehetünk, hogy jövő évre tágasabb helyiségről gondoskodjunk.“

Eddig ugyanis a gyűjtemény a jogakadémia egyik termében volt elhelyezve.

Még ebben az évben (1857) egy igen értékes ajándékban részesült a múzeum. *Czikann* M. pénzügyi tanácsos egy

ősszarvas (cervus megaceros)-koponyát adományozott, teljesen sértetlen aganccsal, azonkívül két darab mamutlábszárcsontot; utóbb említett tárgyakat Hosszúfaluban találták a Vág szabályozása alkalmával 1793-ban, vagy hat méter mélységben a földbe temetve. *Schmid* József chirurgus egy tökéletes csontvázat adományoz, szekrénynyel együtt. *Janda* J. malaczkai szolgabíró egy mamutagyarat a Morvavölgyéből.

Ezen adományokon kívül még igen sok más önkénytes adomány is befolyt, kitömött madarak, lepkék, bogarak, rovarok, stb. Fölötte nagy munka volna, ha minden darabot külön-külön föl akarnék említeni, azonban már ebből is láthatjuk, hogy a múzeum oly lendületnek indult és a pártfogás a tagok és idegenek részéről is oly váratlan volt, hogy alig találunk erre egy másik esetet. A múzeum helyisége már korántsem volt megfelelő arra, hogy ennyi anyagot kellőképen el lehetett volna benne helyezni, úgy, hogy már is tágasabb helyiségről kellett gondoskodni.

1858-ban egy igen értékes pókgyűjteménynyel szaporodott a múzeum, melyet *Böck* dr. adományozott. Ekkor a jogakadémia két nagyobb termet bocsátott a múzeum rendelkezésére a jogakadémia helyiségében.

1859-ben egy orvosi sectiót csatoltak a természettudományi egylethez és ettől kezdve a múzeum anatómiai jellegű gyűjteményekben is gazdagabb lett.

Ámde ezen ideális állapot sajnos csak néhány évig tartott. A most következő évek és az ezen években észlelhető politikai áramlatok nem kedveztek a természettudományi egyesület tevékenységének, mert a társadalom figyelmét másfelé irányították. Mindamellett a múzeum adakozásokban még mindíg elég bőven részesült.

1865. évi augusztus hó végén és szeptember hó elején a magyar orvosok és természettudósok *tizennegyedik vándorgyűlésüket* Pozsonyban tartották meg, mely nagy ünnepélyességgel ment végbe és Pozsony város kulturális történelmében maradandó emléket hagyott hátra. Ezen alkalommal a múzeum tárgyait az akadémia emeletének valamennyi helyiségében közszemléletre állította ki. A gyűjtemény úgy tartalmára és elrendezésére, mint pedig az egybegyűlt anyag mennyiségére nézve általános elismerésben részesült. Ennek a nagy sikernek kivívása körül *legtöbb érdemet szerzett Stelzner* Nándor helytartósegédhivatali igazgató, aki nemcsak igaz elismerést érdemlő buzgalommal rendezte az egész kiállítást, hanem még anyagi áldozatokkal is hozzájárult annak kibővitéséhez. Érdemeinek elismerése jeléül a közgyűlés 1869-ben január 4-én *Stelzner Nándor urat múzeumőrré választotta meg.*

Stelzner most még nagyobb szorgalommal és buzgósággal adta magát oda új tisztségének és sem időt, sem fáradságot nem kimélt, hogy a pozsonyi orvos- és természettudományi egyesület múzeumát oly tökélyre emelje, hogy az örökké maradandó kincsévé legyen a városnak. Indítványára az egyesület ezen évtől kezdve a múzeumot hetenként egyszer (vasárnapon) a nagyközönség számára is közszemlére nyitotta meg. *Stelzner* maga fáradhatatlanul igyekezett magyarázatokkal és személyes vezetése mellett történt bemutatásokkal a közönség figyelmét a múzeumra terelni és így a természet iránt való érdeklődést és szeretetet ébreszteni és fejleszteni. Buzgósága szemlátomást eredménynyel járt, amennyiben évről-évre szaporodott a látogatók száma, úgy, hogy 1873-tól kezdve hetenkint kétszer kellett a múzeumot a látogató közönség számára nyitva tartani.

00067319

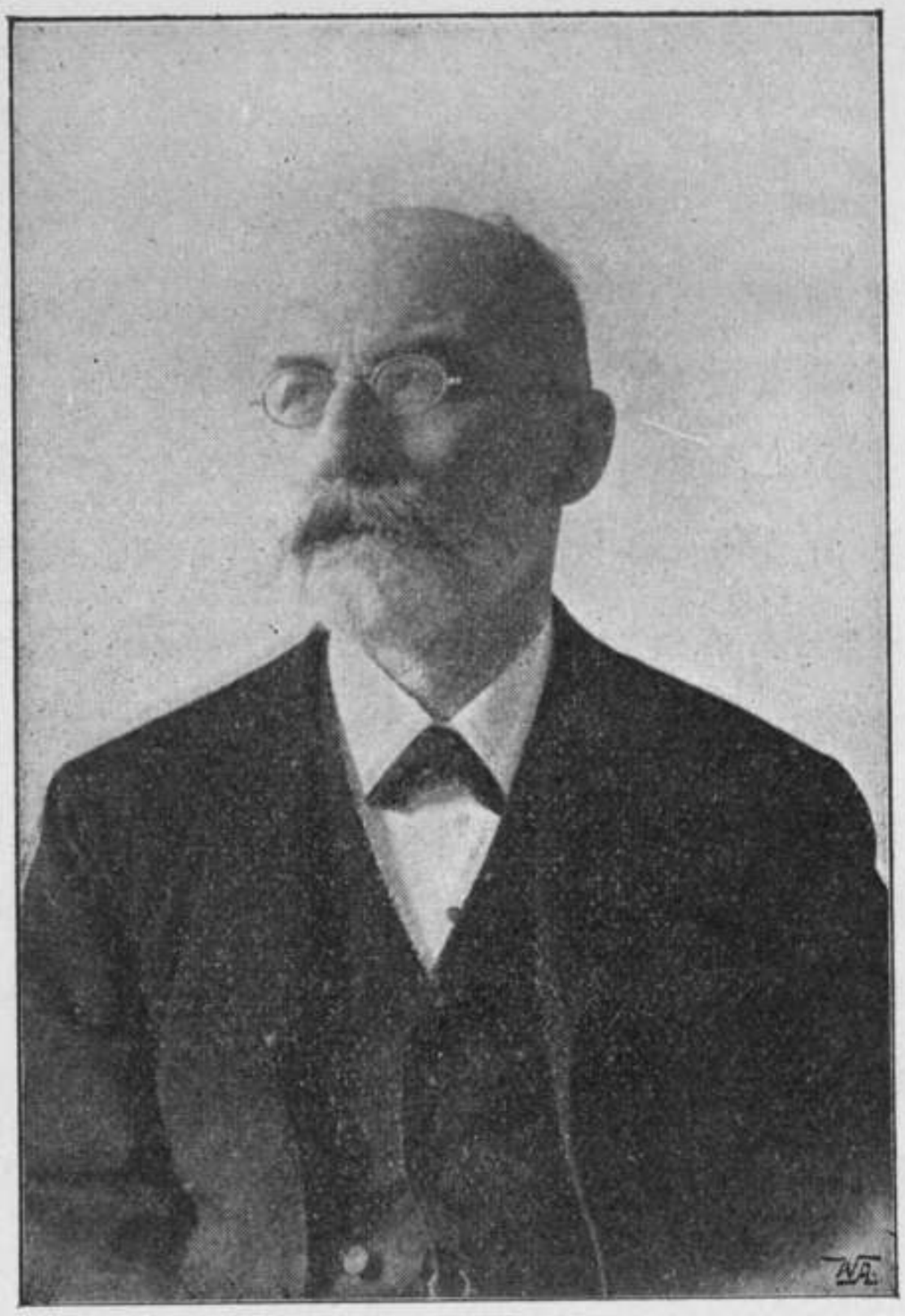

POLIKEIT KÁROLY FŐGYMN. IGAZGATÓ
1906 ÓTA

SAMARJAY MIHÁLY
ÁLL. FŐREÁLISKOLAI IGAZGATÓ
1892—1894

ANTOLIK KÁROLY †
ÁLL. FŐREÁLISKOLAI IGAZGATÓ
1895—1905

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLY ELNÖKEI 1892—1906-IG

00067319

A folyton növekedő érdeklődés folytán a természettudományi egyesület ezentúl már vétel útján is szaporította a gyűjteményt.

1875-ben kénytelen volt a múzeum új helyiségekről gondoskodni, minthogy a jogakadémia a maga céljaira igényelte a múzeumi termeket. Ekkor a városi tanács ajánlatára a városi képviselőtestület négy szobát bocsátott a múzeum rendelkezésére a városház Apponyi-utcára nyiló földszintes részében. Sajnos azonban, ezek a szobák sehogysem feleltek meg a múzeum céljainak. Kicsinyek, sötétek és nedvesek voltak és ezekben kellett a múzeumnak eddig nagy gonddal és buzgalommal ápolt gyűjteményeit elhelyezni.

Ami előre látható volt, csakhamar be is következett. A helyiség kedvezőtlen viszonyai romboló hatást míveltek a gyűjteményre, úgy, hogy *Stelzner*, ki mindvégig testestől-lelkestől csüngött a múzeumon, fáradozásainak hasztalan voltát belátva, végre kedvét veszítette és 1879-ben lemondott múzeumőri tisztségéről. Lemondását egyébként főkép azzal is okadatolta, hogy bármily lelkesültséggel és odaadással ragaszkodik a múzeumhoz, azt még sem teheti meg, hogy hetvenéves korában ezekben a sötét, nedves és télen nem fűthető helyiségekben kockára tegye az egészségét. A közgyűlés végtelen sajnálattal vette tudomásul *Stelzner* lemondását, de tekintve a felhozott okokat, nem bírhatta őt további maradásra.

Sajátságos jóslatként hangzanak *Stelzner* búcsúzószavai: Ne hagyják a múzeumot tönkremenni, mert *fönállása életkérdése az egyesületnek és ennek gondozása nagy szolgálat, melyet embertársaiknak tesznek.*

Helyébe az egyesület két múzeumőrtválasztott — *Rózsai* és *Dietrich* urakat — tekintettel a sok munkára, mely most már a múzeum gondozásával járt.

1881. szeptember 3-án *Holub* Emil dr., a híres afrikautazó, kinek arcképe a múzeum helyiségét még ma is díszíti, igen érdekes előadást tartott afrikai utazásairól, mely alkalommal három nagy ládába foglalt számos tárgyat ajándékozott a múzeumnak. Hogy mily nagy népszerűséggel bírt már ekkor a múzeum, abból is kitűnik, hogy *Rózsai* tanár jelentése szerint — ebben az évben — 7189 személy látogatta meg a múzeumot.

A múzeum föllendülésének eme szép eredményében kétségkívül oroszlánrésze volt *Stelzner* Nándornak, ki most megelégülten vehette tudomásul az új múzeumőr eme jelentését.

Sajnos, hogy fáradozásainak gyümölcsét nem élvezhette sokáig, mert már a következő évben 1882-ben meghalt.

Az 1882. évi november hó 29-én tartott ülésen *Kanka* dr., egyesületi titkár emlékbeszédet tartott fölötte, melyben élénk szavakkal ecsetelte ama nagy veszteséget, mely *Stelzner* halálával az egyesületet érte.

Ameddig *Stelzner* élt, addig a múzeumi tárgyakról pontos jegyzékeket és leltározást találunk. Minden tárgy pontosan ellátott számmal és determinálással bírt. Úgylátszik, mintha az ő elhúnytával a múzeum éltető szelleme is távozott volna.

Az egyesületi jelentések mindinkább gyérebbek lesznek, és *Holub* dr., valamint *Gratzl* Lajos értékes adományairól névjegyzéket sem az évkönyvekben sem pedig a múzeum leltárában nem találhattam meg.

Minden tekintetben nagy visszaesés következett be, úgy a múzeum, mint az egyesület életében, az ajándékok száma mindjobban apadt, vétel útján sem igen szereztek már be új tárgyakat, azonfelül a por, a helyiség nedvessége, mind káros befolyással voltak a múzeumra, sőt már a múzeumőrök sem valami nagy kedvvel foglalkoztak — ilyen körülmények között — a múzeum rendbentartásával. A szép, oly nagy reményekre és a város majdani büszkeségére igényt tartható múzeum lassanként feledésbe ment. A nyári időben ugyan még hetenként egyszer — a vasár- és ünnepnapokon — még mindíg nyitva volt a múzeum a közönség számára, de a látogatóknak legnagyobbrésze gyermekekre szorítkozott, kik nem annyira tudásszomjból, mint inkább kiváncsiságból és mulatságból jöttek állatokat nézni.

Igy tartott ez az állapot jóformán egész 1892-ig. S minthogy a természettudományi egyesület működése majdnem tökéletesen megszünt, az orvostudományi szakosztályban az az óhaj nyert kifejezést, hogy az orvosi szakosztályt el kellene az egyesülettől választani és egy külön orvosi egyletet alakítani. Főkép *Tauscher* Béla dr. orvos érdeme, hogy ez a szakadás — mely a múzeum végleges fölöszlását eredményezhette volna — be nem következett. Hosszas tárgyalások után végre abban egyeztek meg, hogy revideálni fogják a házszabályokat és ezzel egyetemben a természettudományi szakosztályba is új életet hoznak. Ennek értelmében az 1892. évi január 25-én tartott gyülésen a tisztikar megújulásával *Bittera* Károly főreáliskolai tanár vette át a múzeumőri tisztséget.

A rákövetkező év január 16-án tartott közgyűlésen az új múzeumőr beszámolt a gyűjtemények állapotáról, mely

00067319

szerint a múzeum körülbelül 12.128 darabból áll. A múzeumot még mindig számosan látogatják, a célszerűtlen helyiségek azonban, melyekben a tárgyak mindjobban és jobban vannak kitéve a végleges elpusztulásnak, a legkisebb garanciát sem nyújtják arra nézve, hogy a múzeum fejlődésére még csak gondolni is lehetne. Odautasítja tehát a közgyűlést, hogy a legkomolyabban törekedjék új és megfelelőbb helyiségről gondoskodni, mert a meglevő viszonyok között minden fáradozás kárba vész.

Látszik, hogy mennyire, úgyszólván szükségévé vált a közönségnek a múzeum, még a legkedvezőtlenebb viszonyok között is, mikor a múzeumi leletek isszonyú túlzsúfoltsága miatt tulajdonképen minden haladás lehetetlenné vált, még akkor is aránylag elegen látogatták a múzeumot, sőt még ajándékokban sem szűkölködött. 1894-ben *Csattogányi* Jánosné egy 350 darab lepkéből, 1807 darab bogárból és 408 drb. szárított növényből álló gyűjteményt adományozott a múzeumnak. 1898-ban pedig *Holub* Emil dr. is újból nagyobb számú adakozásokkal járult az adakozókhoz. Még az egyesületi élet is kezdett újra lendülni, csak épen a múzeum restaurálásának érdekében nem történt semmi lépés. Maradt a múzeum a régi dohos, piszkos, nedves kis kamrákban, ahol a régen oly nagy lelkesedéssel, gonddal és áldozatok árán létesített gyűjtemények lassan-lassan mind pusztulásnak indultak.

Szerencsére azonban egy kedvező fordulat állott be. Időnkint a társadalom mindig visszatér a természethez, és mentűl tovább tartotta magát vissza tőle, annál nagyobb ösztön szállja meg később a városok fiait, hogy a természetet, amit amúgyis csak oly nehezen közelíthetnek meg,

legalább annyira, amennyire lehet, szorosabban maguk közé varázsolják. A természettudományi múzeumok történetében körülbelül rendszerint ez a megokolása a hanyatlás és fejlődés hullámjátékának.

1899-ben újra ez a hullámperiodus állt be, és szinte azt lehetne mondani, hogy ettől kezdve a múzeumok életében általában egy egészen új korszak indult meg. A múzeumok és könytárak országos főfelügyelősége Budapesten kiterjeszti figyelmét a vidéki városok múzeumaira is és gondjaiba veszi őket. Anyagi és tárgyi támogatásban részesíti a provinciális gyűjteményeket is és országos biztosokat küld ki a vidéki városok múzeumainak fölkeresésére és tanulmányozására.

Ezen alkalommal *Horváth* Géza dr., a Nemzeti Múzeum jelenlegi igazgatója, látogatta meg a pozsonyi természettudományi múzeumot. Itélete természetesen nem lehetett más, mint amit a pozsonyi múzeum őrei számtalanszor hangsúlyoztak már: A múzeum fejlődésének mindenképen útját állják a külső körülmények; rendkívül értékes és nagymennyiségű anyaga napról-napra romlik a portól, a falak nedvességétől, a hozzáférhetetlen sötét helyiségek miatt.

A tárgyak nagyrésze tönkre is ment már, a kitömött állatok nagyrészt oszlásnak indultak, a moly és a szú belefészkelte már magát a szekrényekbe. Nem csoda, ha az a vélemény is fölhangzott nem egy alkalommal, legjobb volna az egész holmit fölgyújtani.

Bittera Károly múzeumőr is teljesen kedvét vesztette minden hiábavaló fáradozáshoz, és 1901. január hó 21-én *lemondott tisztségéről.*

Az 1902. év folyamán a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége Budapesten egy szaktanfolyamot hirdetett a provinciális múzeumok őrei számára, hogy módot szolgáltasson nekik a múzeumok berendezésének és az azokban elhelyezett tárgyak gondozásának elsajátitására, valamint arra is, hogy mi módon kell a múzeumokat célszerűen gyarapítani és hitelesen leltározni.

Az ezekre vonatkozó előadások a magy. kir. Nemzeti Múzeumban, a növénytani intézetben, a technikán és a földtani intézetben folytak és ha az idő kedvezett, kirándulásokat tettek a résztvevők az előadó tanárok vezetése mellett Budapest környékén. A tanfolyamon képviselve voltak Budapest, Debrecen, Eger, Felka, Halas, Kassa, Mármaros-Sziget, Nagyvárad, Nyitra, Szeged, Székesfehérvár és Pozsony.

Ebből az alkalomból kifolyólag *Feigler* Ferenc főtanitó és ipariskolai igazgató Pozsonyban *vette át a múzeumőri tisztet*, és ebben a minőségben szintén részt vett a múzeumőrök számára tartott szaktanfolyamon.

Az 1902. évi január 27-én tartott közgyűlésen tett jelentésében beszámolt a tanfolyamon szerzett tapasztalatairól, egyszersmint újra hangoztatta, hogy a *pozsonyi természettudományi múzeum vetélkedhetik bármilyen múzeummal Magyarországon, csak egy hibája van, hogy semmi oldalról nem részesült anyagi támogatásban s magasztos céljainak meg nem felelő kamrákban van összeszorítva, aminek következtében minden gondozás és szembetünő fejlődés meg van nehezítve és akadályozva.*

„Ideje volna már — mondja — városunk tekintélyének emelése érdekében a közönség figyelmét a közmívelődés eme fontos tényezőjének előmozditására irányitani s oda-

00067319

hatni, hogy egyesületünk e tekintetben való önzetlen működését, melyet évtizedeken át gyakorolt, hálás elismerésével tetőzze, még pedig oly módon, hogy mindenki tehetsége szerint különféle adakozásokkal támogassa s utatmódot keressen, méltóbb elhelyezésről gondoskodni.

Milyen el nem utasíthatóan szükséges egy múzeum egy olyan városban, amilyen Pozsony, már abból is kitünik, hogy a látogatók száma évről-évre szaporodik és még inkább szaporodnék, ha imponálóbb módon és célszerűbb helyiségben volna elhelyezve. Az idegenek is, kik városunkat a nyári hónapokban nem csekély számban keresik föl, kedvezőbb benyomásokkal távoznának múzeumunkból.

Egész Pozsony városának művelt közönsége nagy lelkesültséggel karolta föl annak idején a közkönyvtár föllállításának eszméjét s egész természetes dolognak tekinti ezen intézmény céljának megfelelő épület előteremtéséről gondoskodni. Mert a közkönyvtár fölállítása a nép művelődésének és továbbképzésének egyik hatalmas tényezője.

Még fontosabb ideálnak tekinthető a természettudományi múzeum; mivel ez sokkal élénkebb szavakkal bír beszélni a nép kedélyéhez, mint a könyvekben lerakott holt betük s hathatósabb erővel keltheti föl a tudásvágyat, mely felserkent ismét nyitott szemekkel nézni a világot s behatolni a természet s tudomány titkaiba, melyek eddig ismeretlenek voltak előtte.

És akiben egyszer már fölébredt a meggyőződés, hogy létezik a köznapi mulatságokon kívül még más élvezet is, és az a szellemi táplálék, az bizony szivesen elhatározza magát egész napi fáradozásai után továbbképzésén és működni.“

Lassanként azonban mindezek a nehézségek és akadályok elhárulnak. A múzeum csaknem tíz évi pangás után ismét lendülni kezdett. Nagy része volt ebben a magas kormánynak is, — mely 1901-től kezdve évi ötszáz koronányi szubvencióval segélyezi a múzeumot mind a mai napig, — már csak annyiban is, minthogy ezáltal lehetségessé vált, vétel útján is szaporítani a múzeumot. Igy az 1901. év folyamán beszerzett a múzeum egy a pozsonyi határban fogott vidrát. Az 1902. évben az ötszáz koronányi segély, főkép külömböző segélyeszközök beszerzésére fordíttatott; 1903-ban már nagyobb számú bevásárlások történtek, nevezetesen: egy nevető sirály (larus ridibulus); egy gyöngytyúk (numida melagris); mezei nyúl (lepus timidus); házi macska (felis domestica); óriási kenguru (macropus giganteus); közönséges fóka (phoca vitulina); paradicsom madár (paradísea rubra); flamingó (phoenicopterus ruber); énekes hattyú (cygims musicus) és egy csikós hiéna (hyaena striata). 1904-ben: két darab magevő pinty (fringilla coccotrautes); kárakatna (phaloerocorax carbo); halászcsér (sterna hirundó); dolmányos varjú (corvus cornix); törpe gém (ardea minuta); biborgém (ardea purpurea); léprigó (turdus viscivorum); mosusz (moschus memimna); övös állat (dasypur villosus); fiatal rénszarvas (cervus tarandus); mosó medve (broxyon cancrivorus); egy csőves állat (ornithocycnhus paradoxus). 1905. évben; manis iavonica (Schuppentier); hylobates syndactilus; ursus malaianus. 1906. évben: egy 24 darabból álló ehetőgomba-gyűjtemény; 14 darab kitömött hal; 1 darab barnamedve; a cserebogár metamorfózisa (üvegszekrényben); phyllium sicilifolium szintén üvegszekrényben).

Adakozás útján is befolytak különféle apróbb dolgok, úgy az állatvilágból, mint a növény, mint pedig az ásványvilágból. 1905-től kezdve a *Nemzeti Múzeum* is évenkint nagyobb terjedelmű adományokkal szaporította gyűjteményeinket. Igy 1905-ben egy 334 darabból álló mikro-lepidoptera (mollipillae)-gyűjteménynyel. 1906-ban pedig 1551 darab coleoptera, 370 darab orthoptera, 355 darab exota lepidoptera, 2526 darab rovar — és 2527 darab molluscából álló gyűjteménynyel járult hozzá az adományozókhoz.

Feigler Ferenc múzeumőr természetesen nem szünt meg a célszerűbb helyiség szükségességét folyton hangoztatni és sürgetni, míg végre 1904-ben a városi tanács nagys. *Brolly* Tivadar kir. tanácsos, Pozsony város polgármesterének nemes közbenjárására egy négy tágasabb szobából álló helyiséget bocsátott az egyesület rendelkezésére a múzeum számára, a Primáspalota félemeletén. Hosszas hasztalan nógatás után tehát végre ez a kérdés is *ideiglenes* megoldásra jutott.

Az 1905. év folyamán tehát a múzeum a Primáspalotába költözött át. Csak akkor lehetett látni, micsoda valóságos kincses bányája a természet fáradsággal összehordott termékeinek van lerakva a múzeumban.

Az új helyiség persze még mindig nem az ideálja egy múzeumi lokalitásnak, de legalább száraz és nem oly sötét, mint az előbbi volt.

Azóta is sok történt a múzeum rendelkezésében, célszerűsítésében, főként pedig csinosításában és noha a gyűjtemény az ósdi szekrényekben és nagyban elrongált alakjában még ma sem teszi azt a benyomást, amit egy kifogástalanul rendben tartott provinciális múzeum tehetne,

legalább annyira helyreállt, hogy az 1906. év május havában megint meg lehetett nyitni a nagyközönség számára. A megnyitásnál jelen voltak: *Kanka* Károly dr. kir. tanácsos, egyesületi elnök; *Ortvay* Tivadar dr., pápai prelátus, apát, pozs. jogakadémiai tanár, az egyesület alelnöke; *Fischer* Jakab dr., a pozsonyi országos kórház főorvosa, egyesületi titkár, *Pongrác* gróf és *Bäumler* János magánzó, egyesületi tagok; *Mergl* Károly, egyesületi könyvtáros; *Feigler* Ferenc múzeumőr és nagyszámú közönség. Ebben az évben 4327 személy látogatta meg a múzeumot.

Az elmaradt és nagyrészt elhanyagolt leltározásban is sok pótolni való volt. Az új múzeumőr kötelességének tartotta, ezt is rendbehozni, úgy, hogy a múzeum jelenlegi rendezett anyagát röviden a következőkben lehetne összefoglalni.

A múzeum — a leltárba még be nem sorozott tárgyakon kívül — összesen 25.822 darabból áll.

Csontvázak	23 drb.
Koponyák	26 „
Fogak	15 „
Bőrök	7 „
Csontok	10 „
Prémek	3 „
Madárbőrök	4 „
Egyéb állati részletek	34 „
Emlősök	79 „
Madarak	325 „
Hüllők	32 „
Halak	70 „
Bogarak	4300 „

00067319

Lepkék	4766	„
Pókfélék	100	„
Rákok	42	„
Férgek	28	„
Puhatetű állatok (Mollusca gyűjtemény)	6397	„
Polipok	116	„
Tüskebőrűek	20	„
Madártojások	432	„
Hüllőtojások	2	„
Haltojások	5	„
Rovartojások	1	„
Madárfészek	20	„
Rovarfészek	4	„
Spirituskészítmény	172	„
Növénygyűjtemény	3187	„
Fagyűjtemény	199	„
Maggyűjtemény	51	„
Gyanták	18	„
Növénykészítmény	2	„
Szárított dolgok	51	„
Ásványok	1863	„
Kövületek	2724	„
Kőzetek	261	„
Dr. Roth geol. gyűjteménye	268	„
Bimbógyűjtemény	80	„
Gipszminták	36	„
Mintaképek	109	„
Különbözők	40	„
Összesen	25.822	drb.

Ezenkívül a múzeum birtoka még 5 darab arckép és 104 darab kézikönyv.

A jelenlegi évvel a múzeum átlépte fönállásának ötvenedik évét. Fölhoztam mindazokat a nevezetesebb momentumokat, melyek a múzeum multjában kiemelkednek és jellegzetes világitásba helyezik fejlődésének egy-egy fázisát. Amint — azt hiszem — e rövid visszapillantásból mindenki kiveheti, a múzeum lendülése mindig a társadalmi áramlatok egy-egy nevezetesebb életnyilvánulásával volt kapcsolatban. Maga a múzeum keletkezése is szoros viszonyban van azzal a reakcionális mozgalommal, mely az ötvenes évek elején a műveltség minden körében úgyszólván hadat izent a természet irányában elharapódzott nemtörődömség ellen. Akkor is az a jelszó hangzott föl: ki a természetbe. A városi élet egyhangú foglalkozása csak a kötelességtudásnak, a pályabetöltésnek szintere lehet. De a dolgos léleknek pihenésre, szórakozásra, erőgyűjtésre van szüksége, a kedélyt sem szabad elhanyagolni. És ami a kedély legnemesebb táplálékát legközvetlenebbül nyújtja, az maga a közvetlen, szabad természet.

Ez a tudat ébredt föl akkor is, és a természettel újra való megbarátkozás vetette meg annakidején a pozsonyi természettudományi múzeum alapkövét.

Azóta ötven év mult el, és a társadalom is sok változáson ment keresztül. A természet hegemóniája az alacsonyabb városi sportok és szobaélvezetek fölött elborult.

Csak nem régen hangzott föl ismét a vágy: vissza a természet ölébe. A külföldi államok mintájára kezd a magyar is érdeklődni a szép vidék, a környék természeti szépségei iránt, az iskolákban elrendelik a májusi, júniusi

hónapokban a kirándulásokat, több természettudományi lap lép életbe, a Kárpátegyesület a felnőttek figyelmét tereli a Kárpátok és az erdélyi havasok eddig kiaknázatlan szépségeire, a hegységekben turistahajlékok és szállodák épülnek, az ifjúság is kezébe veszi a vándorbotot és gyaloglással tölti el a nyári szünidő üres hónapjait. Még a városunkban legutóbb megindult madárvédő mozgalom is ebből a jobbanjobban terjedő általános áramlatból ered.

Azalatt Pozsony város természettudományi múzeuma — a természet régi barátjainak közkincscsé lerakott adományai, — a Primáspalota félemeletének három szobácskájában van eldugva, ahelyett hogy egy fényes nagy épület termeiben hirdetné: ez a természet temploma azok számára, akik tanulni és élvezni akarnak.

Fölmerült már több ízben egy múzeumi épület létesítésének az eszméje. Pár év előtt a város pályázatot hirdetett egy tervezetre, mely a hídutcai monumentális magtárnak egy városi középületté való átalakitását tervezte, ahol a természettudományi múzeum is terjedelméhez mért és céljához méltó elhelyezést talált volna. Sajnos azonban, ezt az eszmét leszavazták. Ezek után egy másik eszme merült fel, t. i. a primáspalota második emeleti helyiségeket természetrajzi múzeumá átalakítani. A primáspalota eme helyiségei azonban sehogysem alkalmasak arra, egyszerűen már azért sem, mivel idővel a midőn a gyűjtemény nagyobbodik a helyiségeket semmiképen tágítani nem lehet. S mivel ezen eszme keresztülvihetőnek nem mutatkozott, azért legújabban azon terv vajudik, hogy a Dunaparton építenek majd egy külön múzeumi épületet. Ez volna a múzeum kérdésének legszerencsésebb megoldása. A Dunaparton, ott volna a múzeumnak legszebb és legillőbb helye is.

00067319

Azért zárószónak tehát nem mulaszthatom el eme kérdéssel fordulni Pozsony város művelt közönségéhez: *nem tartozik-e Pozsony város lakósainak és tradicionális jó hírének egy múzeummal,* melynek holt tárgyaiba egy élő természet néma szózata van lerakva: mindez a tiétek is, kik sohasem ismertétek azt a nemes élvezetet, amit a természet szabad szemlélete nyújt, csak menjetek ki a szabadba és hallgassátok azt az istentiszteletet, amit az erdő lomja, a madarak imája, a patakok csörgedezése és a holt köveken pihenő napsugár mond és aztán hozzatok magatokkal valami emléket azok számára, akik a természet varázsát még nem ismerik.

És ezekből az emlékekből építsétek föl az új múzeumot.

00067319

A POZSONYI ORVOS- ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYESÜLET KÖNYVTÁRÁNAK ÖTVENÉVES MÚLTJA.

IRTA MERGL KÁROLY KÖNYVTÁROS.

*

Midőn 1856-ban több lelkes férfiú a természettudományok iránti szeretetből és lelkesedésből egy tudományos egyesület alapítását határozta el, egyszersmind belátták azt is, hogy avval kapcsolatban egy tudományos alapra fektetett természetrajzi gyűjtemény és könyvtár létesítése okvetlenül haszonnal járna, sőt ami a tudományos kutatásokat illeti, szükségesnek is találták. Hogy egy könyvtár mily fontos tényező a kultura terjesztésében, az önképzés és művelődés előmozdításában, azt talán nem igen szükséges itt e helyen megemlítenem, mert igen jól tudjuk, hogy az ilyen nagyobb és nyilvános könyvtárak nemcsak a jelenkor szüleményei, hanem léteztek már akkor is, midőn a régi Görögország szabadsága még tündöklött; körülbelül K. e. 600 évvel. S midőn ezen ország elvesztette függetlenségét a görög kultura utat tárt magának a szomszéd államokban, különösen Ázsiába, Egyptomba és Olaszországba, később a többi európai államokba és az egyedüli célra vezető út könyvtárak alapítása képezte. Annál is inkább

szükséges a mai előrehaladott korban a könyvtárak létezése, mert ezek által felvilágosítjuk a népet és ez a legbiztosabb eszköz egy erősebb állami élet fejlesztésére.

A mi könyvtárunknak célja az illető tagot, ki a természettudomány egyik vagy másik ága iránt érdeklődik, tovább képezni; a szakembert pedig a természettudományok állásáról, fejlődéséről tájékoztatni s vidékünkre és hazánkra vonatkozó szakmunkák által hazánk természetrajzi viszonyaival megismertetni. Mindezt azonban csak úgy érhettük el, hogy egyesületünk tagjai kiváló szorgalommal láttak hozzá könyvtárunk gyarapításához; egyik iparkodott fölülmúlni a másikat. A választmány azonban szükségesnek találta egy évkönyv kiadását, mely az egyesület működéséről beszámol és egyes tagok munkálatait közli. Ezen indítványt az 1856. április hó 21-én tartott közgyűlés is elfogadta s ezáltal könyvtárunk gyarapításáról is gondoskodva volt, a mennyiben csereviszonyba léphettünk más tudományos intézetekkel és társulatokkal. A csereviszonynyal biztos alapot vetünk egyesületünk könyvtárának — mondotta *Kornhuber* az első évben és ím beteljesült a mit mondott.

Az első évben hét társulattal, 2 bel- és 5 külföldivel álltunk csereviszonyban; ezek száma a következő évben vagyis 1857-ben már 36-ra, 12 bel- és 24 külföldire emelkedett; 1858-ban már 82, még pedig 24 bel- és 38 külföldi társulattal folytattunk csereviszonyt és ennek megfelelőleg a könyvek száma is rohamosan szaporodott úgy, hogy az 1858. évi közgyűlésen már külön könyvtárost választottak *Böckh* dr. személyében, ki ezen tisztséget az 1882. évben bekövetkezett haláláig igazi buzgalommal töltötte be.

00067319

A könyvtár 1857 óta az akkori csász. kir. gymnasium 1. emeletén levő 24. számú és úgy nevezett „Exhorten-Saal“-ban volt elhelyezve és a tagoknak naponkint 5—9 óráig állt rendelkezésükre; ezen idő alatt egy szolga gondoskodott a tagok kiszolgálásáról. Később azonban csak hetenkint 2-szer, azaz szombaton és vasárnapon volt nyitva; jelenlegi helyiségünkben 1892 óta van elhelyezve.

A könyvek száma ez időben rohamosan emelkedett; az első évben 436 kötetből állt a könyvtár; a következő évben vagyis 1857-ben már 680, 1858-ban 1067 és 1868-ban már 3792 kötetet számlált. A könyvtár már igen rendezett állapotban volt úgy hogy 1871-ben *Bökh* György könyvtáros az 1-ső könyvjegyzéket adta ki, melyből kitűnik, hogy a könyvtár akkor már 9 szakcsoportra volt felosztva; még pedig: I. Folyó iratok, II. Zoológia, III. Növénytani munkák, IV. Ásvány- és földtan, V. Vegytan, VI. Természettan, VII. Útleírás, ásványvizek és fürdők, VIII. Mező- és erdőgazdaság, IX. Vegyes tartalmú könyvek. Orvosi művek a jegyzékben nem szerepelnek, de hogy tényleg léteztek, azt a jelentésekből sikerült megtudnom.

Bökh György halála után *Pantocsek* József dr. választatott meg könyvtárosnak, a ki azonban Wienbe való költözése miatt lemondott és helyébe *Wiedermann* Károly lépett, ki 1892-ig töltötte be e tisztséget. Ezen időből semmiféle adatok nem maradtak, a mennyiben akkor az egyesület létezése és nem létezése foglalkoztatta a vezetőséget. Az 1892. évtől kezdve két könyvtáros működött: *Hauer* Ernő dr. és *Kiss* Áron tanár; míg 1895-től *Hauer* Ernő dr. és *Knüppel* Gyula tanár vezették az akkor már 8306 kötetet számláló könyvtárt. Hazánk fennállásának 1000-dik évében megjelent a

BIBLIOTHECA REGIA MONACENSIS

második könyvjegyzék, melyet *Hauer* Ernő dr. könyvtáros adott ki, s melyben már az orvosi művek is bennfoglaltattak. Az 1902-dik évben *Hauer* Ernő dr. lemondván, a közgyűlés buzgó tevékenységéért köszönetet szavazott és helyébe *Liebleitner* János nyug. népiskolai igazgatót választotta meg, ki azonban agg korára való tekintettel 1904-ben lemondott, mely időtől kezdve a könyvtárt e jelentés szerzője vezeti.

Mielőtt a könyvtár jelenlegi beosztására áttérnék, bátor vagyok egy táblázatot bemutatni, mely a könyvtár állását tünteti fel az első évtől kezdve 1905 végéig.

Sajnos minden évről nem szerezhettem adatokat s így lássuk a meglevőket:

	A könyvtár állása.		Gyarapodás	
1856.	120 mű	436 kötet	3 térkép	
1857.	223 „	680 „	4 „	103 mű 244 kötet
1858.	392 „	1067 „	5 „	169 „ 387 „
1859.	514 „	1336 „	5 „	122 „ 269 „
1864.	— „	1856 „	6 „	— „ 520 „
1868.	862 „	3792 „	— „	348 „ 1936 „
1870.	1034 „	— „	— „	172 „ — „
1896.	2169 „	8306 „	— „	1135 „ 4645 „
1904.	2648 „	10.822 „	51 „	479 „ 2385 „
1905.	2659 „	11.028 „	52 „	205 „ 205 „

A gyarapodás tehát 1856-tól 1870-ig 3792 és 1870-től 1905. végéig 7236 kötet.

Az álább következő táblázat a könyvtár egyes szakainak állását tünteti fel három időközben, vagyis oly években, melyekről meglehetős biztos adatok állottak rendelkezésemre; még pedig az 1871 és 1896-ban kiadott könyv-

jegyzékek alapján. Hozzávettem még az 1905. év végi állapotot és így áttekintést nyerünk a lefolyt 50 esztendőre.

A könyvtár állása a következő volt:

Szak.		1870		1896		1906	
		mű	kötet	mű	kötet	mű	kötet
I.	Orvostudomány . .	—	—	564	1111	749	1468
II.	Állattan	34	74	91	105	106	169
III.	Növénytan	110	154	174	257	186	275
IV.	Ásvány- és földtan	77	109	89	132	116	154
V.	Vegytan	17	84	50	118	51	119
VI.	Természettan . . .	39	59	87	145	98	129
VII.	Földrajz, útleírás, ásványvizek és fürdők	31	40	172	184	182	233
VIII.	Gazdaság, ipar és kereskedelem . .	35	77	52	122	110	228
IX.	Vegyesek	175	618	252	614	319	682
X.	Folóiratok, évkönyvek.	269	1273	638	5518	742	7042
—	Kettős példányok .	—	—	—	—	—	529
—	Egyéb könyv . . .	247	1324	—	—	—	—
XI.	Térkép		6 lap		6 lap		52 lap
	Összeg:	934	3812	2169	8306	2659	11028

A gyarapodás 1857—70-ig 3376, 1870—96-ig 4494 és 1896—905. végeig 2722 kötet volt.

Ha az előbbi kimutatás számait vizsgáljuk tapasztalhatjuk, hogy minden egyes szakcsoport gyarapodást mutat; apadást csak a VI. csoportnál tapasztalunk, a hol a mű-

vek száma gyarapodott, de a kötetek száma apadást mutat. Ezen hiány onnan ered, hogy egy 40 kötetes műből jelenleg csak 4 kötet van meg; másrészt pedig a hosszú idő alatt egyik vagy másik mű más szakcsoportba tétetett át; ezt különösen a IX. csoportnál tapasztaljuk.

Ezen táblázat azonban azt is mutatja, hogy leginkább a X. szakcsoport gyarapodott, mely az évkönyveket foglalja magában. Ezen gyarapodás 1870-től 1896-ig 4225 kötet és 1896—1905 végéig 1524 kötet volt, vagyis évenkint átlag 163 illetve 169 kötet.

A 7042 évkönyv és folyóirat a különböző országok és társulatok szerint következőképen oszlik meg:

	Társulat	Kötet
Magyarország	40	783
Ausztria	60	1417
Németország	90	2038
Svájcz	9	306
Olaszország	14	250
Franciaország	10	140
Belgium	6	242
Németalföld	3	217
Dánország	2	80
Norvégia	3	98
Svédország	5	314
Orosz- és finnország	10	{227 / 192
Anglia	8	256
Más világrészek:		
Ázsia (Java)	1	53
Észak Amerika	30	412
Dél Amerika	4	17
Összeg:	295	7042

Ugyanazon könyvek nyelvek szerint:

	Kötet
Magyar	653
finn	192
német	3907
holland, dán . . .	350
svéd, norvég . . .	{314 98
angol	668
francia	534
spanyol	17
olasz	256
orosz, tót, lengyel .	53
Összesen	7042

A mi a könyvtár beosztását illeti, az 11 szakcsoportra van felosztva, a mint azt az egyik kimutatásban láttuk. Ezen 11 szakcsoport műveinek cédulakatalogusa 18 tokban van elhelyezve. Azonkivül az összes művek szakonkint leltározva vannak és egy betűrendes tárgymutató a szerzők neveit betűrendben sorolja fel. Az egyes művek eddig csak ideiglenesen voltak megszámozva, a mennyiben a számot jelölő cédulák a könyvbe csak beszurkálva voltak és így könnyen el is veszhettek, de jelenleg ezek minden könyvre rá vannak erősítve és a fentemlítettek segítségével minden mű könnyen megtalálható. A helyszűke miatt azonban a könyvek az állványokon két — söt három sorban is vannak elhelyezve.

Ezen oknál fogva és hogy a könyvtár minél szélesebb körben használtassék, egyesületünk az 1883. évi március hó 13-án tartott közgyűlésén elhatározta, hogy azon esetben, ha a 3. egyetem Pozsonyban állíttatnék fel, gyűjte-

00067319

ményeit, azaz a könyvtárt is átadja az egyetem céljaira. Miután azonban az egyetem kérdése jelenleg sincsen eldöntve az 1900. március 5-én tartott közgyűlés elhatározta, hogy egyesületünk könyvtára a városi közkönyvtárral egyesíttessék a következő feltételek mellett: A város megfelelő helyiségről gondoskodik és díjazott könyvtárost tart; könyveink külön szekrényben elhelyezendők.

Az egyesület tulajdon- és rendelkezési joga mindenkorra biztosíttatik s tagjaink azontúl is akadály nélkül vihetnek haza könyveket.

Kikötötte egyesületünk azt is, hogy a fűzött példányok a közkönyvtár költségén kötendők be és a harmadik egyetemnek Pozsonyban való felállítása esetén az 1883. évi határozat lép érvénybe és a könyvtár az egyetem rendelkezésére bocsájtatik a tulajdonjog érintetlen fennmaradásával.

Most elérkeztem volna megbizatásom végére; megismerkedtünk könyvtárunk múltjával és jelenével és azon meggyőződésre jutottunk, hogy könyveink között minden tag megtalálhatja azt a mi iránt érdeklődik. Látjuk, hogy könyvgyűjteményünk legnagyobb részét a természettudományok teszik és legszámosabbak a tudományos társulatoktól eredő művek, melyek különböző értekezéseket és egyéb közleményeket tartalmaznak. Ezen évkönyvek könyvtárunknak igen fontos részét képezik, mert csak ezek révén szerezhetünk tudomást a természettudományok haladásáról a külföldi államokban és ezekkel összehasonlítva saját tudásunkat, a tapasztaltakat hasznunkra fordíthatjuk. Találunk itt műveket, melyek a természettudománnyal általában foglalkoznak, de nagy azok száma is, melyek

00067319

különösen állattannal, növénytannal, ásvány- és földtannal, vegytannal, fizikával, orvos-tudománnyal és balneológiával foglalkoznak.

Függelékül azon nevezetesebb műveket sorolom fel, melyek úgy muzeális, mint hazai szempontból figyelmet érdemelnek.

ÁLLATTANI MUNKÁK.

Kornhuber G. A. Synopsis der Säugethiere Ungarns. Pressburg, 1857. — Ugyanattól. Die Vögel Ungarns. Pressburg, 1856. — *Bartsch* Samu. A sodróállatkák és Magyarországon megfigyelt fajaik. Budapest, 1877. — *Bátori* Ármin. Cestodák és Trematodák, Pozsony, 1888. — *Boets* Käferwerck. Nürnberg, 1782. — *Bogsch* János. Pozsony vidékének lepkéi. Pozsony, 1892. — *Bolla*. Beitrag zur Kenntniss der Koleopteren Fauna Pressburgs. Pressburg. — *Brauer* Fr. Neuroptera austriaca. Wien, 1857. — *Brusina*. Spiridione per contribruzione della fauna dei molluschi dalmati. Vienna, 1866. — *Daday*. A magyarországi Myriopodák magánrajza. Budapest, 1889. — Ugyanattól. A magyarországi Cladocerák magánrajza. Budapest, 1888. — *Duftschmid* Kaspar. — Beschreibung der oesterreichischen Insekten. — *Horváth* Géza. Magyarország bodobácsféléinek magánrajza. Budapest, 1875. — *Mocsáry* Sándor. A magyar fauna fémdarázsai. Budapest, 1882. — *Őrley* László. Az anguilludidák magánrajza. Budapest, 1880. — *Pungur* Gyula. A magyarországi tücsökfélék természetrajza. Budapest, 1891. — *Reichenbach* Heinrich. Monographia Pselaphorum. Lipsiae, 1815. — *Redtenbacher* L. Fauna austriaca. Die Käfer. Wien, 1857/58. *Reisinger* J. Specimen Ichthyo-

logiae, sistens pisces aquarum dulcium Hungariae. Budae, 1830. — *Schiner* Rudolf. Fauna austriaca. Die Fliegen. — *Schinz* B. H. Abbildungen der Menschen und Säugethiere. Zűrich. — *Kohout* R. A magyarországi szitakötőfélék természetrajza. Budapest, 1896. stb.

NÖVÉNYTANI MUNKÁK.

a) Általános érdékű florisztika.

Első helyen áll *Linné* a tudományos florisztika alapvetője, mai nap már ritka műveivel; m. p.

Species plantarum. Holmiae, 1762. Ugyanattól. Equitis Systema vegetabilium. Stuttgardtiae, 1817, 8 kötet. — Ugyanattól. Nomenclatur botanicus. Lipsiae, 1772.

Kiváló fontosságú művek még: *Clusi Caroli.* Atrebatisrariorum plantarum historia. Antverpiae, 1601. — *Crantz,* Institutiones rei herbariae. 1766. — *De Candolle Pyramo Aug.* Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis. Parisiis, 1836/9. — Ugyanattól. Regne vegetabilis systema naturalae. 1818. — *Endlicher St.* Iconographia generum plantarum. Vindobonae, 1838. — *Gesneri Conradi* opera botanica. Erlangae, 1751. — *Jussieu Ant. Laurentii* Genera plantarum secundum ordines naturales disposita. 1791. — *Kramer Joannis* G. Henrici tentamen botanicum. Viennae, 1744. — *Leydolt Franc.* Dissertatio inaug. botanica de plantagineis. *Ludwig Christ dr.* Difinitiones generum plantarum. Lipsiae, 1747. — *Persoon H. C.* Synopsis plantarum. Tübingae, 1805. — *Reichenbach Ludw.* Hortus botanicus. Lípsiae, 1824. — *Richter Eberh.* Linnei codex botanicus. Leipzig, 1835. — *Steudel Ern.* Nomenclator botanicus. Stuttgardtiae et Tűbin-

00067319

gae, 1821. — *Willdenow L. Carl.* Caroli Linné species plantarum. Berolini, 1797. 7 kötet.

Nevezetesek még: Botanische Abbildungen. — *Endlicher Steph.* Die Medicinal Pflanzen. Wien, 1842. — *Fenzl* Monographie der Mollugineen und Steudelieen. Wien. — *Gingius de Lassaraz Fred.* Mémoire sur la famille des Violacées, Paris, 1823. — *Jaquin.* Ueber Syringa Josikaea. Hamburg, 1830. — *Linnaei Carl.* Beschreibung aller bekannten Zwiebelgewächse. Nürnberg, 1784. — *Meisner Carolus Fried.* Plantarum vascularium genera. Lipsiae, 1836/43. — *Roemer et Schultes.* Mantissa in volumen primum systematis vegetabilium Caroli a Linné. Stuttgardtiae, 1822. — *Sadler Josef.* Institutionum botanicarum pars prior continens glossologiam, systematicam et phytographiam botanicam. Pestini, 1834. — *Schrebero Christ. Daniele.* Plantarum verticillarum unilabiatarum genera et species. Lipsiae, 1774. *St. Hilaire Jaume.* Expotition des familles naturelles et de la gérmination des plantes. Paris, 1805. — *Sydow P.* Die bisher bekannten europäischen Characeen. Berlin, 1882. — Igen érdekes a „Die giftigen und verdächtigen Pflanzen“ cimű és ismeretlen szerzőtől Pozsonyban, 1828-ban keltezett kézirat, melyben minden egyes növény képe igen ügyesen festve van.

A Linné előtti korból származó nagy bőrkötésű művek közül megemlítésre méltók az úgy nevezett „Kräuterbücher“-ek, melyek többnyire finom és pontos fametszettekkel vannak ellátva és azért a botanikusok előtt még mindig kedveltek. Nevezetesek: *Bock H. Hyeromymum.* Kreutterbuch, darin unterscheidt Name und würckung der Kreutter, Stauden, Hecken und Beumen, sampt iren Früch-

ten so inn Teutschen Landen wachsen. Strassburg, 1565. *Matthioli D. Petri Andreae.* Kreutterbuch des Hochgelehrten und weltberühmten Herrn D. P. Matthioli, Jetzt widerumb mit vielen schönen neuen Figuren, auch nützlichen Arzneyen und andern guten Stücken zum vierdten und auss sondern Fleiss gemehret und verfertiget durch Joachinum Camerarium stb. Frankfurt am Mayn, 1626. — *Lonicero Adama.* Kreuterbuch. Frankfurt, 1737.

b) MAGYAR FLORISZTIKA.

Baumgarten Gottl. Enumeratio stirpium in magno principatu Transylvaniae praeprimis indigenarum. Vindobonae, 1816. — *Haszlinszky* Frigyes. A magyar birodalom zuzmóflórája. Budapest, 1884. — Ugyanattól. A magyar birodalom mohflórája. Budapest, 1885. — Ugyanattól. Die Laubmoose der Eperieser Flora. Pressburg. — Die Kryoplasten der Eperjeser Flora. Pressburg. — Ugyanattól. A magyarhoni lemezgombák elterjedése. Budapest, 1890. — *Hollós* László. Magyarország Gasteromycetái. Budapest, 1903. *Kalchbrenner* Károly Magyarország hártyagombáinak képei. Budapest, 1873. — *Kornhuber* G. A. Die Gefässpflanzen der Flora von Pressburg. Pressburg, 1860. — Uebersicht der phanerogamen Pflanzen in der Flora von Pressburg. 1855. — *Kržisch* Jos. Fried. Der Wetterlin in den kleinen Karpathen. — Phanerogame Flora des Oberneutraer Comitates. — *Holuby* Jos. Ludw. Ergänzung zu Kržisch' Flora des Ober-Neutraer Comitates. — Bemerkungen aus der Flora des Unter-Neutraer Comitates. — *Neilreich* Aug. Die Vegetationsverhältnisse von Croatien. Wien, 1868. — *Pawlowski* Alex. Beiträge zur Flora Oberungarns. — *Porcius*

00067319

Flor. Enumeratio plantarum phanerogamicarum districtus quondam Naszódiensis. Claudopoli. 1878. — *Rochel.* Plantae Banatus rariores. Pestini, 1828. — Botanische Reise in das Banat. Wien, 1878. — *Sabransky* Heinrich. Beiträge zur Brombeerflora der kleinen Karpathen. Wien, 1886. — *Schiller* Sigm. Materalien zu einer Flora des Pressburger Comitates. Pressburg, 1884. — *Schumann* J. Die Diatomeen der hohen Tatra. Wien, 1867. — *Simonkai* Lajos. Erdély edényes flórájának foglalata. Budapest, 1886. — *Stenheim* Carol. Flora succincta magni Transilvaniae principatus. Vindobonae, 1846. — *Winterl* J. J. Index horti botanici universitatis hungaricae, que Pestini est. Pestini, 1788.

c) MAGYARORSZÁGGAL SZOMSZÉDOS TERÜLETEK FLÓRÁJÁT TÁRGYALÓ-MŰVEK.

Boos Josef. Schönbrunns Flora. 1816. Enumeratio stirpium phanerogamarum, que in Silesia sponte proveniunt. Vratislawae, 1824. — Flora von Karlsbad. 1827. (Kézirat.) — *Kanitz Aug.* Plantas Romaniae hucusque cognitas enumerat. Claudopoli, 1879/81. — *Pohl Joh. Emanuel.* Tentamen florae Bohemiae. Prag, 1815. *Presl Joannes.* Flora Cechica. (Kwetna Ceská.) Pragae, 1819. — *Sauter Ant.* Dissertatio inauguralis geograph.-botanica de territorio vindobonensi. 1826. — *Wiebauer J. B.* u. *M. Haselberger.* Beiträge zur Rosenflora von Ober-Oesterreich, Salzburg und Böhmen. Linz, 1891.

d) MÁS EURÓPAI FLÓRAMŰVEK.

Alschinger A. Collecta flora jadrensis. Jaderae, 1832. — *Brandes W.* Flora der Provinz Hannover. Hannover und Leipzig, 1897. — *Cammelino C.* Rariorum plantarum horti

medici Amstelodamensis descriptis, 1701. — *Eisenach H.* Uebersicht der bisher in der Umgegend von Cassel beobachteten Pilze. Cassel, 1878. — *Gaflisch Fried.* Uebersicht der Flora von Augsburg. Augsburg, 1850. — *Hepp Ph.* Würzburg's Lichenen Flora. Mainz, 1824. — *Pollini.* Observationes in floram veronesem. 1822. — *Reichenbach L.* Flora germanica excursoria. Lipsiae, 1830. — *Roth Alb.* Wilh. Tentamen flora germanicae. Lipsiae, 1788. — *Schmidt R.* u. *Otto Müller.* Flora von Gera, Halle, 1858. — *Schrader H.* Flora germanica. Göttingae, 1806. — *Schube Theod.* Verbreitung der Gefässpflanzen in Schlesien. Breslau, 1903. — *Schübeler F. C.* Die Culturpflanzen Norwegens. Christiania, 1862. — Ugyanattól. Die Pflanzenwelt Norwegens. Christiania, 1873. — *Tenore M.* Sylloge plantarum vascularium florae neapoletanae. Neapoli, 1831. — *Vest Laurent. Chrys.* Manuale botanicum sistens stirpes totius Germaniae Phanerogamas. Klagenfurti, 1805. — Vorstudien zu einer Pilzflora des Grossherzogthums Luxemburg. 1905.

e) EXOTIKUS FLÓRAMÜVEK.

Forster Georgii. Florulae insularum Australium prodromus. Göttingae, 1786. — Ugyanattól. De plantis esculentis insularum oceani australis commentatis botanica. Berolini, 1786. — *Kotschy Theodor.* Die Vegetation und der Canal auf dem Isthmus von Suez. Wien, 1858. — *Martius C. F. P.* Die Physiognomie des Pflanzenreiches in Brasilien. München. — *Sturm J. W.* Enumeratio plantarum vascularium cryptogamicarum Chilenensium. Nürnberg, 1858. — *Thunberg Car. Pet.* Flora Capensis. Stuttgardtia, 1825.

00067319

f) NÖVÉNYTANI FOLYÓIRATOK.

Fünnrohr A. E. „Flora.“ 1818—47. és 1856. 31 kötet. — *Link H. F.* Jahrbücher der Gewächskunde. Berlin, 1818/20. — *Schrader H.* Neues Journal für Botanik. Erfurt, 1805—10. — *Skofitz Alex.* Oesterreichisches botanisches Wochenblatt. Wien, 1851—60. — *Usteri Paul.* Annalen der Botanik. Zürich, 1791. stb.

NEVEZETES ÁSVÁNY- ÉS FÖLDTANI MŰVEK.

Beudant J. F. Voyage mineralogique et geologique en Hongrie pendant l'année 1818. Paris, 1822. — *Brusina.* Fossile Binnen-Mollusken aus Dalmatien, Kroatien und Slawonien. Agram, 1874. *Feistmantel O.* Steinkohlenflora von Kralup in Böhmen. Prag, 1871. — Ugyanattól, Ueber die Baumfarrenreste der böhmischen Steinkohlen-, Perm- und Kreideformation. Prag, 1872. — *Fichtel.* Mineralogische Bemerkungen von den Karpathen. Wien, 1791. — *Fridwaldszky.* Mineralogia magni principatus Transilvaniae. Claudopoli, 1767. — *Hauer* F. R. Die fossilen Kohlen Oesterreichs. Wien, 1865. — *Jónás* Jos. Ungarns Mineralreich. Pest, 1820. — *Pázmándy* Gabr. Idea natri Hungariae veterum nitro analogi exhibita. Vindobonae, 1770. — *Pošepny.* Geologisch-montanische Studie der Erzlagerstätten von Rézbánya. Budapest, 1874. — *Szabó* Józs. Selmec geologiájának története. Selmecbánya, 1885. — Ugyanattól. Selmec környékének geologiai viszonyai. Selmecbánya, 1886.

A magyarhoni földtani társulat közlönye. 1871—94. — A magy. kir. földtani intézet évkönyvei. 1871—1905 — Zeitschrift der deutschen geologischen Gesellschaft. Berlin, 1854—1905. — Annual Report of the United States Geo-

logical Survey to the Sectretary of the Inteniorr. Washington, 1880—1904. — Abhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt. Wien. Band 1—4, 6, 9. Verhandlungen der k. k. geolog. Reichsanstalt. Wien, 1867—1905.

Egyéb érdekes művek még: *Morveau, Lavoisier, Monge, Berthollet, Foucroy B. de Dietrich, Hasenfratze Adet.* Annales de Chemie. Paris, 1790—1814. 56 kötet. *Groissinger Joannes.* Universa historia Physica regni Hungariae. Posonii, 1793. — *Oken.* Allgemeine Naturgeschichte, Stuttgart, 1839/42. — *Scopoli Joannis Antonii* introductio ad historiam naturalem. Pragae 1777. — Tabulae numismaticae pro catalogo numorum Hungariae ac Transilvaniae instituti nationalis Széchenyiani stb.

00067319

A POZSONYI ORVOS-TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYESÜLET TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAKÜLÉSEIBEN 1856—1905-IG TARTOTT ELŐADÁSOK JEGYZÉKE.

IRTA POLIKEIT KÁROLY.

ASTRONOMIA. — CSILLAGÁSZAT.

1856 *J. Obermüller,* Ueber die Mondesfinsterniss vom 13. auf 14. Oktober.

1857 *J. Obermüller,* Ueber die Bedeckung Jupiters durch den Mond am 2. Jänner. — Ueber die Construction von Sonnenuhren. — Ueber Sternschnuppen.

1858 *J. Obermüller,* Ueber Kometen, besonders den Donatschen.

1859 *Graf Königsegg,* Lichtmeteor in Pruszkau.

1860 *E. Köcher,* Ueber eine muthmassliche Wirkung der Attraction des Mondes.

1863 *J. Obermüller,* Ueber die am 2. Juni stattfindende Sonnenfinsterniss.

1871 *Liebleitner,* Ueber Sternschnuppen, Feuerkugeln und Kometen. (Teljes terjedelmében közölt előadás.)

1874 *A. Fuchs,* Ueber den Venusdurchgang.

1875 *Steltzner,* Etwas über die Sonne und unsere Erde.

1879 *K. Polikeit,* Ueber die Fortschritte der Astronomie im im letzten Decennium. (Egész terjedelmében közölt előadás.)

1892 *Polikeit Károly,* Az üstökös 1892. novemberben és az 1892. november 27—28-án észlelhető csillaghullás.

1893 *Dr. Konkoly-Thege Miklós,* A fotografia a csillagászat szolgálatában.

1894 *Polikeit Károly,* A Nap- és Hold-fotografiák.

1895 *Polikeit Károly,* A csillagholmazok és ködfoltok fotografiái.

1900 *Polikeit Károly,* Meteorokról tekintettel Magyarországban észlelt meteorhullásokra.

1902 *Krisch Ágoston,* A fotografia az astronomia szolgálatában. — Astronomiai közlések.

1903 *Krisch Ágost,* Az állócsillagok sajátos mozgásainak meghatározása fényelemzési uton.

1904 *Krziz Agoston.* A napfoltokról.

CHEMIA ÉS TECHNOLOGIA.

1856 *E. Mack,* Ueber Leuchtgas. — Ueber Gasuhren. — Ueber Sorel's neue plastische Meere.

M. Bauer, Ueber die plastische Masse Sorel's.

E. Mack, Ueber einen neuen Apparat zur Gewinnung des Runkelrübensaftes. — Ueber Mehl aus Maiskolben und Alkohol daraus. — Glas auf neuem Wege zu versilbern.

A. Bauer, Ueber künstliche Darstellung von Mineralien.

S. Schmidhammer, Ueber Rittinger's neue Abdampfverfahren.

E. Mack, Ueber die neueren Verbesserungen in der Gusstahl- und Stabeisenfabrication.

1857 *E. Mack,* Ueber Aluminium-Gewinnung. — Ueber Torfgewinnung. — Ueber Anästhetica, besonders Amylen. — Amylhydrür. — Ueber eine neue Methode der Impregnation des Holzes. — Ueber Galaktometer.

1858 *E. Mack,* Chemisch-technische Notizen.

A. Bauer, Untersuchung des Mineralwassers „Eisenbrünnel“ bei Pressburg.

E. Mack, Ueber das Schwefelwerk Swoszovice bei Krakau.

Fr. Höcher, Ueber Dextrin als Nahrungsmittel.

E. Mack, Ueber Umwandlung der Ölsäure des Elain. — Ueber Anilin.

1859 *E. Mack,* Ueber Nitrocellulose. — Französischer Purpur. — Ueber Zuckerfabrication.

A. Kornhuber, Ueber Bauer's Analyse des Mineralwassers von St. Georgen.

E. Mack, Ueber Verfälschungen des Wachses. — Chemisch-technische Notizen (1—3).

E. E. Láng, Analyse der Mineralquellen von Bajmotz und Bielitz.

E. Mack, Vegetabilisches Pergament.

1860 *E. Mack,* Ueber einige neuere Erfahrungen im Gebiete der Chemie. — Chemisch-technische Notizen (1—2). — Chemische Mittheilungen. — Ueber das Trinkwasser. Untersuchungen zweier Quellen zu Ballenstein. — Proben von Silberspiegeln.

A. Bauer, Ueber eine merkwürdige Erscheinung bei der Destillation von Brom-Äthylen und Brom-Propylen.

1861 *K. v. Hauer,* Analyse der Thermen von Grosswardein.
E. Mack, Ueber Beleuchtungsmittel. — Ueber die Spectralanalyse.

1862 *E. Mack,* Vorlage von Chromeisensteinen aus der Banater Militärgrenze. — Ueber das Vorkommen der Marmaroser Diamanten und des Steinsalzes im Marmaros. — Mittheilung der in Wielicska vor 1772—1860 erzeugten Salzmengen. — Chemisch-technische Notizen. — Ueber Chlorrubidium und Chlorcaesium. — Ueber die Alaunfabrication bei Munkács. — Vorlage einer Sammlung von Producten aus der Maispflanze.

1863 *E. Mack,* Ueber Petroleum.

1864 *E. Mack,* Ueber feuerfeste Thone. — Darstellung des Calabarbohnenextraktes. — Chemische Notizen.

1865 *E. Mack,* Darstellungen von Ammoniumamalgam.

1869 *Lucich,* Spectralanalyse.
Könyöki, Technologischer Literaturbericht.

1870 *Steltzner,* Entstehung des Diamants auf neuem Wege.
Ruprecht, Ueber Verfälschung des Bieres durch Coccelskörner.

1871 *Dr. Bökh,* Ueber die Verwendung der Pflanzenfaser zu Geweben.
Alter, Ueber das Dynamit. (Teljes terjedelmében közölt előadás.)

1872 *Lucich,* Ueber Carbolsäure. — Ueber die Analyse der Brunnenwässer. — Ueber die Naturforscher-

Versammlung in Mehadia. — Ueber das Wasserstoff-Hyperoxyd.

1873 *Lucich,* Ueber künstliche Eiserzeugung.

1874 *Lucich,* Ueber Verfälschungen von Nahrungsmittel.

1875 *Baron Mednyánszky,* Ueber die Biergährung.

1881 *Dr. Könyöki,* Ueber das Erdwachs.

1883 *Lucich G.,* A bor vegyelemzésének ujabb módszereiről.

1895 *Antolik Károly,* A mesterséges jégkészítésről.

1898 *Schwicker, A.* A Zeiss-féle vaj-refractométerről és a zsir meghatározásáról.

1900 *Schwicker, A.* A penészgomba alkalmazása a kémiai iparban. — A mesterséges selyem készítéséről és tulajdonságairól.

1907 *Schwicker A.*, A gáz-izzófényről.

Hubert, Ueber Acetylen.

1904 *Schwicker A.*, A pozsonyi vízről.

1905. *Feigler Ferenc,* A parafadugó jelentőségéről és előállítási módjáról.

Winterstein Frigyes dr. A naphtáról (kőolajról) és ennek termékeiről.

GEOLOGIA. — FÖLDTAN.

1856 *Dr. Kornhuber,* Ueber das Thonschieferlager von Marienthal. — Ueber die geologischen Verhältnisse der Porta Hungariae Superior. — Ueber neue Fundorte von Tertiär Petrefacten.

E. Mack, Pisolith als Donaugeschiebe.

H. Schramek, Ueber Tellur.

Dr. Kornhuber, Brauneisenstein aus dem Thale Kunyerad. — Braunstein von Hrehorkowe. — Ver-

steinerter Holzstamm aus Nossitz. — Tertiär-Prefecten von Lubina.

1857 *Dr. Kornhuber,* Ueber die Verbreitung der Eocänformation in Ungarn. — Ueber den Bau der Alpen. — Ueber ein neues Vorkommen von Tertiär-Petrafecten bei Hainburg. — Vorlage eines Megaceros-Schädels und fossiler Elephantenknochen. — Ueber das Hanságer Moor. — Ueber den Deorit im „tiefen Weg". — Ueber die Süsswasserkalkbildungen in den Sümpfen der grossen ungarischen Tiefebene. — Ueber die Bohrarbeiten bei Lanschütz.

1858 *Florian Rómer,* Fossile Rute von Mammuth und Riesenhirsch bei Raab. — Schieferkohle von Podhrágy bei Szulow. — Fund eines Schädels von Bos primigenius bei Raab.

Dr. A. Kornhuber, Vorlage von Petrefakten aus dem Trentschiner Comitat. — Ueber die geologischen Verhältnisse der Mineralquelle von Magyarád und Szántó. — Ueber ungarische Hyalithe. — Trachythügel von Alt-Bersenburg. — Süsswasserkalk bei Nagy-Légh. — Ueber das Eisen und sein Vorkommen im nordwestlichen Ungarn. — Säulenförmige Trachytabsonderung bei Motschibrod. — Holzopal von Borfő. — Braunkohle beí Opitz.

Florian Rómer, Fundorte von Petrefacten im Bakonyer Walde.

F. Homer, Poläontologische und zoologische Notizen.

1859 *A. Kornhuber,* Vorkommen von Mastodon longirostris und Cervus Megaceros.

Florian Rómer, Paläontologische Vorkommnisse.

1859 *A. Kornhuber*, Geognostische Beschaffenheit des Bakony-Gebirges. — Neogene Petrefacten bei Őskű. Geognostische Verhältnisse der Trentschiner Gespannschaft. — Höhlen im weissen Gebirge.

Florian Rómer, Reiseroute im Bakonyerwald und geognostische Notizen.

A. Kornhuber, Die geognostischen Verhältnisse der Umgebung von Ballenstein.

Anton Richter, Ueber Torfmoore, besonders des Pressburger Regierungsgebietes.

Baron Mednyanszky, Bericht über eine Reise in Italien.

F. Hazslinszky, Ueber den Karpathen-Sandstein.

E. Mack, Höhlen im weissen Gebirge.

Dr. A. Bauer, Ueber Gletscher.

1860 *A. Kornhuber,* Ueber den Vulkanismus der Erde. — Vorkommen von Braunkohle bei Bruznik und des Basaltes bei Suschanowetz im Temeser Banate.

A. Bauer, Versuch einer Erklärung der Gletscherspalten. — Bunsen's Erklärung der periodischen Springquellen Islands.

M. Samarjai, Ueber artesische Brunnen.

1862 *A. Kornhuber,* Ueber die geologische Beschaffenheit von Nord-Ungarns — Ammonites bifrons Brug, in Schiefern von Marienthal. — Ueber einige Analogien im Gebirgsbau der Alpen und Karpaten.

J. Krzisch, Ueber zwei muthmassliche Vorkommen von Torf im westlichen Theile des Neutraer Comitates.

J. L. Holuby, Tertiär-Petrefacten von Skalitz.

K. Thieriot, Ueber das Vorkommen und die Gewinnung des Steinsalzes in Wielicska.

00067319

1863. *E. Mack,* Vorkommen von Liquit und Schichtenfolge beim Graben eines Brunnens in Pressburg. — Geologische Detailaufnahme des Pressburger und Neutraer Comitates.

1864 *K. Lolok,* Ueber die Braunkohlenablagerungen bei Handlove.

E. Mack, Schichtenfolge bei einer Brunnengrabung in Pressburg.

M. Topolánszky, Schichtenfolge bei einer Brunnengrabung in Pressburg.

1865 *A. Fuchs,* Ueber die Theorien zur Erklärung der Vulkane.

1869 *Steltzner*, Ueber die Ursachen einer ehemaligen Eiszeit.

1880 *Steltzner,* Die ältesten Formationen der Erde und die frühesten Spuren organischen Lebens.

1898 *Dr. Th. Ortvay,* Ueber den Ursprung der Lörs' in Ungarn und deren archäologische Bedeutung.

Dr. J. Pantocsek, Ueber Diatomeen besonders im Klebschiefer von Kertsch.

A. Kornhuber, Ueber Braunkohlen-Vorkommnisse auf der Westseite der kleinen Karpathen.

1899 *A. Kornhuber,* Versteinerungen in den Mariathaler Schiefern. — Bohrversuche bei Lanschütz. — Allgemeines über artesische Brunnen und über Quellen. — Absätze aus kalten Quellen, aus Thermen und in Sumpfwiesen.

1900 *A. Kornhuber,* Ueber Halitheriumreste und Cardium protactum aus Dévényujfalu. — Ueber Magnesit vom rothenBerg bei Kassa. — Ueber den Theralith aus Duppau. — Uber Alluvium, Diluvium und Pliocän bei Pozsony. — Ueber M. Spitzer's Geschenk von Resten des Höhlenbären und von Melaphyr-Gesteinskugeln.

00067319

1901 *A. Kornhuber,* Magnesit aus Kassa.

1902 *A. Kornhuber,* Geologische Bemerkungen über Gesteine und Petrefacten.

HISTORIA NATURALIS. — TERMÉSZETRAJZ.

1856 *A. Schneller,* Ueber die einheimischen Holzarten. — Ueber die einheimischen Getreidegräser. — Ueber den Nahrungswerth der Hülsenfrüchte und mehrere Gemüsearten.

J. Bolla, Ueber für die Pressburger-Flora neue phanerogame Pflanzen.

K. Csáder, Ueber die Cyperraceen der Flora von Pressburg.

A. v. Malinkowsky, Ueber die Naturgeschichte der Insekten.

F. Höcher, Ueber relative Werthbestimmung der Nahrungsmittel.

Dr. G. Lorinser, Ueber wunderbare und unerklärte Erscheinungen auf dem Gebiete der Natur.

Dr. Kornhuber, Ueber die Naturgeschichte des Seeadlers.

F. Höcher, Ueber den relativen Nahrungswerth der Kartoffel.

J. Schmid, Rambour-Apfel.

Dr. F. Rosner, Notiz zur Naturgeschichte der Kuckuk's.

F Höcher, Ueber den relativen Nahrungwerth der verschiedenen Mehlarten.

Dr. Kornhuber, Ueber Myoxus glis L., Foetorius lutreola L.

Dr. Al. Bauer, Ueber den Einfluss des Bodens auf das Leben der Pflanzen.

1856 *Dr. Kornhuber,* Prof. Fenzl's Ansicht über Urtica radicans Bolla.

1857 *Dr. G. Böckh,* Zur Naturgeschichte der Arachniden.

Baron D. Mednyánszky, Botanische Notiz.

Fr. Hazslinszky, Botanische Notiz.

J. Bolla, Ueber die Pilze der Flora von Pressburg.

W. Roland, Beziehungen der Insekten zur Pflanzenwelt.

F. Hazslinszky, Die Laubmoose der Eperjeser Flora.

J. v. Wagner, Notizen zur ornithologischen Fauna Ungarn's.

Dr. S. Glatz, Ueber die Fische Ungarn's.

Baron D. Mednyánszky, Botanische Notiz.

Dr. G. Böckh, Ueber die natürliche Entwicklung der Pflanzenwelt. — Ueber die Verbreitung der Planzen. — Ueber Scorpione. — Verbreitung der Pflanzengebilde durch den Menschen.

W. Roland, Wirkung der Cecidomia-Larven.

Dr. Kornhuber, Naturhistorische Verhältnisse der Umgebung von Tata. — Zur Naturgeschichte der Arctomys marmota. — Raupenfrass bei Ciffer. — Gypskraut. — Naturhistorische Verhältnisse der Umgebung von Bösing. — Ueber verheerende Insekten-Larven. — Blühen der Agave. — Verheerendes Auftreten von Epicauta dubia Aliv. um Könighaiden. — Viscum album L. — Pandion Haliaetos L. — Hypertrophie der Vorderzähne von (Lupus timidus L.)

J. L. Holuby, Ueber die Fortpflanzung der Gewächse.

Dr. L. Küffner, Ueber Blutegel.

00067319

1857 *Dr. F. Krzisch,* Phanerogame Flora des Ober-Neutraer-Comitates.

A. Schneller, Ueber die Vegetationsverhältnisse der Umgebung von Futak.

E. Mack, Erscheinungen während des Blühens der Agave.

A. Jukovics, Vögel am Neusiedler-See.

E. Helm, Zur Naturgeschichte des Bären.

A. Jukovics, Ornithologische Notizen vom Neusiedler-See.

1858 *A. Jukovics,* Ornithologische Notiz von Neusiedler-See.

F. Hazslinszky, Bericht über eine Excursion im nordöstlichen Ungarn.

A. Kornhuber, Ueber ungarische Pelikane. — Vorkommen von Granaten bei Hutta. — Eisengehalt eines Siderits von Helzmanotz. — Notizen aus Ács. — Ungarische Myoxinen. — Notizen über neue Vorkommnisse in der Pressburger Flora. — Mittheilungen über seltene Vorkommnisse von Säugethieren um Pressburg.

W. Rowland, Zerstörende Wirkung von Eccoptogaster-Arten im Pressburger Auparke.

F. Hazslinszky, Briefliche Notiz über die von Kolaczek beschriebenen Pilze.

S. Glatz, Ueber Generationswechsel.

Graf Benzl-Sternau, Vorschlag betreff des Studium's der einheimischen Kryptogamen. — Verzeichniss von bisher in der Pressburger Flora nicht aufgeführten Pflanzen.

F. Haberlandt, Ueber die Wanderheuschrecken in Hanság.

1858 *J, F. Krzisch,* Nachtrag zur phanerogamen Flora des Neutraer Comitates.

G. Böckh, Ueber die Naturgeschichte des Laubfrosches.

A. Jukovits, Geologische Notizen.

J. Nagy, Ueber die Vögel der Unter-Neutraer Gespannschaft.

1859 *F. Wachsmann,* Vorkommen von Limosa rufa Briss.

A. Kornhuber, Mineralien des Quarzgeschlechtes.

J. v. Bolla, Ueber die Käfer der Umgebung von Pressburg.

Fl. Rómer, Zoologische Beobachtungen. — Horky's centuria florae bakonyensis.

W. Rowland, Ueber die durch Vertilgung schädlicher Insekten nützlichen Vögel.

G. Böckh, Ueber eine neue Methode, Spinnen zu präpariren. — Zur Naturgeschichte der Krebse.

A. v. Sontágh, Ueber die Mechanik des Blutkreislaufes bei den Thieren.

J. L. Holuby, Zur Flora von Unter-Neutra.

B. Habermann, Ueber Polypen.

A. Schneller, Zur Flora von Futak. — Lignitspuren in Pressburg.

F. Hazslinszky, Begleitschreiben des Aufsatzes „Die Kryoblasten der Eperjeser Flora". — Excursion in die hohe Tatra.

G. Glatz, Ueber thierische Gifte.

1860 *A. Kornhuber,* Ueber ein Monstrum von Hausschwein. — Batalas-Knollen.

A. Jukovits, Notiz über Niveauveränderungen des Neusiedler See's.

00067319

1860 *M. A. Becker,* Ueber massenhaftes Erscheinen einer Käferart.

W. Rowland, Ueber Knospenbildung.

G. Böckh, Ueber die Naturgeschichte der Insekten. Präparationsmethode derselben. — Vorlage von Arachniden.

J. L. Holuby, Ueber die Riesen im Pflanzenreiche.

L. H. Jeitteles, Zoologische Notizen aus Ober-Ungarn.

J, F. Krzisch, Reisebericht.

Fr. Fuchs, Ueber die Waldvegetationsgrenze in den Centralkarpathen.

Baron D. Mednyánszky, Notiz über massenhaftes Erscheinen von Coleoptereen.

A. Kornhuber, Die Fische der oberen und unteren Waag.

J. v. Bolla, Ueber die Lichenen der Pressburger Flora.

W. Roser, Die Marmaroser Gespannschaft in statist. und naturhist. Beziehung.

1861 *J. v. Bolla,* Algen, Leber- und Laub-Moose der Pressburger Flora.

G. Böckh, Ueber die Naturgeschichte der Schlangen.

L. H. Jeitteles, Zoologische Notizen aus Ober-Ungarn.

A. Kornhuber, Ueber die neueren Beobachtungen des Lebens der Königsbiene. — Ueber die Naturgeschichte der Ricinus-Seidenraupe. — Vorlage nicht mineralischer Krystallspecies, dargestellt durch R. v. Hauer.

1862 *A. Kornhuber,* Ueber die Allgemeinheit der sexuellen Zeugung.

G. Böckh, Ueber Scorpione, insbesondere welche durch die Novarra-Expedition eingesammelt wurden. —

Ueber die Naturgeschichte des Olm. — Bericht über die während der Weltumseglung gesammelten Spinnen.

E. Mack, Ueber zoologische Gärten.

A. Schneller, Ueber die in Ungarn vorkommenden Kulturgewächse.

1863 *G. Böckh,* Ueber eine eigenthümliche Verkrüppelung des Karpfens. — Ueber die Algen Dalmatiens. — Veränderungen in der Pressburger Flora. — Mittheilungen über mehrere neue Gräser.

E. Mack, Ueber die Zucht der Ailanthusraupe.

R. J. Gratzl, Vorkommen eines schädlichen Insekt's auf den Getreidefeldern.

A. Kornhuber, Bemerkungen über das Vorkommen einiger Säugethiere in Ungarn.

C. Richter, Ueber mehrere neue von ihm aufgefundene Pflanzenspecies.

1865 *A. Fuchs,* Ueber die Calabarbohne.

Fr. Hazslinszky, Ueber die Lebermoose in Nordungarn.

1866 *E. Mack,* Ueber die seuchenartige Krankheit der Seidenraupe. — Schonung des Murmelthieres und der Gemse in den Karpathen.

J. L. Holuby, Nachtrag zur „Nemes-Podhragyer-Filices".

1869 *Schneller,* Botanischer Literaturbericht.

1870 *G. Böckh,* Ueber die Urwälder von Böhmen und Schlesien.

Steltzner, Ueber Schleppnetz-Untersuchungen des Meerbodens.

Liebleitner, Das Jordanthal in seinen geograph. und naturhist. Verhältnissen.

Dauscher, Ueber Elodea canadensis.

00067319

1871 *Böckh,* Ueber die Einwirkung der Kälte auf Pflanzen.
Ueber die europäischen Scorpione.
1872 *Steltzner,* Ueber „gefangene Vögel“. (Egész terjedelmében közölt előadás.)
Kempelen, Ueber den japanischen Eichenspinner.
1873 *Liebleitner,* Ueber die Lebensweise der Spinnen.
Steltzner, Ueber Bacterien.
Ruprecht, Ueber die essbaren Wurzelknollen der Bataten.
Dr. Schlemmer, Ueber die Zelle als Baustein der Organismen.
1874 *Liebleitner,* Ueber den Bernstein. — Ueber das Leben unserer Nattern. (Egész terjedelmében közölt előadás.)
Steltzner, Ueber den Wald und dessen Bedeutung.
J. Könyöki, Ueber Pflahlbauten.
Dr. J. Pantocsek, Ueber die Abhängigkeit alles organischen Lebens von Klima und Boden. (Teljes terjedelmében közölt előadás.)
Steltzner, Ueber ein Feldhasen-Monstrum.
Dr. Kepes, Ueber die österr.-ungarische Nordpolexpedition. (Egész terjedelmében közölt előadás.)
R. v. Kempelen, Ueber den Zug und die Wanderung der Vögel.
1875 *E. Rózsay,* Ueber die Reblaus. (Egész terjedelmében közölt előadás.)
Steltzner, Ueber die Nahrung der Sperlinge. (Egész terjedelmében közölt előadás.) — Notizen aus der Thierwelt. — Die Schädlichkeit der Platanen. — Die Bestimmung der Stubenfliegen.
A. Windisch, Ueber einige Ziernamen.

1877 *Steltzner,* Ueber das Geisterleben der Thiere. (Egész terjedelmében közölt előadás.)

Baron Mednyánszky, Ueber den Congress der Phylloxera-Frage.

1879 *Dietrich*, Ueber die Bedeutung einiger Schmarotzerpflanzen.

1880 *Dr. S. Schiller,* Ueber systematische Botanik.

1881 *J. Bogsch,* Ueber den Stand der Phylloxera in und bei Pressburg.

K. Kanka, Ueber Karl Weyprecht. — Ueber J. v-Bolla.

Dr. S. Schiller, Botanische Aphorismen.

1883 *E. Andrássy,* Ueber die symbolische Bedeutung einiger Pflanzen im Munde der ungar. Volkspoesie.

Dr. Celler, Ueber die Gletscherphänomen in den Alpen.

1892 *Bátori Armin*, A növényi levelek és azok élettani szerepéről.

1898 *J. A. Bäumler,* Brefeldia maxima Rostaf in der Au.

1899 *Szép Rezső,* A cephalopodákról. — Cynips aptera.

A. Kornhuber, Demonstration des Hochzeitskleides bei den Pleinzen.

Flaszik Ág., Trapa natans L.

Papanek J., Egyszerű és teljes ibolyák és sárga viola megismertetése a becőkről.

1900 *A. Kornhuber,* Ueber die Crupa aus der Insel Schütt. — Ueber Donau-Störe. — Ueber einen Kesselstein in einem Hechte. — Ueber den Stein-Schiel und den Störl und über Bäumler's Fund von Grasgallen.

Antolik K., A grönlandi jégmezők.

Flaszik Ág., Theobroma cacao.

1900 *Bordan J.,* Mutilla-fajták és Orgyia dubia Cyprus szigétről.

A., Lohr Oberflächenzeichnungen von Kalken durch Einwirkung von Salzsäure.

1901 *A., Lohr* Spuren von Staubregen. — Sperling vom grünen Wasserfrosch verfolgt.

A., Kornhuber Heterostylie bei Primula officinalis. — Verkrümmung bei Echima vulgare. — Ueber den Hanság. — Ueber Silicium-Carbid.

Szép R., Maclura aurantiaca. — Egy földi kutyáról Bereg-Szászból. — A tőzegről.

Wendler, Carpinus betulus v. laciniata, Trencsénből.

Spitzer Mór, Ueber eine seltene Haarfärbung. — Notizen aus Széleskút.

Horváth, Egy vidráról a pozsonyi vaskuti tóból.

Zahlbruckner, Vorkommen von Erechthites und Galinsoga bei St.-Georgen.

Rechinger, A Súrról.

1902 *Lohr A.,* Ueber kugelförmige Gesteinsbildung.

Szép Rezső, Tellur-ércek.

Abafi-Aigner, Lepkékről és lepkegyűjteményről.

1903 *Bittera Károly,* Az állatok rendeltetéséről.

1904 *Feigler Ferenc,* Természetrajzi gyűjteményekről.

MEDICINA. — ORVOSTUDOMÁNY.

1856 *Dr. C. Kanka,* Ueber den Bau und die Verrichtungen des Auges.

1857 *Dr. Kornhuber,* Ueber den Bau und die Verrichtungen der Gehörorgane.

1858 *A. v. Sontágh,* Ueber Accomodation des menschlichen Auges.

1858 *Dr. L. Küffner,* Ueber Baunscheidtismus.

1862 *C. Kanka,* Ueber Augengläser und deren zweckmässige Anwendung.

1865 *C. Kanka,* Wirkung der Calabarbohne auf das Auge. — Vergiftungsversuch mit derselben.

1876 *Dr. A. Schlemmer,* Ueber die Luft in Grossstädten.

1877 *Dr. Celler,* Ueber die Wirkungen der geistigen Getränke.

1878 *Dr. Alter,* Ueber Ventilation in Gebäuden und bewohnten Räumen.

1879 *Dr. Bugél,* Ueber die hygien. Bedeutung des Trinkwassers.

METEOROLOGIA.

1856 *Dr. Kornhuber,* Meteorologischer Monatsbericht, April, Mai.

1857 *Dr. Kornhuber,* Meteorologischer Bericht von December 1856. — Ueber das neue Barometer von A. Secchi. — Meteorologischer Ozon. — Bericht vom Jänner, Februar, März, April.

1858 *Dr. Kornhuber,* Ueber Erdbeben im Allgemeinen und jenes vom 15. Jänner 1858 insbesondere. — Vorlage einer Abhandlung über das Silleiner Erdbeben. — Ueber Jeitteles Ansicht vom Silleiner Erdbeben. — Erdbeben seit 12. April 1858.

L. Sztarek, Historisches über Erdbeben in Ungarn.

A. Fuchs, Ueber Gewitter.

K. Rothe, Meteorologische Beobachtungen zu Oberschützen.

J. Schmid, Ueber die Geschwindigkeit der Erdbebenwelle am 15. Jänner. — Ueber Erdmagnetismus.

Dr. Sadebeck, Briefliche Mittheilung den Herd des Erdbebens betreffend.

J. Schütz, Wiederholte Erdstösse um Sillein.

A. Kornhuber, Bemerkungen hiezu.

Jeitteles, Ueber das Silleiner Erbeben.

1860 *A. v. Sontágh,* Ueber den Kreislauf des Wassers in der Natur.

A. Kornhuber, Ueber die atmosphärische Luft.

Prestel's Temperaturbeobachtungen.

1865 *Dr. C. Rothe,* Die Wärmeverhältnisse von Oberschützen.

1880 *K. Polikeit,* Ueber Meteorologie.

OECONOMIA. — GAZDASÁG.

1856 *H. Schramek,* Ueber Sänger.

1858 *J. Schmid,* Notizen zur Obstbaumzucht. — Briefliche Mittheilungen über Metallbarometer.

1859 *A. v. Szontágh,* Ueber die Arbeitsleistung von Hausthieren.

W. Rowland, Ueber die durch Vertilgung schädlicher Insekten nützlichen Vögel.

1860 *A. Schneller,* Ökonomisch-botanische Notizen.

1861 *Hervé-Mangon*'s Regenmesser.

1862 *W. Rowland,* Ueber rationelle Bienenzucht.

E. Mack, Ueber Dünger und seine Erzeugung.

1863 *E. Mack,* Ueber künstliche Fischzucht. — Ueber Dünger und dessen Verwerthung.

1865 *E. Mack,* Ueber Seidenraupenzucht.

00067319

1899 *Vetter Pál,* a vértetűről és az ellene való védekezés.
Rovara Frigyes, A széna önmeggyuladásáról.
1903 *Rovara Frigyes,* A mezőgazdaságban kártékony állatokról.
Frideczky Árpád, Pozsonyvármegye mezőgazdasági és állattenyésztési állapotáról.

PHYSICA. — TERMÉSZETTAN.

1856 *Albert Fuchs,* Ueber Eisbildung auf Flüssen. — Ueber die neuere Ansicht von der Wärme als Bewegungserscheinung.
Dr. Kornhuber, Ueber Galvanoplastik. — Ueber die Benützung galvanischer Kräfte in der Typographie. — Barometrische Höhenmessungen in den Karpathen.
E. Kozics, Ueber Photographie und deren neuere Anwendung.
Dr. A. Schmid, Mittheilungen aus der physikalischen Sektion der Naturforscher-Versammlung in Wien.
V. Perné, Ueber das Verhalten der Körper zwischen den Polen eines kräftigen Magnets.
Dr. A. Schmid, Ueber gegenseitige Einwirkung elektrischer Ströme.
J. Obermüller, Ueber Pressler's Messknecht.
Ed. Krejczy, Ueber Telegraphie, insbesondere durch elektrische Kräfte.
1857 *Albert Fuchs,* Ueber das Wesen der Wärme und ihre Beziehung zur bewegenden Kraft. — Ueber die neuere theoretische Ansicht von der Wärme.
Dr. A. Schmid, Ueber die Lichtwirkung der Volta'schen Kette. — Ueber die Elektricität als Triebkraft.

00067319

C. Csáder, Ueber die Wärme und Lichterscheinungen in der Pflanzenwelt.

E. Krejczy, Elektrische Entladung an einem Telegraphen-Apparate.

J. Maresch, Ueber Mikroskopie.

D. Greilich, Ueber singende Flammen.

1858 *A. Fuchs,* Fortgesetzte Versuche über den Springbrunnen als Elektroskop. — Ueber zwei Methoden, sehr kleine Zeittheilchen zu messen.

J. Obermüller, Ueber Mikrophotographie.

1859 *A. Kornhuber,* Ueber Metallbarometer.

1860 *A. Kornhuber,* Ueber einige wichtige optische Instrumente.

1862 *E. Mack,* Ueber elektrisches Licht.

1864 *A. Fuchs,* Ueber Fliehkraft.

1865 *A, Fuchs,* Ueber die neue Wärmetheorie.

1877 *A, Fuchs,* Ueber das Telephon.

1878 *V. Klatt,* Ueber Spectralanalyse.

1879 *Fridrik,* Ueber das elektrische Licht.

1880 *V. Klatt,* Ueber Resonanz.

1893 *Pallagi Gyula,* A hővezetés egy problémájáról.

1894 *Antolik Károly,* Egy új fizikai találmányról. — A polychord.

1895 *Br. Mednyánszky,* A legujabb Krupp ágyuk mint erőhatási műszerek.

Rank Rezső, A repülő gépekről.

1896 *Antolik Károly,* A villamosság sebességének meghatározása.

1897 *Antolik Károly,* Az anyag minőségéről. — Uj távcsövekről. — Andree a léghajón való utazása az éjszaki sarkhoz és ezen vállalat veszélyeiről.

1899 *Kerpely R. A.,* Az égőanyagok hőjfejlődési képességéről.
Antotik K., Rezonancia és konsonancia. — Időszakos források.
Dohnányi Frigyes, Drótnélküli telegrafálás.
1900 *Antolik K.,* A hang sebessége különböző testekben. — Magas hangok rezgései számának meghatározása.
1901 *Herczegh Camillo,* A gázok diffuziójáról és transfuzió-járól.
Antolik K. Sugárzó villamosságról.
1902 *Antolik K.,* Ritmikus mozgásokról; érzékeny és éneklő lángok. — Hangvilla hanghullámainak meghatározása.
Herczegh Camillo, Optikai tünemények.
1903 *Antotik Károly,* Marconi drótnélküli távíró készülékéről. — Foucault ingakisérlete.
Schnürer Leo, A villamos áram élet és tűzveszélyességéről és a rövid zárlat.
Klatt Román, A Tesla-féle áramokról.
1905 *Dézsy Károly,* Uj elmélet a gravitatióról. — A gravitatió okai.
Antolik Károly, A sugárzó villamosság találkozási tüneményeiről.
Stark Zsigmond, Az elektromos áram physiologiai hatásairól.
Klatt Román, A spiritismusról. (Népszerű előadás.)

VARIA. — KÜLÖNFÉLE.

1856 *E. Mack,* Litteraturbericht. — Allgemeiner Bericht über die 32. Versammlung deutscher Naturforscher und Aerzte in Wien.

00067319

Dr. Kornhuber, Litteraturbericht. — Bericht über die Thätigkeit der 7. Hauptversammlung des ungar. Forstvereines.

Dr. S. Glatz, Ueber weniger bekannte Heilquellen des Pressburger Regierungsbezirkes. — Ueber die Curorte Szliács und Pöstyén.

F. Höcher, Ueber das Obst in diätetischer und sanitätspolizeilicher Hinsicht.

1857 *Dr. E. Lang,* Ueber die Trentschiner Thermen.

P. Häcker, Reisenotizen. — Ueber den Wiesen- und Torfbrand im Hanság.

Dr. Kornhuber, Brief Doleschal's aus Java. — Litteraturbericht. — Vorlage der Bildnisse beider Haidinger. — Bericht über die Jubelfeier der k. k. n. ö. Landw.-Gesellschaft. — „Presburg" od. „Pressburg"?

W. Rowland, Bericht über die 8. Hauptversammlung ungar. Forstwirthe zu Ungvár.

1858 *W. Rowland,* Reisebericht aus dem Trentschiner Comitat.

B. Habermann, Ueber Coca.

J. F. Krzisch, Ueber eine neu entdeckte Mineralquelle bei Ó-Tura im Ober-Neutraer Comitate.

B. Leidenfrost, Ueber neuere Entdeckungen im Gebiete der Erdkunde.

A. Bauer, Ueber die Eisen-Industrie Schweden's.

1859 *Dr. Kornhuber,* Gedächtnissrede auf Alex. v. Humboldt. — Bestimmung der Seehöhe von Pressburg.

M. Lollok, Ueber Wassersäulenmaschinen.

Rozany, Ueber die Medvedicza.

A. v. Szontágh, Ueber die Bedingungen der Grösse der Arbeitsleistung etc.

00067319

1860 *A. v. Rohn,* Ueber Aeronautik.

Dr. Kornhuber, Worte der Erinnerung an A. U. Bruckhardt. — Worte der Erinnerung an den verstorbenen Vicepräsidenten des Vereins Herrn Felix Reiser.

Fr. Fuchs, Seehöhe von Leutschau.

1861 *J. Obermüller,* Ueber Kartographie. — Bericht über geographische Entdeckungen.

1862 *M. Topolanszky,* Mittheilung von Lithographien mittelst Photographie dargestellt.

Br. v. Mednyánszky, Ueber Gleichenberg.

1863 *A. Jukovits,* Ueber den Neusiedler-See.

1864 *Prof. Szekcső,* Ueber mitteleuropäische Gradmessung.

1864 *D. M. Ruprecht,* Ueber die Entwässerungsarbeiten der Insel Schütt.

1866 *J. L. Holuby,* Cretins in Nemes-Podhragy.

1869 *Könyöki,* Ausgrabungen von Szántó.

1870 *Böckh,* Ueber die Sprechweise des unterseeischen Telegraphen.

Ruprecht, Ueber Verwendung weiblicher Arbeiter in den Kohlengruben.

1871 *J. Könyöki,* Ueber Regenerationsverfahren alter Oelgemälde.

1875 *Br. v. Mednyánszky,* Ueber die Arbeiten am Gotthard-Tunnel. (Egész terjedelmében közölt elöadás.)

1882 *Heksch A.,* Pozsony-kiskárpát-vágvölgyi osztály.

1883 *A. Gratzl,* Erlebnisse der österr.-ung. Nordpolexpedition.

1892 *Lanfranconi Enea,* A Dunaszabályozásról.

1893 *Rank Rezső,* A Felső-Dunaszabályozásáról.

Forgó Ignác, Az optikai távmérésről és a logar. universál tachymeter.

Bozóky Endre, A mathematika tréfás feladatokban.

1895 *Könyöki József,* A prähistorikus sirokról.

1897 *Karl Kakujay*, Ueber die Entwicklung der elektr. Eisenbahnen.

1899 *Dr. Th. Ortvay,* Európában talált nephrit- és jodeitszerszámok kulturtörténeti jelentősége.

Bittera Károly, Kőeszközök a pozsonyi főreáliskola gyűjteményében.

Könyöki József, A pozsonyi városi muzeum kőeszközei.

1900 *Dr. Dobrovits M.*, Nordlandi utazásáról.

1902 *Dr Fischer,* A népesedési mozgalmak az 1900. évi népszámlálás alapján.

1904 *Antolik Károly,* Az alagutakról.

Dr. Kováts Ferenc, A pozsonyi arany leletről.

00067319

A POZSONYI ORVOS-TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYESÜLET KÖZLEMÉNYEIBEN 1856—1905-ig MEGJELENT ÉRTEKEZÉSEKNEK ISMERTETÉSE.

IRTA POLIKEIT KÁROLY.

1856.

DR. A. KORNHUBER, *Die geologischen Verhältnisse der nächsten Umgebung von Pressburg.* Ezen értekezésben szerző ismerteti Pozsony környékének földtani viszonyait. Elmondja, hogy a hegyi vidéke túlnyomóan *granitból* áll kapcsolatban *gneissal* és nehány helyen *diorittal.* A harmadkor képződményei, ugy mint *homok* és *kavics* a sikság és a hegység határvidékén fordulnak elő. A hegység alján lörs van. Pozsony keleti vidéke legnagyobbrész vizhozta föld, mely leginkább kavicsból és agyagos homokból áll.

JOHANN BOLLA, *Beiträge zur Flora Pressburgs.* Szerző közli azon virágos növények jegyzékét, melyek Pozsony környékén találhatók és sem Lumnitzer, sem Endlicher művében nincsenek felvéve. Ezen jegyzék 38 családra terjed ki, 142 növénnyel. Szerző a szentgyörgyi lápon uj csalánféle növényt talált, melyet *Urtica radicans*-nak nevezett el s melyet közelebbről leir.

JOSEF LUDWIG HOLUBY, *Weitere Beiträge zur Pressburger Flora.* Szerző közli oly virágos növények jegyzékét, melyek

a pozsonyi floráról mostanáig megjelent művekben, de Bolla-nak előbb ismertetett jegyzékében sem fordulnak elő.

JOHANN V. PETTKO, *Geologischer Bau des niederungrischen Montan-Bezirkes.* A felső Vág- és Garam folyók által határolt nyugati kárpátok nem egy, hanem három, többé-kevésbé párhuzamos hegyláncot alkot. Szerző közli ezen hegylánc geologiai leirását.

DR. ALEX. V. PAWLOVSZKY, *Beiträge zur Flora Oberungarns.* Ezen értekezésben szerző a Kassa környékén előforduló növényeket sorolja fel. Kezdi az erdei fákkal aztán áttér az erdőben, a patakok mentén, a réteken, a szántóföldeken és a szölőkertekben s végre a Hernád mentén található növényekre.

E. MACK, *Die Extraction im luftverdünnten Raume, insbesondere in ihrer Anivendung auf die Zuckerfabrikation aus der Runkelrübe.* Szerző leir egy uj készüléket, mellyel a cukorrépából koncentrált cukrot lehet nyerni. Lényege abban áll, hogy a cukor kivonása erősen ritkított levegőben történik; ugyanaz a kilugozás elve, mint a szoda- és salétromgyártásnál. Ezen eljárásnál a cukornedv nem jön érintkezésbe a levegővel, és a nyert cukoroldat nagyon sűrű. Ezen eljárással a répából majdnem az egész cukortartalmat ki lehet vonni.

DR. ALEXANDER BAUER, *Ueber die künstliche Darstellung der Mineralien.* Rokon testek alkalmas körülmények közt uj vegyületet alkotnak, melynek alakja néha amorf por, de többnyire kristály. Az ilyen vegyületek képződésének okai mindenesetre ugyanazok, a melyek a természetben is az ismert kristályokat teremtették. Szerző nézete szerint lehetséges a laboratoriumban is ásványokat készíteni és leir egy eljárást, a mellyel két vagy több testnek viz alatt

való elhelyezése után uj ásványt kapott, pl. szénsavas natron és kénsavas cinkoxidból szénsavas cinkoxidot. Az eljárás több hónapig tart.

ALBERT FUCHS, *Ueber das Verhalten eines feinen Springbrunnens innerhalb einer elektrischen Atmosphäre.* Szerző leirja azon elektromos kisérleteket, melyeket egy szökőkút finom vizsugarával tett és 14 tételben közli a tapasztalt tényeket. Végül a tünemények magyarászatát adja.

DR. ALEX. BAUER, *Analyse eines Mineralwassers bei Tatáros in Lakság nächst Grosswardein.* Dr. Kornhuber 1856-ban Tatáros mellett oly forrásra akadt, melynek vize látszólag konyhasót tartalmazott. Szerző a vizet kémiailag megvizsgálta és megállapította, hogy 0·66% konyhasó van benne.

DR. JOS. FR. KRZISCH, *Der Wetterlin in den kleinen Karpathen.* Wetterlin Nyitra megyében a kis karpátok ezen hegyláncának egyik része, mely Nádasnál kezdődik és Nestichnál a legnagyobb. Ezen hegység úgyszólván növényválasztó vonal, mert az éjszaki oldalán előforduló növények a délin nem fordulnak elő s viszont, a Nagyszombat környékén található növények a Wetterlin-en túl nem terjednek. Szerző felsorolja aztán a Weterlin éjszaki oldalán előforduló növényeket.

DR. G. A. KORNHUBER, *Barometrische Höhenmessungen in den Karpathen.* Szerző táblát közöl, melyen összeállítja azokat az adatokat, a melyekkel a kárpátokon fekvő 111 helységnek Pozsonyhoz visszonyított magasságát meghatározta. A légsúlymérő és a hőmérő leolvasása Pozsonyban és az illető helyen egyidejűleg történt.

J. L. HOLUBY, *Ein Ausflug auf die Jaworina.* Ezen értekezésben szerző leirja ezen kirándulása alkalmával tett

00067319

észleléseit geologiai, főleg pedig növénytani szempontból. Előbb leirja a hegy földtani viszonyait, aztán bővebben felsorolja azokat a növényeket, melyek ezen hegyen és a hegy környékén találhatók.

A) Dr. A. Kornhuber, *Die klimatischen Verhältnisse zu Pozsony im Jahre 1856. Meteorologische Monatsberichte.* Szerző közli a pozsonyi meteorologiai állomás észleléseit hónapról hónapra.

B) Wasserstand der Donau am Pegel zu Pressburg im Jahre 1856, a pozsonyi cs. kir. épitészeti hivatal észlelései alapján összeállított táblázatos kimutatás a Duna vizálásáról napról napra; a végén rövid áttekintés.

C) J. L. Holuby, *Vegetationsbeobachtungen zu Pressburg während des Jahres 1856.* Szerző felsorolja azokat a növényeket, melyek Pozsony környékén az egyes hónapokban virágzanak.

1857.

Friedr. Hazslinszky, *Die Laubmoose der Eperjeser Flora.* Szerző felsorolja Sáros-Zemplén megyében található lombos mohokat. Ezek a: Sphageae, Phascaceae, Funariaceae, Pottiaceae, Trichostomeae, Leucobryaceae, Dicranoideae, Grimmiaceae, Eucalypteae, Orthotricheae, Bartramioideae, Bryoideae, Mnioideae, Polytrichaceae, Buxbaumiaceae, Fontinaliae, Ripariaceae, Fabroniaceae, Leskeaceae.

Dr. Joseph Grailich, *Ueber Fluorescens.* Ezen értekezés összefoglalja a szilárd és folyó testek fluoreskálása körül végzett kisérletek eredményeit, melyek a következők: Csak a fénysugaraktól közvetlen ért testrészecskék fluoreszkálnak; a fluoreszkálás kezdődik és végződik, a mikor a megvilágitás kezdődik vagy végződik; a fluoreszkáló sugarak

rezgési tartama nagyobb, mint a fluoreszkálást megindító sugaraké; fluoreszkáló testeken átment sugarak már nem képesek fluoreszkálást előidézni. Ezen tételek felállítása után szerző tárgyalja az egyszerű és kettős fluoreszkálás elméletét.

Dr. J. Fr. Krzisch, *Phanerogame Flora des Oberneutraer Komitates.* Szerző mindennek előtt Nyitra-megye felső részének topografiáját ismerteti. Adja földtani, vizrajzi, égalji és növénytani viszonyait. Aztán felsorolja a megye felső részében előforduló phanerogamenokat különös tekintettel Nagyszombat környékére, összesen 462 fajt, 1075 fajtával.

Dr. E. Emil Lang, *Das Trentschin-Teplitzer Thal und dessen Mineralquellen.* Miután szerző röviden elmondja a trencsén-tepliczi fürdő történetét és leirja fekvését és vidékét és röviden ismerteti floráját, áttér értekezésének tulajdonképi céljára: a fürdő kénforrásának elemzésére és pedig ismertetve fizikai és kémiai tulajdonságait. Fizikailag megvizsgálja e viz szinét, szagát, hőmérsékletét és fajsulyát. Kémiailag megvizsgálja minőségét és mennyiségét. Miután mennyiségi elemzésnek eljárását leirta három kimutatásban közli ezen elemzés eredményét. Az első vonatkozik az ősforrás vizére, a második az I. számu fürdő vizére, a harmadik a fürdőviz iszapjára.

Josef Stürmer, *Betrachtungen über das Wachstum der Agave americana L. während ihres Blütezustandes.* Ismeretes. hogy az Agave igen lassan nő, és hogy egyszeri virágzása után gyorsan elpusztul. Hazájában 4—8 év mulva, nálunk azonban csak 50—100 év mulva kezd virágzani. Virágzása alatt a növény rendkivül gyorsan nő; szerző közli azon mérések eredményeit, melyeket Pozsonyban egy 98 éves Agaven tett, a mikor ez 1857-ben virágzani kezdett.

00067319

ERWIN HELM, *Beitrag zur Naturgeschichte des Bären.* (*Ursus arctos L.*) Szerző leirja a medve életét, szokásait a szabadban és fogságban. Az értekezés végén elmondja milyen kicsiny az ujszülött medve és közli egy olyan fiatal medve sulyának szaporodását az első öt hónapban.

DR. G. A. KORNHUBER, *Die mittlere Windesrichtung zu Pressburg im Jahre 1856.* Három táblában közli hónaptól hónapra a fő- és mellékszelek számát, azoknak közép erősségét, a nyolc főszél közép erősségét, az eredő erősségét és irányát.

ANTON JUKOWITS, *Verzeichniss der im Neusiedler See häufiger vorkommenden Vogelarten.* Egyszerű felsorolása azon madaraknak, melyek a Fertő-tó környékén előfordulnak.

ERWIN KOLACZEK, *Beitrag zur Lösung der Frage über die Entstehung des sogenannten Speisenblutes.* Ehrenberg 1849-ben főzött burgonyán vércsepphez hasonló képződményt észlelt, melyet állatok (Monas prodigiosa) képeztek. Szerzőnek alkalma volt ilyen vörös képződményt csirizen is észlelni, és ezt a képződményt más tiszta csirizre is átplántálni. Ezen vörös képződmény mikroszkopikus megvizsgálásakor megállapította, hogy ez nem is állatok, hanem gombák alkotta képződmény és hogy kétféle ilyen gomba fordul elő. Szerző aztán leirja e gombákat, elmondja miképen történik szaporodásuk és mily szerepet játszanak e gombák közt előforduló vörös golyócskák.

ERWIN KOLACZEK, *Pilzbildungen im Innern unversehrter Eier.* Szerző 1853-ban egy tojás belsejében penész-képződményt talált, melynek jelenléte rejtélyes volt azért, mert a tojás külső és belső kérge teljesen épnek látszott. 1855-ben ismét birtokába jutott ilyen tojásnak, melynek külseje szintén ép

volt, de belsejében ismét gombát talált, csakhogy teljesen különbözőt az előbbitől. Szerző azután leirja a mikroszkoppal megvizsgált gombákat.

JOHANN BOLLA, *Die Pilze der Pressburger Flora.* Szerző pótlékul *Endlicher*, Flora Posoniensis-hez felsorolja a Thallophyték azon osztályának fajtáit, melyek semmiféle helyi flórában felvéve nincsenek. Ezek: I. Gymnomycetes, 11 család; II. Hyphomycetes, 17 család; III. Gasteromycetes, 32 család; IV. Pyrenomycetes, 16 család; V. Hymenomycetes, 35 család.

GEORG BÖCKH, *Über die Spinnen der Umgebung Pressburgs.* Bevezetésül a pókok életmódjáról, tartózkodási helyéről és hasznáról beszél. Aztán részletesen leirja és felsorolja azon pókokat, melyek Pozsony környékén előfordulnak.

1858.

AUGUST SCHNELLER, *Beitrag zur Kenntniss der phanerogamen Flora von Futek bei Peterwardein.* Azon phanerogam növények felsorolása, melyek a Bácska déli részében, Futak környékén előfordulnak. Páfrányok és kőtörőkék alig, vagy épen nem találhatók e vidéken. Ritka növényei közt megemlítendők: Althaea pallida W. K., A. cannabina L., Allium rotundum L., Convolvulus cantabina L., Kitaibelia vitifolia Willd., Erianthus strictus Bluff., Lychnis coronaria L., Arnithogalum pyrenaicum L., Ruscus aculeatus L., Tamus communis L., Villarsia nymphoides Vent. Következik aztán 132 család felsorolása.

DR. G. A. KORNHUBER, *Das Erdbeben vom 15. Jänner 1858 besonders rücksichtlich seiner Verbreitung in Ungarn.* Az 1858-iki föld-

00067319

rengés Nyugatmagyarországban, Morvaországban, Sziléziában és Galiciában volt észlelhető. A mult időkben ezen vidékeken észlelt földrengések középpontja többnyire Zsolna volt. A beérkezett értesítésekből kitünik, hogy az 1858. évi földrengés középpontja szintén *Zsolna* volt; következik Zsolna vidékének geognosztikus leirása és a földrengés tüneményeinek felosztása: a rezgések ideje, száma (10—19), tartama (2—6 másodperc), az iránya, a vizek mozgása, a barometer esése, a rengés hatása az emberekre, mechanikai hatása és végre kiterjedése. A földrengés kiterjedéséből következik, hogy ez általános, centrális földrengés volt. Az értekezés végén szerző elmondja véleményét ezen földrengés okáról.

Karl Rothe, *Meteorologische Beobachtungen zu Oberschtüzen im Jahre 1857.* Felsorolja a felsőlövői barometer- és hőmérő állások havi közepeit, a felhőzet és csapadék nagyságát, szintén havi kimutatásokban.

J. Ludw. Holuby, *Ergänzung zu Dr. Kržisch's Flora des Ober-Neutraer-Comitates.* Szerző felsorolja a felső Nyitramegyében előforduló azon virágos növényeket, melyek Kržisch által közölt flórában (I. évf.) nincsenek felvéve.

Dr. J. Moser, *Chemische Notizen.* Közlése néhány kőzet vegyi elemzésének: 1. A Lajta hegység nehány mészkövének vegyi összetétele; 2. Mészkövek Baranyamegyében; 3. Szikes föld a Fertőtó vidékén.

Friedrich Haberlandt, *Die Wanderheuschreken im Hanság.* Szerző ismerteti az 1858. évi rémítő vándorsáska-pusztításkor a Hanságban végzett irtási munkálatokat.

Michael Tobias, *Höhenmessungen im Trentschiner und Neutraer Comitate.* Táblázatos kimutatás azon légsúlymérői

00067319

magassági mérésekről, melyeket 1856-ban 109 helyen végzett Trencsén és Nyitra vármegyékben. A méréseknek kiindulási pontja Holivich-hegy volt Trencsénmegyében, melynek magasságát trigonometrailag határozták meg. A mérések Cappeler-féle higanylégsúlymérővel történtek.

Dr. G. A. Kornhuber, *Barometrische Höhenmessungen in Ungarn.* Szerző közöl 1857—1858-ban Magyarországban 69 helyen végzett magassági méréseket. A mérések 1—6-ig Ács vidékén, 7—50-ig Bánátban, 51—69-ig Garam folyó vidékén voltak. A barometer állásokat egyidejűleg két egyforma légsúlymérőn az illető helyen és Pozsonyban figyelték meg. A nyert magasságok tehát Pozsonyra vonatkoztatott, relativ magasságok, amelyekből aztán az abszolut magasságok is meghatározhatók voltak.

Dr. G. A. Kornhuber, *Das Moor „Schur" bei St. Georgen.* Szerző számot ad azon kutatásokról, melyeket a Pozsony-Szt-György mellett lévő „Sur" nevezetű lápon tett. A láp Szt-György és Szőllős közt terül el és régi tónak maradványa, melyet még a rómaiak Galerius alatt vezettek le a Dunába. A csatorna Cseklésznél kezdődött és nyoma ma is meg van. A láp alja zöldes agyag, fölületén elég sűrű égerfa erdő van. Többi növényzete kivétel nélkül a mocsár és vizi flórához tartozik, túlnyomóan a Carex- és Scirpus-nemekből áll, melyek legtöbb anyagot szolgáltatnak a tőzeg képződéséhez. A tőzeg hőmennyisége akkora, hogy 16 méter-mázsa tőzeg egyenlőértékű egy öl fenyőfával.

Dr. E. Emil Lang, *Analyse zweier Mineralquellen im nordwestlichen Ungarn.* Szerző megvizsgálta a Vág egyik völgyében fekvő *Nagy-Kubra* község savanyuforrásának vizét és üledékét, valamint Liptómegyében Rózsahegy közelében

az Oszada község mellett eredő vasas savanyúvízforrást és közli vizsgálatainak eredményét.

1859.

KARL ROTHE, *Untersuchungen des Sauerbrunnens zu Oberschützen im Eisenburger Comitat.* Szerző közli a felsőlövői savanyúvíz vegyi elemzését. Leirja Felső-Lövő fekvését, földtani viszonyait, a kút fekvését és környékét, végre a víz minőségi és mennyiségi elemzését.

LUDWIG HÄCKER, *Der Milchkühlapparat der Herrschaft Ungarisch-Altenburg.* Azon tejhűtő-készülék rajza és magyarázata, melyet a magyar-óvári uradalom használ a tejnek Bécsbe való szállítása alkalmával.

ERWIN KOLACZEK, *Botanisch-physiologische Notizen.* 1. *Das Stärkemehl in den Maiskolben.* A kukorica-csutka több-kevesebb keményítőlisztet tartalmaz, melynek mennyiségét és minőségét szerző kikutatta. 2. *Fortpflanzung von Ulothrix zonata Ktz.* Szerző közli azon négyheti megfigyelésének eredményét, melyet nevezett moszaton tett avégből, hogy szaporodási módját megállapítsa. A végeredmény az, hogy a spórák képződése annál élénkebb, minél fiatalabb e moszat és hogy kezdetben a legkisebb, de a legtöbb, később pedig a nagyobb spórák képződnek és hogy minden spóra csirázik.

JOHANN V. BOLLA, *Beiträge zur Kenntniss der Koleopteren-fauna Pressburgs.* Szerző felsorolja azon téhelyröpű bogarak nemeit, valamint elfőordulásuk helyét és idejét, melyeket Pozsony környékén észlelt és gyűjtött, összesen 42 nemet.

JOSEPH NAGY, *Die Vögel der Unter-Neutraer-Gespannschaft.* Áttekintése a Nyitramegye alsó részében előforduló madaraknak, tekintettel azok életmódjára és természetrajzára. Szerző

a madarakat három főcsoportra osztja: *aves aëraae* 16 renddel, *aves terrestres* két renddel és *aves aquatieae* két osztállyal öt-öt renddel. Ezen a vikéken magányosan előforduló nemeket külön csoportban: *aves singulares* név alatt közli.

Ludwig Holuby, *Bemerkungen aus der Flora des Unter-Neutraer Comitates.* Szerző közli a nyitramegyei Udvarnok és vidékének flórájára vonatkozó megfigyeléseit. Udvarnok kis falu a Vág mellett, közel Galgóchoz. Talaja túlnyomóan agyag, helyenként homok, de azért az összes gabonaféléket termelik. A szőlőművelés is virágzik. Az erdőkben többnyire tölgyfa van. Következik aztán e vidéken előforduló legfontosabb virágos növények felsorolása.

August Schneller, *Nachtrag zur Aufzählung der Gefässpflanzen von Futak bei Peterwardein.* Szerző közli az utólag talált kormophyták jegyzékét.

Friedrich Hazslinszky, *Die Kryoblasten der Eperjeser Flora.* Ezen értekezés kiegészítő része szerző „Beiträge zur Kenntniss der Karpathen-Flora“ cimű értekezésének. Tárgyalja a *Lecanoreae* és *Lecideae* zuzmókat, melyek Sárosmegyében, Szepes- és Zemplénmegyék egyik részében előfordulnak. Szerző elmondja, hogy ezen zuzmók legnagyobb része köveken nő, aztán élő vagy kihalt fák tőjén, egynehány fán és a földön, és felsorolja a leggyakoribb lelő- helyeket.

Dr. G. A. Kornhuber, *Barometrische Höhenmessungen im nordwestlichen Ungarn.* Közlése azon magasságméréseknek, melyeket szerző Nyitra-, Trencsén- és Zólyommegyékben 130 helyen tett. A barometerállásokat Pozsonyban és az illető helyen egyidejűleg olvasták le s így a nyert eredmények Pozsonyra vonatkoztatott magasságok.

Friedrich Hazslinszky, *Beitrag zur Kenntniss des Karpathen-*

00067319

Sandsteines. A kárpáti homokkövet több geologus tüzetes vizsgálatnak vetette alá és vele pár év alatt a Grauwacke és a legfiatalabb harmadfoki lerakodások közé eső összes képződmények sorába foglaltatnak helyet. Előadó ezen látszólagos ellentmondások okát egyes kutatásai eredményét ismertetve abban találja, hogy 1. a kárpáti homokkő gyűjtő-neve alatt különféle képződmények foglaltattak össze és 2. hogy sem az egész rétegtömeg, sem egyes tagjai az északnyugati Európa képződményeivel párhuzamba nem vonhatók. Hogy a kárpáti homokkő különböző képződményi tagokból áll, bizonyítják: 1. egyes emeleteinek eltérő rétegzettsége; 2. a homokkő egymáshoz közelfekvő pontjainak eltérő flóra- és faunája; 3. a homokkőgörgetegeknek helyenkénti megjelenése a fiatalabb, a kárpáti homokkőbe beágyazott conglomerat-padokban, mint Eperjes és Németh-Jakabvágás mellett és végre 4. a helyenkénti fellépése vagy hiánya egyes, néha hatalmas jellegző tagoknak.

ALBERT FUCHS, *Dr. Joseph Grailich.* Grailich József (1829—1859) életrajza. Az elhunyt Pozsonyban született, nagynevű fizikus, a bécsi egyetem tanára és a bécsi mineralogiai udvari muzeum őre.

1860—1861.

FRIEDRICH HAZSLINSZKY, *Die Kryoblasten der Eperjeser Flora.* (Folytatás). Ezen értekezés folytatása az 1859. évi értekezésének. Itt tárgyalást találnak a Graphideae, Calycieare, Decampieae, Hymenelieae és Verrucarieae.

WILHELM ROXER, *Bemerkungen über die Marmarosch in statistischer und naturhistorischer Beziehung.* Szerző bővebb leírást ad Máramarosmegyéről statisztikai és természetrajzi szempontból. Előbb a megye hely- és vízrajzi leirását adja, a

földmívelést, az erdőmívelést. Aztán átmegy Máramaros geognosztikai ismertetésére és a bányatermékekre. Végül sok ásványvizről tesz említést.

Alb. Tieriot, *Zur Naturgeschichte des Bibers.* Szerző mint az erdei felügyelőség vezetője 1830—1846-ig Oroszországban tartózkodott, mikor gyakran volt alkalma az ott sürűn előforduló hóddal foglalkozni. Jelen értekezésben számot ad tapasztalatairól, melyek leginkább az állat fogására és értékesítésére vonatkoznak. Azt is említi, hogy alkalma volt egy élő hódot megszerezni és leirja életmódját a fogságban.

Johann v. Bolla, *Die Flechten, Algen, Moose der Pressburger Flora.* Ezen értekezés folytatása az 1857-ben megjelent értekezéseinek és célja bő és kimerítő jegyzékét adni a Pozsony vidékén előforduló virágtalan növényeknek. A jegyzékben előfordulnak: Lichenes, 35 nem, 79 fajjal; Algae, 15 nem, 20 fajjal; Hepaticae, 12 nem, 17 fajjal; Musei frondosi, 41 nem, 59 fajjal.

Dr. G. A. Kornhuber, *Beiträge zur Kenntniss der Fische im Waag-Gebiet.* Szerző tanulmányozta a felső és közép Vág folyóban előforduló halakat. Leggyakoribb a lazac, mellyel szerző bővebben foglalkozik, aztán a sügér, a ponty, a sül és mások. Végre ismerteti a halászatot is.

Franz Ebenhöch, *Die phanerogamen Pflanzen von Koronczó und dessen Umgebung.* Koronczó, Győrmegyében, Győrtől délre, botanikai szempontból sok érdekest nyújt. Mindennekelőtt érdekes a befásítás a futóhomok megkötésére, mely kitünően bevált. Most a földmívelés mindinkább kiszorítja a dús növényzetet, úgy hogy most már számos növény a tudomány nagy kárára teljesen eltünt. Szerző felsorolja aztán a Koronczó környékén előforduló növényeket, de azokat is,

00067319

melyek most már nem találhatók és melyeket Nilkovits, ottani földbirtokos és buzgó botanikus gyűjteményében, illetőleg katalógusában talált.

Note über das geologische Alter der Thonschiefer von Marienthal. (Dr. Kornhuber?) Milyen időszakból való a máriavölgyi pala.

Dr. G. A. Kornhuber, *Barometrische Höhenmessungen in Ungarn.* Szerző közöl 127 helyen végzett magasságméréseket. Az 1—46. Bars és Hont megyékre, 47—103. a bakonyi erdőre, a 104—127. Trencsén és Nyitra megyékre vonatkozó méréseket adnak, melyeknek leolvasását két egyenlő légsúlymérőn Pozsonyban és az illető helyeken egyidejűleg végezték; az eredmény tehát a Pozsonyra viszonyított magasságokat adják.

Emil Láng, *Untersuchung der Mineralquellen von Bajmócz.* Szerző leirja Bajmócz és Bélicz földrajzi fekvését, adja ezen két gyógyforrás vizének elemzését és pedig úgy fizikai, mint vegytani szempontból.

Erwin Helm, *Die periodische Quelle von Kapsdorf im Zipzer Comitate.* 1860-ban cikk jelent meg egy bécsi ujságban, mely a bihari Kalugya időszakos forrását írja le és azt állítja, hogy ez a forrás egyedüli a Monarchiában. Szerző ezt tagadja és ismertet egy szintén időszakos forrást, melyet Szepesmegyében Kapsdorf mellett talált. Ez a forrás átlagban másfél óráig folyik, két óráig pedig száraz a medence. Száraz időben a kifolyás négy-tizenkét óránként ismétlődik. A forrás leirása után következik ezen tünemény kimerítő magyarázata.

Jos. Friedr. Krzisch, *Beobachtungen auf einer im Jahre 1859 unternommenen Bereisung des Tátra Gebirges und der Liptauer Alpen.* Jelen értekezés a közép és magas Tátrában

tett utazásnak, valamint ezen hegység földrajzi és természetrajzi viszonyainak általános ismertetése és felsorolása az ezen utazás alkalmával gyűjtött növényeknek.

Dr. G. A. Kornhuber, *Die Seehöhe von Pressburg.* A pozsonyi természet egyesületnek Pozsonyra vonatkoztatott magasságmérései Magyarországban kivánatossá tették, hogy mindenekelőtt Pozsony magassága határoztassék meg pontosan. Szerző ezt a magasságot különféle módon határozta meg. Az első mód abban állt, hogy a pozsonyi barometer több évi átlagát összehasonlította a trieszti átlagos barometerállással. A második meghatározásnál a Duna vizintézésének adatait használta fel. A harmadik eljárás meg abban állt, hogy a pozsonyi főtértől a pozsony-bécsi vasútállomásig eszközölt vizintezés által Pozsonynak Bécshez viszonyított magasságát határozta meg. A három módszer által nyert eredmények átlaga szerint Pozsonynak tengerfölötti magassága 425 bécsi láb.

Dr. G. A. Kornhuber, *Miscellen. Notizen über Alter und Wachsthumsverhältnisse einiger Waldbäume im Banater Gebirge.* Bánáti erdőkben előforduló nagyméretű fanemek felsorolása. *Versuche zur Acclimatisation von Pflanzen in Pressburg.* A pozsonyi faiskolában kisérleteket tettek exotikus fák ültetésével. Az ültetett fák közt beváltak: a bálványfa, az amerikai kőrisfa, a celtis és az amerikai tölgyfaneműekből a pinus taurica. — *Erdbeben in Ungarn.* 1859. dec. 26-án, Máramaros-Szigeten és 1860. febr. 25-én. Bakonak, Csapi és Szanto környékén *1860-ban felfedezett kisbolygók jegyzéke.*

Dr. Hazslinszky, *Mineralogische Notizen aus Oberungárn.* I. Erzeugung von Cementkalk in Eperjes. II. Erzeugung von Mühlsteinen noch Art der Französischen.

00067319

1862.

Dr. G. Böeckh, *Ueber das periodische Erscheinen der Spinnen und das zweckmässigste Einsammeln derselben.* A pók leginkább földben tartózkodik. Valamint minden vidék flórája és faunája a klimától függ, úgy a klima a pókot is befolyásolja. A pók ragadozó állat; a legtöbb fél a napfénytől, egymásközt folytonos háborúban élnek. A pókok különféle fajai az évszakokkal időszakonként jelennek meg; minden évszaknak vannak saját pókjai. Legjobb az az időköz a pókok gyűjtésére, amikor a nőstény még nem rakta le a tojásait. A legtöbb pók csak nyáron él, tél felé elhalnak. Szerző aztán elmondja, hol lehet leginkább pókot találni, útmutatást ad azok gyűjtésére, módjára és megőrzésére. Végül táblázatos kimutatást ad az eddig ismert pókok első és utolsó megjelenéséről.

Carl Rothe, *Höhenmessungen in der Umgebung von Oberschützen.* Ezen értekezés közlése a Nagylövő környékén (Vasmegye) tett 114 magassági mérésnek. Előbb meghatározták Nagylövő tengerfölötti magasságát, mert Nagylövő volt a többi helyre a kiindulási pont. Az egyik barometer Nagylövőn volt elhelyezve, míg a másik a mérőt követte.

E. Mack, *Die Verwertung der Maispflanze (Kukurutz.)* A papiros óriási fogyasztása következtében mindennemű növényrostból próbáltak papirost készíteni; de valamennyi növény közt egy sem felelt meg olyannyira, mint a kukorica szára kórója. Az ez irányban tett kisérletek kezdetben meddők voltak, mert ezen papiros gyártása igen drága volt; a drágaságot leginkább a kóró szállítása okozta. Csak mikor sikerült a levelekből a rostot kiválasztani, fonni és szőni, volt lehetséges ilyen szövetből olcsóbb papirost készíteni.

Dr. G. A. Kornhuber, *Ueber ein befiedertes Fossil aus dem lithographischen Kalke von Solenhofen.* A föld rétegeiben talált őslények maradványainak tanulmányozása nagyjelentőségű és azért mindig örvendetes esemény, ha olyan fossziliára akadnak. Madarak maradványait csak ritkán lehetett találni, a harmadkor előtti időből valókat pedig soha. Annál feltünőbb volt tehát, amikor Solenhofban a litografikus kőben fosszil madár-féle állatot találtak. Szerző leírja ezt az állatot és arra a következtetésre jut, hogy még kérdéses, vajjon ez madár vagy tollas reptilia maradványa-e?

Dr. Balogh, *Ueber Eindringen fester Körper in das Gewebe der Darmzotten.* Szerző már az 1860. évben nagy pontossággal véghezvitt kisérletei által arról győződött meg, hogy a zsirok, mint haptogen hártyával ellátott szilárd molekulák tisztán erőművi módon a bélbolyhok epithelsejtjeinek belsejébe, innen a bolyhok kötőszövetének üregébe és továbbá a chylusedényekbe behatolnak.

Ebből kiindulva más szilárd testek hasonló behatolására vonatkozó többféle kisérletet végzett. A sikert koronázó kisérlete a következő lefolyású volt. Kobaltkéket és müncheni lakkot viasz hozzáadása után vastégelyben addig dörzsölt, míg egynemű tömeget kapott, ezt azután újból faolajjal dörzsölte. E keverékből a festékszemcsék 60 órának a lefolyása után sem csapódtak le, míg a viasznélküli olajkeverékből már 2—3 óra után leváltak. Ilyen oldatnak a szemcséi legföljebb 0·0035—0·0017 milliméter átmérőjűek voltak és 825-szörös lineáris nagyitásnál az egyes szemcséken végtelenül finom, átlátszó udvar volt látható. E keveréknek 10 köbcentiméternyi mennyiségét házi nyulakba fecskendezte s a nyulakat 10—15 órára a befecskendezés

00067319

után megölte. A zsirfelvétel jelenségeit a belekben és a chylusedényekben kitünően észlelte. A nagyító alatt vizsgálva a bélbolyhokat, epithelsejtjeikben nem egy, hanem két, három, sőt nyolc és kilenc kék festékszemecskét talált, melyeket tökéletesen kerek szintelen udvar vett körül. Hasonló festékképleteket talált a bolyhok szöveteiben, azonkívül a zsirgömböcskékkel telt chylusedényekben, valamint a nagy lymphamirigyekben. Balogh teljes határozottsággal véli állítani, hogy a zsirtestecskéken kívül a sértetlen bélbolyhok szöveteibe más szilárd testek behatolhatnak, ha a fent vázolt tulajdonságokkal teljesen vagy legalább legnagyobbrészt felruházva vannak.

Egy további kisérlettel arról győződött meg a szerző, hogy a vérbe ilyen úton nagyon kevés festékszemecske jut, a test többi szöveteibe azonban egyetlen egy sem.

1863.

Dr. Gustav Adolf Sefranka, *Korytnica und Lucsky.* Szerző, liptómegyei orvos és fürdőorvos, ezen két fürdőhely monographiáját adja és pedig külön-külön tárgyalja mindegyik fürdőhelynek a geografiáját és topografiáját, klimatologiáját és etnografiáját; geologiai viszonyait; történetét; mostani állapotát és berendezését; az ásványvíz fizikai és kémiai tulajdonságát, fiziologiai és gyógyító hatását, a gyógyszabályokat és végre az 1862-iki évadot.

Jos. L. Holuby, *Botanische Notizen aus Skalitz.* Szerző a Szakolca környékén található növényeket ismerteti előfordulási helyeikkel.

Franz Ebenhöch, *Die Vögel des Koronczóer Weichbildes.* Szerző „Die phanerogamen Pflanzen Koronczó's“ című

értekezése folytatásául felsorolja a Koronczó vidékén előforduló 142 madárfajt.

Ludwig Richter, *Beiträge zu einer Flora von Pressburg.* Szerző közli ezen növények jegyzékét, melyek sem Endlicher művében, sem Bolla és Holuby értekezésében nem fordulnak elő.

E. Mach, *Nekrolog A. L. Ritters v. Malinkovszky.* Az elhunyt férfi pénzügyigazgató volt Pozsonyban és egyuttal a természettudományi egyesületnek buzgó tagja. Meghalt 1862. év november 24-én.

Joseph Knapp, *Phamerogame Flora der Stadt Neutra nebst ihrer Umgebung.* Szerző Nyitrának és környékének flóráját ismerteti.

Dr. G. A. Kornhuber, *Bemerkungen über des Vorkommen der Fische um Pressburg und an einigen andern Orten.* Szerző felsorolja azon halakat, melyeket a Duna és mellékágaiból, a Morvából, a Lajtából és a Fertőtóból hoznak a pozsonyi vásárra, valamint azokat is, amelyeket a Balatonban és a Tiszában fognak és leirja a halászat módját. Felemlíti, hogy Petényi a harmincas években két új halat talált Magyarországban, az egyik a semlehal, *Barbus Petényi* a Cserna folyóban, a másik a *Cottus poecilopus* Poprád folyóban.

Th. Szekcső, *Die k. k. geologische Reichsanstalt in Wien.* Ismertetése a bécsi földtani intézet berendezésének és működésének.

E. Mack, *Adolph Franz Lang.* Nekrolog. Lang Ferenc sok ideig pénztárosa és buzgó tagja volt a pozsonyi természettudományi egyesületnek. Nagy magyarországi növénygyűjteménye volt (60,000 drb), számos értekezést irt a növényekről. Meghalt 1863. november 23.

00067319

1864—1865.

J. L. HOLUBY, *Ns. Podhrágyer Filices.* Szerző átkutatta Trencsénmegyének délnyugati részét, Podhrágyot és a körüle fekvő helységeket, vidékeket, hogy adatokat gyűjtsön az ott előforduló harasztok elterjedéséről. Ezen kutatás eredményeként közli a talált növények jegyzékét.

CARL ROTHE, *Die höchsten Punkte der Tátra.* Szerző 1861—1862-ben meghatározta a Tátra legmagasabb hegyeinek a magasságát és pedig a gerlachfalvi, a lomnici, a jégvölgyi csucsét és másokét. A mérések légsúlymérővel történtek, a kiindulási pontja Késmárk volt.

HAZSLINSZKY FRIGYES, *Éjszaki Magyarhon s különösen a Magás-Tátra májmohai.* Szerző mindenekelőtt vázlatot ad a terminologiáról különös tekintettel ezen növények szaporodási műszereit, bonctani viszonyait illetőleg. Aztán közli a Felső-Magyarországban, különösen Eperjes környékén és a Magas-Tátrában előforduló májmohok jegyzékét.

B. MEDNYÁNSZKY DÉNES, *A Curare-méreg.* A Curaret vagy nyíl-mérget úgy nyerik, hogy a Strychneák közé tartozó indás kúszó növénynek fás törészei összemetélve kifőzetnek, a sűrített és kihülve keményedő lé a méreganyag; a szárított anyag sötétszínű, amorf, fényes töréssel. Vízben oldódik. Szerző aztán leirja a Curare-mérgezés, illetőleg ölés jelenségeit különféle állatokon tett kísérletek alkalmával.

FRANZ EBENHÖCH, *Nachtrag zur Flora von Koronczó.* Ezen közlés folytatása a már előbb idézett értekezésnek.

ANTON JUKOVITS, *Verzeichniss der am Neusiedlersee vorkommenden Vögel.* Szerző felsorolja a Fertőtó partjain tartóz-

kodó madarakat, részint megfigyelései, részint gyűjtései alapján. Erdei madarak ott csak átmenetileg tartózkodnak és csak rövid ideig.

Dr. G. A. Kornhuber, *Bemerkung über das Vorkommen des Olm.* (Proteus anguinus Laur.) Általános az a nézet, hogy az angolna-gőte csak az adelsbergi barlangban fordul elő. De ez téves, mert ezen állat sok más helyen is található; szerző felsorol ily helyeket.

Ludwig von Károlyi, *Chemische Untersuchung der Weine des Pressburg-Comitates und einiger andern Comitate.* Szerző vegyileg elemzi egyrészt a Pozsonymegye jobb pincéiből árusított, másrészt az 1865-ben Pozsonyban kiállított borokat. Az elemzés kiterjed 93 különféle borra és pedig 72 fehérre és 21 vörösre. Szerző az elemzés eredményét táblázatos kimutatásban is közli.

Joseph Bernát, *Bemerkungen über den Kalkstein von Csiklova.* Néhány év óta Budapesten a sirkövek készítéséhez „szürke gránit“ név alatt szilézíai mészkövet használnak. Szerző nem régen az Oravica melletti Csiklováról mészkövet kapott, mely teljesen hasonlított a fentemlített szilézíai vagy freiweldaui mészkőhöz. A megejtett elemzés kimutatta, hogy ezen két mészkő valóban azonos.

Dr. Johann Gerley, *Der Cretinismus in der Insel Schütt.* Szerző elmondja, hogy Csallóközben a cretin rendkívül el van terjedve. A *cretinismus* külső jelenségeinek leirása után következik az egyes községek helyrajza és az ott élő hülyék száma. Ami a cretinismus okát illeti, szerző ezt első sorban a szülőkben, az átöröklésben keresi, bár nem kis mértékben befolyásolhatják a klimatikus viszonyok, a malária, talán az ivóvíz is és a táplálkozás. Végre szerző

véleményt mond, hogy lehetne a *crétinismust* gyógyítani és ellene védekezni.

Dr. Carl Rothe, *Beiträge zur Meteorologie von Pressburg.* Szerző az 1851—1865-ig terjedő megfigyelések alapján kimerítő képet ad Pozsony időjárási viszonyairól. Táblázatos kimutatás mellékelve van a légnyomás és hőmérséklet évi középméreteiről, legnagyobb és legkisebb állásairól és havi ingadozásairól, a csapadék mennyiségéről, a csapadékos, ködös napok számáról, a felhőzetről, a nedvességről és végre a szelekről.

Sigmund Schiller, *Die pflanzengeografischen Verhältnisse der Stadt Neutra und ihrer Umgebung.* Ezen értekezés rövid kivonata egy nagyobb értekezésnek, melyet szerző az orvosok és természettudósok pozsonyi ülésén adott elő.

Jos. L. Holuby, *Phanerogame Flora von Nemes-Podhrágy.* Ezen értekezés felsorolása azon növényeknek, melyeket szerző öt év alatt talált Trencsénmegyében, Nemes-Podhrágy környékén. Az átkutatott környék körülbelül két négyzetmérföld nagyságú lehetett.

Dr. G. A. Kornhuber, *Die Moose der Pressburger Flora.* Ezen értekezés a pozsonyi florának valamennyi eddig ismert mohok jegyzékét adja, tekintettel a lelőhelyekre.

1869—1870.

J. Wiesbauer, *Beiträge zur Flora von Pressburg.* Ismeretes, hogy egyik-másik vagy minden vidék flórája folytonos változásoknak van alávetve. Eltünnek növények, helyükben mások jelennek meg és a pozsonyi flóráról meg lehet állapítani, hogy a vándorlás iránya délről északra és keletről nyugatra tart. Ezen szempontból kiindulva szerző közli azon növényeknek jegyzékét, melyek vagy új nemek

Pozsony környékén (ilyen van 60), vagy melyeknek lelőhelye vagy ritkaságának foka változott.

Nachtrag zu den Beiträgen zur Flora von Pressburg.

1871—1872.

Jos. Pantocsek, *Beiträge zur Flora und Fauna der Herzegovina, Crnagora und Dalmatien.* Szerző 1872-ben bejárta a déli Hercegovinát és Montenegrót azon célból, hogy természettudományi szempontból átkutassa s jelen értekezésben számot ad kutatásairól. Ezt követi a 137. lapig latin nyelven írt jegyzéke az átkutatott vidékek flórájának és betűrendes „*Index generorum*".

Dr. Kanka, *Erinnerung an Dr. Georg Böckh.* 1874. jan. 12-én meghalt Böckh György, orvos, a városi föreáliskola természetrajz tanára, nagy természettudós és *pókgyűjtő*. Dr. Kanka ez alkalommal az elhunyt rövid életrajzát adja és méltatja orvosi és tudományos működését.

Joh. Wiesbauer, *Bemerkungen zu dem Aufzatz „Beiträge zur Flora von Pressburg"*. Helyreigazítása nehány hibának, melyek az 1869—1870-ben közölt értekezésében előfordulnak.

Rózsay Emil, *Ueber die Nordpolar-Expeditionen der letzten Jahre von 1868—1870.* Ezen értekezés szerző által tartott előadása az ujabb sarkvidéki utazásokról és azok eredményeiről földrajzi és természetrajzi tekintetben. Különösen a német sarkvidéki utazás Koldewey vezetése alatt, a svéd expeditio Nordenskiöld és Otter vezetésével és a második német utazás, szintén Koldewey vezetése alatt.

1873—1875.

Dr. Alois Könyöki, *Ueber die Chemie der Theerfarben.* Szerző kimerítő képet ad a kátrányfestékek vegytanáról, fejlődéséről és mai állásáról.

00067319

RÓZSAY E., *Enumeratio Coleopterorum Posoniensium.* Szerző közzéteszi Pozsony vidékén eddig ismeretes *tehelyröpűek* faunáját. A rovarok nagyrészét szerző maga fogta, másrészét pozsonyi magángyűjteményekből, mint Pozsony vidékén fogottakat vette át jegyzékébe. A jegyzék csakis a rovarok neveit tartalmazza, a lelőhelyeik nélkül.

1875—1880.

JOS. L. HOLUBY, *Ueber einige auf Pflanzen bezügliche abergläubische Gebräuche bei dem slowakischen Volke des Trentschiner Comitates.* Ismeretes, hogy valamennyi európai népnél ős idők óta vannak növényekre vonatkozó babonás nézetek és szokások és hogy a nép, különösen a hegyi nép ezen növényekkel még ma is végez bizonyos varázslatokat; leginkább az asszonyi nép jártas az ilyen dolgokban. Szerző elmondja aztán mindazokat a növényekre vonatkozó babonás szokásokat, melyek a trencséni népnél járnak.

JOSEF DIETRICH, *Das Leben des Armpolypen.* Szerző tárgyalja a nálunk is előforduló zöld és barna karos polyp (Hydra viridis és furca) életét; leirja az állatot és életmódját.

DR. FERDINAND CELLER, *Über Gesichtswahrnehmungen.* Szerző a fény- és színérzet keletkezését és az ezeken alapuló jelenségeket a Horning-féle elmélettel magyarázza. A fényérzetek egy bizonyos látási anyag, a *szembibornak* folytonos fotokémiai bontása által keletkeznek. Az elhasznált szembibor mindig pótoltatik, mit assimilálásnak neveznek; az anyag elhasználási folyamatát dissimilálásnak mondják. Ami a színérzeteket illeti, négy alapszínt vesznek fel, a vöröset, a sárgát, zöldet és kéket; minden más szín ezek-

nek a keverése által kapható. A szembibor három különféle módon bontható fel a ténynemek hatása alatt; a színből a pótszinek hatása is megmagyarázható. Szerző aztán a színvakságot, ennek felosztását és meghatározását beszéli meg.

1881—1883.

KARL POLIKEIT, *Die physische Natur der Planeten mit Rücksicht auf ihre Bewohnbarkeit.* Szerző a naprendszert tárgyalja általában, aztán áttér minden egyes bolygóra s végre azt a kérdést teszi fel, vajjon vannak-e a bolygókon élő lények? És arra a következtetésre jut, hogy ez időben legföljebb a Mars bolygóról lehet fölteni, hogy rajta szerves élet van.

DR. PÁVAI VAJNA GÁBOR, *A tüdővészről és annak ragályanyagáról a Koch-féle „bacillus tuberculosis"-ról.* Miután szerző néhány statisztikai adattal beszámol a tuberkulozis terjedéséről és káros befolyásáról a halandóságra, különösen a városokban, felemlíti, hogy ezen betegség Pozsonyban is pusztít, amennyiben az elhaltak 17%-a ebben a betegségben szenvedett. Aztán felsorolja ama kisérleteket, melyekkel ezen betegség ragályos természetét akarták megállapítani, megismerteti a bacillus tuberkulozis jellemző tüneteit és leirja ezen tudományos kérdés mostani állását.

L. HOLUBY, *Die Reptilien im Zauberglauben der Slowaken in Nord-Ungarn.* Felső-Magyarország tót lakossága közt a növényekbe és állatokba vetett babonás hit nagyon el van terjedve. Szerző ezen értekezésében azokat a varázslatokat és babonás szokásokat tárgyalja, melyek a reptiliákra vonatkoznak, amelyek közt a kigyók, a békák és a mesés sárkányok játszák a főszerepet.

00067319

RUDOLF V. KEMPELEN, *Ueber einen Schmetterlingszwitter.* Szerző bemutat egy hímnős lepkét és ez alkalommal megbeszéli a rovarok és más alsóbbrendű állatok nemi viszonyait. Elmondja, hogy a rovarok általában különneműek, de előfordulnak hermafroditák is. A hermafrodita vagy magamagát termékenyíti meg, vagy más hermafroditát. Szerző azután leirja a hermafrodita nemzőszerveit és elmondja, hogy a lepkék közt sok a hermafrodita. A bemutatott lepke is jobb oldalán hím, baloldalán nőstény.

DR. SIGMUND SCHILLER, *Materialien zu einer Flora des Pressburger Comitates.* Minthogy nincs olyan mű, mely Pozsonymegye flóráját tartalmazná, szerző oly munka kiadását tervezi és jelen értekezésében közli az ehhez szükséges anyagot, melyet esetleg más valaki is felhasználhatna. Mindenekelőtt azon munkák időszerinti jegyzékét adja, melyek 1583—1884 óta Pozsonymegye flórájával foglalkoznak. Ezt követi a Pozsonymegyében talált azon edényes növények jegyzéke, melyek Endlicher „Flora posoniensis“ című munkában nincsenek meg; továbbá a *hainburgi hegyeken* található azon növények jegyzéke, melyek a kis kárpátokban nem fordulnak elő; azután a *Morva* jobbpartján található olyan növények jegyzéke, melyek szintén nincsenek Pozsonymegyében; végre *jegyzetek* sora, melyek a már megjelent munkákra vonatkoznak.

LUCICH GÉZA, *A bor vegyelemzéséről.* Szerző ismerteti eljárását, melyet német vegyészek módszere szerint követ a bor elemzésénél.

DR. KARL KANKA, *Worte der Erinnerung an Ferdinand Steltzner.* Steltzner Nándor, muzeumi őr, majd később al-

elnöke volt az egyletnek, meghalt 1882-ben. Szerző közli életrajzát és méltatja tudományos működését.

Dr. Karl Kanka, *Worte der Erinnerung an Dr. Karl Gotthardt.* Dr. Gotthardt Károly előkelő orvos volt Pozsonyban és tevékeny tagja a természettudományi egyletnek. Meghalt 1883-ban. Szerző adja az elhunyt életrajzát és működésének méltatását.

1884—1886.

Dr. Pávai Vajna Gábor, *Hol állítsuk fel a harmadik egyetemet?* Magyarországban a harmadik egyetem felállításának az eszméje már több mint 10 éve vár a megvalósításra, anélkül azonban, hogy csak egy lépéssel előrehaladt volna. Jelen értekezésben szerző bebizonyítja, hogy a mostani viszonyok közt Pozsony az egyetlen város, mely az új egyetem székhelye lehet, mert erkölcsi és szellemi felsőbbség tekintetében felülmulja versenyző társait.

Dr. Gabriel Pávai Vajna, *Wo sollen wir die dritte Universität errichten?* Ezen értekezés az előbbinek német fordítása.

Chernel István, *Madártani megfigyelések Pozsony vidékén 1885-ben.* Szerző felsorolja azon madarakat, melyeket egy év alatt észlelt Pozsony vidékén s melyek vagy állandóan, vagy csak átmenetileg tartózkodtak itt.

J. A. Bäumler, *Beiträge zur Cryptogamenflora des Pressburger Comitates.* Szerző közli Pozsonymegyében gyűjtött kryptogam növényeit, összesen 161 nemet 441 fajjal. Mint *új fajok* szerepelnek: Phyllosticta Zahlbruckneri (13. sz.), Diptodiella faginea (74. sz.), Septoria allicola (98. sz.), Septoria Holubyi (115. sz.), Septoria Posoniensis (124. sz.), Cryptosporium lunulatum (162. sz.), Melanconium pallescens

(173. sz.), Verticillium Aphidis (197. sz.), Perisporium Bäumleri (320. sz.). A végén közli ABC rendben szerző a *„pozsonyi gombák“* jegyzékét.

H. SABRANSKY, *Ueber eine neue Brombeere der kleinen Karpathen.* Szerző a *Rubus Ebneri A. Kern* Kis-Kárpátokon is található növényről megállapítja, hogy ez nem azonos a Tirolban is előforduló igazi Rubus kernerivel, hanem hogy ez egy új fajta, mely az említettől lényegesen különbözik és új fajtának vehető.

DR. FERDINAND CELLER, *Hochgebirge und Gletscher.* Ezen értekezés az egyletben tartott előadás közzététele, melyben kimerítően szól a glecserekről, azok tüneményeiről, keletkezéséről; szerző saját tapasztalatait is előadja.

DR. PÁVAI VAJNA GÁBOR, *Az Acetanilid vagy Antifebrin hatásáról.* Szerző ismerteti az antifebrint mint új orvosszert. Elősorolja a különböző szerzők tapasztalatait, de saját tapasztalatát is és az eredményeket, melyeket e szerrel több mint hét hónapi tanulmányozás után ő elért.

DR. GABRIEL PÁVAI VAJNA, *Ueber die Wirkung des Acetanilid oder Antifebrin.* Ez az előbbi értekezésnek német fordítása.

1887—1891.

HEINRICH SABRANSKY, *Ueber Rubus nigroviridis u. sp.* Szerző a pozsonyi vaskutacska környékén oly *rubus-fajtát* észlelt, melynek leirását semmiféle szakmunkában nem találta. Ez már az 5. új szeder-féle, melyet szerző Pozsony vidékén talált és *rubus nigroviridisnek* nevezett el és mely nézete szerint a *rubulae*-hoz tartozik. Következik a növény leirása latin nyelven és azon ismertető jelek felsorolása, amelyek a többi rubusféléktől megkülönböztetik. Végül közli szerző a Pozsony vidékén mostanáig talált rubusfélék kimutatását.

HEINRICH SABRANSKY, *Ein Beitrag zur Kenntniss der Rhynchoten-Fauna von Pressburg.* Jegyzéke azon *hemipteráknak*, melyeket szerző eddig gyűjtött Pozsony vidékén, valamint a ritkábban előforduló növényekre vonatkozó jegyzetek. Függelékül jegyzéket közöl a *Travnik* környékéről kapott hemipterákról.

J. A. BÄUMLER, *Beiträge zur Cryptogamenflora des Pressburger Comitates. Pilze II.* Ezen közlemény folytatása a Pozsonymegyében gyűjtött kryptogam növények jegyzékének, összesen 664 fajjal. (442-től 1105-ig). Mint új faj szerepel: Puccinia Bäumleri (600).

JOS. HOLUBY, *Die gewöhnlichsten wildwachsenden Genusspflanzen des Trencsiner Comitates.* Felső-Magyarország népe nagymértékben fogyaszt szabadban előforduló növényeket, különösen pedig rossz termés, éhség idejében oly növényekkel táplálkozik, melyektől máskor irtózni szokott. Szerző felsorolja azon növényeket, melyeket a trencséni nép is használ táplálék gyanánt. Nagy szerepet játszanak ezek közt a gombák, melyeket ott nagy mennyiségben gyűjtenek és szárítanak.

DR. PÀVAI GÁBOR, *A tűdővész gyógyító módjának mai állásáról.* Szerző ezen értekezésében a tüdővésszel és gyógyító módjával foglalkozik. Megbeszéli a multban használt és a jelenben alkalmazott gyógyszereket és gyógyítómódokat és saját tapasztalatai alapján azt mondja, hogy jelenleg nem ismer olyan belső vagy külső orvosszert vagy gyógyítómódot, mely a bacillus tuberculosist a szervezet nagyfokú sértése nélkül magában a tüdőkben megsemmisítené. Az egész amit tehetünk: Tiszta, üde levegőben megfelelő táplálkozással és célszerű magatartással az egész szervezet háztartását javítani, s így a szervezetet a bacillusok rom-

00067319

bolásával szemben ellenállóbbá tenni. Behatóan foglalkozik a Koch-féle oltásokkal és sikerével; kijelenti, hogy az országos kórházban végzett számos oltási kisérlet minden tekintetben megerősítették őt abban a nézetében, hogy a Koch-féle gyógyítómód még csak kisérletezés és hogy jogosultságát csak a jövő fogja bebizonyítani.

Dr. Gabriel Pávai, *Ueber den heutigen Stand der Heilmethode der Lungensucht.* Ezen értekezés az előbbinek német fordítása.

Dr. Lendvay Rezső, *Dr. Ambro János emlékezete.* Dr. Ambro János orvos a pozsonyi bábaképző-intézet első igazgatója volt. Született 1827. március 17-én, meghalt 1889-ben. Szerző adja az elhunyt életrajzát, orvosi és irodalmi működésének méltatását.

Dr. Lumnitzer István emlékezete. Rövid életrajz.

Dr. Stefan Lumnitzer. Ugyanaz németül.

1892—1893.

Antolik Károly, *A rezgő hártyák hangidomai és azok rendszere.* Szerző ismerteti a hártyák rezgési tüneményeire vonatkozó eddigi vizsgálatokat, azután átmegy saját kisérleteire, melyeket behatóan leir. A kisérletek és tünemények alapján levonja a következtetéseket és igazságokat, melyeket 26 pontban foglal össze. (L. 1903.)

Karl Antolik, *Ueber Klangfiguren auf gespannten Membranen.* Az előbbi értekezés németül.

Dr. A. Zahlbruckner, *Zur Flechtenflora des Pressburger Comitates.* Szerző megállapítja, hogy a zuzmák közül Pozsony megyében összesen 64 nem található 200 fajjal. Miután bővebben foglalkozik lelőhelyeikkel, közli az eddig talált

zuzmák jegyzékét, melyben minden fajtának lelőhelye is ki van tüntetve.

SCHWICKER ALFRÉD, *A kaliumhypojodit átalakulásának sebessége.* Kaliumhydroxydban oldott jód tudvalevőleg részben kaliumhypojoditté válik, de csakhamar kaliumjoditté változik át. Szerző kisérleteiben megvizsgálta ezen átalakulás sebességét; tapasztalatait négy pontban foglalja össze.

ALFRED SCHWICKER, *Ueber die Umwandlungsgeschwindigkeit des Kaliumhypojodits.* Az előbbi értekezésnek német fordítása.

DR. FISCHER JAKAB, *A legujabb statisztikai közlemények Pozsony város lakosságáról.* Egyesületünk egyik célja: Pozsonynak és vidékének kutatása és ismertetése, természettudományi és orvosi szempontból arra indította szerzőt, hogy az orsz. m. kir. statisztikai hivatalnak az 1890-ik évi népszámlálás eredményeit feltüntető közleményeiből kivegye mindazt, ami Pozsony városára, illetve lakosságára vonatkozik. Ez adatokat összehasonlítja Budapest, Debrecen, Kassa, Szeged, Temesvár és Sopron városok adataival és levonja belőlük Pozsonyra vonatkozó következtetéseit. Ezek a következtetések kiterjednek: a lélekszámra és szaporodásra, melynek tényezői a bevándorlás, elhalálozás és születés; az illetőségre, a nemre, a korviszonyokra, a családi állapotra, a hitfelekezeti viszonyokra, az egészségi állapotra, a viszonylagos népességre és néptömörülésre, a foglalkozásra, a lakásviszonyokra és épületekre.

ANTOLIK KÁROLY, *A hanglejtők rendszere.* Szerző azt állítja, hogy a mai chromatikus, egyenletesen temperált skála nem a 7 tagú, diatonikus, hanem a 6 tagú hanglejtőből eredt és hogy ha már a héttagúból indultak ki, nem a 12, hanem a 14 tagú hanglejtőnél kellett volna

megállani; továbbá, hogy a diatonikus hanglejtő hamis, holott a 12 tagú amellett, hogy nem jól hangzik, kifogástalan. Szerző ezután 24 hanglejtő $\sqrt[1]{2}$ —$\sqrt[24]{2}$ táblázatait közli, melyek adják az intervallumokat, a húr hosszát és a hang rezgési számát és azon következtetésre jut, hogy a 24 tagú hanglejtő a legcélszerűbb.

1894—1896.

Dr. Fischer Jakab, *A pozsonyi orvos-temészettudományi egyesület vázlatos története.* Szerző közli az egyesület 40 éves történetét (1856—1896), melyet az 1896. február hó 16-án tartott jubiláris közgyülésen felolvasott.

Szép Rezső, *Adatok Magyarország mollusca-faunájához.* Mig a szomszédos megyék mollusca-faunáját már ismertették, addig Pozsony vidéke e tekintetben „terra incognita". Szerző feladatául tüzte ki, hogy ezt a hézagot a Pozsony állatvilága rajzában némileg betöltse. E célból bejárta Pozsony vidékét s jelen értekezésben beszámol kutatásairól. Miután leirta és ismertette a molluscák életmódját, tartózkodási helyeiket és előfordulási körülményeiket, közli a Pozsony környékén élő molluscafajoknak rendszeres jegyzékét.

J. A. Bäumler, *Beiträge zur Cryptogamenflora des Pressburger Comitates. Die Pilze III.* Harmadik közlés, melyben szerző adja a Pozsonymegyében talált gombák folytatólagos jegyzékét, összesen 373 fajjal (1106-tól 1478-ig). Eszerint a Pozsonymegyében található gombák neme 444, összesen 1478 fajjal. Mint új fajok szerepelnek: *Didymella Rehmiana* (1134. sz.), *Humaria Sabranskyana* (1249. sz.), *Septoria Pantocsekii* (1435. sz.), *Rhabdospora Clinopodii* (1438. sz.), *Gloe-*

soporium Louisiae (1449. sz.). Az értekezést befejezi a gombák betűrendes jegyzéke.

Dr. Dobrovits Mátyás, *De blennorhoea infantum.* Ujabb időben egymásután több kisebb-nagyobb gyermek került szerző kezelése alá, ki gonorrhoeában szenvedett. A kór-előzményi adatok kiderítették, hogy a baj többnyire már huzamosabb ideig tartott, hogy az orvos is könnyű bajnak vette és alig foglalkozott vele. Ez a körülmény szerzőt arra birta, hogy ráterelje az orvosok figyelmét a betegségre s egyes kórtörténetek, valamint a ma már biztos alapon nyugvó Gonococcus elmélet alapján igazolja, hogy e betegségnél komoly kezelés szükséges.

Dr. Mergl Ödön, *A pozsonyi Ferenc Jozsef gyermek-kórházban 1894. évi október 2-ától a mai napig kezelt diphteriában szenvedett betegekről.* Szerző, a gyermek-kórház osztályorvosa, számot ad a kórházban felvett 107 roncsoló toroklobban szenvedő beteg kezeléséről; közülük 87-nél a gyógysavót alkalmazta, 20 esetben részint szerum hiánya, részint pedig az esetek könnyűsége miatt, vagy oly esetekben, mikor a beteget haldokolva hozták, szerumot nem használtak. Szerző felsorolva megfigyeléseit, arra a következtetésre jut, hogy a gyógysavó hatása szembetünő.

Dr. Pantocsek József, *Az állítólagos meteorpapirosról.* 1894-ben Nyitramegyében Zeleznica völgyben szerzőnek alkalma volt az ú. n. meteorpapirost megfigyelni, szedett is belőle nagyobb mennyiséget. A chinai selyempapiroshoz hasonló anyag bacilláriák építménye és nem téveszthető össze az ú. n. tiszapamukkal, mely fonálalakú moszatokból keletkezik oly módon, hogy sekély állóvizben tulságosan elszaporodnak s a víz elpárolgásával kiszáradnak s nagyobb

területeket elborítanak vattaszerű anyagként. A Zeleznica völgyében talált meteorpapirosról szerzőnek az a véleménye, hogy a réten kiszáradt patak vizében a *Ceratoneis Arcus K.* nevű bacillária a kedvező körülmények folytán annyira elszaporodott, hogy rövid idő alatt ezt a papirnemű anyagot teremtette.

Dr. Wagner Lajos, *Wiedermann Károly emlékezete. (1829-től 1895-ig).* Wiedermann Károly sok évig elnöke volt a természettudományi szakosztálynak. Életrajzát és működésének méltatását közli e cikk.

A pozsonyi orvos-természettudományi egyesület könyvtárának jegyzéke.

1897—1898.

Dr. Ortvay Tivadar, *Haltenyésztési viszonyaink multja és jelene.* Halászatunk terén a multhoz képest nagy hanyatlás állott be az ujabb századokban. A középkorban népünk nemcsak halászta, hanem tenyésztette is a halat. Halaink amaz időben nemcsak számra, hanem minőségre, nagyságra nézve is kiválóak voltak. Ma pedig halaink vizeinkből kipusztultak s szerfelett megdrágultak. Szerző ennek főokát a haltenyésztés beszüntetésében találja. Szerző elmondja nézetét, mi módon tartja lehetségesnek nálunk, különösen Pozsonyban a haltenyésztés megvalósítását vagy fellendítését létrehozni és például felemlít nehány halászati társulatot, melyeknek célja, kötelékükhöz tartozó vizekben a haltenyésztést elősegíteni és a halászat gyakorlását szabályozni.

Dr. A. Zahlbruckner, *Zur Flechtenflora des Pressburger Comitates. II.* Szerző felsorolja azokat a zuzmókat, melyeket első közleményeinek megjelenése óta talált Pozsonymegyé-

ben, különösen Szent-György környékén. Ezzel a zúzmók nemeinek száma 73-ra emelkedett; két *új fajtát* is talált: *Rinodina Kornhuberi* és *Migroclaena Bäumleri*. A 73 nem közt Pozsony vidékére nézve van 51 új nem.

Dr. A. Kornhuber, *Ueber die Braunkohlen-Schürfung bei Marienthal im J. 1898.* 1897-ben Máriavölgyben egy kút ásásánál kőszén nyomára akadtak. Szerző jelen értekezésben közli helyszini kutatásának eredményét: Az eszközölt furásoknál találtak ugyan 7 cm. vastag szénréteget, de ez is oly kis terjedelműnek bizonyult, hogy minden további kutatást beszüntettek.

Eduard Döll, *Das Gold von Bősing.* Ezen rövid értekezésben szerző magyarázza a bazini arany előfordulását.

Dr. Velits Dezső, *A pozsonyi m. kir. bábaképzővel kapcsolatos „szülészeti poliklinikum“ első hat és fél évi működése.* Szerző számot ad a szülészeti poliklinikum működéséről 1891. november 13-tól 1898. junis 8-ig és beszámol ezen idő alatt előfordult 700 esetről.

Dr. A. Kornhuber, *Eine Schildlaus als Forstschädling auf Robinia Pseudacacia L.* Nehány év óta egy *színbogár* pusztítja az akácerdőket Pozsony környékén. Szerző leirja ezt a bogarat és megállapítja, hogy ez a *Lecanium robiniarum* Dongl.

Dr. A. Kornhuber, *Der Thebener Kogel.* Szerző leirja a dévényi csúcsot földtani, földrajzi és növénytani szempontból. Tüzetesebben foglalkozik a hegy földtani leirásával. Függelékül adja azon kövületek jegyzékét, melyeket Dévény-Ujfaluban a hegy északnyugati oldalán talált.

Dr. Pantocsek József, *Adatok Nyitramegye moszatvirányához.* Szerző felsorolja azokat a kovamoszatokat, melyeket Nyitramegyében gyűjtött.

00067319

Dr. A. Kornhuber, *Ueber das Geweih eines fossilen Hirsches in einem Leithakalk-Quader des Domes zu Pressburg.* A pozsonyi főtemplom egyik pillérén kövesült szarvasagancs van. Szerző leirja és azt állítja, hogy az agancs gazdája a közép miocänkorban élt s hogy Dicroceras (Procervulus) ugyan, de mégis külön faj, amiért *Posoniensis* névvel akarja különböztetni.

1899.

Franz Toula, *Ueber den marinen Tegel von Neudorf an der March (Dévény-Ujfalu) in Ungarn. Toula* bemutatja a rétegzetségi viszonyokat és kiemeli, hogy a fedőréteg mindjárt az azt borító kavics alatt az által tünik ki, hogy benne a szárnylábuak (Pteropada) számtalan héja fordul elő. Egész bizonyossággal kimutatja benne a halak előfordulását is, különösen a Meletta-pikkelyeket. Legnagyobb mennyiségben azonban kagylóhéjakat talált, ú. m. Solenomya Doderleini-t, Brissopsis-t és Tellina ottnangensis-t és másokat, melyek azon kékes, homokos-agyagos, gyakran leveles márgára jellemzők és melyek Felső-Ausztriában (pl. Ottnang és más helyek) *Schlier*-nek neveztetnek és az u. n. első mediterran emelethez tartoznak.

Új foraminiferák-, azután kagylók- és haslábuaknak (Gastropoda, csigák) egész sorát fedezte fel a szerző, melyeket rajzban bemutat és leir. Összesen több mint 110 fajnak az előfordulását sorolja elő. Összehasonlításkép fejtegeti még dr. Toula a dévény-ujfalui viszonyokat a bécsi medence többi miocän lerakodásaival, valamint a déloroszországiakkal szemben. (Lásd az első tudományos fejtegetést ezen bemutatott XX. kötet 3—30 oldalán.)

Dr. Ortvay Tivadar, *Adatok a tölgy és egyéb fák tenyészete történetéhez Pozsonymegyében.* Pozsonymegyében a tölgyfa jelenleg csak elszórva fordul elő; jobbára a Váglapályon uralkodik, de hajdan megyénk területén nagyobb uralma volt, különösen a dunaszigeteken, de a Morvalapályon is. Pozsony városának középkori számadásaiban a tölgyfa gyakran szerepel. A városnak rengeteg sok tölgyfára volt szüksége, úgy hogy szükségletét saját erdőiből már nem tudta fedezni s kénytelen volt fát máshonnan hozatni. De nemcsak a tölgyfát, hanem más építő- valamint tüzelőfát is vett a város.

Dr. A. Kornhuber, *Ueber die Thonschiefer bei Mariathal in der Pressburger Gespannschaft.* Szerző földtani képet ad a máriavölgyi hegységről és a Máriavölgyben előforduló agyagpaláról. Aztán ismerteti az ottan bányászott pala tulajdonságait, leirja a pala bányászását és feldolgozását; végre említi, hogy 1860-ban talált a palában egy kővületet (Ammonites bifrons), melyből megállapította, hogy a máriavölgyi pala a *liasformatióhoz* tartozik, minő a jurahegység alsó része. Később, 1898-ban még több kővületet talált, melyek mind ugyanazon fajtához tartoznak.

Dr. A. Kornhuber, *Geologisches aus dem Granit-Terrain bei Ratschdorf und Sct.-Georgen.* Szerző leirja Récse-Szt-György környékét földtani szempontból, különös tekintettel az ott elterülő gránitra.

Dr. F. Toula, *Die Erosionsformen des Granits und die vorgeschichtlichen Steindenkmäler.* Rövid ismertetése a gránit elmállási képződményeinek.

1900.

Jos. L. Holuby, *Kleine Beiträge zur Flora des Pressburger Comitates.* Miután szerző Pozsonyba és környékére többször

00067319

kirándult, beszámol növénytani megfigyeléseiről és gyűjteseiről és közli a 30 év óta gyűjtött edényes növények jegyzékét.

Dr. A. KORNHUBER, *Zoologische Bemerkungen.* Szerző említést tesz a pozsonyi halvásáron talált ritka halakról. Ezek: 1. *A tok (Acipenser Guldenstädtii Brand)* az alsó Dunából három darab; a legnagyobb 1·3 méter hosszú volt; él a Feketetengerben és innen kerül a Dunába és az orosz folyókba. 2. *A sőreg v. csillagos tok* (*Acipenser stellatus*), szintén a Feketetengerből kerül a Duna torkolatába. 3. *Az angolna* (*Anquilla fluviatilis Ag.*), melyet a Duna egyik mellékágában Püspöki mellett fogtak. Minthogy ezen hal a Duna folyamvidékében nem szokott előfordulni, jelenléte csak úgy magyarázható, hogy azon halakból való, melyeket pár év előtt honosítás céljából eresztettek Pest mellett a Duna mellékágaiba. 4. *Nehány hal csodálatos falánkságáról*; elmondja, mily falánk a cápa, a tok, a csuka. 5. *A Volga-süllő* (*Lucioperca volgensis C. V.*), melyet Pozsony mellett fogtak a Dunában. Beszél végül 6. *A hiúzról és a barna medvéről.*

DR. ORTVAY TIVADAR, *Die culturhistorische Bedeutung der in Europa gefundenen Nephrit- und Jadëit-Geräthschaften.* Az 1899. év január 21-én a közgyülés alkalmával tartott előadásnak német nyelvű kivonata. Szerző előadásában megcáfolja azt a nézetet, hogy a nephrit- és a jadeït-kőből készült kőkorszakbeli szerszámok, miután ezek csak Európának nyugati részeiben találhatók, Ázsiából származnak és hogy eszerint az ősi bevándorlás Európába nem keletről, hanem nyugatról kezdődött és pedig a gibraltai szoroson át. Szerző véleménye szerint ezek a tárgyak Európában készültek és hogy a hozzávaló anyag az Alpesekből és

más hegységekből eredt és hogy a bevándorlás Európába keletről történt egy irányba, mely délről északnyugat felé vezet.

KERPELY ANTAL, *Egyet-mást a vasról.* Szerző beszél a vasról általában, fontosságáról, előállításáról. Elmondja, hányféle vas van, mi az acél, mi a nikelacél, a kromacél, a wolframacél és alkalmazása.

ADOLF LOHR, *Versuch einer Erklärung, warum es in der Donau keine Aale gibt.* Nehány folyóba, mint pl. az Etschbe, Poba, felúsznak a tengerből fiatal angolnák, de a nemi érettségkor ismét visszatérnek s ott is maradnak, ahol 500 méter mélységben tartózkodnak. A Dunába kitett angolnák a Feketetengerbe vándorolnak, melynek mélyebb rétegeiben sok a kénhydrogén, mely az angolnát elpusztítja. Azért nincs a Dunában angolnasarjadék, mely felúszva a nemi ösztöne ébredéséig ott maradna.

ADOLF LOHR, *Geognostische Beobachtungen im Nordosten von Pressburg.* Szerző közli Pozsony és Szőllős közt ásatások és furások alkalmával tett geognosztikai megfigyeléseit.

1901.

S. ANTON HEIMERL, *Ueber einen neuen Bürger der europäischen Flora.* Ezen értekezés egy új amerikai vándornövény (*mirabilis nyctaginea Michaux)* fellépéséről szól, mely Odessza környékén jelenik meg. Szerző utal hasonló tüneményekre, különösen az *Erechthites hieracifolia Ref.* nevű szintén amerikai növényre, melyet 1884-ben Dr. Kornhuberral a Hanságban talált. Érdekes, hogy Bäumler J. A. a legujabb időben Pozsonyban a Zergehegyen is talált ilyen növényt.

DR. ANTON HEIMERL, *Notiz über die Blindmaus oder den Blindmull* (Spalax typhlus Tall.). Szerző a Délmagyarország-

ban előforduló *Földi kutya* életmódjáról és táplálkozásáról ir. Az állat a vakondhoz hasonlít, de nagyobb, szőre hamuszürke, külső fülei nincsenek, farka sincs és szemeit szőrös bőr födi. Gyakori Temesmegye déli részében.

Dr. Kornhuber, *Zusatz zum Vorigen, über das Flugsandgelände bei Werschetz-Weiskirchen.* Az előbbi értekezésben felemlített vidéket, Versectől délnyugatra hatalmas futóhomok réteg födi, melyet szerző közelebbről leir. Elmondja azt is, hogy a futóhomok lekötésére tett kisérletek a mai napig sem vezettek célhoz.

Franz Toula, *Ueber eine fossile Cistudo lutaria Schneid.* Szerző ismerteti a mocsár-teknősbéka két csontvázát, melyeket Bécs belvárosában a diluvialis rétegben $7^1/_2$ m. mélységben találtak.

A. Kornhuber, *Anmerkung zum Vorigen bez. des heutigen Vorkommens in Ungarn.* Szerző elmondja, hogy ezen állat Magyarországban még sok helyen található. Egy másik species is, a görög teknősbéka (*testudo graeca*) is előfordul minálunk és pedig Orsova környékén.

Julius Baumgartner, *Bryologische Excursionen in das Gebiet der Pressburger Karpathen.* Szerző bejárta a pozsonyi kárpátokat, hogy keresse a Bäumler A. jegyzékében felsorolt ritka mohokat. Jelen értekezésben számot ad kutatásáról és felhozza, hogy közben több olyan növényt is talált, melyek csak az Alpeseken és más idegen országokban szoktak előfordulni.

Franz Toula, *Die sogenannten Grauwacken- oder Liaskalke von Theben-Neudorf* (Dévény-Ujfalu.) Szerző a dévényi csúcs éjszaki részén mészkőre akadt, mely határozottan az u. n. tüskebőrű (*Encrinus liliiformis*) tagjait mutatja, melyek tel-

jesen megegyeznek a Sonnenwendstein-on is találtakkal. Erre megerősítést nyer azon nézet, hogy a dévényi hegység valamint a dunántuli alpesek nyujtványai a *triasformatióból* valók, míg a máriavölgyi pala, a besztercei mészkő és Borostyánkő a *liasformatióba* tartoznak.

Pósch Károly, *Ueber ein Vorkommen von Lycoperdon Bovista bei Grünau.* Szerző elmondja, hogy nevezett gomba Grinádon, Pozsonymegyében nagy számban a szőlőkertekben fordul elő, mely körülmény eddig ismeretlen volt.

Db. Karl Rechinger, *Botanische Beobachtungen im „Schur" bei St-Georgen.* Szerző két izben is bejárta a „Súr" lápot Pozsony-Szt-György mellett és jelen értekezésben leirja, növényzeti viszonyait. Két növénytani ritkaságot is talált: az egyik a fürény keresztezése (Lythrum salicaria virgatum Simonkai), a másik egy kutyatej-féle (Euphorbia pseudoesula Schur).

Jos. L. Holuby, *Floristische Bemerkungen aus Bösing.* Szerző 1901-ben növénytani kirándulást tett Bazin környékére; ott gyűjtött növényeiről értekezik.

Franz Matuschek és Jos. L. Holuby, *Ein Beitrag zur Kenntniss der Laubmoore im Süden des Trentschiner Comitates.* Ezen értekezésben szerző osztályozza a Trencsénmegyében, különösen ennek déli részében Holuby József gyűjtötte lombos mohokat és közli azok jegyzékét.

Dr. A. Kornhuber, *Ueber des Hanság-Moor und dessen Torf.* Ezen értekezés a Hanság földrajzi és földtani leirása. A Hanság növényzete leginkább csak füvekből áll, de vannak fák is, az ú. n. kis vagy király-egererdő s a nagy királyegererdő. A Hanság felső rétege alatt turfa van; előbb tüzelő anyagul szolgált, most csak alomnak használják.

00067319

Dr. Pantocsek József, *Adatok Pozsony város és vidéke moszatvirányához. I.* Szerző közli azon kovamoszatok jegyzékét, melyeket Pozsony vidékén megfigyelt és gyűjtött.

Dr. A. Zahlbruckner, *Kryptogamae exsiccatae.* Szerző ezen művében több olyan növény van felsorolva, melyeket Pozsony vidékén gyűjtött és melyek a pozsonyi flórájára nézve új nemek. A kis értekezés ezeket felsorolja.

1902.

Dr. Ortvay T., *Vadászati kulturkép Pozsonymegye hajdanából és jelenéből.* A vadászat az ember legősibb foglalkozása. A honi leletek is kétségtelenné teszik, hogy már a praehistorikus korban volt vadászat hazánkban. Honfoglaló őseinkről is azt mondja a Névtelen, hogy mindennap vadászatban valának. De későbbi királyainknak is, sőt a szerzetes és világi papjainknak is maradt a vadászat egyik főkedvelése. A vadászat kedvelése hozta magával, hogy vadterületeket, vadaskerteket állítottak. Pozsony város ligetei is visszhangzottak gyakori vadászatoktól. A vádaszat eszközei voltak a sólyom, a kutya, a háló, a XVII. század-eleje óta a puska. Pozsonymegyében a vadászati kedv igen nagy, amit nemcsak a vadászebek nagy száma bizonyít, hanem a vadászterületek nagysága is. Vadászni rendesen cserkészve, lesből, vagy hajtókkal szoktak. Szerző aztán felsorolja megyénknek hasznos és ártalmas vadait.

J. A. Bäumler, *Beiträge zur Cryptogamenflora des Pressburger Comitates. IV. rész.* Negyedik közlés, melyben szerző folytatja a Pozsonymegyében talált gombák jegyzékét 1479-től 1640-ig, összesen 162 fajjal. Ezekkel a fajok száma 1640-re emelkedik. Szerző felsorolja még azokat az élősdi gombákat, melyek megyénkben a szőlőt, burgonyát, török-

buzát, répát, zabot, az erdei és gyümölcsfákat pusztítják. Jegyzékében új fajokként szerepelnek: Guignardia seriata (1527. sz.), Pleosphaeria Albidans (1546. sz.), Phyllosticta Polygonati (1579. sz.), Sirococcus Zahlbruckneri (1584. sz.), Diplodia Auerswaldii (1590. sz.), Potryodiplodia Saccardiana (1592. sz.), Septoria Melandryi albi (1596. sz.), Coryneum acerinum (1609. sz.)

Dr. Th. Ortvay, *Die Thierwelt und die Cultur übersetzt von J. N. Batka.* Ezen értekezés az előbbinek német fordítása.

Der Pfannen- oder Kesselstein. A pozsonyi vizvezeték vizének elemzése, illetőleg ennek eredménye.

Aus der Gegend von Ó-Túra. A pozsonyi evang. lyceum gyűjteményeiben *Ammoniták* vannak, melyeket Uhlig, bécsi tanár meghatározott és melyek Ó-Túrából (Nyitramegyében) valók.

1903.

Dr. Pantocsek József, *A szliácsi finom Andesittufa Bacillariai.* Szerző ismerteti a szliácsi andesit túfában talált bacillariákat, kovamoszatokat s megállapítja, hogy ezek édes vízben keletkeztek s a kőzet korát a benne észlelt bacillariákból következtetve a Tertiaerben teszi s a sarmat emeletbe osztja. Kiválóan jellemzik ezen kőzetet a felette érdekes és új *Bacillaria Széchenyia*-nem, mely a kőzetben három fajban is előfordul. Szerzőnek sikerült e kőzetből készített praeparatumokban 62 bacillariafajt meghatározni, melyeknek leirását és rajzát közli.

Albin Wildt, *Einige Ausflüge in das Gebirge von Anina, Oravicza und die Umgebung im Comitate Krasso.* Szerző közli a nevezett vidéken gyűjtött növények jegyzékét.

Rovara Frigyes, *A mezőgazdaságra káros rovarokról.* Egymásután felsorolja azokat az állatokat, rovarokat, madarakat

és emlősöket, amelyek a gazdaságban élősködnek, de elszámolja a hasznos állatokat is és e tekintetben számos állatkát ment meg a fajához tapadó előítélettől. Végül felemlíti mindazokat a módokat, melyekkel a tudomány mai színvonalán álló gazda védekezhetik a kártékony rovarokkal szemben.

Karl Antolik, *Ueber Klangfiguren gespannter Membranen und Glasplatten.* Szerző ismerteti a rezgőhártyák (feszített hólyagpapiros, kartonlap, üveglemezek) tüneményeire vonatkozó eddigi kisérleteit. A kisérletek alapján levonható igazságokat 34 pontban foglalja össze. A kisérletek tüneményeit 68 ábra szemlélteti. (L. 1892—1893.)

1904.

Dr. Pantocsek József, *Új bacillariak leirása.* (Novarum bacillariarum descriptio.) Szerző közli azon kritikus bacillariák (összesen 540) leirását és lelőhelyeit, melyeknek rajzát „Beiträge zur Kenntnis der fossilen Bacillarien III. Th.“ című művében már közölt. Ezek nem csupán magyar ásatag édesvizi, vagy tengeri bacilláriák, de olyanok is, melyeket külföldi kőzetekben talált. A leirás latin nyelvben van közölve.

Dr. Alexander Zahlbruckner, *Neue Beiträge zur Flechten-Flora des Pozsonyer Comitates.* Szerző közli azon zúzmók jegyzékét, melyek Pozsony-Szt.-György vidékén vagy új nemek, vagy melyek lelőhelyei ujak.

1905.

Dr. Ortvay Tivadar, *Dr. Kornhuber András.* (1824-től 1905-ig). Emlékbeszéd, melyet szerző 1905. december 11-én az egyesület közgyülésén tartott. Dr. Kornhuber A. alapította az egyesületet és kitartó munkájával oly életvalóvá tette, hogy az ország legelőkelőbb tudományos társulatainak működésével is versenyezhet. Szerző ismerteti az el-

hunyt működését, melyet mint egyleti tag, mint tudós és mint emberbarát kifejtett. Végül közli szerző Kornhuber cikkeinek és értekezéseinek jegyzékét.

Dr. Wagner Lajos, *Antolik Károly* (1843—1905). Emlékbeszéd, melyet szerző 1905. december 11-én olvasott fel és melyben méltatja az elhunyt érdemeit a tudományok terén és az egyesület érdekében. Antolik sok esztendeig elnöke volt az egyesület természettudományi szakosztályának. Szerző felsorolja Antolik cikkeit, melyeket részint az egyesület évkönyvei, részint hazai és külföldi folyóiratok hoztak.

Dr. Fleischer Emil, *Az orr eldugulása és annak okai.* Szerző foglalkozik ezen a gyermekkorban igen gyakran előforduló kórtünetcsoporttal. Az orrdugulás meghatározása után szerző megbeszéli az orr élettani szerepét és részletesen ismerteti az orrdugulásnak a gyermekkorban messze kiható következményeit és azon kórformákat, amelyek a dugulást az esetek túlnyomó részében okozzák. Azon következtetésre jut, hogy ámbár más kórformák, így veleszületett torzalakulások, mint pl. az első és hátsó orrnyilásoknak husos vagy csontos elzáródásai az orr-rövénynek (septumnak) vele született vagy szerzett elgörbülései is okozhatnak kisebb-nagyobb orrdugulást, valamint az infekciósus granulomák és fertőző betegségek az orrnyálkahártyán elhelyezkedve szintén lehetnek okozói az orrlégzés hosszabb-rövidebb ideig tartó kiesésének: mégis tény, hogy az orrdugulások oroszlánrésze a gyermekkorban éppen a legsúlyosabb esetekben a garatmandula *hyperplásiájából* ered és operációjuk az orvos leghálásabb feladatai közzé tartozik, amit a mai tökéletes műszerekkel minden orvos elvégezhet és hogy alkalomadtán sohasem szabad elmulasztani.

00067319

POZSONY ÉS KÖRNYÉKÉNEK TERMÉSZETRAJZI VISZONYAI.

IRTA DR. PÁNTOCSEK JÓZSEF,
A POZSONYI M. K. ÁLLAMI KÓRHÁZ IGAZGATÓ ORVOSA.

HELYRAJZI VISZONYOK.

A természetrajzi szempotból leirandó tájrész a $34^0 38'$ — $34^0 55'$ é. h. és a $48^0 6'$ — $48^0 15'$ é. sz. vonal között terül el.

Pozsony város a Kis-Kárpátok tövén 164 m. tengerszin feletti magasságban fekszik, a hegyek a várost nyugat és éjszakfelöl környezik, — délen a Duna, keleten pedig a Duna és Vág között elterülő lapály határolják.

A Kis-Kárpátok a Dévényújfalu déli végpontján kiemelkedő Sandberggel, Dévénynél pedig a Morva torkolatánál kiemelkedő meredek mészkősziklára épült dévényi Várhegygyel kezdődnek s Dévény fölött azonnal az 514 m△ magasságú dévényi nagytetővel kiemelkednek és 11 kilométer hosszú vonalban keleti irányban Pozsonyfelé haladva a pozsonyi Várhegynél éjszakfelé irányulva a Kalváriahegyen (260 m.) át annak tövénél a Lamacsra vezető országút legmagasabb pontjánál (240 m.) a város éjszaki oldala felett elterülő főhegylánccal egyesülnek. A jelzett 240 m. emelkedés egyuttal a Morva és Duna közötti legdélibb vizválasztóképen szerepelvén nyugati lejtőjével a dévényi és a főgerinc közötti horpadás kezdetét képezi,

mely Hidegkút és Lamacs között a Köpfe (245 m.) alatt Dévényújfalu felé nyilik.

A dévényi láncolat nevezetesebb magaslatai a híres dévényi nagytető (514 m. △), a Glavica (357 m.) és Fünfeck (335 m.) Hidegkút fölött, a Királyhegy (297 m.) Károlyfalva felett, a Steirergrud a Handhüggellel (262 m.) a tölténygyár felett; a Haubnerhegy (246 m.), a Murmann-magaslat (285 m.); a Kalváriahegy (260 m.) — A főhegylánc magaslatai Pozsony felett a Wachtmeisterberg (293 m.) a Zergehegy (439 m. △); a Pfefferhegy (393 m.); a Somhegy (423 m.); a Borzhegy (432 m.); a Banyahegy (445 m.); Erdődyhegy (472 m.), ez Récse és Szent-György felett. A Jávorhegy (562 m.) és a Meredekhegy (523 m.), Kozlisko (546 m.), Borostyánkői várhegy (464 m.) Borostyánkő felett; a Szántóhegy (440 m.), a Málnáshegy (426 m.) Máriavölgy felett; a Sekilehegy (383 m.), a Cymbalhegy (417 m.), a Kopárhegy (300 m.) Besztercze felett; a Peregyi hegy (318 m.), a Sarlóhegy (339 m.) Lamacs felett.

A hegység nevezetesebb völgyei a Kasudvar feletti Fichterárok, a Károlyfalvi völgy, a Vödricz völgy; a Zergeárok, melyen az út a szalmakunyhóhoz vezett, a Bodingárok, a Sínút, a malomárak Récse felett, a Rézhámorvölgy Borostyánkőnél, a Máriavölgy, a Cimbal és Ceria meszesárok Besztercze fölött, a dévényi nagytető és Köpfe közötti mélyedés és a hegyi parki völgy, és a már említett dévényi Gerincz és a főhegység közötti nagy hasadék.

VIZRAJZI VISZONYOK.

Források nagy számban találhatók, nevezetesebbek a dévényi nagytetői forrás, a Tamás-forrás az újvilági úton, a Király-

00067319

kunyhói forrás, és a Rablóforrás a Nagy-Banya és Erdődy-hegy között; a Borostyánkői források, a pisztrángkút a cajlai völgyben. Gyógyforrásokként szerepelnek a Pozsony melletti Vaskút, a szentgyörgyi kénforrás és a bazini vasfürdő.

Nevezetesebb patakok a Lamacsnál eredő és Károlyfalvánál a Dunába ömlő károlyfalvi patak, a Vödricz-patak, mely két ágban a Szántóhegyen és az Erdődyhegyen ered és mint a főhegyláncz leghosszabb délre vezető patakja a Vödricz-völgyön át a második szárazmalom és a Lanfranconi villa alatt a Dunába ömlik; a sinúti és a récsei csermely, mely a récsei mocsaras réteken át a Fekete vízbe, a Szentgyörgy feletti csermely, a limbachi patak, a cajlai patak, mely a cajlai Smeleckhegyen ered és Bazinon át a Súrba ömlik. A stomfai patak a borostyánkői Rézhámornál hatalmas érben egy mészkőszikla hasadékából ered és Dévényújfalunál a Morva folyóba ömlik. A Fekete víz, mely mind azon patakok összegyüjtője, melyek a Szentgyörgy alatt elterülő Súr nevű lápból kifolynak Cseklészen és Ivánkán át a kis Dunába ömlik. — A Súr nevű lápot, mely 5 kilométer hosszúságban és 3 kilométer szélességben a Szent-György alatti lapályon elterül a cajlai, a limbachi és szentgyörgyi vizek létesítették. A súri láp hatalmas buja növényzettel, zsombék, páfrányok és óriási fűz, egres alkotta vegyes erdő által borított ingoványos. Jellemző a fatök alkotása, amely méternyi magasságú gyökerekkel mangrowe szerűen a víztükörből, illetve az ingoványosból kiáll. Nyugati oldala a zsolnai vasuti töltéshez ér, éjszakra a Szentgyörgy tótgurabi út, keletre a két Pálffy majort összekötő vonal, délfelé a szentgyörgyi liget és Szőlős község határolják.

00067319

Mocsaras rétek dunai ligetekben, a Dynamitgyár és Récse között, Szőlősnél, továbbá az Eleonora udvar, a Köpfe nyugati oldalán Glavica alatt, Lamacs és Ferencz udvar táján észlelhetők.

Nagyobb vízmedenczék a Vödricz-völgyben, a Vaskut körül elterülő nádassal benőtt három tó, továbbá a Pötschen és Ó-ligetben levő nagyobb kiterjedésű s vízáradásokból eredő hatalmas tócsák.

A Duna mentén elterülő szigetek a Käsmacher-sziget a városi vízvezetéki kúttal; Görög-, Pötschen-, Lipótsziget, az Ó-liget és a Brenner-sziget.

ÉGHAJLATI VISZONYOK.

Pozsony éghajlata, tekintve, hogy az nyugat és éjszak felől nagyobb magasságra emelkedő hegyláncolattal környezett, az éjszaki és nyugati szélirányoktól védett, mérsékeltnek nevezhető.

A keleti szélirány ritkábban, különösen tél idején érezhető. Leggyakoribb és uralkodó szélirány a nyugati szél, mely a porta orientalisnak elnevezett dévény-hainburgi szakadáson át a Duna mentén haladva a város feletti légrétegeket folytonos mozgásban tartja, a déli széllel egyetemben a szükséges csapadékot is hozza, mi közegészségi szempontból csakis előnyös körülménynek veendő.

Pozsony közép hévmérséklete + 10° C. — a téli félévé + 2·5° C., a nyári + 17·5° C. A tavaszi közép hőmérséklet + 10° C., a nyári + 21·2° C., az őszi + 8·4° C., a téli — 1·35° C. A közép maximum + 32° C., a közép minimum — 14·4° C.

Az idő felette változó a derült napok száma valóban kevésnek mondható. Zivatarok június, július, augusztus hóban gyakoriak. Jégeső igen ritkán fordul elő.

Jellemzi Pozsony enyhe klimáját, hogy itt a Pawlownia imperialis, a füge és gesztenye a szabad telelést eltüri s hogy a Aesculus hypocastanum védett helyen már márczius végével erősen fakad s áprilisban virit.

AZ ÁLLATVILÁG VISZONYAI.

Pozsony és vidéke állatvilága, eltekintve a legalsóbb rendűektől, jól ismertnek mondható, mit Kornhuber A., Böck Gy., Bogsch I., Bolla J., Rózsay E. és Szép R. tanárok és Csattogányi Béla bazini főerdész odaadó fáradozásainak köszönhetjük, Dr. Ortvay Tivadarnak pedig: „Pozsony vármegye Állatvilága“ című kiválló munkáját.

A mezei és erdei kultúra napról-napra való feletti fejlesztése, a legelők, a rétek felszántása, az erdők letarolása, az állóvizek systematicus lecsapolása, a folyóvizek szabályozása, az erdei vadászterületek hermeticus elzárása, a bányaipar fejlesztése mind oly tényezők, melyek az állat- és növényvilág fejlődésére nemcsak gátoló, de egyenesen káros befolyásuak a ritka s azért felette jellemző nemek és fajok pusztítását, területünkről való eltünését okozzák és így csodálkoznunk nem lehet, hogy jelenben úgy az állat- valamint a növényvilág egyes igen fontos fajok teljes pusztulását vagy idegen s sokszor felette igen káros fajok betelepítését észleljük.

Emlősök közül legnagyobb elterjedésnek a vadászat tárgyát képező állatok, így a mezei nyúl, az őz, a szarvas és a dámvad képezik. Szapora a vaddisznó, gyéren előfor-

00067319

dul, a valóban hasznos, mert egérirtó a vadászok által üldözött róka, még ritkább a vidra, vadmacska és a borz. — Denevérek közül megemlítendő a Vesperugo Leisleri K. B.; gyakori a vakand, a sündisznó, ritkák a cickányok, menyét-félék közül leggyakoribb a kis menyét és a görény. Erdőkben gyakori a mókus, előfordul a mogyoróegér (Myoxus avellanarius) és a nagyalvó pele. Szántóföldeken, útak szélén, legelőkön gyakori az ürge, ritkábban észlelhető a hörcsök. Az egérfélék közül a szántóföldi egér felette káros számban észlelhető, úgy szintén a vándorpatkány, mely állat a házipatkányt teljesen kiszorította. Az üregi nyúl dacára erélyes irtásának gyakori. Megemlítendő, hogy boldogult Esterházy Mihály gróf az 1890-es években cseklészi vadaskertjében az ausztraliai kenguruht is meghonosítani iparkodott, de az ott betelepített, példanyok az egy Cseklészen szült példány is, hol elpusztult, hol a vadorzó puskájának áldozatul esett. — Örvendetes fejlődésnek indult a szarvasmarha- és a lótenyésztés, míg a sertésállomány a gyakori sertésvész következtében szembetünően fogyott. Juhtenyésztéssel a gazdák alig foglalkoznak, a kecske csakis gyéren látható.

Madarak: A vadállomány állitólagos védelme céljából nagy pusztítást visz véghez a puska, a madárvilág nemesei a sasok, sólymok, karválvok, héják, ölyvök, kányák és bagoly félék között. Igy csak igen ritkán látható a köszáli sas elbájoló lengése, ritkán hallatszik a Duna mentén a halvágó sas eredeti hangja, igen ritkán észlelhető a vándorsólyom, gyakoribb a nagy karvaly, a kis héja, az egerész ölyv, gyakori a vércse meg a kánya. Közönséges az erdei fülesbagoly és erdei bagoly, ritkább

a lángbagoly, a halálmadár, igen hideg téli időszakon észlelhető az urali- és a karvalybagoly. Csak sajnálni kell, hogy ezek a gazdára nézve felette hasznos egérpusztítók a vadőrök és vadászok által a lőpénz miatt oly nagy számban irtva lesznek. A különben ritka, oly szép és nemes fekete harkály már a lapály erdeiben (pl. senkviczi erdő, hol magam lőttem) is észlelhető. Az éneklők sokasága és különfélesége erdeinket, berkeinket, a ligetet, a szigeteket ékesítik és elevenítik. Észlelhető kivált télen és tavaszkor az őrvös rigó, a fenyves madár, a szikla rigó. Közönségesek a tülemilék, a poszáták, a füzikék, a nádi verebek, a billegetők, az ökörszem; a verébfélék, a sármányok, a cinegefélék, a pacsirták. Kemény télen észlelhető a sarkköri tájról ide menekülő csonttollú lotyka (Bombycilla garrula) és a sarki pinty. Ritka vendég a seregélyekhez tartozó rózsarigó (Pastor roseus), mely Azsiából ellátogat vidékünkre és így magam 1878 junius havában a Stefánia-út feletti szőllőkertekben cseresnyefákon észleltem. Közönségesek a varjúfélék, de ritka a holló és némely évben a havasi szajkó is ide látogat. Nem ritka a fényes tollazatú csacsogó garics (Coracias garula), mely ide április végével érkezik s Szőllős, Csoklész, Nagyszombat, Zavar táján észlelhető. Ritka a fényestollú jégmadár, a fényestollú gyurgyalag vagy méhevő, mely a Duna menti löszpartokon található. — Előfordul a közönséges lappantyú vagy bagolyfecske, mely nem egyszer a vadász boszantására szalonka-huzáskor zsákmányul ejtetik. A fecskefélék közül megemlítem a löszpartokat lakó parti fecskét, mely gyönge madárka mégis $1^1/_2$ méternyi meneteket is képes a partba vájni, melynek végére tojásait rakja, a kőfali fölleng, mely a várrom falain fészkel, ide

május elején érkezik és juliusban elköltözik. — Legelőkön láthatjuk az oly annyira eredeti viselkedésű s külsejű büdösbankát, mely valóban szép madár, rútnevét meg nem érdemli. Gyakoriak a galambfélek, ezek legnagyobbika a hatalmas örvösgalamb. — A tyukfélék, mint a vadászat védenczei Pozsony környékén nagy elterjedésnek örvendenek. A fácán ligeteinkben teljesen elvadult állapotban nagy számban található, mezőkön pedig a fogoly meg a fürj; a vadpulyka uradalmi fácányosokban tenyésztetik. A nagy túzok gyakori és állandó madár; ritkábban észlelhető a törpe vagy reznek túzok. Somorja táján a dénesdi határban Kunzt Károly híres praeparatorunk észlelte a mongoliai puszta talpas tyúkját. A vízi madarak sokaságának száma az állóvizek, mocsarak lecsapolása, a Duna szabályozása által nagyon apad. Észleljük a vörös, az éjjeli, a szürke gémet, a golyát, az ugartyúkot, az erdei és mocsári szalonkát, a vízi guvatot, a harist, a nagy pólingot, a a vizityúkot, a szárcsát, a vadludat töméntelen sokaságban, a vadkacsák különféle faját, sirályokat, a nagy és kis vöcsököt, a károkatonát és télidején a sarkvidékről ide költöző búvárféléket.

Hüllök közül előfordulnak a közönséges, a fali, a zöldgyík, a lábatlan gyík, a vizi sikló, a feltünő nagyságú aeskulap sikló. Békák közül a kecskebéka, a barna, az erdei, a mocsári béka, a földi béka, a vörösbarna béka, a szürke varangyos béka, a zöld lombos béka; göték közül a tarajos és pettyes göte; a sárgafoltú salamander. A mérges viperafélék vidékünkön elő nem fordulnak.

Halak. Ezek száma a Dunában és a közeli Morva folyóban is a vizek szabályozása, de az esztelen halrablás követ-

00067319

keztében nagyban apadott. A pozsonyi piacon a tatai, stomfai meg morva és cseh tavakban tenyésztett fajhal az uralkodó. Közönséges fehérhalat a szomszédos Sopronmegye és a csallóközi halászok szolgáltatnak. Igen ritkán látható a vizafélék közül a kecsege (Acipenser ruthenus), a vágotok (A. Güldenstädtii) vagy a sörek tok (A. stellatus). A viza (A. Huso) pedig, mely még az ötvenes években iváskor a fekete tengerből még Pozsonyon felül Bécsig felvándorolt s oly számmal került a piacra, hogy kocsi számra való óriási példányai rendes árúcikként szerepeltek, már nem található.

A lazacfélék közül előfordul a Dunai galócza (Salmo Hucho), a cajlai vizben a sebes pisztráng (Trutta fario). Közönséges halak a csapó sügér, a süllő, a német Buczó, a magyar Buczó (Aspro Zingel), a dubrincs, a menyhal, a ponty, a széles kárász, a compó, a márna, a keszeg, a ragadozó őn, a csík, a csuka és a harcsa.

Csigák és kagylók. A házatlan és házat hordó csigák számos faja található vídékünkön. Ezek névjegyzékét buzgó természetbuvárunk Szép Rezső lyceumi tanár úr társulatunk 1894—1896. évi közlönyében: „Adatok Magyarország molluska faunájához“ címmel állította össze. Mint kiváló fajok felemlítendők: A felette káros Limax agrestis; Vitrina pellucida, elongata; Hyalina cellaria, fulva; Helix pomatia, costata; Fruticula unidentata; Tachea austriaca; Pupa frumentum; Vertigo pygmaea; Clausilia biplicata; Succinea putris; Limnus stagnalis; Gulnaria auricula; Physa fontinalis; Gyrorbis vortex; Planorbis albus; Ancyclastrum fluviatile; Valvata piscinalis; Paludina vivipara, hungarica; Lithoglyphus naticoides; Neretina danubialis.

Kagylók közül előfordulnak: Anodonta cygnea; Unio pictorum; Sphaerium corneum; Calinelina lacustris, hungaria; Dreyssena polymorpha.

Bogarak közül előfordulnak: Cicindela. *A futoncok családjából* Omophron, Elaphrus, Nothiophilus, Leïstus, Nebria, Calosoma, Carabus, Procrustes (coriaceus hazánk legnagyobb futonca), Cyrchus, Brachinus, Lebia, Dromius, Demetrias, Cymindis, Clivina, Dyschirius, Loricera, Panagaeus, Chlaenius, Oodes, Licinus, Badister, Sphodrus, Calathus, Auchomoenus, Feronia, Amara, Broscus, Selomis, Fabrus (gibbus, alcaja és a bogár vetésekben káros), Anisodactylus, Harpalus, Stenolophus, Trechus, Bembidium stb. *A Csibor-félék családjából:* Dytiscus, Acilius, Hydaticus, Colymbetes, Ilybius, Agalius, Lacophilus, Hydroporus, Halipus, Gyrinus, Hydrophilus, Hydrobisus, Laceobius, Limnobius, Berosus, Helophorus, Hydraena, Sphaeridium. *A rövid szárnyúak családjából*: Myrmedonia, Bolitochara, Homalota, Aleochara, Tachyporus, Tachynus, Bolitobius, Staphylinus, Ocypus, Philonthus, Xantholinus, Quedius, Lathrobium, Paederus, Stenus, Oxyporus, Oxytelus, Lesteva, Omalium, Micropeplus. *Pselaphidaecsaládból:* Bryaxis. *Hysteridae családból:* Platysoma, Hister, Saprinus. *A dögészek családjából:* Necrophorus, Silpha, Catops, Anistoma, Agathidium. *Trichopterydaeakból:* Trichopterix, Ptenidium. *Scaphidiidaeakból:* Scaphidium, *Phalacridaeakból:* Phalacrus, Olibrus. *Nitidulidaeakból:* Brachhypterus, Carpophilus, Epuraea, Nitidula, Meligethes, Cychramus, Ips, Rhizophagus, Peltis. *Colydiidaeakból:* Colydium, Cerylon. *Cucuiidaeakból:* Laemophlocus, Silvanus. *Cryptophagidaeakból:* Cryptophagus, Atomaria, Lathridius, Enicmus, Mycetophagus. *Dermestidaeakból:* Dermestes, Atta-

genus, Anthrenus. *Byrrhidaeakból:* Byrrhus. *Parnidaeakból:* Parnus, Ehnis, Heterocerus. *Lamellicorniakból*: Oryctes, Cetonia, Osmoderma, Gnorimus, Trichius, Valgus, Anomala, Anisoplia, Serica, Homaloplia, Rhizotrogus, Polyphilla, Melolontha, Sisyphus, Copris, Ontophagus, Aphodius, Geotrupes, Lethrus, Lucanus, Dorcus, Sinodendron, *Buprestidaeakból:* Buprestis, Chalcophora, Anthasia, Trachys. *Eucnemidaeakból*: Throscus. *Elateridaeakból*: Lacon, Elater, Cardiophorus, Athous, Corymbites, Agriotes, Syraptus, *Dyphonidaeakból:* Dascillus, Cyphon. *Puhaszárnyuakból:* Eros, Lampyris, Telephorus, Rhagonycha, Drilus, Malachius, Anthocomus, Dasytes, Byturus. *Cleridaeakból:* Clerus, Tillus, Opilus, Trichodes, Corynetes. *Farágokból:* Lymexylon, Ptinus, Gibbium, Anobium, Ptilinus, Apetle, Cis, Lictus. *Melanosomatákból:* Blaps, Opatrum, Bolitophagus, Diaperis, Tribolium, Hypophlaeus. Tenebrio, Helops, Cistela, Omophlus. *Lagriidaeakból:* Lagria. *Salpingidaeakból*: Salpingus, Rhinosimus. *Pyrochroidaeakból:* Pyrochroa, Notoxus, Anthicus. *Mordellidaeakból:* Mordella, Anaspis. *Holyaghúzokból:* Lytta, Cercocoma, Meloë. *Oedemeridaeakból:* Asclera, Chrysanthia, Oedemara, Mycterus. *Zsizsikfélékből:* Bruchus, Gibbius. *Orrmányosokból:* Brachytarsus, Anthribus, Apoderus, Attelabus, Rhynchites, Apion, Otiorhynchus, Phyllobius, Chlorophanus, Sitones, Brachyderes, Cneorrhinus, Strophosomus, Metallites, Polydrosus, Liophloeus, Cleonus, Hylobius, Molytes, Phytonomus, Lixus, Tychius, Erirhinus, Pissodes, Magdalinus, Balaninus, Anthonomus, Orchestes, Baridium, Coeliodes, Cryptorhynchus, Gymnetron, Cionus, Rhyncolus. *Bostrychidaeakból:* Polygraphus, Hylastes, Hylesinus, Hylurgus, Dendroctonus, Bostrychus, Xyloterus, Scolytus, Platypus.

Czinczérfélekből: Spondylis, Tetropium, Callidium, Hylotrupes, Rosalia, Cerambyx, Aromia, Purpuricenus, Clytus, Molordus, Rhagium, Toxotus, Pachyta, Grammoptera, Septura, Acanthocínus, Dorcadion, Lamia, Saperda, Oberea. *Az aranybogarak Chrysomelidaeák* családjából: Donacia, Plateumaris, Lenna, Cassida, Hispa, Adimonia, Galleruca, Agelastica, Luperus, Crioceris, Psyllades, Haltica, Dibolia, Timarcha, Chrysomela; a felette karos Coloradóbogár, vagy burgonyairtót itt szerencsénkre még nem észleltük), Cryptocephalus, Clythra és a szőlőknek oly káros, Eumolpus vitis. *Erotytidaekból:* Triplax, Engis. *Endomychidaeakból:* Lycoperdina, Eudomychus. *Coccinellidaeak* katókák családjából: Hippodamia. Coccinella, Halypia, Coccidula és Scymnus.

Hártyásszárnyuak Hymenoptera. Méhfélékből: Apis, Bombus, Anthophora, Encera, Systropha, Ceratina, Xylocopa, Panurgus, Dasypoda, Andrena, Halictus, Colletes, Sphecodes, Prosopis, Megachile, Chalicodoma, Osmia, Anthidium, Chelostoma, Psithyrus, Melecta, Epeolus, Nomada, Stelis, Coelioxys. *Darázsokból*: Vespa, Polistes, Eumenes, Odynerus, Pterochilus. *Földi darázsokból*: Crabro, Oxybelus, Trypoxylon, Dinetus, Bembex, Cerceris, Mellinus, Ammophila. *Díszdarázsokból:* Priocnemis, Pompilus, Pseudagenia, Ceropales. *Heterogynidaeakból:* Sapyga, Scolia, Mutilla. *Fémdarázsok Chrysidaeakból*: Chrysis, Hedychrum, Elampus, Cleptes, Holopya. *Hangyafélékből;* Camponotus, Polygerus, Formica, Lasius, Ponera, Leptothorax, Tetramorium, Myrmica, *Ichneumonidaeakból:* Ichneumon, Amblytes, Cryptus, Phygadenon, Mesostenus, Pezomachus, Tryphon, Bassus, Rhyssa, Lissonata, Glypta, Timpla, Exastas, Anomalon, Ophion, Mesoleptus. *Evanídaeakból:* Foenus. *Barconidaeakból:* Chelomus, Microgas-

ter, Aphidius, Bracon. *Proctotrupidaeakbol*: Teleas. *Chalcidaeakból:* Chalcis, Eucharis, Torymus, Pteromalus. *Gubacsdarázsok Cynipidaeakból:* Cynips, Neuroterus, Rhodites. *Tenthrenidinidaeakból:* Cimbex, Hylotoma, Athalia, Macrophya, Allantus, Tenthredon, Blennocampa, Phymatocera, Emphytus, Dolerus, Nematus, Cladius, Sophyrus, Lyda. *Fadarázsokból Urocidere* Cephus Xiphydria, Sirex.

A. Macrolepidoptera Papilionidaeakból: Papilio, Doritis, Thais, Leucopharia, Pieris, Aporia, Antocharis, Colias, Gonopteryx, Vanessa, Melitaea, Argynis, Limonitis, Apatura, Satyrus, Erebia, Arge, Pararge, Epinephele, Coenonympha, Lycaena, Polyomatus, Thecla, Syrichthus, Hesperia. *Sphingidaeakból:* Acherontia, Sphinx (a középtengeritájból származó S. nerei is), Smerinthus, Pterogon, Macroglossa. *Xglotrophákból:* Trochilium, Sciapteron, Sesia, Bembecia, Cossus, Zenzera, Hepialus. *Zygaenidaeakból:* Ino, Zygaena, Syntomis. *Arctiidaeakból:* Calligenia, Setina, Lithosia, Gnophria, Hemeophila, Callimorpha, Arctia, *Bombycidaeakból:* Saturnia, Aglia, Bombyx, Gastropacha, Psyche, Epichnopteryx, Orgia, Tunula, Dasychira, Ocneria, Leucoma, Porthesia, Culthocampa, Harpia, Phalera, Stauropus, Lophopteryx, Notodonta, *Noctuidaeakból:* Diloba, Aeronycta, Simyra, Clidia, Moma, Bryophila, Leucania, Panolis, Orthosia, Scopelosoma, Orrhodia, Scoliopterix, Amphipyra, Tryphaena, Agrotis, Neuronia, Polia, Mamestra, Hadaena, Euplexia, Protalomia, Mania, Naenia, Cucullia, Abrostola, Plusia, Catocala, Halias. *Gaeometridaeakból:* Ellopia, Eugonia, Selenia, Pericallia, Crocallis, Eurymene, Epione, Venilia, Macaria, Utrapteryx, Rumia, Angerona, Numeria, Cabera, Abraxas, Hibernia, Fidonia, Boarmia, Biston,

Amphidasys, Geometra, Nemoria, Acidalia, Timandra, Zonosoma, Anisopterix, Minoa, Lythria, Lobophora, Ortholitha, Scotosia, Larentia, Oporobia, Cheimatobia, Hydrolia, Eupithecia, *B. Microlepidoptera Pyralidaeakból:* Aglossa, Asopia, Botys, Eurrhypara, Pionea, Orobena, Nymphula, Crambus, Phycis, Galleria. *Tortricidaeakból:* Teras, Tortrix, Conchylis, Retinia, Penthina, Grapholitha, Carpocapsa. *Tineidaeakból:* Solenobia, Simaethis, Tinea, Tineola, Adela, Nemophora, Hypnomenta, Argyresthia, Plutella, Depressaria, Gelechia, Laverna, Coleophora, Gracilaria, Lithocolletís, Lyonetia, Tischeria, *Pterophoridaeakból:* Pterophorus, Alucida.

Kétszárnyak Diptera. Culicidaeakból: Culex Anopheles, Corethra; *Chironomidaeakból:* Chironomus, Tanypus, Ceratopogon; *Tipulidaeakból:* Ptychoptera. Ctenophora, Pachyrhina, Tipula, Nephromota; *Limnobidaeakból:* Erioptera, Trichocera, Limnophila, Limnobia, *Cecidomyidaeakból:* Cecidomyia, ide tartozik a felette káros hesszeni légy C. destructor, Diplosis, Asynapta, Lasioptera; *Psychoididaeakból:* Psychoda, Pericoma; *Micetophilidaeakból:* Sciara, Platyura, Mycetophila; *Bibionidaeakból:* Bibio, Dilophus, Scatopse; *Ryphidaeakból:* Ryphus; *Simulidaeakból:* Simulia; *Stratiomyidaeakból:* Beris, Sargus, Ephippium, Stratiomys, Odontomya, Otycera, Nemotelus, Pachygaster, Coenomyia; *Tabánidaeakból:* Chrysops, Tabanus, Haematopoda; *Asilidaeakból:* Asilus, Laphria, Leptogaster, Dasypogon, Cryptopogon, Lasiopogon, Dioctria; *Leptidaeakból:* Leptis, Crhysopila, Atherix; *Therevidaeakból:* Thereva; *Scenopinidaeakból:* Scenopinus; *Empidaeakból:* Tachydromia, Hybos, Hilara, Empis; *Bombyliidaeakból:* Bombylius, Anthrax, Ploas; *Dolichopodidaeakból:* Psilopus, Dolichopus, Gymnopternus, Hydrophorus, Medeterus, Crhysotus, Por-

phyrops; *Syrphidaeakból:* Ceria, Eristalis, Helophilus, Xylota, Microdon, Chrysotoxum, Volucella, Paragus, Pipiza, Bache, Crhysogaster, Cheilosia, Syrphus, Melanostoma, Melithreptus; *Conopidaeakból:* Conops, Myopa, Oncomyia, Zodion; *Oestridaeakból:* Oestrus, Hypoderma, Cephenomyia, Pharingomyia, Gastrophilus; *Muscidaeakból:* Gymnosoma, Oliveria, Phasia, Ocyptera, Tachina, Pelleteria, Detia, Prosena, Stomoxys, Sarcophaga, Pollenia, Musca, Anthomyia, Coenosia, Scatophaga, Helomyza, Tetanocera, Ortalis, Chrizomyza, Sapromyza, Trypeta, Sepsis, Piophila, Opomyza, Psila, Loxocera, Chlorops, Drosophila, Agromyza, Borborus, Phora; *Hippoboscidaeakból:* Hippobosca., Lisoptena, Ornithonopia, Oxypterum, Stenopteryx, Melophagus; *Nycteribiidaeakból:* Nycteribia; *Braulidaeakból:* Braula; *Pulicidaeakból*: Pulex, Ceratopsyllus.

Hemiptera. Poloskafélék. Pentatomidaeakból: Asopus, Tetyra, Graphosoma, Cydnus, Dolycoris, Odontoscelis, Acanthosoma, Aelia, Coptosoma, Tropicoris, Eurygaster, Graphosoma, Pentatoma, Eusarcoris, Carporis, Piezodorus, Strachia; *Coreidaeakból:* Berytus. Syromastes, Verlusia, Gonocerus, Coreus, Therapha, Corizus, Alydus; *Lygaeidaeakból:* Pyorrhocoris, Microtoma, Lygaeus, Pachymerus, Nysius, Cymus, Ischnorrhynchus, Geocoris, Heterogaster, Anthoceris, Xylocoris, Aphanus; *Capsidaeakból*: Miris, Capsus, Halticus, Phytocoris, Camaronotus, Lygus; *Membranacidaeakból*: Acanthia, Aradus, Tingis, Monanthia; *Reduviidaeakból*: Reduvius, Harpactor, Gerris, Prostemma, Nabis, Salda; *Hyaromicidaeakból*: Limnobates, Hydrometra, Velia; *Nepidaeakból*: Nepa, Ranatra, Nancoris; *Notonectidaeakból*: Corixa, Notonecta, Ploa; *Fulgoridaeakból*: Tettigometra, Issus, Delphax, Cixius, Pseu-

dophana; *Membracidaeakból*: Centrotus; *Cicadellidaeakból*: Cercopis, Aphrophora, Tettigonia, Ledra, Jassus, Typhlocyba; *Psyllidaeakból*: Psylla, Livia; *Aphidaeakból*: Aphis, Lachnus, Schizoneura, Pemphigos, Chermes, Tetraneura, Phylloxera (P. vastratrix, a szőlők réme), Siphonophora; *Coccidaeakból*: Aleurodes, Dorthesia, Porphyrophora, Lecanium (ide a felette káros L. robiniarum akác pajzstetű), Aspidiotus; *Pediculidaeakból*: Pediculus, Haematopinus, Phthirius; *Mallophagakból*: Trichodectes, Philopterus, Docophorus, Liotheum, Gyrops.

Recehártyások Neuroptera. Megalopterakból: Myrmeleon, Ascalaphus, Mantispa, Osmylus, Hemerobius, Drepanopteryx, Chrysopa, Coniopterix; *Sialidaeakból*: Raphidia, Inocellia, Sialis; *Panorpidaeakból*: Panorpa, Bittacus, Boreus; *Phryganeidaeakból*: Grammotaulius, Limnophilus, Phryganea, Neuronia, Sericostoma, Philoptamus, Mystacides.

Strepsiptera Stylopidaeakból: Stylops.

Egyenes szarvuak Orthoptera. Forficulidaeakból: Labia, Forficula, Chalidura; *Blattidaeakból:* Ectobia, Aphlebia, Phyllodromia, Periplaneta; *Mantidaeakból:* Mantis; *Acrididaeakból:* Tryxalis, Mecostethus, Crysochraon, Stenobotrus, Gomphocerus, Stauronotus, Oedipoda, Pachytylus, Psophus, Calopteмus, Tettix; *Locusitidaeakból:* Barbitistos, Phaneroptera, Xiphidium, Locusta. Pachytrachellus, Thamnotrizon, Platycleio, Decticus; *Gryllidaeakból:* Gryllus, Gryllotalpa G. vulgaris, a honyhakertészek réme), Myrmecophilla; *Libellulidaeakból:* Libellula, Cordulia, Aeschna, Gomphus, Calopteryx, Lestes, Agrion; *Ephemeridaeakból:* Emphemra, Paligenia (Tiszavirág), Heptagenia, Cloë, Polymitarcys, Oligoneura; *Perlidaeakból:* Perla, Chloroperla, Nemura; *Psocidaeakból:* Amphigerontia, Philotarsus, Caecilius, Stenopsocus, Troctes, Atropos; *Thripsi-*

daeakból: Phleotrips, Heliothrips, Sericothrips, Thrips, Coleopthrips.

Szárnyatlanok Tysanura. Lepismatidaeakból: Lepisma; *Poduridaeakból:* Podura, Sminshurus. *Szazlábuak Myriopoda:* Chylopoda; *Lithobiakból:* Lithobius; *Scolopendridaeakból:* Cryptops; *Geophilydaeakból:* Geophilus, Scolioplanes, Symphyla; *Scolopendrillidaeakból:* Scolopendrella; *Pauropodidaeakból:* Pauropus, Diploda; *Polyxenidaeakból*: Polyxenus, *Glomeridaeakból*: Glomeris; *Polydesmidaeakból*: Polydesmus; *Iulidaeakból*: Blaniulus, Iulus; *Polyzonidaeakból*: Polyzon.

Pókfélék Arachnoidea. Cheructidaeakból: Chtonus, Obisium, Chelifer, Chernes; *Phalangiidaeakból*: Leiobunum, Phalangium, Nemastoma; *Epeiridaeakból*: Epeira, Cyclosa, Mangora, Zilla, Meta, Tetragnata; *Theridiidaeakból*: Linphia, Theridium, Steatoda, Pachyguata, Erigone, Dipoena, Teutana, Episinus; *Pholcidaeakból*: Pholcus; *Dysderidaeakból*: Dysdera, Segestria; *Dictynaeakból*: Dictyna, Amaurobius; *Agalenidaeakból*: Teganaria, Agalena; *Argyronetidaeakból*: Argyroneta; *Anphaenidaeakból*: Anyphaena; *Drassidaeakból*: Drassus, Clubiona, Graphosa; *Philodromidaeakból*: Micrommata, Thanatus, Phylodromus, Tibellus; *Thomisidaeakból*: Xysticus, Oxyptila Synaema; *Lycosidaeakból*: Dolomedos, Ocyala, Trochosa, Pirata, Tarantula, Lycosa; *Attidaeakból*: Salticus, Attus, Enophrys, Neon, Ballus, Ergane, Epiblemum, Heliophanus, Acarina; *Trombidiadaeakból*: Trombidium; *Tetranychidaeakból*: Tetranichus; *Hydrachnidaeakból*: Atax, Nesaea, Hygrobatos, Axona, Arrhenurus, Limnesia, Eylais, Diplodontus, Hydrachna, Limnochares, *Adelidaeakból*: Bdella; *Oribatidaeakból*: Oribata, Leiosoma, Damaeus, Hermannia; *Gamasidaeakból:* Gamasus, Dermanyssus; *Ixodidaeakból*: Ixodes, Argas; *Tyroglyphidaeakból*:

Tyroglyphus; *Dermaleichidaeakból*: Listrophorus, Mycoptes, Analges, Dimorphus; *Sarcoptidaeakból*: Sarcoptes, Dermatophagus, Dermatocoptes; *Demodicidaeakbl*: Demodex; *Phytoptidaeakból*: Phytoptus.

Tardigrada. Aritiscoidaeakból: Aritiscon, Macrabiotus.

Linguatulina. Pentastomidaeakból: Pentastomum.

Rákok Crustacaea. Astacidaeakból: Astacus; *Onisdaeakból*: Oniscus, Ligidium, Porcellio, Armadillidium; *Asselidaeakból*: Assellus; *Gammaridaeakból*: Gammarus; *Cyclopidaeakból*: Cyclops; *Harpacticidaeakból*: Canthocamptus; *Calamidaeakból*: Diaptomus; *Dichelesttidaeakból*: Lamproglena; *Lernaeidaeakból*: Lernaeocera, Lernea; *Lernaepodidaeakból*: Achtheres; *Argulidaeakból*: Argulus; *Cypridaeakból*: Cypris; *Sididaeakból*: Sida; *Daphnidaeakból*: Daphnia; *Lynceidaeakból*: Lynceus.

Férgek. Vermes. Enchytraeidaeakból: Enchitraeus; *Lumbricuildaeakból*: Lumbricus; *Gnathobdellidaeakbói*: Aulostomum; *Enoplidaeakból*: Dorylaimus; *Anguilludidaeakból*: Tylenchus, Rhabditis, Diplogaster, Anguillula; *Gordiidaeakból*: Gordius; *Trichotrachelidaeakból*: Trichocephalus, Trichosomum; *Strongylidaeakból*: Strongylus, Scelostomum; *Ascaridaeakból*: Ascaris, Oxyuris, Nematoxys, Oxysoma; *Echinortynchidaeakból*: Echinorhynchus; *Tubicolariakból*: Floscularia, Stephanoceros, Melicerta; *Philodinidaeakból*: Philodina, Rotifer; *Hydatinidaeakból*: Notomata, Diglena, Hydatina; *Macrodactyleakból*: Scasidium, Furcularia; *Loricatakból*: Salpina, Monostyla, Euchlanis, Squamella, Noteus, Brachionus; *Planaridaeakból*: Planaria; *Vorticidaeakból*: Vortex; *Microstomidaeakból*: Stenostomum; *Polystomidaeakból*: Diplozoon, Polystomum; *Gyrodactilydaeakból*: Gyrodactylus; *Distomidaeákból*: Distoma; *Ligulidaeakból*: Ligula; *Bothriocephalidaeakból*: Bothriocephalus; *Taeniidaeakból*: Taenia.

Coclenterata. Hydridaeakból: Hydra.

Spongiaria. Renieridaeakból: Spongilla.

Protozoa. Infusoria. Vorticellidaeakból: Vorticella, Parchesium, Epistilis; *Cyclotrichotákból*: Didinium, Halteria; *Tintinnidaeakból*: Tintinnus; *Ophrydiidaeakból*: Ophrydium, Cothurnia, Vaginicola; *Chlamydodontaeakból*: Phascolodon, Chilodon; *Aspidiscidaeakból*: Aspidisca; *Euplotidaeakból*: Euplotes; *Oxytrichidaeakból*: Stylondia, Uroleptus, Oxytricha, Urostyla; *Spirostomidaeakból*: Spirostomum; *Stentoridaeakból*: Stentor; *Euchaelydaeakból*: Euchelys, Coleps; *Tracheliidaeakból*: Loxophyllum, Dileptus; *Paramecidaeakból*: Colpoda, Paramecium; *Leucophryidaeakból*: Colpidium, Leucophrys; *Cinetochilidaeakból*: Cyclidium; *Acinetidaeakból*: Podophrya.

Prostozoa Mastigophora. Rhizomastiginakból: Dimorpha, Ciliophorys; *Cercomonadinakból*: Cercomonas; *Heteromonodinakból*: Dinobryon; *Eugleninakból*: Euglena, Trachelomonas; *Bodinakból*: Bodo; *Tetramitinakból*: Trichomonas.

Sarcodina. Arcellidaeakból: Difflugia, Arcella; *Amoebidaeakból*: Amoeba.

A NÖVÉNYVILÁG VISZONYAI.

Környékünk viránya a jól ismertek közé joggal sorolható. Igy már *Clusius* Károly: „Rariorum aliquot ftirpium per Pannoniam, Austriam et vicinas quasdam Provincias observaiatarum historia Antverpiae 1583 cimű nagybecsű munkájában vidékünkről 25 fajnak leirását és képét is adja. Ezek volnának Anonymos Coluteae Flore pg. 49 = Polyala Chamaebuxus L.; Chamaecystus angustifalios pg. 59 = Helianthemum fumana Mül.; Chamaecystus, angustifolius pg. 62 = Hel, canum Dun.;

Viscum saligenun pg. 100, = Viscum album L.; Moly montanum III. spec. obsoletiore floro pg. 216 = Allium flavum L.; Moly montanum V. spec. purpureum pg. 216 = Allium sphaerocephalum; L. Iris IV. varia caulifera pg. 245 = Iris variegata L.; Chameiris latifolia minor pg. 251 = Iris pumila L.; Laurus alexandrina pg. 270 = Ruscus hypoglossus L.; Clematis coerulea pannonica pg. 293 = Clematis integrifolia L.; Linum silvestre I. latifol. flore coeruleo pg. 298 = Linum hirsutum L.; Linaria pannonica major pg. 307 = Linaria genistifolia L.; Anonymos linifolio pg. 312 = Thesium linophyllum L.; Caryophyllus silvestris I. Clus. Histor. pg. 282 = Dianthus caesius Sm.: Caryophyllus silvestris V. pg. 321 = Dianthus Lumnitzeri Wiesb. D. plumarius α saxatilis Neilr.; Hesperis I. odoratissima montana pg. 333 = Hesperis tristis L.; Scabiosa major pannonica albo flore pg. 539 in Historia pg. III. cum icone = Cephalaria transilvanica Schrad.; Ranunculus Ilyricus pg. 372 = Ranunculus grumosa radice III. in Historia pg. 239 = Ranunculus illyricus L.; Polium pannonicum majus pg. 628 = Teucrium montanum L.; Scorsonera pannonica pg. 639 = Scorzonera purpurea L.; Carduus mollis pg. 661, = Jurinea mollis L.; Anchusa flore exalbido pg. 667 = Onosma echioides L.; Rubia sativa pg. 686 = Rubia tinctorum L.; Asperula odorata pg. 686 = Asperula odorata L.; Saxifraga pannonica pg. 697 = Seseli Hypomarathrum L.; Onobrychis I. purpur. flore pg. 751 = Astragalus Onobrychis L.; Onobrychis III. pallido flore pg. 754 = Oxytropis pilosa DC.; Trifolium III. maximum purpareo flore pg. 760 = Trifolium flexuosum Jacq. *Clusius* után, a 18-dik században *Jacquin* Miklós, *Horvátovszky*

00067319

Zsigmond (Flora Tyrnaviensis 1774); *Csapó* József (Uj füves és virágos magyar kert 1775); *Lumnitzer* István (Flora posoniensis 1791, első alapvető floránkra vonatkozó kiváló munka). A 19-dik században pedig *Ballusch* P., *Sadler* J., *Endlicher* István (Flora posoniensis 1830 kiváló Lumnitzer floráját kiegészítő munka) *Heuffel* J., *Stur* D., *Reuss* G., *Bolla* J., *Holuby* J., *Rowland* W., *Csáder* K., *Benzl-Sternau* gróf, *Láng* Ferenc, *Kornhuber* András, *Kržisch* J., *Schneller* A., *Dietl* Nándor, *Brancsik* Károly, *Richter* L., *Knapp* J., *Resely* M., *Schiller* Zs., *Bäumler* J. A. (a pozsonyi gomba virányának megállapítója), *Wiesbauer* J., *Eschfäller, Sabransky* H., *Degen* Árpád, *Simonkai* Lajos, *Szép* Rezső, *Flaszik* Ágost, *Zahlbruckner* Sándor, *Bezdek* József, *Rechinger* Károly, *dr. Pantocsek* József (a pozsonyi kovamoszatok első ismertetője) fejlesztették floránk ismertetését kutatásaik s dolgozataik által.

Virányunk a vidék geologiai oro- és hydrographia körülményeinek megfelelően fejlődvén, mint hazánk legnyugatibb pontja — a Kerner által jellemzett Pannoniai és Quad flora területhez tartozónak minősül. A pannoniai jelleget a keleti növényfajoknak előnyomulása nyugat felé adja, mely növényfajok elterjedésük határát a Wachauban még Zaitz környéken megállapithatjuk. Ilyen fajok p. *Iris arenaria, Crambe tartarica, Amygdalus nana, Vinca herbacea* stb. stb. A Quad flora jellegét a leghatározottabban illusztrálják a morva lapályban Lozornótól Miaváig és ezen túl is elterülő burfa *Pinus silvestris* alkotta rengeteg fenyvesek, a hegységben pediglen a számtalan és felette változékony szederbokrok (Rubus) elterjedése.

Környékünk viránya azonban, hogy nagyobb részét szántják-vetik, vagy máskép munkálják, továbbá, hogy a

mész- és cementipar a téglagyártás fejlesztésével, a legérdekesebb sziklaterületeket iparcélokra kiaknazza, továbbá, hogy drótsövények felállításával a legérdekesebb területekbe való behatolását a búvároknak nem csak megnehezítik, de lehetetlenné teszik, ősi képéből sokat veszitett. De hegyeinken, erdőségeinkben vegetatiónk díszeire még mindig akadunk.

Virányunkat lelőhely szerint taglálva megkülömböztetjük: Az erdőségek, a napos bokros helyek, a sziklás és köves területek, a pázsitok és legelők, a rétek, a mocsarak és vizes helyek, a kulturterületek, a gázoshelyek növényzetét.

1. *Az erdőségek növényzete.*

Az erdő, mert az a lapályban úgyszólván teljességében kiirtatott, leginkább a hegységre szorítkozik, — lapályban nagyobb tölgyes-erdőterület látható még a Cseklész Senkvicz községek között elterülő határban, nem különben a Morva-völgyben nagy kiterjedésben a hires búr- vagy répafenyőerdő.

A magas erdőfái a következők:

Pinus silvestris; *Abies* alba, Picea; *Larix* europaea; *Iuniperus* communnis; *Betula* alba; *Alnus* glutinosa, incana, viridis; *Carpinus* Betulus; *Corylus* Avellana; *Quercus* sessiliflora, pedunculata, pubescens, cerris, austriaca, mely utóbbi meg a legkeményebb télen át is megtartja lombozatját; *Fagus* silvatica; *Castanea* sativa; *Ulmus* campestris, effura; *Humulus* Lupulus; *Salix* pentandra, fragilis, alba, amygdalina, daphnoides, purpurea, viminalis, incana, cinerea, caprea, aurita; *Populus* alba, tremula, nigra; *Lonicera* Capritolium, Xylosteum; *Viburnun* Lantana, Opulus; *Sambucus*

00067319

nigra, racemosa; *Ligustrum* vulgare; *Fraxinus* excelsior; *Cornus* mas, sanguinea; *Ribes* Grosularia, rubrum; *Clematis* Vitalba; *Berbaris* vulgaris; *Tilia* grandifolia, parvifolia; *Acer* Pseudoplatanus, platanoides, campestre, tartaricum; *Staphylea* pinnata; *Evonymus* europaeus, verrucosus; latifolius; *Rhamnus* cathartica, saxatilis, Frangula; *Pyrus* communis, malus; *Sorbus* ancuparia, domestica, aria, torminalis; *Contoneaster* vulgaris, tomentosa; *Ceataegus* Oxyacantha; *Rosa* albolutescens, Andegasensis f. Schottiana, canina, f. fissidens, arvensis, f. glabrifolia, cinamomea, collina, f. magalantha, corilifolia, Dollineriana, v. leiocarpa, f. platyphylloides, f. ramalis, dumalis, Lutetiana, austriaca, f. subglandulosa, hungariea, micrantha, pseudocuspidata, rubiginosa, f. apricorum, sepium, spinosimina, f. cuneata, trachyphylla; *Rubus* ideus, brachyandrus, caesius, f. agrestis, f. hispidus, candicans, corylifolius, dumetorum birtus, realis, macrophyllus, nemorosus, macrostemon, pygmaeus, radula, sanctus, thyrsoideus, tomentosus, f. stellinus, f. setosoglandulosus, f. Schultzii f. glabratus, f. elegans, villicaulis, vulgaris, pilocarpus, driades, carpaticus, f. brevicuspis, thyrsiflorus, Ebneri, Bollae, Vestii, silesiacus, bifrons, Caflischii, macrostemon, macrophyllus, quadicus, plicatus, sulcatus, subrectus, Sabranskii, semithyrsoides, macroclados, Schnellerii, grandiflorus, Laschii, semidiscolor, Pseudo Wahlenbergii, semibifrons, dolomiticus, semicinereus, nessensis, Szaboi, moestus, pubiflorus, Menyházensis, brachytrichus, chlorocladus, graniticus, Bäumlerii, aldulterinus, eremophilus, ampelopsis, polyacanthos, reniformis, populifolius, Bayeri, v. lividus, hercinus. Progelii, begoniaefolius, Güntherii, v. mirabilis, valigenus, Holubyanus, oreogaton, clypestus, nigroviridis, subaculea-

tus, vinodorus, brachyandrus, Bellardii, posoniensis, serpens; *Spirea* salicifolia; *Prunus* spinosa avium, Padus; *Sarothamnus* vulgaris; *Cytisus* Laburnum; *Colutea* arborescens.

Alárendelt erdei flóra tagjai: Equisetum Telmateja, silvaticum, paetense, hiemale; *Polypodium* vulgare, Phegopteris, robertianum; *Pteris* aquilina; *Blechnun* Spicant; *Scolopendrium* officinarum; *Aspidium* aculeatum, spinulosum, Filix mas, Filix foemina; *Lycopodium* annotinum, complanatum, clavatum; *Holcus* mollis; *Milium* effusum, paradoxum; *Calamagrostis* montana, silvatica; *Avena* flexuosa, caryophyllea, tenuis; *Danthonia* decumbens; *Poa* nemoralis, *Melica* nutans, uniflora; *Festuca* heterophylla, silvatica, drymeia, gigantea; *Elymus* europaeus; *Carex* muricata, nemorosa, divulsa, bryzoides, remota, digitata, alba, pilosa, pendula, strigosa, pallescens, silvatica; *Luzula* pilosa, silvatica, albida, campestris; *Lilium* Martagon; *Gagea* minima, lutea; *Paris* quadrifolia; *Convallaria* multiflora, latifolia, verticillata; *Majanthenum* bifolium; *Ruscus* Hypoglossum; *Galanthus* nivalis; *Orchis* pallens, *Neottia* vulgaris; *Epipactis* latifolia, microphylla; *Limodorum* abortivum; *Chephalanthera* nubra pallens, ensifolia; *Arum* maculatum; *Rumex* nemorosus; *Dephne* Mezereum; *Asarum* europaeum; *Dipsacus* pillosus; *Knautia* silvatica, Kossuthii; *Eupatorium* canabinum; *Solidago* Virga aurea; *Tanacetum* vulgare, Parthenium, corymbosum; *Gnaphalium* silvaticum, luteo album, dioicum; *Filago* germanica, montana; *Carpesium* cernum; *Erechthites* hieracifolia: *Senecio* viscosus, silvaticus, nemorensis, *Carduus* crispus; *Serratala* tinctoria; *Lactuca* muralis; *Crepis* paludosa; *Hieracium* murorum, caesium, bifidum, rodundatum, sabaudum, umbellatum;

00067319

Phyteuma spicatum; *Campanula* Trachelium, latifolia, persicifolia, Cervicaria; *Galium* silvaticum; *Asperula* odorata; *Vinca* minor; *Gentiana* cruciata; *Erythraea* Centaurium; *Salvia* glutinosa; *Prunella* vulgaris; Glechoma hederacea; *Melittis* melisophyllum; *Galeobdolon* luteum; *Galeopsis* pubescens, versicolor; *Stachys* sylvatica; *Pulmonaria* officinalis, mollissima, mollis; *Myosotis* sylvatica, sparisflora; *Symphytum* tuberosum; *Omphalodes* scorpioides; *Cynoglossum* germanicum; *Echinospermum* deflexum; *Convolvulus* sepium, silvaticus; *Phyralis* Alkekengi; *Atropa* Belladona; *Verbascum* nigrum; *Scrophularia* nodosa, Scopolii, vernalis; *Digitalis* ambigua, lutea; *Veronica* montana, officinalis, verna; *Melampyrum* nemorosum, silvaticum, pratense; *Primula* elatior, inflata, vulgaris; *Lysimachia* nemorum; *Calluna* vulgaris; *Vaccinium* Myrtillus; Pyrola rotundifolia, chorantha, minor, secunda, uniflora, umbellata; *Monotropa* Hypopitys; *Sanicula* europaea; *Hacquetia* epipactis; *Astrantia* major; *Pinnpinella* magna, *Bupleurum* longifolium; *Selinum* Carvifolia; *Angelica* silvestris; *Peucedaum* Chabraei; *Laserpitium* pruthenicum; *Chaerophyllum* hirsutum, aromaticum; *Adoxa* Moschatellina; *Hedera* Helix; *Loranthus* europaeus; Chrysosplenium alternifolium; *Anemone* hepatica, nemorosa, ranunculoides; *Ranuculus* auricomus, lanuginosus; Isopyrum thalictroides; *Aquilegia* vulgaris; *Delphinium* elatuna; *Aconitum* Lycoctonum, Moldavicum; *Actea* spicata; *Corydalis* cava, solida, pumila, fabacea; *Cardamine* impotiens, Hayneana, dentata, hirsuta; *Dentaria* enneaphylla, glandulosa, bulbifera; *Lunaria* rediviva; *Viola* odorata, austriaca, scotophylla, silvestris, mirabilis, *Stellaria* nemorum; *Cerastium* silvaticum; *Dianthus* Armeria, superbus; *Silene* nutans; *Lychnis* Viscaria; *Hypericum* quadrangulum, montanum, hirsutum; *Euphorbia*

angulata, amygdaloides; *Geranium* phaeum, silvaticum; *Oxalis* acetosella; *Impatiens* Nolitangere; *Epilobium* angustifolium, montanum, tetragonum, Langii; *Circea* lutetiana; *Fragaria* vesca, elatior; *Potentilla* Fregariastrum Tormentilla, *Jacquiniana* Pant.* *Geum* urbanum; *Spirea* Aruncus; *Genista* procumbenus; *Cytisus* hirsutus; *Dorycneum* herbaceum; *Vicia* pisiformis, silvatica, cassubica, dumetorum, sepium; *Lathyrus* Nissolia, silvestris; *Orobus* vernus, niger, angustifolius

Ligetekben fűvesekben, tisztásokban előfordulnak: *Brachypodium* silvaticum; *Triticum* caninum; *Tulipa* silvestri; *Muscari* botryoides, *Scilla* amoena, *Allium* Scordoprasum, ursinum; *Ornithogalum* mutans; *Narcissus* poeticus, Pseudonarcissus; *Parietaria* officinalis; *Stenactis* bellidiflora; *Rudbeckia* laciniata; *Senecio* sarracenicus; *Cirsicum* arveuse; *Lapsana* communis;

* *Potentilla Jacquiuiana* Paut. = P. opaca Jacq. in Icones plantarum rariorum I. pg. 9, Nr. 91 et tab. 91 cum icone optima! — exlus. synon. a Jacq. citatis, non L. — Ezen kiváló faj tévesen egyesítetett a Potentilla opaca L. és a Fragaria rubens Crantz fajokkal. — Pozsony környékén úgy az igazi Linnéféle Pot. opaca, valamint a Crautzféle Fragaria rubens is előfordulnak. — *Linné a* Potentilla opacahoz, melyet ő a Spec. plant. ed. sec. touc. I pg. 713, Nr. 15 alatt leirja, *Clusius*-nak hist. lib. V pg. C. VI Quinquefolium IV flavo flore 2 species idezi. *Clusius* idezett fajának igen jó rajzát is adja, és ennek a rajznak teljesen megfelelő példányai itt Pozsonyban pl. a Ligetben bőségesen találhatók Április hó végével Május hó elején. — Ez tehát kétségtelenül a Linnéféle *Potentilla* opaca! — De ezen apró növésü, a földhöz simuló, alig néhány centiméterre felegyenesedő apró 5—7—9 levelü növénykét — a terjedelmes 25—35 ctm. magasságú, 7—9 nagylevelü, hajlított kocsányú *Potentilla Jacquinianaval* egyesíteni nem szabad! — De még a *Fragaria rubens* Crantz (Stirpium austriacarum Fasc. II. pg. 75, Nr. 7), sem egyezhető az általam megkülömböztetett *Pot. Jacquinianaval,* mert *Crantz* saját fáját „fragaria foliis quinnatis, cuneiformibus et cuneiformiter serratis, pilosis, caulibus filiformibus, rubentibus“-nak jellemzi, s mely jellemzés alapján a Crantzféle *Fragaria rubens,* a Jacquinféle *Pot.* opacaval semmiképen sem egyesíthető. Ezen tévességek helyreállitása csak is úgy történhetik, ha mi a kiváló rajzban megörökített Jacquinféle Pot. opacat mint kiváló fajt, mely vidékünkön is pl. a Senkvici erdőben Május-Junius hóban nagy mennyiségben lelhető, miután az sem a Clusiusféle Quinquefolium IV flavo flore secunda speciessel (Histor. non Pannonia Lib. V pg. (VI), tehát a Linné által i. h. leirt Potentilla opacaval, de még a Fragaria rubenssel sem egyesíthető, — hogy azt, idézve Jacquin remek rajzát — csakis *Potentilla Jacquinianak* nevezzük.

00067319

Galium Aparine; *Lamium* maculatum; *Lithospermum* officinale; *Omphalodes* verna; *Lathraea* squamaria; *Aegopodium* Podagraria; *Chaerophyllum* temulum; *Viscum* album; *Ranuculus* Ficaria; *Alliaria* officinalis; *Eryngium* cheiranthoides, strictum *Moehringia* trinervia; *Sapondria* officinalis; *Cucubalus* baccifer; *Mercurialis* perennis; *Melilotus* alba.

Napsütötte bokros helyek, részben a szőlővidék vegetációját képezik:

Stipa pennata, capillata; *Avena* capillaris; *Poa* badensis; *Melica* ciliata, altissima; *Molinia* serotina; *Koeleria* cristata; *Festuca* myuros; *Brachypodium* pinnatum; *Triticum* repens; *Andropogon* strictus; *Carex* humilis, nemorosa, divulsa nitida, Michelii; *Ornithogalum* comosum; *Allium* rotundum, flexum, sphaerocephalum, atroviolaceum, oleraceum, flavum; *Anthericum* ramosum; *Convallaria* Polygonatum, majalis; *Iris* germanica, variegata, pumila, graminea; *Orchis* fusca; *Himantoglossum* hircinum; *Ophrys* aranifera, apifera; *Cypripedium* Calceolus; *Chenopodium* Botrys; *Polygonum* Bellardi, dumetorum; *Thesium* Linophyllum, ramosum; *Aristolochia* Clematitis; *Knautia* Kossuthii; *Scabiosa* lucida; *Aster* Amellus; *Linosyris* vulgaris; *Inula* germanica, ensifolia, salicina, rigida, hirta, Conyza, Oculus Christi; *Buphthalmum* salicifolium; *Anthemis* tinctoria; *Achillea* nobilis, lanata; *Artemisia* Absinthium, camphorata, pontica, austriaca, vulgaris; *Erechtites* hieracifolia; *Senecio* erucifolius; *Echinops* sphaerocephalus, Ritro; *Xeranthemum* cylindraceum; *Carlina* vulgaris; *Centaurea* Rhenana, hemiptera, mollis, stenolepis, phrygia, nigra, montana; *Carthamus* lanatus; *Carduus* defloratus, hamulosus; *Cirsium* eriophorum; *Serratulla* heterophylla; *Iurinea* mollis; *Leontodon* incanus; *Scorzonera* hispanica; *Picris* hieracioides; *Lactuca* perennis, stricta, sa-

gittata, viminea; *Hieracium* praealtum, bifidum, umbellatum; *Campanula* bononiensis, rapunculoides, Rapunculus, glomerata, sibirica; *Galium* Cruciata, pedemontanum; *Arperula* tinctoria, cynachica, galioides; *Sambucus* Ebulus; *Vinca* herbacea; *Vincetoxicum* officinale; *Salvia* dumetorum; *Origanum* vulgare; *Calamintha* officinalis, Clinopodium; *Prunella* vulgaris, grandiflora; *Nepeta* nuda; *Dracocephalum* austriacum; *Stachys* recta; *Sideritis* montana; *Phlomis* tuberosa, *Teucrium* Botrys, Chamaedrys, montanum; *Ajuga* genevensis; *Globularia* vulgaris, cordifolia; *Onosma* echioides; *Lithospermum* purpurocoeruleum; *Myosotis* hispida, stricta; *Cuscuta* europaea, lupuliformis; *Lycium* barbarum, rhombifolium; *Verbascum* Thapsus, speciosum, Lychnitis, orientale, phoeniceum; *Linaria* genistifolia; *Veronica* chamaedrys, urticifolia, latifolia, dentata, austriaca, spuria, spicata; *Euphrasia* lutea; *Melampyrum* cristatum; *Orobanche* cruenta, rubens, Epithymum, Galii, coerulescens, coerulea; *Seseli* Hippomarathrum, glaucum, varium, annuum; *Sesseline* austriaca; *Peucedanum* Cervaria, Oreoselinum, alsaticum; *Tordylium* maximum; *Siler* trilobum; *Laserpitium* latifolium, *Orlaya* grandiflora, *Torilis* Anthriscus, helvetica; *Anthriscus* Cerefolium; *Chaerophyllum* bulbosum; *Conium* maculatum; *Smyrnium* perfoliatum; *Sedum* Telephium, acre, sexangulare; *Clematis* recta; *Thalictrum* collinum; *Anemone* pratensis, Pulsatilla, silvestris, *Adonis* vernalis, *Ranuculus* polyanthemos; *Papaver* Argemone, hybridum; *Turritis* glabra; *Arabis* brassicaeformis, auriculata; *Hesperis* matronalis; *Sisymbrium* strictissimum; *Erysimum* odoratum; *Conringia* austriaca; *Draba* muralis, nemorosa; *Isatis* tinctoria; *Rapistrum* perene; *Reseda* inodora; *Helianthemun* Fumana, canum, vulgare; *Bryonia* dioica, alba; *Herniaria* incana; *Paronychia* capitata; *Alsine*

verna, caespitosa ; *Stellaria* Holostea; *Cerastium* brachypetalum, arvense; *Dianthus* Seguieri; *Silene* dichotoma, inflata; *Lychnis* Coronaria; *Lavatera* thuringiaca; *Althaea* cannabina; *Malva* Alcea; *Hypericum* perforatum; *Polygala* major, amara; *Euphorbia* epithymoides, polychroma, glareosa, virgata; *Mercúrialis* ovata; *Dictamnus* albus; *Geranium* sanguineum, pyrenaicum rotundifolium, molle, divaricatum, robertianum; *Linum* flavum, hirsutum tenuifolium; *Cydonia* vulgaris; *Crataegus* pentagyna; Rosa pimponellifolia, gallica; *Fragaria* collina; *Potentilla* cinerea, collina, argentea, recta, rupestris; *Agrimonia* Eupatorium; *Amygdalus* nana; *Prunus* Cerarus, Chamaecerasus, Mahaleb; *Genista* germanica, tinctoria, sagittalis, pilosa, ovata; *Cytisus* nigricans, austriacus, supinus; *Anthyllis* Vulneraria; *Medicago* orbicularis, minima; *Trigonella* monspeliaca; *Melilotus* coerulea; *Trifolium* flexuosum*, alpestre, rubens, ochroleucum; *Dorycnium* suffruticosum; *Lotus* corniculatus; *Oxytropis* pilosa; *Astragalus* austriacus, vesicarius, Cicer; *Vicia* hirsuta; tetrasperma, cassubica, Cracca, pannonica, grandiflora, angustifolia, lathyroides; *Lathyrus* nirsutus, pratensis, latifolius; *Coronilla* coronata; *Hippocrepis* comosa.

Sziklás és köveshelyek virányа, a hegy sziklás, kőtördelékes helyein, hegyi patakok mentén, kavics hordalékon virit.

* Én részemről a szokásos de kétes *Trifoliuma medium* L. elnevezés helyett, a *Trifolium flexuosum* Jacq. név használatát egyedül helyesnek tartom és azért ajánlatba is hozom. — A *Trifolium flexuosum* Jacq. elnevezés teljesen jogosult és egyedüli helyes elnevezés, mert Jacquiu a flora austriaca IV. pg 45, tab. 386, ezen növénynek nemcsak classicus leirását, de a 386. táblán velünk annak remek kivitelü hü rajzát is adja. — A *Trifolium medium* L. elnevezés pediglen igen kétes dolog. Mert Linné ezen fajt sehol sem irta le. Linnétől mireánk csakis a *Trifolium medium* név maradt, mely nevet Linné a: Fauna suecica-ban editio secund. Appendix pag. 558, Nr. 24 alatt Schreber-t mint gyüjtőt említve Uplandia, Upsaliae, Liumxihl lelő helyekről közli. — Ezen okokból a kétés Trifolium medium L. elnevezés teljesen mellőzendő és helyette csakis a világos és kétségtelen Trifolium flexuosum Jacq. elnevezés használandó.

A mészsziklák számos növénye az ősi közös vegetatio tanuja, mely eredetileg mészhegyeinken ékeskedett. — Ide sorolandók: *Asplenium* Trichomanes, septentrionale, germanicum, Ruta muraria; *Adiantum* nigrum, *Cystopteris* fragilis; *Asplenium* fontanum, több helyen pl. a Mély-úti nedves sziklákon; *Selaginella* helvetica, *Avena* flavesceus; *Sesleria* coerulea; *Festuca* ovina, glauca; *Allium* acutangulum, falax; *Valeriana* tripteris; *Scorzonera* austriaca; *Galium* erectum, *Syringa* vulgaris; *Euphrasia* salisburgenis; *Sedum* album; *Sempervivum* tectorum, hirtum, soboliferum; *Saxifraga* Aizoon, tridactylites; *Thalictrum* minus; Arabis turrita, arenosa, petrogena, petraea; *Erysimum* Cheiranthus; Alyssum saxatile (Arduini); *Draba* Aizoides; *Thlaspi* montanum; *Hutchinsia* petrea; *Alsine* setacea, fasciculata; *Moehringia* muscosa; *Dianthus* Lumnitzerii, plumarius; *Euphorbia* glareosa; *Geranium* lucidum; *Potentilla* rupertris.

Törmellékben és kavicsbányákban lelhetők: *Selaginella* helvetica; *Poa* pilosa; *Chenopodium* Botrys; *Polygonum* lapathifolium, *Hippophaë* rhamnoides; *Dipsacus* silvestris, laciniatus; *Erigeron* acris; *Verbascum* phlomoides; *Barbarea* vulgaris; *Eucastram* Pollichii; *Thlaspi* campestre; *Herniaria* glabra, hirsuta; *Radiola* linoides; *Dianthus* saxifragus; Saponaria officinalis; *Hypericum* perforatum; *Myricaria* germanica: *Epilobium* Dodonei, *Oenothera* biennis.

Legelők viránya. Ez kerületünkben igen csekély területre szorítkozik, mert legelőink mind szántóföldekké lettek felszántva, ma csakis a terméketlen, a gazdaságra használhatetlen, hozzáférhetetlen helyeken maradt meg. Így magyar flóránk nem egy jellemző és becses alakja ma leginkább a mély utak partját növi be. Gyepes homokterü-

leteken, homokdombon, legelőn, futóhomokban nőnek: *Alopecurus* agrestis; *Phleum* Boehmeri; *Hierochlea* borealis; *Panicum* sanguinale, ciliare; *Tragus* racemosus. *Stipa* capillata, pennata; *Cynodon* Dactylon; *Corynephorus* canescens; *Avena* pratenis; *Poa* Eragrostis, dura, bulbosa; *Koelaria* cristata, glauca; *Festuca* ovina, tenuifolia, glauca, amethystina, vaginata; *Bromus* mollis, arvensis, tectorum; *Triticum* rigidum, villosum, cristatum; *Andropogon* Ischaenum, Gryllus; *Carex* stenophylla, divisa, supina, ericetorum, nitida, hirta; *Gagea* bohemica, pusilla; *Allium* sphaerocephalum; *Iris* pumila; *Iuniperus* communis; *Kochia* arenaria, prostrata; *Salola* Kali; *Corispermum* nitidum; *Polycnemum* arvense, verrucosum; *Polygonum* arenarium; *Plantago* arenaria; *Statice* elongata; *Linosyris* vulgaris; *Micropus* erectus; *Inula* Oculus Christi; *Achillea* Millefolium, setacea, nobilis; *Artemisia* scoparia, austriaca; *Gnaphalium* arenarium, luteoalbum; *Filago* germanica; *Xeranthemum* annuum; *Centaurea* paniculata, Calcitrapa; *Iurinea* mollis; *Scorzonera* austriaca; *Taraxacum* officinale, corniculatum, serotinum; *Chondrilla* juncea; *Hieracium* Pilosella, echioides; *Campanula* sibirica; *Galium* pedemontanum, verum; *Asperula* cynanchica, galioides; *Salvia* Aethiopis, austriaca; *Thymus* Serpillum; *Marubium* peregrinum; *Sideritis* montana; *Globularia* vulgaris; *Onosma* arenarium; *Echium* rubrum; *Myosotis* hispida, stricta; *Verbascum* phoeniceum; *Linaria* genistifolia; *Veronica* postrata, spicata, verna, praecox; *Euphrasia* lutea; *Melampyrum* cristatum; *Orobanche* arenaria; *Eryngium* campestre, plannm; *Trinia* vulgaris; *Seseli* Hippomarathrum, austriacum (glaucum auct.), annuum; *Peucedanum* arenarium; *Saxifraga* tridactylites; *Anemone* pratensis; *Ranunculus* illyricus; *Hesperis* tristis; *Sisymbrium*

pannonicum; *Malcolmia* africana; *Erysimum* canescens; *Alyssum* tortuosum, montanum, minimum; *Draba* verna, *Euclidium* syriacum; *Helianthemum* fumana; *Viola* arenaria; *Herniaria* incana; *Spergularia* rubra; *Scleranthus* perennis; *Sagina* apetala; *Alsine* verna, viscosa, setacea, fasciculata; *Arenaria* serpyllifolia; *Holosteum* umbellatum; *Cerastium* anomalum, semidecandrum, arvense; *Gypsophila* festigiata, paniculata; *Dianthus* prolifer, arenarius; *Silene* viscosa, Otites, conica; *Althaea* pallida, *Malva* Alcea; *Hypericum* humifusum; *Euphorbia* Gerardiana, Cyparissias, pallida, salicyfolia, nicaeensis; *Tribulus* orientalis, terrestris; *Linum* hirsutum, *Potentilla* cinerea; *Amygdalis* nana; *Ononis* spinosa; *Cytisus* austriacus, supinus; *Anthyllis* Vulneraria; *Medicago* minima; *Trigonella* monspeliaca; *Trifolium* repens, minus; *Oxytropis* pilosa; *Astragalus* Onobrychis, austriacus, excapus; *Hippogrepis* comosa *Onobrychis* sativa, arenaria.

Szikes talajon előfordulnak: *Crypsis* aculeata, schoenoides alopecuroides; *Glyceria* distans; *Cyperus* pannonicus; *Triglochin* maritimum; *Salicornia* herbacea; *Atriplex* hastata; *Plantago* tennifolia, maritima; *Aster* Tripolium, canus, Novum Belgii; *Matricaria* Chamomilla; *Taraxacum* officinale, leptocephalum; *Apium* graveolens; *Bupleurum* tenuissimum; *Sisymbrium* junceum; *Lepidium* perfoliatum, graminifolium; *Spergularia* marina; *Trifolium* parviflorum; *Lotus* tennifolius.

A rét növényzete. Hegyi vagy lapály réteken terem: *Equisetum* arvense; *Botrichium* lunaria, matricariaefolium; *Alopecurus* pratensis; *Phleum* pratensa; *Holcus* lanatus; *Anthoxanthum* odoratum; *Agrostis* vulgaris, stolonifera, canina; *Avena* caespitosa, flavescens, pubescens; *Arrhenatherum* elatius; *Poa* pratensis, trivialis; *Briza* media; *Cynosurus* cristatus; *Dactylis*

00067319

glomerata; *Festuca* ovina, duriuscula, rubra, elatior, arundinacea; *Bromus* erectus; *Lolium* perenne, italicum; *Narduus* stricta; *Carex* Schreberi, leporina, tomentosa, montana, praecox, distans; *Iuncus* compressus; *Colchícum* antumnale; *Lilium* Martagon; *Muscari* racemosum; *Ornithogalum* pyrenaicum, umbellatum, nutans; *Aspargus* officinalis; *Orchis* militaris, variegata, ustulata, coryophora, globosa, Morio, papilionacea, mascula, sambucina, latifolia, maculata; *Anacamptis* pyramidalis; *Gymnadenia* conopsea; *Plathanthera* bifolia; *Listera* ovata; *Spiranthes* autumnalis; *Polygonum* Bistorta; *Rumex* crispus, obtusifolius, Acetosa; *Thesium* Linophyllum; *Plantago* media, lanceolata; *Valeriana* officinalis; *Knautia* arvensis; *Scabiosa* Succisa, columbaria; *Bellis* perennis; *Achillea* Millefolium; *Tanacetum* Leucanthemum; *Senecio* campestris, Jacobea, Doria; *Carlina* grandiflora; *Centaurea* Jacea, scabiosa; *Cirsium* pannonicum, canum; *Hypochaeris* maculata; *Thrincia* hirta, *Leontodon* autumnalis, hastilis; *Tragopogon* pratensis; *Scorzonera* humilis, hispanica, purpurea; *Bodospermum* Jacquinianum; *Taraxacum* officinale; *Crepis* biennis, nicaeenris, virens, praemorsa; *Hieracium* Pilosella, Auricula, cymosum; *Jasione* montana; *Phyteuma* orbiculare; *Campanula* rotundifolia, patula, sibirica; *Galium* vernum, silvestre, boreale, rubioides, verum, Mollugo, pusillum; *Gentiana* cruciata, Amarella, germanica, ciliata; *Chlora* serotina; *Salvia* austriaca, pratensis, silvestris; amplexicaulis, verticillata; *Thymus* Serpyllum; *Stachys* germanica; *Betonica* officinalis; *Ajuga* reptans; *Pulmonaria* angustifolia; *Myosotis* versicolor; *Cuscuta* Epithymun; *Veronica* prostata, serpyllifolia, arvensis; *Euphrasia* officinalis; *Rhinanthus* Crista galli, minor, major; *Primula* elatior, officinalis; *Trinia* vulgaris Kitaibelii; *Carum* Carvi;

Pimpinella Sexifraga; *Peucedanum* officinale; *Pastinaca* sativa; *Heracleum* Sphondylium; *Daucus* Carota; *Anthriscus* silvestris; *Saxifraga* granulata, bulbifera; *Thalictrum* galioides, flavum; *Ranunculus* auricomus, acris, bulbosus; *Arabis* hirsuta; *Cardamine* pratensis; *Lepidium* perfoliatum; *Viola* hirta, ambigua, arenaria, canina, tricolor, saxatilis; *Stellaria* graminea; *Cerastium* glomeratum, triviale; *Dianthus* Carthusianorum, deltoides; *Silene viscosa*, multiflora inflata; *Melandrium* diurnum; *Lychnis* floscuculi; *Polygala* vulgaris, amara, austriaca; *Euphorbia* verrucosa; *Geranium* pratense, palustre; *Linum* perenne, austriacum, catharcticum; *Potentilla* alba, Tormentilla, rupestris; *Alchemilla* vulgaris; *Sanguisorba* officinalis; *Spirea* filipendula; *Genista* tinctoria; *Medicago* sativa, falcata; *Trifolium* pratense, pannonicum, incarnatum, montanum, hybridum, agrarium; *Dorycnium* herbaceum; *Lotus* corniculatus; *Tetragonolobus* siliquosus; *Astragalus* asper; *Lathyrus* pratensis, latifolius; *Orobus* pannonicus; *Coronilla* varia; *Onobrychis* sativa.

Mocsaras réteken előfordulnak: *Aspidium* Thelipteris; *Carex* Davalliana, dioica, teretiuscula, paradoxa, stellulata, stricta, vulgaris, pannicea, fulva; *Rhynchospora* alba; *Schoenus* nigricans, ferrugineus; *Inucus* atratus; *Allium* carinatum; *Iris* sibirica, spuria; *Gladiolus* palustris; *Sturmia Orchis* laxiflora; *Epipactis* palustris; *Aster* Tripolium; *Achillea* crustata; *Cirsium* brachycephalum; *Scorzonera* parviflora; *Gentiana* Pneumonanthe; *Erythraea* linarifolia; *Veronica* longifolia; *Pedicularis* palustris; *Samolus* Valerandi; *Oenanthe* silaifolia; *Angelica* silvestris; *Peucedanum* palustra; *Clematis* integrifolia; *Ranunculus* flammula; *Stellaria* palustris, uliginosa; *Dianthus* superbus; *Althaea* officinalis; Euphorbia pilosa, lucida; *Lathyrus* palustris.

Vizi növények.

A vizben alámerülő, vagy a szinén uszó növényekből előfordulnak: *Stratiotes* aloides; *Hydrocharis* Morsus ranae; *Najas* major, minor; *Zanichellia* palustris; *Potamogeton* natans, coloratus, gramineus, lucens, perfoliatus, crispus, acutifolius, pusillus, pectinatus, densus; *Lemna* trisulca, gibba, minor; *Spargamium* natans; *Ceratophyllum* demersum, submersum; *Callitriche* verna, stagnalis; *Polygonum* amphibium; *Limnathemum* nymphoides; *Utricularia* vulgaris, intermadia; *Hottonia* palustris; *Ranunculus* aquatilis, fiuitans, divaricatus; *Nymphaea* alba; *Nuphar* luteum, *Myriophillum* verticillatum, spicatum; *Trapa* nataus.

A szár felső részével a vizből kiemelkedők:

Equisetum limosum; *Oryza* clandestina; *Phalaris* arundinacea; *Alopecurus* geniculatus; *Phragmites* communis; *Glyceria* spectabilis, fluitans; *Carex* vulpina, paniculata, acuta, pseudocyperus; vesicaria, ampullacea; *Alisma* Plantago; *Sagitaria* sagittaefolia; *Butomus* umubellatus; *Iuncus* obtusiflorus; *Iris* Pseudacorus; *Acorus* Calamus; *Typha* latifolia, angustifolia; *Spargamium* simplex, ramosum; *Rumex* Hydrolapathum, aquaticus; *Senecio* paludosus; *Menyanthes* trifoliata; *Scrophularia* aquatica; *Gratiola* officinalis; *Veronica* Anagallis; *Cicuta* virosa; *Sium* latifolium, angustifolium; *Oenathe* fistulosa, Phellandrium; *Ranunculus* Lingua; *Cardamine* amara; *Nasturtium* officinale; *Roripa* amphibia; *Elatine* Alsinastrum; *Hippuris* vulgaris.

Valóságos mocsári növények közül előfordulnak:

Equisetum palustre, elongatum, variegatum; *Calamagrostis* lanceolata, litorea, Epigejos; *Poa* fertilis, trivialis; *Glyceria* aquatica; *Molinia* coerulea; *Carex* cyperoides, disticha, le-

porina, glauca, hordeistichos, flava, Oederi, paludosa, nutans, hirta; *Scirpus* palustris; ovatus, acicularis, caespitosus, pauciflorus, setaceus, triqueter, Holoschoenus, silvaticus, radicans, Michelianus, compressus; *Eriophorum* angusti folium, latifolium; *Cyperus* flavescens, fuscus, glomeratus; *Triglochin* palustre; *Iuncus* communis, glaucus lamprocarpus, silvaticus, supinus, buffonius, sphaerocarpus; *Leucojum* aestivum; *Typha* minima; *Urtica* radicans; *Salix* cínerea, repens; *Polygonum* lapathifolium, Persicaria, minus, Hydropiper; *Rumex* maritimus, palustris; *Valeriana* officinalis; *Petasites* officinalis; *Tussilago* Farfaria; *Pulicara* vulgaris, dysenterica; *Bidens* tripartita, cernua; *Tanacetum* serotinum; *Gnaphalium* uliginosum; *Senicio* sarracenicus; *Cirsium* palustre, rivulare, oleraceum; *Sonchus* palustris; *Taraxacum* palustre; *Crepis* paludosa; *Galium* uliginosum, palustre; *Asperula* aparine; *Erythrea* pulchella; *Chlora* perfoliata; *Mentha* silvestris, laevigata, aquatica, arvensis, Pulegium; *Lycopus* europaeus, exaltatus; *Scutellaria* galericulata, hastifolia; *Leonurus* Marubiastrum; *Stachys* palustris; *Teucrium* Scordium; *Myosotis* palustris; *Symphytum* officinale; *Solanum* Dulcamara; *Verbascum* Blattaria; *Lindernia* pyxidaria; *Limosella* aquatica; *Veronica* scutellata, Becabunga; *Euphrasia* Odontites; *Lysimachia* vulgaris, punctata, numularia; *Centunculus* minimus: *Hoslosciadium* repens; *Oenanthe* media; *Cnidium* venosum; *Myosurus* minimus; *Ranunculus* nodiflorus, repens, sardous, sceleratus; *Caltha* palustris; *Roripa* austriaca, palustris, silvestris; *Senebiera* coronopus; *Viola* stagnina, pratensis, elatior, persicifolia; *Spergula* rubra; *Sagina* procumbens, ciliata, nodosa; *Malachium* aquaticum; *Gypsophila* muralis; *Hypericum* tetrapterum; *Elatine* Hydropiper, hexandra; *Euphorbia* palustris;

Epilobium hirsutum, parviflorum, tetragoneum, roseum; *Peplis* Portula; *Lythrum* Salicaria, virgatum, Hyssopifolia; *Potentilla* reptans, supina; *Spiraea* Ulmaria; *Melilotus* dentata, marcorrhiza; *Trifolium* fragiferum; *Galega* officinalis.

Tőzeges réteket lakják: *Nardus* stricta; *Carex* canescens, elongata, Buxbaumii; *Calluna* vulgaris; *Drosera* rotundifolia; *Viola* palustris; *Epilobium* palustre; *Comarum* palnstre.

A művelt szántóföld növényzetét alkotják: *Panicum* sanguinale, glabrum; *Setaria* verticillata, viridis, glauca; *Agrostis* Spica venti; *Avena* fatua, sterilis; *Poa* Eragrostis, pilosa, annua; *Bromus* secalinus; *Lolium* temulentum; *Gagea* stenopetala, arvensis; *Muscari* comosum; *Ornithogalum* narbonense; *Allium* vineale; *Urtica* urens; *Chenopodium* polyspermum; *Amarantus* Blitum, viridis, deflexus; *Polygonum* convolvulus; *Rumex* Acetosella; *Thesium* remosum, humile; *Passerina* annua; *Valerianella* olitoria, carinata, dentata, Auricula; *Cephalaria* transilvanica; *Anthemis* austriaca, ruthenica, arvensis; *Chrysanthemum* segetum; *Gnaphalium* luteoalbum; *Filago* arvensis, montana; *Senecio* vulgaris; *Calendula* arvensis; *Centaurea* Cyanus; *Arnoseris* pusilla; *Hypochoeris* glabra; *Helminthia* echioides; *Sonchus* oleraceus, asper, arvensis; *Crepis* foetida, setosa, tectorum, virens; *Specularia* speculum; *Galium* Aparine; *Asperula* arvensis; *Sherardia* arvensis; *Calamintha* Acinos; *Lamium* amplexicaula, purpureum; *Galeopsis* Ladanum, Tetrahit, ochroleuca; *Stachys* arvensis, annua; *Sideritis* montana; *Ajuga* Chemaepytis; *Heliotropium* europaeum; *Lithospermum* arvense; *Nonnea* pulla; *Anchusa* arvensis; *Myosotis* intermedia; *Convolvulus* arvensis; *Linaria* Elatine, spuria, arvensis; *Antirrhinum* Oriontium; *Veronica* triphyllos, praecox, agrestis, Buxbaumii, hederefolia; *Rhinanthus* Alectorolophus;

Melampyrum arvense, barbatum; *Androsace* maxima, elongata; *Anagalis* arvensis, coerulea; *Falcaria* Rivini; *Bupleurum* rotundifolium; *Aethusa* Cynapium; *Orlaya* grandiflora; *Caucalis* daucoides; *Turgenia* latifolia; *Torilis* helvetica; *Scandix* Pecten Veneris; *Bifora* radians; *Adonis* aestivalis, flammea, autumnalis; *Nigella* arvensis; *Delphinium* Consolida; *Papaver* Rhoeas; *Fumaria* officinalis, prehensilis, parviflora, rostellata, Vaillantii; *Arabis* Thaliana; *Erysimum* repandum; *Conringia* orientalis; *Sinapis* arvensis, alba, nigra; *Camelina* sativa; *Neslia* paniculata; *Myagrum* perfoliatum; *Bunias* orientalis, Erucago; *Thlaspi* arvense perfoliatum, alliaceum; *Taesdalia* nudicaulis; *Rhaphanus* Raphanistrum; *Reseda* Phyteuma; *Viola* arvensis; *Portulaca* oleracea; *Polycarpon* tetraphyllum; *Spergula* arvensis, pentandra; *Scleranthus* annuus; *Alsine* tenuifolia; *Holosteum* umbellatum; *Stellaria* media; *Saponaria* Vaccaria; *Silene* gallica; *Melandrium* noctiflorum; *Agrostema* Githago; *Hibiscus* Trionum; *Euphorbia* helioscopia, segetalis, falcata, exigua; *Mercurialis* annua; *Erodium* cicutarium; *Geranium* pusillum, dissectum, columbinum; *Oxalis* stricta, corniculata; *Alchemilla* arvensis; *Medicago* lupulina; *Trifolium* arvense, brachypodons, procumbens; *Vicia* hirsuta, tetrasperma, villosa, pannonica; *Lathyrus* tuberosus.

Kiválóan len- és kenderföldeken észlelhetők: *Cuscuta* Epilinum; *Camelina* sativa; *Orobanche* ramosa.

A gazos helyek növényzete. Pozsony környékén mint fontos átvonulási helyen, sok mindenféle növény összehurcolódott. Innen a sok idegen elem. Ház és a falú körül találhatók: *Panium* Crusgalli, italicum; *Poa* compressa; *Festuca* myuros, bromoides; *Bromus* inermis, arvensis, squarosus, tectorum, sterilis; *Triticum* repens; *Hordeum* murinum; *Sorghum* hale-

pense; *Urtica* maior; *Parietaria* officinalis; *Atriplex* nitens, hastata, patula, laciniata, rosea; *Blitum* virgatum; *Chenopodium* Bonus Henricus, rubrum, urbicum, hybridum, murale, album, ficifolium, opulifolium, glaucum. Vulvaria; *Salsola* kali; *Amarantus* retroflexus; *Polygonum* aviculare; *Rumex* conglomeratus, pulcher, obtusifolius, crispus; *Plantago* maior, maritima; *Erigeron* canadensis; *Inula* Britanica; *Pulicaria* vulgaris; *Xanthium* Strumarium, spinosum; *Galinsoga* parviflora; *Anthemis* Cotula; *Matricaria* Chamomilla, discoidea; *Chamaemelum* inodorum; *Artemisia* campestris; *Senecio* vernalis; *Xeranthamum* annuum; *Centaurea* paniculata, solititialis, Calcitrapa; *Onopordon* Acanthium; *Carduus* nutans, acanthoides; *Carthamus* lanatus; *Cirsium* lanceolatum, ricvule, arvense; *Lappa* communis; *Lapsana* communis; *Cychorium* Intibus; *Tragopogon* maior; *Podospermum* Iacquinianum; *Lactuca* Scariola, virosa, saligna; *Chondrilta* juncea; *Salvia* Aethiopis; *Nepeta* Cataria; *Lamium* album; *Leonruos* Cardiaca; *Marrubium* vulgare, peregrinum, *Ballota* nigra; *Verbena* officinalis; *Cerinthe* minor; *Echium* vulgare; *Anchusa* officinalis; *Cynoglossum* officinale; *Asperugo* procumbens; *Echinospermum* Lappula; *Datura* Stramonium; *Hyosciamus* niger; *Nicandra* physaloides; *Solanum* nigrum; *Linaria* Cymbalaria, minor, vulgaris; *Anthriscus* vulgaris; *Conium* maculatum; *Sedum* acre, sexangulare, album; *Ceratocephalus* falcatus, orthoceras; *Chelidonium* maius; *Glaucium* flavum, corniculatum; *Sisymbrium* officinale, Loeselii, Irio, Columnae, pannonicum, Sophia; *Diplotaxis* muralis, teniufolia; *Alyssum* calycinum, incanum; *Euclidium* syriacum; *Thlaspi* campestre; *Lepidium* Draba, ruderale; *Capsella* Bursa pastoris; *Rapistrum* perenne; *Reseda* lutea, luteola; *Cerastium* arvense; *Melandrium* vespertinum; *Malva* silvestris,

rotundifolia, borealis ; *Euphorbia* platyphyllos, Esla, Lathyris ; *Geranium* robertianum ; *Potentilla* anserina ; *Potcrium* Sanguisorba ; *Geum* urbanum; *Melilotus* officinalis, alba.

Termelt növények: Szántóföldeken termeltetnek: *Zea* Mays; *Panicum* miliaceum ; *Setaria* italica ; *Avena* sativa, orientalis; *Triticum* vulgare; *Sccale* cereale; *Hordeum* vulgare, distichon ; *Sorghum* saccharatum, vulgare ; *Humulus* Lupulus ; Cannabis-sativa; *Beta* vulgaris; *Polygonum* fagopyrum ; *Rubia* tinctorum ; *Capsicum* annuum; *Solanum* tuberosum ; *Papaver* somniferum ; *Brassica* oleracea, Napus, Rapa ; *Cucumis* Citrillus, Melo, sativus ; *Cucurbita* Pepo, Melopepo, Lagenaria ; *Linum* usitatissimum; *Medicago* sativa ; *Trifolium* sativum, incarnatum; *Pisum* sativum; *Ervum* lens; *Vicia* Faba, sativa; *Lathyrus* sativus; *Onobrychis* sativa.

Házi és szőlőkertekben termeltetnek:

Phalaris canarienis ; *Allium* sativum, Ophioscorodon, Porum, Schoenoprasum, ascalonicum, Cepa, fistulosum; *Crocus* sativus ; *Atriplex* hortensis ; *Spinacea* oleracea; *Kochia* scoparia; *Chenopodium* ambrosioides; *Rumex* patientia ; *Dipsacus* fullonum ; *Helianthus* annuus, tuberosus; *Carthamus* tinctorius; *Cichorium* Endivia; *Lactuca* sativa ; *Ocimomum* Basilicum; *Lavandula* vera; *Mentha* piperita ; *Salvia* officinalis ; *Origanum* Majorana ; *Thymus* vulgaris ; *Satureja* hortensis ; *Borrago* officinalis; *Lycopersicum* esculentum ; *Capsicum* annuum; *Petroselinum* sativum; *Apium* graveolens; *Foeniculum* officinale ; *Levisticum* officinale ; *Anethum* graveolens ; *Dauceus* Carota ; *Coriandrum* sativum ; *Nigella* sativa ; *Armoracea* rusticana ; *Lepidium* sativum ; *Rhaphanus* sativus; *Phytolacca* decandra ; *Malva* crispa ; *Ruta* graveolens ; *Cicer* arientinum ; *Vicia* monantha, Ervilia ; *Phaseolus* vulgaris, coccineus.

Gyümölcsösökben és szőlőkben termesztetnek:

Castanea vesca; *Corylus* Avellana, tubulosa; *Morus* alba, nigra; *Ficus* Carica; *Ribes* grossularia, rubrum, nigrum; *Iuglans* regia; *Mespilus* germanica; *Pyrus* communis, Malus; *Cydonia* vulgaris; *Sorbus* domestica, torminalis; *Rubus* idaeus; *Amygdalus* communis; *Persica* vulgaris; *Prunns* armeniaca, domestica, insititia, avium, Cerasus; *Vitis* vinifera.

Utak mentén, falvakban: Populus pyramidalis, monilifera; *Tilia* grandiflora; parviflora; *Aesculus* Hyppocastanum; *Sorbus* ancuparia; *Robinia* Pseudacatia; *Morus* alba, nigra.

Mint elvadultak lelhetők: *Calendula* officinalis; *Hysopus* officinalis; *Antirrhinum* majus; *Ampelopsis* quinquefolia; *Philadelphus* coronarius; Rosa cinnamomea.

* * *

Hepaticeae Juss.

Összeállította: *Bäumler J. A.*

A lelhelyek Bäumler J. A. „Die Moosflora von Pressburg in Ungarn“ című és az „Österreichische bot. Zeitschrift“ 1884. évfolyam 46. és 96. oldalán közölt cikkben vannak följegyezve; ezekhez hozzávettem az általam azóta talált és vidékünkre új fajokat, valamint dr. H. Sabransky által az „Österr. bot. Zeitschrift“ 1885. évfolyamában közölt vidékünkre vonatkozó adatokat. Azonkivül Julius Baumgartner „Bryologische Excursion in das Gebiet der Pressburger Karpathen“ című a pozsonyi orvos- és természettudományi egyesület 1901. évi közleményeiben, új folyam XIII., az egész sorozatnak XXII. kötetében megjelent közlemény is vidékünkre új fajokat sorol fel, melyeket jelen dolgozatomban felhasználtam. Az új adatok *-gal, valamint a találó nevével vannak föltüntetve.

Sarcoscyphus Funkii N. v. E. *Plagiophila* asplenioides N. v. E., *Scapania* curta N. v. E., nemorosa N. v. E., rosacea N. v. E., undulata M. et N. *Jungermannia* acuta Lind. attenuata L. barbata Schm. bicrenata Link. bicuspidata L. crenulata Sm. dentata Rad. divaricata N. v. E. excisa Hook. intermedia N. v. E. incisa Schr. quinquedentata Web. Starkii N. v. E. trichophylla L. ventricosa Diks. *Lophocolea* bidentata N. v. E. heterophylla L. minor N. v. E. *Chiloscyphus* pallescens Schr. polyanthus Cor. *Calypogeia* Trichomanis Cor. *Lepidozia* reptans N. v. E. *Mastigobryum* trilobatum N. v. E. *Trichocolea* tomentella N. v. E. *Radula* complanata Dmt. *Madotheca* platyphylla Dmt. *Frullania* dilatata N. v. E. Tamarisci N. v. E. *Lejeunia* serpyllifolia Lib. *Fossombronia* pusilla Lind. *Pellia* calicina N. v. E. eipiphylla Dill. *Blasia* pusilla L. *Aneura* pinguis Dmt. *Metzgeria* furcata N. v. E. pubescens Rad. *Marchantia* polymorpha L. *Fegatella* conica Rad. *Preissia* commutata N. v. E. *Lunularia* vulgaris Mich. *Anthoceros* laevis L. punctatus L. *Riccia* canaliculata Hoffm. crystallina L. fluitans L. glauca L. minima L. natans L.

Sphagnaceae.

Sphagnum acutifolium Ehrh. cuspidatum Müll. cymbifolium Ehrh. laxifolium K. Müll.

Bryineae.[1]

Összeállította *Bäumler J. A.*

Ephemernm cohaerens H. serratum Ham. *Acaulon* muticum O. Müll. *Phascum* cuspidatum Schreb. curvicollum

[1] Limprecht „Die Laubmoose“ című Rabenhorst's Kryptogamenflora von De utschland 1890 megjelent munkája alapján rendezve.

Ehrh. *Mildella* bryoides Limpr. *Pleuridium* alternifolium Br. et Sch. subulatum Huds. *Hymenostomum* microstomum R. Br. *Weisia* viridula Hedw. *Rhabdoweisia* fugax Br. *Cynodontium* polycarpum Schimp. *Dicranella* heteromalla Sshimp. rufescens Schimp. Schreberi Schimp. varia Schimp. *Dicranum* Bonjeani de Nov. *fulvum[1] Hock. majus Smith. longifolium Ehrh. Mühlenbeckii Br. et Sch. scoparium H. undulatum Ehrh. *Dicranodontium* longirostre Schimp. *Leucobryum* glaucum Schimpr. *Fissidens* adiantoides Hedw. bryoides Hedw. exilis Hedw. incurvus Starke. taxifolius Hedw. *Ceratodon* purpureus Brid. *Distichium* capillaceum Bryol. *Pterygoneurum* cavifolium Jur. *[2]subsessile Jur. *Pottia* lancelolata C. Müll. minutula Bryol. truncatula Lindb. **Didymodon* rigidulus Hedw.[3] *Tortella* tortuosa Limpr. *Barbula* unguiculata Hedw. var- apiculata, cuspidata, microcarpa-fallax Hedw. vinealis Brid. *paludosa[4] Alionia ambigua Limpr. *Tortula* muralis Hedw. var. incana. *Tortula* subulata Hedw. papillosa Wills. *laevipila Brid.[5] pulvinata Limpr. ruralis Ehrh. Schistidium apocarpum (L.) Bryd. alpicola var. rivularis. *Grimmia* pulvinata Smith. *Racomitrium* canescens Brid, *Hedwigia* albicans Lindb. *Ulota* crispa Brid. crispula Bruch. *Orthotrichum* affine Schrad. anomalum Hedw. diaphanum Schrad. fallax Bruch. fastigiatum Bruch. patens Bruch. pumilum Swartz. obtusifolium Schrad. ruprestre Schleich. speciosum N. v. E. *urnigerum Myrin.[6] *Encalypta* ciliata Hoff. *rhabdocarpa Schwägr.[7] contorta Lindb. *Georgia* pellucida Rabenh. *Pyramidula* tetragona Brid. *Physcomitrium* pyriforme Brid. *Entosthodon* fascicularis

[1] Sabransky és Baumgartner l. c. [2] Bäumler: Haffner-út. [3] Bäumler, a Viszoka mészszikláin. [4] Baumgartner l. c. [5] Bäumler: Populus pyramidalis-on a Lamacsi után. [6] Baumgartner l. c. [7] Baumgartner l. c.

C. Müll. *Funaria* hygrometrica Sib. *Leptobryum* pryriforme Schimp. *Webera* albicans Schimpr. cruda Bruch. elongata Schwägr. nutans Hedw. Mniobryum albicans Limpr. carneum Limpr. *Bryum* argenteum L. atropurpureum Wahlenb. caepiticíum L. inclinatum Bryol capillare L. var. cuspidatum, flaccidum. pallescens Schleich. *Rhodobryum* roseum Schím. *Mnium* affine Bland. cuspidatum Leyss. hornum L. punctatum Hedw. rostratum Schrad. serratum Schrad. stellare Reich. undulatum Weiss. *Aulacomnium* androgynum Schwägr. palustre Schwägr. *Bartramia* ithyphylla Brid. pomiformis Hedw. *Philonotis* calcarea Schimp.[1] fontana Brid *Timmia* bavarica Hessl. *Catharinea* undulata Web et Mohr. var. minor. tenella Röhl. *Pogonatum* aloides P. Beauv. nanum P. Beauv. urnigerum P. Bauv. *Polytrichnum* commune L.* formosum Hedw.[2] juniperinum Willd. piliferum Schreb. *Buxbaumia* aphylla L. *Diphyscium* sessile Lindb. *Fontinalis* antipyretica L* hypnoides R. Hartm.[3] *Leucodon* sciuroides Schwägr. *Antitrichia* curtipendula (H.) Bud. *Neckera* crispa Hedw. *Besseri Jur.[4] complanata Huben. pennata Hedw. *Homalia* trichomanoides Bryol. *Leskea* nervosa Myrin. polycarpa Ehrh. tectorum Lindb. *Anomodon* *apiculatus[5] attenuatus Hüben. longi folius Bruch. *rostratus Schimp.[6] viticulosus Hook et Tayl. *Pterigyuandrum* filiforme Hedw. *Pseudoleska* *atrovirens[7] *Lescurea* striata Bryol. *Thuidium* abietinum (Dill.) Bryol. recognitum Lindb. tamariscínum Hedw. *Pylaisia* polyantha Bryol. *Orthothecium* *intricatum Bryol[8] rufescens Bryol. *Climacium* dendroides Web. et Mohr *Isothecyum* myosuroides Brid. myu-

[1] Sabransky l. c. [2] Bäumler: hegyi erdőkben gyakori. [3] Bäumler: Pöcseni ágban. [4] Baumgartner l. c. [5] Baumgartner l. c. [6] Baumgartner l. c. [8] Baumgartner l. c. [7] Baumgartner l. c.

rum Brid. var. robustum. *Homalothecium* sericeum Bryol. *Philppeanum Bryol.[1] *Camptothecium* lutescens Bryol. *Brachthecium* albicans Bryol. *Geheebi Milde[2] glareosum Bryol. *Mildeanum Schimp.[3] *plumosum Bryol.[4] populeum Bryol. rivulare Bryol. rutabulum Bryol. salebrosum Bryol. velutinum Bryol. *Sclerempodium* purum Limpr. *Eurhynchium* *crassinerve Bryol.[5] *piliferum Bryol.[6] praelongum (L.) Bryol. *speciosum (Br.) Milde[7] Schleicheri (Hedw.) Lorentz. striatum (Schreb.) Schimp. strigosum Bryol. et Tomassini[8] *velutinoides[9] *Rhynchostegiella* *tenella[10] *Rhynchostegium** murale[11] rotundifolium Bryol. rusciforme Bryol. var inundatum, prolixum. *Thamnium* *alopecurum Bryol.[12] *Plagiothecium* denticulatum Bryol. *Roeseanum Bryol.[13] silesiacum Bryol. silvaticum Bryol. *Amblysteyium* fluviatile Bryol. filicinum de Not. Kochii Bryol, irriguum Bryol. radicale Mitten. riparium Bryol. var elongatum, trichopodium, serpens Bryol. subtile Bryol. *Hypuum* aduncum Hedw. commutatum Hedw. chrysophyllum Brid. fluitans L. cupressiforme L. var. elatum, filiforme, longirostre, tectorum, uncinatulum. incurvatum Schrad. giganteum Schimp. Lindbergii Mitten. molluscum Hedw. var. condensatum, Sommerfeldii Myrin. stellatum Schreb. unicatum Hedw. *Vaucheri Lesqu.[14] *Hylocomnium* loreum Bryol. rugosum de Not. Schrebéri de Not. splendens Bryol. squarrosum Bryol. triquetrum Bryol.

[1] Baumgartner l. c. [2] Baumgartner l. c. [3] Sabransky l. c. [4] Sabransky l. c. [5] Baumgartner l.c. [6] Sabransky l. c. [7] Sabransky l. c. [8] Baumgartner l. c. [9] Baumgartner l. c. [10] Baumgartner l. c. [11] Baumgartner l. c. [12] Baumgartner l. c. [13] Baumgartner l. c. [14] Baumgartner l. c.

Fungi, Linné.

Összeállította *Bäumler J. A.*

A genera Saccardo Sylloge Fungorum etc. című műve alapján rendezve. A lelhelyek Bäumler J. A. „Beiträge zur Cryptogamen-Flora des Pressburger Comitates. Die Pilze". című és a pozsonyi természettudományi- és orvos-egylet 1884—86 évf. Új folyam VI. köt. (az egész sorozat XV. kötetében) 66—122. old.; továbbá a II. rész 1887—91. évf. újfolyam VII. (az egész sorozat XVI. kötetében, 25—90. old., a III. rész 1891—96. évf. újfolyam IX. (az egész sorozat XVIII. kötetében), 33—110. old. és IV. része 1902. újfolyam XIV. (az egész sorozat XXIII.) kötetében a 31—88. oldalon megjelent közleményekben találtatnak.

Myxomyreteae, Walter.

Ceratium mucidum Schrt. *Cienkowskia* reticulata Rost. *Physarinm* cinereum Pers. didermoides Rost. globuliferum Rost. leucopus Rost. leucophaeum Fr. sinuosum Rost. *Fuligo* septica Hmel. *Craterium* aureum Rost. minutum Fr. *Badhamia* hyalina Pers. *macrocarpa* Rost. *Chondrioderma* difforme Rost. *Didymium* farinaceum Schrad. squamulosum Fr. *Diachea* leucopoda Rost. *Spumaria* alba D. C. *Comatricha* Fresiana Rost. typhina Rost. *Stemonitis* ferruginea Ehrh. fusca Roth. *Brefeldia* maxima Rost. *Licea* flexuosa Pers. *Tubulina* cylindrica D. C. *Cribraria* aurantiaca Schrad. *Dyctydium* cernum Nees. *Reticularia* Lycoperdon Bull. *Perichaena* corticalis Batah. *variabilis Rost.[1] *Arcyria* adnata Rost. cinerea Schm. nutans Grer. pomiformis Rost punicea Pers. *Lycogala* epidentrum Buxb, **Trichia* affinis de By.[2] chrysosperma D. C. fallax

[1] Bäumler: „ágacskán kertben". [2] Bäumler: Spitalerwald „öreg fatönkön".

00067319

Pers, scabra Rost, varia Pert. *Hemiarcyria* clavata Rost rubiformis Rost. serpula Rost. Amaurochaeta atra Rost. *Plasmodiophora* Alni Möller.

Phycomyceteae de By.

Synchytrium Anemones Wor. aureum Schröt. Succisae de By. Taraxaci de By. *Woroninia* polycistis Cornu. *Pilobolus* crystallinus Toele. Oedipus Mont. *Pilaira* anomala Schröt. *Mucor* Mucedo L. racemosus Fres. *Sporodina* Aspergillus Schröt, *Rhizopus* nigricans Ehrbg. *Chaedocladium* Ionesii Fres. *Piptocephalis* Fresenianus de By.

Empusa Muscae Cohn. aulicae Reich. Grylli Fress. *Entomophthora* sphaerosperma Fresen, Tipulae Fresen. *Pilaira* anomala Schröt. *Sclerospora* graminicola Schröt. *Cyotopus* Bliti de By. candidus Lev. Portulacae Lév. spinulosus de By. Tragopogonis Schröt. *Phytophthora* infestans de By. *Plasmopara* entospora Schröt. densa Schröt. nivea Schröt, pusilla Schröt, pygmea Schröt. víticola Berl. *Bremia* lactucae Rege. *Peronospora* Alsinearum Casp. calotheca de By. Chlorae de By. conglomerata Fuck. Chrysospleni Fuck, Corydalis de By. effusa Rabenh. Ficariae Tul. grisea de By. Holostei Casp. Lamii de By. Myosotidis de By. parasitica de By. sordida Beck-Trifoliorum de By. Viciae de By. *Saprolegnia* ferax Nees. monoica Pringh.

Ustilagineae Tul.

Ustilago bromivora Fisch. Caricis Fusk Crameri Körn. grandis Fr. hypodytes F. Ischaemi Fuck. longissima Tul. Maydis Cord. neglecta Niessl. Ornithogali Kühn. Panici miliacei Wint. segetum Dittm. Tragopogoni Schröt. utriculosa

Tul. Vaillantii Tul. violacea Fuck. *Tilletia* laevis Kühn. striaeformis Mag. Tritici Wint. *Entyloma* Chrysosplenii Schröt. Corydalis de By. Ranunculi Schröt. serotinum Schröt. *Schizonella* melanogramma Schröt. Schröteria Delastrei Wint. *Sorosporium* Saponariae Rud. *Urocystis* Anemones Schröt. Colchici Rabenh. occulta Rebent. **Graphiola* Phönicis Poit.[1]

Uredineae Brongn.

Uromyces Alchemillae Fuck. Anthyllidis Schröt. appendiculatus Link. Astragali Sacc. Behenis Ung. Betae Kühn. caryophyllinus Schröt. Dactylidis Otth. Erythronii Pass. excavatus P. Magn. Fabae de By. Ficariae Lév. Genistae tinctoriae Wint. Gerani Otth. Junci Tul. minor Schröt. Ononidis Pass. Ornithogali Lév. Pisi de By. Polygoni Fuck. Rumicis Wint. Salsolae Reich. Schröteri de Ton. Scillarum Wint. Scrophulariae Berket Br. scutellatus Lév. Silenes Fuck. striatus Schröt. Trifolii Lév. *Melampsora* aecidioides Schröt. betulina Tul. Carpini Fuck. epitea Thüm. farinosa Schröt. Hypericorum. Schröt. Lini Tul. mixta Schröt. Populina Lév. Tremulae Tul. Sorbi Wint. *Melampsorella* Heliscopiae Cast. Cerastii Schröt. *Cronatium* asclepiadeum F. flaccidum Wint. *Puccinia* Adoxae Hedw. Aegopodii Link. Allii Rud. argentata Schultz. Arenariae Schröt. asarina Kunze. Asteris Duby. Balsamitae Rabenh. Baryi Winter. bullata Wint. Caricis Reb. Celakovskyana Bubák. Cesetii Schröt. Chysosplenii Grév. Circaeae Pers. coronata Cord. Cynodontis Desm. Epilobi D. C. fusca Kelh. Galii Schw. Gentianae Link. graminis Pers. Helianthi Schw. Hieracii Mart. Iridis D. C. Liliacearum Duby. Lampsanae Fuck.

[1] Bäumler: igen gyakori Phönix dactyliferá-n.

00067319

Magnusiana Körn. Malvacearum Mont. Menthae Pers. oblongata Wint. obtusa Schröt. Phargmitis Körn. Pimpinellae Link. Poarum Niels. Polygoni Pers. Porri Wint. Prenanthis Fuck. Primulae Duby. Pruni Pers. Rubigo-vera Wint. sessilis Schneid. Sii-Falcariae Schröt. Silenes Schröt. silvatica Schröt. Smyrnii Biv. Sorghi Schwein. Stiapae Opiz. suaveolens Rasts. Tanaceti D. C. tenuistipes Rostr. Thesii Chaill. Thlaspeos Schub. Tragopogonis Corda. Valantiae Pers. Veronicae Wint. verrucosa Link. Vincae D. C. Violae D. C. *Gypnosporangium* clavariaforme Rees. juniperinum Fr. Sabinae Wint. *Pragmidium* Fragariastri Schröt. fusiforme Schröt. Potentillae Karst. Rubi Wint. Rubi-Idaei Karst. Sanguisorbae Schröt. subcorticium Wint. violaceum Wint. *Coleosporium* Campanulae Lév. Euphrasiae Wint. Pulastillae Fr. Senecionis F. Sonchi Lév. *Pucciniastrum* Circaeae Speg. Epilobii Otth. *Thecospora* areolata de Ton. Galii de Ton. *Endophyllum* Sedi Lév. *Aecidium* Clematidis D. C. Convallariae Schum. elatinum Alt. et Schw. Grossulariae Schum. Leucanthemi D. C. Magelhaenicum Berk. Pedicularis Lib. punctatum Pers. Kanunculacearum D. C. *Uredo* Polypotii D. C. Symphyti D. C. Scolopendrii Schröt. *Caeomo* Alliorum Link. Fumariae Link. Galanthi Wint. Mercurialis Link.

Tremeltineae Fries.

Auricularia mesenterica Pers. Exidia albida Bref. glandulosa Fr. papilata Wint. recisa Fr. repanda Fr. *Hirneola* Auricula-Judae L. *Tremella* fimbriata Pers. lutescens Pers. mesenterica Retz. *Ulocolla* foliacea Bref. saccharina Bref. *Dacryomyces* caesius Sommerf. chrysocomus Tul. deliquescens Dub. stillatus Nees. *Calocera* cornea Fr. viscosa Fr.

Clavarieae Corda.

Clavaria abietina Pers. argillacea Fr. aurea Schäf. botrytes Pers. canaliculata Fr. cinerea Bull. crispula Fr. cristata Pers. falcata Pers. fistulosa Holms. flava Schäf. flaccida Fr. formosa Pers. fragilis Holms. *grisea[1] Pers. inaequalis Müll. juncea Fr. Krombholzi Fr. Ligula Fr. mucida Pers. muscoides L. pistillaris L. rugosa Bull. *Typhula* erythropus Fr. gyrans Fr. muscicola Fr. placorrhiza Fr. *Pistillaria* micans Fr. ovata Fr. pusilla Fr. *Sparassis* crispa Fr.

Thelephoreae Pers.

Craterellus cornucopoides Pers. sinuosus Fr. *Thelephora* pallida Pers. palmata Fr. laciniata Pers. sebacea Pers. terrestris Ehrh. *Stereum* ferrugineum Fr. hirsutum Pers. ochroleucum Fr. purpureum Pers. rugosum Fr. spadiceum Fr. *Hymenochaeta* rubiginosa Lév. *Corticium* calceum Fr. evolvens Fr. flocculentum Fr. giganteum Fr. incarnatum Fr. lacteum Fr. nigrescens Fr. nudum Fr. ochraceum Fr. polygonium Pers. salicinum Fr. *Peniophora* cinerea Cook. disciformis Cook. quercina Cook. *Coniophora* byssoidea Fr. *Hypochnus* Sambuci Fr. violaceus Auersz. *Cyphella* albo-violascens Karst. culmicola Fuck. muscicola Fr. villosa Karst.

Hydneae Fr.

Hydnum Auriscalpium L. bicolor Al. et Sch. coralloides Scop. Erinaceum Bull. imbricatum L. stipatum Fr. suavoelens Scop. subtile Fr. rufescens Pers, *Caldesia* ferruginosa Sacc. *Systotrema* confluens Pers. membranaceum Oud. *Irpex* canescens Fr. fusco-violaceus Fr. lacteus Fr. obliquus Fr.

[1] Bäumler: Vaskutacskai erdő.

palescens Fr. *Radulum* orbiculare Fr. *Phlebia* merismoidea Fr. radiata Fr. *Odontia* Barba Jovis Fr. hirta Fuck.

Polyporeae Fr.

Boletus bovinus L. chrysenteron Bull. edulis Bull. flavidus Fr. flavus With. elegans Schum. granulatus L. luteus L. luridus Schäf. *pachypus Fr.[1] purpureus Fr. radicans Pers. scaber Bull. subtomentosus L. Satanas Lenz. *Strobilomyces* floccopus Vahl strobilaceus Berk. *Fistulina* hepatica Fr. *Polyporus* adustus Fr. alutaceus Fr. amorphus Fr. betulinus Fr. borealis Fr. brumalis Fr. confluens Fr. destructor Fr. elegans Fr. frondosus Fr. fumosus Fr. heteroporus Fr. imbricatus Fr. melanopus Fr. ovinus Fr. picipes Fr. quercinus Fr. Rostkovii Fr. squamosus Fr. sulphureus Fr. umbellatus Fr. varius Fr. *Fomes* annosus Fr. applanatus Walh. conchatus Fr. fomentarius Fr. igniarius Fr. Lonicerae Weinm. lucidus Fr. marginatus Fr. pinicola Fr. populinus Fr. salicinus Fr. *Polystictus* albidus Fr. hirsutus Fr. perennis Fr. var. spelaea m. velutinus Fr. versicolor Fr. zonatus Fr. *Poria* contigua Fr. ferruginosa Fr. medulla-panis Fr. purpurea Fr. Radula Fr. sanguinolenta Fr. terrestris Fr. vaporaria Fr. vulgaris Fr. *Trametes* Bulliardi Fr. cinnabarina Fr. gibbosa Fr. Kachbrenneri Fr. odora Fr. Pini Fr. suaveolens Fr. *Daedalea* quercina Pers. unicolor Fr. *Merulius* aureus Fr. Corinm Fr. lacrymans Fr. fugax Fr. rufus Pers. tremellosus Schrad. *Porothelium* fimbriatum Fr. *Solenia* anomala Fr. ochracea Hoff. stipitata Fuck.

Agaricineae Fr.

Amanita caesarea Scop. Mappa Fr. muscaria Pers. pantherina Quel. phalloides Fr. rubescens Fr. solitaria Karst.

[1] Bäumler: Hegyi erdőkben.

vaginata Roz. *Lepiota* acutesquamosa Fr. amianthina Karst. cepaestipes Quel. cinnabarina Karst. clypeolaria Quel. cristata Quel. delicata Gill. graminea Gill. excoriata Quel. Friesii Quel. gracilenta Kromb. granulosa Quel. lenticularis Quel. naucina Fr. procera Quel. *Armillaria* Badhami Berk. mellea Quel. mucida Quel. *Tricholoma* acerbum Bull. albobrunea Quel. humile Quel. nudum Quel. personatum Quel. Russula Gill. Schumacheri Gill. sulphureum Quel. *Clitocybe* angustissima Gill. candicans Quel. Catinus Fr. cyathiformis Quel. dealbata Quel. ericetorum Quel. flaccida Gill. fragrans Quel. gilva Quel. hirneonala Quel. infuntibuliformis Quel. laccata Quel. maxima Quel. odora Quel- metachroa Quel. phyllophila Quel. splendens Fr. *Collibia* butyracea Quel. aquosa Quel. cirrhata Quel. conigena Quel. esculenta Quel. fusipes Quel. longipes Quel. radicata Quel. rancida Fr. stipitaria Quel. tenacella Quel. tuberosa Quel. velutipes Quel. *Mycena* Adonis Quel. alcalina Quel. capillaris Quel. cítrinella Quel. corticola Quel. crocata Quel. debilis Quel. filipes Quel. flavo-alba Quel. galericulata Quel. globosa Quel. inclinata Fr. Iris Berk. lactea Quel. leptocephala Quel. lineata Quel. luteo-alba Quel. polygramma Quel. pura Quel. stylobates Quel. *Omphalia* gracilima Quel. griseo-pallida Desm, hepatica Quel. pyxidata Quel. scyphoides Quel. *Pleurotus* algidus Quel. applicatus Quel. corticatus Quel. dryinus Quel. ostreatus Quel. perpusillus Quel. pulmonarius Fr. salignus Quel. strialulus Quel. ulmarius Ouel. *Hygrophorus* coccineus Fr. conicus Fr. eburneus Fr. miniatus Fr. obrusseus Fr. virgineus Fr. *Lactarius* acer Fr. blennius Fr. deliciosus Fr. hysginus Fr. pallidus Fr. plumbeus Fr. piperatus Fr. pyrogalus Fr. rufus Fr. torminosus Fr. trivialis

Fr. uvidus Fr. *Russula* alutacea Fr. aurata Fr. chameleontina Fr. emetica Fr. fötens Fr. fragilis Fr. heterophylla Fr. lepidoa Fr. lutea Fr. vesca Fr. virescens Fr. xerampelina Fr. *Cantharellus* aurantiacus Fr. cibarius Fr. cinereus Fr. muscigenus Fr. retirugus Fr. *Archenia* Auriscalpim Fr. *Marasmius* alliaceus Fr. androsaceus Fr. carpathicus Kalchb. epiphyllus Fr. languidus Fr. oreadus Fr. perforans Fr, peronatus Fr. prasiosmus Fr. remealis Fr. Rotula Fr. scorodonius Fr. splachnoides Fr. terginus Fr. urens Fr. *Lentinns* cochleatus Fr. Dunalis Fr. flabelliformis Fr. lepideus Fr. suffrutescens Fr. tigrinus Fr. *Panus* conchatus Fr. rudis Fr. stipticus Fr. torulosus Fr. violaceon-fulvus Quel. *Lenzitcs* abietina Fr. betulina Fr. *Schizophyllum* commune Fr. *Volvaria* bombycina Quel. *Annularia* laevis Krombh. *Pluteus* cervinus Quel. *Entoloma* sericeum Quel. *Clitopilus* popinalis Fr. Prunulus Fr. *Leptonia* calcybaea Gill. *Nolanea* conferenda Britz. *Claudopus* depluens W. Sm. variabilis W. Sm. *Pholiota* adiposa Quel. aurivella Quel. mutabilis Quel. praecox Quel. squarrosa Karst. *Inocybe* geophylla Karst. rimosa Karst. scaber Müll. *Hebeloma* crustuliniforme Karst. fastibile Sacc. *Galera* Hypnorum Kt. tenera Karst. *Tubaria* furfuracea Sm. inquilina Sacc. *Crepidotus* alveolus Lasch. applanatus Karst. Bulliardi Fr. mollis Karst. *Cortnacius* cinnamomeus Fr. cotoneus Fr. torvus Schäff. violaceus Fr. varius Fr. sanguineus Fr. *Paxillus* involutus Fr. Panuoides Fr, *Agaricus* arvensis Schäff. campester L. rusiophylla Lasch. silvaticus Schäff. *Stropharia* aeruginosa Karst. *Hypholoma* fasciculare Fr, sublateritium Fr. *Psilocybe* spadicea Fr. *Deconia* atro-rufa Sm. coprophila Bull. *Psathyra* fatua Fr. spadiceo-grisea Fr. *Bolbitius* Boltoni Fr. *Coprinus* atramentarius Fr. comatus Fr.

deliquescens Fr. domesticus Fr. ephemeroides Fr. fimentarius Fr. micaceus Fr. plicatilis Fr. radiatus Fr. stercorarius Fr. truncorum Fr. *Paneolus* campanulatus L. papilionaceus Quel. *Pasthyrella* atomata Karst. crenata Karst. disseminata Karst. gracilis Karst. subtilis Karst. *Gomphidius* glutinosus Fr. viscidus Fr.

Gasteromyceteae Willd.

Ityphallus impudicus F. *Nidularia* farcta F. *Cyathus* striatus Hoffm. vernicosum D. C. *Crucibulum* vulgare Tul. *Sphaerobolus* stellatus Tod. *Tylostoma* mammosum F- *Geaster* fimbriatus Fr. fornicatus F. granulosus Fuck. hygrometricus Pers. mammosus Chev. Schmideli Vitt. *Bovista* nigrescens Pers. plumbea Pers. *Lycoperton* Bovista L. caelatum Bull. furfuraceum Schäff. gemmatum Batsch. piriforme Schäff. *Scleroderma* Bovista F. verrucosum Pers. vulgare Homem. *Rhizopogon* luteolus F.

Gymonasceae Baran.

Exoascus alnitorquus Sadeb. Betulae Fuck. bullatus Fuck. Crataegi Sacc. deformans Fuck. flavus Sad. Pruni Fuck. Ulmi Fuck. *Taphrina* rhizophora Johans.

Perisporiaceae F.

Podlosphaera myrtillina Kunz. Oxyacanthae de By. tridactyla de By. *Sphaerotheca* Castagnei Lév. Epilobii de By. pannosa Lév. gigantiascus Bäuml. *Phyllactinia* suffulta Sacc. *Uncinula* Aceris Sacc. Prunastri Sacc. Salicis Sacc. *Microsphaera* Alni Wint. Astragali Sacc. Berberidis Lév. Ehrenbergii Lév. Evonymi Sacc. Grossulariae Lév. Lonicerae Wint. Lycii Sacc. *Erysisphe* Cichroracearum D. C. commu-

nis Fr. Galeopsidis D. C. Graminis D. C. Linkii Lév. Martii Lév. tortilis Fr. Tuckeri de By. Umbelliferarum *Eurotium* herbarorium Link. repens de By. *Anixa* truncigena Hoxm. *Perisporium* Bäumleri Rehm. funiculatum Preuss. *Apiosporium* pinophilum Fuck. *Capnodium* Saticinum Mont.

Spaeriaceae Fr.

Calosphaeria princeps Tul. *Nitschkia* cupularis Karst. *Quaternaria* Persoonii Tul. dissepta Tul. *Valsa* ambiens Sacc. ceratophora Tul. Cypri Tul. nivea Fr. leucostoma Fr. populina Fr. salicina Fr. Wint. sordida Nitsch. *Eutypa* flavo-virens Tul. lata Tul. spinosa Tul. *Eutypella* stellulata Sacc. *Diatrype* bullata Fr. disciformis Fr. Stigma Fr. *Diatrypella* favacea Ces. et de N, minuta Nitskh. quercina Nitsch. verruciformis Nitsch. *Chaetomium* elatum Kurz. *Sordaria* coprophila Ces. et de N. curvula Sacc. fimiseda Ces. et de N. minuta Fuck. *Hypocopra* humana Fuck. fimicola Sacc. macrospora Sacc. *Rosellinia* aquila de N. ligniaria Fuck. mammiformis Ces. et de N. pulveracea Fuck. Rosarum Niessl. thelena Rabenh. *Bombardia* fasciculata Fr. *Anthostoma* gastrinum Sacc. turgidum Nietsch. *Xylaria* digidata Grev. *Hypoxylon* Grev. longipes Nitsch. polymorphum grev. *Poronia* punctata Fr. *Ustulina* vulgaris Tul. Hypoxylon atropurpureum Fr. coccineum Bull. cohaerens Fr. multiforme Fr. serpens Fr. *Daldinia* concentrica Ces et de N. *Nummularia* nummularia Schröt. *Gnomoniella* fimbriata Sacc. idaeicola Sacc. tubaeformis Sacc. *Laestadia* Areolta Fuck. carpinea Sacc. *Mammiania* Coryli Ces et de N. *Guignardia* carpinea Schröt. seriata Bäuml. *Ditopella* fusispora Not. *Cryptosporella* chondrosperma Sacc. populina Sacc. hypodermia Sacc. *Sphaerelle* brassicicola Ces et de N.

depaceaeformis Ces et de N. Fagi Auersw. Fragrariae Sacc. Fraxini Niessl. genuflexa Auersw. Grossulariae Auersw. isariphora Ces et de N. lineolata de Not. maculíformis Auersw. Plypodii Fuck. Populi Auersw. punctiformis Rabenh. sparsa Auersw. sagedioides Wint. sentina Fuck. *Stigmadea* Robertiana Fr. *Didymella* cladophila Sacc. Rehmiana Bäuml. suberflua Sacc. Umbelliferarum Bäuml. *Gnomonia* Arnstadtiensis Auersw. errabunda Auersw. leptostyla Ces. et de N. setacea Ces et de N. vulgaris Ces et de N. *Melanopsamma* pomiformis Sacc. *Venturia* chlorospora Karst. ditricha Karst. inaequalis Wint. Potentillae Cooke. *Bertia* moriformis de Not. *Hercospora* Kornhuberi Bäuml. Tiliae Tul *Diaporthe* Arctii Nitsch. Betuli Wint. crassicollis Nitsch. Eres Nitsch. fasciculata Nitsch. fibrosa Fuck. leiphaemia Sacc. oncostoma Fuck. salicella Sacc. *Didymosphaeria* bruneola Niessl. fenstrans Wint. pusiola Rehm. *Massariella* Curreyi Sacc. Conspurcata Sacc. *Amphisphaeria* umbrina de Not. *Valsari* isitiva Ces et de N. rubricosa Sacc. *Massaria* foetans Fuck. inquinans F. marginata Fuck. Platani Ces. *Leptosphaeria* Artemisiae Auersw. Castagnei Sacc. clivensis Sacc. conferta Niessl. culmicolo Karst. culmifraga Ces et de N. culmorum Auersw. Doliolum Ceset de N. dolioloides Karst. dumetorum Niessl. Erygii H. Fab. Euphorbiae Niessl haematites Niessl. Libanotis Niessl. modesta Auersw. Nardi Ces et de N, ogilvensis B. et. Br. sparsa Sacc. Typhae Karst. vagabunda Sacc. *Melanoma* Pulvis pyrius Fuck. *Sporomia* gigantea Hans. intermedia Auersw. minima Auersw. *Aglaospora* profusa de Not. *Melogramma* spiniferium de Not. Bulliardi Tul. *Trematosphaeria* corticola Fuck. pertusa Fuck. *Sphaerulina* intermixta Sacc. *Hypospila* Pustula Fr. *Lasio-*

00067319

sphaeria hirsuta Ces et de N. Rhacodium de Not. *Leptospora* ovina Fuck. spermoides Fuck. *Zignoëlla* ovoidea Fr. Pulviscula F. Vitis Sacc. *Cryptoderis* lamprotheca Auersw. *Pleomassaria* siparia Sacc. *Karstenula* varians Sacc. *Calospora* platanoides Niessl. *Pleospora* Asparagi Rabenh. clematitis Fuck. Collatina Sacc. Dianthi de Not. herbarum Rabenh. infectoria Fuck. microspora Nissl. orbicularis Auersw. papaveracea de Not. vulgaris Niessl. *Pyrenophora* comata Sacc. trichostoma Fuck. *Teichospora* obducens Fuck. *Cucurbitaria* Amorphae Fuck. Berberidis Gray. elongata Gray. Laburni Ces. et de N. naucosa Fuck. *Fenestella* princeps Tul. Lycii Sacc. vestita Sacc. *Pleosphaeria* albidans Bäuml. *Ophiobolus* acuminatus Duby. herpotrichus Sacc. pellitus Sacc. Niesslii Bäuml. Periclimeni Sacc. porphyrogonus Sacc. rudis Rehm. *Sillia* ferruginea Karst. *Cryptospora* suffusa Tul. *Cryptoderis* melanostyla Wint.

Hypocreaceae de Not.

Eleutheromyces subulatus Fuck. *Polystigma* ochraceum Sacc. rubrum D. C. *Melanospora* chionea Corda, *Hypomyces* aurantius Tul. chrysospermus Tul. rosellus Tul. *Nectria* cinnabarina Fr. coccinea Fr. cucurbitula Fr. ditissima Tul. episphaeria Fr. Peziza Fr. Ribis Oud. terrestris Cron. sanguinea Fr. *Hypocrea* citrina Fr. *Hyponectria* Buxi Sacc. *Gibberella* pulicaris Sacc. *Pleonectría* berolinensis Sacc. Lamy Sacc. *Claviceps* microcephala Tul. purpurea Tul. *Cordyceps* militaris Link. *Epichloë* typhina Tul.

Dothideaceae Nitsch et Fuck.

Kulhemia moriformis Karst. *Phyllachora* Graminis Fuck. Heraclei Fuck. Juni Fuck. Pteridis Fuck. Ulmi Fuck.

Scirrhia rimosa Fuck. *Plowrightia* insculpta Sacc. ribersia Sacc. *Dothidéa* natans A. Zahlbr. *Dothidella* betulina Sacc. thoracella Sacc. *Euryachora* Stellariae Fuck. stellaris Fuck. *Homostegia* gangreana Wint.

Lophiostomaceae Sacc.

Lophiotrema nucula Sacc. praemorsum Sacc. semiliberum Sacc. *Lophiostoma* macrostoma Ces. et de N. *Lophidium* compressum Sacc.

Hysteriaceae Corda.

Glonium lineare de Not. *Hystcrium* pulicare angustatum Alb. et Sch. *Diachaena* faginea Fr. quercina Fr. *Hysterographium* Fraxini de Not. hiascens Rehm. *Hypoderma* virgultorum D. C. *Lophodermium* arundinaceum Chev. hysterioides Sacc. juniperinum de Not. macrosporum Rhm. nervisequum Rhem. Pinastri Chev. *Lophium* mytilium Fr. *Acrospermum* compressum Tode. *Colpoma* quercinum Wall.

Helelleae Swartz.

Morchella bohemica Kromb. conica Pers. esculenta Pers. gigas Pers. hybrida Pers. rimosipes D. C. *Helvella* crispa Fr. elastica Bull. fistulosa Alb. et Sch. lacunosa Afz. sulcala Afz. *Mitrula* cuculata Fr. phalloides Chev. viridis Karst. *Geoglossum* hirsutum Pers. ophioglossoides Sacc. *Spathularia* clavata Sacc. *Leotia* gelatiosa Hill. *Cudonia* circinans Fr.

Pezizeae Fries.

Acetabula vulgaris Fuck. *Geopysis* carbonaria Sacc. cupularis Sacc. *Aleuria* aurantia Pers. *Peziza* badia Pers. bruneo-atra Desm. cochleata L. pustulata Pers. vesiculosa Bull. *Otidea* grandis Rehm. leporina Fuck. onotica Fuck. *Discina*

repanda Sacc. *Pyronema* omphalodes Fuck. *Barlea* constellatio Sacc. convexella Sacc. Polytrichi Sacc. *Humaria* convexula Quel. granulata Quel. leucoloma Boud. Sabranskyana Bäuml. *Masropodia* Corium Sacc. macropus Fuck *Sarcoscypha* coccinea Jacq. *Lachnea* carneo-sanguinea Fuck. hemisphaerica Gill. scutellata Gill. theleboloides Sacc. umbrorum Gill. *Sclerotina* tuberosa Fuck. *Helotium* abacinum Karst. citrinum Fr. conformatum Karst. epiphyllum Fr. ferrugineum Fr. herbarum Fr. Humili de Not. serotinum Fr. *Phialea* acuum Rehm. cyathoidea Gill. fructigena Gill. phyllogena Sacc. promixella Sacc. rubicola Sacc. salicina Sacc. scutula Gill. sordida Sacc. Urticae Sacc. virgultorum Sacc. *Pezizella* conorum Rehm. leucella Sacc. *Pseudohelotium* Teucrii Fuck. *Cyathicula* coronata de Not. *Ciboria* amentacea Fuck. bolaris Fuck. caucus Fuck. echinophila Sacc. firma Fuck. *Chlorosplenium* aeruginosum de Not. versiforme Karst. *Pezicula* carpinea Tul. *Mollisia* amenticola Rehm. cinerea Karst. lignicola Rehm. melaleuca Sacc. *Pyrenopeziza* Crygii Fuck. Rubi Rehm. Tamaricis Sacc. *Tapesia* atrosanguinea Fuck. fusca Fuck. fusco-umbrina Sacc. livido-fusca Rehm. prunicola Fuck. Rosae Fuck. sanguinea Fuck. *Lachnella* albido-fusca Sacc. barbata Fr. corticalis. Fr. Lonicerae Fuck. *Desmazierella* acicola Lib. *Trichopeziza* leucophaea Rehm. nidulus Fuck. *Lachnum* acutipilum Karst. caliculaeformi Karst. *Dasysscypha* bicolor Fuck. cerina Fuck. clandestina Fuck. distinguenda Sacc. fuscescens Rehm. pulverulenta Sacc. virginea Fuck. *Scutula* epiblastematica Rehm.

Ascoboleae Boud.

Ascobolus denutatus F. furfuraceus Pers. glaber Sacc. immersus Sacc. *Saccobolus* depauperatus Rehm. Kerverni

Boud. versicolor Karst. *Ascophanus* carneus Boud. *Lasiobolus* equinus Karst. *Rhyparobius*crustaeuus pachyacus Rehm. *Zukalina* neglecta O. Kunz.

Dermateae Fr.

Dermatea Cerasi de Not. *Cenangium* Abietis Rehm. ligni Desm. Maydis Rehm. tiliaceám Fr. Ulmi Tul forma: quercus Bäuml. *Cenangella* pithya Sacc. *Scleroderis* fuliginosa Karst ribesia Karst. *Tympanis* conspersa Fr. pinastri Tul. Syringae Fuck. *Crumenula* sororia Karst.

Bulgarieae Fries.

Ombrophila Baeumleri Rehm. *Stamnaria* Equiseti Sacc. *Orbilia* coccinella Karst. chrysocoma Sacc. luteo-rubella Karst. rubella Karst. vinosa Karst. xanthostigma Fr. *Bulgaria* polymorpha Wettst. *Calloria* fusarioides Fr. *Coryne* sarcoides Tul.

Sticteae Fries.

Propolis faginea Karst. Naevi minutissima Rehm. *Ocellaria* aurea Tul. Xylographa paralella Fr. *Phragmonaevia* Peltigerae Rehm. *Stictis* radiata Pers. stellata Wallr. *Naemacyclus* niveús Sacc. *Lasiostictis* fimbriata Bäuml.

Phacidieae Fries.

Phacidium lacerum Fr. repandum Fr. *Pseudopeziza* cerastiorum Fuck. Medicaginis Sacc. Trifolii Fuck. *Trochila* craterium Fr. Populorum Desm. *Stegia* Ilicis Fr. *Fabrea* Ranunculi Karst. *Coccomyces* coronatus de Not. dentatus Sacc. Pini Karst. *Rhytisma* acerinum Fr. salicinum Fr.

Patellarieae Fries.

Durella melanochlora Rehm, *Karschia* lignyota Sacc. *Lecanidion* atratum Rabenh. *Heterosphaeria* Patella Grev. *Caldesia* Sabina Rehm. *Tryblidium* calyciforme Reb.

00067319

Calicieae Fr.

Roesleria pallida Sacc. *Coniocybe* furfuracea Ach. *Calicium* pusillum Fl. parietinum Ach. trabinellum Ach.

Sphaerioideae Saccardo.

Phyllosticta Atriplices Desm. Caprifoli Sacc. Catharthici Sacc. cornicola Rabenh. cruenta K. eupatorina Thüm. fraxinicola Curr. Hederae Sacc. hedericola Dur. et. M. Physaloes Sacc. populina Sacc. Polygonati Bäuml. prunicola. Sacc. stomacola Bäuml. Syringae West. Zahlbruckneri Bäuml. *Phoma* acicola Sacc. acuta Fuck. alliicola Sacc. complanata Desm. Cookei Pirott. Corni Fuck cryptica Sacc. demissa Sacc. detrusa Sacc. exigua Desm. Hennebergii J. Kuhn, herbarum West. juglandina Sacc. Lingam Desm. lophiostomoides Sacc. melaena Mont et D. oleracea Sacc. oncostoma Thüm. pinicola Sacc. ramealis Desm. samararum Desm. subordinaria Desm. vulgaris Sacc. *Dondrophoma* pleurospora Sacs. pruinosa Sacc. Pulvis-pyrius Sacc. *Macrophoma* Fraxini Dela. *Sphaeronema* cylindricum Fr. subtile Bon. *Vermicularia* Dematium Fr. Eryngii Fuck. Schoenoprasi Auersw. trichella F. Rabenhostia Tíliae F. *Placosphaeria* Campanulae Bäuml. Sedi Sacc. *Fusicoccum* pithyum Sacc. quercinnm Sacc. *Dothiorella* Berengariana Sacc, *Sirococcus* Zahlbruckneri Bäuml. *Cytospora* ambiens Sacc. ceratophora Sacc. chrysosperma Fr. clypeata Sacc. flavovirens Sacc. incerta Thüm. leucosperma F. leucostoma Sacc. nivea Sacc. rubescens F. translucens Sacc. *Coniothyrium* olivaceum Bon. *Sphaeropsis* caespitulosum Sacc. *Diplodia* Aesculi Lév. atrata Sacc. Auerswaldi Bäuml. Bekii Bäuml. Clematitis Sacc. Crataegi West. Grossulariae Sacc. Frangulae Fuck. Hederae. Fuck. Lantanae

Fuck. Licalis West. Ligustri West. lyciella Sacc. mamillana Fr. melaena Lév. microsporella Sacc. Mori West. profusa de Not. Pruni Fuck. Quercús Fuck. ramulicola Desm. Rehmii Bäuml. Rosarum F. Rubi Fr. spiraeina Sacc. seriata Auersw. subtecta F. tamariscina Sacc. thujana Peck. Tiliae Fuck. viticola Desm. *Diplodiella* faginea Bäuml. *Botryodiplodia* Fraxini Sacc. Saccardiana Bäuml. *Ascochyta* densiuscula Sacc. Lamiorum Sacc. maculans Fuck. phyllachoroides Sacc. *Actinonema* Rosae Fr. *Darluca* Filum Sacc. genistalis Sacc. *Hendersonia* arundinacea Sacc. conorum de Lac. Desmazieri Mont. Fiedleri West pulchella Sax. sarmentorum West. vagans Fuck. *Prosthemium* betulinum Kunz. *Stagonspora* aquatica Sacc. vexata Sacc. vexatula Sacc. *Camarosporium* aequivocum Coronillae Sacc. for. Spiraeae Bäuml. incrustans Sacc. Lycii Sacc. quaternarum Sacc. Robiniae Sacc. Viburni Bäuml. *Dichomera* mutabilis Sacc. *Septoria* Aesculi West alliicola Bäuml. Anemones Desm. Anthirrhini Desm. aquatica Sacc. Desm. Astragali Desm. candida Sacc. caricinella Sacc. Carthusianorum West. Chelidonii Desm. Clematitis Rob. Convolvuli Desm. cornicola Desm. Cruciatae Rob. curvata Sacc. Cytisi Desm. dimersa Sacc. Euphorbiae Guep. Ficariae Desm. Galeopsidis Sacc. Gei Rob. Hepaticae Desm. Holubyi Bäuml. Kalchbrenneri Sacc. lineolata Sacc. Melandryialbi Bäuml. Oenotherae West. Ornithogalae Oud. Pantocsekii Bäuml. Petroselini Desm. piricola Desm. plantaginea Pass. Podagrariae Lasch. Polygonorum Desm. Populi Desm. posoniensis Bäuml. quercina Desm. Rubi West. Saponariae Sav. salicicola Sacc. scabiosicola Desm. Scillae West. Senecionis West. Stachydis Rob. Stellariae Sacc. Syringae Sacc. Tanaceti Niessl,

00067319

urens Pass. Urticae Desm. Vincetoxi Aursw. Xanthii Desm. *Phleospora* Aceris Sacc. Mori Sacc. Ulmi Sacc. *Rhabdospora* Baeumleri Sacc. pleosporoides Sacc. *Micropera* Drupacearum Lév. Sorbi Sacc.

Leptostromaceae Sacc.

Leptothyrium areolatum Bäuml. Periclymeni Sacc. Populi Fuck. vulgare Sacc. *Piggotia* astroidea B. et B. *Melasmia* acerina Lév. *Pirostoma* circinans Fr. *Discosia* alnea Beck Artoceras Fr. maculicola Ger. *Entomosporium* maculatum Lév.

Excipulaceae Saccardo.

Excipula Galii Lash. nervisequa Fr. *Heteropatella* lacera *Dothichiza* ferruginosa Sacc. populea Sacc. *Sporonema* Platani Bäuml. strobilina Desm. *Dinemasporium* graminum Lév. decipiens Sacc. hispidum Sacc. *Plosporopsis* strobilina Oerst.

Melanconieae Berk.

Cloeosporium ampelophagum Sacc. arvense Sacc. Betulae Mont. circinans Fuck. cylindrospermum Sacc. Helicis Oud. lagenarium Sacc. Louisiae Bäuml. nervisequium Sacc. pachybasium Sacc. paradoxum Fuck. pruinosum Bäuml. Ribes Mont. Salicis West. Tiliae Oud. Blenoria Buxi Fr. *Cylindrosporium* Padi Karst. *Cryptosporium* coronatum Fuck. Euphorbiae Hohn[1] lunulatum Bäuml. Neesii Cord. viride Bon. *Libertella* betulina Desm. faginea Desm. *Naemaspora* crocea Sacc. Corchori Sacc. microspora Desm. nigrificans Sacc. *Melanconium* bicolor Ness. betulinum Schum. Desmazieri Sacc. juglandinum Sacc. pallescens Bäuml. *Didymosporium* Carpini Cord. *Marsonia* Daphnes forma *Passerinae* Bäuml. Delastrei Sacc. Juglandis Sacc. Potentillae Fisch. truncatula Sacc.

[1] Dr Zahlbruckner „Sorerdő“ Szt.-György, in caulibus Euphorbiae palustris.

Stilbospora angustata Scc. Kickxii West. *Asterosporium* Hoffmanni Kunz. *Coryneum* acerinum Bäuml. disciforme Kunz. Kunzei Cord. microstictum B. et B. *Steganosporium* compactum Sacc. piriforme Cord. *Pestalozzia* pezizoides de Not. Veneta Sacc.

Hyhomyceteae Martius.

Microstroma album Sacc. Juglandis Sacc. *Fusidium* griseum Link. *Monilia* candida Bon. cinerea Bon. fructigena Pers. *Cylindrium* flavovirens Bon. *Oidium* erysiphoides Fr. leuconium Desm. monilioides Link. *Aspergillus* candidus Link. flavus Link. glaucus Link. *Penicillium* glaucum Link. plicatum Bon. *Sporotrichum* byssinum Link. densum Link. flavissium L. grisellum Sacc. sulphureum Grev. *Botrytis* acinorum Pers. Bassiana Bals. cinerea Pers. elegans Link. vulgaris F. *Ovularia* obliqua Oud. Veronicae Sacc. *Sepedonium* chrysospermum F. Verticillium Aphidis Bäuml. *Trichothecium* roseum Sacc. *Cephalothecium* candidum Bon. *Didymaria* Ungeri Cord. forma Melandri Bäuml. *Dactylium* dendroides Fr. *Didymopsis* Helvellae Sacc. *Ramularia* calcea Ces. cylindroides Sacc. Geranii Fuck lactea Sacc. Lampsanae Sacc. Leonuri Sacc. macrospora Fres. pratensis Sacc. sambucina Sacc. Tulasnei Sacc. Urticae Ces. *Cercosporella* cana Sacc. *Coniosporium* Physciae Sacc. socium Sacc. *Torula* antennata Pers. herbarum Link. moniloides Cord. *Hormycium* pithyophilum Sacc. *Gyroceras* Plantaginis Sacc. *Stachybotris* alternans Bon. *Peryconia* pycnospora Fres. *Trichosporium* calcigenum Sacc. *Dematium* hispidulum Fr. *Hadrotrichum* Phragmitis Fuck. *Helicotrichum* obscurum Cord. *Bispora* moniloides Cord. *Fusicladium* dendricum Fuck. *Scolecotrichum* graminis

00067319

Fuck. *Polythrincium* Trifolii Kunz. *Cladosporium* elegans Penz. herbarum Linc. graminum Cord. *Polydesmium* exitiosus Kühn. *Helminthosporinm* macrocarpum Frev. Tiliae Fr. velutinum Link. *Cercospora* beticola Sacc. Campi-Silii Spey. depazoides Sacc. dubia Wint. Epilobii Sacc. ferruginea Fuck. Mercurialis Pass. Impatientis Bäuml. microspora Sacc. neriella Sacc. Resedae Fuck. Violae Sacc. viticola Sacc. *Heterosporium* echinulatum Cook. gracile Sacc. Ornithogali Sacc. *Sporoschisma* mirabile B. et B. *Dendryphyum* toruloides. *Fies. Napicladium* arundinaceum Sacc. Tremulae Sacc.[1]) *Coniothecium* betulínum Cord. *Macrosporium* commune Rab. heteronemum Sacc. *Mystrosporium* polytirichum Coock. *Alternaria* tenuis Nees. *Fumago* vagans Pers. *Stibum* erythrocephalum Ditm. *Coremium* glaucum Fr. *Isaria* brachiata Schum. farinosa Fr. umbrina Pers. *Graphium* rigidum Sacc. *Stysanus* stemonites Cord. *Isariopsis* griseola Sacc. alborosella Sacc.

Tuberculariеae Ehrenberg.

Tubercularia Berberidis Thüm. confluens Pers. vulgaris Tod. *Tuberculina* persicina Sacc. *Illosporium* carneum Fr. roseum Mart. *Aegirita* candida Pers. torulosa Sacc. *Sphacelia* typhina Sacc. *Cylindrocolla* Urticae Bon. *Sphaeridium* candidum Fuck. *Vulutella* gilva Sacc. *Patellina* cinnabarina Spey. *Periola* tomentosa Fr. *Fusarium* album Sacc. equisetorum Dem. heterosporium Sacc. incarnatum Sacc. lateritium Nees. minimum Fuck. roseum Link. sambucinum Fuck. sarcochroum Sacc. Solani Sacc. *Epicoccum* neglectum Dem. purpurascens Ehrenb. *Hymenopsis* trochiloides Sacc. *Exoporium* Tiliae Link. *Chaetostroma* atrum Sacc. *Myrothecium* inundatum Tode. roridum Tod.

Myelia sterilia.

Sclerotium complanatum Tod. durum Pers. Muscorum Pers. pubcscens Pers. Pustula D. C. rhizodes Auersw. sanguinem Fr. Semen Tod. *Ectostroma* Liriodendri Fr. *Rhizomorpha* chordalis Ach. *Anthina* purpurea Fr. *Ozonium* auricomum Link. *Rhacodium* cellare Pers. *Hypha* bombycina Pers. flabellata Pers. papyracea Rabenh. *Xylostroma* giganteum Tod.

Lichenes

összeállította *Bäumler J. A.*

Hivatalos elfoglaltság és tudományos munkálatok miatt, legnagyobb sajnálatomra Zahlbruckner A. dr. custos úr nem teljesíthette ezen munkát és ennélfogva az ő becses engedélye folytán magam kénytelen vagyok e feladat teljesítésére vállalkozni. Az idevonatkozó lelhelyek találtatnak: Zahlbruckner A. dr. „Zur Flechtenflora des Pressburger Komitates“ című — a pozsonyi orvos- és természettudományi egyesület közleményei 1892—93. évf. Újfolyam VIII. (az egész sorozat XVII. kötete) 19—73. és 273—284. old. valamint 1897—98. évf. Újfolyam X. (az egész sorozat XIX. kötete) 16—29. old. és 1904. évf. Újfolyam XVI. (az egész sorozat XXV. kötet) 119—131 oldalán megjelent közleményekben.

Usneacei.[1]

Usnea articulata Hoffm. barbata var florida E. Fr. var. hirta E. Fr. var. dasypoga E. Fr. longissima Ach. plicata Hoffm. *Alectorta* implexa Nyl. var. cana Nyl. ochroleuca Nyl. prolixa Nyl. *Evernia* divaricata Ach. prunastri Ach. *Ramalina* fraxinea Ach. form. ampliata Ach. populina Wain. pollinariAch a.

[1] Genera nach Th. Fries, Species alphabetisch.

Cladoniacei.

Stereocaulon coralloides var. dactylophyllum Th. Fr. tomentosum var. alpinum Th. Fr. var. campestre Körb. *Cladonia* bacíllaris Nyl. Botrytes Hoffm. cariosa Sprgl. chlorophaea Schaer. coccifera Willd. deformis Hoffm. degenerans Sprgl. for. ulophylla Walr. deligata Flk. digitata Schaer. fimbriata E. Fr. var. tubaeformis Hoffm. for. prolifer Hoffm. Floerkeana Sommrf. furcata Schrad. var. racemosa Flk. var. pinnata Wain. gracilis Coem. var. asper Flk. var. chordalis Flk. var. cornuta Schaer. macilenta Hoffm. pyxidata var. neglecta Schaer. rangiferina Web. rangiformis var. pungens Wain. squamosa Hoffm. sylvatica Hoffm. uncialis Webb.

Peltideacei.

Peltidea aphtosa Ach. venosa Ach. *Solorina* crocea Ach. saccata Ach.

Parmeliaeei.

Lobaria linita Wan. pulmonaria Hoffm. *Cetraria* cucullata Ach. glauca Ach. islandica Ach. pinastri Gray. saepincola Ach. tenuissima Wain. *Solorinella* asteriscus Anzi. *Parmelia* caperata Ach. cetrarioides Nyl. conspersa Ach. for. isidiata Leight. conspurcata Wan. diffusa Th. Fr. dubia Schaer. furfuracea Ach. isiodiotyla Nyl. olivacea Ach. for. aspidota Poetsch. var. elegantula A. Zahlbr. for. fuliginosa Nyl. var. laetevirens Nyl. for. prolixa Nyl. for. subaurifera Nyl. for. verruculifera Nyl. *Physcia* aipolia Nyl. for. caesiopruinosa Arn. caesia Nyl. ciliaris D. C. lithotea Nyl. for. sciastrella Nyl. pityrea Nyl. var. enteroxanthella Harm. obscura Nyl. var. Georgiensis A. Zahlbr. var. orbi-

cularis Th. Fr. pulverulenta Nyl. stellaris Nyl. tenella Nyl. *Xanthorta* candelaria Arn. parietina Th. Fr.

Umbilicariacei.

Gyrophora hirsuta Ach. polyphylla Turn. *Umbilicaria* pustulata Hoffm.

Lecanoracei.

Caloplaca Agardhiana Flag. arenaria A. Zahlbr. aurantiaca var. diffracta Lojka. callopisma for. radiata Th. Fr. caesiorufa A. Zahlb. cerina Th. Fr. var. chlorina Zwackh. decipiens A. Zahlbr. ferruginea Th. Fr. a. genuina Th. Fr. fuscoatra A. Zahlbr. murornm Th. Fr. for. pulvinata A. Zahlbr. pyracea Th. Fr. variabilis Th. Fr. vitellina Th. Fr. a. genuina Th. Fr. var. corruscans Th. Fr. *Rinodina* confragosa Koerb. discolor for. candida Arn. exigua Arn. Kornhuberi A. Zahlbr. oreina var. Mougeotioides A. Zahlb. pyrina Arn. *Acarospora* fuscata Arn. *Lecanora* albella Ach. var. cinerella Flk. var. angulosa Nyl. argopholis Ach. atra a. vulgaris Körb. atrynea Nyl. badia Ach. carpinea Wain. cateilea Th. Fr. cinerea Smmrf. circinata Ach. crassa Ach. crenulata Nyl. fulgens Ach. Garovaglii A. Zahlbr. gibbosa Nyl. glaucoma Ach. Hageni Ach. var. umbrina Krplh. intumescens Kbr. piniperda Kbr. for. glaucella Kbr. saxicola Slenh. a. vulgaris Fr. scrupulosa Ach. subcarnea Akh. subfusca Ach. var. allophana Ach. var. chlanora Ach. var. campestris Schaer. var. geographica Mass. var. glabrata Ach. var. Parisiensis Nyl. sulphurea Ach. subravida Nyl. varia Ach. a. vulgaris Kbr. *Lecania* cyrtella Th. Fr. dimeria Th. Fr. Nylanderiana Mass. Rabenhorstii Arn. *Hematomma* ventosum Mass. *Icmatophila* aeruginosa Trevis. *Diploschistes*

scruposus Norm. var. bryophilus Müll. var. flavescens A. Zahlbr. *Pertusaria* amara Nyl. communis D. C. leioplaca Schaer. *Phlyctis* agelaea Kbr. argena Walb.

Lecideacei.

Sphyridium byssoides Th. Fr. *Beomyces* roseus Pers. *Toninia* aromatica Mass. *Bacidia* albescens Zwakh, atrosangiunea Zwakh. fuscorubella Arn. vas. polychroa Th. Fr. inundata Kbr. incompta Anzi for. luxurians A. Zahlb. muscorum Arn. rosella de Not. rubella Mass. vermiformia Th. Fr. umbrina var. compacta Th. Fr. *Bilimbia* borborodes Kbr. hypnophila Th. Fr. trisepta Kbr. *Biatorella* moriformis Vh. Fr. simplex B. et B. *Xanthocarpia* ochracea Mass. *Lecidea* albocoerulescens Schaer. coarctata Nyl. var. elachista Th. Fr. var. terrestris Leigth. crustula Kbr. enteroleuca Nyl. for. pungens Arn. flexuosa Nyl. aeruginosa Macd. fuliginea Ach. fuscoatra Fr. var. fumosa Th. Fr. gophana Nyl. lurida Ach. macrocarpa Th. Fr. olivacea Arn. ostreata Schaer. parasema Nyl- var. areolata Duf. var. rugulosa Ach. platycarpa Ach. for. steriza Kbr. sarcogynoides Kbr. symmictella Nyl. turgidula E. Fr. uliginosa Ach. *Catillaria* atropurpurea Th. Fr. Boutellii A. Zahlbr. globulosa Th. Fr. glomerella Th. Fr. *Acthrospora* acclinis Kbr. *Buellia* alboatra var. ambigua Th. Fr. var. vulgata Th. Fr. for. athroa Th. Fr. for. corticola Th. Fr. Dubyana Kbr. myriocarpa de Not. var. aquata Fr. var. chloropolia Th. Fr. punctiformis Mudd. parasema de Not. var. saprophila Körb. var. vulgaris Th. Fr. Schaereri de Not. scabrosa Körb. *Rhizocarpon* distinctum Th. Fr. geographicum D. C. for. contigua Fr. Montagnei Körb,

00067319

Caliciacei.

Calicium parietinum Ach. pussillum Flk. roscidum Flk. salicinum Pers. trabinellum Ach. *Chaenotheca* stemonea Zwackh. trichialis Th. Fr. var. cinerea A. Zahlbr. *Coniocybe* farinacea Nyl. furfuracea Sch. var. sulphurea Fr. nivea Arn. *Thamnolia* vermicularis Schaer.

Endocarpacei.

Dermatocarqon miniatum. Thr. Fr. *Endocarpon* pusillum Hedw. *Thrombium* epigaeum Wallr. *Endopyrenium* monstrosum Koerb. *Thelidium* papulare Arn, *Microglaena* Baeumleri A. Zahlbr. *Staurothele* clopima Norm. *Verrucaria* aethiobola Whlg. cataleptoides Nyl. calciseda D. C. dolomitica Mass. Dufourei D. C. fusca Pers. Leightoni Mass. nigrescens Pers. rupestris Schrad. *Thelocarpon* epilobium Nyl. intermediellum Nyl. prasinellum Nyl.

Gyalectacei.

Gyalecta truncigena Hepp. *Secoliga* gyalectoides Mass. *Pachyphialea* carneola Arn. *Phialopsis* ulmi Arn.

Graphidacei.

Graphis dentritica Ach. scripta Ach. for. limitata Sch. var. pulverulenta Ach. var. rugosa Ach. var. serpentina Nyl. *Opegrapha* atra Pers. hapaloides Nyl. herpetica Ach. rufescens Pers. saxicola Ach. for. dolomitica Arn. varia Pers. var. lichenoides Pers. var. pulicaris Fr. var. signata Fr. viridis Pers. *Melaspile* megalyna Arn. *Arthonia* mediella Nyl, patellulata Nyl. punctiformis Ach. for. quinqueseptata Ohl, radiata Th. F. *Arthothelium* spectabile Mass.

Pyrenalucei.

Sychnogonia Bayrhofferi Körb. *Segestria* chlorotica Th. Fr. Thuetii A. Zahlbr. *Pyrenula* leucoplaca a. chrysoleuca

Fr. nitida Ach. var. aquata A. Zahlbr. *Acrocordia* conoidea Körb. gemmata Körb. glauca Körb. *Microthelia* micula Körb. *Arthopyrenia* atomaria Arn. Cerasi Mass. cineraopruinosa Körb. pluriseptata A. Zahlbr. *Leptorhaphis* epidermidis Th. Fr.

Peltigeracei.

Nephromium tomentosum Nyl. var. rameum Nyl. parile Nyl. *Peltigera* canina Hoffm. for. ulophylla Wallr. horizontalis Hoffm. polydactyla Hoffm. scutata Körb. spuria D. C.

Stictinacei.

Stictina fuliginosa Nyl.

Pannariacei.

Pannaria nebulosa Nyl. for. coronata Nyl. *Parmeliella* microphylla Müll.

Collemacei.

Collema flaccidum Ach. granosum Schaer. plicatile Ach. pulposum Ach. tenax Ach. *Leptogium* atrocoeruleum var. pulvinatum Arn. tenuissimum Körb.

* * *

Moszatok közül észleltettek.

I. Schizophytaa. — Chroococceae.

Chroococcus turgidus, macrococcus; *Synechococcus* aeruginosus; *Gleothece* linearis; *Aphanothece* stagnina; *Microcystis* marginata; *Clathrocystis* aeruginosa; *Gomphospheara* aponina; *Chamaesiphonaceae: Pleurocapsa* cuprea; *Oscillatoriaceae*; *Oscillatoria* limosa, tenuis; *Spirulina* major; *Phormidium* tenue; *Simploca* dubia; *Inactis* pulvinata, fasciculata; *Nostocaceae*; *Nostoc* paludosum; verrucosum; *Anabaena* flos aquae; *Cylindrospernum* majus; *Scytonemaceae: Plectonema* nostocorum; *Tolypothrix* distorta; *Stigonemataceae*: *Calothrix* ascendens; *Rivularia* natans minutula.

II. Euphycaaeakból; Pleurococcaceae. Pleurococcus vulgaris; *Stichococcus* bacillaris; *Raphidium* polymorphum; *Scenedesmus* quadricauda. *Tetrasporaceoe*: *Gleocystis* gigas; *Palurella* mucosa; *Botryococcus* Braunii; *Protoccaceae*: *Protococcus* infusionum; *Characium* subulatum; *Pediastrum* integrum, boryanum; *Hydrodictyon* utriculatum; *Volvocaceae: Chlamydomonas* Ehrenbergii; *Polytoma* uvella; *Gonium* pectorale; *Pandorina* morum; *Volvox* globator, aureus; *Confervoideae; Ulvaceae; Enteromorpha* intestinalis; *Hormidium* flaccidum; *Ulothrix* zonata, subtilis; *Conferva* bombycina; *Microspora* amoena; *Chaetophoraceae Drapanaldia* glomerata; *Chaetophora* pisi formis; *Stigeoclonium* tenue; *Aphanochaeta* repens; *Microthamnion* Kützingianum; *Oedogohniaceae: Oedogonium* capillare; *Bulbochaete* setigera, pygmaea; *Coleochaetaceae*: *Coleochaetc* pulvinata; *Cladophoraceae Rhizoclonium* hieroglyphicum, fontinale; *Cladophora* fracta, crispata, glomerata, fluitans; *Botrydiaceae*: *Botrydium* granulatum; *Vaucheriaceae*: *Vaucheria* dichotoma, sessilis, terrestris; *Conjugatae*: *Desmidiaceae*: *Desmidium* Swartzii; *Closterium* obtusum, acerosum, lunula, costatum, striolatum, cornu, Dianae; *Penium* navicula; *Tetmemorus* laevis; *Arthrodesmus* convergens; *Cosmarium* cucurbita, quadratum, Meneghinii; *Euastrum* pectinatum, elegans; *Staurastrum* punctulatum, dejectum, teliferum. *Zygeaemacea*: *Spirogyrn* affinis, porticalis; *Mongeotia* genuflexa; *Zygnema* cruciatum, stellinum.

Kovamoszatok Bacillariaceae:

Pinnularia nobilis, major, gibba, borealis, viridis, oblonga, radiosa, acuta, gracilis, lanceolata, mesolepta; *Stauroptera* cardinalis, divergens, parva, Brebissonii; *Navicula* cryptocephala, cuspidata, ambigua, rhynchocephala, tumida, inflata, dicephala, elliptica, amphisbaena, firma, producta,

00067319

affinis, limosa, crassinervia, appendiculata, gracilis, lanceolata, viridula, vulpina, bacillum; *Stauroneis* amphilepta, Phoenicenteron, Smithii, anceps; *Vanheurckia* vulgaris; *Pleurosigma* attenuatum, acuminatum, scalproides; *Cymbella* amphicephala, cuspidata, gastroides, Ehrenbergii, lameolata; *Encyonema* prostratum, caespitosum; *Amphora* ovalis, affinis, pediculus; *Cocconeis* pediculus, placentula; *Gomphonema* acuninatum, constrictum, angustatum, capitatum; *Rhoicosphenia* curvata; *Achnanthes* minutissima, affinis; *Achnanthidium* flexellum; *Nitzschia* acicularis, amphioxys, amphibia, augustata, apiculata, frustulum, hungarica, levidensis, linearis, sigmoidea; *Amphipleura* pellucida; *Surirella* angusta, minutissima, ovalis, ovata, panduriformis, pinnata, spiralis; *Cymatopleura* apiculata, Solea; *Campilodiscus* spiralis, noricus; *Diatoma* vulgare; *Meridion* circulare; *Odontidium* mutebile; *Fragilaria* capucina, virescens; *Synedra* capitata, Ulna, amphirhinchus, splendens; *Tabellaria* flocculosa, fenestrata; *Epithemia* turgida; *Rhopalodia* gibba; *Eunotia* gracilis; *Ceratoneis* arcus; *Melosira* varians, distans.

* * *

FÖLDTANI VISZONYOK.

Pozsony és vidékének földtani viszonyait Partsch P. Kenngott A., Cžyžek J., Pettkó J., Stur D., Paul C. M., Foetterle F., Fuchs T., Toula F., Kornhuber A, s legújabb időben Schaffer X., Beck H. és Vetter H. munkálatai a legkimerítőbben ecsetelik.

A Kis Kárpátok összefüggő egészet képeznek a hainburgi hegységgel és azáltal felette érdekessé válnak, hogy

az Alpesekkel való összefüggésük még mai napig is teljesen kiderítve nincsen.

A hegység szerkezete valóban bonyolódottnak mondható, mit Beck és Vetter legújabb időben szerkesztett és közzétett földtani térképük a legjobban bizonyítjak.

A hegységben megkülömböztetjük:

a) A jegeces alapkőzetet.

b) A Permhoz tartozó homokkő, Quarcit, Arkosa és alapconglomeratokat.

c) A Triashoz sorolandó a werfeni kőzetek és homokkövek, Melaphir a Vizokai, Raxthurni, Wetterlingi és a Havranica mészkő, Dolomit, tarka keuper és a kösseni kőzeteket.

d) A lias jurai krinoidmészkő, a borostyánkői szarúkőmészkő a máriavölgyi mész és márgapalák.

e) Felső krétához tartozó gossaui margák.

f) Ó harmadkori numulitconglomeratokat, eocaeni és oligocaeni homokkő.

g) Ujabb harmadkori Lajta mészkő, konglomerátok sarmati homok, tályog és paludina homok.

h) Diliuviumi és alluviumi lerakodások mint kavics, homok és lősz.

A jegeces alapkőzet. A hainburgi hegyektől Dévényen a Konyha felett emelkedő Biala Skáláig huzodó hegyláncolat alaptömege főképen *granit,* mely sajátságosan inkább a hegység keleti részét alkotja. — *Diorit* észlelhető Pozsony mellett a bimbóházak, Mélyút és Kalvária hegyen. *Gneisz* a Nemesvölgy felett emelkedő Hindler-hegyen Pozsony mellett pedig a Vaskutacskától keleti irányban a Frauenbilden, a Schin-úti vadászlakon át Récséig, továbbá a Lim-

00067319

bach és Bazin felett emelkedő a Dreisteineren és a Babán. *Jegeces* pala kőzetekből épült részben a dévényi várhegy, a Braunsberg éjszak keleti oldala a Széleskút feletti Glavica és die Köpfe, Besztercétől keletre Ceria, Cimbal és Szantóhegy, a Javorhegy, Szamárhegy, Hruby vrch, Gasparova, Kokočin, Drinova hora, Smelech, Gr. Scharfenberg, Lozorno, Almas és Konyha felett, továbbá nyugaton a Drei Eichenberg, Wagnerberg, a Cajlai kis Kogel, Limbach és Modor felett; továbbá a Trausnit, Dolinki, Fugelka és Sankova, Királyfalva és Dubova felett; a Prudki vrsek, Praznice, Nova hora, Spiegelberg és Bolehlav, Cseszte, Ottó- és Alsó és Felső Diós felett.

A perm formátióhoz tartozó quarcit, homokkő és arkosa képletek a jegöcös alapkőzetet mint hatalmas lerakodmány fedik. Ezek észlelhetők a Hainburg melletti Braunsbergen a dévényi várhegyen, a dévényi Nagytető keleti oldalán a Klafterbründltől éjszakfelé az akolig, Borostyankő vidéken a Szántóihegy nyugati oldalán Borostyánkő, Starehajne, Kamenec, Vrški Vrchne čiste, Ostrovec, Spalenisko, Vrski Panske čisto, Lipy, Szamárhegy, Kasparova, Stomfa, Lozornó, Almás és Pernek felett. — A hegyek nyugati oldalán pedig Cajla feletti nagy és kis Koglin, Vaskapu, modori Kogel, Kukla, Pila felett evvel szemben a Vöröskő vári oldal — Ottóvölgy feletti Klokočina, Bolehlav-hegyen.

Triashoz tartozó kőzetekkel, milyenek a werfeni és grödeni kőzetek, Melaphir, a raxthurni, visokai, wetterlingi és Havrana skalai mészkő, a wetterlingi homokkő, a Dolomit, Rauchwache; tarka Keuper és a kössöni lerakodmányok csakis hegységünk legéjszakibb Konyha, Sándorf, Nádas, Cseszte közötti részében találkozunk.

Igy az alsó Triashoz tartozó *werfeni és grödeni* kőzetek: Konyhától Losoncz-Szomolány felé éjszakkeleti irányban Peterklin, Raxthurn, Klokočava, Vidata és Tatarskán.

Melaphir észlelhető: Széleskúttól Szomolány félé éjszakkeleti irányban Raxthurn Klokočova, Vidata és Medzi Dubin.

Visokai és raxthurni mészkő: Konyhától Losoncfelé éjszakkeleti irányban Rozsnyova, Visoka, Bila Skala, Geldek, Geletek, Polamane, Sivanecen; Széleskút, Detrekő-Váralja, Detrekő Szent Miklós felett a Raxthurn, Kamena, Roborszka, Javorinki és Černa Skalan.

Wetterlingi mészkő Rohrbachnál Vajarszkan, továbbá Széleskúttal éjszakkeleti irányban Szomolányig Petroch-Baborska, Korlatoka, Javorinski, Hlavina, Ohrad, Wetterlingen; Detrekő Szent Péter felett: Zsaludni, Jezsovka; Sandorf felett: Osečnik.

Havrana Skala mészkő Detrekő Szent Miklóstól Szomolányig éjszakkeleti irányba Hlavina, Burian, Havranica, továbbá Sándorfnál Hrubi Kamenec és Osečnik.

Dolomit: Detrekő Szent Miklósnál Hajka, Hola Hora, Smolarov; továbbá Mária Luki majortól éjszakkeleti irányban Nádasig Zavoski, Biala Hora, Barvinek, Holibrech.

Rauchwacke: Konyhától éjszakkeletre Losoncig Holind, Kunstock Geldeck, Polamane, Komperek.

Farka Kenper: Konyhától éjszakkeletre Losoncig Bartolova, Ostri Vrch, Zameček, Holind, Kunstock, Geldeck, Langerberg, Komperek.

Kössöni képződmények Konyha felett Pristolek, Visoka, Holind; Mesacsna, Langer Berg, Komperek és a Jahodnik legkeletibb oldalán Losonc felett, továbbá Szomolánynál a Kalvária hegyen.

00067319

Lias-Jura formátióhoz tartozó kőzetek és pedig Krinoida mészkő, szarúmészkő, a magas tátrai mészkő, a Mária völgyi mész és márgapalak hegységünkben a hainburgi hegyektől éjszakfelé Szomolányig észlelhetők.

Krinoidamészkő csakis a hegység északi részénen észlel-tetett Bartelován Konyha felett, innen éjszakkeleti irányban a Pristodolek nyugati oldalán, a Kunstock és Polamane hegyen, Losonc és Szomolány között elterülő Jahodnik, Drin és Cejtach hegyen.

Szarumészkő és magas tátrai mészkő előfordul a Németóvár feletti Pfaffenberg, a Hundsheimer Bergen, a Spitzer Bergen Nemesvölgytőlnyugatra, a Brauns Bergen Hainburgtól éjszak-keletre; a dévényi várhegy éjszaki oldalán, a dévényi Nagy tető éjszaknyugati oldalán Dévénytől a vasút melletti Ce-mentgyárig, Dévény-Újfalu mellett a hires Sandberg nyugati oldalán, Dévény-Újfalun a falu éjszaki végén; Borostyánkő felett éjszakra a Holisko, Okopane, Vrchnečisto, Ostrovec, Spalenisko, Vóloviskón; Lozornótól keletre Pauskečísto, Javorhegy, Szamárhegyen; Almástól keletre Turecky hegyen, Heckstetunon; Perneck felett a Drinova hora, Bačkorovan; Konyhától éjszakkeleti irányban Losoncig: a Roznyova, Ostri vrch, Visoka, vadászkástély Zamcsek, Holind, Kun-stock, Langer Berg, Jelenivršek, Losoncfalu, Medzi dubi és Cejtachon Szomolány felett: Cajla felett Pálffy major, Pfaffenlöcher, Kampel, Cajlai nagy Kogel; Királyfalva felett Dolinki; Pila felett: Lipova; Ottóvölgy alsó és felső Diós felett éjszakkeleti irányban Glatz, Boraj, Sove, Rovna, Ribnikarkán és mint legkeletibb végpont a Sinavec hegyen.

Máriavölgyi mészkő és márga pala. Lelőhelyei: Besz-tercétől éjszakkeletre Holi vrch, Mária-völgy, Szántóhegy,

Vrchna Hora, Borostyánkő; Lozornó felett Hrabnik, Spalenisko, Lintava, Bukoviną; Almástól keletre, Hrubi vrch, Kaniovske; Heckstun Pernektől délre; Zabite vadászlaknál Ottó-völgytől nyugatra.

Ó harmadkori numulitrétegek észlelhetők: Nadasrárboktól (Rohrbach) keletre a Vajarszkán és Dubrava major felett; Széleskúttól éjszakkeleti irányban Betlehemtől Detrekőváraljain át Detrekő Szent Miklósig kis Rachsthurn, Peterscheib, Hola Hora; Bikszardon Brezina majortól keletre Kravarova, Svati Duch.

Eozan és Oligocaen homokkő előfordul Széleskúttól éjszakkeleti irányban Sándorfig: Dubrava Major, Széleskút, Detrekő váralja, Detrekőváraljai várom, Detrekő Szent Miklós, Horka, Hlavina, Mária Luki, Dubova, Brezina major, Bikszárd, Veliki, Mali Podkamenec, Hruby Kamenec, Sladkohušček, Vrchnidil.

Fiatalabb harmadkori lerakodások mint tengerparti képződések a hegység szélei s kivált annak nyugati a Morva felé eső részén észlelhetők; *Lajta mészkőből* épült részben a hundsheimi hegy déli oldala a Hainburgi várhegy éjszaki oldola, a dévényi Nagy tető nyugati oldala Dévény-Ujfaluig — a Nagy tető keleti Hidegkút felé néző része; Maasztól keletre a Sucha Hora; Rohrbach felett Vajarszka.

Harmadkori görgeteg, kavicstömegek és torolmányok észlelhetők a Hidegkút és Lamacs közötti horpadásban Hrubi Ples; Stomfa felett Vrchna hora, Oheg; Lozornonál Bukovina; Perneknél Duby; Konyhanál Chudi vrch; Rohrbachnál Kralovi vršek és Vajarszka; Korlatkő felett Lipovi vrch; Nádas felett Rakova dla; Ottóvölgy.

00067319

Harmadkori sarmat homok. Nemesvölgynél a Spitzer Berg alján; Hundsheimnál; Rohrbachnál Dubrova major alatt; Széleskútból éjszakfelé a hegység alján Detrekő Szent Miklóson át Detrekő Szent Péterig.

Tályog: Hundsheim, Német-Óvár, Dévény-Újfalu, Stomfa, Lozorno, Almás, Konyha, Malacka, Nagy Lévárd, Rohrbach; — a hegység nyugati oldalán Bazin, Csukárd, Nagy Senkvic, Királyfalva, Dubova, Istvánfalva, Cseszte.

Belvederi kavics: Nemesvölgy, Hundsheim, Hainburg, Károlyfalva, Pozsony, Dévény-Újfalu.

Paludina homok: Nemesvölgy, Berg.

Diluviális lerakodások. Diluviális kavics: Nemesvölgy, Hundsheim; a hegység keleti oldalán Récse, Szőlős, Szentgyörgy, Grinád, Bazin, Czajla, Csukárd, Terling, Modor, Nagy és Kis Senkvic, Királyfa, Dubova, Pudmeric, Cseszte, Ottóvölgy, Alsó-, Felső-Diós, Losonc, Szomolány, Nádas.

Diluviális homok. Elterjedése Stomfától a Morva mentén a hegység aljaig Magyarfalva, Gajár, Nagy és Kis Lévárd, Zavod, Morva Szent János, Búr Szent György, Laksár-Újfalu, Miklósfalva, Sándorfalva, Jablonicig. A hegység keleti oldalán Cseklész Horváth-Gurab, Magyar-Bél.

Lősz. Altenburg és Hainburg között a Duna mentén; Nemesvölgy, Berg; Dévénytől Hidegkutig a Köpfen keleti oldalán mint hatalmas réteg; a Károlyfalvai patak mentén, a Wödritzvölgy legdélibb végén. A hegység keleti oldala alján nagy kiterjedésben Horváth Gurab, Német Bél, Tót Gurab, Schweinsbach, Nagy és Kis Schenkwitz; Csataj, Igrám, Bahony, Cifer, Sárfő, Vistuk, Pudmeritz, Halmos, Fenyves, Hosszufalu, Nagyszombatig.

ŐSLÉNYTANI RÉSZ.

A hegységünkben előforduló kövületek felsorolása Beck H., Fuchs T., Karrer F., Kornhuber A., Schaffer F., Toula F. és Vetter H. és saját kutatásaim alapján történt. Magam ugyanis a bazini, dévény-újfalui és stomfai tályogot górcsövileg tanulmányoztam.

Dévény és Dévény-Ujfalu mellett észlelt kövületek.

Foraminiferák: Amphistegina Haueri; *Anomalia* variolata, rotula; *Asterigerina,* planorbis; *Biloculina* bulloides, limula, simplex, truncata; *Bulimina* pyrula, Buchiana; *Clavulina* communis; *Globigerina* bulloides, quadrilobata; *Globulina* aequalis, rugosa, tuberculata; *Guttulina* austriaca; *Heterostegina* costate *Nonionina* Bouéana, bulloides, falx, communis, perforata; *Polimorphina* problema; *Polystomella* crispa, Fichteliana, subumbilicata; *Quinqueloculina* Akneriana, Buchiana, foeda, Haidingeri, Josephina, Juleana, Mariae, triangularis; *Robulina* cultra; *Rosalina* viennensis; *Rotalina* Dutemplei, Ungeriana, Haidingerii, Boueana, Schreibersii, Akneriana; *Spirolina* austriaca, *Sphaeroidina* austriaca; *Textularia* articulata, abbreviata, Haueri, Poppelaki: subangulata; *Textularia* carinata, elongata; *Triloculina* gibba, neudorfensis; *Truncatulina* lobatula, Boueana; *Uvigerina* asperula, neudorfensis, pygmaea. urnula.

Coelenteratak: Astrea (Brion-Heli, Solon-Astrea); *Clodocera; Favia; Porites.*

Echinodermaták: Brissopsis ottnangensis; *Cidaris* Schwabenaui *Clypeaster* crassicostatus, melitensis; Schizaster.

Arthropodakból: Cancer; Ostracoda; Cytherina; Cypridina Cythere töredékek.

Conchipherakból: *Pecten* Besseri, sievringensis, aduncus, elegans, Malvinae, denudatus, Bittneri; *Pinna* Brochii, sub-

quadrivalvis; *Plicatula* mytilina; *Anomia* costata! *Ostrea* digitalina, cymbularis; *Modiola* sericea; *Lithodomus* avitensis; *Nucula* nucleus; *Leda* subfragilis, pellucidaeformis, pusio; *Pectunculus* pilosus; *Cryptodon* subangulatus; *Arca* turonica, diuovii; *Cardita* Iouanettii, Partschii; *Diplodonta* rotundata; *Lucina* sinnuosa, columbella, Leonina, borealis, incrassata, transversa, dentata; *Cardium* discrepans, turonicum, multicostatum, hians; *Venus* multilamella, praecursor, cincta; *Tellina* ottnangesis, strigosa, planata; *Solenomya* Doderleini; *Pholadomya* Fuchsii; *Neaera* cuspidata; *Corbulagibba; Lutraria* oblonga; *Panopaea* Menardi; *Pholadyma* alpina, rectidorsata; *Thracia* pubercens; *Clavagella* bacillaris; *Teredo* norvegica; *Psammobia* Labordei; *Calyptraea* chinensis.

Scaphopodeakból: *Dentalium* entalis, incurvum.

Gastropodakból: *Turbo* rugosus, Trochus Celinae, patulus; *Monodonta* angulata, *Natica* helicina, millepunctata; *Cerithium* scabrum, lignitarum, Michelotti, spina; *Fussus* virgineus, valencienensis; *Pleurotoma* Ruvei, spinescens, neudorfensis, cerithiformis, portahungariensis; *Chenops* pes pelicani; *Xenophora* Deshayesi; *Nerita* Grateloupiana; *Turritela* Riepeli, turris, subangulata, vermicularis, Archimedis, Pythagoraica, neudorfensis, bicarinata; *Turbonilla* gracilis, costellata, obscura; *Melanopsis* aquaensis; *Chemnitzia* minima; *Strombus* Bonelli; *Cypraea* pyrum; *Cassis* mammilaris, saburon; *Cassiduria* echinophora; *Triton* Tarbellianum; *Buccinum; Murex* tortuosus, fistulosus; *Pyrula* geometra; *Oliva* Dufresnei; *Fasciolaria* Bellardi, Tarbelliana, fimbriata; *Mitra* nitida, neudorfensis; *Ancillaria* glandiformis, obsoleta; *Conus* ventricosus; *Terebra* fuscata, Fuchsii; *Chelyconus* vindobonensis; *Rhizoconus* ponderosus; *Ringicula* buccina; *Bulla* lignaria.

Pteropodakból: *Vaginella* lapugyenis; *Spiralis* valvatina.

Halakból: *Notidanus* biserratus; *Hemipristis* serra, paucidens; *Galeocerdo* latidens, minor, sublaevis; *Galeus* similis; *Sphyrna* serrata, subserrata; *Odontaspin* Hopei, pygmaea; *Oxyrhina* xyphodon, crassa, retoflexa, corax, plicatilis, pygmaeus; *Lamna* cuspidata, crassidens, cornubica, raphiodon, elegans, denticula, gracilis; *Otus* serratus, pygmaeus, appendiculatus; *marcharodon* rectidens; *Myliobatis* subarcuatus, duplicatus, Haidingeri, gracilis; *Otolithus* elegans, Macrurus; *Numopalatus* multidens; *Phyllodus* Haueri; *Clupea*, *Meletta*.

Hüllökből: *Trionyx*: *Pscphophorns* polygonus.

Emlőzökből: *Halitherium*; *Dinotherium* giganteum, Cuvieri; *Anchitherium* aurelianense; *Docatherium* vidobonense; *Paleomeryx* Kaupii, Bojani; *Cervus* haplodon; *Dicroceras posoniensis*; *Mastodon* Borsonii.

Diatomeaceakból: *Actinoptychus* spec. (undulatus?); *Coscinodiscus* spec.

b) *Mariavölgyi Borostyánkői*, *Rohrbachi*, *Losonci*, *Szomolányi*, *Széleskúti*, *Terling* körüli leletek: *Ammonites* tatricus; *Avicula* contorta, Escheri; *Aptychus* sp.; *Cardium* plicatum, vindobonense; *Cerithium* pictum; *Coeloceras* commune; *Donax* lucida; *Ervilia* podolica; *Grevillia* sp., inflata; *Gyroporella* aequalis, annulata; *Harpoceras* bifrons, boreale, metallarium, opalinus *Lima* spec.; *Lytoceras* spec.; *Mactra* podolica; *Myacites* fassaensis; *Myophora* costata, laevigata; *Nucula* spec.; *Ostrea* Haidingeriana; *Pecten* valoniensis; *Penta crinus* tuberculatus; *Plicatula* intüstriata; *Rhynchonella* austriaca, Moorei; *Spiriferina* rostrata; *Terebratula* grossulus, numismalis, simurinensis, gregaria. — *Emlősökből*: *Ursus speleus* és *Elephes primigenus* a Tmava skala barlangban.

00067319

II. RÉSZ.

POZSONY VÁROSÁNAK KULTURÁLIS, EGÉSZSÉGÜGYI ÉS GAZDASÁGI HALADÁSA AZ UTOLSÓ ÖTVEN ÉV ALATT.

00067319

TARTALOMJEGYZÉK.

II. RÉSZ.

POZSONY VÁROSÁNAK KULTURÁLIS, EGÉSZSÉGÜGYI ÉS GAZDASÁGI HALADÁSA AZ UTOLSÓ ÖTVEN ÉV ALATT.

Lap

DR. ORTVAY TIVADAR: Pozsony városának kulturális haladása az utolsó ötven évben 1

DR. PÁVAI VAJNA GÁBOR: Pozsony sz. kir. város egészségügyének fejlődése az utóbbi ötven év alatt 1856 - 1906. 45

DR. WOLFF GERŐ: Gazdasági haladásunk. 198

00067319

POZSONY VÁROSÁNAK KULTURÁLIS HALADÁSA AZ UTOLSÓ ÖTVEN ÉVBEN.

IRTA: DR. ORTVAY TIVADAR.

Azóta hogy a „Természettudományi egyesület“ Pozsonyban megalakult, *ötven* év telt el. Ezen 50 év Pozsony-város culturtörténetében oly jelentőségteljes haladást jelez, melyről bátran azt mondhatni, hogy az a régibb időkre vonatkozólag századok haladásával is felér. Nincs a fővároson kívül más város hazánkban, mely ezen rövid félszázados idő alatt oly nagyot haladt volna mint Pozsony. E város ezen rövid idő alatt magát a nagy culturvárosok rangjára küzdötte fel. Lakossága 42,238-ról *65.867*-re, lakóházai 1880-ról *2465*-re emelkedtek.

Az akadály, mely a város culturális kibontakozását évszázadokon át lehetetlenné tette, az a falgyűrű volt, mely azt nemcsak territorialis tekintetben, hanem az ipari, a sociális és a magasabb szellemi kifejlődésben is megállapodásra kényszerítette. E főakadály még a XVIII. században lett ugyan eltávolítva, amikor is a városfalakat lebontották s azzal a kiterjeszkedésre, a célirányosabb kiépitésre és az egészségesebb szervezkedésre alkalmat szolgáltatott, de hogy a város már akkor, a városfalak ledöntése után mindjárt nagyobb

felvirágzásnak nem indult, annak tisztán a kedvezőtlen politikai viszonyok szolgáltak okul. Ám amint ezek az 1867. évi kiegyezés beálltával javultak, a haladás azonnal minden irányban megindult s mondhatni geometriai arányban tetőződött mai napig. A magyar orvos- és természetbúvárok idei második pozsonyi vándorgyűlése a régi Ó-Pozsony helyett immár egy ifju erőtől duzzadó *Új-Pozsonyt* talál.

A város haladását és nagyfoku fejlődését először is annak *külső alakulatának* kedvező megváltozásában ismerhetjük fel. A szűkös régi város már egyesült a külvárosokkal s azokkal egyetemben akkora periferiát ért el, mely 13.105 (1600 öles) kat. holdnyi területet foglal magában. A város zöme, mondhatni történeti magva ugyan helyzeténél, a többi városrészek közé való beékeltségénél fogva lényegesen át nem alakulhatott, mi a történeti momentum szempontjából nem is kivánatos, de annak dacára a haladó idő alakitó keze e városrészen sem maradt meddő. Új utca mindössze csak egy nyilott meg az Óvárosban, az, mely a Hummel-utcát összekapcsolja a Kenyérpiaccal, de egyes monumentálisabb ujépületek itt is keletkeztek, milyenek a Fő-tér és a Zöldszoba-utca sarkán álló, francia Mansard-stilben épített Palugyay Ferenc-féle nagy bérház, azonkivül a két Takarékpénztár épületei a Mihály-, a Szilágyi Dezső- és a Lőrinckapu-utcákban, a Kossuth Lajos-téren a gróf Pálffy János palotája és a Malatinszky-féle nagy bérház s az izletes stilben épült kisebb Werner-ház, a Szilágyi Dezső-utca és a Haltér sarkán pedig a mórstilű zsinagóga és a dr. Adler-féle gyógyszertár új, altdeutschstilben épitett szép háza szintén a Szilágyi Dezső-utcában. Az Óváros *Fő-tere* s a

vele kapcsolatos *Ferenciek-tere* nemkülönben a Ferenciek kolostor-kertje parkirozás által elvesztették régi parlagiságukat, míg az Óváros és a Ferenc-Józsefváros között levő *Kossuth Lajos-tér* (a régi Séta-tér) és a Notre-Dame kolostor előtt lévő úgynevezett *Kis-Sétatér*, valamint a városi szinház és az Ipar- és Kereskedelmi kamara között fekvő *Csáky-tér* ugyancsak parkirozás által nagyon is előnyösen átalakultak. Nemcsak hogy ezek befásitás, illetve parkirozás által a város legkellemesebb séta- és pihenőhelyeivé lettek, hanem egyes új épületek által is nagyvárosias arculatot nyertek. Áll ez különösen a Kossuth Lajos- és a Csáky-térről. A Kossuth Lajos-téren levő nagy szállodák, fényes berendezésű kávéházak s főleg az ujraépült városi szinház előkelőséget és élénkséget biztosítanak e forgalmában mindig nyüzsgő tágas térnek. A Csáky-tér is, kivált nyáron át nagyon mozgalmas élet szinhelye.

Az Óvárostól a Vártelek-utca által elválasztott *Terézváros*, e tipikus Ó-Pozsony, a Várhegy által szűkösön a Dunához szorított területen lényeges átalakulást szintén nem nyerhetett, de annál jelentősbnek mondható éjszaki és déli részén történt megújhodása. Itt a megnyilt *Kölcsey-Ferenc-utca* közvetitőül szolgál a Nándorváros és a Terézváros között, mert ez utca kapcsolja össze a Torna-utcát a Vár-úttal. A Vár-út, bár nagyban megtartotta középkori jellegét, mégis egyben-másban modernizálódott. Főékességeül szolgál az orth. izr. hitközségnek itt keleti stilben épitett s 1863-ban felavatott imaháza. Ujabb épületsor a kapucinus atyák tulajdonát képező azon boltosházak, melyek a Vár-út irányában elhúzódnak s a Kapucinus-utca és a Vár-út festői képét nagyon élénkítik.

A *Torna-utca* már valóságos Új-Pozsony. Itt épültek fel ujabb időben az állami főreáltanoda, a m. kir. bábaképző-intézet és szülőház, a neolog és az orth. izr. hitközség nép- és polgári iskoláinak díszes épületei. Itt épült az Edl-utca irányában az azelőtt az Izabella-gyermekmenhely házául szolgált, jelenleg az áll. polgáriskolát magába foglaló palotaszerű ház. Délen pedig a Hal-tér délnyugati folytatását tevő parti része, kellő feltöltés után, díszes parkirozással a város egyik legélvezhetőbb szabad terévé lett.

A *Nándorváros* sem maradt el előnyös átalakulás nélkül. Ebben alakult 1860-ban a hajdani evang. temető parcellirozása következtében a *Konvent-utca*. Egy másik új közlekedési út a Kórház-utcával párhuzamosan nyilt meg. Tudniillik a *Preyss Kristóf-utca*, mely a Bognár-utcát, illetve a Vásártért köti össze a Mária-utcával. Nevezetes ujabb épületül pedig említendők a Mária-utca és az Erzsébet-utca sarkán kiterjeszkedő nagy Honvéd-laktanya, a Buzapiacon megnyilt népfürdő, a Vármegyeház-téren álló s a Kisfaludy-utcába benyuló kir. törvényszéki és ügyészségi nagy épület. A legszebben épültek ki uriházakkal a Kisfaludy-, a Konvent-, az Edl-, a Bél Mátyás-utcák. A Kisfaludy- és Konvent-utcáknak egyik legszebb lakóháza a Heckenast által építtetett, ma a gróf Hübner-család tulajdonát tevő egyemeletes ház. Szép házakkal épült be a Védcölöp-útnak a Nándorvároshoz tartozó egész sora. Az Edl-utca és a Védcölöp-út közé eső lovarda és korcsolyázó szintén ujabb alkotások.

A legnagyobb mértékben azonban a Ferenc-József-város és az Újváros fejlődtek. A *Ferenc-Józsefvárosban* az az egész terület, mely a Kórház-utcától és a Kossuth Lajos-

tértől a Dunáig húzódik, még pár évtized előtt csak apró házakból s terjedelmes kertekből, mezőkből, ligetekből állott. Itt terült el a város egyik majorja és közelében a város szemétlerakó tere is. Ma a ligetség s a szemétlerakóhely teljesen eltüntek, a kerteknek s mezőknek is már csak egyes maradékai láthatók. A régi Malomliget mondhatni egészen eltünt, s azt a jelentékeny területet ma számos sora az új utcáknak szeli át. Igy a Baross Gábor-út, a Taller Pál-, Szlemenics Pál-, az id. Rakovszky István-, a Dobrovits Mihály-, a Raneys István-, a meghosszabbított Széchényi-, a meghosszabbított Pray-, a Tilgner Viktor-, a Rákóczy Ferenc-, a Nádor-, a Bianchi Frigyes-utcák, a Segner-út, a Kikötő-út, a Justi-sor és a Duna között fekvő területen a Fadrusz János-kőpart, a Dugovits Titus- és a Bercsényi Miklós-utcák. Ez utcák, illetve utak már részben be is épültek, mint a Taller Pál-utca s a Baross Gábor-út, mely a secessio izlésének hódoló nagy modern stilben épített palotáival főközlekedési útul szolgál a Ferenc József-híd irányában. Részben beépült az *András király-tér* és a *Jakab-városbíró-tér* is, melyek a közel jövőben a város legszebb terei közé fognak tartozni. Itt épül a Raneys István- és a Grössling-utcák sarkán a nagy királyi főgymnasium, míg a Kikötő- és Malomligeti-utak közé eső területen, az egykori vadkanok és vízi madarak tanyahelyén, az égbe meredező kémények, a sipoló kürtök s a zakatoló gépek egy nagy kiterjedésű *gyártelep* működését hirdetik. A Justi-sor nyugati része, a Baross-utcától a Koronázási domb-térig részben szintén beépült. A régi, ronda, földbe sülyedt sótár helyén a pompás Lanfranconi palota-bérház büszkélkedik, a sor másik oldalán az Ipartestület háza és a Fémipar-

00067319

iskolaépületnek hátsó része fekszik parkirozott udvarral. A Fürdő-utca irányába esik a Dunagőzhajótársaság pavillonszerű hajóállomási háza, míg az az egész terület, mely a Fürdő-utcától a Koronázási domb-térig terjed, parkirozva s vaskorláttal befoglalva lett. Maga a *Koronázási domb-tér* háromemeletes új épületei, hatalmas Mária-Terézia szobra, a szobrot művészeti izléssel dolgozott vaskeritésbe foglalt pázsítja és a Dunapart mentén a szobor előtt elhuzódó ballustrádja által igazi fővárosi arculatot kapott. A tér egyik érdekessége az itt a Vizikaszárnya délkeleti szögén felállított dunafolyami *vízmérő*. Átalán e városrész ujabb fejlődését mi sem hirdeti szólóbban mint az, hogy itt 1865-ben már 265, 1894-ben 289, 1904-ben 345 ház állott. Lakósainak száma ma már 10 ezerre emelkedett.

Nem kisebb fejlődéssel dicsekedhetik az *Újváros*, mely Pozsony területének legnagyobb részét teszi s koszorúként övedzi be kelet-, éjszak- és nyugat felől a többi városrészeket. Régebben itt is szántó- és ugarföldek huzódtak el s lakóssága gyengén volt képviselve, de 1865-ben házainak száma már 641-re, 1894-ben 730-ra, 1904-ben 1055-re szaporodott fel. Itt is számos új utca keletkezett: a Korona-, a Török Ferenc-, az Árpád-, a Gyurikovics-, a Liszt Ferenc-, a Hunyadi-, a Szarvas-, az Albach-, a Leinburg-, a Wesselényi Miklós-, a Kárpát-, a Lenau-, a Felbiger-, a Kusser Zsigmond-, a Bocskay István-, a Savoyai Jenő-, a Schönberg György-utcák, a Rozgonyi István- és a Kun László-utak, a Schulpe-telep, míg az Újvárosnak a hegyvidékre eső részében a Günther Vilmos-, a Gasparics Kilit-, az Arany János-, a Vörösmarty-, a Katona József-, a Szlávy József-, az Aulich Lajos-, a Könyves Kálmán-, a Madách

00067319

Imre-utcák, az Erkel Ferenc-, a Zrinyi Miklós-, a Rázga Pál-, az Izabella főhercegnő-utak s az Újtelep létesültek. Nagy és fontos vállalat volt a *Mély-útnak* széles kocsiúttá történt kitágitása, ami 1872—73-ban lett végrehajtva Justi polgármestersége idejében. Ez valamint a báró Jeszenák János- és a Rázga Pál-utaknak kiszélesítése és jó karba helyezése is a hegyvidéknek benépesedését nagyban előmozdította. Az egykori Falb-telken állott düledező, ronda, mondhatni földalól kinéző viskók és kertipajták eltüntek a föld szinéről. Hivalkodó palotasorok állanak helyökön. Mondhatni Pozsonynak ezen lankáson emelkedő hegyoldalas részében friss és egészséges légárban úszó gyönyörűséges *villatelep* létesült, jó módra való, kényelmes úri házakkal s virágos kertekkel. Az új utcák nagy része, kivált az Izabella főhercegnő-út, az Arany János-, a Vörösmarty-utcák már nagy városba illő házakkal épültek be. De a már fennállott utcák is nagyvárosias külsőt kaptak, kivált a *Stefánia-út*, mely a Lamacsi országos út és a budapest-bécsi vasút indulóházától le a városba főközlekedési útul szolgál. Ez úton a főhercegi nagy bérház, a gróf Erdődy és Pisztóry-paloták, a Palugyay-, Horarik-, Tauscher-, Reischl- és Péterffy-féle házak méltók a külön felemlítésre.

A *Védcölöp-út*, mely még néhány évtized előtt csak dísztelen kertfalak által szegélyezett fasétányos út volt, ma már diszes palotákkal ékeskedik. Itt díszlik, a Védcölöp-út s az Újtelep sarkán a szép evangelikus lyceum, az Izabella-úton az evangelikus internatus. Mindkettő a mai kor igényeinek megfelelő nagy épület. Az Újtelep házai és villái, amint a hegyaljról a lankás dombon felhuzódnak, az igazi nagy városi villegiatura képét mutatják. A Mély-

00067319

úton a Vízgyógyító-intézet s vele szemben a Stephánia-árvaház palotái pompáznak, míg a Kovács János-utcában a Bellevue-féle mulató nagy épülettömege vonja magára a figyelmet. Magának a Mély-útnak, fák által beárnyékolt feljárója gondos karbantartásról tanuskodik. Hegyi oldalán csinos villák épültek, a hegyaljban tátongott kőtörmelékes sziklakatlant pedig Pozsony ájtatos hivei, kivált hitbúzgó női 1892-ben fenyőfákkal beültetett, farácsozattal bekeriritett, ülőpadokkal, imazsámolyokkal és friss vizet szolgáltató kúttal ellátott gyönyörű áhitat-helylyé alakitották át. Azóta a *Lourdesi szűz barlangja* nyaranta nagy vonzóerőt gyakorol a lelki vigaszok után vágyó lelkekre. A barlang felett, a hegyplateaun álló kápolna dísze is jelentékenyen gyarapodott. 1903 óta ütőórával bir.

De az Újváros még egyébként is nagyban átalakult. Legnagyobb ékessége: a *virágvölgyi templom*, 1885—88-ban épült a pozsonyi születésű Rumpelmayer Frigyes, bécsi műépitész tervei szerint. Arányainál és kivitelénél fogva egyaránt a városnak egyik épitészeti dísze. A régi templom ellenben átépült plebánia-lakká. Az Ország-út és az Erzsébet-utca közt levő téren épült 1893-ban a város egyik legfontosabb intézményének: a *pozsonyi önkéntes tűzoltóságnak* a háza és szertára. Ez utóbbi a legmodernebb tűzoltási szerekkel van felszerelve, a házban van könyvtár és egyesületi muzeum is. Az Újvárosban épültek továbbá a katonai célokra szolgáló nagy épületek: a Hidászszertárak, a Fiók-tüzérlaktanya, a Lovassági laktanya, a Honvéd-utca és a Sánc-út között a katonai barakok. Épülőben van a nagy Tűzérségi laktanya is. Ugyanitt a Sánc- és Récsei-utak között épült 1885-ben 80 ezer forintos alaptőkével a köz-

raktár épület-csoportja, melyben a részvénytársaság árúkat raktárol el, átveszi azok kezelését, továbbítja azokat s előlegez raktárolt árúkra. Megemlítjük, hogy az Újvárosban levő Szt. András-temető szép kápolnája 1861-ben épült. csarnokos halotti háza pedig a hetvenes években. E megható kegyelettel gondozott, virágokkal és dísznövényekkel beültetett sirkertben az elmult félszázad folytán hazánk sok, a közélet, politika, tudomány, művészet terén kiválóan érdemesült jelese került végső pihenőre: Szlemenics Pál, Szlávy József, gr. Széchen Antal, Danielik József, Rónay Jáczint, Knauz Nándor, Kumlik József, Mayrberger Károly, Thiard-Laforest, Majsch Ede, Könyöky József, Rényi József, Vutkovich Sándor és mások.

A város külső fiziognomiáját másrészt közeli vidékének szépítése is nagyban átalakította félszázad óta. Ma *a városi díszliget*, széltől ment árnyas sétányaival igazi üdülőhely. Ami keletkezése idején természetes ligetség volt, ma költségesen gondozott műpark, telve exotikus fákkal. gyönyörűséges virágokkal és virágszőnyegekkel, meg mindennemű díszültetvénynyel. Valósággal botanikus kertnek mondható. Mind ujabb alkotások azok a szórakoztató és testedző helyiségek is, melyek a ligetben s annak környékén létesültek, a pozsonyi Hajósegylet, a pozsonyi Torna-Egyesület, a városi nyári színház épületei, a sok Lawntennis játszóterek, tovább a tanuló ifjúság játszótere, az úrlovasok és ügető lóversenyzők terei és épületei. A város által még 1826-ban épített ligeti kávéház ma nagy stilben teljesen átalakult, mert jelenlegi tulajdonosa, Palugyay K. tetemes költséggel vízmenti, igen modern, gyönyörű nyári mulató- és szórakoztató helyiséggé alakította át. Nagyban emeli a liget

szépségének hatását az az ódon torony, a Ferencrendiek rozogává vált, s azért lebontott régi templomtornya, melyet a pozsonyi Első Takarékpénztár nagyfokú műérzékkel és nem csekély költséggel itt a liget sudaras fái közepette, mint a kőzépkori gotismus legékesebb építészeti műemlékét kegyeletül és díszül felállíttatott. A városi díszligetnél nem kevésbbé emeli a város környékének szépségét a *városi hegyi díszkert*, melyet Justi polgármester a Petzl Imre által 1862-ben alkotott végrendeleti hagyománya értékesítésével létesített. E hegyi diszkert gondosan ültetett és ápolt fáival, tisztán tartott utaival, pihenésre késztető kényelmes ülőpadjaival s egyfelől a dévényi hegykúpra, a növényzeti különlegességei és a tertiärkori tengeri kövületek után classikus hírnevességre szert tett Nagytetőre, másfelől a kiskárpáti hegyvonal zergehegyi magaslatára s a festői Kálváriahegyre nyíló pompás kilátásaival Pozsony városának egyik kiváló nevezetességét teszi. A hegyi díszkert környékén zöld fák között elszórt szép nyaralók, maguk az újabban átépített Bimbóházak oly igéző látványul szolgálnak, hogy e pittoresk kép szépségeért bármely város is megirigyelheti Pozsonyt. Hosszas volna mindazt elősorolni, amit a pozsonyi *Szépítő-Egyesület* sétányok és pihenő meg kirándulási helyek létesítésével Pozsony környékének szépítésére és a városi lakók egészségének előmozdítására tervszerű okossággal s nem csekély kiadással tett. A sík vidékre elhúzódó zabosi és óligeti utak kedves kirándulások azok számára, kiknek testi állapotuk a nagyobb utakat meg nem engedi. Oly üdítő, lélekerősítő sétautat, milyen a Simonyi Gyula-út, mely a Malomvölgyből a Nagy-Vödric balpartján éjszaki majd keleti irányban haladva, a Ferenc-forráson túl a Sinúti-

útba szakad, hasztalanul keresünk, a főváros budai hegyi utain kívül, hazánk bármely városában. Akár a kalváriai, akár a várhegyi, a császárúti vagy a csalogányvölgyi séta-utak táji szépségével kevés hegyvidék versenyezhet szép hazánkban.

A gyönyörű *Malomvölgy* és *Zergehegy* is sok gondban részesült úgy a város, mint a Szépitő-Egyesület részéről. A természet által tájképi bájjal, árnyas erdőséggel, búja rétséggel, üditő vízforrásokkal, letelepedésre csalogató hegyoldalokkal és balzsamos éltető levegővel megáldott Malomvölgy mindhatározottabban villa-coloniává kezd átalakulni. A még a negyvenes években itt létrejött műmalmok részben már nyári lakokká és vendéglőkké alakultak át, maga a gyönyörű fekvésű *Vaskutacska*, e vastartalmu, eredetileg fürdésre használt forráshelyiség, mely utóbb sokak által felkeresett vendéglő lett, 1904 óta városi tulajdonba ment át s jelentékeny beruhazások mellett most már nagyban előségíti a villa-colónia eszményének megvalósulását. A Zergehegynek vonzó ereje is jelentékeny mérvben gyarapodott ujabban. A kertek között elvezető árnyas útja jó karban van tartva, a Szalmagunyhó rendkívül nyugalmas pihenőhely, a városi vadászlak ételt-italt szolgáltat, pompás menházról itt is a Szépitő-Egyesület és a Pozsonyi Turista-Egyesület is gondoskodott, a gyönyörű kilátás élvezésére pedig még 1861-ben állitották fel a *Széchényi-magaslaton* a messzelátó fatornyot. Nagyon illő az itt kifejezésre jutó természet komolyságához az a szép emlék, melyet az 1866-ban e helyt elesett harcosok emlékére a pozsonyiak kegyelete felállitott.

Ha mindezen és egyéb séta- és kirándulási helyek

00067319

nagyban válnak a pozsonyi lakós egészségére, tüdejének és ízmainak erősítésére, akkor még sokkal nagyobb mértékben szolgálják e célt a városnak az újabb évtizedekben foganatosított azon alkotásai, melyek mint emlékezetes művek a városnak tulajdonképeni újkoriságát, modernségét megalapították. Régibb időkben alig volt év, melyben télvíz és tavaszi hóolvadás idején a várost a vízár veszedelme ne érte volna. Az alacsony folyampartok képtelenek voltak a megdagadt dunai árt mederben tartani, még aránylagos kisebb vízárkor is a belváros alacsonyabb terei, utcái és pincéi meg pincelakásai el lettek öntve. Még komolyabbá vált a veszedelem az alacsony niveaujú külvárosokban. Az ürge módra lakásaikból kizavart szegényebb sorsú lakósok nyomora valóban megindító volt. De a vízárveszély elvonulása után is a baj következményeiben folytatódott: az elöntött lakások s az elöntött kutak veszedelmes fertőző betegségek tanyáivá lettek. Megteltek ilyenkor a kór- és magánházak hagymázas betegekkel s nem egy áldozat adózott utólag életével. Mondhatni azért, hogy a városnak vízárak ellen emelt *partbiztosításai* és *partfeltöltései* az újabb alkotások legjelentősbikei és legáldásosbikai. E partvédelmek a Váraljai révparttól kezdve a téli kikötőig huzódnak. Szolid kőburkolati mederfal védi a város területét beszaggatások ellen, de azonkívül egy magas betonfal is biztosítja a várost a legnagyobb vízár ellen is. Az óriási munkával és költséggel létesített munka a város történetében elsőrangú tényül szerepelhet.

A partvédelmi munkákkal egyetemben említendők második nem kisebb jelentőségű tényül a *csatornázási* munkálatok. Csak az a város tekinthető a mai hygiena szempontjából szinvonalon állónak, melynek megfelelő tech-

nikai correctséggel végrehajtott csatornázása van. A régi csatornahálózat szerkezeti hiányainál és csak részben történt kivitelénél fogva mindenkép elégtelennek bizonyult. Sem kivánatos módon le nem vezette a városi háztartás, a konyha és ürülékes helyek szenny-folyadékát, sem meg nem akadályozta a dunai árvíznek a városba való behatolását. Kiáltó szükség volt egy modern technikán, usztató rendszeren alapuló, betoncsöves levezető csatornahálózatra, melynek két vízkiömlővel ellátott s a Dunával párhuzamosan haladó főgyűjtője a város legmélyebben fekvő részéről is a vizet a Dunába levezetheti. Az 53 kilométerre terjedő ezen csatornázási nagy munka az utóbbi években nyert foganatosítást, illetve van még most is foganatosítása folyamatban. Harmadfél millió koronát költ a város ezen nagyszabású közmunkálatra annak bizonyításául, hogy a városi törvényhatóság a város legsürgősb érdekének felismerésében hivatása magaslatán áll.

Minthogy azonban a város lakósságának közegészségi viszonyai *ivóvizének* minőségétől is vannak lényegesen feltételezve, egyik elsőrangú igénye a kellő minőségű vízről való gondoskodásban nyilvánult meg. A közóhaj teljesedésbe is ment. A Károlyfalvi-út mentén a várostól 4 kilométerre fekvő Käsmacher-szigeten levő *városi vizmű* 1885-ben létesült magánvállalatképen, azonban 1894-ben február 1-én 2,227.542 koronányi vételárral városi tulajdonba ment s azóta házi kezelésben áll. Mai értéke 2,342.409 koronára határozható. E vízműnél 1903-ban a vízemelés 1,123.698 s így átlagos napi vízemelése 3136 köbméter volt. Azóta az emelés és fogyasztás folyton növekedik, s a vízművek kibővítéséhez kellett látni. Minthogy vize mindig tiszta,

szín- és szagtalan, jóizű és friss, azért a közegészségnek eléggé meg nem becsülhető tényezője az, s annak kötelező bevezetése teljesen igazolt. Behozatala óta már csak sporadikusan fordulnak elő a régebben a pöcegödrök által megfertőztetett házi kutak vizének használatából származott oly gyakori typhus, vérhas, bél- és gyomorhurutok esetei. Maga a háztartás és különösen a closettek tisztábbakká s egészségesebbekké váltak. E vízmű különben nemcsak háztartási szükségleteket elégít ki, hanem az utcalocsolásra, a nyilvános kutak számára, a városi csatornák öblitésére, a tűzoltó gyakorlatoknál és a tűzveszélyek idején szükségelt vizet is szolgáltatja.

Két másik köz- és magáncélokra szolgáló nagy mű a *gáz-* és *villanyművek* létesítése. Az eredetileg egy osztrák részvénytársulat által még 1855-ben létesitett, de 1891-ben 900 ezer koronán megváltott s most a város tulajdonát tevő s általa házilag kezelt *gázművek* ujabban többszörös lényeges fejlesztést nyertek. Értéke ma már közel másfél millió koronát tesz. Az újkori iparfejlődés ezen nevezetes vívmánya 2,143.021 kbm. légszeszszel szolgálja ki Pozsony közszükségleti igényeit, amennyiben a fejlesztett légszeszből 1,827.010 kbm. világítási, 69.641 kbm. motor, 38.613 kbm. fűtési célokra használtatik fel. A szintén városi tulajdont tevő *villamosmű* 1902. jan. 1-től van üzemben. Értéke 1,032.155 koronát tesz, földalatti vezetékének hossza 57·5, a földfeletti 32·7 kilométer, a naponkénti átlagos fogyasztás 3500 hektowatt. A két műnek életbeléptetése, működésben tartása és folytonvaló fejlesztése nagy stilben jellemzi Pozsonyváros újkoriságát.

A város tisztasága s általa közvetve lakósainak egész-

sége lényegesen fel van tételezve az utak s utcák karbantartásától. Kevés város lesz hazánkban, mely *utcakövezésre* és *utcatisztitásra* aránylag annyit költ mint Pozsony. Ezerekre megy az erre fordított évi összeg. Burkolatanyagúl részint gránit, részint keramikai és asphaltanyag használtatik, részint egyes utak makádámozvák. Locsolás és seprüzés szakadatlan folyamatban vannak. Locsolásra évenkint 30, tisztántartásra 60 ezer koronát költ a város. A városi vízművek által évenként ingyen szolgáltatott 1,123.698 kbm. víz legnagyobb része utcalocsolásra fordíttatik. A trottoirok is gondos tisztántartásban részesülnek, úgy hogy Pozsony nem érdemetlenül vívta ki magának azt a jó hírnevet, hogy hazánk legtisztább városának van elismerve.

Nem csekély az a haladás, melyet a város félszázad alatt a *közegészség* terén egyébként is tett és melyet bővebben dr. Pávay Vajna Gábor kir. tanácsos külön cikkben fog tárgyalni. Eltekintve a közegészség érdekében életbeléptetett, már előbb felszámlált intézkedésektől, a város oly különleges célszerű és hasznos beruházásoktól sem riadt vissza, melyek a közegészség állapotát tényleg javítják és biztosítják. A város megvett 1902-ben az „Obere Eisgrübeln“ szőlődülőben egy 1953 □-ölnyi telket s azon épitette fel 452.689 koronányi költséggel a *munkáslakóházakat*. E telep tíz pavillonszerűleg épített s egyenként kétemeletes házakból áll. Mindegyik házban van emeletenként négy, egészben tehát tizenkét lakás, melyek mindegyike egy-két szobából, konyhából és éléstárból áll. Mindenik házban van egy közös mosó- és vasalóhelyiség. Kétkét ház között egy 93·4 □-öles kert is van. Egy-egy ház 70 □-ölnyi területet foglal el. E telepen 120 egyén lakik.

A gyermekek számára külön játszótér van. E munkáslakóházak közelében a Kárpát-utca és a Sánc-út sarkán van a *Schulpe-munkástelep*, melyet egy 2500 □-ölnyi területen 1894-ben Schulpe György alapított. Áll e telep 5 egyemeletes lakóházból, 1 kaszinókönyvtárépületből, s egy óvó-iskolaépületből. A telepen összesen 36 lakás van, e mellett fürdő- és betegszoba, egy első segélynyujtásra berendezett szoba, külön szertár és muzeumi szoba. A munkások oktatására a könyvtárhelyiségben időnként Urania-előadások folynak. Egyéb munkáslakóházak a város más vidékein is létesültek, ilyenek nevezetesen Hubert Ferencé, mely 88 lakásból áll, a Durvayé és Sameké, melyek azonkép több lakásból állanak, a Kühmayeré, mely 16 lakásból áll, úgy hogy a számos kisebb munkásház beszámításával jelenleg több mint 700 munkáslakóház van Pozsonyban.

A közegészségnek tisztaság által való előmozdítására és biztosítására jelentékeny befolyással van a *fürdők* intézménye. E tekintetben Pozsonyban már a középkor nem csekély gondoskodást tanusított, mégis a modern hygiénai követelményeknek megfelelő intézetek csak az ujabbkor vívmányai. A gróf Batthyány Lajos-parton álló *Fülöp-féle fürdő* ugyan még a XVIII. században alapíttatott, de modern fürdővé még csak ujabban 1860-ban s 1892-ben alakíttatott át. Fel van szerelve gőz-, zuhany- és kádfürdőkkel. Jóval jelentékenyebb és fényesebb berendezésű a Fürdő-utcában 1895-ben épült *Pozsony-fürdő*. Létesítette a pozsonyi Iparbank. Teljesen modern színvonalon álló vízgyógyító- és fürdőintézet, mely a legkülönbözőbb gyógyító eszközökkel, valamint a legnagyobb kényelemmel, úszó-,

zuhany- és kádfürdőkkel van berendezve. Különösen említésre méltók az ujonnan berendezett szénsavas fürdői és a gőz- és forrólégggel való átalános és lokalizált gyógykezelésre szolgáló berendezései. Massage, villanyos kezelés, gyógytornászat áll itt a fürdőlátogatók rendelkezésére. E fürdő élén szakorvos áll, s 1896-ban a milleniumi kiállítás alkalmából elismerő okiratot kapott. — A néposztály számára a város 1903-ban alapított fürdőt a Búza-piac és a Széplak-utca sarkán. E célra 66.800 koronányi költséget fordított. E *népfürdő* férfiak, nők és gyermekek számára kád-, de kivált zuhanyfürdésre van berendezve s nagy látogatottságnak örvend. Ezekhez a fürdőintézetekhez járulnak a nyári évadban használható *dunai fürdők*: egy polgári és egy katonai. A régi, magánosok tulajdonát képezett polgári fürdő ujabb időkben megszünvén, a város 1904-ben egy jobbára vasszerkezetű, a réginél szebb és praktikusabb, mintegy 80 ezer koronába került új nyári dunai fürdőt állított fel.

Emellett az alsóbb néposztály számára fenn-tartja a dunai *szabadfürdőt*. A katonai fürdő a duna-jobbparti öbölnek partszabályozások miatt történt betöltése következtében az utóbbi két évben nem került ugyan felállításra, de remélhető, hogy jövőben is meg fog nyilni úgy a katonai mint a polgári közönség számára és haszнára.

Az egészség érdekében nagymérvű haladás mutatkozik Pozsonyban a *kórházak* és *gyógyszertárak* felállítása és berendezése tekintetében. A *magy. kir. állami kórház,* melyet a magyar kormány 640.000 koronányi költséggel még 1850-ben alapított, közbejött akadályok következtében még csak

jóval később ben, 1864-ben nyílt meg rendeltetésének. Azóta folyton új melléképületekkel és pavillonokkal gyarapodott. Öt főosztályt egyesít magában: a belgyógyászati, sebészeti, bőr- és bujakórtani, szemészeti és elmekórtani osztályokat. A kórház területén el vannak helyezve az elmebajosok s a fertőzőbetegek pavillonai, azonkívül a külön kórbonctani intézet, a kórszövettani és kórvegytani vizsgálatokhoz szükségelt dolgozó helyiségek s jelenleg épités alatt van a 120 ágyra tervezett sebészeti pavillon. Az impozáns kórházi épületekben 1000 betegnél is több elhelyezhető. E kórházon kívül fennáll a Széchényi-utcában a *Ferenc József-gyermekkórház*, melyet 1857-ben a pozsonyi jótékony nőegylet alapitott s melynek évi segélyezéséhez Pozsony városa is hozzájárul. Mai újépülete 1894-ből való. Ez intézetbe hat hónaptól 12 évig terjedő korban levő beteg gyermekek vétetnek fel. Ez intézetben 50 beteg számára van hely, van azonkívül ragadós betegségek esetére két elkülönített pavillon szintén 36—40 gyermek számára. Kórházi berendezése a legszigorúbb hygiénikus követelményeknek felel meg. Van továbbá e kórházban *gyermek-orvos rendelőintézet* is, melyben szegény szülők beteg gyermekei ingyen orvosi rendelésben és gyógykezelésben részesülnek. Évenkint 5—6 ezer ambulans beteg gyermek látogatja az intézetet. Jótékony körök tartják fen ezen intézetet, azonkívül a város is részesíti 1888 óta évi 200 koronányi segélyezésben. E két gyógyító intézethez hozzájárul a magy. kir. bábaképezde keretében működő *szülészeti és nőgyógyászati intézet*. A *nőgyógyászati osztály* 1890-ben keletkezett, 16 nőgyógyászati ágygyal s megfelelő rendelő és műtőhelyiséggel van felszerelve. Betegforgalma egyre gyarapszik. Egyidejű a nő-

00067319

gyógyászati osztálylyal a női járóbetegek számára megnyitott ambulantia, a nyilvános rendelés, melynek évi forgalma 700—800 között váltakozik. A *szülészeti poliklinikum* 1891 óta áll fenn s célja a város területén szülő szegénysorsú nőknek lakásukban segélyt nyujtani. Ezt fennállása óta 2 ezernél több anya vette igénybe.

Jelentékeny gyógyintézet a Mély-úton álló Schlesinger-féle *Vízgyógyintézet és Sanatorium*, mely 1900-ban épült s 1901-ben megnyilt. E szépfekvésű, szép és árnyas hegyi sétányokkal bíró úriház elsőrangú gyógyintézetül van berendezve, melyben a modern vízgyógyászat mindennemű gyógymódja van alkalmazásban, egybekötve massage-zsal, electrotherapiával, gyógygymnastikával, mesterséges szénsavas fürdőkkel és minden egyéb gyógyeljárással. Ha az előszámlált ujabb alapítású kórházokhoz még a régibb keletű Erzsébetiek, Irgalmasok és az Evangelikusok védcölöpúti, nemkülönben a katonai helyőrségek kórházait vesszük, akkor nyilvánvaló, hogy betegápoló intézetek dolgában a város éppenséggel nem szűkölködik. Hozzá kell vennünk azonkívül azt is, hogy sajátlag *betegápolás* céljából honosodtak meg Pozsonyban 1875-ben a *Keresztes nővérek,* kik úgy magánházakban mint az állami kórházban végzik magasztos hivatásuk teendőit. Az evangelikusok 1890-ben honosították meg védcölöpúti kórházuknál a *Diakonissa-intézet,* melynek 20 nővére úgy helyben, mint vidéken mérsékelt díj mellett betegápolással foglalkozik. Az izraeliták pedig kórházukban boldogult Erzsébet királyné emlékére egy *betegápolókat képző intézetet* alapítottak izraelita férfiak és nők betegápolásban való kiképeztetésére. Ami pedig a *gyógyszertárakat* illeti, ezek száma a városi lakósság gyarapo-

00067319

dásának megfelelően folytonosan növekedett. A városnak 10 gyógyszertára közül 4 lett a most szóban levő 50 év alatt felállítva. Valamennyi szigorú főorvosi ellenőrzés alatt áll s a mai kivánalmaknak megfelelő berendezéssel bír.

A szenvedő emberiség javának szolgáló kórházakhoz és gyógyszertárakhoz számos *jótékonysági intézet és egyesület* járul, mely áldásos működését a földi javakban fogyatkozó emberiség javára dúsan gyümölcsözteti. A már régebben fennálló ilyen intézeteket, a legújabb félszázad valóban szépen szaporította. Ilyen ujabb intézményekül említjük a Dobrovits Mihály-utcában levő, Petzl Imre és neje által végrendeletileg 1862-ben alapított *levesosztó városi intézetet,* melynek alapja 56.034 koronából, tartalékalapja pedig 32.721 koronából áll. 1875-ben nyilott meg a *városi népkonyha* Stern Fülöp alapítványa és konyhafelszerelése alapján. Eleinte a Szilágyi Dezső-utcában volt a Stern-féle házban elhelyezve, majd a régi redout földszinti helyiségébe, végre 1883-ban mai házába került. Bír 20.721 kor. alaptőkével és 76.663 koronányi tartaléktőkével. Egy másik, az *Újvárosi népkonyha* a Virágvölgyben létesült Schifbeck Katalin 1893. évi jan. 12-én tett végrendelete folytán. E népkonyha egyszersmind melegedő és levesosztó intézet is. 1891-ben keletkezett az *izr. népkonyha-egyesület,* melynek célja az ételeknek önköltségen való eladása. Vagyona 21.663 korona.

Az elszegényedett polgárok és polgárasszonyok gyámolitására szolgáló ősi alapításu, sz. Lászlóról nevezett *Polgárápoló-ház* 1898-ban fennállásának félezredik évfordulója alkalmából udvartelkén egy 32 lakóhelyiségből álló új javadalmi házzal gyarapodott. A Duna-utcában levő, még a XVII. szá-

00067319

zadban pozsonyi polgárok által alapított *Sínlődők házát* (Lazareth) nemcsak hogy fentartották, de alapját újabban tetemesen nagyobbították is. 1858—1864-ig itt egy országos szemgyógyító-intézet is állott fen, mely azonban az orsz. állami új kórház megnyiltával megszünt. E házban 150—160 pozsonyi illetőségű, keresetképtelen, jobbára elaggott egyén részesül gondozásban. Az Ország-úton a régi Domus Josephina-épületben levő, s züllött avagy keresetnélküli egyének felvételére szolgáló *városi dologház* újabban sok célszerű intézkedéssel gyarapodott. Az Ország-úton levő *cselédotthont* 1899-ben Schifbeck Katalin alapította, részint cselédek kiképzésére, részint szolgálatnélkül levő cselédek gyámolítására. E házban 20 ágy van szolgálatnélküli cselédek számára, kik itt 14 napon át ingyen lakásban és élelmezésben részesülnek. Azonkívül nyer itt 10 tanonc egy éven át szabad ellátást, lakást és házimunkában való oktatást. Ugyancsak Schifbeck Katalin alapítványából áll fenn a Virágvölgy-utcában a 35 lakosztályú *alapítványos ház* elszegényedett, de még keresetképes pozsonyi kereskedők és iparosok számára, kik e házban csupán az épület fentartási költségei viselése mellett lakhatnak. — 1885-ben alapították, Geduly Lajos kezdeményezésére, a József-utcában elhelyezett *ág. hitv. evang. menházat*, melyben pozsonyi származású, elhagyott, mintegy 20—23 ev. férfi és nő részesül teljes ellátásban. — 1892-ben alapították az *aut. orth. izr. hitközség agghajlékát* keresetképtelen hitközségi tagok számára, vagyona 100.939 k. De Pozsony az árvákról sem feledkezett meg. Az 1831-ben alapított s 1900-ig a Wallon-utcában Stefánia-árvaház néven fenállott *Mária oltalma* számára 1900-ban háromemeletes fejedelmi palota épült, melyben ez időszerint 65 árva (fiú és leány)

00067319

talál szülői otthonra. Ez intézetben van külön népiskola s egy a szeplőtelen sz. Mária tiszteletére felavatott gyönyörű kápolna. Az intézet portája felett a Lotz Károly kartonja után készült, a Boldog sz. Szűzet feltüntető szép mozaikkép ékeskedik. Az intézet vezetése a Paulai sz. Vince nővérek kezében van. Az intézet alapja 111.352 koronát tesz. Később 1893-ban alapíttatott az *izr. árvaleány jótékony-egyesület*. Célja árvaleányok neveltetése és teljes ellátása. Vagyona 47.245 korona. Úgy a katholikus, mint a protestáns és zsidó hitközségek kebelén belül számos jótékonysági: betegápoló, szegényeket segélyző, temetkező- és kiházasító egyesület keletkezett, melyeket egyenként mind felsorolni hosszadalmas volna. Nagyon áldásos működésű a szegények gyámolításában a *Sz. Vincze-egyesület*. Fáradhatatlan a humanismus gyakorlásában a pozsonyi *Jótékony női-egyesület*, mely a szenvedők és az anyagiakban fogyatkozók mentő őrangyalaként szerepel kifogyhatatlan szeretettel és áldozatkészséggel. Végül megjegyezzük azt is, hogy e sorok irója 1906-ban 50,000 koronányi alaptőkével munkában járó szülők magára hagyott, testi s lelki züllés veszélyének kitett szegény gyermekei számára *napközi gyermek-menhelyet* alapitott, bár az alapítványi tőke kamatai egyelőre még lekötve maradnak.

A város *élelmezése* tekintetében egynémely irányban, az utolsó 50 év folytán, szintén haladás jelezhető, ha nem is abban a mértékben, amelyben azt a lakósság gyarapodása megkivánná. A mindennapi élelmiszer-piaczot ma is úgy mint 50 év előtt, a helyi és a legközelebbi környékbeli termelés látja el. Miután azonban ez a legutóbbi években már többször elégtelennek bizonyult, ami gyakran szükségletben és pillanatnyi áremelkedésben nyilvánult, azért

a városi közönség egy vásárcsarnok építését és abban egy városi bizományosi eladási hely felállítását határozta el, hogy ilyképen távolabbi vidékek is résztvehessenek a város élelmezésében, miáltal az szabályosabbá is válhatik. A vásárcsarnok építéséhez még a folyó évben fognak hozzáfogni. A városnak *élő állatokkal:* a nagy barommal, borjukkal és juhokkal való ellátását az 1850-es évektől kezdve két mészárostársulat gondozta, melyek azonban a helyi piac hiányában az állatokat az országban szerteszét lakó hizlalóktól vették s leölés végett Pozsonyba szállították. Még csak 1886-ban történt helybeli polgároknak bécsi marhabizományosokkal való egyesülése és úgy az eladók, mint a vevők érdekeinek szerződéses biztosítása alapján, a bécsi piac legnagyobb részének Pozsonyba való áttétele. Azóta egy e célra külön berendezett marhavásártéren hetenkint kétszer rendes vásár volt folyamatban s így a városnak élő állatokkal való ellátása a helybeli piacon foganatosíttatott. 1892-ben a bécsi vásár Pozsonyban megszünt, de minthogy a város vétel útján a pozsonyi piacot állandósította, a helyi szükséglet keretében a helyi piac által való élelmezés továbbra is fenmaradt. A *sertéshússal* való ellátást 1830-tól kezdve több helybeli kereskedő eszközölte, kik a hizlalást részben saját istállóikban foganatosították s naponta a hentesek számára a szükségelt állatokat aladásra készen tartották. Ezen üzletekből 1840 óta még ma is fenáll az, — a Ludwig cégé — mely a hentesek szükségletének legnagyobb részét fedezi. Különben igen sok sertés kerül a téli hónapokban a környékből is eladásra a pozsonyi marhavásáron. Ami a *malomtermelvényeket* illeti, ezeket 1860-as években az akkoriban fenállott dunai mal-

00067319

mok, valamint egy malomvölgyi külön részvénytársulat tulajdonát tevő malmok szolgáltatták a pozsonyi piacra, úgy hogy akkor budapesti és egyéb országos malmok csak csekély mértékben juttathattak őrölt terméket városunkba. Ám mikor a malomvölgyi részvénytársulat az országos nagymalmok mind frissebbé váló versenye miatt feloszlott s a dunai malmok is lassanként a búzaőrléssel felhagytak, a lisztszükségletet csakis a budapesti malmok elégítették ki. Még csak 1882-ben keletkezett Pozsonyban a Ludwig-féle gőzmalom, mely kezdetben csak gabonát, de 1886 óta búzát is őrlött. Ezen helybeli malomnak alapítása az őrlési termelvények árszabályozására a helybeli piacon annyiban volt jótékony befolyással, amennyiben ezen idő óta csaknem az összes országos malmok képviseltették magukat Pozsonyban, amely emelkedett verseny az árkülönbözetet Budapest és Pozsony között métermázsánként csaknem 80 fillérrel lejebb szállította. Ez a jelentékeny haszon egyedül a nevezett helybeli malomnak tulajdonítható. Egyéb fogyasztási cikkekben a szükségletet a helybeli kereskedelmi és ipari osztályok fedezik és pedig elégséges számuknál és életrevalóságuknál fogva teljesen kielégítően. A városi hatóság kezdettől fogva a közélelmezésben a különféle élelmiszerek minősége körül való ellenőrzés által vett érdemleges részt, amely tekintetben mondhatni annyit tesz, hogy idevágó intézkedéseit az ország egyik városa, még a főváros sem mulják fölül.

Felette jelentős az, ami az anyagi műveltség terén a kérdés alatt álló időszakban alkottatott. Erre nézve foglalkozik dr. Wolff Gerő kamarai titkárnak cikke, mely a közgazdasági haladást tárgyalja. A dunai *kikötőnek* az

00067319

1899—1903 években történt kiépítése a város anyagi érdekeinek felvirágoztatására jelentékeny tényezőül tekinthető. Rendes forgalmi és védő (téli) kikötő ez. Épült a földmüvelésügyi ministeriumnak 1897. évi rendelete következtében, a Duna balpartján a város alsó keleti oldalán a Fődunával párhuzamosan. Területe 50 holdnyi, parthossza 5850 méter, befogadóképessége legalább 250 hajó, épitésének költsége 950 ezer forinttal volt előirányozva, de tényleg az 1 milliót már meghaladta. Jelentősége abban áll, hogy Pozsonyt, az abba 8 irányból beszakadó vasúti vonalak, egy az ország nyugati határán, a folyam mindkét partján 100—150 kilométer távolságra, nagy félkör alakban elterülő termelési vidék forgalmi gócpontjává teszi. Helyi jelentősége pedig éppenséggel országos jelentőségüvé válnék, mihelyt a Duna-Oderacsatorna terve megvalósulna.

Nem kisebb jelentőségű a Dunát átfogó 460 méter hosszú, úgy a közúti mint a vasúti közlekedésnek szolgáló állandó hídnak, a *Ferenc József-hídnak* a felépítése. Ennek létesülésével százados óhaj ment teljesedésbe s mondhatni Pozsony újkori fejlődésének legszebb és legbíztatóbb vívmánya. A város tudván azt, hogy az állandó híd nemcsak élénkebb s biztosabb forgalmat, hanem jelentékeny jövedelmet is biztosít, lemondott 1888-ban az állam javára régi hídvámszedési jogáról. A híd építéséhez 1889. augusztus 12-ikén fogtak s 1890. december 30-ikán fejezték azt be, s adták át a közforgalomnak. Tulajdonképi megteremtője Baross Gábor miniszter, építője Cathry Szal. Ferencz. Összes költségei 1,780.000 forintot tettek. A híd a gazdasági, forgalmi és kereskedelmi életet élénkíti meg s tartja pezsgő vérkeringésben. Amellett teljesen megváltoztatta a város egész kör-

nyékének alakulását. A szép Baross-út, a nagyszerű folyamszabályozás, a partnak építő telkekben való tetemes meggyarapodása, az építőtelkek értékének emelkedése, a téli kikötő létesülése, a város gyártelepének felvirágzása, a dunántúli vidéknek gazdasági szempontból való megnyerése és biztosítása, mind e híd épülésének az eredménye.

A *vasúti közlekedés* ügye azonkép nagy haladást tett. A pozsony-szombathelyi, a pozsony-dunaszerdahelyi, a pozsony-zsolnai vasúti vonalak kiépítése a külső forgalmat szerfelett élénkítette, a magyar állami vasút pozsonyi indóházának tetemes mérvben való át- és kiépítését, az újvárosi pályaudvar építését s a dunaparti vágány elrakását tette szükségessé. A város belforgalmát pedig élénkebbé s kényelmesebbé a *közúti villamosvasút* létesítése tette. Ennek központi telepe a Kikötő-út s a Segner-út sarkán épült fel. A közúti villamos vasút mellett nem szünt meg a *bérkocsik* intézményének jelentősége sem. A városi személyes közlekedés és forgalom lebonyolítására 23 kétlovas bérkocsi (fiakkeros) összesen 56 kocsival és 38 egyfogatu bérkocsis (comfortabler) 48 kocsival áll a közönség rendelkezésére. Sőt a Vaskutacskához a személyes közlekedést legujabb idő óta egy részvény-társulat *automobil kocsijai* is közvetítették. E vállalat ugyan az idén beszüntette működését, de kétségtelen, hogy azt mielőbb újabb vállalkozás fogja állandó sikerrel követni. A *hajóközlekedés* is egyre élénkült, mit az I. cs. és kir. szab. Dunagőzhajózási, valamint a Magyar folyam- és tengerhajózási részvénytársaság a kikötőhöz csatlakozó s már kiépített széntelepei, a Dunagőzhajózási társulat itt levő ügynöksége és vízjelző szolgálatot is tevő révkapitánysága, s a kikötőnél épült elevator is bizonyítanak.

Az árúszállítás úgy a dunamenti állomásokra, mint vasúti átrakással a bajor, osztrák, magyar, szerb, bolgár és román államvasútak összes állomásaira történik. A személyszállítás a hajózási évadban naponta folyik Budapest és Bécs-felé, amellett Pozsony és Bécs között naponta külön helyi hajó is közlekedik. A város és a várossliget közt a nyárszaki viziközlekedést a Hörnes Henrik által 1890-ben kezdeményezett *Csavargőzös- (Propeller-)vállalat* tartja fen. A város anyagi érdekében csak sajnálni lehet, hogy a tervezett *pozsony-bécsi villamos vasút*, mely a dunántuli Lajta-vidéket biztosítaná jövőre is a pozsonyi piacnak, rosszul felfogott politikából mindeddig nem létesülhetett.

Az anyagi műveltség fejlesztésének egyik leghatalmasabb tényezője a *hitel- és pénzügy* solid alapon való rendezése. Mondhatni, hogy e tekintetben Pozsony félszázad alatt nagy vívmányokra tekinthet. Az *Osztrák-magyar banknak* itt levő fiókja a városon kívül messze vidéken érezteti kiható befolyását. E fiók működési köre Pozsony, Nyitra, Trencsén és Turócvármegyékre terjed ki s pénzügyi műveleteinek összege meghaladja a 22 millió koronát. Az Óvárosban székelő Első- és Második Takarékpénztár a hitel- és gazdaság ugyancsak nevezetes faktorai. Az *Első Takarékpénztár* 1892-ben megüllött félszázados ünnepélyén a gazdag tartalékból már megkétszerezhette birtokosai számára a részvényeket. Az intézet részvénytőkéje 2,282.690 forint s évi nyeresége kereken 200 ezer forint, ami műveleteinek életrevalóságára enged következtetni. Agilis cselekvési képessége mellett valóságos cultur- és jótékonysági intézet is, mert 1851-től kezdve rendes kiadásként veszi fel a közcélokra szánt adományokat az évi nyereség felosztását

00067319

illető javaslataiba. Már 665 ezer koronára rúg a jótékonysági és culturcélokra fordított összeg. — Az 1867-ben a Nemzeti kör tagjainak indítványára 120 ezer forintnyi alaptőkével alapított *Pozsonyi Iparbank* az iparos osztály érdekeit szolgálja. Ez intézet zálogházat is tart fen s 1895-ben a Pozsonyfürdőt alapította. — Az 1869-ben alakult s a pesti magyar kereskedelmi bankkal szoros kereskedelmi viszonyban levő *másodikkerületi általános takarékpénztár* működéseiseredményesnek mondható. 1893-ban a részvénytőke 1800 db. 100 for. részvények kibocsátása által 120 ezerről 300 ezerre emelkedett fel s míg a működésének első évéről közzétett mérleg 67.101 frt.-nyi takarékbetéti összeget s 1580 forintnyi nyereséget mutatott, addig az 1904. év végével a betét már 7,180.547 kor., a nyereség 110.179 koronára emelkedett. E pénzintézetek mellett a már régebben alapított, de 1893-ban a budapesti *Magyar leszámítoló- és pénzváltóbank* tulajdonába ment fiók örvendetes virágzásnak indult, amennyiben nemcsak Pozsonynak, hanem környékének, de sőt a szomszédos megyék pénzügyi forgalmának jelentékeny részét is magához vonta.

Legujabban alakult a *Pozsonyi kereskedelmi- és hitelbank* r. t., mely ez évben a Magyar Kereskedelmi Részvénytársasággal lépett szorosabb összeköttetésbe és a *Magyar Általános Hitelbank* is fiókot létesített Pozsonyban.

Több jóhírnévnek örvendő *Biztosító-társulat* is hasznosan szolgálja Pozsony anyagi érdekeit.

Ha ehhez hozzávesszük, hogy a magán- és közéletben, a forgalmi és kereskedelmi téren oly nagy szerepet játszó *pósta, táviró* és *távbeszélő*, valamint a *póstatakarékpénztári* intézmények Pozsony nagyvárosias fejlődésének teljesen megfelelő haladásról tanuskodnak, akkor érteni fogjuk azt,

hogy a politikai viszonyok megváltozása dacára is a határszéli Pozsony még mindig nem szünt meg az anyagi cultura terén nevezetes gócpontnak lenni. Hogy Pozsonyban a póstai forgalom mekkora arányokat öltött újabban, azt eléggé mutatja az, hogy az évi levélforgalom $4^1/_4$ millió darab, a csomag- és pénzeslevélforgalom közel $^1/_2$ millió darab, a póstautalványforgalom közel 200 ezer darab $23^1/_2$ millió korona értékben. A *távirati* forgalom 160 ezernél több jövő-menő távirat, és 165 ezernél több átmenő távirat. A *távbeszélő* forgalom 11 ezernél több távbeszéd távolsági és 1 millió 800 ezer távbeszéd helyi forgalomban. A *póstatakarékpénztári* forgalom pedig 377.130 korona és 29,461.787 korona chequeben.

Hogy félszázad folytán Pozsony valóságos *gyárvárossá* lett, azt a mindénféle működésben levő különféle gyárak fennen hirdetik. Legnevezetesebb gyárai a Ferenc József-városban az 1895-ben alapított *Apollo-kőolajfinomítógyár*, melyet 1902-ben egy külön parafingyárral egészítettek ki. A mintegy 50 épületből álló terjedelmes gyár évenkint 5 ezer vaggon nyers anyagot képes feldolgozni s mintegy 500 munkást foglalkoztat. Szomszédságában van az 1896-ban alapított *Pozsonyi első magyar finombőrgyár*, melynek évi termelési képessége mintegy 200 ezer darab különféle bőr, kocsi-, vaggon- és könyvkötési bőr is. Munkásainak száma 100-on felül emelkedik. Ugyane vidéken működik az 1871-ben alapított *Posztógyár*, melynek évi termelési képessége 120 ezer méter posztó és 67 ezer méter kálikó. Munkásainak száma 150—160. Átellenében van a *Városi villamosmű*, melyről már fentebb volt szó. Odább a Gyár-út és a Nádor-utca sarkán van az 1889. óta fenálló *Első magyar vitorlavászon-, len-, kender-,*

pamut- és jutaárúgyár, mely 600—700 munkást foglalkoztat. Árúit nemcsak a szomszédos országokba, hanem tengeren túlra is szállítja. Ugyancsak a Gyár-úton működik az 1895-ben 2,400.000 korona alaptőkével alakult és 1896 óta üzemben levő *Sodrony-(Kabel-)gyár*. Munkásainak száma 350. Ha még említjük az 1885-ben keletkezett *Kőfedéllemez, facement és aszfalt elszigetelő lemezgyárat,* a Schranz-, jelenleg Drössler Károly-féle *Gép- és kazángyárat*, valamint a nagy *kocsigyárat*, melyek szintén a Ferenc Józsefvárosban újabban alakultak, akkor eléggé kitünik, hogy a gyáripari élet mekkora lendülésnek indult ezen egykori parlag téren. A Ferenc József-város átellenében, a Dunántúl Pozsony-Ligetfalván alapította 1895-ben Levy James exportra is dolgozó *Első magyar pamut-, teveszőr- és balata hajtószíj gyárát*. Ott van a „*Vesta*“ *zománc-edény* gyár r. t. oriási telepe, és a „*Matador*“ *gummi-anyag* gyár, valamint a *Harsch testvérek fadoboz* gyára is.

De az Újvárosban is igen élénk gyári és ipari élet fejlődött ki. Az Árpád-út egy részét, a Hidászszertárak átellenében a nagy *Magyar cérnagyár* foglalja el. E nagyüzemű gyárat 1900-ban alapították, 4 millió koronát tevő értékkel bír s 640 munkást foglalkoztat. Összesen 22 ezer cérna-orsóval bír. A Kereszt-utca végén fekszik a Ludwig-féle nagy kiterjedésű *Gőzmalom- és sertéstelep*. A cég alapítása ugyan még a múlt század negyvenes éveibe esik, de mai jelentőségéhez még csak a jelenlegi cégfőnök Ludwig János vállalkozása folytán jutott. Ő a régi üzletet nagyarányú sertéshízlaló vállalattá fejlesztette, s felépítette 1880-ban a búza- és gabonaőrlésre berendezett nagy gőzmalmot és később a nagykiterjedésű úri lakóházat. Közelében a Honvéd-utca és a Virágvölgyi-utca sarkán áll a *Stein test-*

vérek sörfőző- és malátagyára. A malátagyárat 1871-ben, a sörfőzőgyárat 1876-ban alapították. A malátagyár évi termelési képessége 15 ezer métermázsa árpa, a sörfőzőgyáré 50—60 ezer hektoliter sör. Az Ország-úton, kiterjeszkedve a Vám-utcáig, van az 1853 óta álló *Magy. kir. dohánygyár,* melynek nagy raktára 1861-ben, emeletes kezelési és kétemeletes gyártási épülete 1891-ben épültek. E gyárban évenként mintegy millió darab különféle szivar készül, amellett termel még 26,414.000 csomag magyar pipadohányt. Az Iskola-utca s az Ország-út sarkán áll a *Grüneberg-féle nagy kefegyár.* E gőzfűrészekkel összekötött gyár ugyan szintén régibb alapítású, de mai fejlettségéhez még csak 1870-ben Grüneberg Károly és József életrevaló vállalkozási szelleme és szakértelme juttatta. A 12 épületből álló gyári telepet egy 150 és egy 250 lóerejű gőzgép tartja működésben. A gyár évi termelése 750 ezer forint értékű árúnak felel meg. Készítményei világhírben állanak. A Récsei-út mentén fekszik az 1873-ban alapított *Dynamit Nobelgyár.* E nagyszerű telep 228 kat. holdnyi területet foglal el s 261 épületből áll, munkásainak száma 500, főtermelése a dynamit, de emellett termeli annak segédanyagait is. A Dynamit-gyáron innen levő területen működik az 1896-ban keletkezett Stollwerck-féle *Csokoládé-gyár,* mely csokoládén kívül kakaót és cukorkaneműt is gyárt; továbbá az 1902-ben létrejött *Magyar Siemens-Schuckertművek,* melyek gyártási ága villamossági világító- és erőátviteli gépek, gyári vasútak, gazdasági és szellőztető villamos gépek, villamos felvonók, szivattyúk és egyébféle eszközök és tárgyak. A Margit-utcában létesült 1899-ben a *Konzervgyár,* melynek gyártási ága hús- és főzelékkonzervek, különlegessége pedig a strassburgi módra

készített libamáj-pástétom. A Margit-utca és a Sánc-út sarkán áll a Bunzl- és Biach-féle *Rongygyár*. Végre az Újvároshoz számitott területen, annak nyugati részén még két nevezetes gyár van működésben. Egyik a Roth-féle *Töltény-gyár*, mely 1872-ben keletkezett s 16 épületből áll, munkásainak száma 200, gyárt mindennemű katonai töltény- és lőszercikket. Naponként 1 millió töltényt képes előállítani. A másik gyár a Vöröshíd közelében levő *Kühmayer* Ferenc és társa r. t. Első hazai cs. és kir. szabad. arany- és ezüst-sodronyárú- és paszománt-, valamint egyenruhakellékek gyára, melynek jóhíre messze terjed hazánk határain túl. A 4 épületből álló gyártelep 1868-ban alakult.

Számos egyéb kisebbmérvű, a város területén szétszórt gyártelep az említettekkel egyetemben fennen bizonyítják, hogy a régi csendes Pensionopolis immár a hazai és a nagy világi piacokon versenyző számottevő gyárvárossá lett.

A gyári iparral egyenlő lépést tart a *kézműipar* és *kereskedés* is, melynek fellendítésére számos egyesület alakult újabban. Említjük közülök az Izabella főhercegasszony védnöksége alatt álló *Háziipar-Egyesületet,* melynek célja a háziipar és nevezetesen az aranynyal, ezüsttel, selyemmel és fagyapottal való hímzés iparágának fejlesztése. Az ipar támogatásában búzgólkodik az *Ipartestület*, a legújabban megalakult *Iparegyesület* és az *Ipar- és kereskedelmi kamara.* Az 1850-ben alakult Ipar- és kereskedelmi kamara célja a kereskedelmi és ipari érdekek együttes előmozdítása, támogatja az ipari oktatást és kiállításokon való részvételt. Az 1892-ben alakult Ipartestület is hasonlóan az iparosok érdekeit karolja fel, közvetíti a munkát, kiképezteti a tanon-

00067319

cokat s gondot fordít munkakiállításokra. E két törvényszerinti szervezet közé mintegy beékelve működik, mint szabad és független egyesülés az Iparegyesület, mely 1905-ben alakult és az 1906-ban alakult Magyar Iparművészeti Társaság Pozsonyi helyi Bizottságával karöltve az iparművészet fellendítésére is törekszik.

Hogy ipar és kereskedés terén mekkora recordot ért el Pozsony, azt nehány cégének messze kiható hírneve eléggé bizonyítja. A *Palugyay-féle bornagykereskedés* az utolsó félszázad alatt érte el jelenlegi feje Palugyay József szakértelmes vezetése alatt nagyvilági pozitióját. Hasonlót mondhatni a Grüneberg-féle kefegyári cégről is. A *Hubert J. E.-féle pezsgőgyár* ugyancsak újabban vívta ki Gentry-Club különlegességével elismert sikereit. Oly firmák, milyenek a Marton, Horarik és Kohl műlakatos, az Ernhoffer esztergályos, a Bruckner és Reichsthaler kertészeti, a Durvay, Haybäck, Hubert és Sprinzl ácsipari, a Marschall és Hruschka kocsigyártási, a Mayer, Bittó, Wendler, Scheuermann, Schwappach és Eder cukrászati illetve mézeskalácsos, a Helle Károly kötél, tömlő- és hajtószíjgyáros cégek, messze vidékre teszik Pozsony nevét hangzatossá. A pozsonyi *kádárság* legszólidabb iparáról messze földön ismeretes. Ezek mellett az *építészeti ipar* is épp az utolsó félszázad folyamában fejtette ki legkiválóbb tevékenységét, amint ezt Pozsony architekturai szépülésén felismerhetni. A Feigler Ignác és Sándor, a Gratzl és Kittler, a Soós és Härlin építészeti cégek valamint Alpár Ignác, Kolbenheyer Gyula, Fellner és Helmer, Bendl-Ehrenreich, Milch, Rumpelmayer, Hubert és Haybäck műtervezők is maradandó emléket hagynak maguk után műalkotásaikban. A város egyik legszebb

alkotása a lerombolt régi színház helyén 1884—1886-ig épült, 670 ezer koronába került, Fellner Nándor és Helmer Henrik által tervezett *Városi színház*. Az épitési anyagszükségletet részben pozsonyi téglagyárak szolgáltatják, nevezetesen az 1883-ban alapított *Durvay-féle téglagyár*, mely finom burkolati és egyéb finomabb minőségű téglákat is termel. De a város külső szépítéséhez nem csupán ők járultak. Van abban kiváló része a *kőfaragó* iparnak és *szobrászati művészetnek* is. Úgy a Rumpelmayer mint a Feigler kőfaragó cégek sok elismerésre méltó művel járultak a város és a temetők díszítéséhez. A szobrászati művészet pedig mesteri alkotásokkal tette magát emlékezetessé. A Kossuth-Lajos-téren, a színház átellenében felállított *Hummel Nep. Jánosnak* bronzból és carrarai márványból készült mellszobra, valamint a színház előtt álló s a pozsonyi Első takarékpénztár költségén készült *Ganymedes-díszkút*, a pozsonyi születésű Tilgner Victor mester művei, míg a város legmonumentálisabb szoborművét, a Koronázási dombtéren az elhordott régi koronázási domb helyén álló *Mária Terézia lovasszobra* városunk másik nagy szüllöttének Fadrusz Jánosnak a halhatatlan műalkotása. Ezen carrarai márványból nagy arányokban kifaragott s a városnak 150 ezer forintjába került hatalmas mű 1897-ben lett Ő felsége jelenlétében országos ünnepséggel leleplezve. Készülőben van Radnai és Strobl műtermeiben a *Petőfi-* és a *Römer-szobor* is, melyek hisszük, rövid idő múlva Pozsony nyilvános tereit: amaz a Kossuth Lajos, emez a Ferenciek terét fogják ékesíteni.

A *festőművészet* szintén előnyösen szárnyalt fel az utolsó félszázadban. Érdekeit, fejlődését az 1884-ben dec. 21-ikén alapított s most Frigyes főherceg védnöksége alatt álló

Pozsonyi képzőművészeti-egyesület dajkálja. Célja a művészi tehetségeket felkarolni és a nagy közönségben műszeretetet és jóizlést kelteni és ébrentartani. Műkiállításokat rendez, melyeken hazai, de kivált pozsonyi művészek: festők és szobrászok résztvesznek. Mint pozsonyi festőművészek Keleti Gusztáv, Majsch Ede, Spányik Kornél, Modrovich Sándor, Stankovits Móric, Pitthordt Lajos, Zierer Géza és mások sok bájos festménynyel tüntek ki. Ugyancsak az itt tárgyalt félszázados időszakba esik Fleischmann és Könyöki szép képirása is.

De a művészet Pozsonyban az utolsó évtizedekben más irányban is érvényesült: az *emlékezetes építészeti és szobrászati művek restaurálásában.* A város három nagyhírű építménye: a *Dom,* a *sz. Ferenciek* és a *Klarissák templomai* megújhodtak. A dom belsejének, valamint a sz. Anna kápolnának restaurálása Heiller Károly püspök búzgólkodása, Lippert József érseki műépítész vezetése mellett 1863—78-ban ment végbe. 1893-ban követte azt az éjszaki kapu, 1902-ben az Alamizsnás Sz. János-kápolna restaurálása. Az 1863—78-iki restaurálás összes költségei 265,784, az éjszaki kapué 29, a Sz. János kápolnáé közel 20 ezer koronát tettek. A dóm építészeti restauratiója céljából 1863-ban külön egyesület: *A pozsonyi főtemplom-építkezési-egyesület* keletkezett, melynek közel 100 alapitó tagja van. — A Sz. Ferenciek templomának műremek számba jövő, de rozoga állapota miatt lebontott gotikus tornya 1897-ben a régi stilben és méretekben újjal helyettesíttetett, míg a Klarissák hírneves ötszögű tornya a régi anyagnak részben való felhasználásával 1898-ben épült át. Az átépítési munkák Schulek Frigyes műépítész és Gyalus László művezető szakértését

00067319

dicsérik. Egyúttal a templomnak Plebánia-utcai sekrestyéje lebontatott, mi által nemcsak a templom építészeti szépsége lett hatásosabbá, hanem az utca is előnyösen kiszélesedett. Az összes restaurálási költségek 30 ezer forintot tettek. A két utóbbi templom restaurálása a *Műemlékek országos bizottsága* buzgóságának és áldozatkészségének a műve. 1904-ben a *Szt. Háromság*-templom belsejét is restaurálták.

Nem csekély Pozsonynak haladása *törvénykezési* tekintetben. E téren a városnak fontossága már régi időktől, III. Endre király 1291. évi szabadságlevele idejétől fogva megvolt. Az osztrák rendszer idejében bírt ugyan főtörvényszékkel, de ez az absolut uralom után beszünt. Ezért tehát nagy jelentőségűnek kell mondanunk azt, hogy 1891-ben Pozsony *Itélőtáblát*, s vele kapcsolatosan *Kir. főügyészséget* kapott. Mindkét dicasteriumnak kihatása nemcsak a törvénykezési, de a társadalmi téren is nagyon megérezhető.

A *társulási, egyesülési* szellem nyilván egy hazai városban sem fejlett annyira, mint Pozsonyban. Csak nem száma nélkül való az a sok társulat és egyesület, mely félszázad alatt itt keletkezett. Nincs az életnek az a nyilvánulása, akár a vallási s társadalmi, akár a politikai, üzleti, ipari, kereskedelmi, gazdasági téren avagy a sport és szórakozás terén, mely a közösérdekűeket és közösszelleműeket alapszabályi egyesülésre, összetartozásra ne késztette volna. A kereskedők, iparosok, betűszedők, pinczérek, aggharczosok, gyorsirók, nyelvmesterek, lővészek, színműkedvelők, zeneművelők, dalkedvelők, stb. mind egyesületeket alkottak részint érdekeik megvédésére részint előnyeik előmozdítására, jövőjük jobb biztosítására s egymás kölcsönös támogatására. Egyikmásik közülük hangadó szerepet játszik a városi társadalom-

ban s befolyásuk érvényesül országos és városi törvényhatósága képviselőválasztásokon és a nagy közérdek irányításában. Igy a társas-körök közül a régibb *Polgári Casino*, az 1874-ben megalakult *Toldy-Kör* s az 1896-ban létrejött *Kath.-Kör*. A közművelődésnek nemzeti irányban való fejlesztésében és terjesztésében buzgolkodik az 1883-ban megalakult *Magyar Közművelődési-Egyesület* s az 1894 óta fennálló *Polgári Magyar-Kör*. A sport érdekeit szolgálják az 1880-ban keletkezett *Pozsonyi Torna-Egyesület,* az 1882-ben létrejött *Pozsonyi Hajós-Egylet,* nemkülönben a *lóversenyzők* és *úrlovasok* egyesületei.

Az értelmi, szellemi műveltség terén nagy fejlődésnek indult Pozsony *iskolaügye* is. Az elemi oktatás terén, eltekintve az óvodáktól és gyermekkertektől, több új *népiskola* nyilt meg ezen időszakban, fiú- és leány elemi tanulók számára. Pompás iskolaépületek emelkedtek a Csáky-téren, a Vadász-soron, a Széna-téren, a Pálffy-utcában, a Torna-utcában, a Mária Terézia-úton, a Konvent-utcában. Ezen részint a katholikus, részint az evangelikus, részint pedig az izraelita hitközségek által emelt elemi iskolaépületek teljesen a modern igényeknek megfelelő tágas, világos és magas helyiségek. Sikeres működésüknek tanubizonyságát pedig az a tény szolgáltatja, hogy a város lakósságának 87·1%-ka írni s olvasni tud. Magasb *polgáriskolai* tanulók számára úgy a Sz. Orsolya-szűzek mint a Miasszonyunkról nevezett apácák állítottak fel mai tanulmányi szinvonalon álló tanintézeteket. De elemi és polgáriskolai oktatás céljából jóhírű, gondos vezetésű privát tan- és nevelőintézetek is állnak a szülők gyermekeinek rendelkezésére, milyenek az 1857-ben alapított Urbauer- (most Paternos-), továbbá a

Klempa Gabriella- és a Chalupa-Olgyay-féle nyilvánossági joggal felruházott leányintézetek. Úgy az Urbauer- mint a Klempa-féle intézetek internatussal is birnak. *Közép- és szakiskolákul* említhetjük az 1871 óta fenálló s magas szinvonalra helyezkedett *Állami nőtanítóképző-intézetet,* mely internatussal van összekötve; az eredetileg az állami kórházban már 1873-ban fenállott, de 1884-ben mai díszes otthonába költözött s a legjobb hírnévnek örvendő *Magy. kir. bábaképzőintézetet,* melyben már félezernél jóval több bába nyert kiképeztetést; az 1880-ban létesült *Kir. Vincellér-iskolát,* mely kezdetben a Jeszenák János-úton, ma pedig az Alagúti-soron épült pompás intézeti házban van elhelyezve, s egyre hasznosabban fejlődik; az 1883-ban alapított *Állami felső leányiskolát,* melylyel internatus és női kereskedelmi tanfolyam áll kapcsolatban s Pozsonyban nagy szükségletnek felel meg; az 1885-ben Pozsony város polgárai által alapított, a pozsonyi Első Takarékpénztár és az állam által segélyezett, árú- és terménygyűjteménynyel és gazdag szakkönyvtárral felszerelt *Felső kereskedelmi iskolát,* mely az ország minden részéből vonz a maga körébe tanulókat; a már 1850-ben fenállott, de mai palotaszerű házába még csak 1895-ben költözködött *Állami főreáltanodát,* melylyel *állami vegykisérleti intézet* is van összekötve; a szintén régibb alapitású, de mai 190 ezer forintba került palota-otthonába még csak 1895-ben került *Evang. Lyceumot,* mely kiváló könyv- és régiségtárral dicsekszik; a sz. Orsolya-apácák által 1893-ban alapított s saját költségükön 1895-ben épült díszes 3 emeletes házban elhelyezett s internátussal biró *Kath. nőtanítóképző-intézetet,* melynek védnökségét Izabella főhercegasszony viseli; a régibb alapitású, de mai helyére még csak 1901-ben

00067319

került *Evangelikus Internatust,* melynek építési költségei 300 ezer koronába kerültek s mintaszerű berendezéssel bír; az 1903-ban alapított, gyönyörű dunamenti fekvéssel bíró *Állami fémipari szakiskolát,* melynek az állam által viselt fentartási költségeihez Pozsonyváros évi 10 ezer koronával hozzájárul; a Vallon-utcai, újabb alapitású *Elektrotechnikai szakiskolát,* mely elektrotechnikai laboratoriummal és tanműhelyekkel van ellátva s technikai gyárhivatalnokok kiképzésére áll fenn; végre az 1906-ban kezdeményezett s egyelőre az Edl-, illetve Torna-utcai volt árvaházban elhelyezett *Állami polgáriskolát* és az egyelőre a primáspalotában elhelyezett *Siketnémák* intézetét, melyek nagy feladatra vannak hivatva. Ezeken kivül megjegyezzük, hogy 1887 óta van városi költségen fenntartott *Iparostanonc-iskola* is, melynek célja a tanoncok kedélyét és szellemét rajz- és egyéb tantárgyak tanításával megnemesíteni és őket értelmes, ügyes, erkölcsös munkásokká kiképezni. 1898 óta itt nőtanoncok is kapnak a szabászatban oktatást.

Ezen közép- és szakiskolákon kívül nevezetes mozzanat jelezhető a *felső oktatás* terén is. Az 1784 óta Pozsonyban működő két éves *Kir. jogakadémia* 1855-ben 3 évessé, 1874-ben 4 évessé bővült ki s 1875-ben külön bölcsészeti tanfolyammal egészíttetett ki. Az ország jogakadémiáinak leglátogattabbika, melyben országos nevű, a politikai, törvénykezési és közigazgatási életben nagy szerepet játszott egyének nyerték tudományos kiképeztetésüket. Egész multjánál fogva hangosan igényelheti, hogy immár *egyetemmé* kibővittessék! Egy másik főiskola, a magyarhoni ág. hitv. ev. egyetemes egyház *Theologiai akademiája* 1882-ben nyílt meg. Kezdetben a Bél Mátyás-utcai templomtéri házban volt

elhelyezve, honnan később a Konvent-utcai Lyceum épületébe költözködött. Ugyancsak hazánkban egyetlen a maga nemében a pozsonyi *rabbi iskola*, mely az orthod. rabbik kiképzésére főiskolai jelleggel bír. Végre a katonai pályára készülő ifjúság sem szűkölködik Pozsony városban képzőintézetek nélkül. A Hadapródiskola-utcában áll a Vak-utcára is kiterjeszkedve a nagyépületű *Cs. és kir. hadapród-iskola*, mely a régi, 1875-ben újonszervezett cadet-iskolának folytatása. Katonai pályára előkészítő iskolák a Vallon-utcai *Első pozsonyi katonaelőkészítő iskola*, mely a pozsonyi tanulmányi főigazgatóság felügyelete alatt áll; továbbá a Vadászsoron lévő Péchy-féle *Katona-előkészítő iskola*, mindkettő sikeresen működik e téren.

Hogy *tudományos* és *irodalmi téren* sem maradt el Új-Pozsony, azt tanári karának, jeles orvosainak és számos kiváló szakférfiának szellemi termékei fényesen bizonyítják. Lehetetlen mindezeket felsorolni, csak nagyjában említjük, hogy a városnak, utcáinak, emlékezetes épületeinek és intézményeinek, valamint természeti viszonyainak: geológiai rétegzésének, kövületeinek, évi hőmérsékletének, légáramlatának, növényeinek, gombáinak, lepkeinek, állatainak, közegészségének stb., már külön-külön monografiái vannak. Oly társulat, milyen a *Pozsonyi orvos- és természettudományi társulat*, félszázad óta folyton szinvonalon tartotta magát, mit tartalomdús kiadványaival váltig igazolni tud. Egyre serkentőleg is hatott tudományos kérdések megvitatására, tudományos vívmányok bemutatására és szakbuvárlati eredmények irodalmi ismertetésére. A tudományos érdeklődés mellett bizonyít a városban levő tanintézetek és társulatok *könyvtárainak* nagymérvű könyvszaporodása, emellett

az utóbbi években keletkezett *városi nyilvános könyvtár* és a *sz. István olvasó-egyesület* könyvtárának igénybevettsége is. A műgyűjtemények szaporodása azonkép örvendetes jele a közönség nemesb érzéke fejlődésének. A *városi muzeum,* az orvos- és természettudományi társulatnak *természetrajzi gyűjteménye,* az evang. lyceum nagybecsű s kivált érmekben gazdag *műgyűjteménye,* nemkülönben egyes magánházakban levő műgyűjtemények mindmegannyi hirdetője ennek a nemes felbuzdulásnak. A város egyes egyesületeiben: az orvos- és természettudományi társulatban, a Toldy-körben, a Kath. körben, a protestáns theológiai intézetben, a Városházán tartatni szokott felolvasások, nemkülönben a szabad egyetemi előadások s az Urania-mutatványok egyaránt kifejezik a közönség tudásvágyának megélénkültségét. Másrészt a *zenei műtudás és művkedvelés* magasb szárnyalásáról szólnak a pozsonyi egyházi zeneegyesület előadásai, a város- és megyeházakban rendezett hangversenyek és a számos dalegyesület productiói.

Egy oly városban, melyben a szellemi élet ily virágfakadáshoz jutott, ott természetesen a *könyvkereskedés* és a *nyomdai műipar* sem maradhatott a kor kivánalmai mögött. A könyvkereskedés terén kivált a Stampfel és Steiner cégek tettek szert széleskörű ismertségre. Amaz mint hazánk egyik legszámbajöhetőbb kiadói cége, emez mint nagy összeköttetésekkel bíró antiquariusi cég. A Stampfel-cég magyar és német kiadványaival a fővárosi legvállalkozóbb kiadócégekkel versenyzik. Ami a nyomdai műipart illeti, Pozsony a régi időkben is, a XVI. századtól kezdve, a nyomdászat terén elöljáró város volt. Ma, amikor Pozsonyban 12 nyomda áll fenn, az még inkább mondható. Az egyes

00067319

itt működő könyvnyomóintézetek gyorssajtóikkal, kisebb-nagyobb kézi és accidenzsajtóikkal, accidenz- és szedőanyagukkal, szedőgépeikkel, légszesz- és villamos mótorokkal hajtott gépeikkel jól megfelelnek a fokozott modern typografiai igényeknek. Az Angermayer-féle nyomda már másfélszázadot meghaladó múltra tekinthet vissza. Az ezen intézetből, valamint az Eder-, Wigand (Stromsky)-, a Kath. irod. részvénytársaság, az Alkalay és fia könyvnyomó-intézeteiből kikerült könyv- és díszkönyv-termékek a fővárosi könyvnyomdai termékekkel bátran versenyezhetnek. A többi nyomda inkább a nyomdai kisipart vagy a hírlapi sajtót szolgálja.

A *hirlapirodalom* Pozsonyban ugyancsak régi múltra tekinthet vissza. Amióta Bél Mátyás 1721-ben a Nova Posoniensia című hetilapját megindította, azóta a pozsonyi légkör folyton dajkálta a hírlapírás fontos vállalkozását. Kisebb-nagyobb időközökön átélt hírlapok után újabb s újabb vállalatok indultak meg, csupán az 1764-ben Windisch tanácsos és Landerer által alapított *Pressburger Zeitung* jelenik meg ma is, mint hazánk legrégibb hírlapja. Egyrészt az itt ülésezett országgyűlések, másrészt az a körülmény, hogy mint az ország volt fővárosa magában egyesítette a hangadó köröket, a legkiválóbb társadalmi rétegeket, a kormányt és az udvart, magukkal hozták, hogy a hírlapirodalom Pozsonyban termékeny talajra találjon. A nemzet szabadságának hajnala itt pirkadt először s itt öltöttek testet a függetlenségi és nemzetjogi eszmék. Bár a helyi sajtó hírlaptermékei ma is túlnyomólag németnyelvüek, szellem és érzés tekintetében mind hazafiasak s fényesen rácáfolnak azon rosszakaratú, rágalmazó állítá-

00067319

sokra, mintha Pozsony és lakóssága nemzetellenes osztrák-érzelmű pecsovicsok és kraxelhuberek volnának.

Nagy elismerés illeti meg külön a *magyarnyelvű* hírlap-irodalmat, mely kezdetben mostoha viszonyokkal küzdve, csak ephemer sikerekre tehetett szert, utóbb azonban szivós kitartással, nem lankadó energiával és áldozatkész hazafiassággal állandó felkarolója s megvédője lett a nemzet, a magyarság érdekeinek. Ráth Mátyásnak 1780—1788-ig élt *Magyar Hírmondóját* még csak 1836-ban követte Kossúth Lajos *Törvényhatósági Tudósitások* címen megjelent s már a következő évben beszünt irott lapja. Az 1837-ben megjelent *Hírnök* is, melyhez egy év múlva a *Századunk* járult mellékletként, már 1844-ben megszünt. Szarvas Gábornak 1865-ben megindított hetilapja, a *Pozsonyi Lapok* is rövid életű volt, mert még ugyanazon évben szünt meg. A Vutkovich Sándor által 1873-ban megindított *Pozsonyvidéki Lapok* utóbb több szerkesztő kezén folytatta életét, mígnem Ardényi alatt szintén megszünt. Az Orbók Mór által alapitott *Pozsonymegyei Közlöny* szerkesztését 1888-ban Vutkovich Sándor vette át s az 1890-től kezdve *Nyugatmagyarországi Híradó* címen máig jelenik meg fia Vutkovich Ödön szerkesztésében s azóta a közéletben mint a magyarság organuma számottevő pozitiót vívott ki magának.

A pozsonyi német s magyar sajtó hazafias magatartásának köszönhető egyrészt, — jól szervezett s vezetett iskoláinak, az 1874 óta buzgolkodó Toldy-körének s az 1883-ban alakult Magyar közművelődési egyesületének, az 1894-ben létrejött Polgári magyar körének másrészt az, hogy a *város társadalma* az utolsó évtizedekben érzésben és nyelvben annyira megmagyarosodott. Mert hogy Pozsony *magyarosodik*, azt vajjon

ki tagadhatná többé tiszta lelkiismerettel? Egy félszázad előtt 42.238 főnyi lakósságából csak *3145* egyén volt magyar, ma 61.537 főnyi polgári lakósságából* *20.102* egyén magyar. Az utolsó évtizedben is 10·59%-kal szaporodott a magyarsága. A magyar nyelvet ma e városban már 35.076 egyén beszéli. A szinház, mely a hetvenes években is még jóformán tiszta német volt, ma az év legnagyobb részén át a magyar muzsának hajléka. De nem csupán a nyelvre, az érzésre is kell tekintenünk. A mai Pozsonyban megalakulhatott a *48-as Függetlenségi Kör*. A mai Pozsony külön küldöttel képviseltette magát 1903-ban a nagy Rákóczy Ferenc konstantinápolyi emlékünnepségén, koszorukkal díszítve a nemzeti fejedelem, dicső anyja Zrinyi Ilona, Thököly Imre, Bercsényi és a 48-as Guyon tábornok sirjait. A mai Pozsony elnevezi utcáit a nemzet szabadsághőseiről, költőiről, iróiról, művészeiről, nagyjairól. A nemzet legnagyobb lyrikusának szobrot állít. A nemzet legnagyobb szabadságharci szónokának szobrára évek óta pénzt gyűjt. Az országgyűlésre egy függetlenségi kipviselőt küld. Kegyelettel ünnepli évről-évre március idusát és a nagy nemzeti emlékünnepeket. A sírkertjeiben porló vértanuk és nagy hazafiak szellemének meghozza évről-évre a hódolati áldozatot. Az iskolákból kikerülő zsenge nemzedék már mondhatni kizárólag a *magyar* nyelvet beszéli. Nem-e hangos, kiáltó bizonyítékok mindezek Pozsony társadalmának hazafias érzületéről? Aki ezt tagadni meri, az nem hazafi, — az a nemzet ellensége!

* A 4330 katonai egyént nem számítjuk.

00067319

POZSONY SZ. KIR. VÁROS EGÉSZSÉGÜGYÉNEK FEJLŐDÉSE AZ UTÓBBI ÖTVEN ÉV ALATT.

1856—1906.

Irta: dr. Pávai Vajna Gábor.

Bevezető.

A pozsonyi Orvosi és Természettudományi Társulat az 1906-ik évben ülte meg fennállásának félszázados jubileumát. Ez alkalommal megbizta *dr. Pávai-Vajna* Gábort, hogy Pozsony város egészségügyének e lefolyt 50 éven át való fejlődését és annak eredményeit méltassa.

Ebből a megtisztelő megbizásból eredt a jelen összefoglaló értekezés, a melyben világot akarok vetni a modern kultura legfontosabb ágának, az ép nemzeti lét és zavartalan haladás, valamint az értelmi müvelődés alaptényezőjének, az egészségügynek Pozsonyban tapasztalt állapotára s a jelenleg elért eredmények előzményeire.

Sajnos, hogy a statisztikai adatok gyűjtését, azok följegyzését csak úgy, mint általában Magyarországon, a lefolyt félszázad elején Pozsonyban sem méltatták arra a figyelemre, a melyet ez adatok alkalmazásának értéke megkövetelt volna. A régebbi korok képét tehát a levéltári kutatók, monografusok egyes adataiból kell mindenütt, így Pozsonyban is rekonstruálni, noha például az egészségügy terén, mint alább bemutatjuk, *Pozsony városának sok más magyar város fölött messze kimagasló, dicsőséges múltja van.* Igy tehát

újra sajnálattal kell kijelentenünk, hogy a most tárgyalandó félszázad elejéről, a följegyzések hiányossága miatt teljesen pontos és megbizható képet nem adhatunk; ellenben a későbbiről, kivált az utóbbi huszonöt évről már igen

dr. Tauscher adatai.

is megtehetjük, még pedig azért, mert a mióta *dr. Tauscher* Béla lett a *tiszti főorvos,* azóta a részletes adatok pontos gyűjtése megindult. A mennyiben tehát értekezésünk adatok dolgában hézagos lesz a mondott időszakra nézve, annak az említett körülmény az oka. Ez a messzetekintő modern orvos, az orvosi tudomány *szociológiai fontosságát és hatását* is azonnal fölismerte és mérlegelni tudta, miért is hozzá fogott az orvosi statisztikai adatok pontos és lelkiismeretes gyűjtéséhez és ezzel a Pozsonyban *még töretlen utat maga kezdte építeni,* s hogy főleg az utóbbi 25 évről immár bőséges és felvilágositó adatok állhatnak rendelkezésünkre, azt egyedül neki köszönhetjük.

E munkának szélesebb alapja is tehát az *általa följegyzett* és *rendszerbe foglalt adatok által vált lehetővé,* s elmondhatjuk, hogy nélküle meg sem lehetne irni Pozsony város egészségügyének világos történetét; miért is első sorban *dr. Tauscher* Bélának kell kifejeznünk hálás köszönetünket, azért a szivességért, hogy az ügy iránt való lelkes szeretetétől vezettetve, készséggel összeállította és rendelkezésünkre bocsátotta a legfontosabb adatokat. *dr. Tauscher*

dr. Tauscher érdeme.

Béla neve Pozsony város modern egészségügyi haladásának fogalmát foglalja magában; mert mind az az intézkedés, a mely a közegészség javítására szolgált és szükséges volt, vagy *dr. Tauscher* Béla gondolatából fakadt, az ő sürgetése folytán támadt, vagy benne fáradhatatlan, kitartó, lelkes támogatóra és ösztönzőre talált. A negyven

évi egészségügyi haladásnak nincs az a momentuma, a melyben *dr. Tauscher* Béla tudásának, tehetségének és munkaerejének oroszlánrésze nem lenne, s minden újabb pozsonyi egészségügyi alkotás az ő tiszti főorvosi működésének is egy-egy maradandó emlékkőve.

Bizonyos, hogy az egészségügy fejlődésének egy olyan városban mint Pozsony, a mely nemcsak mindig az előkelő magyar városok közé tartozott fejlettebb kultúrájánál fogva, hanem Magyarország közéletében századokon át nevezetes szerepet is vitt, gyökerei jóval mélyebbre nyúlnak ez ötven esztendőnél.

A pozsonyi polgárság, az adott viszonyok közt és az egyetemes művelődési állapotokhoz viszonyítva, már a városi élet kezdő idejében felfogta az egészségügyi intézmények nagy fontosságát. *Egészségügyi adminisztrációját* már századokkal előbb szervezte; a mi pedig *a népjóléti alkotásokat illeti,* a melyek szigorúan véve, alig egy század óta, sőt nagyobb arányban csak a legújabb időben, nem egyszer csak állami kényszerrel birtak országszerte terjedni, Pozsony városa már századokkal előzött meg sok magyar vidéki várost; *ebben a tekintetben gazdagabb múltra tekinthet vissza, mint maga a főváros, míg a vidéki városok közül egy sem mérkőzhet vele.* A fővárossal szemben minden esetre kedvezőbb volt a helyzete annyiban, hogy a török hódoltságtól megmenekült, s így intézményeit nem pusztította el, vagy azok fejlődését nem akadályozta meg a hódító hatalom, a mely egy egészségügyi érdemet mégis szerzett, tudniillik a budai hévvizek fölött keletkezett fürdők építését és fenntartását; de biztosan mondhatjuk, hogy már *a török hódoltságot megelőzőleg is Pozsonyé a vezető szerep az egészségügyi alkotások terén.*

Pozsony egészségügyi multja és népjólléti alkotásai.

Régibb adatok Pozsony egészségügyi fejlődéséhez.

Az okiratok nagy számának elpusztulása miatt, Pozsony város egészségügyi történetéről nem kaphatunk ugyan tűzetes képet; de a fennmaradt adatokból is kiviláglik az, hogy Pozsonyban maga a hatóság is éber gondot fordított az egészségügyre. Egy 1309-iki káptalani okirat szerint a XIV. század elején már volt Pozsonyban kórház és egyben szegényház is, a melynek keletkezése azonban jóval régibb, mert visszanyúlik egészen a XII-ik századba. 1332-ben *Róbert Károly* király, udvari orvosát *Jacobus* pozsonyi prépostot nevezte ki csanádi püspökké. 1376-ból fennmaradt egy városi rendelet, a mely fontos ember- és állategészségügyi intézkedést tartalmaz, t. i. a mészárosoknak egészségügyi szempontból való rendszabályozásával foglalkozik s megtiltja, hogy borsókás húst árúljanak. Van okirat, a melyből látjuk, hogy a XV. században *városi orvos* is működött; de valószinű, hogy ez az intézmény is már korábbi keletű.

A városi „Szt. Lászlóról" nevezett katholikus polgári ápoló intézet.

A mint említettük, a kórházzal kapcsolatos szegényház eredete visszaér a XII-ik századba. Ezt az intézetet, a melyet *Sz. Lászlóról* neveztek, a *Sz. Antalt* követő keresztes rend alapította és tartotta fenn*. A XII-ik és XIII-ik századbeli életéről keveset tudunk. 1241-ben a tatárok fölégették; hasonló csapás érte 1271-ben, *Ottokár cseh király* betörésekor. Később a város tulajdonába ment át; de azért a rend fennhatósága alatt maradt 1397-ig. Ekkor a háborús időkben viszonyai megnehezűlvén, a rend végleg átadta a városnak minden javadalmaival és jogaival együtt.

* *Dr. Vámossy* István: A pozsonyi katholikus polgári ápolóintézet 1898. — *Dr. Ortvay* Tivadar: Pozsony város története I.

Hasonló régi intézmény a *Lazareth* néven ismert városi aggápoló-intézet, a melyet a XV-ik században alapítottak. Ez a múlt század hatvanas éveinek közepéig vagyis az állami kórház megnyiltáig, városi közkórházúl is szolgált. Lazareth.

A XII-ik századtól a XVIII-ik század elejéig számtalanszor látogatta meg Pozsonyt is a pestisjárvány. Ezeket a járványokat följegyezték. Pestises esztendők voltak: 1100, 1117, 1119, 1126, 1147, 1187, 1193, 1202, 1224, 1227, 1239, 1242, 1270–71, 1282, 1305, 1307, 1311, 1316—17, 1337, 1342—43, 1345, 1347–51, 1359, 1365, 1382, 1410, 1425, 1448—49, 1454—57, 1471—72, 1477, 1482—84, 1491, 1500, 1503—4, 1506—8, 1526, a nemzeti szerencsétlenség nagy esztendeje, a mikor Bécsből hurcolták be és sokáig dúlt a városban. Ettől fogva azonban már gyérül a pestis föllépte; mint járványos esztendők szerepelnek: 1562, 1572, 1586, 1622, 1625, 1644, 1678, 1690, végűl nagyban pusztított 1709—13 közt, a mikor is Pozsonyban a járvány leküzdésére külön egészségügyi bizottságot is állítottak föl. A török háborúk megszünte és az ezt nyomon követő szigorú határzári intézkedés gátat vetett ugyan a pestis behurcolásának; de azért az országban több felé (mint Pesten, Kassán stb.) azután is föllépett a pestis, Pozsony ellenben 1713 után ettől a veszedelemtől ment maradt. Az 1831-ben fellépett és 1855-ben ismét kiütött kolera már nem sok kárt tett Pozsonyban, az 1884-ik évi pedig az ijedtségen kivűl alig valamit. Pestis járvány.

A XVII-ik század végén Pozsony egészségügyi intézményei egy új kórházzal gazdagodnak. *Szelepcsényi* György esztergomi érsek ugyanis 1672-ben telepítette ide az irgalmasrendet, a melynek kórháza jelenlegi helyén, a Vásár- Pozsony kórházai.

téren épült fel. A XVIII-ik század elején, 1732-ben a *Sz. Erzsébetről* nevezett irgalmas rendű apácák telepednek meg és alapítják a mai napig is fennálló női kórházat. Az *izraeliták* is a XVIII-ik században alapították külön kórházukat.

Pozsony és a 3-ik egyetem.

A XIX-ik században a kórházak száma Pozsonyban mondhatni megkétszereződik. Keletkezésök az 1850-ik éven túli időre esik, ekkor keletkeztek egymásután a cs. és kir. helyőrségi kórház, az evangelikusok kórháza, a „*Ferenc József*“ gyermekkórház, az állami kórház, mely nemcsak Pozsony egyik nevezetessége, de egyúttal az ország egyik legjelentékenyebb egészségügyi intézménye is, végre az 1883—84-ig épűlt és 1885-ben megnyilt *m. kir. bábaképző-intézet*. Mindezekről tüzetesen az illető kórházak ismertetésénél. Nem tagadható tehát, hogy a kórházakat illetőleg Pozsonynyal egy magyar város sem mérközhet, *még Kolozsvár sem*. Mindezekből látható tehát, *hogy egy orvosi karral ellátott harmadik egyetem csakis egyedűl Pozsonyban volna legcélszerűbben és legolcsóbban felállítható*.

Pozsony város egészségügye és egészségügyi intézményei.

Ezek előrebocsátása után áttérünk *Pozsony* város *egészségügyének* és *egészségügyi intézményeinek* ismertetésére a legutóbb lefolyt ötven év alatt.

A lakosság egészségi állapotának haladását vagy hanyatlását, a halálozási arányszámok képe mutatja legjobban. Tudvalevő, hogy a halálozások adatait feltüntető arányszám egyes esztendőkben a járványok és időjárási viszonyok befolyása következtében hullámzatos eltéréseket mutathat ugyan: *de végeredményében mégis hiven tünteti föl az általános egészségügyi állapotot.*

A részletek ismertetése előtt is már örvendetesen nyilatkoztathatjuk ki, hogy Pozsony városának egészségügyi

helyzete *évről-évre tetemesen és fokozatosan javult.* Ennek két főtényezője pedig a szigorúbb egészségügyi adminisztráció jótékony hatásán kivül, a *vizvezeték általános bevezetése* és a *talaj tisztítása.* Kimutathatjuk, hogy a mily mértékben foglalt tért a köztudatban annak sarkigazsága, hogy az egészség fenntartására elsőrendű követelmény a tiszta talaj, jó ivóviz és tiszta levegő — a mi a talajviszonyokkal nagy részben összeköttetésben is áll — abban a mértékben sikerült Pozsonyban is a halálozások arányszámát csökkenteni, úgy hogy Pozsony nemsokára *a legkedvezőbb hygienikus viszonyokkal bíró városok közzé fog tartozni.*

Jó hygienikus viszonyok.

Pozsony város kedvező fekvése, erdeinek, ligeteinek gazdagsága ismeretesebb, semhogy mind ezekről bővebben kellene szólanunk.

A természetnek pazar kézzel adott jótéteményei azonban nagyon csorbulnának, a mint a múltban ez be is bizonyosodott, ha a talaj szennyezettsége és ennek következtében a gyakran szennyezett, tehát egészségtelen ivóvíz, a lakosság egészségét továbbra is állandóan veszélyeztetné.

Immár számokkal mutathatjuk ki, hogy Pozsony városának egészségügye, különösen a vizvezeték megteremtése és kiterjesztése, valamint ezzel karöltve a csatornahálózat tetemes kibővítése óta mennyire jelentékenyen javult.

Halálozási arány szám.

Az 1883—85-ik években 48.000 lakos mellett az évi halálozási arányszám az idegenek beszámításával ezerre 40.89, 40.3, 36.6 volt, az idegenek leszámításával pedig (amint helyesen csak igy állíthatni föl a halálozási arányt) ezer lakosra 36.93, 36.4, 33.3. Az 1901—3-ik években 65.867. lakos mellett* ezerre 21.83, 23.89 és 22.39$^0/_{00}$ volt az elhaltak száma.

* Ebbe az összegbe be van foglalva a 4330 egyénből álló katonaság is.

(Az 1902. év az abnormis időjárás miatt országszerte rossz volt.) 1905-ben valamivel kedvezőtlenebb az arány, tudniillik 1000-re 24; de ugyanezt a folyamatot látjuk az egész országban. Magyarországon ugyanis 1905-ben 485,624 lakos halt meg, holott 1904-ben csak 430,760; tehát 1905-ben 55.000-rel több. Ez a halálozás az 1901—1905-iki átlagot (450.362) több mind 35,000-rel haladta meg. Az egyetemes viszonyok hatása volt érezhető Pozsonyban is. Mint az alábbi táblázatos kimutatásból látjuk, 1905-ben pozsonyi autochton lakos meghalt 1586, 1904-ben 1426; de a már jelzett 1902-iki kedvezőtlen esztendőben 1574. Ezzel szembe állítva az 1905-iki 1586 halottat, (tehát csak + 12) s tekintetbe véve, hogy ezalatt Pozsony város lakossága nem jelentéktelenül szaporodott, kijelenthetjük, hogy az 1905-iki esztendő nem volt annyira kedvezőtlen, mint az 1902-iki.

Részletesen 1856-tól fogva a születések és halálozások arányszámainak képe a következőleg alakul.

I. TÁBLA.

A születések és halálozások száma Pozsony sz. kir. városban 1856—1905.

Év	született	Pozsonyban elhaltak száma			elhalt 10.000 lakosból e szerint	az összes elhaltak közül		elhalt e szerint 10000 lakosból pozsonyi lakós	az összes elhaltakból 7 éven alóli gyermek volt	vagyis %-ban kifejezve
		férfi	nő	összesen		levonandó m. nem pozs. lakós	marad e szerint pozs. lakós			
1856	?	998	836	1834	418	?	?	?	898	48·41
1857	?	907	868	1775	404	?	?	?	801	45·12
1858	?	889	774	1663	379	?	?	?	880	52·91
1859	?	820	764	1584	361	?	?	?	830	52·39
1860	1606	819	689	1508	343	?	?	?	810	53·71
1861	1687	847	751	1598	350	?	?	?	873	54·63
1862	1608	748	697	1445	317	?	?	?	711	49·43
1863	1671	809	811	1620	355	?	?	?	862	53·20
1864	1555	815	710	1525	334	?	?	?	723	47·40
1865	1435	725	725	1450	318	?	?	?	742	51·17

Év	született	Pozsonyban elhaltak száma			elhalt 10000 lakosból e szerint	az összes elhaltak közül		elhalt e szerint 10000 lakosból pozsonyi lakós	az összes elhaltakból 7 éven alóli gyermek volt	vagyis %-ban kifejezve
		férfi	nő	összesen		levonandó m. nem pozs. lakós	marad e szerint pozs. lakós			
1866	1509	849	762	1611	353	?	?	?	803	49·84
1867	?	728	669	1397	306	?	?	?	616	44·09
1868	1375	618	647	1265	277	?	?	?	768	60·71
1869	1504	653	614	1267	278	?	?	?	568	44·82
1870	1583	762	746	1508	331	?	?	?	769	50·92
1871	1640	892	777	1669	358	?	?	?	900	53·92
1872	1695	841	727	1568	336	?	?	?	786	50·12
1873	1652	1081	1163	2244	482	?	?	?	957	43·03
1874	1661	720	680	1400	300	?	?	?	717	51·21
1875	1769	777	705	1482	318	?	?	?	754	50·87
1876	1774	824	828	1652	354	?	?	?	848	51·33
1877	1759	982	844	1826	392	?	?	?	775	42·44
1878	1629	1040	914	1954	419	?	?	?	859	43·96
1879	1707	1045	859	1904	409	?	?	?	806	42·33
1880	1684	1023	937	1960	421	?	?	?	801	40·86
1881	1563	1093	905	2008	418	219	1789	372	886	44·12
1882	1641	994	939	1993	402	201	1732	360	856	44·28
1883	1624	1029	934	1963	408	190	1773	369	799	40·70
1884	1721	1066	932	1938	406	189	1749	365	831	42·87
1885	1666	937	869	1806	376	205	1601	333	763	42·24
1886	1792	1001	896	1897	395	230	1667	347	760	40·05
1887	1820	1025	918	1943	404	246	1697	353	868	44·67
1888	1757	998	990	1988	414	282	1706	355	891	44·81
1889	1768	891	817	1708	355	255	1453	302	671	39·28
1890	1648	896	928	1824	347	271	1553	296	712	39·03
1891	1906	1028	962	1990	379	284	1706	325	881	44·27
1892	1846	912	906	1818	346	295	1523	290	804	44·22
1893	1958	984	1006	1990	379	296	1694	323	868	43·61
1894	1870	917	870	1787	340	307	1480	282	739	41·35
1895	1906	915	896	1811	345	295	1516	289	706	38·98
1896	2021	893	820	1713	305	288	1425	254	648	36·66
1897	2014	945	892	1837	327	298	1539	274	774	42·13
1898	2272	832	787	1617	303	316	1301	243	558	34·50
1899	2144	994	916	1910	340	337	1573	280	752	39·37
1900	2278	1002	894	1896	287	376	1520	230	759	40·03
1901	2251	939	854	1793	272	355	1438	218	628	35·02
1902	2260	1032	941	1973	299	399	1574	238	811	45·23
1903	2386	890	832	1722	261	357	1365	207	525	30·48
1904	2223	994	900	1894	287	468	1426	216	635	33·52
1905	2352	1096	983	2079	315	493	1586	240	745	34·39

Pozsony halálozási arány száma.

A táblázatos kimutatásból tehát látjuk, hogy a mig 1890-ig a halálozási arány mindig fölötte állott a 30‰-nek, sőt 1893-ban is még egyszer túlhaladta ezt a számot, 1894-től fogva *bizonyos hullámzásokkal egyre csökkent*, még pedig 28.9—28.0-tól le egészen 20.7-ig.

Ez szembeötlő javulás.

Igaz, hogy még mindig nem értük el ugyan azt, amit valamikor az egészségtelenségéről fájdalmasan hirhedt főváros szerencsésen elért; de azért ma már Pozsony a vidéki városok közt *mégis szerencsésen előre került.*

A halálozási arányszámok a nagyobb törvényhatósági városokban az 1905. évben így alakultak.

	Elhaltak 1000 lakosra.
Budapest	17·6
Sopron	18·3
Komárom	18·6
Pécs	21·4
Arad	21·4
Pozsony	**22·4**
Kassa	23·1
Marosvásárhely	23·1
Székesfehérvár	23·7
Győr	23·9
Temesvár	24·—
Szatmár	24·1
Ujvidék	24·3
Nagyvárad	25·2
Kolozsvár	25·4
Zombor	25·—
Fiume	25·9
Szeged	26·7
Hódmezővásárhely	27·—
Debrecen	28·4

00067319

Megjegyzendő, hogy a pozsonyi táblázatokban, a melyeket itt közlünk, látszólagos eltérés mutatkozik az orsz. statisztikai hivatal adataitól. Ez az eltérés onnan van, hogy a míg az orsz. statisztika a városban elhaltak összeségét veszi számítás alapjául, tehát a kórházban elhalt idegenből jötteket is, a mi kimutatásainkban azonban a mint a szabatosság így is követeli, csak a Pozsony városába való halottakat vesszük, mert a születésekkel csak ezek hozhatók helyes viszonyba.

E szerint a 25 törvényhatósági joggal felruházott városok közt Pozsony halálozás tekintetében a 6-ik helyet foglalja el; *megelőzi csupán Budapest, Sopron, Komárom, Pécs, Arad;* míg *Kassa, Székesfejérvár, Győr, Szatmár, Temesvár, Nagyvárad, Kolozsvár, Szeged, Debrecen, már nagyobb arányszámmal maradnak mögötte.*

Gyermekhalandóság.

A gyermekhalandóság dolgában *Pozsony* kedvezőbb helyzetben van. Az 1905. évben egyenlő helyzetben volt Temesvárral s egyedül *Pécs* előzte meg, ahol csak 28.8% volt az összes halottakhoz viszonyítva a gyermekhalottak száma. Amíg Budapest is mögötte állt a maga 35.7%-val, a törvényhatósági városok közül a legtöbben megdöbbentően nagy, 40%-ot meghaladó gyermekhalandóságot mutatnak ki; nevezetesen *Székesfejérvár, Zombor, Szeged, Kassa, Debrecen, Szatmár, Versec, Kolozsvár, Marosvásárhely, Fiume;* sőt *Kecskeméten* már 51.5%, *Szabadkán* 54% a *gyermekhalottak száma* az összes elhaltak közül. Az 1903—1905-ik esztendők határozott javulásról tanuskodnak az 1896—1905-iki tiz éves átlaghoz képest; e tiz évben a gyermekhalottak száma ugyanis az összes halálozások közül átlag 37%. Legrosszabb volt az egyébként is kedvezőtlen 1902-ik esztendő, amikor

a gyermekhalálozás Pozsonyban is 45%-ra rúgott; mint azonban látjuk, azonnal visszaesett 30-ra s a szintén általában kedvezőtlen 1905-ik évben sem emelkedett többre 35%-nél.

Idegen halottak.

Az összes halálozások, tehát nemcsak a bennlakók halálozásának feltünően elütő nagyobb száma onnan származik, hogy *Pozsony* népes kórházaiba sok idegen véteti föl magát gyógyíthatatlan betegséggel. Az *erőszakos halálesetek* számát és ezzel az általános halálozási százalékot az Ausztriából származó öngyilkosok száma is *jelentékenyen növeli,* akiket a Duna sodra rendszerint Pozsonynál vet partra. De a bennlakók halálozásánál sem szabad figyelmen kivül hagynunk azt, hogy Pozsonyban sok nyugdíjas öreg ember szeret megtelepedni, a kiknek magas korosztályában természetesen nagyobb halálozási hányad jelentkezik, ami az egyetemes számcsoportra kedvezőtlen befolyással van. Mindezt számbavéve, világos, hogy Pozsony egészségügyi képe valamivel *mindig kedvezőbb*, mint azt a statisztikai végeredmény számai mutatják, ami egyébként a föntemlített kisebb arányu gyermekhalandóságban már meg is nyilatkozik.

Fertöző kórok.

A közegészségi viszonyok mint már utaltunk rá, általában véve már az előbbi években sem voltak kedvezőtlenek, kivéve hogy a fertőző kórok, hiányozván akkor még a továbbterjedésök és elfojtásokra mai napság alkalmazott intézkedések, gyakran fajultak járványossá, és ez esetben a halálozások számát tetemesen növelték. Azonban bátran mondhatjuk, hogy Pozsony már akkor is egyike volt hazánk jobb egészségi viszonyokkal biró városainak.

A lakosság müveltebb volt s nagyobb jólétnek örvendett. Pozsony 1848-ig koronázó város és az országgyülés

helye volt, tehát az ország legelőkelőbb családainak egyik állandó tartózkodó helye. A király az országgyülések tartama alatt rövidebb ideig, a nádor pedig állandóan itt lakott, azért a közegészség terén is többnek kellett történnie, mint az ország egyéb helyein. A *köztisztaságra* is már több figyelmet fordítottak, a csatornázás ha nem is az egész város területén, de az *Ó-városban-*, a *Ferenc József-*, *Teréz-*, és *Nándor*-városrészek főbb utcáin nem ugyan a mostani követelményeknek megfelelően, de be volt vezetve; az egész Ó- és a Ferenc József és Nándor város főbb utcái már az 50-es években *kövezve* voltak. Csatornázás.

A *légszesz világítás* az 1854-ik évben nyilt meg. 1867-ik évben az igen éleseszű és szélesebb látókörrel és tapasztalattal biró *Juszti Henrik* választatván meg *polgármesternek*, minden irányban megkezdette a reformok életbe léptetését. Nem-csak fontos közigazgatási ujításokat és javításokat kezdeményezett, hanem a csatornázás, kövezés, a sétaterek, a liget kibővítése, a hegyi liget megteremtése, és a *Mély-út* építése által a hegyvidék könnyebb megközelítése, mind az ő érdeme. Már ő kezdte meg azt a mozgalmat is, hogy Pozsony *vizvezetéket* kapjon; ámde szerencse, hogy azt akkor nem volt képes keresztül vinni, mivel, hogy az csak szűrt Dunavizet szolgáltatott volna s ha megvalósul, akkor a város a most meglevőt alig építhette volna meg. Szóval mondhatjuk hogy *Juszti Henrik polgármester volt a modern Pozsony megteremtője.* Világitás és vízvezeték.

A lakosság életviszonyai elég kedvezök voltak, kereskedelme és ipara az akkori viszonyokhoz mérve virágzó volt, a polgárság egy nagyobb csoportja mezőgazdasággal és borterméssel foglalkozott és szinte kedvező anyagi helyzetnek A lakosság életviszonyai.

örvendett, ami az egészségi állapot kedvező voltához természetesen tetemesen hozzájárult.

A halálozás okai.

Vizsgáljuk most a halálozást előidéző főbb kórokat.

A tüdőgyulladás okozta elhalálozás igen gyakori volt, mert ezen 25 év alatt összesen elhalt 46898 lélek közül 5412 egyén, tehát az összes elhaltak 11.53% halt meg tüdőgyulladásban.

A gyermekek gyomor- és bélhurutja szintén még igen sok áldozatot kivánt az utolsó 25 év alatt. A 46898 elhaltból 4869 gyermek vagyis 10.38% halt el ebben.

Elhalt azonkivül ugyan ez időközben, az összes elhaltak közül kisded 2243 vagyis 4·78%, veleszületett gyengeségben 3319=7·08%, aggkori végkimerülésben 521=1.11%, öngyilkosság és külső erőszak következtében 1185=2.52%. *Ugyan azon 25 év alatt az összesen elhalt 46.898 halálozási esetből, az összes heveny fertőző kórokra csakis 2890=6.16% halálozás esik.*

Az imént említett főbb haláltokozó betegségekről részletes felvilágositást adnak a következő táblázatos kimutatások.

II. TÁBLA.

Pozsony sz. k. városában az utolsó 25 év alatt, vagyis 1881—1905-ig tüdőgümőkórban, tüdőgyuladásban és a gyermekek gyomor-bélhurutjában elhaltak táblázatos kimutatása.

Év	Az összes elhaltak száma	Elhalt közülök gümőkórban	Tehát az összes elhaltak %	Az összes elhaltak száma	Elhalt közülök tüdőlobban	Tehát az összes elhaltak %	Az összes elhaltak száma	Elhalt közülök gyermek gyomorbélhurutban	Tehát az összes elhaltak %
1881	2008	330	16·43	2008	137	6·82	2008	142	7·07
1882	1993	334	17·27	1993	220	11·03	1993	148	7·42
1883	1963	409	20·83	1963	191	9·73	1963	186	9·47
1884	1938	363	18·98	1938	209	10·78	1938	156	8·04

Év	Az összes elhaltak száma	Elhalt közülök gümökórban	Tehát az összes elhaltak %	Az összes elhaltak száma	Elhalt közülök tüdőlobban	Tehát az összes elhaltak %	Az összes elhaltak száma	Elhalt közülök gyermek gyomorbélhurutban	Tehát az összes elhaltak %
1885	1806	350	19·93	1806	162	8·97	1806	162	8·97
1886	1897	326	17·18	1897	234	12·33	1897	208	10·96
1887	1943	356	18·32	1943	205	10·55	1943	197	10·13
1888	1988	373	18·76	1988	230	11·51	1988	207	10·41
1889	1708	297	17·03	1708	194	11·35	1708	222	12·99
1890	1824	327	17·92	1824	277	15·18	1824	243	13·32
1891	1990	320	16·08	1990	345	17·33	1990	277	13·01
1892	1818	254	13·97	1818	262	14·41	1818	243	13·36
1893	1990	301	15·12	1990	336	16·88	1990	250	11·55
1894	1787	131	7·35	1787	265	14·82	1787	178	9·96
1895	1811	297	15·87	1811	171	9·44	1811	169	9·33
1896	1713	256	14·94	1713	154	8·99	1713	181	10·56
1897	1837	243	13 22	1837	198	10·83	1837	198	10·77
1898	1617	251	15·52	1617	161	9·95	1617	149	9·21
1899	1910	240	12·56	1910	211	11·08	1910	196	10·26
1900	1896	218	11·49	1896	188	9·91	1896	242	12·76
1901	1793	243	13·56	1793	177	9·87	1793	171	9·53
1902	1973	278	14·09	1973	249	12·62	1973	192	9·73
1903	1722	268	15·56	1722	178	10·33	1722	166	9·63
1904	1894	296	15·62	1894	203	10·71	1894	209	11·63
1905	2079	307	14·70	2079	254	12·21	2079	197	9·47
Össz.	46898	7368	15·71	46898	5412	11·53	46898	4869	10·38

Gümökórosok statisztikája.

A *gümőkórban* elhaltak statisztikája. Magyarországban *évenkint* átlag 75—80.000 ember hal meg tüdőgümőkórban. Ez a míg egyik ismert jelenségét mutatja annak a szomorú állapotnak, a mely az egész országban tapasztalható, hogy a halálozások legnagyobb kontingense a gümőkórosok közül kerül ki, addig másrészt *Pozsonyra nézve bizonyos vigasztaló* tanuságot is szolgáltat. Azt, hogy a míg az országban általánosságban a gümőkór veszedelmes terjedéséről kell szólanunk, addig *Pozsonyban* a huszonöt év előtti állapothoz képest, *apadást* állapíthatunk meg; a gümőkórban elhaltak abszolut számának növekvése pedig körülbelül lépést tart a lakosság számának szaporodásával. Ez természetesen

A gümökór arányszámainak hullámzása.

távolról sem jelent annyit, hogy megelégedéssel vegyük tudomásul, hanem buzdításul kell szolgálnia arra, hogy az összes illetékes tényezők, a melyek közé ezen a terén a társadalom egész értelmiségét is kell sorolnunk, rajta legyenek, hogy fokozott küzdelemmel a gümőkór terjedését csökkentsék, mint ez megtörtént már Angliában és jelenleg történik Németországban.

A gümőkór okozta halálozások csökkentésében, bizonyára nagy része volt az egészségügyi intézmények fejlesztésének és a művelődés gyarapodásának, *különösen azonban a lakás- és megélhetési viszonyok fokozatos javítása,* vagyis *a nép nyomorának lehető enyhítése és az iszákosság kerülése, voltak és lesznek a legfőbb tényezők.*

A gümőkórban elhaltak arányszámai az összes elhalálozások számához viszonyítva is már tetemesen javultak.

Igy a múlt század nyolcvanas éveinek elején az összes halottaknak 17—18, sőt 20, 21 százaléka volt gümőkóros. Ez az arányszám a 90-enes években 15, 13, sőt 12%-ra is javult. Csak egy szerencsés esztendő volt, az 1894-iki, a mikor csak 7·35% volt a gümőkórban elhaltak száma. 1902-től fogva némi rosszabbodás állott be; ekkor 14-re, a következő években 15-ön felül emelkedett az arányszám, de már 1905-ben ismét 14·70-re csökkent. Ebből látható, hogy Pozsonyban kisebb-nagyobb hullámzással a 80-as évekhez képest, a javulás állandó jellegű az utóbbi évtizedben.

Lényegesebb a javulás képe a lakosság összes számához való viszonylatban. Az 1901—1905-iki pentádban, Pozsony város kiszámított átlagos polgári lakossága az orsz. statisztikai hivatal kimutatásai alapján (1900-ban 61.537, 1905. végén 67.262) tehát 64.400 lélek 64.400

A gümőkórban elhaltak száma ez idő alatt volt összesen 1392, azaz évi középszáma 278; tehát a gümőkórban elhaltak arányszáma az összes lakossághoz viszonyítva . . . . . **0·43%**

Az 1891—1901-iki dekádban az összes gümőkórban elhaltak száma 2511, évi középszáma 251, Pozsony város lakosságának átlagos száma a két népszámlálási eredményhez képest 57.004. Gümőkórban tehát elhalt . . . . . **0·44%**

Már ez is utal az utóbbi évek némi javulására. Feltünőbb azonban a javulás az 1881—1890-iki dekád eredményével szemben. Ugyanis ebben a dekádban gümőkórban elhalt 3465 egyén, évi átlag 346, Pozsony lakosságának átlagos száma volt 50.208. (Természetesen mindig a katonaság nélkül számítva.) E szerint gümőkórban elhalt a lakosságból . . . . . **0·69%**.

Vagyis világosabban kifejezve, a 80-as években 50.000 lakos közül többen haltak meg tüdővészben, mint a mennyi most meghal közel 70.000-ből. Tehát kétségtelen a tetemes javulás.

Az 1905-ik év magában véve az összes lakossághoz viszonyítva valamivel kedvezőtlenebb volt, mert 307 gümőkórban elhalt, a 67.000 főnyi polgári lakosságnak csak 0·45%-át tette. Ebben a *tekintetben Pozsony egészen egy szinvonalon áll Budapesttel,* és csak sajnálattal mondhatjuk, hogy Pozsony a 26. törvényhatósággal bíró város között, még *mindig a 9-ik helyen áll a gümőkóros halottak számát illetőleg.*

Itt azonban rögtön meg kell jegyeznünk, hogy azokban a városokban, a melyek nálánál viszonylag kedvezőbb

állapotot tüntetnek föl, *Kassa kivételével* nincs, vagy Pozsonyhoz képest *még csekély a gyáripar,* ellenben jóval több az őstermeléssel foglalkozó lakosság, a mely tehát kevésbbé van beszorítva a zárt levegőbe s táplálkozása is rendesebb lehet, mint a gyári munkásoké, minél fogva a tüdővész halálozási percentjének is kedvezőbbnek kell lennie.

Hogy Pozsonyban a tüdőgümőkór egyes években nagyobb arányszámot tüntet fel, vagyis 14·41 — 15·21 százalékot, ezt a gyáripar fejlődése és a sűrűbb lakosság okolja meg, vagyis áll, hogy *a nagyobb művelődési középpontok és túlnépes városok mind meg annyi meleg ágyai a tüdővésznek.*

Ipari hygiéna.

Az ipari hygiéna pedig sajnos, hogy még mindig csak bölcső álmát alussza.

Egészen pontos és világos képet csak is az egyes foglalkozási ágak összehasonlításával lehetne kapni; ez azonban nagyon is túlhaladná ennek az értekezésnek keretét.

Kiszámítottuk összehasonlítás céljából a többi város gümőkórban elhaltjainak arányszámát s ezek a következők:

	A lakosság 1905. végén (Természetes szaporodás szerint)	A gümőkórban elhaltak száma	Viszonyitva a lakosság számához %-ban
Sopron	34892	119	0·34
Komárom	20365	74	0·36
Szeged	108984	409	0·38
Marosvásárhely . . .	19655	74	6·39
Kassa	42107	165	0·40
Zombor	30277	124	0·41
Kecskemét	61151	257	0·42
Székesfejérvár . . .	33447	143	0·44
Pozsony	**68362**	**307**	**0·45**

	A lakosság 1905. végén (Természetes szaporodás szerint)	A gümökórhan elhaltak száma	Viszonyítva a lakosság számához %-ban
Budapest	792000	3582	0·45
Győr	39072	182	0·46
Szatmár	27849	127	0·46
Baja	20546	97	0·47
Versec	25946	123	0·47
Kolozsvár	50856	242	0·47
Hódmezővásárhely	62530	301	0·49
Pécs	44374	225	0·50
Debrecen	77799	401	0·51
Nagyvárad	51049	260	0·51
Arad	56944	296	0·56
Páncsova	19272	112	0·58
Selmecbánya	16794	99	0·59
Temesvár	53159	331	0·62
Ujvidék	30297	191	0·63
Szabadka	87647	605	0·69
Fiume	40509	351	0·86

További halálokok.

A halálozás okai közt nagyobb százalékkal szerepeltek: a veleszületett gyöngeség és az aggkori végkimerülés.

A hevenyfertőző kórok azonban örvendetes apadást mutatnak. A míg 1881-től 1891-ig az elhalálozásoknak 8—14 százalékát tették, az utóbbi években még 1902-ben sem érték el a 8%-ot, más években 2—5% közt variáltak, sőt 1903-ban a halálozásoknak csak 1·61%-át tették.

Ezekről bővebb felvilágosítást ád a következő táblázatos kimutatás.

00067319

III. TÁBLA.

Pozsony sz. kir. városában 1881—1905-ig veleszületett gyengeségben, aggkori végelgyengülésben és a heveny fertőző kórokban elhaltak táblázatos kimutatása.

Év	az összes elhaltak száma	elhalt vele született gyengeségben	tehát az összes elhaltak %-ban	elhalt aggkori végkimerülésben	tehát az összes elhaltak %-ban	heveny fertőző kórokban	tehát az összes elhaltak %-ban
1881	2008	69	3·43	173	8·61	273	13·59
1882	1993	77	3·86	149	7·47	158	7·92
1883	1963	83	4·22	138	7·02	97	4·94
1884	1938	99	5·10	154	7·94	111	5·72
1885	1806	87	4·81	164	9·08	82	4·54
1886	1897	86	4·53	160	8·43	152	8·01
1887	1943	96	4·94	147	7·56	271	13·94
1888	1988	102	5·13	125	6·28	137	6·89
1889	1708	80	4·68	123	7·20	77	4·50
1890	1824	71	3·89	131	7·18	83	4·55
1891	1990	70	3·51	149	7·48	111	5·57
1892	1818	96	5·28	142	7·81	166	9·13
1893	1990	99	4·97	146	7·33	172	8·64
1894	1787	100	5·59	130	7·27	158	8·28
1895	1811	81	4·47	118	6·51	96	5·30
1896	1713	71	4·14	137	7·99	61	3·56
1897	1837	78	4·24	112	6·09	92	5·00
1898	1617	96	5·93	96	5·93	52	3·21
1899	1910	101	5·28	112	5·86	107	5·60
1900	1896	99	5·22	106	5·58	46	2·42
1901	1793	97	5·40	112	6·24	76	4·23
1902	1973	107	5 42	117	5·93	149	7·55
1903	1922	104	5 41	120	6·24	31	1·61
1904	1894	96	5·06	111	5·86	42	2·21
1905	2079	98	4·71	147	7·08	90	4·32
összesen	46898	2243	4·74	3319	7·08	2890	6·16

Az 1856-ik évtől fogva 1906-ig, évről-évre a következő *fertőző kórok léptek fel gyakrabban:* Fertőző kórok.

1856. *Febris intermittens quartana* igen csökönyös alakok, *Scarlatina, Morbilli, Tussis convulsiva, Croup, Cholera asiatica, Dysenteria, Typhus abdominalis* és *exanthematicus*, T. b. c., Syphilis [T. b. c. = Tuberculosis.]

1857. *Scarlatina, Morbilli, Cholera asiatica, Typhus exanthematicus, Variola, Dysenteria, Typhus abdominalis.* Syphilis, T. b. c. (Az orosz-török háboru után a cholerát, typhus exanthematicust és vérhast, nemkülönben a himlőt, behurcolták az országba.)

1858. *Typhus abdominalis, Croup, Variola, Dysenteria, Tussis convulsiva, Morbilli, Rubeola,* T. b. c.

1859. *Typhus abdominalis, Febris intermittens, Parotitis epidemica, Variola, Scarlatina, Morbilli, Erysipelas,* T. b. c., Syphilis. *Cholera asiatica.* (Az olasz-francia háborunk után.)

1860. *Typhus abdominalis* és *exanthematicus, Intermittens, Scarlatina, Diphtheritis, Tussis convulsiva,* Syphilis, T. b. c.

1861. *Typhus abdominalis. Intermittens, Scarlatina, Morbilli, Erytipelas, Variola,* Syphilis.

1862. *Variola, Typhus abdominalis, Intermittens, Scarlatina, Morbilli, Parotitis epidemica,* T. b. c., Syphilis.

1863. *Diphtheritis, Scarlatina, Morbilli, Variola, Typhus abdominalis, Tussis convulsiva, Intermittens, Rubeola, Syphilis,* T. b. c.

1864. *Diphtheritis, Scarlatina, Tussis convulsiva, Syphilis,* T. b. c.

1865. *Diphtheritis, Scarlalina, Morbilli, Variola, Dysenteria, Typhus exanthematicus, Intermittens, Tussis convulsiva,* Syphilis, T. b. c.

1866. *Cholera asiatica, Variola, Scarlatina, Morbilli, Diphtheritis, Typhus exanthematicus,* T. b. c., Syphilis.

00067319

Fertőző kórok.

1867. Nincsenek adatok.

1868. *Variola, Typhus abdominalis, Scarlatina, Morbilli, T. b. c.*

A syphilis apad, mivel a szigoru rendőri orvosi felügyelet a bordélyházakban lévő és egyéb kéjnőknél 1867 óta be lett hozva.

1869. *Variola, Typhus abdominalis, Tussis convulsiva, Erysipelas,* T. b. c., a syphilis *apad.*

1870. *Variola, Scarlatina, Morbilli, Typhus abdominalis, Dysenteria, Intermittens,* T. b. c.

1871. *Typhus abdominalis, Dysenteria, Intermittens, Variola, Scarlatina, Morbilli,* T. b. c.

1872. *Variola* (nagyobb járvány kezdete), *Typhus abdominalis, Intermittens, Tussis convulsiva,* T. b. c.

1873. *Variola* járvány, *Cholera asiatica* nagyobb járvány, *Dyphtheritis, Typhus abdominalis, Scarlatina, Tussis convulsiva, Morbilli, Dysenteria, Intermittens,* T. b. c.

1874. *Morbilli, Intermittens, Scarlatina, Typhus abdominalis, Tussis convulsiva,* T. b. c.

1875. *Diphtheritis, Scarlatina, Tussis convulsiva, Typhus abdominalis, Intermittens,* T. b. c.

1876. *Morbilli, Scarlatina, Variola, Ileotyphus, Pertussis,* T. b. c., *Diphtheritis, Intermittens.* Az 1876-ik évi XIV. t.-c. az első védhimlő oltást kötelezővé teszi.

1877. *Variola, Scarlatina, Morbilli, Pertussis, Diphtheritis, Ileotyphus.* T. b. c.

1878. *Diphtheritis, Scarlatina, Morbilli, Pertussis, Ileotyphus.*

1879. *Scarlatina, Morbilli, Intermittens,* T. b. c.

1880. *Variola* (nagyobb járvány kezdete), *Morbilli, Scarlatina, Ileotyphus, Diphtheritis.*

1881. *Variola* (járvány vége), *Scarlatina, Dyphtheritis, Ileotyphus.*

1882. *Variola, Scarlatina, Morbilli* járvány, *Ileotyphus, Dyphtheritis.*

Fertőző kórok.

1883. *Variola, Dyphtheritis, Scarlatina, Morbilli, Ileotyphus, T. b. c.*

1884. *Diphtheritis, Pertussis, Morbilli,* T. b. c.

1885. *Variola, Scarlatina, Morbilli, Diphtheritis, Pertussis, T. b. c.*

1886. *Variola, Scarlatina, Diphtheritis, Ileotyphus, Pertussis.*

1887. *Variola, Scarlatina, Morbilli, Diphtheritis, Pertussis, T. b. c.* Az 1887-ik évi XXII. t.-c. a második védhimlő oltást is kötelezővé teszi.

1888. *Pertussis, Diphtheritis, Ileotyphus, Scarlatina, Variola, T. b. c.*

1889. *Diphtheritis, Ileotyphus, Influenza* igen kiterjedt járvány, első fellépte 1834-ben.

1890. *Influenza, Diphtheritis, Ileotyphus, Varicella.*

1891. *Morbilli* (igen kiterjedt járvány, 2053 bejelentés), *Influenza, Scarlatina, Diphtheritis, Pertussis.*

1892. *Influenza* (kiterjedt járvány, sulyos komplikációkkal, leginkább tüdőlob), *Diphtheritis, Scarlatina, Cholera asiatica* (de csak 2 behurcolt és halálosan végződő eset).

1893. *Diphtheritis, Morbilli, Pertussis, Influenza, Scarlatina,* T. b. c.

1894. *Diphtheritis* (eddig legtöbb bejelentett eset 295), *Scarlatina, Morbilli, Influenza, Parotitis epidemica, Pertussis.*

1895. *Morbilli, Scarlatina, Diphtheritis, Parotitis epidemica, Influenza.*

1896. *Influenza, Morbilli.*

1897. *Influenza, Morbilli, Scarlatina, Variola* (behurczolt nincs, 9 meghalt).

1898. *Diphtheritis, Scarlatina, Parotitis epidemica, Ileotyphus.*

1899. *Morbilli, Influenza, Pertussis, Variola* (1 behurczolt Variola eset, összesen 5 megbetegedés).

1900. *Pertussis, Ileotyphus, Scarlatina.*

1901. *Diphtheritis, Scarlatina, Ileotyphus, Pertussis.*

1902. *Morbilli, Scarlatina, Diphtheritis, Pertussis, Parotitis epidemica.*
1903. *Diphtheritis, Scarlatina, Pertussis.*
1904. *Morbilli, Pertussis, Ileotyphus, Parotitis epidemica.*
1905. *Morbllli, Scarlatina, Pertussis, Parotitis epidemica.*

Gyermekágyi láz.

A gyermekágyi láz, hozzá véve a helybeli kórházakba kivülről betegen behozott eseteket is, *csak három évben* fordult elő nagyobb számmal: 1898-ban 11, 1899-ben 10 és 1904-ben 13 megbetegedési esettel, a többi években 1 és 9 közt ingadozott a bejelentett esetek száma.

Fertözö betegek bejelentése és elhelyezése.

Megjegyezzük, hogy a fertőző betegségek bejelentése csak 1881-től kezdődött, még pedig *dr. Tauscher Béla* főorvos rendeletére, a belügyminiszter pedig *kötelezőleg csak 1893-ban rendelte el*, s ez időtől fogva a fertőző betegségek bejelentése Pozsonyban is a lehető legnagyobb pontossággal és alapossággal s a kellő ellenőrzés mellett történik. A súlyosabb fertőző kóresetekben, ha a betegek elkülönítése otthon lehetetlen, akkor azokat *vagy az állami, vagy a gyermekkórháznak a fertőző kórok befogadására épített külön pavillonjába helyezik el*, s a lakás azonnal szakszerűen lesz dezinficiálva, valamint abban az esetben is, ha az ilyen beteg saját lakásán felgyógyul vagy meghal. A fertőző kórban elhaltak tetemét az egyes temetőkben az ilyen betegségekben elhaltak számára külön berendezett halottas kamarában ravatalozzák fel. Az ilyen tetemek látogatása csakis az elhaltak szüleinek vagy legközelebbi rokonainak van megengedve, különben a halottas kamra zárva marad. *Fertőző kórban elhalt iskolás gyermekek temetésén a tanuló-társak s általában gyermekek részt nem vehetnek.* A fertőző kórokban elhaltak holttestének a lakásból a temetőbe való átszállitását és ott a többi

Fertözö betegek körüli eljárás.

tetemektől való elkülönítését, a nevezett főorvos sürgetésére már az 1873-ik évi himlő- és kolera-járvány alkalmával rendelte el ez akkori rendőrkapitány a városi tanácscsal egyetemben, azonban az csakis járványok alkalmával volt minden esetben kivihető, miután a lakosság az akkori időben csak nehezen akart abba beleegyezni.

Fertözö betegek kórházba szállitása.

A fertőző kórokban megbetegedettek kórházba szállítását, a lakások szabályszerű fertőztelenítését, továbbá az elhaltak tetemének a temetőbe való átszállítását, az 1886-ban szervezett három egészségügyi kör számára kinevezett tiszti kerületi orvosok mellé alkalmazott egészségügyi szolgák végezik.

Diphtheritis.

A fertőző kórok esetei közül, 1-ször különösen a *roncsoló toroklob* vagy *diphtheritis* volt az, melyet az előbbi években gyakran jelentettek be. Ez a járvány 40—50% halálozással járt; be volt jelentve 1892-ben 274, kik közül meghalt 110, vagyis 40·10%, 1893-ban 183 eset, 92 azaz 48·81% halálozással, legtöbb volt bejelentve 1894-ben t. i. 295 eset, 110 azaz 37·28% halálozással. Mióta azonban a *Behring*-féle *vérsavót* alkalmazzák, azóta nem csak a megbetegedések, hanem a halálozás arányszáma is igen tetemesen csökkent, úgy, hogy 1905-ben már csak 69 esetet jelentettek be s a halálozás nem volt több mint 5 eset, vagyis 7·29%.

A Behring-féle savó alkalmazása

Az 1894-ik év szeptember havában *dr. Tauscher* Béla főorvos saját költségén hozatott 10 adag 3-as számú vérsavót *Behringtől*, hogy a gyermekkórházban — tehát biztos megfigyelés mellett — véle kisérletezés történjék. Az eredmény *jó lévén*, ez idő óta eleinte magánadakozások utján befolyt több száz korona árban lett beszerezve a diphtheria ellenes vérsavó, később egész mostanáig az állami

00067319

vérsavótermelő-intézet küldi azt, az utolsó években lehet mondani minden megbetegedési esetben csakis vérsavóval kezelik a diphtheriásokat és *pedig feltünő jó eredménnyel*. 2-szor a *vörheny*. Ez ugy mint minden nagyobb városban tehát Pozsonyban is, szórványos esetekben mindig előfordul, azonban 1881-től 1905-ig, csakis 1901-ben lépett fel nagyobb arányban, 266 esetben 26 vagyis 9·77% halálozással és 1905-ben 268 esetben 34 azaz 12·68% halálozással. A *Marpmann*-féle vörhenyellenes savónak védőhatása el nem tagadható.

Vörheny.

Kanyaró morbille.

3. A *kanyaró* már gyakrabban öltött nagyobb kiterjedésű járványos alakot, azonban lefolyása mindig enyhe volt és kevés halálozást okozott. Nagyobb járványok észleltettek: 1887-ben 1424 eset 88 azaz 6·57% halálozással, 1891-ben 2053 eset 40, azaz 1·84%, 1899-ben 1544 eset 65 azaz 4·20%, 1902-ben 1900 eset 78, azaz 4·10% és 1905-ban 774 eset 22, azaz 2·84% halálozással.

Tussis convulsiva.

4. A *szamárhurut* szintén csak ritkábban jelentkezett, mint járvány. Az utolsó 25 esztendő alatt a következő években fordult elő nagyobb számban: 1888-ban 310 eset 22, azaz 7·09%, 1893-ban 277 eset 16, vagyis 5·77% és 1905-ben 216 eset 14, vagyis 6·48% halálozással.

Variola.

5. A *hólyagos himlő*, mely 1888-ban uralkodott utoljára nagyobb mértékben, az utolsó 50 évben gyakran lépett föl mint nagyobb kiterjedésű járvány, azonban erre nézve csak az utolsó 25 évről, azelőtt az pedig csakis az 1873-ik évi járványról vannak biztos adatok.

Különösen nagyobb kiterjedésű járvány volt 1872. és 1873-ban, amikor megbetegedett összesen 923, közülök gyógyult 782, azaz 84·72%, meghalt 141, tehát 15·29%. Az összesen megbetegedettek közül csak 567 volt beoltva,

közülök meghalt 30, azaz 5·29%, *nem volt beoltva 356*, meghalt közülök 111, vagyis 31·62%.

A második nagy himlőjárvány az 1880—1881-ik években lépett fel. Megbetegedett összesen 1149, gyógyult közülök 953, azaz 82·94%, meghalt 196, vagyis 17·05%. Az összes megbetegedettek közül oltva volt 671, közülök meghalt 14, tehát 2·08%, nem volt beoltva, vagy legalább nem volt kitudható, hogy vajjon be lettek-e oltva 478, meghalt közülök 182, azaz 33·88%. Mily óriási nagy a két adat közötti külömbség és mégis hányan ócsárolják a védhimlő oltást.

Az 1888-ik év óta, vagyis amióta a védhimlő oltást az 1887-ik évi XXII. t.-c. alapján másodszor is végzik, a himlő csak egyes ritka esetekben fordult elő, még pedig 1889-ben 6, 1890-ben 5, 1893-ben 1, 1897-ben 9, 1898-ban 1 és legutoljára 1899-ben 5. *Ezekben az esetekben a himlőt mindig kivülről hurczolták be a városba, az utolsó 6 év alatt azonban egyetlen egy esetet sem jelentettek be.* Pozsonyban 1887. óta karról-karra nem oltottak, hanem csakis állati védhimlő nyirokkal, amelylyel syphilist vagy más átvihető betegséget nem olthatnak be.

Typhus abdominalis.

6. A *hastifusz* Pozsonyban még az 1885-ik évben épült és kitünő ivóvizet szolgáltató *vízvezeték előtt sem uralkodott nagyobb kiterjedésben*, s ha egyes években nagyobb volt is a bejelentettek száma, azokat leginkább a Pozsonyt környező helységekből betegen hozták be a helybeli kórházakba. Az utolsó években, 1897-ben jelentettek be nagyobb számu megbetegedést: 128 esetet, amely 22, vagyis 17·18% halálozással járt, a betegek közül azonban 55 idegen, 43 pedig katona volt (leginkább a Dunán gyakorlatozó utász), a 43 katona közül 11 nem Pozsonyban lakott. Legutoljára

1906-ban volt több hastifusz bejelentve, összesen 159, ezek közül meghalt 18, vagyis 11·23%.

Cholera.

7. A *cholera* 1881. év óta járványosan nem lépett föl, csakis 1892-ben észleltetett 2 egyénen, akik már betegen érkeztek Pozsonyba. Az előbbi években 1866-ban volt egy kisebb kiterjedésű járvány, mely augusztus közepén kezdődött és október végéig tartott; a némileg hiányos adatok szerint megbetegedett összesen 304, gyógyult közülök 190, vagyis 62·5% (?), meghalt 114, azaz 37·5% (?).

A később 1873-ban föllépett cholera julius elején kezdődött és szeptember 28-án végződött. Ez már nagyobb kiterjedésű volt. Itt az adatokat már *dr. Tauscher* Béla gyűjtötte és pontosan bevezette. Megbetegedett e járványban 632 egyén, gyógyult közülök 307, vagyis 48·6%, meghalt 325, vagyis 51·4%.

A többi fertőző kórok.

A többi heveny fertőző kórok az utolsó 25 év alatt, azaz 1881-től 1905-ig *soha járványos alakot* nem öltöttek. Bejelentetett e 25 év alatt összesen 101 vérhas, 56 halálozással, azaz 55·05%, 139 gyermekágyi láz 104, vagyis 74·82% halálozással, járványos fültőmirigylob 280, bárányhimlő 504, trachoma 481 esetben, ez utóbbiak közül legalább $^3/_4$ rész idegen, vagy katona volt, *jelenleg Pozsonyban csakis 65 trachoma eset van megfigyelés és gyógykezelés alatt*, ezek közül 17 idegen.

A tüdő gümőkór Pozsonyban és annak kötelező bejelentése.

A tüdőgümőkóros betegekről biztos számadatot nem adhatok, mivel sajnos! *ezek kötelező bejelentése eddig még nem volt elrendelve*, annyi azonban bizonyos, hogy Pozsonyban a gümőkór igen gyakori betegség, mert a gümőkórban elhaltak száma *évenkint* eléri, sőt néha túlhaladja még a 300-at is.

Az utolsó 25 év alatt, vagyis 1881—1905-ig bezárólag,

Pozsonyban az összesen elhalt 46·899 halálesetből, gümőkórban meghalt **7368 vagyis 15·71%, ugyanezen idő alatt pedig az összes fertőző betegségekben elhaltak száma együttvéve csak 2890 vagyis 6·16%.**

Tüdögümökór és szanatórium.

Igy látható, hogy a többi fertőző betegségek *együttvéve mind,* távolról sem okoznak oly nagy halálozási százalékot, mint *egyedül maga a gümőkór* s így sajnos nem tagadható, hogy a gümőkór az emberiség egyik legnagyobb ostora és mi mégis majdnem tétlenül nézzük ennek az emberirtó, fertőző-ragadós betegségnek rohamos terjedését. Pedig a gümőkór, különösen kezdeti szakában, a biztosan gyógyítható betegségek közzé tartozik. Azonban nálunk nemcsak a társadalom, hanem maga az állam is nagyon szűkmarkú a gümőkór legyőzésére szükséges tényezők megteremtésében. Az az 1—2 szanatórium, amely nálunk e célra épült, csakis egy csepp a tengerben. Hazánkban a tüdőgümőkóros betegek száma meghaladja még a 400,000-et is, hány szanatórium kellene ezeknek? Az tény, hogy mégis csak a szanatóriumi kezelés az egyedüli mód, a tüdőgümőkóros betegek megmentésére. Azonban nézetem szerint már e téren is nagy a tulzás és fényüzés. Én a tüdővészes szanatóriumokban nem az épitészeti technika műremekeit akarom csodálni, hiszen a külső fény és pompa nem gyógyított még meg egyetlen tüdőbeteget sem, de igen is azt óhajtanám, *hogy a külső pompa árán építsünk több egyszerű pavillont,* ahol a szegénysorsú tüdővészes betegek, minden válogatás nélkül felvéve, megtalálhatnák a javulásokra, illetőleg gyógyulásokra szükséges tényezőket. Erre kell nekünk törekedni és *nem tüdővészes paloták építésére.*

Tüdővészes paloták.

Az idült fertőző kórok közül a *bujakór* az, amelyről a pozsonyi kórházakban felvett betegek számát biztosan tudjuk, ezek száma pedig *sajnos, hogy évről-évre tetemesen emelkedik,* ugyanis 1881-ben bejelentettek 573 esetet, azóta azok

Idült fertőző betegségek. Syphilis.

00067319

száma mindinkább emelkedett, úgy hogy 1905-ben már 1104 esetet jelentettek be, tehát a bejelentett bujakórosok száma e 25 év alatt közel 100%-al emelkedett.

A fertőző kórokról részletesen a következő táblázatos kimutatások számolnak be.

IV. TÁBLA.

Roncsolótoroklob, vörheny és kanyaró 1881—1905-ig.

Év	az összes elhaltak száma	roncsoló toroklobban			vörhenyben			kanyaróban		
		megbetegedett	közülök meghalt	a halálozási arány %-ban kifejezve	megbetegedett	közülök meghalt	a halálozási arány %-ban kifejezve	megbetegedett	közülök meghalt	a halálozási arány %-ban kifejezve
1881	2008	126	84	66·66	105	4	3·80	78	1	1·28
1882	1993	94	42	44·68	150	39	26·0	925	24	2·58
1883	1963	66	33	50·0	79	16	20·25	107	8	7·47
1884	1938	113	66	66·58	40	6	15·00	213	3	1·40
1885	1806	59	24	40·67	86	4	4·65	664	21	3·16
1886	1897	50	30	60·0	113	3	2·65	31	—	—
1887	1943	64	35	54·68	211	42	19·90	1424	88	6·57
1888	1988	82	45	54·87	105	10	9·52	94	3	3·19
1889	1708	93	50	53·69	32	—	—	14	—	—
1890	1824	36	23	63·89	41	2	4·87	69	—	—
1891	1990	87	44	50·57	74	3	4·05	2053	40	1·94
1892	1818	274	110	40·10	90	3	3·33	84	3	3·57
1893	1990	188	92	48·81	103	6	5·82	452	23	5·08
1894	1787	295	110	37·28	102	4	3·92	470	10	2·12
1895	1811	114	28	26·92	126	14	11·11	697	37	5·30
1896	1713	61	17	27·86	53	5	9·43	441	20	4·53
1897	1837	70	9	12·85	80	4	5·00	756	46	6·08
1898	1617	115	27	23·47	85	8	9·40	47	1	2·12
1899	1910	78	11	14·10	59	2	3·38	1544	65	4·20
1900	1896	80	15	18·75	78	6	7·69	107	3	2·80
1901	1793	155	28	14·12	266	26	9·77	45	2	4·44
1902	1973	115	23	20·0	256	25	9·76	1900	78	4·10
1903	1722	134	13	9·70	105	2	1·90	56	1	1·78
1904	1894	90	12	13·33	69	2	2·89	269	9	3·34
1905	2079	69	5	7·24	268	34	12 68	774	22	2·81
összesen	46.898	2708	976	36·04	2776	270	9·72	13.314	508	3·81

00067319

V. TÁBLA.

Szamárhurut, hólyagos himlő és hastifusz 1881—1905 ig.

Év	az összes elhaltak száma	szamárhurutban		a halálozási arány %-ban kifejezve	hólyagos himlőben		a halálozási arány %-ban kifejezve	hastifuszban		a halálozási arány %-ban kifejezve
		megbetegedett	közülök meghalt		megbetegedett	közülök meghalt		megbetegedett	közülök meghalt	
1881	2008	40	15	37·50	733	135	18·41	111	30	27·02
1882	1993	9	1	11·11	123	14	11·37	109	25	22·93
1883	1963	10	1	10·00	119	1	0·84	62	24	38·70
1884	1988	158	11	7·07	70	2	2·80	44	16	36·76
1885	1806	54	8	14·81	103	8	7·76	55	15	27·27
1886	1897	10	2	20·00	441	87	19·72	62	19	30·64
1887	1943	46	10	21·73	146	70	47·94	46	17	36·95
1888	1988	310	22	7·09	64	27	42·18	50	20	40·00
1889	1708	40	3	7·50	6	1	16·66	51	12	23·52
1890	1824	84	9	10·71	5	1	20 00	105	18	17·14
1891	1990	71	3	4·22	—	—	—	41	18	43·90
1892	1818	45	2	4·44	—	—	—	41	18	43·90
1893	1990	277	16	5·77	1	—	—	27	18	66·66
1894	1787	75	5	6·66	—	—	—	42	18	42·86
1895	1811	29	1	3·44	—	—	—	56	13	23·22
1896	1713	21	1	4·76	—	—	—	51	12	23·52
1897	1837	75	1	7·04	9	—	—	128	22	17·18
1898	1617	28	1	3·59	1	—	—	98	10	10·20
1899	1910	85	7	8·23	5	2	—	61	10	16·39
1900	1896	117	3	2·56	—	—	—	81	16	19·75
1901	1793	78	7	8·97	—	—	—	85	17	20·00
1902	1973	92	3	3·26	—	—	—	70	13	18·57
1903	1722	51	1	1·96	—	—	—	47	7	14·89
1904	1894	93	1	1·07	—	—	—	64	14	28·85
1905	2079	216	14	6·48	—	—	—	46	9	19·56
összesen	46.898	2114	148	7·00	1826	348	19·05	1633	411	25·16

00067319

VI. TÁBLA.

Vérhas, gyermekágyiláz, járv. fültömirigylob és bárányhimlő 1881—1905-ig.

Év	az összes elhaltak száma	vérhasban			gyermekágyiláz-ban			járv. fültömirigylobban	bárányhimlőben
		megbetegedett	közülök meghalt	a halálozási arány %-ban kifejezve	megbetegedett	közülök meghalt	a halálozási arány %-ban kifejezve	megbetegedett	megbetegedett
1881	2008	6	3	50·00	2	1	50·50	?	?
1882	1993	8	5	62·50	4	8	—	?	?
1883	1963	7	4	57·14	4	10	—	?	?
1884	1938	6	1	16·66	5	6	—	?	?
1885	1806	3	—	—	1	1	100·0	?	?
1886	1897	4	8	—	5	5	100·0	?	?
1887	1943	3	3	100·0	7	7	100·0	?	?
1888	1988	4	2	50·0	7	7	100·0	?	?
1889	1708	6	5	83·33	6	6	100·0	?	?
1890	1824	10	7	70·00	9	8	88·88	?	?
1891	1990	1	5	—	8	8	100·0	?	?
1892	1818	1	3	—	3	3	100·0	?	?
1893	1990	7	5	71·42	—	—	—	?	?
1894	1787	3	2	66·66	5	5	100·0	?	?
1895	1811	6	—	—	6	3	50·0	98	67
1896	1713	5	—	—	1	—	—	—	25
1897	1837	1	1	100·0	3	3	100·0	—	40
1898	1617	1	—	—	11	4	36·36	50	15
1899	1910	9	1	11·11	10	1	10·00	22	81
1900	1896	4	—	—	4	3	75·0	2	69
1901	1793	1	—	—	2	1	50·0	5	38
1902	1973	2	—	—	9	7	77·77	53	30
1903	1722	1	—	—	9	4	44·44	6	50
1904	1894	—	—	—	13	1	7·69	29	46
1905	2079	2	1	50·0	5	2	40·00	15	53
összesen	46.898	101	56	55·05	139	104	74·82	280	541

00067319

Trachoma és bujakóros esetek 1881—1905-ig.

Év	trachomában, megbetegedett	bujakórban megbetegedett	Év	trachomában, megbetegedett	bujakórban megbetegedett
1881	?	573	1894	?	717
1882	?	574	1895	117	655
1883	?	618	1896	56	650
1884	?	599	1897	79	634
1885	?	659	1898	30	715
1886	?	597	1899	43	779
1887	?	537	1900	33	808
1888	?	429	1901	25	796
1889	?	434	1902	19	839
1890	?	626	1903	32	811
1891	?	581	1904	28	1070
1892	?	561	1905	19	1104
1893	?	799	összesen =	481	és 18165.

Bujakóros betegek nyilvántartása.

A bujakóros betegek számának rendkivüli emelkedését azonban úgyszólván csak kis részben jelzik a táblázat adatai, mert ezekben nincsenek belefoglalva azok az esetek, amelyek magánkezelésben állanak, tehát nem köztudomásúak, mivel ezeknek hivatalos bejelentését, nézetem szerint a dolog kényes természete nem is engedheti meg, annyival is inkább nem, mert ez sok társadalmi zürzavarra és félreértésre adna alkalmat, sem pedig azok, amelyek *teljesen titokban* maradnak, mert az illetők kivonják magukat a gyógykezelés alól s ezzel később kitörő veszedelmeknek teszik ki nemcsak magukat, hanem a velök érintkezőket is. Ha ezekre az esetekre is figyelemmel vagyunk, akkor *egyenesen megdöbbentőnek kell mondanunk a bujakóros megbetegedések rendkivüli szaporodását.*

Titkos kéjelgés.

Az alábbi kimutatásból az is látható, ami talán összefügghet a bujakórosesetek számának emelkedésével, hogy a nyilvános ellenőrzés alatt álló kéjnők száma a város növekedése mellett is apad; *kell tehát, hogy annál nagyobb mértékben terjedjen a titkos kéjelgés; ennek esetleges fertőzésével szemben azonban, a mai fennálló törvényes intézkedés mellett, minden ellenőrzés kudarczot vall.*

Prostitució.

Nagy csapás különösen a fiatalabb nemzedék érdekéből, közvetve azonban az egész jövő nemzedék egészségére, a prostitucionak országszerte, de *Pozsonyban* különösen feltünő elfajulása és a titkos kéjnők elszaporodása. A prostitució ügye Pozsonyban elég szigoruan van rendezve, *az engedélyezett nyilvános bordélyházak száma 11,* egyben 3-nál kevesebb és 10-nél több nő nem tartható, rendes orvosi vizsgálat alatt állanak *hetenkint kétszer*, de a tulajdonos is naponkint vizsgálja őket rendesen, ugy, hogy e házakban bujakóros eset alig fordul elő 1%, ellenben a blenorrhoea vaginae a 25%-ot is meghaladja.

A titkos prostitució.

Végtelenül sajnos azonban, hogy bár engedélyezett magánkéjnő csak 4 van, a rendőrségnek évenkint mégis 30—40 nőt is meg kell büntetni titkos kéjelgés miatt az 1879-ik évi XI-ik törvénycikk 81. §-a alapján, de ez mind kevés, mert ennek dacára rendkivül sok a városban a titkos kéjnők száma, akik az orvosi ellenőrzés alól kivonván magukat, mert kenyérkeresetüket féltik, tulajdonképpen legveszedelmesebb terjesztői a venerikus betegségeknek s amellett, hogy az ellenőrzött nyilvános házaknak ártalmas versenytársai, számos szerencsétlen fiatal életet tesznek tönkre és megmérgezik a jövendő nemzedék egy részének testi épségét. A titkos prostitució olyan hydra, melynek ha egy fejét levágjuk, tiz nő helyette. Ezeken

kivül a városban a veneriás betegségeket a sok laza erkölcsű cseléd és fiatalabb gyári munkásnő is terjeszti, a mi a nagyszámu katonasággal és tanuló ifjusággal biró nagyobb városokban rendes, sajnálatos tünemény.

A veneriás betegségek elterjedése.

Hogy a veneriás fertőzés — kankó, sánker és bujakór — mennyire el van terjedve s hogy az milyen csapás városunkban, azt legjobban bizonyítja az a valóban elszomorító körülmény, hogy amig az állami kórházban 1890-ben csak 433 ilyen beteget ápoltak, addig ezek száma 1903-ban 843-ra, 1906-ban pedig már 1164-re rugott, tehát 16 év alatt több mint 100%-al emelkedett. Az ambuláns veneriás betegek száma meg éppen megdöbbentő. Rettentő jele a kultura haladásának, az erkölcs hanyatlásának s a családalapitás rohamos csökkenésének.

Nyilvános bordélyházakban a férfiak vizsgálata.

Bizonyos, hogy azok, akiknek bajukat hosszú időn át sikerül akár hanyagságból, akár álszeméremből rejtegetniök, még jobban terjesztik a fertőzést. A jelenlegi rendszabályok mellett, hasztalan igyekszünk ezt az állapotot megszüntetni. Hogy tehát nagyobb biztossággal vehessük elejét *a rohamosan elharapódzó bajnak*, nézetem szerint legjobb volna a rendőrorvosi vizsgálatnak más alapra való helyezése, vagyis a **nyilvános házakban a férfiak rendszeres vizsgálata, a mai időszakos nővizsgálat helyett**; igaz, hogy ez az eljárás tetemesen megdrágítaná a nemi élvezetek gyakorlását, de ez még nem volna a legnagyobb baj, annak biztos tudatában, hogy az illető nem lesz fertőzve; a kéjnők tisztaságáért természetesen a bordélyháztulajdonosa lenne a felelős, *szükséges volna továbbá az ifjuság felvilágositása és kioktatása a védelemre*, miért is csak örömmel üdvözölhetjük a legujabb mozgalmat, azt a szövetkezést,

Az ifjuság felvilágositása.

amely az ifjuság helyes felvilágosítását tűzte ki feladatául. E sorok irója is mint a pozsonyi kir. jogakadémián a *közigazgatási közegészségtan előadója,* a jogászifjuságot évről-évre igyekszik felvilágosítani a nemi betegségek lényegéről, az azok ellen való védekezés módjairól, hogy így

A reklámhösök üldözése.

őket tájékozva, kiragadja a *nemi betegségek csodás gyógyítását hirdető, a beteget kiszipolyozó reklámhősök polypkarjaiból* s megmentse egészségüket a jövő nemzedék számára. *Valóban itt volna az ideje, hogy letéve az álszemérmet, az ifjuságot mindenütt szakszerű nyilvános felolvasó estélyeken felvilágosítsuk a nemi betegségek természetéről. Megkell törni a helytelen titkolózó hagyomány jegét,* aztán minden jól fog menni. Éppen azért elengedhetetlennek tartanók a reklámhajhászó betegfogdosók megrendszabályozását és a nagyhangú igéretekkel csábitó kuruzslószerek szigorú tilalmazását is. **Végül valóban óhajtandó**

Házasság kötésekor hivatalos bizonyitvány.

lenne a jövő nemzedék egészségének érdekében, hogy legalább a házasulandó férfiak vettessenek alá az orvosi vizsgálat kényszerének oly föltétellel, hogy a venerikus bajból még ki nem épült férfiak házasságot ne köthessenek, hogy leendő családjukat meg ne fertőztethessék. Ez ugyan, ugy első pillanatra az emberi szabadság korlátozásának látszik, tekintve azonban azt, hogy ily intézkedéssel *az utódok százezreit tehetjük egészségesekké, egy magasabb szempontból gondolkozó emberbarát vagy szociológus sem rosszalhatja, az egyéni szabadságnak ezt az aránylag csekély, de mindenesetre üdvös korlátozását.* Hiszen az egyéni szabadság érveit a himlőoltás kényszere ellen is hangoztatták s az egyes államok mégis szükségesnek tartották annak statuálását, csak úgy mint a városok, a bizonyos ismert esetekben a kötelező fertőtlenítést, amelynek üdvös hatását ma már általánosan elismerik.

A prostitució Pozsonyban is, ugy mint Magyarország minden városában türve van ugyan, de csakis rendőri és tiszti orvosi felügyelet mellett. Pozsonyban a felügyelet pontosabb és könnyebb eszközlése szempontjából inkább a bordélyházi szervezkedés volt a divatozó, s a magánlakó kéjnők csak csekélyebb számban tűrettek. *Már évek óta csak 11 bordélyház van Pozsonyban.*

Kéjnők vizsgálata.

A kéjnő csakis a rendőrkapitányi hivataltól kiállított türelmi bárca alapján űzheti a kéjelgést, köteles hetenként kétszer, szerdán és szombaton a tiszti orvostól magát megvizsgáltatni, ki őt, ha bújakórra még csak gyanus is, az állami kórházba utasitja; az elvett türelmi bárcát egyúttal a rendőrkapitányságnak beadja, mely azt, csak a kórházból való kibocsátás után adja vissza neki.

Ha egy kéjnő Pozsonyból távozni akar, akkor előbb a tisztiorvos egészségi bizonyitványát köteles bemutatni, nehogy bújakóros állapotban távozzék a városból.

1881. év óta, rendszeres a kéjnők nyilvántartása.

Rendőri felügyelet alatt álló kéjnő összesen az egész év folyamán	Közülök bordélyházban átlag egyszerre	Magánházban
1881	155	50—60	15
1882	183	60 -65	17
1883	176	65—61	14
1884	186	61—72	14
1885	220	72—65	11
1886	157	65—61	8
1887	186	61—67	21
1888	191	67—61	20
1889	198	61—71	12
1890	186	71—70	8

	Rendőri felügyelet alatt álló kéjnő összesen az egész év folyamán	Közülök bordélyházban átlag egyszerre	Magánházban
1891	182	73—78	8
1892	154	78—78	11
1893	146	78—74	10
1894	160	74—70	9
1895	129	70—69	8
1896	116	69—65	7
1897	90	65—60	7
1898	135	60—62	6
1899	172	62—60	6
1900	165	60—55	5
1901	173	55—61	5
1902	197	61—62	5
1903	170	62—60	5
1904	145	60—45	5
1905	160	45—55	5

* * *

Erőszakos halálesetek és öngyilkosság.

A *halálokok között még ki kell terjeszkednünk az erőszakos halálesetekre is.* Említettük már főntebb, hogy a halottak hányadához nem csekély kontingenssel járul a Dunából kifogott öngyilkosok holtteste. Az öngyilkosságok száma, csekély hullámzást leszámítva, körülbelül mindig ugyanazon az arányban mozog; annyit azonban nem hagyhatunk figyelmen kivül, hogy *arányszámuk az 1880-as évekhez képest emelkedett.*

Pozsonyi lakos 1881-től 1905-ig, tehát 25 év óta 521 lett öngyilkos; vagyis az összes halottak közül egy évben átlag 1·11%. A közelmúlt évtizedben az arány mindig fölötte állt az 1%-nak, holott a mult század 80-as éveiben még alatta maradt, sőt néha a félszázalékot sem érte el.

VII. TÁBLA.

Öngyilkosság és külerőszak következtében elhaltak táblázatos kimutatása 1881—1905-ig.

Év	az összes halottak	öngyilkosság következtében meghalt	az összes halottakból % -ban	külerőszak következtében meghalt	az összes elhaltakból % -ban
1881	2008	15	0·74	27	1·34
1882	1993	11	0·55	26	1·30
1883	1963	9	0·45	35	1·78
1884	1938	16	0·82	48	2·47
1885	1806	11	0·60	49	2·71
1886	1897	19	1·00	62	3·28
1887	1934	21	1·08	56	2·88
1888	1988	27	3·58	55	2·76
1889	1708	22	1·28	59	3·45
1890	1824	16	0·87	58	3·17
1891	1990	11	0·55	41	2·06
1892	1818	16	0·88	46	2·53
1893	1990	12	0·60	52	2·61
1894	1787	25	1·39	66	3·69
1895	1811	16	0·88	47	2·98
1896	1713	22	1.28	54	3·15
1897	1837	20	1·08	41	2·23
1898	1617	27	1·66	44	2·72
1899	1910	29	1·51	53	2·72
1900	1896	28	1·47	50	2·63
1901	1793	29	1·61	42	2·34
1902	1973	27	1·36	34	1·72
1903	1722	33	1·71	44	2·28
1904	1894	36	1·90	52	2·74
1905	2079	23	1:10	44	2·11
Összesen	46.898	521	1·11	1185	2·52

Az alkoholizmus terjedése

Kedvezőtlen jelenség, a mire nézve az egész országból hangoznak a jogos panaszok, az alkohol fogyasztás rendkivűli terjedése. *Az alkoholizmus elleni küzdelemnek Pozsonyban is, sajnos, széles tere van.* Az alkoholizmus terjedését leg-

jobban illusztrálja az a szomorú körülmény, hogy Pozsony városában 1903-ban már 150 korlátlan és 189 korlátolt kimérésű, a kültelkeken pedig 48, tehát összesen 387 korcsma volt. Ezekhez járulnak még a régi kiváltságos cégéres bormérések, vagyis a termelők saját borainak bizonyos időszakokra engedett kimérése. Megjegyzendő, hogy szeszes italokat a kávéházakban és szatócsboltokban, vegyes kereskedésekben is árúsítanak. 1903-ban Pozsonyban 28462 hektoliter bor, 17680 hektoliter sör és 2950 hektoliter égetett szesz fogyott el, úgy hogy összevissza fejenkint körölbelül 74 liter szeszes ital fogyott. *Ez mindenesetre sok.*

A Good Templars páholy és a totális abstinencia.

E sorok irója „Az antialkoholizmusról“* irott füzetében kijelenti ugyan, hogy nem hive a teljes abstinenciának, sőt ellenkezőleg *orvosi szempontból barátja a bor és sör mérsékelt fogyasztásának, de igen is a végletekig menő küzdelmet kivánja, az emberiséget pusztító és tönkretevő pálinkaivás ellen*, mert *a tömény szesz az emberi szervezet egyik legnagyobb mérge*, miért is üdvös működési tere van Pozsonyban is a „*Good Templars*“ rendnek, amely mint nemzetközi és felekezetnélküli intézmény, az iszákosság megszüntetését tűzte ki céljául. Ez *a totális abtinenciát* irja zászlajára, de éppen azért sajnos! hogy ez a nemes törekvése a gyakorlati életben egyelőre keresztül vihetetlen. Véleményem szerint sokkal célszerűbb lenne egyelőre megelégedni azzal, hogy *a népeket lassankint* leszoktatja *a szerencsétlen pálinkaivásról.* Hiszen némi szeszre, főleg a nehezebb munkát végző embernek szüksége is van, mert tudjuk, hogy a bor kisebb adagban a szív és idegrendszer működését fokozza, az emésztést elősegíti, az anyacserét élénkíti, s a hanyatló életkedvet felderíti, a mire pedig

* *dr. Pávai:* „Az antialkoholizmusról“ orvosi szempontból. Pozsony 1905.

ugy hiszem, hogy az élet rögös utjain néha-néha mindnyájunknak van szüksége.

A totális abstinencia nemzet gazdasági szempontból.

A *Good Templars-rend*, pozsonyi osztályának elnöke *dr. Fischer* Jakab államkórházi főorvos. A rend 1852 óta áll fenn s az egész világon való elterjedése mellett, eddig még csak körülbelűl 600.000 tagot tudott egyesíteni. Pozsonyban sajnos csak 18 tagja van. Ebből látható, hogy elvei mélyebb mesgyét nem vágtak az emberi társadalomban; ellenben a szeszes italok fogyasztásának mérséklése, helyes mederbe szorítása, főleg pedig a káros pálinkaivás megszüntetése, valóban nagy szolgálatot tenne az emberiségnek. A *totális abstinencia* nemcsak *orvosi szempontból nem ajánlható*, hanem káros lenne nemzetgazdasági szempontból is, mert hazai gazdaságunk egy fontos ágát, az újabb virágzásnak indult szőllőművelést és a sok vele egybekötött számos iparágat tenné tönkre, és emiatt sok ezer munkás kezéből hullana ki a mindennapi kenyér, sőt az állam is elesnék egyik legdúsabb jövedelmi forrásától. Hogy Pozsony sz. kir. városa mennyire szívén viseli a pozsonyi *Good Templars* páholy nemes törekvését, azzal bizonyította be legjobban, hogy 1907. júl. havi közgyűlésében egy olyan „*Népotthon*“ céljaira, ahol alkoholmentes italokat mérnek, *évi 2000* korona segítséget szavazott meg.

Good Templars és Népotthon.

A fentebbi táblázatokból kitünik, hogy a *bujakór kivételével, az összes fertőző betegségek csökkentek,* egyesek veszítettek intenzivitásukból, sőt meg is szüntek, s a kedvezőbb fejlődés kifejezést lel, az általános halálozási arányszámokban is. Amint már utaltunk rá, *a kedvezőbb eredményben okvetlen nagy része van a lakásviszonyok javulásának, a tiszta ivóviz bevezetésének és a talajtisztítás haladásának.*

Az egészséges lakások és tisztaság befolyása.

Az kétségteten tény, hogy a lakásviszonyok javítása hatalmasan mozdítja elő a közegészséget és mitigálja a járványok pusztító erejét; mert a jó lakás és a minden irányú feltétlen tisztaság, a járványok leghatalmasabb ellensége, tehát elengedhetetlen követelmény a lakóhelyeknek és környéküknek, a nyilvános helyeknek, gyáraknak, vágóhidaknak, börtönöknek legnagyobb fokban való tisztántartása. *A jó lakás a fizikai jólét elsőrangú tényezője. Különösen fontos a nép alsó rétegének, a munkásosztálynak jó lakásokkal való ellátása, mind egészségügyi, mind szociális szempontból.* Kétséget nem szenved, hogy *a túlzsúfolt, nedves és nem napos lakások, mind megannyi melegágyai a tüdővész és más fertőző-ragadós betegségek fejlődésének és tovább terjesztésének. Ebben a tekintetben Pozsony városában már nagyobb arányú, dicséretes kezdeményezések történtek, mint azt alább kimutatjuk.*

A jó lakások haszna.

A házak és lakosok száma.

Az egészséges lakások száma az új építkezések folytán egyre szaporodik, ezt néha csak az építőmunkások *sztrájkőrülete* akasztja meg, de ennek dacára is, a hivatalos adatok szerint míg 1890-ben Pozsony város beltelkén csak 2075 ház állott, addig 1903-ben már 2590-re emelkedett azok száma; *sőt 1907-ben 2778 a házak száma,* a rohamos építkezés szükségét nagyon is megfejti ama körülmény, hogy míg Pozsonyban *1850*-ben csak 42.064, *1860*-ban 46.540, *1880*-ban 48.006 lakos volt, addig *1890*-ben 52.411-re emelkedett a lakosok száma, vagyis *az utolsó 40 év alatt* 24% volt a lakosság szaporodása. Azonban *1890—1900-ig* 52.411-ről már 65.867-re emelkedett a lakosok száma, tehát az utolsó 10 évben 13.456 volt a gyarapodás, vagyis több, mint 40 év alatt. *Jelenleg* pedig majdnem *70.000 lakosa van Pozsonynak.* E bámulatos gyarapodás oka mindenesetre Pozsony gyáriparának óriási fellendülésében s vele együtt a

00067319

munkások ezreinek beözönlésében és számos hivatalnok letelepedésében keresendő; de nyugdijasok is szivesen keresik fel városunkat.

Pozsony rohamos fejlődésének legszembeötlőbb bizonyítékát adják a következő hivatalos adatok:

1890-ban volt Pozsonyban			2075 ház
1891-ban	„	„	2084 „
1892-ben	„	„	2087 „
1893-ban	„	„	2132 „
1900-	„	„	2379 „
1904-ben	„	„	2641 „
1905-	„	„	2747 „
1906-ban	„	„	2760 „
1907-ben	„	„	2778 „

A lakások száma a régi épületekben:

	utcai szoba	udvari szoba	konyha
1904:	10.022	13.926	10.862
1905:	10.372	14.052	11.111
1906:	10.538	14.249	11.118
1907:	10.646	14.131	11.170

A lakások száma az új épületekben:

	utcai szoba	udvari szoba	konyha
1904:	2722	2299	913
1905:	3087	2627	2463
1906:	3222	2655	2628
1907:	3377	2730	2795

Pozsony város lakosságát jelenleg 70.000-re számítva, esik egy házra átlag 25 lakos, egy szobára pedig nem egészen 3 egyén. A pince-lakások száma alig 40—45.

Az újházak hygienikus viszonyai.

Az újabb házakban már tekintettel vannak a modern hygienikus követelményekre, így például egyre szaporodik a fürdőszobák és házi kertek száma stb. A legmodernebb házak éppen a külvárosokban és kültelkeken épülnek, *ellátva az épitészeti technika legújabb vivmányaival, főleg jó csatorna rendszerrel, öblíthető árnyékszékekkel, villanyvilágítással* stb.

Az uj házak lakhatási engedélye.

Ellenben a belvárosban még sok az ósdi ház, szűk, levegőtlen udvarokkal, keskeny, tűzveszélyes falépcsőkkel. Uj utcák nyitásával és a régi épületek lebontásával, vagy célszerű átalakításával; noha bár lassan, de mégis igyekeznek e bajon segiteni. Káros állapot az, a mi mindenesetre nem egy esetben lehet a lakók egészségének ártalmára, hogy a háztulajdonosok, a ház jövedelmezőségének mielőbbi kihasználása végett, idő előtt eszközlik ki a lakhatási engedélyt, s a nedves lakások pedig mint ismeretes, csúzos, hurutos bajokat, továbbá tüdő- és szívbetegségeket is okozhatnak. Hogy egy évig száradna az épület, sajnos, csak úgy mint a fővárosban, Pozsonyban sincs eset rá. A kiszárítás gyorsítására használt mesterséges szénfűtés *csak illuzórius*, mert a fal felületes rétegét kiszárasztja ugyan, de a fal közepe mégis csak nedves marad, s ez éppen a veszedelem. A lakhatási engedélyek kiadásának szigorítása és erélyes ellenőrzése, mindenesetre kivánatos lenne nemcsak nálunk, hanem az egész országban is.

Munkáslakások.

A munkásosztályról való gondoskodás munkáslakások építése által, Pozsonyban *példás módon indult meg; s hasonló alkotásokkal alig dicsekedhetik más város Magyarországban.* A város maga 1900-ban, a magasan fekvő Kárpát-utcában 10 mintaszerű munkásházat építtetett pavillon rendszerben. Mindegyik házban 12 lakás van; összesen 30 kétszobás és 90

egyszobás lakás, a szükséges mellékhelyiségekkel. A házak közt kis kertek vannak. Az egyszobás lakás évi bére csak 140, a kétszobásé 200 korona. Egy másik nevezetes munkásháztelep a *Schulpe*-féle mintaszerű házcsoport, amely hét épületből áll 36 lakással. A telepnek van külön kaszinója, fürdője, ovodája, fel van szerelve továbbá az első segítségre szükségeges házigyógyszertárral, nemkülömben angol szerkezetű árnyékszékekkel és csatornával, egészségügyi tekintetben tehát párját ritkítja e telep fölszerelése. Ezenkivül minden munkáslakáshoz egy 100 négyszögméteres zöldséges kert járul. Törökkanizsai *Schulpe* György a jól rendezett munkástelepek épitése terén úttörő munkát végzett. E mellett a lakások olcsók is; egy lakás csak 120—180 korona.

Schulpe-féle telep.

De dicsérettel kell kiemelnünk azt is, hogy a *Dynamit-* és *patrongyár*, továbbá a *Stollwerck*, *Hubert* és *Kühmayer-féle gyárak* szintén gondoskodtak munkásaik számára jól berendezett egészséges lakásokról.*

Egyes gyárak munkáslakásai.

Az egészségi állapotok javulásának legfőbb tényezője, a *vízvezeték*, mely újabb alkotás. 1886-ban épitette egy magán vállalkozó. A város talaja a szaporodó lakosság mellett már nagyon is szennyezett volt, a csatornázás hiányossága miatt a szűk udvarokon levő pöcegödrök tartalma lassankint beszivárgott a kutakba s megfertőztette azok vizét. Hogy az ivóvíz fertőzöttsége mennyire növelte a minduntalan föllépő tifusz, valamint az uralkodó gyomor- és bélhurut eseteit, azt legjobban az bizonyítja, hogy a vízvezeték kiterjesztésével

Vízvezeték.

* A patrongyári és a Hubert-féle munkásházak 1897-ben épültek, az első 24, a második pedig 89 lakással. A *Kühmayer*-féle munkásházakban, melyek 1895. és 1896-ban épültek, van 40 lakás.

00067319

ezek a bajok, de különösen a tifusz fokozatosan csökkentek. A kertésztelepek körül előfordult tifusz eseteknél egyenesen kimutatható, hogy a trágyázott földbe ásott kutakból ittak a kerti munkások. A pozsonyi állami kórházban ápolt tifusz betegek legnagyobb része pedig nem Pozsony városából való. Az 1906-ik évben nyáron szórványosan föllépett tifuszesetekről, amelyek éppen a vagyonosabb körökben fordultak elő és pedig aránylag elég nagy számban, minden valószinűséggel sikerült kimutatni, hogy azokat az ürülékes vizzel öntözött, tehát közvetlenül fertőzött zöldségneműek — földi eper, saláta stb. — evése okozta.

A vízvezeték telepe az úgynevezett Sajtos (Käsmacher) szigeten van. Vizét egy 12 méter mély és $2^1/_2$ méter átmérőjű furott kút adja. A víz magassága a kútban 4—6·5 méter. Noha a kút a Duna két ágától bezárt szigeten van, vize, mint vegyi vizsgálata megállapította, nem kavicsrétegen átszűrődött Dunavíz, hanem igazi kitünő, kemény forrásvíz. Keménysége 10—14 fok, míg ellenben a Duna vize lágy, mert keménysége csak 8—10 fok között váltakozik. Vízállása független a Duna szinének magasságától; *szerves részeket egyáltalában nem tartalmaz.* Baktérium-tartalom szempontjából a víz egyike a *legjobb hazai forrás vizeknek, jobb mint a hires bécsi Hochquellenwasser*, mert a míg ennek köbcentiméterében 4000 baA vízvezeték kötelezö bevezetése.

cilluskultura van, a pozsonyiban alig található 5—6 kolónia köbcentiméterenkint. A vízvezeték azonban csak lassan éreztette áldásos hatását, mert bevezetése kezdetben nem volt kötelező; 1894-ben azonban a város 2,200.000 koronán megvette az egész fölszerelést és *záros határidő alatt kötelezővé tette annak minden lakóházba való bevezetését.* Minthogy az első

00067319

kút *naponkint* csak 3000, illetőleg *évenkint* egy millió köbméter vizet adott, ez pedig a város rohamos fejlődése miatt, a lakosság szükségleteinek fedezésére, beleszámítva még a köztisztaságra szükséges vízmennyiséget is, *határozottan kevés volt*, mert naponkint 1 személyre alig jutott 45 liter víz, holott *naponkint* és *személyenkint* legalább is 100 liter kellene, ennélfogva *egy új kút furása feltétlenül szükséges volt* s ez az új kút 1906-ban már meg is kezdette működését, úgy hogy ma a két kút a jelenlegi gépezettel *naponkint 6000 köbméter* vizet szolgáltat, így most egy személyre naponkint átlag 85 liter esik. Lakosztályonkint *egy évre* 15 köbméter viz jut s ennek az ára 3 korona, így p. o. ha valakinek van egy előszobából, 3 szobából, fürdő- és cseléd szobából, továbbá konyha-, kamarából és klosettből álló lakása, akkor fizet évenkint $9 \times 3 = 27$ koronát s kap érte *évenkint 135 köbméter* vizet.

A vizvezeték és napitermelése és fogyasztási ára.

A vizvezeték új tartánya a *Murmann*-féle magaslaton elhelyezve, a hozzá szükséges gépezetekkel és csőhálózattal egyetemben 1,383.000 koronába fog kerülni s ekkor ha Pozsonynak 85.000 lakosa is lesz, az új vizvezeték annyi vizet fog adni, hogy *egy lakosra naponkint* 150 liter is jut.

A csatornázás költsége és haszna.

A vízvezeték kötelező bevezetéseivel együtt járt a csatornázás kiterjesztése is. A csatornahálozat végleges kiépitése *jelentékenyen hozzájárul a város egészséges voltának emeléséhez.* A városnak immár nem kevesebb, mint 50 kilométer hosszuságú utcai csatornahálozata van.

A csatorna betoncsövekből, usztató rendszerben épült s ezt ez évben már teljesen be is fejezték. Költsége másfél millió koronára rúg. Befejezésekor az összes házakba, a hol még nincsenek, *kötelezőleg* be kell *vezetni az öblíthető*

árnyékszékeket. Ez ismét hatalmas *lépéssel viszi előre* a város *egészségügyi állapotának* javítását s a halálozási arányszám tetemes csökkenését. Ezzel a talaj ártalmas kipárolgásától és a csatornahálózat pangó tartalmának bűzétől is teljesen megszabadul Pozsony lakossága, de még meg kell szabadítani városunk légkörét is, a mindenféle gyárak kellemetlen bűzétől és füstjétől. Erre szolgálnak az úgynevezett *füst emésztő készülékek**, amelyeknek alkalmazását a rendőrkapitányságnak csak el kell rendelni és keresztülvitelét *a legszigorúbban ellenőrizni.* **Jusson a részvényeseknek kevesebb osztalék, de a város kitünő levegőjét magán egyének nyerészkedési vágyáért, tönkre tenni engedni nem szabad.**

Füstemésztő készülékek alkalmazása.

De már nem szólhatunk oly kedvezően az élelmi szerek árúsításának az ügyéről, a minek pedig szintén oly kiváló fontossága van a város egészségi viszonyaira nézve. A város élelmezésének módja még egyáltalában primitiv. *A piac régi nyitott,* tehát a modern követelményeknek, a szükséges tisztaságnak éppen nem felelhet meg, de ellenőrzése is nagyon meg van nehezítve. Hamisított és ártalmas élelmi szerek, a közegészségügy nagy kárára, még mindig bőven kerülnek eladásra, *mivel az emberi nyerészkedési vágy telhetetlen,* szomoru példa erre a városunkban ez év julius havában fellépett lépfene — Anthrax, — melyet a Csallóközből behozott lépfenés húsnak és az ezekből készült kolbászáruknak az evése okozott. Eddig már 10 az áldozatok száma, kik mindannyian hatósági boncolatokkal is beigazolt bél-pokolvarban — Mykosis intestinalis — haltak el. Égbe kiáltó bűn az illető mészárosok és hen-

Ártalmas élelmi szerek és a legujabb bél Anthraxi esetek.

* Lásd: *Fodor* István a budapesti általános villamossági részvénytársaság igazgatójának „*A füstnélküli város és az ipar*“ cimü érdemes művét.

tesek részéröl. Hogy a mindenféle hamisítások megtorlására nincs elég mód és hatalom, az valóban megdöbbentő és elszomorító, *mivel az élelmiszerek meghamisításának megtorlására, sajnos mindeddig még nincsenek szigorú törvényeink,* azokat csak mint rendőri kihágásokat büntetik esetről-esetre. Ezt a gyenge büntetést pedig igen gyorsan kiheverik az élelmi szerek és italok hamisítói. Az elkobzott hamisított tej, vagy éretlen gyümölcs megsemmisítése, vagy az illető elárusítóknak 10—20 koronával való megbüntetése, nem elég elriasztó példa.

Tej és tejcsarnok szövetkezet.

A *tej* beszerzését illetőleg, a város egészségügyének nagy szolgálatot tett és tesz, *a pozsonyi tejcsarnok szövetkezet,* a mely évenkint 1,250.000 liter tejet és 80—90 métermázsa vajat bocsát árúba, s ezzel a lakosság egy részét jó tejjel és tiszta vajjal látja el. Ez azonban természetesen még távolról nem fedezheti a város tejszükségletét, a mi *25,000 literre megy naponkint.* Az élelmi szerek kezelésének tisztasága, valamint jobb minőségük és ellenőrizhetésük érdekében szükséges lenne már a tervezett vásárcsarnok sürgős fölépítése, ámde oly módon, hogy az amúgy is méregdrága élelmezés, a vásárcsarnoki intézménynyel *még jobban meg ne drágítassék.*

Vásárcsarnok.

A vásárcsarnok kérdése, mint az örömmel tudathatjuk, Pozsonyban már annyira megérett, hogy nem csak *tervei* és *költségvetése vannak készen, hanem már a szükéges telkeket is megszerezte a város,* úgy hogy egy-két év alatt a vásárcsarnok végre-valahára csakugyan fel fog épülni. Ez ismét hatalmas lépéssel viszi előre az élelmi szerek tiszta kezelése és folytonos ellenőrzése által a város egészségügyét. A vásárcsarnok felépítése majdnem 1 millió koronába kerül.

Vágóhid.

Égető szükség *a vágóhid kérdésének rendezése;* **mert a jelenlegi állapot már valóban tarthatatlan,** annál is inkább, mivel Pozsonyban évente átlag 34.000 állat kerül levágásra. Igy p. o. 1903-ban 9159 szarvasmarha, 8332 borjú, 1343 juh, 15.186 sertés lett levágva. Jellemző a növekvő szegénységre, de az élelmi szerek általánosan szertelenül emelkedő drágaságára is, hogy 1906-ban már *4000* métermázsával kevesebb húst mértek ki, mint az előbbi években.

A városi mérnöki hivatal a vágóhid felépítésére vonatkozó terveket és költségvetést már elkészítette s a városi tanácsnak be is terjesztette. Ebben *Laubner* Gyula városi főmérnöknek van nagy érdeme. A mérnökihivatal a vágóhidat, amely kényszer vágásra lesz bernndezve, és a jövendő marhavásár teret a nagyszombati út jobb oldalán, az új központi temetővel szemben tervezi, s így nem kerülne közel a város lakott részeihez. A vásártér és vágóhid az újvárosi pályaudvarral is közvetlen vágányokkal össze volna köthető. A vágóhid összes helyiségeinek fölépítése mintegy 580.000 koronába kerül; a berendezés pedig 145.000 koronába. A mérnöki hivatal még azt is tervezi, hogy a vágóhid mellé egyuttal *jéggyárat* is építsenek. Erre *valóban városunkban égető szükség van, sőt az is nagy vivmány volna, ha a gyógyszertárakban a jégtartása kötelezővé tétetnék,* sokkal többet érne ez, mint annak a sok mindenféle hasztalan thea-féléknek a tartása. *Sok betegségben a jég életmentő* és *hányszor semmiféle pénzért sem kapható.* Érdekesnek tartjuk megemlíteni, a mi egyszersmind a husáruk drágulásának egyik fokmérője, hogy Pozsonyban is életbe léptették a *lóhús kimérését,* még pedig Pozsony volt az *első magyar város,* a mely a *lóhús elárúsítását* 1904-ben megengedte; megelőzve ezzel Budapestet is, s ekkép a szegényebb

A városi jéggyár.

Gyógyszertárakban kötelezö jégtartás.

Lóhus kimérés.

néposztálynak módot nyujtott jó minőségű olcsó hús beszerezhetésére, amit még fokozott a tengeri halakat árúsító *halcsarnok megnyítása is, a mivel szintén megelőzte Pozsony a fővárost.* Tengeri halcsarnok.

A vásárcsarnok és a vágóhid fölépítésével *két elsőrendű égető kérdés lesz megoldva.* A vásárcsarnok fölépítésével egyuttal a most elfoglalt piacok is felszabadulnának, a mi jelentékeny lökést adna a köztisztaság haladásának is.

Köztisztaság tekintetében Pozsonyról csak dicsérettel szólhatunk. *Pozsony Magyarország egyik legtisztább városa,* mely ki állja a versenyt a tisztaságukról hires nagyobb osztrák városokkal is. Az utcák és közterek nagyobb részt aszfalttal, keramittal és gránittal vannak burkolva; locsolásuk és seprésük rendszeresen történik. Még csak a járdák szorgalmasabb seprésének szigorú végrehajtását óhajtanók. Kifogást kell tennünk azonban, hogy még mindig nyitott kocsikon hordják ki a szemetet, ez az eljárás mind a közegészségügyre, mind pedig az általános tisztaságra valóban hátrányos, mivel a városunkban uralkodó folytonos szél, a szemét szállékony részeit, a nyitott kocsikról a szél rózsa minden irányában széthordja, megrontva és porossá téve ezzel az utcák levegőjét. Zárt szemetes kocsik beszerzése tehát feltétlenül kivánatos. De ezen a bajon is lassan segítve lesz. Ugyanis e sorok irójának indítványára a városi képviselőtestület már elrendelte, hogy nyáron ne hetenkint kétszer mint eddig, hanem háromszor hordják ki a szemetet; ezenkivül már több födeles szeméthordó kocsi beszerzése is folyamatban van, s remélhető, hogy rövid idő multával, valamennyi nyilt szeméthordó szekeret kicserélik. Káros a nők félszeg divatja folytán az is, hogy az utca Köztisztaság. Szemét kihordás.

A nők uszályos ruhájának káros hatása.

porát a földön csúsztatott uszályaikkal fölverik s így könnyen a tüdővész, vagy esetleg más fertőző bajnak lehetnek terjesztőivé. Hogy e kóros divat ellen igen is lehet hatósági beavatkozással küzdeni, azt megmutatta *Prága városa*, a mely ma már pénzbüntetést is ró a tilalom megszegőire. Nálunk azonban a tilalom országossá tétele volna szükséges, mert egy város maga nem merdacolni a félszeg felfogású közvéleménynyel s a divat ferde kinövéseivel. A szabadon kóborló kutyák mindenféle piszka sem javítja az utcák levegőjét és nem emeli azok tisztaságát. Nagy városokban különben nincs is szükség a kutyákra.

Illemhelyek.

Pozsonyban a nagyobb tereken és forgalmi pontok közelében, elegendő számú legujabb szerkezetű *illemhelyekről is* van gondoskodva; ezeknek tisztán tartása teljesen megfelel az egészségügyi követelményeknek.

Ezekben ismertetve Pozsony város egészségügyének a legutóbbi félszázad alatt való fejlődését és jelenlegi állapotát, áttérünk az *egészségügyi* és az egészségügyre kiható *jóléti intézmények* ismertetésére.

Pozsony egészségügyi múltja.

Említettük már a bevezetésben, hogy Pozsony városa az **egészségügyi alkotások terén jelentős multra tekinthet vissza s ezen a téren egyetlen magyar város sem versenyezhet vele.** Itt találhatjuk a *legrégibb kórházat,* a mely körülbelül *700 éves múltra tekinthet vissza,* s mint városi kórház is megülte 1898-ban 500éves jubileumát*. Ez a *Sz. László*-ról nevezett polgári ápoló-intézet. Ezt már a XVII.-ik században követte a *Lazareth* s még ugyanebben a században az *irgalmasok kórháza;* a Lazareth azonban ma csak szegényház, kórházi jellege 1864-ben, az állami kór-

* Lásd *dr. Vámossy* István, a pozsonyi katholikus polgári ápoló-intézetről irott s adatokban gazdag jeles munkáját. Pozsony 1898.

A hazai kórházak alapítási évei.

ház megnyitásakor megszűnt. Magyarországon a kórházak alapításának korára nézve nem is nagyobb város, hanem *Selmecbánya* követi Pozsonyt, a melynek kórháza 1523-ból ered; a nagyobb városokban a XVIII-ik század előtt nem találunk kórházakat; *Pest* 1711-ben, *Pécs* 1720-ban, *Arad* 1795-ben, *Esztergom* 1739-ben, *Győr* 1773-ban, *Eger* 1726-ban, *Miskolc* 1787-ben, *Nagyvárad* 1760-ban, *Buda meg éppen csak 1806-ban, Debrecen* 1813-ban, *Kassa* 1830-ban alapítanak kórházakat. *Pozsonyban jelenleg 7*, illetőleg a bábaképző-intézettel kapcsolatos nőgyógyászati osztálylyal együtt *8 kórház van.*

A m. kir. állami kórház.

Ha nem is korára, de terjedelmére, tehát látogatottságára, berendezésére, fontosságára és jellegére nézve is *mindenesetre első a m. kir. állami kórház.* A kórház az Ujváros, köznyelven Virágvölgy nevű városrészben, Pozsony V-ik kerületében fekszik. Mint országos kórház 1857-től 1860-ig épült 285.000 frt. összegen, de azután üresen állott. A helytartótanács határozata alapján 1864 októberben nyilt meg. Első alakjában 250 beteg felvételére volt berendezve. Azóta azonban ismételten tetemesen bővítették és kiegészítették. 1867-ben 382 ágyra rendezték be és *5 osztálylyal szervezték,* nevezetesen: belgyógyászati, bujakóros és bőrbeteg, sebészi és szülészeti, szemészeti és elmebeteg osztályokkal. 1884-ben kibővítették, 1888-ban a vízvezetéket és csatornát vezették be. 1895-ben az egész padlózatot keményfaparkettel cserélték ki s a folyosókat fütthetővé alakították át, 1898-ban berendezték a *Röntgen-laboratoriumot*, a mely első volt Magyarországon. 1900-ben szintén nevezetes kibővüléssel emelkedett a kórház. Az állam 700.000 korona költséggel az elmebetegek, valamint a fertöző-betegek számára külön pavillont épített, ugyanakkor kórbonctani intézetet is alapított. A kórbonctani intézet, a mely

Röntgen laboratorium.

Kórbonctani intézet.

dr. Munker Henrik boncoló főorvos vezetése alatt áll, el van látva a megfelelő berendezéssel és a kórszövettani nemkülömben kórvegytani vizsgálatokhoz szükséges dolgozó helyiségekkel, a melyekhez még a ravatalozás céljára rendelt stilszerű kápolna is van épitve. Az egyre szaporodó betegek elhelyezhetése végett 1904-ben már ismét ujabb kibővítés szüksége merült föl. A költségvetés azonban a szerencsétlen politikai viszonyok miatt nem kerülhetvén tárgyalásra, e kibővítésekhez csak most foghattak. Jelenleg a 200.000 koronába kerülő sebészeti pavillon áll épités alatt, az elmebeteg osztály kibővítése pedig szintén biztosítva van, s a szükséges telek erre a célra már meg is vásároltatott. A kórház ma 1000 ágyra van berendezve. 1901-ben a világi ápolók helyébe apácák léptek. 1902-ben a kórház megszüntette az élelmezésben *a vállalkozó rendszert és házi kezelésbe vette azt.* Az élelmezés ekképen nem csak javult, hanem fejenkint és naponkint 8—10 fillér megtakarítást is értek el. Az ápolási költség naponkint jelenleg 1 kor. 66 fillér, külön beteg részére pedig 5 korona.

Sebészeti pavillon.

Apáca ápolók.

Ápolási díjjak.

Az intézet igazgatói voltak 1873-ig *dr. Déván* Károly, 1873—1882-ig *dr. Hollán* Adolf, 1882—1892-ig, *dr. Kanka* Károly, 1892—1895-ig *dr. Barts* József, 1895 végén pedig hat hónapig ideiglenesen *dr. Pávai Vajna* Gábor, 1896-tól a mai napig *dr. Pantocsek* József.

A kórház nagyarányú fejlődését és egyre szélesebb körökre kiható áldásos működését, semmi sem bizonyítja legjobban, mintha negyven éves múltjának kiszakított adatait szembe állítjuk egymással. Az 1864-iki csonka évet mellőzve, 1865-ben összesen 2144 beteget ápoltak a kórházban. Ez a szám már a nyolcvanas évek elején 4000-nél

Az állami kórház betegeinek fokozatos emelkedése.

többre emelkedett, folytonos emelkedéssel 1904-ben már ujra megkétszereződve 8720 volt az ápoltak száma. 1905-ben az ápoltak száma 8348 volt. Az ápoltak közt sok idegen illetőségű is volt, különösen a szomszédos osztrák tartományokból; így morvaországi volt 295, csehországi 111, alsó-ausztriai 87; de más külföldi is összesen 38, köztük 2 oroszországi és 2 amerikai. Az ápolási napok száma 1865-ben 62.112; 1904-ben ötször annyi t. i. 310.940. De még szembeötlőbb emelkedése van a kórház költségeinek. 1865-ben mindenféle kiadásra 73.600 korona kellett, a miből élelmezésre 23.896 koronát fordítottak; 1904-ben pedig már 527.424 koronát fordítottak az összes ellátmányokra, vagyis 1865-höz képest több mint *hétszer* annyit.

A kórház beteglétszámának folytonos emelkedése legjobban bizonyítja, hogy milyen áldásos feladatot teljesít ez az állami intézet messze vidékre kiterjedőleg; de jelenti egyúttal azt a bizalmat is, a melynek a segélyre szorulók közt évről-évre nagyobb mértékben örvend.

A 8720 ápolt közül, a kik közt 5298 férfi és 3422 nő volt, gyógyultan elbocsátottak összesen 3869-et, javulva 3064-et, gyógyulatlanul 336-ot, meghalt 600. A kórházban további ápolásra visszamaradt 851.

A kórház 40 évi forgalma.

A kórház fennállásának első negyven esztendejében, vagyis 1864—1904-ig a hivatalos kimutatás szerint összesen 178.364 beteget ápoltak, ez idő alatt kilépett 149.361, meghalt 14589 (8.18%). A gyógyultak száma volt 109.108, azaz 61·17%, a javultaké 37·477 (21%), gyógyulatlan maradt 2776 (1·56%)

Az egyes évek mozgalmáról felvilágosítást nyújt az ide csatolt VIII-ik táblázat.

VIII. TÁBLA. **A pozsonyi m. kir. állami kórház**

	Maradt a mult évről		Felvétetett		Ápoltatott összesen			Elbocsátta-			
								gyógyulva		javulva	
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	összeg	fi	nő	fi	nő
1864. okt. 26-ától decemb. 31-ig	—	—	145	181	145	181	326	40	30	30	40
1865. évben	73	93	925	1053	998	1146	2144	671	818	97	92
1866. „	99	99	1180	1363	1279	1462	2741	938	1132	93	64
1867. „	103	122	1561	1728	1664	1850	3514	1277	1440	111	117
1868. „	124	139	1607	1660	1731	1799	3520	1309	1317	129	146
1869. „	123	165	1684	1424	1807	1589	3396	1336	1159	165	152
1870. „	128	133	1781	1294	1909	1427	3336	1447	1105	150	63
1871. „	143	98	1786	1280	1929	1378	3307	1502	1008	103	79
1872. „	144	128	1909	1297	2053	1425	3478	1596	952	124	184
1873. „	120	132	2001	1133	2121	1265	3386	1685	816	126	188
1874. „	108	110	1644	1119	1752	1229	2981	1357	896	136	90
1875. „	117	118	1761	1143	1878	1261	3139	1385	937	172	102
1876. „	146	100	1980	1221	2126	1321	3447	1561	952	191	93
1877. „	141	127	2224	1399	2364	1526	3890	1721	1119	225	130
1878. „	173	107	1994	1530	2167	1637	3804	1517	1156	238	173
1879. „	148	141	2155	1409	2303	1550	3853	1637	1083	277	176
1880. „	135	117	2525	1705	2660	1822	4482	2040	1352	222	145
1881. „	149	136	2488	1639	2637	1775	4412	1909	1263	344	233
1882. „	148	114	2521	1587	2669	1701	4370	1892	1141	401	289
1883. „	140	116	2175	1684	2315	1800	4115	1642	1294	320	232
1884. „	138	146	2177	1778	2315	1924	4239	1483	1215	452	388
1885. „	118	123	2237	1400	2355	1523	3878	1472	941	520	815
1886. „	149	132	2336	1464	2485	1596	4081	1501	931	596	398
1887. „	175	112	2467	1494	2642	1606	4248	1662	895	573	414
1888. „	183	141	2498	1586	2681	1727	4408	1719	994	545	415
1889. „	175	134	2296	1378	2471	1512	3983	1437	836	633	384
1890. „	195	143	2490	1529	2685	1672	4357	1474	760	787	590
1891. „	217	138	2679	1576	2896	1713	4610	1718	866	705	481
1892. „	222	169	2474	1616	2696	1785	4481	1621	926	646	525
1893. „	219	176	2622	1783	2841	1959	4800	1705	1060	672	486
1894. „	213	176	2750	1696	2696	1872	4835	1841	1075	628	460
1895. „	216	147	2822	1759	3038	1906	4944	1834	951	728	569
1896 „	200	158	2859	1671	3059	1829	4888	1729	877	810	591
1897. „	250	189	2882	1810	3132	1999	5131	1755	1007	910	570
1898. „	199	196	3058	2009	3257	2205	5462	1845	1152	882	669
1899. „	253	182	3146	1952	3399	2134	5533	1889	1105	833	655
1900. „	284	169	3600	2116	3884	2285	6169	1879	1010	1313	750
1901. „	327	241	4007	2443	4334	2684	7018	2266	1285	1332	873
1902. „	401	269	4142	2454	4543	2723	7266	2405	1331	1340	901
1903. „	441	321	4236	2664	4677	2985	7662	2254	1198	1515	1066
1904. „	445	324	4853	3098	5298	3422	8720	2418	1451	1801	1263
Összesen	7482	6081	98676	66125	106158	72206	178364	66369	42739	21926	15551

1864—1904-ik évi betegforgalmának táblázatos kimutatása.

tott								Kiadatott	
gyógyulatlanul		Meghalt		Kórházban visszamaradt		Ápolási napok száma	Ellátmány	élelmezésre	gyógyszerekre
fi	nő	fi	nő	fi	nő		korona	korona	korona
—	10	2	8	73	93	10060	16120	8048	1960
27	39	104	98	99	99	62112	73600	23896	7400
17	31	128	113	103	122	75884	88940	26156	8906
18	23	134	122	124	139	92361	114874	50848	8868
28	36	142	135	123	165	94448	116598	42198	8070
46	36	132	109	128	133	92506	125412	40896	9172
39	33	130	128	143	98	90483	121210	41172	8313
29	34	151	129	144	128	92379	133732	49194	9086
54	43	159	114	120	132	95719	145848	52428	7932
50	41	152	110	108	110	96200	146200	51804	9124
26	46	116	79	117	118	80321	149994	51622	10856
42	33	133	89	146	100	84434	148922	51040	8084
67	41	176	103	141	127	90488	141260	54020	9774
54	48	191	122	173	107	97884	145228	59294	12900
53	57	211	116	148	141	96939	156230	53866	12272
51	63	203	111	135	117	97575	157196	56584	13284
28	42	121	147	149	136	93114	161722	56054	12784
8	26	128	139	148	114	96353	190172	69154	15767
15	23	221	132	140	116	96055	190000	67800	16400
16	18	199	110	138	146	98913	190288	65360	17720
47	50	215	148	118	123	99626	190522	61422	18950
26	14	188	121	149	132	92076	182336	58274	18310
13	12	200	143	175	112	100206	169578	65764	24434
15	8	209	148	183	141	110875	176304	65310	22624
15	7	227	177	175	134	119905	200858	68306	22278
24	18	182	131	195	143	219297	210926	68448	21452
33	13	174	171	217	138	120382	222272	73240	26456
56	43	195	155	222	169	133672	219730	78097	32080
27	22	185	134	217	178	136015	215990	90250	32610
68	51	183	186	213	176	143595	240874	83416	35018
68	39	210	151	216	147	137835	257498	97916	39106
97	65	179	163	200	158	143595	267126	98978	34746
70	44	189	128	250	186	147455	267532	101884	30028
96	70	172	156	199	196	143537	275220	97726	32308
62	39	215	163	253	182	154611	284730	103690	34000
77	30	266	175	284	169	160713	286786	101000	34000
79	63	286	221	327	241	187286	362150	128000	41200
68	23	267	234	401	269	233071	437888	161368	52441
82	55	275	215	441	321	270285	479778	184300	46560
182	173	281	224	445	324	290121	520664	208043	44440
222	114	345	255	512	239	310940	527424	181457	51797
1095	1681	8776	5813	7992	6422	5089420	8709732	3148324	993816

Érdemes vizsgálnunk, hogy ily nagy beteglétszám mellett, mely kóresetek fordulnak elő leggyakrabban. Az 1904-ben ápolt betegek p. o. így oszlanak meg: légzőszervek betegségeiben szenvedők **906** (ebből tuberculozis 227, bronchitis acuta et chronica 413), vérkeringési szervek betegségeiben **291** (ebből myocarditis 138), emésztő szervek betegségeiben 637 (legtöbb gyomorhurutos 369, utána (carcinoma ventriculi 46), májbetegségben 30, lép 1, hugyszervek betegségeiben 185 (nephritis összesen 103), ivarszervi bujakóros bántalmakban 616, idegrendszer bántalmaiban 493 (legtöbb a hysteria 121, neurasthenia 65), bőrbetegségekben 690 (bőrhorzsolás 109, rűh 101, lábfekély 114). Csúzos bajokban 671. Heveny fertőző betegségekben 186 (typhus abd. 45), syphilisben 518, leprában (egy idegen átutalt család 5), anthraxban 27, vérbetegségekben 54, az anyag forgalom betegségeiben 28, (csontlágyulás 2), mérgezettek 44. Az összes belgyógyászati esetek száma 6194, belefoglalva a 784 elmebeteget is. Az elmetegek osztályát *dr. Fischer* Jakab osztály vezető főorvos adatai alapján a következőkben ismertetjük.

Elmebetegek osztálya és külön pavillona.

Az állami kórház *elmebeteg osztálya* kezdetben csak a belgyógyászati osztály függeléke volt s a főépület souterénjében volt elhelyezve, a mi magától érthetőleg arra teljesen alkalmatlan volt. Még *dr. Kanka* Károly igazgatása idejében sürgette ismételten *dr. Pávai Vajna* Gábor, a belgyógyászati osztály vezető főorvosa az elmebetegek megfelelőbb elhelyezését. A kormány végre a nyolcvanas évek végén az elmebetegek célszerű elhelyezhetése végett megvette a kórházzal szomszédos *Prokop*-féle házat, de ezzel a szintén alkalmatlan épülettel sem lehetett megfelelni a fokozódó

00067319

igényeknek. 1891-ben a kormány elválasztotta az elmebetegosztályt a belgyógyászati osztálytól s főorvosává *dr. Fischer* Jakabot, a Lipót-mezei tébolyda másodorvosát nevezte ki. Ez hosszabb előterjesztésben felhivta a kormány figyelmét arra, hogy az alkalmatlan épületben az elmebetegek ápolása csak hiányos lehet s önálló épület emelését sürgette. Időközben a fölvételre kerülő elmebetegek száma is egyre szaporodott, úgy, hogy végre kénytelen volt a kormány az elmebetegek elhelyezésére a kórházhoz külön pavillont építtetni. E végből két szomszédos telket vásároltak meg, s ezeken építették föl a 150 ágyra berendezett, s a modern elmebetegápolás követelményeinek megfelelő épületet. Az ujonnan épült elmebetegosztály 1900-ban nyilt meg, *de rögtön jelentkezett az a hibája,* hogy szintén kicsinyre szabták, mert már megnyitásának évében 150 elmebeteg helyett 220-at kelett ápolni s a későbbi években ezeknek a száma is folyvást szaporodott. Hogy az egyre növekvő igényeknek megfelelhessenek, az étkező- és dolgozószobák, sőt a folyosók egy részét is hálószobákká kellett átalakitani. Csak is így vált lehetségessé, hogy ezen az osztályon, a hol ma 470 elmebeteget ápolnak, már 520-inak is kellett helyet szorítani. A tul zsúfoltság tehát, a minek káros hatása félreismerhetetlen, ma már nem hárítható el, *miért is a közel jövőben okvetlen kell gondoskodni és pedig sürgősen, ennek a tarthatatlan állapotnak megszüntetéséről uj elmebajos intézetek építésével.*

Az elmebetegek rohamos szaporodása.

Igaz, hogy a sajnos tapasztalat szerint hazánknak *valamennyi elmebeteg-intézete túl van zsúfolva,* mert *a Magyarországon ápolásra szoruló elmebetegek számához mérve, az elmebetegápoló gyógyintézetek száma igen kevés.* Az elmebetegségek nagy mértékü szaporodását, a nehezebb megélhetési viszonyokon kivül,

Tébolydák száma kevés és mind tulzsúfolt.

Az alcoholizmus és syphilis káros hatása.

főleg az *alkoholizmus* és a nemi betegségek közül a *syphilis* okozzák. Ha e két utóbbi káros tényező ellen sikeresen kűzdhetnénk, akkor nemsokára tetemes csökkenést mutatna az elmebetegségek száma is.

Sebészeti esetek 1904-ben.

A sebészeti esetek száma összesen 1603 volt. Legtöbbször előfordultak epithelioma faciei 54, otitis media 44, lymphomata colli 43, hernia inguinalis 110, carcinoma uteri 48, arthritis serosa 43, fracturae 100 (leginkább gyári és más munkás.) Sebészeti műtétet összesen 976 esetben végeztek. A megoperáltak közül 23 halt meg; még pedig tüdőgümőkórban 3, tüdőlobban 4, hashártya gyuladásban 10, kimerűlés következtében 4, Sepsis 1, tetanus szintén 1 esetben volt halálok. A sebészeti osztály járó betegeinek száma igen nagy.

Szemészeti osztály működése 1904-ben.

A szemészeti osztály ápoltjainak száma 771. A szembetegek osztályán összesen 440 műtétet végeztek; ezenkivűl 2121 bejáró beteget is gyógykezeltek.

Női betegségekben 118 ápolt szenvedett, szülészeti eset 34 ápolttal szerepel, ezek közt 12 gyermekágyi láz.

Boncolást 1904-ben mindössze 607 esetben végeztek.

Az állami kórház tudományos előnyei.

Az állami kórházban azonban nem csak az egyes osztályok beteganyaga dús és változatos, hanem a városból és szomszédos vármegyékből beseregló járó betegek száma is meghaladja évenkint a 10.000-et. Mindezek a számok minden érvelésnél jobban szólnak a mellett, *hogy a tervezett új egyetem orvosi karának előföltételei sehol sincsenek meg annyira, mint éppen Pozsonyban;* nem csak a betegek, hanem a nagy tetemanyag is, a betegségek oly változatos és gazdag tárházát nyújtja, mint a gyakorlati orvosi oktatás sikerének főtényezőit, *a minőt Budapesten kivűl hazánkban egy város sem mutathat fel, még Kolozsvár*

sem. Az állami kórház tetemanyaga, (1904-ben 607, 1905-ben 651 boncolás volt), amelyhez a törvényszéki orvosi boncolások évenkint átlag még 100 tetemmel járulnak, kórbonctani tanulmányokra és sebészeti műtétek begyakorlására bőven, szinte fölöslegesen elegendők, s ezért nincs ma más magyar vidéki város, *a mely az orvosi kar sikeres működésének olyan erős alapjaival rendelkeznék, mint Pozsony.**

Az állami kórház tetemanyaga.

Az intézet fenntartására 1864-től 1904 végéig 8,709.732 koronát költöttek. Egy ápolási nap 1 K 71 fillérbe került; ebből az élelmezés egy ápolási napra 62 fillér.

Az igazgató *dr. Pantocsek* József mellett, a kinek nincs osztálya, főorvosok: *dr. Pávai Vajna* Gábor (belgyógyászat), *dr. Dobrovits* Mátyás (bőr és bujakór), *dr. Schmid* Hugó (sebészet), *dr. Fischer* Jakab (elmebetegek), *dr. Lippay* Sándor (szemészet). Kórboncoló *dr. Munker* Henrik. Másodorvos van 8, még mindig kevés, tekintve a betegek rendkivűl nagy forgalmát, benlakó orvosgyakornok 2—3.

Az állami kórház személyzete.

Ezeken kívül a kórházi személyzet a következőkből áll: 1 kórházi r. k. lelkész, gondnok, gondnok segéd, ellenőr, szertáros, gazda, 2 irodatiszt, 4 dijnok, 1 intézeti szülésznő, 2 főápoló, 1 hivalal szolga, 1 kapus. 40 apáca, a Szent Keresztről nevezett irgalmas nővérek, 27 világi ápoló, és 23 világi ápolónő, 1 betegvezető, 3 fürdősnő, 1 boncoló szolga, 1 gépész, 3 fűtő, 6 házi szolga, 1 kertész, 2 éjjeli őr, 2 mészáros segéd, 1 szakácsnő, 10 súroló asszony, 6 szolgáló, 12 mosónő, 2 szolga a mosóházban. A kórház összes személyzete tehát 176 főből áll.

* Lásd bővebben dr. *Pávai:* A pozsonyi harmadik egyetem orvosi fakultásának előnyei. Pozsony 1907.

Az orvosok fizetése.

Ami az orvosok javadalmazását illeti az következő: *dr. Pantocsek József* mint igazgató orvos, a VI. rangosztályba van beosztva, évi fizetése 6400 korona, továbbá szabad lakás, fűtés és világítás, a VIII-ik rangosztályba beosztott *főorvosok* évi fizetése 4000 korona és 700 korona lakpénz, *a másod orvosok* évi fizetése *jelenleg* 1200 korona, lakás, fűtés, világítás és I-ső osztályú élelmezés, 1908-ban azonban már évi fizetésük 1800 koronára lesz felemelve, egyuttal az elmebetegek osztályán *egy állandó főorvos-helyettesi állás* is lesz rendszeresítve évi 2000 korona fizetéssel, szabad lakással, fűtéssel, világítással és I-ső osztályú élelmezéssel.

Gróf Andrássy Gyula a jelenlegi belügyminiszter belátva az orvosi teendők rendkivüli felszaporodását, az 1908-ik évre egy 9-ik másodorvosi állást is engedélyezett.

A kórház régi főorvosai.

A kórház alapitása óta 1884-ik évig, annak főorvosai voltak *dr. Zlamál Vilmos*, *dr. Gotthardt Károly* és *dr. Schlemmer József*, kik mindannyian már elhaltak, továbbá *dr. Kanka Károly* ny. igazgató főorvos, ki 90 éves kora dacára is, szellemi és testi frisseségnek örvend s jelenleg ő a pozsonyi orvos-természettudományi társulatnak érdemekben megőszült és nagyrabecsült elnöke.

Az intézet könyvtára.

Az intézetnek majdnem 5000 kötetből álló szakkönyvtára van. Vezető főorvosai az igazgatóval egyetemben, tevékeny szakirodalmi munkásságot is fejtenek ki, amiről alább lesz szó.

Kórházi kápolna és istentisztelet.

Végül meg kell említenem, hogy az állami kórháznak egy orgonával ellátott külön szép kápolnája is van, amelyben hetenkint egyszer vasárnap, a kórház betegei és személyzete számára, az intézet benntlakó r. k. lelkésze Istentiszteletet tart.

A m. kir Bábaképző intézet története.

A pozsonyi m. kir. Bábaképző intézet dr. *Ambro János* vezetése alatt 13 ágygyal, az állami kórház egy elszigetelt helyiségében 1873-ban nyilt meg. Helyiségeinek célszerűtlen volta már kezdetben érezhető volt; a tanulónők számának emelkedésével szemben való elégtelen voltát, az akkor kiütött gyermekágyíláz is bizonyitotta.

Dr. *Ambro János* tanár csakhamar rájött arra, hogy egy szülészeti tanintézet a közkórház kebelében, *Semmelweis* tanai szerint, tarthatatlan. Az intézet részére időközben a kórházzal szomszédos házban két szobát béreltek, míg a fölvételre jelentkezőket alkalmas lakással bíró szülésznőknél helyezték el. A szülőnők száma az első években 85—109 volt. A dr. Ambro-tól megindított akció, s különösen „A pozsonyi orsz. közkórház és a bábaképezde hiányai“ cimű, 1880-ban megjelent röpirata eredményeként, a bábaképző intézet, 12 évi sanyargás után az anyaintézetből vagyis az állami kórházból kirajzott, s 1885 január óta mint önálló intézet, a Torna-utca és Edl-utca sarkán, egy 900 négyzetöles telekre épitett, szabadon álló, két emeletes épületben folytatja áldásos működését. 1873 óta, mint amely évben kezdte meg működését a nagyváradival egyetemben a pozsonyi bábaképző, mint az országban ötödik, hazánk bábaügye lényegesen fellendült, mert a közoktatásügyi kormány gondoskodásából immár a 12-ik, a kassai bábaképző is, beáll a közegészségügy szolgálatába.

Dr. Velits Dezsö kinevezése.

1890-ben dr. Ambro halála után, a m. kir. vallás és közoktatásügyi minister az intézetigazgatójává dr. *Velits Dezsőt* nevezte ki. Az intézet ezidő óta tulajdonképeni feladatával a bábaképzéssel párhuzamban, különösen a nőbeteg-gyógyitás terén és a szaktudomány művelésében is fokozatosan any-

nyira fejlődött, hogy az ma már minden fennakadás nélkül azonnal beilleszthető az esetleg itt felállítandó 3-ik egyetem keretébe.

Az össze vissza 150,000 koronával felépitett intézet szegényes belsősége és felszerelése, no meg az idő haladásával elodázhatatlan hygienikus követelmények, különösen a nőgyógyászat művelésének 1890-ben történt bevezetésével, az alapitási költségen felül annak még körülbelül feleösszegére haladó átalakitási és berendezési költséget vontak maguk után, hogy az intézet működése a megfelelő szinvonalon szolgálja az emberiség javát.

A bábaképezdének mint szülőintézetnek egészségi viszonyait, nevezetesen azoknak fokozatos javulását a következő összehasonlitásban tekinthetjük át:

I. Az állami kórház kebelében:

1873—1884-ig 1706 szülésre esik puerp. morbid. 125 = 7.3%; sepsis mort. 23 = 1. 31%.

II. Az uj intézetben:

1885—1890-ig 1314 szülésre esik puerp. morbid. 103 = 7.8%, sepsis mort. 8 = 0.60%.

1890/1—1904/5-ig 3376 szülésre esik puerp. morbid. 147 = 4.3% sepsis mort. 5 = 0.14%.

Ebben a harmadik időszakban azonban a 147 puerperális lázas megbetegedésből csak 108 vagyis 3.2%, jobbára könnyü természetü infectió, és csupán egy puerperális sepsis halálozás vagyis 0.029% esik a tanitás rovására.

Szülészeti Poliklinicum.

A szülészet tanitására szolgáló anyagot lényegesen kiegésziti az intézettel kapcsolatosan 1891-ben meghonositott u. n. *Szülészeti Poliklinikum,* melynek célja a Pozsony város területén szülő, de szegénysorsu szülőnőknek lakásukban

00067319

orvosi segélyt nyujtani, ez a most *már a harmadik ezer esetben működő intézmény, különösen a rendellenes és kóros szülések kifogyhatatlan tárháza.*

Nőgyógyászati osztály berendezése.

Az intézetnek működési köre, ami 1890-ig csakis a bábaképzésre szoritkozott, tekintélyesen meggyarapodott a *nőgyógyászatnak* szakszerű művelésével. Az erre szolgáló osztálynak 1890 óta évről—évre arányosan emelkedő forgalma immár a 200 körül jár, *amyaga jobbára operativ* (73.3%.) Az osztály anyagának forrása az egyidejűleg megnyitott *nyilvános rendelés* — Ambulantia — *női járó betegek számára,* a melyen az első rendelések, száma évenként immár 700—800 között váltakozik.

A szobák és ágyak száma.

A 3 ágyas szülőszobában lebetegedetteket, az 5—5 ágygyal fölszerelt 4 gyermekágyas szobában ápolják tovább, a lázas gyermekágyasok elkülönitésére egy 2 ágyas szoba áll rendelkezésre. A házi terhesek egy 6 ágyas szobában laknak. A nőbetegek részére a közös osztályon kívül, amely négy 3—3 ágyas szobából áll, még 2 külön szobával is rendelkezik az intézet. Az összes ágyak száma tehát 45. Az emlitett helyiségek mellett modernül berendezett mütő és rendelő szobái is vannak az intézetnek. *Amig a szülőosztályon az ápolás ingyenes,* addig a nőbetegek a közös osztályon 2 K. a külön szobában pedig 6 K. ápolási dijat fizetnek *naponként.*

Internátus.

Az igazgató tanár, az orvos-gyakornokok, az intézeti bába és az alsó rangú személyzet lakásain kívül, 24 bábatanulót fogad be az internátus.

Bábatanfolyam.

A bábatanfolyamok száma tanévenként kettő, egy-egy tanfolyam 5 hónapig tart. Az oktatási nyelv a téli tanfolyamon magyar és német, a nyárin pedig magyar és tót.

Az eddig befejezett 68 tanfolyamon oklevelet nyert 1793 bába. A bába tanulók legnagyobb része Pozsony, Moson, Nyitra, Komárom, Győr és Sopron vármegyékből kerül ki, de jönnek elég számoson még Trencsén, Zólyom, Hont és Liptó vármegyékből, sőt néha-néha Krassó-Szörényből, Sárosból és Bács-Bodrogból is.

Az intézet első igazgató tanára 1873-tól 1890-ben május 15-én bekövetkezett haláláig, mint már említettük, *Ambro* János volt. Utána az intézet igeiglenes vezetésével dr. *Barts* Józsefet bízták meg. 1890 október hónapja óta, tehát több mint 16 éve, lászlófalvi dr. *Velits* Dezső áll az intézet élén.

E két igazgató tanár vezetése alatt 21 fiatal orvos, jobbára mint tanársegéd, részben pedig mint gyakornok köszöni az intézetnek szülészi kiképeztetését.

1905 október óta pedig most már a 11-ik orvos doktor használja ki, az intézetben kötelező kórházi gyakorlatának két hónapját.

Az intézetnek makro- és mikroskópos kórbonctani muzeuma számot tevő, szakkönyvtára az 500 kötetet meghaladja. Az intézet a szaktudomány művelésében is kiveszi a maga részét, amennyiben 16 évi fennállása óta, több mint 15 számot tevő tudományos közlemény hagyta el a sajtót. Erről azonban alább.

Irgalmasok kórháza.

Az irgalmasok kórháza. Az Istenes szt. Jánosról nevezett irgalmas betegápoló-rend pozsonyi rend, és kórházát *Szelepcsényi* György, biboros esztergomi érsek alapította 1672-ben. Már kevéssel alapítása után 1683-ban leégett s két évig tető nélkül állott. Még azután is sok viszontagságon ment keresztül. A pestises években sok beteget ápolt a

rend. Új rend- és kórháza 1723-ban épült, 1749-ben újra bővült. Kizárólag férfi betegek felvételére szolgál. Az állami kórház megnyiltáig az egyedüli nagyobb kórháza volt Nyugatmagyarországnak. Ágyainak száma 96. Van belgyógyászati- és sebészi osztálya. 1903-ban új felszereléssel látták el, ugyanekkor a kor követelményeinek megfelelő rendelő- és mütőhelyiséget is rendeztek be. Főorvosai közül kiemelendő: *Thalfeldi Perbegg* József Károly, a ki 1727—1771-ig, tehát 44 éven keresztül látta el a kórház orvosi tisztét, s ez idő alatt 31.160 fekvő beteget gyógyított. Egyuttal Pozsony sz. kir. város tiszti főorvosa, királyi tanácsos és tiszteletbeli udvari orvos is volt. Ebben az időben a fertőző betegeket is fölvették a kórházba s azokat nem különítették el.

A kórház főorvosai.

Igy magyarázható, hogy 1784-ben 1069 ápolt beteg közül 160 halt meg. A kórház főorvosai voltak 1867-ig *dr. Mayr* Gottfried városi tiszti főorvos, 1867—1896-ig és 1873—1899-ig *dr. Ruprecht* Márton és *dr. Szigány* Mihály; 1897-től mai napig *dr. Vámossy* István és *dr. Aich* Nándor városi tiszti orvosok. — A kórház betegforgalma volt: 1856-ban 1127; 1860-ban 1300; 1865-ben 1025; 1870-ben 1117; 1875-ben 860; 1880-ban 1017; 1885-ben 646; 1890-ben 701; 1895-ben 687; 1900-ban 565; 1905-ben 661; 1906-ban 869. Ezenkivül évenkint mintegy 3000 *járó beteg* keresi föl az intézetet. Nemkülönben 5—6000 *foghuzást* is végeznek évente.

Az irgalmasok rend és kórháza egy nagy bérházzal, nemkülömben saját gyógyszertárukkal egyetemben, Pozsony egyik legnagyobb terén, a vásártéren van elhelyezve, úgy hogy ez az épülettömb nem csak nagy kiterjedésénél, ha-

nem stylszerűségénél fogva is, a város egyik kiváló nevezetességét képezi.

Szt. Erzsébet rend kórháza.

A Szt. Erzsébet betegápoló-rend kórháza. Árpádházi szt. Erzsébet betegápoló-rendjének már a középkorban volt Pozsonyban kórháza. Mikor szünt ez meg, nem tudjuk. A jelenleg fennálló kolostort és kórházat *gróf Esterházy Imre biboros hercegprimás* alapította 1732-ben. Az első beteget 1738 október hó 6-án vették fel. Ez idő óta 1906. évi december hó 31-éig összesen 56.595 beteg nyert felvételt és ápolást a kórházban. Meghalt ez idő alatt 6349. Az utolsó 50 év betegforgalma a következő volt: 1856-ban 280; 1860-ban 314; 1865-ben 326; 1870 ben 238; 1875-ben 276; 1880-ban 321; 1885-ben 332; 1890-ben 318; 1895-ben 307-1900-ban 328; 1905-ben 324. Rendelő orvosok ez idő alatt: 1868-ig *dr. Köllbl* Ágost; 1896-ig *dr. Ruprecht* Márton; 1896-tól mai napig *dr. Vámossy* István és *dr. Aich* Nándor.

Minthogy nők felvételére szolgáló más kórház, az intézet alapítása óta, az állami kórház megnyiltáig nem volt Pozsonyban, a Szt. Erzsébet kórház egyedül teljesítette kizárólag csakis nők ápolásával emberbaráti kötelességét. A fertőző betegségek jellegét nem ismerve, a fertőző betegségekben szenvedőket is felvették. Azonban ezek elkülönítéséről szó sem volt. Mi sem természetesebb tehát, hogy így mind a más bajban fekvők, mind pedig az ápoló szerzetbeliek is megfertőződtek. A kórház naplóiban találjuk feljegyezve,

Anthrax-pneumonia.

hogy 1786-ban 16 himlős beteg volt az intézetben; meghalt közülük 7, 1809-ben 13 vörhenybeteg közül elhalt 6, 1837-ben 17 typhus-beteg közül meghalt 8. — *1849 február 14-étől március hó 1-éig Anthrax-pneumoniában meghalt 10 apáca és 7 kórházi beteg;* az 1849-ik év őszén Pozsonyban járványosan

uralkodó typhusban ápoltak 28 beteget; meghalt közülük 10; az 1855-ik évi *cholerajárvány* ugyancsak megtizedelte a kolostor és a kórház lakóit, 31-en betegedtek meg cholerában; ezek közül meghalt 1855-ik évi augusztás hó 25-ikétől szeptember hó végéig 25, és pedig: 18 kórházi kivűlről felvett beteg, 5 apáca (ápolónő) és 2 cseléd. Utóljára 1857-ben vettek fel fertőzőbetegeket és pedig 11 himlőben szenvedőt; ezek közül meghalt 4. Az állami kórház megnyitása vagyis 1864 óta, az intézet fertőző beteget nem fogad be. Ha mégis véletlenül becsúszik valamely fertőző bajban szenvedő, elkülönítéséről gondoskodva van.

A kórház csak belbetegek ápolásával foglalkozik. Ágyainak száma 48 s ezekben évenkint 300 — 350 fekvő nő beteg van ápolás alatt.

A kórháznak van *külön házi gyógyszertára is*, a melynek felszerelése igen érdekes, a XVII-ik századból eredő stilszerű portartóival és palackjaival valóban méltó a megtekintésre. Házi gyógyszertár.

A „Szent Erzsébet“ betegápoló-rend kórháza templomukkal egyetemben Kórház-utca 17-ik szám alatt van, hatalmas nagy épület.

Az izraelita kórházat 1790-ben alapította az izraelita hitközség, de 1811-ben a francia hadjárat alkalmával leégett, úgy hogy a következő évben ujra kellett építeni. A kórház jelenleg a pozsonyi izr. orth. hitközség szent-egyesületének, a *Chevra Kadisának tulajdona,* és fenntartásáról is — amely évente 4—5000 koronába kerül — ez gondoskodik. Ágyainak száma 28, beteg forgalma *évenkint* 50—60. A betegek legnagyobb része belbeteg. Rendelő főorvos *dr. Fischer* Jakab államkórházi főorvos. Megelőzőleg 1856 óta főor- Izraelita kórház.

vosai voltak: *dr. Weiss* Izidor 1861-ig, *dr. Fuchs* Ede 1864-ig, *dr. Weinberger* 1869-ig, *dr. Kassovitz* Dániel 1876-ig, *dr. Weiss* Samu 1884-ig, ujra *dr. Kassovitz* 1893-ig, s *azóta dr. Fischer* Jakab.

A kórház kebelében van a boldogult *Erzsébet királyné* emlékére alapított izraelita betegápolókat képző intézet is, a melynek az a célja, hogy zsidó vallásu férfi- és nőápolókat képezzen ki. Miután elméleti kiképzésben részesültek, gyakorlásra magánbetegek mellé küldik őket, még pedig szegényekhez ingyen, tehetősebbekhez megfelelő díjazás mellett. A kórház a Mária Terézia uton egy szerény épületben van elhelyezve.

Evangelikus kórház.

Az *evangelikus* kórházat 1807-ben alapitották. Kezdetben 20, most 22 ágyra van berendezve. *Évi beteg forgalma* 160—190. Fenntartása a kórházi alapból, továbbá jótékony adományokból, esetleg hitközségi segéllyel történik. 1891 óta a kórház kebelében diakonissza képző intézet is áll fenn, amely évenkint 6—8 betegápolónőt képez ki. A *diakonisszák jó és megbízható ápolónők.* Majdnem kizárólag csak belső betegségben szenvedőket vesz föl a kórház. 1856-tól 1858-ig *dr. Láng* Gustáv volt rendelő orvosa, 1867-ig *dr. Gerley* János; ettől fogva pedig a mai napig *dr. Tauscher* Béla *királyi tanácsos, városi tiszti főorvos stb. dr. Tauscher* éppen ez év junius havában ülte meg *40 éves evangelikus kórházi főorvosi jubileumát.* E kiváló erényekkel biró igazi humanus orvos, e hosszú idő alatt — 1867—1907-ig — *minden tisztelet-díj nélkül szolgálta egyházának és a szenvedő emberiségnek érdekeit.* Legyen ő még közöttünk igen sokáig, az igazi emberszeretetnek és kollegiálitásnak mintaképe. Az evangelikus kórház a Védcölöp-utca 52-ik számú házban van.

Diakonisszák.

Dr. Tauscher jubileuma.

Cs. és kir. helyőrségi kórház.

A cs. és kir. 19. sz. helyőrségi kórház az Esterházy-téren, a régi primási palotában van, a melyet a katonai kincstár kórház céljára már régebben 100.000 forinton megvett. Az ágyak száma 207. *Az évi beteg forgalom 1500 körül változik*, majdnem *harmadrészük bujakóros*. Sűrübb fertőző betegségek a tifusz, vérhas, trachoma. Gyakrabban fordul elő az ízűleti csúz is. A fertőző betegek külön pavillonban vannak elhelyezve. A kórház orvosainak száma 8—12 között ingadozik.

Gyermekkórház.

A Ferenc József gyermekkórház 1857-ben nyilt meg, tehát az idén üli félszázados jubileumát. Eszméjét *Kampfmüller* Ferenc pozsonyi polgármester vetette föl 1853-ban, hogy *Libényinek* Bécsben, a királyunk személye ellen elkövetett merénylete meghiúsulásának emlékére, *közadakozásból* gyermekkórházat emeljenek. A városi tanács magáévá tevén az indítványt, Pozsony városa kezdte meg a gyűjtést 3000 forinttal s a gyűjtés 1856-ig már 10.000 forintra emelkedett. A városi tanács ekkor fölkérte az 1830-ik év óta létező jótékony nőegyesületet, hogy az 1857-ben megnyitandó kórház kezelését vállalja el. A nőegyesület beleegyezett és megvalósította a kórházat. Az első igazgató orvos *dr. Helmár* Károly volt. A kórház kezdetben 12 ágyra volt berendezve a káptalantól bérelt házban s 1857 június 16-án nyilt meg. 1857 aug. 24-én kapta meg az engedélyt, hogy a „*Ferenc József*“ nevet viselhesse. Az intézet kezelését 1863-ig *Kampfmüller* Anna, 1864-ben *Reichetzer* Mária úrnő vezette. Ebben az évben védőasszonyul megválasztották *br. Jeszenákné* szül. *Forgách* Alojzia grófnőt. Dr. Helmár Károly mellett 1865-ig *Höcher* Ferenc sebész segédkezett, 1863 óta pedig *dr. Kanka* Károly országos szemész a szem-

betegeket gyógyitotta. A kórházba 2—10 éves gyermekeket vettek föl. A kórház helyisége csakhamar szűk lett, úgy hogy 1865-ben már válságos lett a sorsa. 1867-ben az intézetet megfelelőbb helyiségbe, a dunautcai agghajlékba — Lazaret — helyezték át. Ekkor már összesen 22 ágyra rendezték be, később megfelelő átalakítás mellett az ágyakat 28-ra szaporították. Az 1873-iki évi cholera az ápolt gyermekek számát is felszökkentette; a 143 cholerás gyermek közül meghalt 62.

A kórház orvosai és védnökei.

Jeszenák báróné mellett 1877-ig *Neszter Emilia,* 1878—79-ben *Botló Zsuzsánna* úrnők segédkeztek. 1891-ben *Jeszenák* báróné meghalván, helyét leánya, *gr. Esterházy* Istvánné *vette át.* 1873-ban *dr. Helmár* Károly igazgató lemondván, helyébe *dr. Kováts* Györgyöt,* másodorvosnak pedig *dr. Schlemmer* Józsefet választották meg. Ez utóbbi azonban 1884-ben meghalt s ekkor helyébe *dr. Hauer* Ernőt választották. 1894-től fogva másodorvos *dr. Mergl* Ödön, a ki egyúttal a szemészeti és fertőző kórosztályok vezetője is. Az ambulatorium orvosa *dr. Buchsbaum* József. Bennlakó másodorvos *dr. Steiner* Fülöp, kinek 1200 korona évi fizetése és teljes ellátása van. A többi orvosok *minden tiszteletdíj nélkül* teljesítik legszebb emberbaráti kötelességüket.

Az államsorsjáték jövedelméből való részedés, továbbá különböző kegyes adományok, mint Pozsony városának is 10.000 frt. adománya, nemkülönben a Pozsonyi I. Takarékpénztár 25.000 forintos nagylelkű ajándéka, a

* *Dr. Kováts* György kir. tanácsos, gyermekkórházi igazgató, ny. városi főorvos stb. sajnos! ez év április havában meghalt. Dr. Kováts György a „*Ferenc József*“ gyermekkórháznak *34 éven* át volt igazgatója, tehát *egy egész emberöltőn át szolgálta önzetlenül* e kiváló derék férfiú és jeles orvos, az emberiség szent ügyét s áldásos működésével a gyermekkórház történetének lapjain, magának soha el nem hervadó érdemeket szerzett.

melyet félszázados jubileuma alkalmából adott, tették lehetővé, hogy a kórház saját helyiséget építhessen. Az új kórházat a Széchenyi-utcában 1894 március hó 29-én ünnepélyesen nyitották meg *gr. Esterházy* Istvánné védőasszony és *dr. Tauscher* Béláné elnök vezetésével *Izabella főhercegné* jelenlétében. A kórház kezdetben a főépületen kivül egy elkülönítő pavillonból állt s csak 1903-ban bővült a *diphteriás gyermekek számára* épült külön pavillonnal. Ez az elszigetelő diphteriás pavillon, mind a berendezését, mind pedig a tudományos vizsgálatra szükséges laboratoriumát tekintve, *hazánkban első rendű mintaintézetnek mondható*, amely méltó minden szakértő megtekintésére. A pavillon berendezésében legtöbb érdeme van *dr. Mergl* Ödön jelenlegi városi tiszti főorvosnak, az intézet egyik főorvosának. A kórház egész berendezése is egyáltalában megfelel a legszigorúbb hygienikus követelményeknek.

Az új kórház megnyitása.

Diphteriás pavillon.

Az új gyermek kórház 6 nagy kórtermében van *50 ágy*, a fertőző betegek számára egy elkülönített pavillonban *28 ágy* áll rendelkezésre, a diphteriás pavillonban pedig *30 ágy*, tehát összesen *108 ágy*.

A kórház ágyainak száma.

Az egész kórház berendezése egyáltalában megfelel a legszigorúbb hygienikus követelményeknek, amennyiben el van látva a tágas és jól szellőzhető kórtermeken kivül, központi fűtéssel, gázvilágítással és vizvezetékkel stb. Műtőterme pedig a célszerű berendezést illetőleg kiállja még a legszigorúbb birálatot is. Az új gyermekkórházat 1903-ban a m. kir. belügyminiszter *„nyilvános jelleggel“*, is felruházta. A gyermekórház fekvő betegeinek száma egész 1894-ig évenkint átlag 120—150-ig váltakozott, 1899-ben 412-re, 1902-ben 547-re, sőt az utolsó években már évenkint 600-ra is emelke-

Nyilvános jelleg 1903-ban.

IX. TÁBLA. A Ferencz József-gyermekkórházban 1857. évtől

Év	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866
A gyermekkórház helye	Káptalan-utcában									mened. ház-ban
Felvétetett:										
Fiú	38	80	84	65	73	58	76	70	45	46
Leány	32	75	82	104	91	89	87	70	66	66
Összesen	70	155	166	169	164	147	163	140	111	112
Ebből:										
gyógyult	39	87	99	119	104	97	105	95	61	62
javult	16	27	31	17	24	21	18	16	7	16
gyógyulatlanul távozott	5	15	11	11	16	8	16	12	9	5
meghalt	10	26	25	22	20	21	24	17	34	29
Belgyógyászati eset	48	106	133	110	126	126	120	103	72	91
Sebészeti eset	8	20	16	22	8	6	11	10	8	9
Bőrbeteg	5	8	4	3	11	5	12	12	4	4
Szembeteg	4	7	7	5	6	5	5	8	—	2
Hevenyfertőző	5	14	6	29	13	5	15	7	27	6
Ambuláns betegek száma	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Év	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891
A gyermekkórház helye	Városi agghajlék-									
Felvétetett:										
Fiú	74	55	56	59	70	78	77	66	85	87
Leány	63	59	62	61	58	77	83	70	53	83
Összesen	137	114	118	120	128	155	160	136	138	170
Ebből:										
gyógyult	94	73	79	82	76	108	107	110	99	122
javult	13	2	8	7	17	5	6	7	13	11
gyógyulatlanul távozott	4	5	2	—	3	7	1	3	1	2
meghalt	26	34	29	31	32	35	46	16	25	35
Belgyógyászati eset	76	67	76	58	68	67	119	70	80	98
Sebészeti eset	15	18	14	12	18	15	16	15	30	6
Bőrbeteg	17	17	13	10	13	13	10	14	12	12
Szembeteg	6	9	9	9	6	7	5	30	8	8
Hevenyfertőző	23	3	6	31	23	53	10	7	8	46
Ambuláns betegek száma	—	—	—	—	—	—	—	—	117	209

1907. január l-ig ápolt gyermekek táblázatos kimutatása.

1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881
Városi agghajlékban														
48	62	58	57	52	69	80	59	59	69	64	64	61	55	56
41	58	41	65	52	74	78	70	53	66	51	46	51	69	64
89	120	99	122	104	143	158	129	112	135	115	110	112	124	120
51	75	69	14	62	84	91	76	68	84	73	76	73	86	80
13	13	7	13	10	15	5	8	16	7	13	3	8	6	13
1	3	—	3	2	2	1	1	—	3	6	—	—	3	1
24	29	23	32	30	42	61	44	28	41	23	31	31	29	26
61	85	79	100	63	87	90	55	70	81	66	79	68	55	80
13	9	8	9	6	9	5	12	13	17	17	13	14	14	14
7	8	4	6	10	12	11	14	11	12	14	5	13	17	13
4	8	3	1	9	7	10	13	17	7	4	4	9	10	8
4	10	5	9	16	28	42	35	1	18	14	9	8	28	5
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906
ban		Új épületben									nyilvános kórházi jelleg. II. pavilon			
64	99	131	144	111	148	198	188	194	235	250	210	204	293	266
77	87	131	139	136	191	173	207	210	190	268	241	256	272	275
141	186	262	183	247	339	371	395	404	425	518	451	460	565	541
99	125	176	213	199	290	312	429	347	357	406	375	359	477	447
9	18	26	9	12	5	4	25	24	21	38	50	59	37	39
3	1	3	8	—	4	5	4	2	1	4	2	4	4	4
30	42	57	53	36	40	50	37	31	46	70	24	38	47	51
85	64	82	115	112	104	118	144	152	118	111	118	141	155	124
13	22	26	31	33	54	52	86	91	97	101	89	83	95	89
10	12	23	19	35	45	39	30	26	48	52	73	59	97	85
16	15	6	24	20	30	40	24	39	16	23	44	65	53	46
17	73	125	94	47	106	122	111	96	146	231	127	112	175	197
355	526	474	1474	2072	2410	2891	3556	3654	3848	4514	4548	5335	5279	4999

Járó betegek rohamos emelkedése.

dett azok száma. Még szembetünőbb a kórház *járó betegeinek rohamos emelkedése,* mert míg 1890-ben csak 117, 1894-ben 474, 1898-ban 2891, 1901-ben 3848; addig 1903-ban már 4548 ambulans beteg gyermek nyert *ingyenes orvosi segélyt és gyógyszer kedvezményt*, a mi ez intézmény áldásos voltának legékesebben szólló tanúsága.

Az ápolást a *„Megváltóról“* nevezett 6 irgalmas nővér végzi, gazdasági ügyeit pedig a nőegylettől kirendelt hölgybizottság intézi. Az ápolási költség fejenkint és naponkint 140 fillér, külön betegek számára pedig 7 korona.

Dr. Hauer igazgató.

A kórház jelenlegi igazgatója *dr. Hauer* Ernő, ki eddigi érdemes működésével nagyon is rászolgált e díszes állás elnyerésére.

A *„Ferenc József“* gyermekkórház 50 évi áldásos működését legjobban illusztrálja a következő táblázatos kimutatás. (Lásd a 118. és 119. lapon.)

Nyilvános rendelő intézmény szegény beteg gyermekek részére.

A szegény népre nagy áldás, a szegény beteg gyermekek számára alapított *nyilvános rendelő intézmény is*, melyet a helybeli szabadkőmüves-páholy tart fenn nagy anyagi áldozattal s mely *évenkint* 6—8000 szegény ambulans beteg gyermeket részesít nemcsak ingyenes orvosi kezelésben, hanem ingyen orvosságban, sőt szükség esetében még táplálékban is. Ez a nemes tett önmagát dicséri legjobban.

Doecker-féle barakk-kórház.

A kórházak között felemlíthetem még a Pozsony sz. kir. város tulajdonát képező és szétszedhető *Doecker rendszerű barakk-kórházat* is. Ez 2 házból áll és ezek mindenikében 16—16 ágy van, továbbá az ápolók számára is 1—1 ágy, nemkülömben a szükséges mellék helyiségek. Ezt a kórházat azonban csak nagyobb járványok alkalmával állítják fel. *Legutóljára* az 1892-ben uralkodó cholera-járvány alkal-

mával volt felállítva. Mindössze azonban csak 2 cholerás beteg feküdt ezekben.

Végül igen tanulságos az összes pozsonyi kórházakban ápolt betegek alább közölt időrendi kimutatása, mert ebből látjuk, hogy mennyivel több ember kereste bajára a segítséget, mint nem is ötven, hanem csak tíz évvel előbb is; tehát a kórházak iránti bizalom a nép egészségének javára menyire terjedt. Ezen a téren az állami kórház vezet.

X. TÁBLA.

A kórházak alapítási évök szerint való felsorolása, továbbá a kórház neve és a felvett betegek számának táblázatos kimutatása.

A kórházak nevei	Irgalmas rendi kórház	A szent Erzsébet rendi kórház	Az izraelita hitközség kórháza	Az evang. hitközség kórháza	Ferenc József gyermekkórház	M. kir. állami kórház	M. kir. szülőház és bábaképző
Mióta áll fenn:	1672 óta	1738 óta	1790 óta	1807 óta	1857 óta	1864 óta	1873 óta
Felvétetett 1856. évben	1127	280	139	312	70	csak 1864-ben	—
„ 1860. „	1300	314	117	223	169	326	—
„ 1865. „	1025	326	115	239	111	1909	—
„ 1870. „	1117	398	112	198	122	2974	—
„ 1875. „	860	276	95	161	112	2834	121*
„ 1880. „	1017	321	83	160	124	4080	160
„ 1885. „	646	332	47	116	120	3637	204**
„ 1890. „	701	318	30	140	138	4019	223
„ 1895. „	687	307	54	160	283	4581	303
„ 1900. „	566	228	46	160	404	5716	322
„ 1905. „	661	279	42	174	565	8348	445

Jegyzet: * 1873 óta az állami kórház külön osztálya volt.

** 1885 óta az állami kórházból az ujonnan épült bábaképző intézetbe költözött.

A közegészségügy előnyére szolgálnak azok a városi és társadalmi jóléti intézmények is, a melyekben *Pozsony városa szintén igen gazdag.*

Szent-László polgári ápoló-intézet.

Első helyen áll korra nézve a *Szt. Lászlóról nevezett polgári ápoló intézet,* amely mint kórház és szegényház alakult, s mint már említettük, a XI-ik században vagyis 1095-ben megvolt s 1397 óta pedig városi intézet.

A régi polgárok közönségesen *Bürgerspitalnak* nevezik. Az intézet a Kórház-utcában áll. Az utcát is róla nevezték el már századok előtt. Nemcsak Pozsony, de az ország, sőt mondhatnók Európa legrégibb intézeteinek egyike. Alapították a *Szt. Antal keresztes rend* vitézei, kik betegápolással foglalkoztak Szt. László királyunk idejében, tehát a XI-ik század végén. Azonban 1397-ben, mint az a városi levéltárban őrzött eredeti okiratból kitünik, a kórházat a rend a városnak adta át. Sok viszontagság után ujra kivált a város tulajdonából, de 1830 óta, mint jogilag külön álló intézmény szerveződött teljesen autonom alapon. Egy bizottság kezeli, amely 40 tagból áll és időről-időre önmagát kiegészíti. Az intézet a városi tanács felügyelete alatt áll. Jellege az intézetnek *kizárólag katholikus.* Külön temploma is van.

Az intézet tulajdonképen *Xenodochium; elagott, keresetképtelen pozsonyi* polgárok és polgárnők menedékhelye, 800 éves fennállása alatt sok jó és rossz időt élt meg; a töröktől való félelemből 1529-ben le is rombolták, de *I. Ferdinánd* király rendeletére 1543-ban ujból felépitették ugyanazon a helyen, amelyen jelenleg is áll. A *Thököly* szabadságharc alatt 1683-ban ismét elpusztult. Azonban a pozsonyi társas káptalan és a város magánadakozások segétségével ujra helyre állította.

Az intézet ujjáalakitása.

Az intézet a XVIII-ik század végével hanyatlásnak indult s a XIX-ik század elején anyagi forrásaiban megfogyva, már-már az enyészet szélére került. Azonban 1830-ban több pozsonyi polgár összeállt, hogy megmentse az intézetet s ez a nemes törekvésük valóban sikerrel is járt. E tekintetben az oroszlán rész *Korn Miksát,* a bécsi burgszinház kiváló tagját illeti, mert ő volt az, aki 10 éven át, önzetlenül vendégszerepelt a pozsonyi városi szinházban és felléptével összesen 10.791 frt. 36 kr. szerzett a kórház javára. *Korn* még ezentul is fellépett többször, hanem most már fele részben a siket-néma intézet javára. Pozsony sz. kir. város *Korn Miksa* nagylelkűségét azzal honorálta, hogy őt díszpolgárává választotta. Ezenkívül több tekintélyes polgár is jelentékeny adományokkal vett részt az intézet ujjáalakitásában, kik közül *Uhl Károly* az ápoló intézet templomának adminisztrátora, különösen sok érdemet szerzett. 1830 októberben *Rudnay Sándor* hercegprimás már fel is szentelhette az uj épületet. Az intézetben 20 férfi és 20 nő van elhelyezve. A javadalmasok párosával vannak egy szobában.

Az ellátás házi. A gazdasági ügyeket, a *Paulai Szt. Vincéről* nevezett nővérek végzik, ők ápolják a betegeket is. Az intézetnek állandó orvosa jelenleg *dr. Vámossy István* városi tiszti orvos.

Lazaret.

Korra nézve második Pozsony sz. kir. város *szegény-intézete* (Lazaret), a melyben pozsonyi illetőségű munka- és keresetképtelen egyének nyernek élethossziglan elhelyezést és teljes ellátást. Az intézet háza a Duna-utca 43-ik szám alatt áll. Hosszú emeletes épület, templommal, külön férfi és női kórosztálylyal. A ház mögött 4054 négyszög öl nagyságú szép kert terül el. Közigazgatásilag a város szegényügyi

előadójának (az illető városi tanácsos), kezelése alatt áll; az orvosi teendőket az e célra kijelölt városi tiszti orvos végzi, jelenleg *dr. Vámossy* István.

Az intézet története.

Az intézetet a XVII-ik században a pozsonyi polgárság alapította. Csakhamar szüknek bizonyúlt s 1735-ben kibővítették, majd 1778-ban egy új szárny épülettel megtoldották. Az utóbbi építkezés költségeihez *Mária Terézia királynő* is 15.000 forintnyi kegyadománnyal járult, mint ezt az intézet falába illesztett márványtábla kegyeletesen megörökítette. Az intézet eredetileg *Lazaret* nevet viselt s e néven nevezik általában még mai napig is. Az intézet 1906-ban a pauperizmus ijesztő növekedése miatt újra bővült, amennyiben a város megvette a szomszédos (Jenikovszky-féle) házat s ennek emeletén nem csekély költséggel modern stylű kórosztályt rendezett be. A betegeket a szt. Keresztről nevezett irgalmas nővérek ápolják. Az átlagos létszám 90—100 nő, 50—60 férfi javadalmas. Az ellátás a városi képviselők felügyelete alatt házilag történik. Az intézet gazdasági ügyeit a bennlakó gondnok (városi tisztviselő) végzi.

A Lazaret közkórházi jellege.

A *Bach-korszakban* közkórházi célokra is szolgált. Még ma is léteznek „Allgemeines Krankenhaus in Pressburg“ bélyegzővel ellátott felszerelési cikkek. 1858—1864., vagyis a m. kir. állami kórház megnyiltáig, itt volt elhelyezve az *orsz. szemgyógy-intézet* is *Dr. Kanka* Károly vezetése alatt. Helyiségeit később ideiglenesen a *„Ferenc József“* gyermekkórház foglalta el, a míg 1894-ben saját hajlékába nem költözhetett.

Az intézetnek, a város kezelésében álló összes alapítványai, körülbelül 150.000 koronára rúgnak.

Dologház.

A városi menedékhely vagy az ú. n. *dologház*, amely az Országúton 9-ik sz. alatt van és amelyet a város 1810-ben 27.330 forint

00067319

költséggel rendezett be. Az intézet célja az elzüllött, munka kerülő, csavargó, de különben egészséges egyének foglalkoztatása, továbbá a hajléktalanok elhelyezése. A felvétel közigazgatási úton, vagy mint a kihágások miatt kiszabott szabadságbüntetés hasznos kitöltésének céljából, vagy szükségből történik. A bennlakók részben ipari munkát végeznek, részben az utcákat seprik, kavicsot, homokot hordanak. Keresetök egy részét élelmezésükre, ruházatukra fordítják, a megtakarított összeget azonban az intézetből való távozáskor megkapják, hogy így némi pénzzel tisztességes munkához foghassanak.

Az intézet célja.

Az intézetnek külön háló- és munkatermei vannak.

Az orvosi teendőket a városi tiszti orvos végzi. A gazdasági ügyeket a bennlakó gondnok látja el. Az élelmezés házi. Évenkint körülbelül 400 egyén fordul meg benne.

Az intézet épülete a XVIII-ik századból ered. A kapuív zárókövébe az 1767. év van bevésve, a boltívben pedig ez a felirás olvasható: Domus Josephina — 1777 — convertitarum. A kapuív fölött Szt. József képe ékeskedik. Ennélfogva az intézetet azelőtt *Josefi-stift*-nek is nevezték. A Domus Convertitarum kitétel arra vonatkozik, hogy már annak idején is a mostanihoz hasonló célra szolgált.

A Mária oltalmáról nevezett árvaház, amely előbb Stefánia-árvaház nevet viselt, 1830-ban keletkezett, midőn ez évben az emlékezetes cholerajárvány uralkodott. *Brunswick Teréz grófnő*, a nemes gyermekbarát elnöklete alatt megalakult kisdedóvó egyesületben indítványozta *Markovits János* egyesületi tag, hogy árvaházat alapítsanak azoknak a gyermekeknek nevelésére, akiknek szüleit a veszedelmes járvány elragadta. Az ügynek sikerült megnyerni *gróf Zichy*

Mária oltalma című árvaház és története.

Ferencet, aki akkor a járvány idejére királyi biztos volt. Ez elfogadván a védőséget, oly buzgóságot fejtett ki, hogy az intézet valódi megalapítójának mondható. Az egyesület már 1831-ben megnyilt és 12 árvát vehetett föl. Egyelőre bérházban nyilt meg, 1832-ben azonban már saját házába költözhetett, ahol 68 évig volt. A mult század 90-es éveiben a *Paulai szent. Vincéről* nevezett növérekre bízták az árvák gondozását. Az épület azonban már sehogy sem felelt meg céljának. Egy bizottság, amelynek élén *Kumlik Tivadar h. polgármester, továbbá Sommer István* kereskedelmi tanácsos. végül mint védő *gróf Zichy József* állottak, sok nehézség leküzdése után, a mikor az 1840-ből eredő *Roykó Sámuel-féle hagyatékot* is felhasználhatta, a város egyik legegészségesebb pontján, a Mélyút alján uj, modern épületet emelt. A három emeletes impozáns épületet román stilben *Melzer Zsigmond műépítész* tervezte. A főbejárat homlokzatát a *Bold. Szűz* remek mozaik képe ékesíti, amelynek kartonját a jeles emlékű *Lotz Károly* festette.

Telke közel 4000 négyszögméter, a beépített terület 985 négszögméter, a kert 2500 négyszögméter. Az épület 120 növendéket fogadhat be. Az intézet *katholikus jellegű.* Csekély 24 korona havidíjért fizető növendékeket is fölvesz. 1906-ban 74 gyermek volt benne elhelyezve, még pedig 40 fiú és 34 leány. Ünnepélyes megnyitása 1900 október 7-ikén történt.

Az evangelikus hitközség agghajléka.

Az evangelikus hitközség agghajléka 1885 óta áll fenn József-utca 8-ik szám alatt. Jelenleg 23 ág. ev. vallásu elaggott vagy munkaképtelenné lett, vagyontalan polgárt látnak el benne.

Az izraelita hitközség agghajléka.

Az izraelita hitközség agghajléka 1895 óta áll fenn a Mária Terézia-úton 50-ik szám alatt; jelenleg 31 elaggott, vagyontalan izraelita lakos kap benne ellátást.

Városi népkonyha.

A városi népkonyha 1875-ben keletkezett. Magánegyesület tartja fenn és kezeli. Már is szép tartalékalapja van. A szegényebb sorsuaknak tisztességes, olcsó élelemhez való juttatása által, nem kevésre becsülendő közegészségügyi feladatot végez. Főcélja a munkások számára csekély árért jó és tápláló ételt adni. A népkonyha védője *gróf Pálffy Istvánné,* a működő hölgyek elnöke Collenbergi *Rüdt Anna bárónő*, akik egy nagyobb női bizottság élén állanak. Külön ága az ujvárosi népkonyha, amelynek szintén külön női bizottsága van; elnöke *Ludwig Zsófia*, alelnöke *Hubert Paula,* urasszonyok. A kiosztott ételek ára körülbelül 40.000 korona értéknek felel meg évenkint. A népkonyha kiadásainak fedezéséhez könyöradományok, továbbá kölönféle jótékony-célu hangversenyek és tombolák jövedelmei is járulnak.

Városi leves-osztó-intézet.

A városi levesosztó intézet 1861 óta áll fenn. Ez csak három téli hónapon át, vagyis decemberben, januárban és februárban működik. Nagyrészt ingyen vagy pár fillérért ad jó tápláló levest. 1905-ben 67.353 adag levest osztott ki. Ezt az intézményt a néhai *Petzl* nevű pozsonyi polgár alapítványából tartják fenn.

Ingyen tej.

Rokon célú vele az 1905-ben alakult *ingyen tej* intézmény, amely a téli hónapokban, valamint a két legmelegebb nyári hónapban a szegény kisdedek táplálására is ingyen tejet ad, alapítása óta 1907 február hó végéig 73.058 adag tejet és kenyeret osztott ki; a kiosztott tej mennyisége 18.264$^1/_2$ liter volt. Ezenkívül különösen a nyári hónapokban csecsemőknek 41.971 üveg sterilizált tejet ajándékozott

négyféle minőségben. Egy palacknak 2 deciliter tartalma volt. A valóban áldásos intézményt, a város támogatásával a közadakozás tartja fenn. A város legujabban 1907. július 1-én tartott közgyűlésében elhatározta, hogy *évenkint* 2000 koronát ad az *ingyen tej* intézmény támogatására. Valóban nemes cselekedet. Az intézkedést a városi jóléti bizottság végzi. Az ingyen tej intézmény megteremtésében és továbbfejlesztésében, a jóléti bizottsag tagjain kívül, különösen *Merényi Ödön, Palugyai József* és *Schulpe György* városi képviselőknek vannak kiváló érdemei.

Keresztény jótékony nőegyesület.

A keresztény jótékony nőegyesületet, a mely 1830-ban alakult, már annak kapcsán említettük, hogy ő tartja fenn a Ferenc József gyermekkórházat, ennek 1857-ben történt megnyitása óta. Ezenkivül fenntart még három kisdedóvót is, valamint a bölcsődét, amelyben 1905-ben 146 gyermek részesült ellátásban, a három kisded óvóban pedig ugyanezen évben 822 gyermek talált védelmet.

Siketnéma intézet.

A siketnémák intézetével az 1905-ik év folyamán Pozsony emberbaráti intézményei ismét szaporodtak egygyel. — *Kánya* Richárd városi tanácsos és *Dworák* Károly városi képviselő folytonos buzgólkodása következtében, 1905. márc. 25-én ismeretterjesztő felolvasást tartott *Hercsuth* Kálmán, a körmöcbányai siketnémák intézetének akkori igazgatója. Ugyanekkor a városhoz emlékiratot nyujtottak be, a melynek fejtegetéseit, a városi képviselő testület 1905. május hó 1-én tartott közgyülésén magáévá tevén, kimondotta, hogy az állam támogatásával siketnéma intézetet állít föl. A kormány elfogadva a város előterjesztését, az intézet szervezésével és igazgatásával *Hercsuth* Kálmánt bízta meg. A pozsonyi siketnéma-intézet, mely az 1905-ik év október hó

Hercsuth és Dworák érdemei.

16-án nyilt meg, Pozsony, Nyitra és Komárom vármegyék érdekeit szolgálja, a mennyiben növendékeit első sorban e három vármegye területéről veszi fel.

Az intézet célja.

Az intézetnek célja az, hogy növendékeit, — akik különben a társadalom terhére volnának — a beszédre való tanítás, általános ismeretek nyujtása és kézügyesség elsajátítása által kiemelje a tudatlanságból, megóvja az elzülléstől s képessé tegye őket arra, hogy mint ügyes kézművesek a társadalom hasznos tagjai legyenek. — Az intézet személyi kiadásait az állam, dologi kiadásait pedig Pozsony sz. kir. városa fedezi. Pozsony vármegye is hathatósan segélyezi az intézetet. — Az intézetnek, mely fokozatosan 8 osztályúvá lesz fejlesztve, jelenleg két osztálya van 27 növendékkel. Ez idő szerint *Hercsuth* Kálmán, *Bihari* Károly tanárok és *Tichy* Marianna tanitónő működnek az intézetben. Tanulmányi és adminisztrativ tekintetben az intézet közvetlenül a vallás és közoktatásügyi minisztérium alá tartozik, az anyagi ügyeket pedig egy, a városi képviselő testülettől választott felügyelő bizottság intézi, melynek elnöke a városi szegényügyeket vezető városi tanácsos. — A város ez idő szerint 65.000 korona siketnéma-intézeti alappal rendelkezik. — A siketnéma intézet jelenleg a Batthyányi téren fekvő u. n. primáspalotában van ideiglenesen elhelyezve, igazgatója *Bihari Károly*. Az intézet állandó épületének kész tervei már csak a megvalósításra várnak.

Az ovodák illetőleg gyermekkertek közös hibája.

Nem lesz érdektelen, ha még felemlítem a következő ovodákat is, a melyek habár közvetve, de a kis gyermekek védelme folytán, mégis csak a közegészségügy érdekeit szolgálják. Azonban véleményem szerint ezeknek az ovodáknak illetőleg gyermekkerteknek, csekély kivétellel, *egy*

közös nagy hibájuk van t. i. *hogy kertekkel éppen nem rendelkeznek*, hanem a szegény kis gyermekek a helyett, hogy a szabadban játszhatnának, 2—3 szobában *legtöbbször százával is összezsufoltan* zárt levegőben rontják tüdejüket és egészségüket. Azt sem lehet tagadni, hogy akárhányszor innen hordják szét a kis gyermekek a különféle fertőző betegségek csiráit, éppen azért én csak az olyan ovodáknak, illetőleg gyermekkerteknek vagyok orvosi szempontból barátja, a mely valóban egyuttal kert is és a hol a kis gyermekek kellő felügyelet mellett a szabadban mennél többet mozoghatnak és játszhatnak. Ennélfogva az illetékes tényezőknek előbb vagy utóbb, *de okvetlenül oda kell törekedni*, hogy az ovodák egyuttal valóban kertekben legyenek elhelyezve. Sapienti sat.

Izraelita ovoda.

Az izraelita kisdedovoda 1842 óta áll fenn, évenkint 130—140 gyermek látogatja.

Schiffbeck-féle ovoda.

A Schiffbeck-féle alapítványi kisdedovoda 1898 óta áll fenn s ebben évenkint 80—100 kis gyermek kap védelmet és gondozást.

Schulpe-féle ovoda.

A Schulpe-féle ovoda 1905 óta áll fenn a Schulpe-féle telepen s évenkint 100—120 gyermek látogatja.

Ortvay 50.000 koronás alapitványa.

Az Ortvay-alap legújabb gyermekvédelmi instituciója Pozsonynak. *Dr. Ortvay* Tivadar apát, pápai kamarás, a pozsonyi jogakadémián harminc éven át a történelem tanára, Pozsony város történetének jeles irója, midőn nyugalomba lépett és Budapestre költözött, 50.000 korona alapítványt tett egy pozsonyi gyermekotthonra. Nemes tettét azzal hálálhatnák meg legjobban, ha Pozsony gazdagabb polgárai közül többen is követnék az ő magasztos példáját. *Ortvay* apátra csakugyan ráillik verulami *Bacon Ferenc* ama hires mondása,

hogy „*in humanitate virtus et in litteris vis*“, vagyis az emberszeretetben van a legszebb erény, a tudományban pedig a legnagyobb hatalom s *Ortvay* mindkettőt oly szerencsésen egyesíti magában.

Vörös kereszt-egyesület.

A magyar Vörös kereszt-egyesület pozsonyvárosi választmánya 1880-ban alakult meg. Jelenleg 200 tagja van. Az első elnökök, *gr. Esterházy* István főispán és *Dröxler* Gusztáv polgármester már meghaltak. Helyükbe *gr. Pálffy* István v. b. t. tanácsos, pozsonyi gróf és *Brolly* Tivadar kir. tanácsos polgármester léptek. *Gr. Esterházy* Istvánné szül. *Jeszenák* Gizella bárónő, mint nőelnök és *dr. Tauscher* Béláné szül. *Geduly* Hermina mint női alelnök, a megalakulás óta mai napig a legnagyobb elismerésre méltóan működnek. Budapest után ez a fiók a legkiválóbb, legtevékenyebb és anyagilag is a legjobb helyzetben van; sok ezerre rúgó tartalék alappal rendelkezik.

Mentő egyesület.

Mentő-egyesület, a mely orvosi erőkből állana, nincs Pozsonyban, ellenben a tűzoltó főparancsnokság — dicséretére legyen mondva — az állandó őrség keretében szervezett olyan mentőszolgálatot, a mely baleseteknél az első segélyt, az erre betanított egyénekkel, telefonfelhivásra is haladéktalanúl megadhatja.

Az elhagyott gyermekek ügye.

Az elhagyott gyermekek ügye is élénk gondoskodás tárgya Pozsonyban. Azokról a városi illetőségű kis gyermekekről, akik vagy egészen elárvultak vagy szülőjük, anyjuk nem volt képes őket eltartani, régebben a város gondoskodott oly módon, hogy 6—8 hónapos korukig szoptató anyáknak adták át 20 korona havi fizetés mellett, az elválasztás után pedig rendszerint ugyanazok a nők tartották meg őket 3—4 éves korukig, havonkénti 10 korona tápdíj

fizetés mellett; 4 éves korukban felvétettek az *Izabella** városi gyermek-menedékhelybe, ahol 14—15 éves korukig maradtak s ez idő alatt a népiskolát látogatták s azonkívül otthon külön órákban, a fiúkat a Slöjd kézügyességi munkákra, a lányokat pedig házi teendőkre oktatták. Ha a gyermekek a 14.—15. évet elérték és testileg jól kivoltak fejlődve, a fiukat iparosinasnak adták ki becsületes, megbízható iparosokhoz, a lányokat pedig szintén tisztességes családokhoz gyermekek mellé, vagy más nemű cselédnek.

Az egészségi felügyeletet, a mig a gyermekek a házon kívül voltak elhelyezve, minden egészségügyi kerületben az illető kerületi tiszti orvos, az *Izabella* gyermek menedékhelyben levők felett pedig az a kerületi tiszti orvos végezte, akinek kerületéhez az intézet tartozott. *Széll Kálmán* 1901-ben szentesített gyermekvédő törvényének életbe lépte óta, miután *Pozsony nem kapott állami gyermek menedékhelyet*, a pozsonyi illetőségű elhagyott gyermekek, ilyen másutt fennálló intézetekben lesznek elhelyezve. Az Izabella-gyermek-menedékhelyet ennek következtében 1904-ben be kellett szüntetni, azért azóta csak is a dajkaságba adott idegen gyermekekre ügyeltet a város s ezt minden egészségügyi kerületben az illető kerületi tiszti orvos végzi.

Az Izabella gyermek menedék hely beszüntetése.

Minden bizonnyal sajnálatos, hogy Pozsony szép és egészséges környékén nem létesülhetett állami gyermek-menedékhely, a minek egyik oka az is, hogy a várostól kivánt áldozatkészség, éppen nem állott arányban a kor-

* Az „*Izabella*“ gyermek-menedékhely *Széll Kálmán*-nak, az elhagyott gyermekek védelméről szóló 1901-ik évi VII-ik és XXI-ik törvénycikke alapján 1904-ben be lett szüntetve.

mány jó szándékával, a minek elmulasztását igazán fájlalhatjuk. 1881. év óta az *évenkint* hatósági és orvosi felügyelet alatt tartott, elhagyott és dajkaságba adott gyermekek száma következő volt:

1881 : 446	1889 : 255	1898 : 308
1882 : 371	1890 : 265	1899 : 234
1883 : 251	1891 : 273	1900 : 70
1884 : 413	1892 : 265	1901 : 54
1885 : 382	1893 : 283	1902 : 65
1886 : 122	1894 : 138	1903 : 41
1887 : 132	1895 : 132	1904 : 26
1888 : 136	1896 : 235	1905 : 43
	1897 : 253	

Betegsegitö pénztárak.

A munkás betegsegítő-pénztárak. Pozsonyban az utóbbi két évtized alatt nagy mértékben megnövekedett gyáripar munkásai sok ezerre szaporodván, országos érdek és kötelesség volt egészségi védelmükről gondoskodni. Említettük már azt a fontos egészségügyi intézkedést, hogy célszerű és olcsó munkáslakásokról gondoskodtak egyesek és a hatóság. Ezzel a néphygienának nagy szolgálatot tettek s vele méltánylandó érdemet szereztek. Az országos intézkedések sorába tartozik a munkás betegsegélyző pénztárak szervezése. Ezek között legnépesebb *a volt pozsonyi kerületi betegsegélyző pénztár*, vagyis az 1907-ik évi XIX-ik t. c. julius elsején történt életbelépte óta *„kerületi munkás biztosító pénztár“*.

Pozsony városában 46 olyan nagyobb gyár van, mely húsz munkásnál többel dolgozik, e mellett 94 kisebb ipar- és gyártelep, tehát összesen 140.

A pénztárak befolyása a közegészségi viszonyokra.

Befolyásuk a közegészségi viszonyokra és a halálozási arányszámra nem kedvezőtlen, mert az utóbbi évről-évre

kedvezőbb, azaz kisebb lett: a megbetegedések száma ugyan nagyobb, de miután az ily megbetegedettek most a betegsegélyző pénztárak orvosaitól ingyen kapják az orvosi segélyt és gyógyszert, azt már a betegség kezdetén veszik igénybe, miért is a betegségek nem lesznek oly gyakran elhanyagolva mint az előtt és nagyobb gyógyulási százalékkal folynak le.

Az ipari és gyári betegsegélyző pénztárak száma.

Az ipari és gyári betegsegélyző pénztárak száma 1907 július 1-éig a városban összesen 8 volt és pedig az emlitett kerületi munkás biztosító pénztár 14.169 taggal, 8 orvossal, az ipartestületi betegsegélyző pénztár 3200 taggal 3 orvossal, a posztógyári betegsegélyző pénztár 140 taggal 1 orvossal, a jutagyári betegsegélyző pénztár 1250 taggal 1 orvossal, a kereskedelmi alkalmazottak betegsegélyző pénztára 185 taggal 2 orvossal, a pincérek és marquerök betegsegélyző pénztára 170 taggal 1 orvossal, a sütők betegsegélyző pénztára 155 taggal 1 orvossal, a m. kir. dohánygyár betegsegélyző pénztára 980 taggal 1 orvossal.

Magán betegsegélyző egyesületek.

Azonkivül van még 8 magán betegsegélyző egyesület úgymint a báró „Hirsch“ egylet 3 orvossal, a betűszedők és nyomdászok egylete, a munkás betegsegélyző egylet, a József főherceg aggharcosok egylete, a kath. jótékonysági egylet, Rudolf kor. herceg aggharcosok egylete, keresztény betegsegélyző- és temetkezési egyesület egy-egy orvossal, a pozsonyi aggharcosok női betegsegélyző-egylete két orvossal.

A föntebb felsorolt betegsegitő pénztárak, a jutagyári és m. kir. dohánygyári betegsegitő pénztárak kivételével, 1907. július 1-én az új törvény értelmében mind megszüntek, illetőleg beolvadtak a kerületi munkás biztosító pénztárba, ki-

véve az olyan magán beteg pénztárakat, melyeknek 800, vagy az olyan gyári beteg-pénztárakat, melyeknek 300 tagja van.

A m. kir. munkássegítő pénztár.

A m. kir. *dohánygyári* munkássegítő pénztárnak, a mely már 1864-ben alakúlt, 1906-ban 787 tagja volt. Ezekből mint beteget kezeltek az 1906-ik évben 316-ot, gyermekágyast 93-at; meghalt összesen 8. A pénztár 1896-tól 1906 végéig, tehát tiz év alatt kifizetett 125.611 K 80 f. táppénzt, 10.230 K szülészeti segélyt, gyógyszerekért 17.091 K 60 fillért, kórházi költségekre 4318 K 58 fillért. A pénztár orvosa *dr. Kropil* János.

A pozsonyi kerületi munkás biztosító pénztár.

A pozsonyi kerületi betegsegélyző, illetőleg munkás biztosító-pénztár, amely az 1891-ik évi XIV-ik t. c. alapján alakult, 1893. jan. 1-én kezdte meg működését. A pozsonyi kerületi munkás biztosító pénztár hatásköre azonban nem csupán a városra terjed ki, hanem Pozsonyvármegye pozsonyi, felső- és alsócsallóközi és malackai járásainak 22 nagy és 151 kis községére és egy sz. kir. városra t. i. Pozsony-Szentgyörgyre is, de működésének nemcsak súlypontja, hanem majdnem teljessége is magára a városra esik, a mi természetes, mert a nagy ipar itt van koncentrálva.

A pénztár tagjai.

A kerületi munkás biztosító pénztár tagjai vagy *kötelezettek*, vagy *önként belépők*. Az utóbbiak száma 800—1000 közt változik. A pénztár rendes tagjainak száma az első esztendőben 9400 volt, 1906-ban számuk már 14.169-re emelkedett. Sőt 1907. julius elején, az új törvény életbe léptetése után már jóval túlhaladja még a 20.000-et is. A bejelentett betegek száma 1893-ban 3450 volt 1906-ban ellenben már 10.920. A megbetegedési eshetőség (morbidítás) 1893-ban 20·6%, 1906-ban 42·7%. *Keresetképtelenné lett* 1893-ban 1737, 1906-

ban már 6059. A keresetképtelenek közül *évenkint meghal* 0·8—0·88 százalék.

A kerületi munkás biztosító pénztár orvosai és fizetésük.

A betegsegélyző, illetőleg kerületi munkás biztosító pénztárnak Pozsonyban eddig 8 orvosa volt, azonban folyó évi július elsejétől, vagyis az 1907-ik évi XIX-ik t. c. életbe léptetésétől kezdve már 10 van, u. m.: Fő-orvos *dr. Glaser* Károly, rendelő orvosok: *dr. Penzel* Antal és *dr. Márton* Sándor a belbetegek, *dr. Förster* Lajos, egyúttal főorvoshelyettes szembetegek, *dr. Kugler* Károly bőrbajosok, *dr. Buchsbaum* József és *dr. Szelényi* Oszkár a gyermekbetegek részére, *dr. Bogsch* Géza és *dr. Bárány* Henrik kiválólag női betegeket orvosolnak s egyúttal szükség esetében szülészeti műtéteket is végeznek, ezenkivül az ambulatórium majdnem felerészét, különösen a *sebészeti és fülgyógyászati eseteket dr. Hecht* Dávid *látja el.* A betegsegélyző-pénztár elnöke: *Dworak* Károly, ügyvezető igazgatója *Somlyay* Lajos, titkára pedig *Kalmár* Henrik. A havatalnokok száma: 18.

Legutóbb a pénztár igazgatósága, a pozsonyi kerületi munkás biztosító pénztár orvosainak fizetését, *dicséretre méltóan* végleg rendezte s pedig következőleg: a főorvos törzsfizetése 2400 korona, mely 2 ötödéves pótlék után egészen 3200 koronáig emelkedhetik s ez összegnek 25%-ja lakpénz, a többi rendelő orvosok alapfizetése 2000 korona, mely 2 ötödéves pótlék után 2800 koronára emelkedik, amely összegnek 25%-ja lakpénznek van beszámítva. A helyettes főorvosnak szintén 2000 korona az alapfizetése, csakhogy ez összeghez *évenkint* még 300 korona működési pótlék is jár. *Sajnos! nyugdíjintézmény még eddig nincs.*

Nyugdijintézmény nincs.

A kültelkekre minden pénztári orvosnak a megfelelő fuvar jár. A vidéken a pénztárnak 18 orvosa van, a kik-

nek fizetése a tagok és betegek számához képest van időről-időre megállapítva.

Ambulatorium.

A járó betegek 1901. november 1-éig az orvosok lakásán vizsgáltatták magukat; ez időtől fogva azonban a pénztár rendezett be ambulatóriumot, a melyet rögtöni balesetek vagy hirtelen veszély esetén, a pénztári köteléken kivűl állók is igénybe vettek és vesznek is.

Alig hogy 1901-ben megnyílt az *ambulatórium*, az igazgatóság azonnal tapasztalta, hogy a gyorsan bevált intézmény nem maradhat a már szűknek bizonyúlt bérelt helyiségekben. Az ambulatóriumon csakhamar 120—150 ember jelentkezett *naponkint;* ennyire számítani pedig nem is mertek.

A kerületi munkás biztositó pénztár uj palotája.

Az igazgatóság tehát előterjesztést tett a közgyűlésnek, hogy egy alkalmas székház épitésére a tartalék-alap egy részét felhasználhassa. A közgyűlés hozzájárúlván ehhez, a várostól ingyen telket kértek. A város 339 négyszögölnyi telket adott a hidászkaszárnya mögött, a Rakovszky utcában levő városi területből. Az igazgatóság ezután az épitkezés végrehajtására bizottságot küldött ki, a mely feladatát megoldván, 1906. márciusban már hozzáfoghattak a ház épitéséhez. Ez annyira gyorsan haladt, hogy okt. 25-ikén a rendelő-intézet már elfoglalhatta helyét az új házban.

Az épület két emeletes, impozáns palotaszerű épület, a melynek három külön bejárata van. Magába foglalja az igazgatósági és pénztári helyiségeket, a rendelő intézet várótermeit és szobáit. A rendelőszobák mellett öltözőfülkék vannak, hogy a megvizsgált a rendelőszobán kivűl öltözhessék föl. Igy a rendelés gyorsan folyhat le. *A rendelő helyiségek a modern hygiena minden követelményének megfelelők.*

Rendelö órák.

A rendelés d. e. 9—1, d. u. pedig 3—7 óra közt van; vasárnap

csak délelőtt rendelnek. Ez év május havában a rendelő helyiségekkel kapcsolatban kisebb szabású fürdőt és gyógytermatermet is rendeztek be. Az épület 196.000 koronába került s a szükséges hivatalos helyiségeken kivül még négy magánlakás is van benne. A betegsegélyző, illetőleg munkás biztosító pénztárnak ily célra berendezett díszes és a közszükségletnek minden tekintetben megfelelő épülete, *Magyarországban az első és egyetlen mintaszerű intézet,* a mely valóban méltán dicséri tervezőit.

A pénztár 13 évi működése.

A pozsonyi betegsegélyző, illetőleg kerületi munkás biztosító pénztár 13 évi, vagyis 1893—1906-ig terjedő áldásos működését legjobban illusztrálják a következő hiteles adatok.

A pénztár bevétele 1893-tól 1906. december végéig összesen 2,855.331 K 9 fillér volt. Ez idő alatt a következő összegeket adta ki: *Táppénz és gyermekágyi segély* 1,255.312 K 45 fillér. *Bábapénz* 36.275 K 23 fillér. *Temetkezési segély* 74.547 kor. 70 fil. *Gyógyszerekre* 324.871 K 65 f. *Gyógyászati segédösszegek* 40.228 K 17 f. *Kórházi ápolás* 243.695 K 8 f. *Orvosok* fizetése és külön fuvar 320.488 K 32 f. Központi *rendelő intézet* — ambulatórium — berendezése 4089 K 13 f. A rendelő fenntartása 24,475 K 69 f. *Betegellenőrzés* 33.048 K 14 fillér. Összesen tehát kiadott 2,356.981 K 59 fillért. Az *igazgatási* személyi kiadás volt a 13 év alatt 312.068 K 83 f, dologi kiadás pedig 136.880 K 95 fil. Tartalékalapul elhelyeztetett 118.426 K 51 fillér.

A pozsonyi gyári munkásoknál leggyakrabben előforduló betegségek.

A pozsonyi gyári munkások között leggyakrabban fordulnak elő azok a betegségek, *a melyek az ipari foglalkozásokkal szoktak együtt járni,* mint: *ólommérgezés* a nyomdákban, kábelgyárban, festőgyárakban, a kályhások közt, *pokolvar* — Anthrax — a bőrgyárakban s kiválóan a lószőrfonókban, *vérszegénység,*

a ruházati iparban és azokban a gyárakban, a melyekben serdülő leányok dolgoznak, a *légzőszervek hurutos* betegségei sok ipartelepen, *lumbago* és különféle sérülések a kőbányákban és téglagyárakban; *gyomor- és bélbántalmak a rendellenes* táplálkozás miatt; de *leggyakoribb a tuberkulózis*, noha egyenesen nem lehet megjelölni olyan ipartelepet, a mely a tuberkulózis melegágya lenne.

A legujabbi munkás biztosító törvény hátrányai orvosi szempontból.

A legújabban alkotott munkásbiztosító törvénynyel (1907 : XIX t. c.) szemben meg kell jegyeznünk, hogy nem lehet kifogásunk az ellen, ha a kormány a betegsegitő, illetőleg munkás biztosító pénztárak anyagi helyzetét javítani akarja és szivesen elismerjük, hogy *valóban szép és nemes dolog a szegény munkásnép érdekeit megvédelmezni és lehetővé tenni, hogy szükség esetén, betegségükben vagy rögtöni balesetek alkalmával megfelelő anyagi támogatásban részesüljenek; de már az ellen határozottan tiltakoznunk kell, hogy ez a nemes törekvés és nagylelkűsködés, az orvosok vitális érdekeinek rovására történjék* és hogy ezek a humanizmus köpönyege alatt végletekig kizsaroltassanak, és hogy exisztenciájuk egyszer s mindekorra tönkre tétessék.

A kisebb vállalatoknak a munkás biztosító pénztárakba való kötelező belépésével, a mikor a gyári pénztárak is csak úgy maradhatnak meg, ha tagjaik száma legalább is 300, több száz gyár és magán vállalat orvosa vesztette el jól megérdemelt kenyerét; de még nagyobb csapás az, hogy mind azok a hivatalnokok, — gyári, közlekedési, kereskedelmi vállatok, bányák stb. alkalmazottai — a kiknek fizetése nem haladja túl a 2400 koronát, kötelesek a munkás biztosító pénztár tagjai közé belépni. Az 1907 : XIX. t. c. csupán annyit enyhít e sajnálatos állapoton, hogy *az önként*

való belépést csak azoknak engedi meg, a kiknek javadalma nem több 1000 koronánál.

A 2400 korona évi cenzus túl magas, mert ezzel éppen a már jobban javadalmazott és műveltebb elemet kénytelenek elveszteni az orvosok, a mely most természetesen semmivel sem áldoz többet, mint a kevésbbé tehetős munkás. Ez, a mennyire méltánytalan az orvosi karral szemben, éppen annyira igazságtalan is, mert az orvosok ezreinek teszi kétségessé, vagy zilálttá exisztenciáját, s talán megbénítja az új sarjadék szükséges növekedését is, mert a már különben is megnehezített pálya még bizonytalanabbá tétele, elriasztja az ifjak egy részét az orvosi pályától, pedig a nagyobb városokat leszámítva, a hol éppen a megélhetésért való küzdelem és szerencsepróbálás miatt úgyis nagy túltengés tapasztalható, künn a falvakban már ma is élénken érzett hiány van az orvosokban. Valóban a létfenntartás ellen intézett ilyen gátvetést nem érdemli meg az orvosi rend, a melynek egyes kiváló tagjai a hazai művelődés történetében oly jelentős szerepet játszottak s melynek tagjai csupa humanitásból napjainkban is annyi könnyet törülnek le a szenvedő emberiség arcáról. Hazánkban nincs oly rend, a melynek létérdékeivel egész napjainkig oly keveset törődtek volna, mint az orvosi renddel. Éppen azért örömmel tekinthetünk ama terv megvalósulása elé, hogy a törvényhozás a valóban csekély javadalmazású körorvosok államosításával, nemcsak kimenti szégyenletes helyzetéből az orvosi karnak lezsaroló munkát végző nagy részét, hanem ezzel a nép egészségügyének elmaradottságát is megszünteti az ország nem egy nagy vidékén. A megyei főorvosok és járás orvosok fizetése már rendezve van, **csak a legterhesebb**

Az orvosi rend anyagi helyzetének javitása.

munkát végző körorvosok azok, a kik még mindig mostoha gyermekei az államnak.

* * *

Üdülő és sétahelyek.

A lakosság egészségére nézve fontosak az *üdülő- és sétahelyek* is. E tekintetben valóban elmondhatjuk, *hogy nincs olyan városa az országnak, amely Pozsonyt felülmulthatná. Pozsony egész környéke valóságos paradicsom.* A Duna mindkét partja, a lapály épp úgy, mint a hegység, parkokban és erdőkben dúslakodik, a melyeknek legszebb helyeire a közönség valóban gyorsan és könnyű szerrel jut el. A Duna jobb partján a nagyterjedelmű ligeti díszkerthez rengeteg városi erdőség csatlakozik, a melynek messze terjedő rendezett úthálózata van. A várostól nyugotra és északra emelkedő hegységen, úgyszólván már a házakkal érintkezve terülnek el a hegyi ligetek és a Kis-Kárpátok rengetegével ölelkező erdőség, a melyből magának a városnak tulajdonában 4000 hold van. A hegyliget parkszerűen van kiképezve, az erdőkbe jól gondozott és a szépitő-egyesülettől jelző táblákkal ellátott jó utak visznek. Az inkább mulató célt szolgáló szép hegyliget mellett, legkedveltebb kiránduló hely és népszerű turista-objektum a 439 méter magasságig emelkedő *Zergehegy*, bükk- és fenyő rengetegével, továbbá gyönyörű kilátást nyujtó „*Széchényi*“ magaslatával. A 3 hires bimbóház, mind meg annyi nyári lakás és mulató hely, a hegyliget körül van csoportosúlva.

Zergehegy.

A vaskut orvosi szempontból.

A Zergehegy oldalában van a *Vaskút* nevű kiránduló hely is, a Vödric-patak völgyében, a hová a pozsonyi völgyből az államvasút egy viaduktja, az úgynevezett *Vöröshid* alatt nyilik a gyalog- és kocsi-út. Ezt azonban már sem geografiai, sem orvosi tekintetben nem sorolhatom az egészséges nyaralótelepek közé,

mert üstszerű völgyben fekszik, a míg a nap süt, kellemes hüvösséget nyujt, de a mint a nap leáldozik, a levegő hirtelen annyira lehül, hogy nem tanácsos künn maradni, a föld erősen párolog és a völgyet fülledt pára üli meg. A Vödricpataktól alkotott kis tó is inkább mocsárnak és szúnyogtelepnek mondható, a melynek szabályozása sem fogja megszüntetni a föntebb mondott okokat, a melyek az állandó nyaralótelep ellen szólnak, s így csak mint kiránduló-telep jöhet számba, annyival is inkább, mert Pozsony bájos hegyvidékének lejtőin számos nyaralóul kinálkozó pompás hely van, s ezeket most már kezdik is felhasználni nyaralók épitésére.

Nem mulaszthatjuk el azonban annak a megemlítését *sem, hogy Pozsony fekvésénél fogva igen szeles város.* Teljes szélcsend alig észlelhető évente 5—6 napon át. S a mily jó hatása van ennek a járványok kifejlődésének megakadályozására, viszont miatta nagyobb terjedelmet öltenek a légzőszervek, a vese és a szív betegségei, valamint a csúzos bántalmak.

Fürdők.

A mi a *fürdőket* illeti, bizony sok tekintetben a Dunában való nyári fürdésen kivül, Pozsonyról sokáig nem lehetett dicséreteset mondani, mert a fürdőügy terén alig történt valami. Csak a legutóbbi néhány év alatt indult meg az üdvös mozgalom fürdőintézetek alapitására. Igy keletkezett 1895-ben a pozsonyi iparbank áldozatkészségéből a *„Pozsony“ cimű modern fürdőtelep* Grössling-utca 11.-ik házszám alatt, a mely el van látva gőz-, kád- és zuhanyfürdőkkel, fedett uszodával, vízgyógyintézettel és mesterséges szénsavas fürdőkkel. Az intézet a gyógyfürdő jellegét is megkapta. Igen érdekesek az alább következő számadatok, a melyek hitelesen bizonyítják, hogy a fürdési kedv *évről-évre mint emelkedett városunkban.*

„Pozsony“ fürdőtelep és vendégeinek száma évenkint.

Igy a „Pozsony“ fürdőben annak alapítása óta:

1895-ben	18.016	1901-ben	29.430
1896-ban	20.000	1902-ben	31.000
1897-ben	24.300	1903-ban	33.200
1898-ban	30.119	1904-ben	36.120
1899-ben	28.500	1905-ben	40.575
1900-ban	30.700	1906-ban	42.365

fürdő vendég fordult meg. A fürdőtelep tiszta és jól gondozott.

A dr. Schlesinger-féle vizigyógyintézet és Szanatórium

1901-ben épült a Mély útban tágas park közepette, a valóban igen szép és mintaszerűen berendezett dr. *Schlesinger-féle vízgyógyintézet és szanatórium*. Pártfogásra valóban érdemes.

Városi dunafürdő és uszóda.

A dunai uszoda ujabb keletű, mivel a régi polgári uszodát 1902-ben elsodorta a hirtelen megáradt Duna s így 1903-ban csak a katonai uszoda állott fenn. Az uj uszodát 1904-ben építették 40.000 korona költséggel, amely ujabban ismét ki lett tetemesen bővítve, illetőleg ahhoz egy *66 ezer koronába kerülő uj dunafürdő* építve. Az uszoda és a dunafürdő a város tulajdona és mindkettő saját kezelésében áll s a mellett, hogy a közegészségügy emelésében mindkettő jelentékeny tényező, egyuttal még szépen jövedelmező üzlet is, különösen ha a nyár kedvező.

Népfürdő és évi forgalma.

Rendkívül fontos mind közegészségügyi, mind pedig szociális szempontból Pozsony városának legujabb alkotása t. i. a *népfürdő*, a buzapiacon épitve, a mely a szegényebb néposztályra valóságos áldás lehet, ha ez egészsége ápolásának szükségét kellőképen meg tudja érteni. Ez a népfürdő a telken kívül a városnak 45,766 koronájába került; el van látva zuhanyfürdőkkel és kádfürdőkkel, még pedig négy fürdőcsarnokban van 52 meleg és hideg zuhanyfülke, azután

00067319

négy kádfürdő szoba. Az öltözőkben 72 ruhaszekrény van, amelyekbe a fürdőzők ruhájukat zárhatják. 1906 május havában nyilt meg. A zuhanyfürdő ára köténynyel együtt 10 fillér, a kádfürdőé pedig 50 fillér lepedővel. A fürdőt a fürdőmester gondozza. Ennek a magyar nyelvet szóban és irásban tudó magyar állampolgárnak és okleveles gépkezelőnek kell lennie, és egyuttal a baleseteknél megkivántató első segélynyujtásban is jártassággal kell bírnia. A fürdőhelyiségeket télen fűtik. A meleg zuhanyok hőfoka télen 35—37° C., nyáron 32—35° C., a hideg zuhanyoké 12—16° C. A kiszolgáló személyzetnek borravalót elfogadni elbocsátás terhe alatt tilos. Az 1906-iki csonkaévben, nyolc hónap alatt a zuhanyfürdőt 28,500 személy használta, kádfürdőt pedig 5150 személy vett. Szép szám ugyan ez is, de még távolról sem kielégitő Pozsony nagyszámú munkásához képest, amiből az világlik ki, hogy még igen sok teendő vár a munkásoknak felvilágosítása terén, hogy az egészségük fentartására nekik nyujtott eszközökkel saját hajlandóságukból éljenek is.

Fülöp-féle fürdő telep.

Végül megemlíthetjük még a dunamentén, a gróf Batthányi-parton fekvő *Fülöp*-féle gőz-, kád- és zuhanyfürdő telepet is.

Iskola fürdők.

Sajnos, hogy Pozsonyban *„iskola-fürdők“ még nincsenek*, ezeknek felállítása pedig, kü'önösen a szegény tanulókra nézve nagyon is áldásos volna.

Gyári fürdők.

Nálunk *gyári fürdők* sincsenek a munkások számára, pedig nézetem szerint egy gyárvárosban ezek felállítása nagyon is égetően szükséges. A gazdag gyárosokat *törvényszerűleg kötelezni kellene arra, hogy munkásaiknak hetenkint legalább is 1—2-szer ingyen fürdőt adjanak.* Ez által a munkás-

nép egészségügyi viszonyai szintén tetemesen javulnának. Az ilyen gyári fürdők berendezése és fenntartása nagyobb összeggel különben sem terhelné az egyes gyárak évi költségvetését, mert már ugyis meg van a hajtó-erő. A berendezés és évi fentartás pedig elenyészően csekély azon óriási haszonhoz képest, amelyet a munkások állandó munkaképessége az egyes gyáraknak szerez. Sapienti sat.

Temetők és azok gondozása.

Az egészségügyhöz tartozik természetesen a *temetők elhelyezésének és gondozásának ügye is.* Véleményem szerint a temetők kegyeletes gondozása vagy elhanyagolása, szóval a halott kultusz magasabb foka vagy hiánya, az illető lakosság lelki műveltségének fokmérője. Pozsonyban szépen rendezettek és gondozottak a temetők; de a két fő t. i. a katholikus és lutheránus temető már annyira beszorult a terjedő város házai közé, hogy áthelyezésük elodázhatatlanná vált. Egy új központi temető megalapítása már tervbe is van véve.

Temetők száma és elhelyezése.

Jelenleg Pozsonynak *9 temetője* van használatban. Egyet már beszüntettek, de még évekig nem lesz más célra használható, mivel az 1876-ik évi XIV-ik egészségügyi t. c. 118-ik §.-a értelmében, a bezárt temetők beépítése csak az utolsó temetkezéstől számitandó 30 év lefolyta után engedhető meg. Van 3 r. kath. temető, egy-egy a Ferenc Józsefvárosban, a Terézvárosban és Újvárosban; 2 evangelikus, a Nándor- és az Újvárosban, és ezek már mind lakott területek közt feküsznek, van 2 izraelita temető a városon kívül, egy úgynevezett szegénytemető és egy katonai temető, szintén lakott házakhoz közel. A keresztény-temetők beszüntetése *már nagyon égető kérdés;* az új központi temető telke már meg van, de hogy mikor valósul meg,

az bizonytalan. Ez most teljesen a törvényhatósági bizottság elhatározásától függ.

Halotthamvasztás. Krematórium.

Az 1898-iki decemberi városi közgyülés *dr. Tauscher Béla* városi főorvos véleményes jelentése alapján 2 szavazat kivételével, egyhangulag megszavazta *a halotthamvasztás* — krematorium — *megengedését* a város területén; de a kérdés még mindig tanulmányozás tárgya a különböző miniszteriumokban s eddig végleges döntés még nem történt ez ügyben.

* * *

Pozsony város közegészségügyeinek vezetése.

A város közegészségügyi vezetése a lefolyt ötven esztendő alatt, részben az idevágó törvényalkotás rendelkezései következtében különböző változáson ment át. Azt azonban az alább előadottakból láthatjuk, hogy Pozsony városa, tradiciójához híven, a lakosság egészségügyi követelményeit mindig szivén viselte.

Pozsony város régi hivatalos orvosi személyzete.

Az 1856-ik évben *volt 1 tiszti főorvos*, aki az akkori városi kórházban (most Lazaret) rendelő és a városi törvényszéknél törvényszéki orvos is volt, azonkívül volt *1 városi sebész*, aki a városi kórházban a sebészi eseteket kezelte s egyszersmind a főorvos másodorvosa volt. Ugyanő végezte a rendőri és törvényszéki 2-ik orvos teendőit is. Volt azonkívül *2 szegényorvos*, ezek a szegény betegek gyógykezelését és a nyilvános oltást végezték. Volt a szegény szülőnők számára még *egy szülész* és *3 városi kerületi bába*. *A halottvizsgálatot* mint jogot, (a vizsgálati díjat ők szedték be) *az officinával biró sebészek* végezték; arányos turnusban; minden hóban más 2—3.

Folytonos uj szervezkedés.

1861-ben, az 1860-ik évi október 20-iki diploma megjelenése után, visszaállíttatván az 1848-ik év előtti viszonyok, a municipiumok újra megkezdték működésüket. Szerveztek

2 főorvosi állást, az egyik volt a tulajdonképeni tiszti-főorvos, a másik kórházi főorvos, ugyanekkor azonban az egyik szegényorvosi állást beszüntették. A többi orvosi állás megmaradt. Már 1863-ban az életbe lépett provizórum alatt ismét csak 1 tiszti főorvosi állássá egyesítették az említett két főorvosi állást; mivel az állami kórház felállításával a főorvos és másodorvos kórházi orvosi teendője megszünt. Az 1867-ik évben, midőn az alkotmányos korszak helyreállott, már szintén csak 1 tiszti főorvosi, 1 városi sebészi, 1 városi szegény orvosi, 1 városi szegény szülészi és 3 városi kerületi bábai állást rendszeresítettek.

Rendör orvosi állás. dr. Kováts György első rendör orvos Pozsonyban.

1872-ben a kir. törvényszékek felállításakor, a városi törvényszékek Pozsonyban is megszünvén, megszünt a városi sebész törvényszéki orvosi teendője is. Ezért a sebészi állást rendőrorvosi állássá alakították át. Az első rendőrorvos dr. *Kováts* György kir. tanácsos volt, aki érdemekben és közbecsülésben megőszülve, 1907. április havában elhunyt. 1886-ban a városi szegény orvosi állást kettővel szaporitották; de ez orvosi állásokból később a kerületi orvosok intézménye lett. Egyidejűleg a halottvizsgálattal is ezeket az orvosokat bizták meg, s a halottvizsgálat igy nyert hivatalos jelleget. A szegénysziilész 1892-ben meghalván, állását megszüntették, mivel a bábaképzőintézet poliklinikumot rendezett be s magára vállalta a városban előforduló rendellenes szüléseknél esetleg szükséges szülészi teendők végzését.

Halottkémlés.

Városi tiszti főorvosok az utolsó 50 év alatt *dr. Mayr* Gottfried 1856—1860-ig, *dr. Lackner* Károly 1861—1862-ig, aztán 1867-ig ismét *dr. Mayr* Gottfried, *dr. Stromszky* Ármin 1867—1869-ig, *dr. Glasz* Samu 1869—1872-ig,

Városi tiszti főorvosok az utolsó 50 év alatt.

1872—1906-ig *dr. Tauscher* Béla, a ki *36 évi városi tiszti főorvosi működése alatt, a város közegészségi viszonyainak emelésében magának soha el nem évülő érdemeket szerzett.* Ő 1906-ban nyugalomba vonulván, utódja *dr. Mergl* Ödön *lett.*

Kerületi orvosi intézmény. Egészségügyi szolgák.

1886-ban lépett életbe a *kerületi orvosok intézménye.* Ekkor volt 1 városi főorvos, 1 rendőrfőorvos és 3 kerületi orvos. A kerületi orvosok mellé ekkor még egy-egy egészségügyi szolgai állást is rendszeresített a város. Az egészségügyi szolgák feladata volt, hogy a fertőző kórok elfojtása végett tett intézkedésekben, a kerületi orvosok utasítása szerint járjanak el. Ők végzik továbbá a dajkaságba adott kis gyermekek kifürkészését és az azokra való felügyeletet, nem különben a hivatalos fertőztelenítést és egyéb közegészségügyi teendőket.

Tiszti orvosi jelleg és tiszti orvosi vizsgák.

1893-ban a m. kir. belügyminiszter kimondotta, hogy *a kerületi orvosoknak tiszti orvosi jellegük van és a tiszti orvosi vizsga letételére kötelezte őket,* egyúttal reájuk bizta a rendőrorvosi teendők egy részét is.

A városi tiszti orvosi kar ujra szervezése.

1906-ik évtől a város tiszti orvosi kara ismét átalakúlt s pedig lényegesen, a mennyiben *dr. Tauscher* Béla városi tiszti főorvos és *dr. Kováts* György rendőr főorvos nyugalomba vonultával, *a rendőr főorvosi állás végleg be lett szüntetve,* s helyette egy tiszti orvosi állás lett rendszeresítve. Igy ma a *város tiszti orvosi kara áll 1 tiszti főorvosból éz 4 tiszti orvosból.* Városi tiszti főorvos jelenleg *dr. Mergl* Ödön, városi tiszti orvosok pedig *dr. Vámossy* István, *dr. Jácz* István, *dr. Aich* Nándor és *dr. Kováts* Lajos, a kik *felváltva* a tiszti orvosi teendők mellett, a rendőrorvosi teendőket is végezik.

A városi hivatalos orvosok régi fizetése.

Igen érdekes a városi fő- és tiszti orvosok fizetés rendezésének a fejlődése. Igy p. o. az 50-es években csak 400

forint volt a hivatalos orvosok évi fizetése, ez azonban 1885-ben felemelkedett már 600 frtra, a rendőr orvos e mellett még a kéjnők vizsgálati dijjait is húzta mellékjövedelem gyanánt, a kerületi orvosok pedig a halott kémlési dijjakat. 1892-ik évtől mindenik hivatalos orvos egyenkint még 150 frt. *évi lakpénzt* is kapott. Azonban ezt a pozsonyi viszonyoknak éppen meg nem felelő csekély lakpénzösszeget, a város 1896-tól felemelte oly módon, hogy a tiszti főorvos 420 frtot, a rendőr főorvos 320 frtot, a kerületi orvosok pedig 280 frtot kaptak évi lakpénz gyanánt.

A városi tiszti orvosok legujabb fizetés rendezése.

Végre 1906-ik év május havában, a városi tiszti orvosok fizetését a közgyűlés, a kor követelményeinek megfelelőleg és az általok végzett munkához méltóan, az egészségügyi bizottság egyhangúlag hozott javaslatára *végleg rendezte* s pedig oly módon, hogy *a városi tiszti főorvos* évi fizetése 3600 korona, lakpénz 840 korona, *a 4 tiszti orvos évi fizetése egyenkint* 2400 korona és 560 korona lakpénz, mellékjövedelmek a kéjnők vizsgálata és a halottkémlés. A városi közgyűlés ezen *valóban negyllelkű határozatát a belügyminister jóvá is hagyta* s ezzel a városi tiszti orvosi kar megélhetése biztos alapra lett fektetve. *Mind ezen állások nyugdijjképesek.* Meg kell jegyeznem, hogy a tiszti orvosok a kéjnők vizsgálatát havonkint felváltva végzik, a halottkémlést pedig kerületenkint.

A Pozsony városában működő orvosok, sebészek, bábák és gyógyszertárak számáról, ezek folytonos növekedéséről az utolsó 50 év alatt, vagyis 1856—1906-ig, a mellékelt táblázatos kimutatás ad részleges felvilágositást. Lásd 150—151. lapokat.

00067319

XI. TÁBLA. Az orvosok, sebészek, hivatalos orvosok, bábák és

Év	Az összes gyakorló orvosok száma	Ezekből						A hivatalos orvosok száma	közülök				A bábák száma	közülök kerületi szegénybába	A gyógyszertárak száma	közülök		
		orvostudorok	közülök homoeopatha	közülök fogorvos	sebészek	közülök homoeopatha	közülök fogorvos		tiszti főorvos	városi sebész	városi szegény-orvos	városi szegény-szülész				reáljogú	személyes jogú	házi
1856	41	21	3	.	20	2	1	5	1	1	2	1	46	3	8	7	.	1
1857	44	24	3	.	20	2	1	5	1	1	2	1	47	3	8	7	.	1
1858	46	26	4	.	20	2	1	5	1	1	2	1	50	3	8	7	.	1
1859	44	25	4	.	19	2	1	5	1	1	2	1	50	3	8	7	.	1
1860	45	26	4	.	19	2	1	5	1	1	2	1	48	3	8	7	.	1
1861	46	26	4	.	20	2	1	5	2	1	1	1	46	3	8	7	.	1
1862	47	27	4	.	20	2	1	5	2	1	1	1	43	3	8	7	.	1
1863	47	27	4	.	20	2	1	4	1	1	1	1	44	3	9	7	1	1
1864	47	29	3	.	18	2	1	4	1	1	1	1	44	3	9	7	1	1
1865	48	32	3	.	16	2	1	4	1	1	1	1	42	3	9	7	1	1
1866	52	32	2	.	20	2	2	4	1	1	1	1	44	3	9	7	1	1
1867	42	27	1	.	15	2	1	4	1	1	1	1	45	3	9	7	1	1
1868	36	25	1	.	11	3	1	4	1	1	1	1	46	3	9	7	1	1
1869	41	28	1	.	13	1	2	4	1	1	1	1	47	3	9	7	1	1
1870	40	27	1	.	13	2	2	4	1	1	1	1	48	3	9	7	1	1
1871	38	25	1	.	13	2	1	4	1	1	1	1	40	3	9	7	1	1
1872	40	27	1	.	13	2	1	4	1	*1	1	1	44	3	9	7	1	1
1873	45	28	1	.	17	2	1	4	1	1	1	1	53	3	9	7	1	1
1874	46	30	2	.	16	3	2	4	1	1	1	1	55	3	9	7	1	1
1875	49	32	3	.	17	3	3	4	1	1	1	1	59	3	9	7	1	1
1876	45	30	2	.	15	3	2	4	1	1	1	1	58	3	9	7	1	.1
1877	46	31	2	.	15	3	2	4	1	1	1	1	64	3	9	7	1	1
1878	45	31	2	.	14	2	2	4	1	1	1	1	69	3	9	7	1	1
1879	44	30	2	.	14	3	2	4	1	1	1	1	73	3	9	7	1	1
1880	44	29	2	.	15	3	3	4	1	1	1	1	77	3	9	7	1	1

*** Ez évben a városi sebész állás megszünt s helyette 1 rendőrorvosi állás lett rendszeresítve.**

gyógyszertárak száma Pozsony sz. k. városában 1856—1905-ig.

Év	Az összes gyakorló orvosok száma	Ezekből						A hivatalos orvosok száma	közülök				A bábák száma	közülök kerületi szegénybába	A gyógyszertárak száma	közülök		
		orvostudorok	közülök		sebészek	közülök			tiszti főorvos	városi rendőrorvos	városi szegényorvos	városi szegénysegélyzész				reáljogú	személyes jogú	házi
			homoeopatha	fogorvos		homoeopatha	fogorvos											
1881	40	27	2	.	13	3	3	4	1	1	1	1	76	3	9	7	1	1
1882	45	33	2	.	13	3	3	4	1	1	1	1	66	3	9	7	1	1
1883	44	32	2	.	12	3	2	4	1	1	1	1	54	3	9	7	1	1
1884	44	33	2	.	13	2	2	4	1	1	1	1	55	4	9	7	1	1
1885	47	36	2	.	11	2	2	4	1	1	1	1	61	4	9	7	1	1
1886	45	35	2	.	10	2	2	6	1	1	3*	1	60	4	9	7	1	1
1887	46	37	3	.	9	2	2	6	1	1	3	1	55	4	9	7	1	1
1888	49	39	2	.	10	2	2	6	1	1	3	1	54	4	9	7	1	1
1889	46	37	2	1	9	1	2	6	1	1	3	1	52	4	9	7	1	1
1890	41	33	2	1	8	1	2	6	1	1	3	1	57	4	9	7	1	1
1891	56	50	3	2	6	1	2	6	1	1	3	1	61	4	9	7	1	1
1892	54	50	3	2	4	1	2	5	1	1	3	**	61	4	9	7	1	1
1893	54	51	3	2	3	1	2	5	1	1	3	.	49	4	9	7	1	1
1894	49	46	3	2	3	1	1	5	1	1	3	.	49	4	9	7	1	1
1895	55	53	2	2	2	1	1	5	1	1	3	.	52	4	9	7	1	1
1896	61	59	2	3	2	1	1	5	1	1	3	.	54	4	9	7	1	1
1897	60	57	2	3	3	1	1	5	1	1	3	.	52	5	9	7	1	1
1898	62	59	2	3	3	1	1	5	1	1	3	.	53	4	9	7	1	1
1899	60	57	2	4	3	1	1	5	1	1	3	.	55	4	9	7	1	1
1900	60	58	2	4	2	1	1	5	1	1	3	.	56	4	10	7	2	1
1901	66	64	2	4	2	1	1	5	1	1	3	.	54	4	10	7	2	1
1902	69	67	2	4	2	.	1	5	1	1	3	.	58	4	10	7	2	1
1903	65	63	2	5	2	.	1	5	1	1	3	.	54	4	10	7	2	1
1904	61	59	2	5	2	.	1	5	1	1	3	.	52	4	10	7	2	1
1905	63	61	2	5	2	.	1	5	1	1	3	.	52	4	10	7	2	1

* 1886-ban megszünt s helyette a kerületi orvosi intézmény lépett életbe, de ezt 1893-ban a tiszti orvosi jelleg váltotta fel. ** Megszünt véglegesen.

Az orvosok számának nagy aránytalansága.

E táblázatból láthatjuk, hogy a *ma körülbelül 70.000* lakossal biró Pozsonyban a *polgári orvosok száma nagyon is nagy*,* mert minden 1000 lélekre 1 orvos jut, különösen feltünő azonban ez a túltengés, ha Pozsony vármegyéhez viszonyítjuk, ahol 4216·17 négyszögkilométer vagyis 746.337 katasztrális holdnyi területen, 301.635 lakosra **összesen csak 56 orvos van,** s így alig jut 5—6000 lélekre, sőt néha még 10.000-re is *egy orvos.* Ezen *az óriási aránytalanságon,* a mely a vidék közegészségügyének van rendkivül nagy hátrányára, legalább bizonyos részben szintén a **körorvosi intézmény államosítása és nagyobb javadalmazása segíthet.**

Fertöztelenitö intézet.

Megemlíthetem e helyen, hogy Pozsony sz. kir. városának van *állandó fertőztelenítő intézete* is — *Henneberg*-féle — amely a János-utcában a városi légszeszgyár telepén van elhelyezve. A fertőztelenítés rendkivüli esetektől eltekintve, általában díjtalanul történik.

Világitás.

A *város világítása* is megemlíthető, mint egyik közegészségügyi tényező, mert az egészségügyre nem közömbös dolog, hogy milyen a világitás, különösen a magánlakásokban. Az utcai világítás Pozsonyban gáz világitás az *Auer*-féle harisnyákkal ellátott égetőkkel és a nagyobb sétatereken villanyos ívlámpákkal. A magán lakásokban *legtöbbnyire* petroleummal és világító gázzal történik a világítás, csak kis részben és pedig az ujonnan épitett házakban van villany-világitás. Az tény, hogy mind kényelmi, de különösen egészségügyi szempontból ez a legtökéletesebb világítás, amennyiben élenyt nem fogyaszt és szénsavat nem termel, valamint számbavehető meleget sem, *azonban sajnos, hogy ennek*

* A katona orvosok száma 12—15-ig változik.

általános elterjedését, drágasága még mindig nagy mértékben hátráltatja. Acetylen világítás nálunk még ez ideig nincs.

Gyógyszertárak száma és azok felállításának története.

Mint a fentebb közölt táblázatból látható, Pozsonyban az 1906-ik évig, a Szent Erzsébet-rend házi gyógyszertárával együtt *volt összesen 10 gyógyszertár*, azonban 1906 óta a legujabban engedélyezett „Mária oltalma“ című gyógyszertárral egyetemben, *ma már van 11.* A gyógyszertáraknak, csak úgy mint az orvosi rendnek, régi története van Pozsonyban. Mint dr. *Vámossy* István „Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban“ igen érdekes és adatokban gazdag, alapvető munkájában levéltári kutatások nyomán irja, megállapítható, hogy Pozsonyban már 1310-ben volt önálló gyógyszertár. A XV-ik századból ismerjük *Jörg* „apotekert“, a ki alatt éppen nem értendő olyan vegyes kereskedő, mint a minőket a középkorban *apothekáriusoknak* szoktak nevezni.* A XVI-ik század végéig két civil gyógyszertár létezett Pozsonyban, a ma is fennálló *„Vörös rák“* és az *„Arany griff“*. Persze a pozsonyi gyógyszerészek sem élhettek meg az akkori viszonyok közt csupán gyógyszerek és gyógyfüvek elárusitásából, hanem illatszereket és *mint ma is* sajnos, mindenféle specialitást, azután viaszt, fáklyát, mézeskalácsot is árultak, sőt cukrászok is voltak és édességek elárusításával is foglalkoztak.

Ebből is látható, hogy gyógyszertáruk német mintára volt berendezve. De ennek dacára a gyógyszerészet nem volt *ars libera, hanem engedélyhez kötött ipar,* a nélkül azonban, hogy a gyógyszerészeknek céhbe kellett volna állaniok. Társadalmilag azonban soha sem emelkedtek ki a polgárok sorából s távolról sem közelítették meg azt a

* Mindez adatokat dr. *Vámossy* István „Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban“ cimü munkájából vesszük.

pozíciót, a melyet az orvosok foglaltak el. A pozsonyi gyógyszerészek nagyobb részt evangelikusok voltak.

III-ik Ferdinánd és I-sö Lipót rendeletei.

III-ik Ferdinánd a gyógyszerészet rendezésére vonatkozó rendeletében pedig meghagyta, hogy gyógyszerésznek *csak katholikus lehet*, *I. Lipót* meg éppen eltiltotta a gyakorlattól a nem katholikus gyógyszerészlegényeket. Azonban Pozsonyban e rendeleteknek soha sem volt foganatja. *I. Lipót* 1694-ben egy harmadik gyógyszertárt engedélyezett, a „*Szentháromság*"-hoz címzettet, és érdekes, hogy a XVIII-ik század elején ez is protestáns kézre került. A gyógyszertárak vizitációjára a városi tanács már 1599-ben csinált statutumot, az úgynevezett „*Bürgerartikelekben*" s a vizitációkat némely gyógyszerész heves ellenzése dacára is végrehajtotta.

Kolostori gyógyszertárak.

A XVII-ik században két kolostori gyógyszertár is keletkezett Pozsonyban, az egyik 1658-ban a jezsuitáké, a mely később 1778-ban beolvadt a „*Salvator*" gyógyszertárba és gyönyörű berendezése ott ma is látható. Ennek a gyógyszertárnak főhomlokzatán a következő nagyon is megszívlelendő jelmondat áll: „*Quid quid agis, prudenter agas et respice finem.*" A másik kolostori gyógyszertár 1669-ben az irgalmasoké, mely ma is megvan. A két kolostori gyógyszertáron kivül 1727-ben már 5 gyógyszertára volt Pozsonynak, ezekből azonban kettőt kormányilag beszüntettek. Az irgalmasoké később 1689-ben nyilvánossági jogot is kapott. Az 1732-ben letelepedett *Szt. Erzsébet* betegápoló apáca-rend szintén állíthatott *házi gyógyszertárat*, de ez mai napig is házi gyógyszertár és sohasem volt nyilvános jellegű.

Történeti sorrendben tehát legrégibb gyógyszertár a XV-ik században alapított és mai napig is létező „*Vörös*

rák“, azután az 1608-ban engedélyezett „*Fekete sas*“-ból lett „*Szent István*“, továbbá a mai napig is létező és 1694-ben felállított „*Szent Háromság*“ című, *az Irgalmasok gyógyszertára* mely nyilvánossági jelleggel 1689-ben lett felruházva, a „*Megváltó*“, Salvatorhoz címzett gyógyszertár pedig nem egyéb, mint az 1778-ban átalakult jezsuita gyógyszertár, amelybe beolvadt még a szintén XV-ik században alapított „*Griff madárról*“ címzett gyógyszertár is. Az 1727-ben a „*Fehér oroszlánhoz*“ címen alapított gyógyszertár a mai „*Szent Márton*“. A XIX-ik század elején (1802) létesült a várteleki, vagyis a mai „*Arany korona*“ gyógyszertár. 1863-ban keletkezett az „*Angyalhoz*“ címzett és 1900-ban a *Szent lélekről* nevezett gyógyszertár, végül az 1906-ban engedélyezett „*Mária oltalma*“ című gyógyszertár. A pozsonyi gyógyszertárak címei és tulajdonosai mai nap a következők: „*Salvator*“ gyógyszertár Dómtér, tulajdonosa Özv. dr. Adler Rezsőné, „*Vörös rák*“ Mihálykapú, tulajdonosa Bokor Dezső, „*Szent Háromság*“ Lőrinckapú, tulajdonosa Hegedűs József, „*Szent István*“ Vásártér, tulajdonosa Heim Vendel, *Irgalmasok gyógyszertára* a „*Gránát almához*“ Vásártér, „*Szent Lélek*“ gyógyszertár Ország-út, tulajdonosa Madarász Imre, „*Angyal*“ gyógyszertár Buzatér, tulajdonosa Mayer József, „*Mária oltalma*“ című gyógyszertár Stefánia-út, tulajdonosa Merényi Ödön, „*Arany korona*“ gyógyszertár Frigyes Főherceg-út, tulajdonosa Polgár Gyula, „*Szent Márton*“ gyógyszertár Ventur-utca, tulajdonosa dr. Sóltz Aladár.

A gyógyszertárak felállításának időbeli sorrendje és azok jelenlegi tulajdonosai.

Hogy mi a feladata a gyógyszerészeknek és hogy ezek mi módon viselkedjenek az orvosokkal szemben, mindezekről *dr. Vámossy István* említett munkájában igen sok érdekes és tanulságos dolog olvasható, amelyeknek megszív-

Gyógyszerészek magaviselete.

lelése és követése véleményem szerint mai nap is igen tanácsos volna a gyógyszerészeknek.

A gyógyszertárak fölösleges szaporítása nem célszerü.

E sorok irója, mint azt már nyilvánosan többször tárgyalta, egyáltalában *nem barátja a gyógyszertárak fölösleges szaporitásának*, mert ez a gyógyszerészek tisztességes megélhetését nagyon megnehezíti, sőt problematikussá teheti, amikor azután a gyógyszerész kénytelen megélhetéseért meg nem engedett eszközökhöz, mint *hamisan földicsért értéktelen kuruzsló szerek elárusításához fordulni, vagy az általa feltalált (?) csodaszereket forgalomba hozni*, ami nemcsak hogy *tönkre teszi a gyógyszerésztestület erkölcsi tekintélyét és értékét, nemcsak sulyosan árthat az orvosoknak is, hanem végeredményében legnagyobb ártalmára van magának a gyógyszerfogyasztó közönségnek, melylyel szemben többé nem nyujthat a gyógyszerész erkölcsi garanciát.* De

A gyógyszerészet szabad iparrá tevése veszedelmes.

még kevésbbé lehet barátja annak, hogy a gyógyszerészet *szabad iparrá tétessék;* mert ebben az esetben a közönség egyenesen ki lenne szolgáltatva az élelmes hamisitóknak s talán még nagyobb visszaesés állana be, mint a középkori állapot volt, amikor mindenféle undok bájitalokkal és csodaszerekkel üzérkedtek, persze akkor még nem is okleveles gyógyszerészek. *A közegészség érdekéken a legerősebben kell tiltakozni minden olyan tendencia ellen, amely a gyógyitásnak oly életbevágó segédágát mint a gyógyszerészet, a szabad üzérkedés árjába sodorná, s az eddig nagy küzdelemmel és áldozattal jobb útra vitt közegészségügyet, az egész nép rettenetes kárára teljesen megzilálná.* Ez rombolás lenne, de nem liberális haladás, mert éppen a legszebb liberális elvet, az egész nép jó egészségéről való gondoskodást és megvédésének lehetőségét tenné tönkre. A gyógyszertárak engedélyezésénél tehát igen is szigorú mérlegeléssel kell eljárni *s egyetlen számbavehető oknak van csak*

jogosultsága: a közszükségletnek. Ahol ez nem kívánja, sőt ellene szól, *ott magánérdek kielégítéséből új gyógyszertár engedélyezése bűn a közegészség ellen.*

A pozsonyi orvos-természettudományi társulat alapítása.

Pozsonyban az orvosok kezdeményezésére az 1856-ik évben alakult meg *az orvos-természettudományi társulat*, amely alkalmat ad Pozsonyban az orvosi elméleti és gyakorlati ismeretek haladásának, nemkülönben az egészségügyi kérdéseknek megvítatására s az orvosok irodalmi működésének serkentésére. Ez a társulat *egyike hazánkban az első* ilynemű társulatoknak, 1856-ban alakult kb. 250 taggal s így már 1906-ban ünnepelte volna meg fennállásának 50 éves jubileumát, azonban ennek hivatalos megünneplését a társulat, az 1907-ik évben augusztus 25—29-ig Pozsonyban tartandó „*Magyar orvosok és természetvizsgálok XXXIV-ik vándorgyülésével*“ *egyidejüleg tartja meg.*

Az alapítók között több jeles és kiváló szakférfiakat találunk így *Bolla János* reáliskolai igazgatót, *Fuchs Albert* ev. lyceumi tanárt, *dr. Kornhuber András* nagynevű természettudóst, *Obermüller János* mathematikust, *dr. Pavlovszky Sándort*, *báró Mednyánszky Dénest*, *Walterskirchen bárót*, *Plener Ignác* udvari tanácsos későbbi minisztert, *dr. Schmidt Antal* tanárt stb. stb. Az egyesület évkönyveiben számos jeles és alapos tudományos értekezés jelent meg, **magyar, német** és **latin** *nyelven* s a társulat évkönyvei révén **csereviszonyban áll Európa minden hasoncélú intézetével.** A társulatnak igen értékes szakkönyvtára is van. A társulat helyiségei *gróf Pálffy János* v. b. t. tanácsos palotájában vannak, a Kossuth Lajos-téren. E helyiségeket a gróf nagylelkűen minden díjj nélkül engedte át az egyesületnek. Az egyesület *orvosi szakosztályának* elnökei voltak: *dr. Heim Károly* 1860-ig, *dr. Mayr Gottfried*

A társulat helyisége, könyvtára és az orvosi szakosztály elnökei.

1867-ig, *dr. Kanka Károly* 1891-ig, *dr. Tauscher Béla* 1897-ig, *dr. Schmid Hugó* és *dr. Velits Dezső* 1903-ig, azóta pedig *dr. Velits Dezső* és *dr. Pávai Vajna Gábor* máig. Az orvos-természettudományi egyesületnek jelenlegi elnöke az érdemekben megőszült *dr. Kanka Károly* kir. tanácsos s a vaskorona-rend lovagja, ny. államkórházi igazgató-főorvos stb.

Az országos orvosi szövetség pozsonyi fiókja.

Megemlíthetjük még, hogy *az országos orvosi szövetségnek* Pozsonyban is van *fiókja 56 taggal*, ennek elnöke *dr. Tauscher Béla* kir. tanácsos, ny. városi tiszti főorvos. **Az országos orvosi szövetségnek legnagyobb hibája, hogy úgymondjam Achilles sarka, hogy az összes orvosokra nézve a belépés nem kötelező, minek az együttes sikeres működésre igen sokszor nagy hátránya van, mert az a néhány száz be nem lépő orvos, sokszor kerékkötője lehet a szövetség legnemesebb céljainak, Sapienti sat. Nézetem szerint előbb vagy utóbb, de minden-esetre mégis csak a kamarai-rendszernek lesz jövője.**

* * *

A pozsonyi orvosok irodalmi működése.

A pozsonyi orvosok közt mindig szép számmal voltak olyanok, a kik nem elégedtek meg tudásuk gyakorlati alkalmazásával, hanem tapasztalataikat, megfigyeléseiket, eszméiket az általános egészségügy és a tudomány javára irodalmilag is értékesíteni igyekeztek. Az irodalmi téren való működés volt egyik célja, a már említett orvos-természettudományi társulat alapításának is.

Kórházi és orvosi szemle.

Fájdalommal párosult örömmel látjuk azt is, hogy a lefolyt félszázadban Pozsonyban *külön magyar orvosi szakfolyóirat* is indúlt meg éppen abban az időben, a mikor Pozsony még majdnem tökéletes német város volt. — 1865-ben indúlt meg *dr. Zlamál* Vilmos kórházi főorvos szerkesztésében a *Kórházi Szemle*, melynek folytatása lett 1866-ban az *Orvosi Szemle*, a

gyógygyakorlat, orvosi irodalom és hazai kórházak közlönye. Főmunkatársai voltak *Gotthardt, Kanka, Koller, Korányi, Láng* és *idősb Zlamál* doktorok. Több alapvető értekezést és számos gyakorlati megfigyelést juttatott ez a közlöny a hazai orvosok tudomására; de sajnos, főképen munkatársak hiányában, másfél év múlva meg kellett szünnie.

A pozsonyi m. kir. bábaképezde irodalmi működése.

Az állami kórház orvosai szakfolyóiratokban és önállóan megjelent művekben dicséretreméltó irodalmi munkásságot fejtettek ki. E munkásságról az egyes orvos-irók életrajzánál számolunk be. Az állami bábaképző-intézet az állami kórházból sarjadzván ki, annál a fontosságnál fogva is, a melyet egy ilyen intézet a gynaekologia terén való üdvös működésével megérdemel, a kebeléből kiindúlt irodalmi munkásság termékeit *lászlófalvi dr. Velits* Dezső pontos adatai alapján a következőkben foglaljuk össze:

A pozsonyi m. kir. bábaképezdéből származott tudományos dolgozatok.

Dr. Ambro irodalmi művei.

Ambro János: *Szülészeti tankönyv szülésznők számára.* Pozsony 1874. — Szülés alatt tágult osteomalacicus medence. Orv. Htlp. 1878. 264—300. — A gyermekágyi láz. Orv. Htlp. 1878. 658. — Ferdén szűk medence, műleges koraszülés. Orv. Htlp. 1878. 1006. — *A pozsonyi közkórház és a bábaképezde hiányai.* Pozsony. 1880. — Emlékirat a hazai bábászati ügy érdekében. Orv. Htlp. 1885. 1205. — *Emlékirat a gyámoltalan gyermekek és anyák érdekében.* 2. kiadás. Pozsony. 1886.

Dr. Velits irodalmi művei.

Velits Dezső: A csontlágyulás (osteomalacia) gyógyításáról. Orv. Htlp. 1891. — A Sänger-féle császármetszés jelen állásáról. Orv. Htlp. 1891. — Kraniotomia-e vagy császármetszés? Orv. Htlp. 1892. — Viszonválasz Bársony J. dr. „válasz“-ára. Orv. Htlp. 1892. — Anyára, magzatra

kedvező kimenetelű symphyseotomia esete. Orv. Htlp. 1892. — További adatok a csontlágyulás (osteomalacia) sebészi gyógykezeléséhez. Magy. Orv. Archivum. 1893. — *A pozsonyi m. kir. bábaképezde.* 1873—1894/5. Pozsony. 1896. Wigand F. könyvnyomda. — *A pozsonyi m. kir. bábaképezdével kapcsolatos „szülészeti poliklinikum“* első hat és fél évi működése. A Pozsonyi orvosi természettudományi-egyesület közlm. Ujfolyam. X. k. 1899. — A symphyseotomiáról. Orv. Htlp. 1904. — Ueber histologische Indicien des Chorioepithelioma „benignum“. Zeitschrift. f. Gebh. u. Gynäk. 1904. 52. k. — Weitere Studien über die Spontanheilung des Chorionepithelioms. Zeitschrift f. Gbh. u. Gynäk. 1905. 56. k. A máj- és veseechinococcus a nőgyógyászat körében. Orv. Htlp. 1906. — Az ovariotomia eredményeiről. Gynaekologia. 1906. I. évf. — A méhrák elleni védekezés eredménytelenségéről Pozsonyban. Gynaekologia. 1906. Jubiláris szám.

Pápai Hugó. A pozsonyi m. kir. bábaképezdével kapcsolatos szülészeti poliklinikum. Gyógyászat. 1896.

Limbacher Rezső. Lászlófalvi dr. Velits Dezső. Magyar bába-kalendárium. 1905.

Pozsonyi orvos-irók 1856–1906-ig.

Azok az orvosok, a kik Pozsonyban a legutóbb lefolyt 50 év alatt a szakirodalom terén működtek, a következők:

Dr. Ambro.

Ambro János. Szül. 1827. március 27-én Beckón, Trencsénvármegyében. Bécsben kapott 1852-ben doktori oklevelet. Megtelepedvén Pozsonyban, itt 1875-ban az újonan megmegnyílt bábaképző-intézet igazgató tanárává nevezték ki. Mielőtt tanári tevékenységét megkezdte volna, már is szorgalmas irodalmi működést fejtett ki. Ez időből erednek a következő cikkei: A szülházak és Semmelweis tanár tana.

Orv. Htlap. 1870. — Gyermekágyi búsongás (melancholia puerperalis), búskomor jellegű értelmi zavar szoptatós nőnél. Gyógyászat. 1870. — A köldökzsinór előesése. Orv. Htlp. 1870. — A női medencebeli tályogokról. Gyógyászat. 1870. — A haematocele periuterina tünetei. Orv. Htlp. 1871. — Az országosan felállítandó szülházak berendezéséről. Orv. Htlp. 1871. — A méhkörüli vérdag. Gyógyászat. 1871. — A női ivarszervekkel összefüggésben álló medencebeli tályogokról. Orv. Htlp. 1871. — A szülházakról. Gyógyászat. 1871. — Terv a bábaintézetek szervezése tárgyában. Gyógyászat. 1871. — Irányeszmék a magyar állam területén felállítandó bábaintézetek szervezésénél. Pest, 1871. — Észrevételek a békésmegyei orvos-egylet véleményére. Irányeszmék stb. cimű füzetre. Orv. Htlp. 1871. Többi irodalmi munkáit felsoroltuk a bábaképző-intézet irodalmi műveinél. Meghalt 1890 május havában. *Dr. Ambro* szakmájának mindig lelkiismeretes művelője volt s a hazai bábaügy fejlesztésén eredményesen működött.

Dr. Barts József.

Dr. Barts József szül. 1844. febr. 18-án Bártfán, 1870-ben nyert doktori oklevelet Budapesten. Előbb Bébán, Torontál vármegyében, volt gyakorló orvos, majd Pozsonyba költözött. Az állami kórháznak 1892-ben lett igazgatója. Meghalt Pozsonyban 1896-ban. Irodalmilag már 1866-ban működött; különféle tárcacikkeket és birálatokat irt. Szakcikkei az Orvosi Hetilapban 1871—73, 1875, 1884 években, a Pester Med. Presse-ben 1872-ben jelentek meg. 1883-ban *dr. Vutkovich* Sándorral a „*Pozsonyvidéki Lapokat*“ alapította, a melynek huzamosabb ideig főmunkatársa is volt és sokat foglalkozott társadalmi kérdésekkel. Önálló nagy munkája: *az Orvos-gyógyszerészeti Műszótár*. Megjelent Budapesten.

1875-ben. Az orvosok és természetvizsgálók nagygyűlése, e valóban hézagpótló és úttörő művéért dr. Barts-ot, a *Batizfalvy-dijjal tüntette ki. Dr. Barts* József orvosi műszótára mind addig, míg dr. Balog Kálmán budapesti egyet. tanár hasonló tárgyú munkája meg nem jelent, egyedüli kézikönyv volt az orvosok kezén a magyar terminologiára nézve. *Dr. Barts* érdeme, a magyar orvosi műnyelv megteremtésében, illetőleg tovább fejlesztésében elvitázhatatlan.

Dr. Dobrovits Mátyás.

Dr. Dobrovits Mátyás kir. tanácsos, a m. kir. állami-kórház főorvosa, a pozsonyi evang. egyház-kerület elnöke, továbbá a városi egészségügyi bizottság és a torna-egyesület elnöke stb., Dobrovits Mihály pozsonyvárosi főbiró fia, született 1850-ben Pozsonyban. Doktori oklevelét 1875-ben Bécsben kapta. Külön szakmája a bőrbetegségek és bujakór. Első munkája 1886-ban jelent meg. A városi egészségügyi bizottság megbizásából *dr. Pávai Vajna* Gáborral együtt irták: *Hogyan kell dezinficiálni?* Megjelent németül is. 3 kiadást ért, az utólsó kiadás megjelent 1893-ban. További munkái: *Die Cholera.* Pozsony, 1892. — *A gyermekek kankójáról.* Gyógyászat. 1897. — *A lyssáról* U. o. 1898. — *Oroszországi utam.* Pozsony. 1897. *A himlőről és himlőojtásról.* Gyógyászat. 1896. — *Die blenorrhoea infantum.* Pozsony. 1897. — *A colica mucosa ismertetése.* Gyógyászat 1898. — A bacillusokról. Pozsony. 1899. — *Ulcera tuberculosa penis.* Gyógyászat 1899. — *Utazásom az északi sarkvidékre.* Pozsony 1901. — *A norvég partokon.* Pozsony 1902. — *Az északi foktól a Spitzbergák szigeteire.* Pozsony 1902. — *A wieni vörheny-serum.* Pozsony 1902. — *A fertőző betegségek.* Pozsony 1903. Legujabban a *pozsonyi lépfene esetekről.* Budapest 1907. Gyógyászat jul. 27. Ezeken kivül a közegészségügy köréből számos

aktuális cikkei jelentek meg a helybeli magyar és német lapokban, nemkülönben Pozsonyban, a különféle kultur egyesületekben, népszerű előadásokban terjesztette az orvos-természettudományi ismereteket.

Dr. Dobrovits-nak eltekintve egyháza és a szenvedő emberiség körül szerzett kiváló érdemeitől, különösen a testet edző kűlönféle játékok és sportok fejlesztésében, nemkülönben azok népszerűsítésében és meghonosításában vannak hervadhatatlan érdemei. A pozsonyi torna-egyesület ligeti csarnoka is nagy részben az ő alkotása.

Dr. Fischer Jakab.

Dr. Fischer Jakab, szül. 1861-ben Dunaföldváron. Orvosi tanulmányait Budapesten végezte. 1885-ben nyert orvosi oklevelevelet. 1891-től fogva a pozsonyi m. kir. állami kórház elmebeteg osztályának főorvosa. Irodalmi művei következők: *A hyoscin hatásáról.* Gyógyászat. 1888. — *Az antifebrin alkalmazása az elmegyógyászatban.* 1888. — *Reflexiók a beszámíthatóság kérdéséről.* Gyógyászat és Ügyvédek Lapja. 1889. — *Elmezavar fellépése a bűncselekvény elkövetése után.* Gyógyászat. — *Az elmebetegügy Magyarországon.* Közegészségügyi Szemle. 1890 és 1891. — *Elmebajok gyermekeknél.* Gyógyászat 1891. — *A neurasthenia.* Budapest 1892. — *Az elmegyöngeség törvényszéki orvosi szempontból.* — *Szellemi életünk határai.* A magyar orvosok és természettudósok brassói vándorgyűlésének évkönyve 1893. — *Legujabb statisztikai adatok Pozsony lakosságáról.* Pozsony 1894. — *Elmebajok gyermekeknél.* 1894. — *Elmebeteg, vagy épelméjű-e?* Gyógyászat 1895. — *Psychosisok szívbajoknál.* Gyógyászat 1897. Ugyanez németül Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie. Berlin. — *Testi megbetegedések elmebetegeknél.* Gyógyászat 1899. — Ugyanez a Psychiatrische Wochenschrift-ben németül. — *Az ujabb álomhozó szerekről.* Gyógyászat. — *Az in-*

dulatban elkövetett bűncselekvényekről. Gyógyászat 1900. — *Pozsony lakosságának legújabb statisztikai adatai.* A pozsonyi orvos-természettudományi egyesület kiadványa. — *A neurasthenia és a paralysis kezdeti szaka.* Gyógyászat 1905. — *A nemi perversitás a törvényszék előtt.* U. o. 1904. *Védekezés az alkoholizmus ellen.* A Good-Templar-rend kiadványa. Pozsony 1904. — *Az alkohol veszélyeiről.* U. o. 1905. Fordította Krafft-Ebing „*Psychopathia sexualis*“ művét (Singer és Wolffner kiadása Budapesten), s részben az ő szerkesztésében jelentek meg a pozsonyi Orvos-természettudományi egyesület XVII—XXVI. kötetei. Ezeken kívül az orvos-természettudományok köréből számos ismeretterjesztő cikkei jelentek meg a helybeli magyar és német lapokban. *Dr. Fischer* mint a „*Good Templars*“ elnöke, évek óta rendkivűl kitartással, következetesen küzd a folyton terjedő és nagy mértékben pusztító alkoholizmus ellen, a „*Nép otthon*“ megteremtésében is eredményesen működik s mint a pozsonyi orvos-természettudományi társulat titkára pedig 15 év óta, valóban a legteljesebb elismerésre méltó működést fejt ki, a társulat szellemi színvonalának emelésében. Dr. Fischer mint szakember valóban kiváló.

Dr. Gotthardt Károly.

Dr. Gotthardt Károly az állami kórház sebészeti osztályának volt főorvosa, meghalt 1883-ban. Irodalmi művei a *kórházi szemlében* jelentek meg.

Dr. Kanka Károly.

Dr. Kanka Károly, jubiláris orvos, kir. tanácsos, a vaskoronarend lovagja, volt országos szemész, nyugalmazott államkórházi igazgató-főorvos stb. a pozsonyi orvos-természettudományi társulat elnöke, 1817. október 27-én született Modorban, orvosi tanulmányait Bécsben végezte s orvosi oklevelét is ott nyerte 1842-ben. 1842-től

1848-ig a híres bécsi szemésznek, *Rózás Antal egyetemi tanárnak volt tanszéki segédje* és a Medicinische Jahrbücher szerkesztésében is segédkezett. 1848—49-ben a magyar honvédségben főorvos, majd törzsorvos lett; előbb *Görgey* hadtestében, majd a *szegedi és aradi kórházakban* teljesítette orvosi kötelességét, 1864-ben a pozsonyi országos kórház szemészeti osztályának főorvosává nevezték ki, 1882-ben pedig a kórház igazgatója lett. Majd 1888-ban a közegészségügy terén kifejtett érdemei elismeréseül kir. tanácsosi cimmel lett kitüntetve. 1892-ben saját kérelmére fölmentették az igazgatóságtól s ekkor kapta a harmadosztályú vaskorona rendet is, de egy ideig t. i. 1898-ig még megtartotta osztályának vezetését.

Első irodalmi munkája a *Zeitschrift für Natur- und Heilkunde*-ban jelent meg, ebben jelentéseket közöl a Csongrádvármegyében, Szegeden, Munkács, Abauj-Torna, Gömör, Máramaros, Bereg, Ugocsa, Zemplén, Nógrád, Nyitra, Hont és Bars vármegyékben kezelt szembetegekről. Cikkei jelentek meg továbbá az *Orvosi hetilapban*, a *Verhandlungen für Naturkunde folyóiratban*, a *Magyar orvosok és természetvizsgálók munkálataiban*, a *Kórházi Szemlében*, *Orvosi Szemlében*. Önállóan megjelent művei: *Beschreibung der für sämmtliche Augenoperationen nothwendigen Instrumente* mit besonderer Rücksicht auf die an der Wiener Augenklinik gebräuchlichen. Wien, 1842, továbbá *közlemény az iridodesisről, A szem félszegalakúlásáról. A pozsonyi országos kórház leirása. Adatok Pozsony városának orvosi helyrajzához* stb. Szerkesztette Pozsonyban a Kórházi Szemlét 1865-ben, 12. havi füzetben, s az Orvosi Szemlét 1866-ban, továbbá *Römer Flórissal együtt, a magyar orvosok és természetvizsgálók XI-ik vándor-*

gyűlésének munkálatait. Dr. *Kanka* jelenleg 90 éves és még mindig friss egészségnek örvendve, szolgálja a szenvedő emberiség szent ügyét. *Dr. Kanka* a nagyhirű szemész főorvos, teljes életében az orvosi rendnek mindig dísze és mintaképe volt.

Dr. Lendvay Benö.

Dr. Lendvay Benő, Pozsonyvármegye főorvosa, szül. 1830 április 9-ikén Komáromban. Először jogot tanult Győrött. 1848-ban honvédnek állott és végig harczolta a szabadságharcot. A szabadságharc elnyomása után az orvosi tanulmányokba fogott; négy évig Pesten, egy évig Bécsben tanult. A doktori oklevelet 1855-ben Pesten szerezte meg. Előbb Kis-Zomborban volt uradalmi orvos, majd 1866-ban Pozsonyba telepedett le mint magánorvos. A magyar orvosi könyvkiadó-társulat részére több nagyobb orvosi művet fordított. 1870-ben a magyar honvédséghez *törzsorvosnak* nevezték ki. 1872-ben megválasztották Pozsonyvármegye tiszti főorvosává. 1874-től fogva az egészségtan magántanára lett a pozsonyi kir. jogakadémián. Meghalt 1900. jul. 29. Cikkeket írt 1861-től fogva a Gyógyászatba, az Orvosi Hetilapba és a Természettudományi Közlönybe.

Munkái: *A részletes kór és gyógytudomány tankönyve. Niemayer* hires műve után fordítva. Buda, 1865. — *A gyógyszerek bőr alá fecskendezése* Erlenmeyer Albrecht után. Ugyanott 1867. — *A kórbonctan tankönyve.* Förster Ágoston után. Pest, 1863. — *A villamosság alkalmazása az orvosi gyakorlatban.* Meyer Mór munkája 3-ik kiadásának fordítása, Pest 1870. — *A gyógytudomány rendszeres tankönyve.* (Braun Julius művének átdolgozott és bövített kiadása.) Pest, 1871. — *A hallgatódzás és kopogtatás tankönyve.* (Gerhardt Károly művének 2-ik kiadása után.) Budapest, 1873. — *A női ivarszervek betegségé-*

nek kézikönyve. (Schröder Károly 2-ik kiadása után.) Budapest, 1876.

Dr. Lendvay fordításai jók, *ő a magyar orvosi műnyelv megalkotásának egyik kiváló úttörője volt.* Önálló nagyobb értekezései: *A hülyeség* (cretinismus) a Csallóközben. Budapest, 1887. Németül is megjelent, *kiváló, adatokban gazdag, magvas szakmunka.* — *Huszonöt év Márkusfalva életéből.* Elbeszélés a magyar nép számára. Kiadja az Orsz. Közegészségügyi Egyesület. Budapest, 1889. — *Az ember*, vagy milyen testünk belseje és hogy működnek szerveink. Ebenhoech után. Budapest—Pozsony, 1892. — *Pozsonyvármegye gyermekegészségügyi viszonyai.* Az Országos Közegészségi Egyesület által jutalmazott pályamű. Budapest 1899. *Dr. Lendvay* mint orvos és ember, egyaránt a legnagyobb tiszteletet és elismerést vivta ki magának mindenütt.

Dr. Lippay Sándor.

Dr. Lippay Sándor, szül. 1865-ben Miskolcon. A főgimnáziumot Iglón és Eperjesen végezte. Orvosdoktori oklevelét a budapesi egyetemen nyerte 1889-ben. Azonnal a szemészetet választotta szakmájául; *Schulek* egyetemi tanár klinikáján előbb mint gyakornok, majd mint privát asszisztens nyert alkalmazást, *utóbb klinikai asszisztens lett.* 1894 szeptember 1-én Miskolcon vált tiszti orvosi állást és ugyanekkor ott magán szemkórházat is nyitott. Ilyen minőségben 1898 juliusig működött Miskolcon, amikor a pozsonyi állami kórház szemész főorvosává nevezte ki a m. kir. belügyminiszter. Irodalmi művei következők: *A szemsérülésnek egy érdekes esete.* 1891. — *Gyógyult ulcus rodens.* 1892. — *Symblepharon partialé*-nak egy különös esete. 1892. — *Heges cornea befestése új módon.* 1893. — *Klinikai közlések.* 1893. — *Az orbita lágy részeinek sérüléseiről.* 1903. — *Dr. Lippay* hazánk

egyik legkiválóbb és méltán a legjobb hirnek örvendő szemorvosa.

Dr. Mergl Ödön.

Dr. Mergl Ödön szül. Pozsonyban 1861 július 12-én, orvos-doktori oklevelét Bécsben kapta 1883-ban. 1886-tól 1888-ig a pozsonyi állami kórházban másodorvos volt; 1888-tól 1906-ig városi kerületi orvos, 1894 novembertől fogva a *Ferenc József gyermekkórház* főorvosa, *1906 aug. óta pedig Pozsony sz. kir. város tiszti főorvosa.* Irodalmi működése: A *creolin, jodoform* és *antipyrin* a szemészetben. Orvosi Hetiszemle 1888. — Ugyanez németül a Centrallblatt für Augenheilkundében. — *Táblázatos leirása az emberi testnek.* Pozsony, 1889. — *Szemészeti műtétek.* Orv. Hetiszemle, 1888. — *Adatok a trachoma kérdéséhez. I.* Szemészet, 1890. — *Adatok a trachoma kérdéséhez. II.* Orvosi Hetilap, 1894. — *Beiträge zur Mikrophotographie.* Internationale medicinisch photographische Monatschrift, 1895. — *Stereoskopische Versuche.* U. o. 1896. — *A diphteriáról.* A pozsonyi orvos-természettudományi egyesület közleményei, 1897. — *Az Itrol alkalmazása szembetegeknél.* Orvosi Hetilap, 1897. — *Bakteriologiai és szemészeti mikrophotographiák.* Pozsony, 1897. — Az 1898-ban *Madridban* tartott nemzetközi közegészségügyi és demografiai kongresszussal egybekötött kiállításon, e műve első osztályú *diszoklevelet* nyert; az 1896-ik évi magyar orsz. kiállítás mikrofotografiai készülékét és bakteriologiai fényképeit *kiállítási éremmel tüntette ki.* Ezeken kivül több egészségügyi cikket írt a pozsonyi magyar és német lapokba. *Dr. Mergl* mint városi tiszti főorvos valóban helyén van és mindenütt megteszi kötelességét. Fényesen bebizonyította ezt, az 1907-ik évi július havában fellépett lépfene-járvány alkalmával. *Dr. Mergl* ezek mellett, még kiváló bakterológus is.

00067319

Dr. Munker Henrik.

Dr. Munker Henrik, a pozsonyi állami kórház kórboncolója, 1869 május 23-án született Pozsonyban. Orvosi tanulmányait Bécsben végezte, ugyanott kapott doktori oklevelet is 1894-ben. Ezután 1896-ig *Neusser* klinikáján volt gyakornok, majd *Weichselbaum* tanár vezetése alatt a bécsi Allgemeinen Krankenhaus kórbonctani intézetében, azután 1898 januártól 1899 áprilisig a bécsi *Erzsébet-kórház prosecturájában* mint adjunktus működött, míg 1899 május havában a pozsonyi állami kórház kórboncolójává — Prosector — nevezték ki. Irodalmi műve: *Teratoma colli ritkább esete.* Gyógyászat, 1899. *Dr. Munker* alapos és szélestudásu, kiváló szakember.

Dr. Pantocsek József.

Dr. Pantocsek József szül. 1846. okt. 15-én Nagyszombatban. Orvosdoktori oklevelét 1876-ban Bécsben nyerte. Ezután körorvos, majd járásorvos lett Nyitravármegye nagytapolcsányi járásában. Az 1894-ik évben a járásban föllépett cholera asiatica ellen sikerrel küzdött, terjedését meggátolta és 8 esetre leszoritotta, a melyek halállal végződtek. Igen jól bevált intézkedéseiből a hermetikus elszigetelés, a tisztaság szigoru alkalmazása. Ő volt az első hazánkban, a ki mikrofotografiák készitésével foglalkozott; mikrofotografiát be is mutatta az 1885-ik évi budapesti országos kiállitáson, valamint 1890-ben az első magyar amateur-kiállitáson. Mikroskopiumi diatomea-fölvételeit ekkor arany éremmel tüntették ki. 1896. júl. 30-ika óta a pozsonyi állami kórház igazgatója. Az országos közegészségügyi tanács, továbbá számos bel- és külföldi tudományos társulat s nemkülönben a városi egészségügyi bizottság tagja stb.

A kórház az ő kitünő és erélyes igazgatósága alatt, nagy arányú fejlődésével és berendezésének folytonos tökéletesitésével, valóban az ország legelső vidéki kórházává

emelkedett. Benne minden haladás és célszerű ujjítás kész támogatóra talál, aki addig sürget, míg a kórház érdekében szükséges anyagi eszközöket elő nem teremti. Ez a nagy arányú fejlődés a vidéki betegek idetódulásában és a betegek létszámának évről-évre való folytonos emelkedésében fejeződik ki legszembeötlőbben. Dr. *Pantocsek* irodalmi munkásságát a természettudományi téren, nevezetesen a botánikában fejtette ki. Művei magyar, német és latin nyelven jelentek meg. A növényország élete már kora ifjuságától fogva fölkeltette tudományos érdeklődését, 1866-tól fogva szünidejét a Tátra növényvilága között töltötte, 1872-ben fél évig *Dalmáciát*, *Montenegrót* és *Hercegovinát* járta be és gyüjtötte ez országok floráját, de botanizált egész *Felső-Magyarországban*, a *Jurahegységben*, a *Montblancon*, *Páris környékén*, a *Harzban*, *Alsó-Ausztriában*, *Csehországban*, *Isztriában* és a *Rivierán*, a hol egyszersmind a tengerfenéki górcsövi flórát is kutatta; legutóbb pedig a *Balaton Bacillária*it. Mikrologiai kutatásai egyébként kiterjednek az egész világ *Bacillaria-közeteire*.

Kiváló becsű górcsővi preperátumainak gyűjteménye, különösen *„Typenplatten“* nevű készítménye, az egyes magyar bacillaria-kőzetekről. Első dolgozata 1867-ben jelent meg *„Ausflug in das Facskoer, oder Naklate Gebirge“* cimen, az Oesterr. Botanische Zeitschrift-ben, ugyanott 1890-ben: *Aus der Tátra. — Plantae novae*, quas aestate 1872 per Hercegovinam et Montenegro collegit et descripsit. 1873. Pozsonyi Orvos-természettudományi egyesület évkönyve. — *Phytographische Mittheilungen*. 1874. *Scleranthus arten*. U. a. év *Adnotationes ad floram et faunam Hercegovinae, Conagorae et Dalmatiae*. U. a. év *Trifolium Haynaldia-*

num. Magyar Növénytani Lapok. 1878. — *Plantarum novarum Bosniacarum* et nonnularum aliarum descriptiones. Magyar Növénytani Lapok. 1889. — *Notulae praeviae de novis Hungariae plantis.* Magyar növénytani lapok 1882. — *A bacilláriák,* vagyis kovamoszatok, mint közetalkotók és korszakmeghatározók. A magyar orvosok és természet vizsgálók vándorgyűlésének évkönyvében 1893. Kolozsvár. — U. a. németül 1894-ben: Verhandlungen deutscher Ärzte und Naturforscher. *Az állítólagos meteorpapiros.* 1896. *A hegyeket alkotó láthatatlan mikroskopiai lényekről.* A pozsonyi orvos-természettudományi társulat évkönyve. Pozsony 1897. — *Adatok Nyitramegye moszatvirányához.* 1899. — *A Balaton kovamoszatai vagy Bacillária i.* 17 tábla. 1901. A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei cimű nagy műben. Ugyanez németül is. — *Adatok Pozsony város és vidéke moszatviranyához.* — *A szliácsi finom andesittufa Bacillária i,* 1905. *Uj Bacillária k leirása.* 1904. A pozs. orv. természettudományi társulat évkönyvében. Önállóan megjelent: *Beiträge zur Kenntniss der Fossilen Bacillarien Ungarns* 3 kötet 102 tábla, Nagytapolcsány 1885—1892. Ugyane munka *második kiadása Berlinben* 1903-ban. Ezeken kivel: a nyitrai orvos-természettudományi egyesület évkönyveiben: *A nagyitókról. A porhullásról.* A Zeitschr. für wiss. Mikroskopik-ban: *Ueber Indicatoren;* továbbá *Uhlmann Bot. Zentralblatt-jában számos referatum. Dr. Pantocsek* mintaszerű tudós, alapos kutató s a legszebb jellemjegyekkel biró ember és orvos s egyuttal valóban humánus férfiú.

Dr. Pávai Vajna Gábor.

Dr. Pávai Vajna Gábor, kir. tanácsos, az állami kórház *belgyógyászati osztályának* főorvosa, a budapesti kir. orvos-egyesület levelező, az orsz. közegészségi tanács rendkivűli tagja, a

a helybeli kir. jogakadémián a közigazgatási közegészségtan előadója, az állami női tanitóképzőben és az áll. felső leányiskolában az egészségtan tanára, a városi egészségügyi bizottság tagja stb., szül. 1850 febr. 18-án Debrecenben. 1869-ben az orvosi tanulmányokra Budapestre ment. Mint egyetemi hallgató kétszer nyert pályadíjat a kórbonctanból és a megfelelő vizsgálatok letétele után megkapta a 300 frtos állami öszdöndíjat is négy évre. Orvos-sebészi és szülészeti oklevelét 1876-ban nyerte Budapesten. Tanulmányai befejeztével a *Korányi Frigyes egyetemi tanár vezetése alatt álló belgyógyászati klinikán mint első ösztöndijas gyakornok működött, 1879-ben pedig ugyanezen klinika első tanársegédévé lett kinevezve.* E minőségben működött egész 1882-ik év május haváig, a mikor a pozsonyi állami kórház belgyógyászati osztályának főorvossává neveztetett ki.

Mielőtt ez állását elfoglalta, hosszabb tanulmányutat tett Német-, Francia- és Olaszországban. Később is gyakran tett tanulmányutat *Párisban, Londonban.* Részvett *dr. Dobrovits* főorvossal együtt, a *moszkvai* XII-ik nemzetközi orvosi kongresszuson is 1897-ben. *Pozsonyban 1890-ben idősb dr. Vutkovich* Sándorral egyetemben nagy áldozatokkal alapította a *Nyugatmagyarországi Hiradót,* a Felvidék egyetlen politikai magyar napilapját. A Toldy-körnek több mint egy évtized óta alelnöke. Számos orvosi és társadalmi cikke jelent meg az Orvosi Hetilapban, Pester med. chirurg. Presse és a Wiener Med. Presse-ben, továbbá a *Centralblatt für Therapie-ban, Pozsonyvidéki Lapokban, Nyugatmagyarországi Hiradóban,* a *Pressburger Zeitung-ban* és a *Westungarischer Grenzbote-ban.* A tüdővészről, nemkülönben a *diphteriáról* és a *Behring*-féle vérsavó gyógyító módról szóló tanulmánya, a pozsonyi

00067319

orvos-természettudományi társulat évkönyvében is megjelent. Az Orvosi Archivumnak is munkatársa. Önállóan megjelelent művei következők:

A kresotinsavas natrium-ról. Megjelent magyarul az Orvosi Hetilapban, németül a Budapester medicinische Wochenschriftben 1880.

A tüdővészről és a Koch-féle bacillus tuberculósisról. 2 kiadást ért, megjelent magyarul és németül a pozsonyi orvos-természettudományi társulat 1884-ik évkönyvében.

Pozsony és a 3-ik egyetem. Röpirat *Tréfort* vallás- és közoktatásügyi ministernek ajánlva. 1884.

Az Antipyrin. Megjelent a Közegészségi Kalauzban 1885. 24. és 1886-ik évi 1. 2. számaiban.

Das Antipyrin. Wiener medicinische Wochenschrift 1885. 18. 19. 20-ik számaiban. A *párisi La France medical* számaiban is 1885.

A Thallinról és a lázas betegek gyógykezelési módjairól. 1885. Az Orvosi Hetilap 6 egymásután következő számában.

Über Thallin-Tetrahydroparachinanisol als neuestes antipyretisches Mittel. Wiener medicinische Wochenschrift 1885. 46. 47. 48. 49. számaiban.

A kutya kérdésről. Röpirat 1886.

Über die Hundfrage. Röpirat 1886.

Hol állitsuk fel a 3-ik egyetemet 1887. Röpirat, A kultuszministeri tárca költség vetésének tárgyalása alkalmával az orsz. képviselőknek ajánlva.

Wo sollen wir die dritte Universität errichten? Röpirat 1887. Ez válasz volt Billroth „Aphorismen zum Lehren und Lernen der medicinischen Wissenschaften“ c. röpiratára.

Az Antifebrinről. Az Orvosi hetilapban 1887. nagyobb tanulmány, mely megjelent a pozsonyi orvos természettudományi társulat 1887-iki évkönyvében is.

Über Acetanilid. Megjelent a Centralblatt für Therapie Wien 1887-ik évfolyamában.

A kolera és Pozsony sz. kir. város közegészségi visszonyai. 1884. magyarul és németül nagyobb tanulmány, tekintettel az akkori kolera járványra.

A Bergon-féle szénsav gáz befecskendezések értékéről tüdővészes betegeknél. Orvosi hetilap 1887.

Über den therapeutischen Werth der Bergeonischen Kohlensäure. — Gasinjection. Centralblatt für Therapie in Wien 1887.

Hogyan kell desinficiálni? Nagyobb külön füzet magyarul és németül, mely 1893-ig 3 kiadást ért. Pozsony sz. kir. város egészségügyi bizottságának megbizásából irták: Magyarul *dr. Pávai,* németül *dr. Dobrovits.*

Az állati delejességről. Nagyobb tanulmány külön füzet 1888 magyarul.

Az orvosi kamarák érdekében. Gyógyászat 1888. és Pozsonymegyei Közlöny 1888.

Az országos kórház elmebajosainak ügyéről. 1890. Pozsonymegyei Közlöny.

Az idegességről. Az eperjesi „*Széchényi kör*“ pályázatán 100 frankot nyert pályaműű 1891, megjelent a Nyugatmagyarországi Hiradóban és onnan sok más lap is átvette.

A halott égetésről orvosi szempontból. Megjelent a pozsonymegyei Közlönyben, A magyar Államban és sok vidéki lapban 1888.

A tüdővész gyógyitó módjának mai állásáról. Önálló nagyobb tanulmány Korányi Frigyes tanár 25 éves jubileumára irva 1891.

A tuberkulozis gyógyitásáról. Koch rendszere szerint, berlini tapasztalataim alapján 1891. Nyugatmagyarországi Hiradó és Közegészségügyi kalauz.

Über den heutigen Stand der Heilmethode der Lungensucht. Külön nagyobb füzet 1891.

A divatról orvosi tekintetben. Budapesti Hirlap tárcáiban 1891 és az állami felsőbb leányiskola 1891-ik év könyvében.

Védekezés a tüdővész ellen. Népszerű előadás tartva, a magyar orvosok és természetvizsgálok 1897-ben Trencsénben tartott vándorgyülésében. Külön lenyomat a XXIX-ik vándorgyülés munkálataiból.

Védekezés a tüdővész ellen. Nagyobb tanulmány, külön füzet, Perczel Dezső belügyministernek ajánlva. 1889.

A difteriáról és a Behring-féle vérsavó gyógyitómódjáról. A pozsonyi orvos természettudományi társulat tudományos estélyein tartva. 15 tárca cikkben a Nyugatmagyarországi Hiradóban és különlenyomatban is 1894.

Balaton füredről orvosi tekintetben. 4 tárca cikk a Nyugatmagyarországi Hiradóban 1894.

A pozsonyi szinügyi kérdésről. Nyugatmagyarországi Hiradóban 1901.

Abbáziai levelek. Nagyobb összehasonlító tanulmány. XIX. levélben, felolvasva a pozsonyi Toldykör irodalmi estélyein. Magyarul megjelent a Nyugatmagyarországi Hiradóban, németül pedig a Westungarische Grenzboteban 1902, de külön füzetben is.

Észrevételek a számlás orvosok című cikkekre. Magyar orvosok lapja 1902. 32, 33. sz. Budapest.

Mi az oka annak, hogy hazai fürdőink nem boldogulnak? Magyar orvosok lapja 1902. 26. 27. 28. sz. Budapest.

Szellemi életünk hanyatlásának okai, különös tekintettel a pozsonyi viszonyokra. Nyugatmagyarországi Hiradóban 1902. 26. 28. 29. számaiban.

A magyar orvosi rend tönkretevése. Az országos orvosi szövetség lapjában 1900 és a Nyugatmagyarországi Hiradóban.

Dr. Vámossy István legujabb művéről. „Adatok a gyógyászat történetéhez Pozsonyban“ Kritikai tanulmány. A Nyugatmagyarországi Hiradóban. 1901.

Pozsony mégis csak Pozsony ellen. Különlenyomat a Nyugatmagyarországi Hiradó 1903-ik évfolyamából.

Állandó szájkosarat és mennél nagyobb adót a kutyákra. Közegészségügyi tanulmány. Különlenyomat a Nyugatmagyarországi Hiradó 1904-ik évi számából.

Pozsony vármegye és város egészségügye. Nagyobb tanulmány. Megjelent „Magyarország Vármegyéi és Városai“ című munkában 1903.

Az antialkolizmusról orvosi szempontból. Magyarul és németül megjelent a Nyugatmagyarországi Hiradóban és a Westungarische Grenzbote-ban 1905.

Orvosi megjegyzések a pozsonyi Tifusz esetekhez 1906. Külön füzet.

Önalló tapasztalatok a tüdővész legujabb gyógykezelési módjairól. Megjelent az Orvosi Hetilap jubiláris 1-ső számában 1906.

Védekezés a tüdővész ellen. Népszerű modorban. Az állami felsőbb leányiskola évkönyvében 1899.

A pozsonyi 3-ik egyetem orvosi fakultásának előnyei. Röpirat. Megjelent, *magyarul* a Nyugatmagyarországi Hiradó és *németül* a Pressburger Zeitung 1906-ik évfolyamában.

Meg kell még említeni, hogy *dr. Pávai* a helybeli magyar és német lapokban számtalan társadalmi és ismeretterjesztő aktuális cikket is írt. *Dr. Pávai* társadalmi tevé-

kenysége is említésre méltó, mert részint mint a pozsonyi *Toldy-kör* másod elnöke, részint pedig több mint 22 év óta választott törvényhatósági bizottsági tag, mindenütt a magyar nemzeti nyelv és irodalom, nemkülönben a magyar állam eszme megszilárdításán fáradozott, mint a városi egészségügyi bizottság tagja, Pozsony sz. kir. város egészségügyének fejlesztésében szintén mindig kivette a maga részét. *A város kulturális centrummá való fejlesztésének* ügyében, a 3-ik egyetem kérdésében 1884, 1887 és 1906-ban kiadott tartalmas és alapos tanulmányra valló röpirataival sikerült neki az ország és kormány figyelmét e fontos kérdésre irányítani, sőt az orvosi fakultásra vonatkozó legujabb röpirata egyenesen döntő hatású volt.

Dr. Pávai az orvos-természettudományok népszerűsítésében és elterjesztésében is elismerésre méltó működést fejtett ki, évenkint több nyilvános felolvasást és előadást tartva az orvos-természettudományok legujabb vivmányairól.

Dr. Schmid Hugó.

Dr. Schmid Hugó orvos, sebésztudor, szülészmester, *budapesti egyetemi magántanár*, a pozsonyi m. kir. állami kórház sebész főorvosa, született Gödöllőn 1852-ben. Orvosi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, ahol 1875. év január havában orvostudorrá, majd szülészmesterré, a következő évben pedig sebésztudorrá avattatott. 1875-ben a *Marcibányi-féle* ösztöndíjjal Bécsbe ment, hol a közkórházban az orvosi gyakorlat terén képezte magát. Onnan visszatérve 1875. év végén, a Rókus-kórháznak sebészi, majd szülészi osztályán gyakornoki minőségben működött; 1877-ben *segédorvos lett* ugyanezen kórház nőgyógyászati, később pedig *I-ső sebészeti osztályán*. A boszniai hadjárat után, *melyben mint főorvos vett részt*, ismét átvette tisztjét a sebészi osztályon. 1879-ben

alorvosnak, 1880 őszén pedig, mikor ezen osztály boldogult *Lumniczer Sándor* vezetése alatt II-ik egyetemi sebészklinikává alakíttatott át, első *tanársegédnek* neveztetett ki. 1884-ben még mint tanársegéd a budapesti kir. egyetemen a sebészi műtéttanból *magántanárrá* képesíttetett s mint ilyent, 1885 tavaszán a pozsonyi m. kir. állami kórház *sebészi osztályának főorvosává* nevezték ki, mely minőségben mai napig is működik.

Irodalmi dolgozatai: Jelentés *Lumniczer tanár osztályán „antiseptice kezelt nyilt csonttörésekről“*. Orvosi Hetilap, 1880. — *„Kettős részletes lábcsonkítások“*. U. o. — „Vezérfonal a sebészi műtétekhez“. Budapest, 1883*. — „A pozsonyi orsz. kórház sebészeti osztályának működése“. Pozsony, 1887. — „Ovarial-Cystennis, Ovariotomie, Heilung“. Centralbl. für Gynäc. 1887. — *„Sebészi műtéttan“*. Budapest, 1891. Ez a 800 oldalas nagy munka, *dr. Schmid* irodalmi működésének a koronája, mert ezzel ő magának a sebészeti irodalom terén, ércnél maradandóbb művet alkotott. — A „Magyar Sebésztársaság“-nak nagygyülésére: Referatum „a féregnyulványlobról“. 1907. *Dr. Schmid Hugó* az állami kórház sebészeti osztályának már 22 év óta főorvosa, s ő magának ez idő alatt nemcsak az irodalom, hanem a gyakorlat terén is kiváló helyet biztosított, mert ő jelenleg csakugyan *hazánk legkiválóbb szakférfiainak egyike*, a ki mindenütt a legnagyobb elismerést vivta ki, az általa ezer és ezer számra műtett és gyógyult betegek hálájával egyetemben.

Dr. Schlesinger Miksa.

Dr. Schlesinger Miksa az összes orvostudományok tudora, a pozsonyi vízgyógyintézet és szanatórium tulajdonosa,

* Ez a jeles munka, az *orvos szigorlók kezében sok ideig volt* az egyedüli, alapos és nagy tudással megirott segédkönyv.

szül. 1864-ben Sajó-Szt.-Miklóson, orvosi tanulmányait Bécsben végezte, orvosi oklevelét is ott nyerte 1892-ben. Még ez évben a vöslau-gainfarti vízgyógyintézetben nyert orvosi állást. Innen lett kinevezve 1895-ben a pozsonyi iparbank tulajdonát képező „*Pozsony fürdő és vízgyógyintézetben*“ igazgató orvossá. *Dr. Schlesinger* 6 évi működése után megvált az intézettől és 1901-ben nyitotta meg a pozsonyi hegységben, *a valóban szép fekvésű és mintaszerűen berendezett saját tulajdonát képező vízgyógyintézetet, amely minden tekintetben bátran kiállja a versenyt a hasoncélú külföldi vizgyógyintézetekkel.* Irodalmi művei következők: A mesterséges szénsavas fürdőkről 1895. — A paralysis cerebralis spastica congenita infantum gyakorlatokkal való kezeléséről. — Remissiók paralysis progressivánál. — Nehány adat az emlékezés physiológiájához. — Nagyobb önálló műve az 1899-ben megjelent „Die wirksamsten hydriatischen Proceduren, ihre Anwendung mit besonderer Berücksichtigung der hydriatischen Behandlung von Infektionskrankheiten“.

Dr. Schlemmer József.

Dr. Schlemmer József, egykor az állami kórház bőr- és bujakóros betegek osztályának főorvosa, meghalt 1884-ben. Kiváló nagyműveltségű orvos volt, ki a kórházba történt kinevezése előtt, a nagyhirű sebész-tanárnak *Heine-nak* volt tanársegéde. Irodalmi művei a Kórházi Szemlében jelentek meg.

Dr. Tauscher Béla.

Dr. Tauscher Béla, kir. tanácsos, városi ny. tiszti főorvos, *Frigyes főherceg* udvari orvosa, 40 év óta az ev. kórház rendelő főorvosa, a városi egészségügyi bizottság tagja, szolgálati visz. kívül álló honvéd-törzsorvos, az országos egészségügyi tanács tagja stb. Született 1839. Ercsiben (Fehérmegye). Orvosi tanulmányait hallgatta Budapesten és Bécsben, orvosi oklevelét nyerte 1862 február 16. Budapest. 1864

október 29-től, vagyis a kórház megnyitásától, 1867 junius végéig az államkórház másodorvosa; aztán 1867-ben 2-ik városi tiszti főorvos, 1872-ben pedig *első tiszti főorvos lett. Dr. Tauscher* 1867—1906 március 31-ig, tehát majdnem 40 évig szolgált legnagyobb részben mint első városi tiszti főorvos. *Dr. Tauscher* e 40 évig tartó működése alatt városunk egészségügyi érdekeit szolgálta híven, lelkiismeretesen és becsületesen. Ő mint hivatalos főorvos, hazánkban az egyetlen, ki mindenütt és minden alkalommal városunk érdekeit tartotta szem előtt. E tekintetben ő hazánkban az egyetlen városi tiszti főorvos, aki már akkor feljegyezte a városunk egészségügyi fejlődésére vonatkozó statisztikai adatokat, mikor még azok el sem voltak hivatalosan rendelve. *Dr. Tauscher*-nek városunk egészségügyi viszonyainak fejlesztésében soha el nem hervadó érdemei vannak, emellett ő egy valóban mintaszerű jellemes orvos, kit még az ellenségei is nagyra becsülnek. Irodalmi művei: ifjabb éveiből valók s azok megjelentek részint a Kórházi Szemlében, részint az Orvosi Hetilapban és Gyógyászatban.

Dr. Vámossy István.

Dr. Vámossy István városi tiszti orvos, az irgalmasrend kórházának főorvosa, egyetemes orvos tudor stb. Született Tallóson Pozsony megyében 1862 december hó 23-ikán. Orvosi tanulmányait végezte Bécsben és Innsbruckban. Orvosi oklevelét nyerte Bécsben 1886-ban. 1886—1889-ig másodorvos volt a *bécsi Erzsébet* kórházban, 1889—1892-ig tanár-segéd *Innsbruckban* a sebészi klinikán, 1892-ben városi, illetve tiszti orvos. 1897-ben irgalmas kórházi főorvos, külön szakmája a sebészet.

Irodalmi művei: Az alapvető, adatokban rendkivül gazdag és jeles munka, „*A pozsonyi ápoló intézet jubiláris története*“

1897, továbbá a magyar tud. akadémia ajánlatára Pozsony városától magyar és német nyelven kiadott „*Adatok a gyógyászat történetéhez*“ Pozsony. 1901, 307 old., *a mely rendkivül érdekes és önálló levéltári kutatásokban valóban tartalmas, forrás mű*, a mely legjobban dicséri mesterét. Ez a munka a magyar orvostörténeti irodalom valóságos gyöngye.

Raymann János Ádám és a védhimlő oltás. Orvosi Hetilap 1902. *Das Glycerin als Abführclysma* Wiener medic. Presse 1887.

Zur Therapie der Localtuberculose mit Perubalsam. Wiener medic. Presse 1889.

Ueber typhöse Gaumen und Pharynx Geschwüre. Wiener klinische Wochenschrift 1889.

Zur Arthrotomie veralteten Luxationen. Wiener klinische Wochenschrift 1891.

Zur letzten Pestepidemie. Pressburger Zeitung 1896. Ezeken kivül dr. Vámossy még számos aktuális, helyi érdekű cikkeket irt a Hiradóban, a Grenzbote-ban és a Pressburger Zeitungban.

Dr lászlófalvi Ve'its Dezsö.

Dr. lászlófalvi Velits Dezső, a pozsonyi állami bábaképző és nőgyászati intézet igazgató tanára stb., született 1860. Kolozsvárt. Egyetemi tanulmányait részint Kolozsvárt, részint pedig Budapesten végezte. Orvosi oklevelét Budapesten nyerte 1885 február hó 14-én. Dr. Velits 1885-től *Tauffer* Vilmos egyetemi tanár nőgyógyászati klinikáján működött mint gyakornok, 1887 január elsejétől pedig mint első klinikai tanársegéd. 1890 október hó 5-ikén lett kinevezve a pozsonyi m. kir. bábaképző intézet igazgató tanárává. Külön szakmája a szülészet és nőgyógyászat.

Dr. Velits-nek igazgató-tanári állásában kifejtett irodalmi munkásságát a bábaképző intézet működésének keretében

már fentebb ismertettük. Azonban ő már megelőzőleg is kiváló és jelentékeny irodalmi munkásságot fejtett ki a szakirodalom terén. Ez időből származó értekezései a következők: *Az éleny és szénsav hatása a szív működésére.* Orvos-természettudományi Értesítő Kolozsvár 1882, továbbá: *Emlő egy petefészek-daganatban.* Orv. Htlp. 1886. — *Adatok a petefészek csillóhámos papillás cystomájának szövettanához és keletkezéséhez.* Orv. Htlp. 1887. — *A petefészek tömlős daganatai által okozott másodlagos hashártya-megbetegedés jelentőségéről* kórismei, gyógyjavalati és kórjóslati szempontból. Orv. Htlp. 1888. — *Endothelioma cysticum myxomatodes ovarii.* Orv. Htlp. 1888. — Az ugyanazon egyénen ismételt hasmetszési műtétekről. Orv. Htlp. 1889. — *A magzat-burok (chorion)* visszamaradás jelentőségének és kezelésének kérdéséhez. Orv. Htlp. 1890. — *A szülés után fellépő vérzések kezeléséhez.* Orv. Htlp. 1890.

Dr. Velits irodalmi működése gazdag, alapos és tartalmas, művei magyar és német nyelven jelentek meg. Sok dologban úttörő volt. Ő volt az első nőgyógyászok egyike, a ki az osteomalacia — csontlágyulás* — ellen a petefészek kiirtását sok esetben sikeresen alkalmazta. *Dr. Velits mint műtő nőgyógyász nagy hirű, mint tanár pedig a bábák kiképzése terén valóban ritkítja párját.*

Dr. Wertner Mór.

Dr. Wertner Mór orvos-történetiró, született Spácán 1869 júl. 26-ikán. Orvosi oklevelét 1872-ben a bécsi orvosi egyetemen nyerte, még ugyanezen évben a komárommegyei Csúzon telepedett le mint működő orvos. 1874-ben Szempc-re költözött és itt 1878—1890-ig mint körorvos működött. *1890—1893-ig Pozsonyban lakott mint tiszteletbeli megyei főorvos,*

* A csontlágyulás a Csallóköz kiterjedt endemicus betegsége. Lsd. dr. Velits tanár idevágó műveit.

majd Pozsonyból a temesmegyei Csákovába költözött, de itteni rövid tartózkodása után 1892-ben végleg az esztergommegyei Muzslá-ban telepedett le s jelenleg mint járási tiszti orvos, ez idő óta állandóan itt működik. *Dr. Wertner* európai hirű heraldikus és genealógus, e tekintetben munkái nagybecsűek, de ezeknek felsorolása és kritikai méltatása messze túlhaladná e monográphia megszabott kereteit, s igy én csak orvos-történeti műveinek felsorolására szorítkozom s ezek a következők: Középkori magyar orvosok és gyógyszerészek. — Glossen zur Geschichte der Medicin. — Árpádkori orvosi adatok. — Az ókori orvosi rend állásáról. — Orvostan és vallás. — *Dr. Wertner* művei, melyek igen számosak, magyar és német nyelven jelentek meg.

Dr. Zlamál Vilmos.

Dr. Zlamál Vilmos az államkórház bőr és bujakóros osztályának volt főorvosa. Meghalt 1874-ben. Szerkesztette az 1865-ben Pozsonyban megindított „Kórházi Szemlét“ és az ennek folytatásaként 1866-ban megjelent „*Orvosi Szemlét*“ Magyar bonctana Budapesten sokáig kézi könyve volt az orvostan hallgatóknak.

Dr. Zsigárdy Aladár.

Dr. Zsigárdy Áladár, orvos, sebésztudor, szülészmester, Pozsony vármegye tiszti főorvosa, a pozsonyi kir. jogakadémiában a törvényszéki orvostan előadója, törvényszéki orvos stb. született Galánthán 1854-ben, orvosi tanulmányait Budapesten végezte s orvosi oklevelét is ott nyerte 1879-ben. Tanulmányainak befejezte után Korányi egyetemi tanár klinikáján működött mint orvos-gyakornok, később Pozsonyba jött s itt részben 2 évig volt mint tanársegéd a m. kir. bábaképző intézetben, részben pedig szintén 2 évig mint másodorvos az állami kórházban.

Pozsony vármegye 1883-ban egyhangúlag pozsonyi járásorvosnak választotta, 1900-ban pedig megyei tiszti főorvossá. Külön szakmája a szülészet és nőgyógyászat. *Dr. Zsigárdy* alaposan képzett, kiváló orvos, ki részint a pozsonyi Toldy-körben, részint a pozsonyi orvos-természettudományi egyesületben több népszerű és szakelőadást tartott. Több tárca cikke a helybeli magyar lapban meg is jelent, *dr. Zsigárdy* a pozsonyvármegyei orvosi szövetség fiókjának is elnöke.

* * *

Kiegészitö. A fentebb közölt I-sö tábla születési és halálozási arányszámainak összehasonlításából kitünik, hogy városunkban a lakosság *természetes szaporodása,* viszonyítva több más városhoz, első sorban pedig a fővároshoz *éppen nem kielégitő, mert az országos átlagon* ($10^0/_{00}$) *nagyon is alól marad.* Pozsonyban a természetes szaporulat évenkint átlagosan alig $4^0/_{00}$, *ez pedig feltünően kevés az 1 százalékot meghaladó országos szaporulattal szemben.* Igy *Beck Vilmos* állami anyakönyv vezetőnek 11 évről, vagyis 1896—1906-ig bezárólag, hozzám küldött hivatalos adataiból kitünik, hogy Pozsonyban *ez idő alatt* átlagosan számítva:

született összesen		24.857 egyén
meghalt „		21.785 s igy
a természetes szaporodás tehát összesen		3072

s ez körülbelül 70.000 lakosra számítva nem egész $4^0/_{00}$.

E nem éppen kedvező viszonyok magyarázatára fel kell említenem, hogy a kórházakban elhalt idegenek nagyban emelik a halálozási hányadot, de szintugy emelik a katona halottak is, holott a katonaság a népmozgalmi változásokban

kevéssé számba jövő tényező. Tekintetbe kell vennünk továbbá azt is, hogy Pozsonyban sok a nyugdíjjas öreg ember, a kiknek halálozási aránya a természet rendje szerint mindenesetre magasabb, mint a benntlakók aránylagosan eloszló korosztályainak halálozási hányada. Ha mindezen okokat figyelembe vesszük, úgy mégis csak kedvezőbben kell megitélnünk Pozsony egészségügyi helyzetét, mint azt a nyers számbeli adatok mutatják, annyival is inkább, mert az utolsó néhány év alatt a születések száma már folyton növekszik, a halálozási arány szám pedig évről-évre csökken legujabbi, a minek oka mindenesetre Pozsony jó hygienikus viszonyaiban keresendő.

* * *

Befejező. Pozsony város egészségügyi történetének félszázados mozzanatait összefűzve és vizsgálva, ismét megerősítve látjuk azt, hogy az anyagi jólét előmozdítása és rendezettsége mily nagy befolyással van az emberi élet meghosszabbítására, a munkaképesség növelésére és biztosítására, a mi a nemzeti haladásnak és hatalomnak egyik alapföltétele. Bizonyos, hogy a szegénység, nyomor, tudatlanság és babona, továbbá az ezekből fakadó kuruzslás, valamint a tisztaság és az egészség ápolása iránt való közömbösség, az ember legnagyobb ellenségei s a halál leghívebb szolgái. Ellenben a rend, mértékletesség, tisztaság, a jólét bizonyos foka, a műveltség, az egészség fenntartására való érzék, az emberi élet hű és biztos szövetségesei.

Ezeknek a tényezőknek köszönhetik a népek, ha az egyiknek kisebb a halálozási számaránya, mint más nemzetnek; ha járvány nem ritkítja meg soraikat. Kétségtelen tehát, hogy a mennyire a természetes határok megengedik, a művelt-

00067319

ség haladásával mindenütt hátrább szorúl a halál. Bizonyos, hogy mentől műveltebb egy nép, mondjuk, város, annál inkább fel tudja fogni a közegészségügy nagy jelentőségét s annál inkább tudja érvényesíteni követelményeit.

A mikor a városokban már nagyobb haladásról számolhatunk be, sajnosan látjuk, hogy a falusi nép általában még nem tudja megérteni s felfogni, mit kell mindent tennie egészsége érdekében. Ezért vár szép feladat a papokra és tanitókra, hogy a népet minden lehető alkalommal népies előadásokban, a közegészség és fizikai jólét legegyszerűbb tételeire kioktassák s őket a jó egészség föltételeiről meggyőzzék. Csak is úgy valósulhat meg a nagy emlékű *Tréfort* Ágost, vallás- és közoktatásügyi miniszternek ama sokat mondó jelszava: **a tudomány, vagyon és egészség, az emberiség legnagyobb jótevői.**

Hazánkban a közegészségügy minden haladása mellett sem részesült eddig abban a figyelemben és gondozásban, *mint amelyet ez az egész népesség jólétére és az ország gyarapodására* első sorban kiható ügy megkövetelt volna. Láttuk, hogy az egészség ápolásának és megóvásának rendezése, a vele foglalkozó intézmények működése, mily nagy eredményeket képesek felmutatni egy városban is. Ez áll az egész országra nézve is. S a mikor egy egész nemzet jólétéről és jövőjéről van szó, a mi oly sokoldalú és bonyolódott működéssel jár, **nagyon is megokolt és szükséges lenne az agendáknak szétválasztása és egy külön közegészségügyi ministerium mielőbbi felállítása; mert a népek egészsége drágább az anyagi javaknál, hiszen Beaconsfield a nagy angol államférfiú is azt mondotta, hogy „A nép egészsége az az alap, melyen az állam üdve és hatalma nyugszik“.**

00067319

ZÁRSZÓ.

Mielőtt Pozsony sz. kir. város egészségügyi fejlődésének 50 éves történetét befejezném: kedves kötelességemnek tartom, hogy hálás köszönetemet kifejezzem mindazoknak, akik e munka megirásánál segédkezet nyújtottak és a hivatalos adatok beszerzésével, illetőleg kiadásával hathatósan támogattak. Legelső sorban köszönettel tartozom különösen *dr. Tauscher Béla* nyug. városi tiszti főorvos kir. tanácsosnak, kinek e munka megjelenhetésében, mint azt már fentebb is említém, oroszlán része van, továbbá *dr. Pantocsek József* államkórházi igazgató-orvosnak, a kórház 40 évi forgalmát feltüntető táblás kimutatásnak szives átengedéséért, *dr. Velits Dezső* igazgató-tanárnak, a m. kir. bába intézet tüzetes leirásáért, *dr. Mergl Ödön* városi tiszti főorvosnak, ki a „Ferenc József“ gyermekkórházra vonatkozó adatokat szivesen bocsátotta rendelkezésemre, *dr. Vámossy István* városi tiszti orvosnak, ki mindazon intézeteket kimerítő pontossággal leirta, a melyekben ő mint rendelő orvos működik, *dr. Glaser Károlynak,* a pozsonyi munkás biztosító pénztár főorvosának, a pénztári orvosok ügyeinek szives ismertetéseért, *Somlyai Kálmán* ügyvezető igazgatónak pedig, a munkás biztosító pénztár anyagi viszonyaira vonatkozó hivatalos adatok készséges átengedéséért, *Laubner Gyula* városi főmérnöknek és *Szánthó Henrik* városi mérnöknek, kik a vízvezeték, vásárcsarnok, vágóhíd és a csatornázásra vonatkozó pontos adatokat, a legnagyobb készséggel bocsátották rendelkezésemre, *Beck Vilmos* állami anya-

könyvvezetőnek, az utóbbi 11 év alatt, vagyis 1896—1906-ig bezárólag, a születési, halálozási és szaporodási számadatok szives összeállításáért, *dr. Sajtos Samu* pénzügyi titkárnak, a korcsmákra és szeszes italokra vonatkozó hivatalos adatokért, *Hercsuth Kálmán*-nak, a helybeli siketnéma intézet tanárának, az intézet leirásáért, *Szlivarich Alfréd* városi hivatalnoknak, Pozsony sz. kir. város épitkezési viszonyainak fejlődésére vonatkozó hivatalos adatokért.

Egy ilyen monographiának a pontos megirása, ennyi hivatalos támogatás nélkül majdnem lehetetlen lett volna, éppen azért fogadják a fennt nevezett urak, a jó ügy érdekében még egyszer hálás köszönetemet.

Pozsony, 1907 julius hó 31-én.

DR. PÁVAI VAJNA GÁBOR,
kir. tanácsos, államkórházi főorvos stb.

00067319

GAZDASÁGI HALADÁSUNK.

IRTA DR. WOLFF GERŐ.

A KÖZGAZDASÁGI ÁLLAPOT JELLEMZÉSE.

Pozsony közgazdasági élete mindenkor a fejlettség képét mutatta: élénk belkereskedelme és fejlődésképes kivitele hathatós támaszt talált a vizi és vasuti közlekedés kiterjedése által; kézműiparát már a régi időkben ismerték és az ipart védő szervezetek példásan teljesítették kötelességüket. Hazánkban alig van kedvezőbb talaj a művészetek ápolására, mint itt, a hol szobrászat, zene, műipar nemcsak jeles képviselőket nevelt, hanem a műizléssel biró közönség is lendületet adott a művészeti irány korai kifejlődésének. A vármegye mezőgazdaságában és erdészetében a kor igényeinek megfelelő belterjes mivelési mód divott s úgy ez, mint a szomszéd állam fogyasztó képessége a nyers termékek értékesítését kedvezően mozdította elő, miáltal az őstermelés minden időben a jövedelmező foglalkozások közé tartozott. Újabb időben a nagyipar vesz örvendetes lendületet; Pozsonynak legnagyobb gyáripara van a főváros után; gyárainak és gyáripari jellegű üzemeinek száma jelenleg körülbelül hetvenre tehető. Az iparűzők száma a város összlakosságának 55·4%-át teszi;

00067319

míg az iparűzők között 1·8% a nagyobb ipari vállalat. (Budapesten 1·9).

A vármegyében is élénk a gyáripari vállalkozás, kivált a mi a mezőgazdasági termékek feldolgozását illeti, itt a 20-nál több munkással dolgozó gyárak száma 31.

Pozsony város gyáripara sokfélesége által tünik ki, amennyiben mintegy 31-féle iparágat űz az iparos lakosság. Az ipari termelésben mutatkozó sokoldalúság a fogyasztási viszonyokból és a gyári üzemre nézve kedvező előfeltételekből ered; ugyanis Ausztria közelségénél fogva az ipari szükségletek is szaporodnak s miután itt sem nyersvastermelés, szénbányászat nincsen, sem pedig nagymennyiségű műfa, vagy más ipari nyersanyag nagy tömegekben nem található, a mi által az egyoldalúbb tömegtermelés szokott meghonosodni, a vállalkozási tevékenység mindazon iparágakra terjed ki, a melyek akár a belföldön, akár a közeli osztrák piaczokon kerestetnek.

A nagyipar ezen tagozata folytán természetszerűleg a munkások szakképzettsége is magasabb fokon áll, a munkások foglalkozás szerint is több csoportra oszlanak. Mindezen körülmények kedvező kihatással vannak a munkásviszonyokra is, de különösen azok társadalmi és anyagi jólétére.

TÖRTÉNETI VISSZAPILLANTÁS.

Ha Pozsony közgazdasági fejlődését akarjuk vizsgálni, ki kell terjeszkednünk egyuttal arra a közvetlenebb forgalmi körzetre is, mely az idők és viszonyok folytán e város, mint kereskedelmi gócpont körül kialakult. Mert Pozsony nemcsak a hatalmas Duna vízi útjának magyar

kiinduló pontja, hanem a Vág völgyének kapúja itt nyilik meg az ország közlekedési fővonalai számára s a morvaországi forgalom is már régebbi időben erre vette irányát; mi sem természetesebb tehát, minthogy e város gazdasági életerejének lüktetését a távolabbi vidékeken is érezték.

Az utolsó félszázad eseményeinek főbb vonalakban való leirását abból az időszakból kiindulva kell bevezetnünk, a midőn hazánk ugyan vámsorompók által volt elválasztva Ausztriától, de korántsem önálló gazdasági életénél fogva, hanem azért, hogy az osztrák kormányok annál kényelmesebben védelmezhessék meg a saját kereskedelmüket és ipari termelésüket s hogy annál kedvezőbb módon szerezzék be hazánkból a nekik tetsző nyers termékeket; — ez a 48 előtti idő.

Ismeretes az a szűkkeblű gazdasági politika, melyet a bécsi államférfiak Magyarország ellen folytattak az 50-es években s amelynek célja volt Ausztria ipari termelése számára biztosítani a magyar piacot és kiaknázni a mi nyerstermányeinkben rejlő kincseket; ellenben Magyarország gazdasági felvirágzásának lehetőleg minden feltételét elvenni, sőt a külfölddel szemben is hátrányban részesíteni, ha kell. Ezen már II. József vámügyi rendszere óta fennálló törekvések tartották fön hazánkkal szemben a közbenső vámsorompót még akkor is, amidőn másutt már lehullottak a tilalmi rendszer békói.

A nemzetben már korábban föltámadt a vágy a helyzet bajainak orvoslására, sőt 1843-ban már határozott formát is öltött e törekvés, de az országgyülések feliratai figyelembe sem vétettek. Végül az 1848 szabadságszelleme hozott új változást a gazdasági viszonyokba, amennyiben az akkor

00067319

még erőteljesebb osztrák ipar és kereskedelem arra törekedett, hogy Németországgal is egyesüljön a gazdasági téren s egyuttal 1851-ben teljesen megszüntette a vámokat hazánk irányában is.

A Németországgal való egyesülésen, a Zollvereinnal, változó szerencsével dolgoztak az osztrákok, de az nem sikerült, míg végre az 1866-iki események egészen kiszorították Ausztriát a német Bund kötelékéből s megvetették a Magyarország és Ausztria közötti mai napig is fennálló gazdasági viszony alapját az 1867-ik évi XII. törvényben. Ez a törvény célszerűségből jelentette ki a vám- és kereskedelmi ügyeket nem közöseknek, hanem közérdekűeknek, amely alapeszme a külföld irányában is mindkét állam külön ügye gyanánt tartotta fenn az ilyen ügyeket.

A kiegyezést tehát a szabad-kereskedelmi eszmék lengették át, amely eszméket hazánk mindig ápolta, de Ausztriában az ipar védelme kereskedelmi szerződésekben mindig ébren volt ezután is.

A közös vámterület szerződésének tíz éves megújítása az első időkben simán ment, de már az 1897-ik évi időszakban fölujultak a nehézségek, melyek a két állam eltérő gazdasági viszonyaiból természetszerűleg folynak s mai napig megakasztották a kiegyezés ügyének rendezését.

A kiegyezés tartama alatt még Európaszerte a szabad-kereskedelmi irányzat vezeti a kormányokat a kereskedelmi szerződések megkötésénél, de már a hetvenes évek vége felé ezt az irányzatot a védvámos politika váltja fel. Ez a változás a németországi védvámos törekvések hatása alatt az 1878-iki osztrák-magyar autonom vámtarifában nyilatkozott meg

00067319

POZSONY VÁROS ERDŐSÉGE. A VASKUTI TÓ-RÉSZLETE.

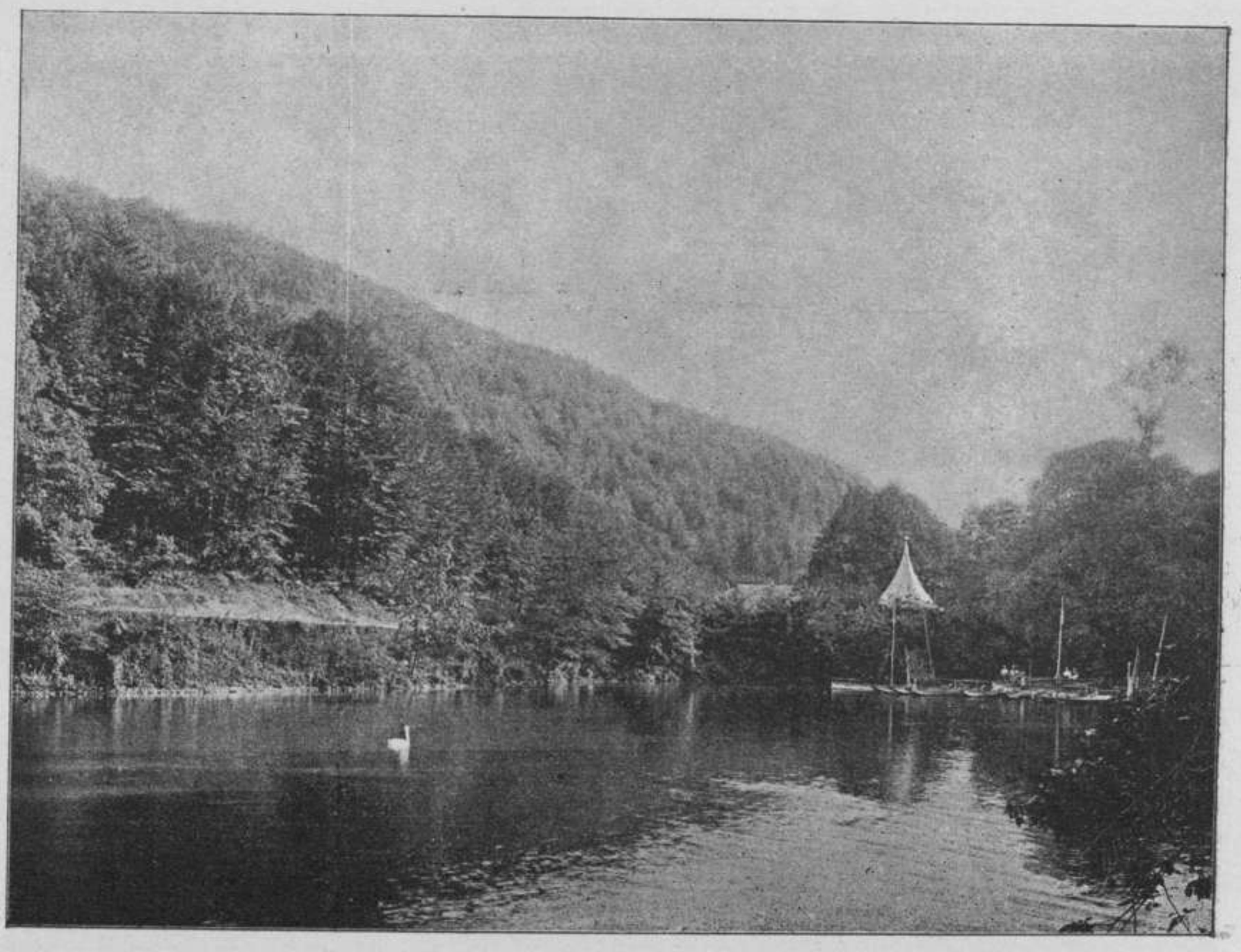

POZSONY VÁROS ERDŐSÉGE. A VASKUTI TÓ.

00067319

00067319

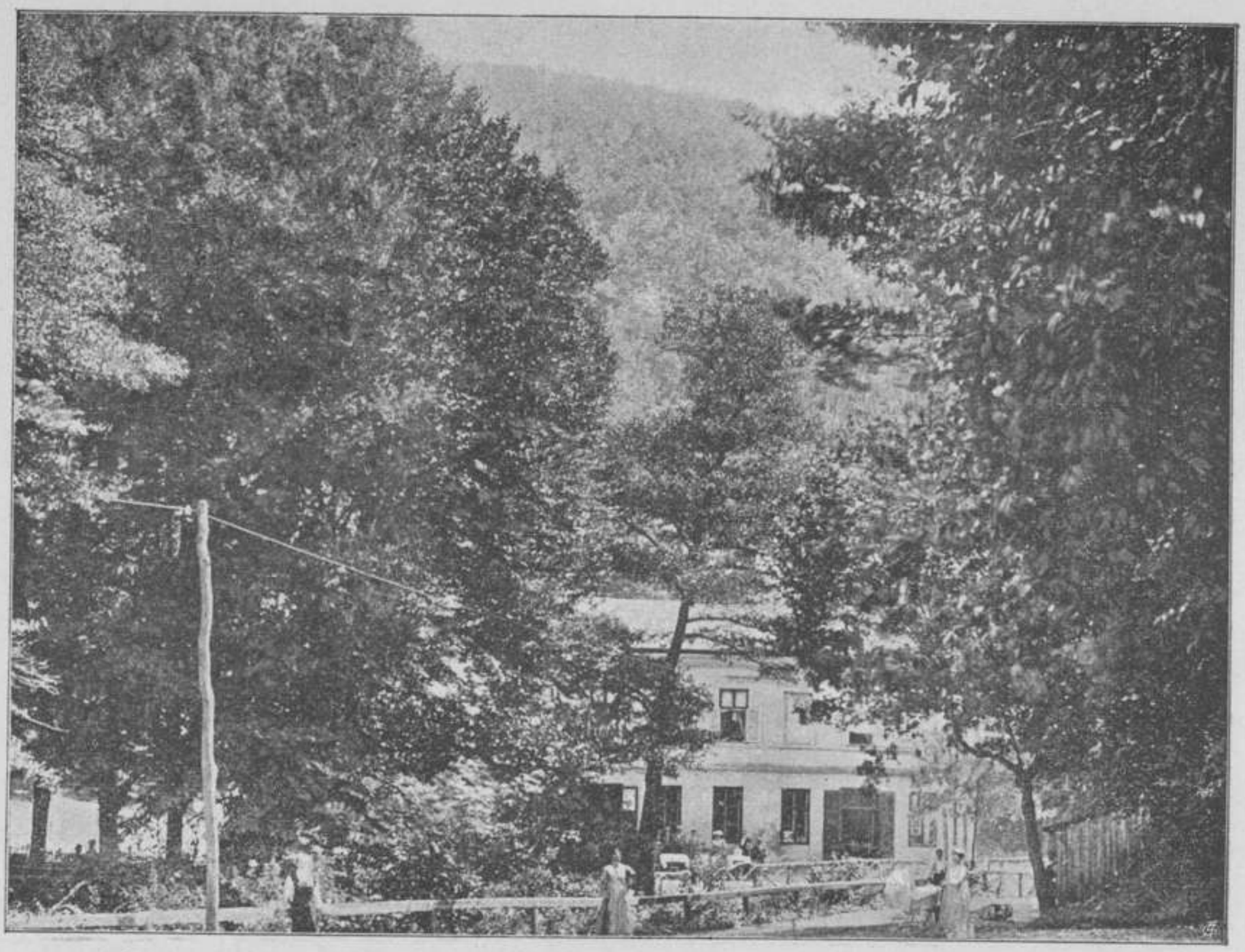

POZSONY VÁROS ERDŐSÉGE. „VASKUT“ NYARALÓ.

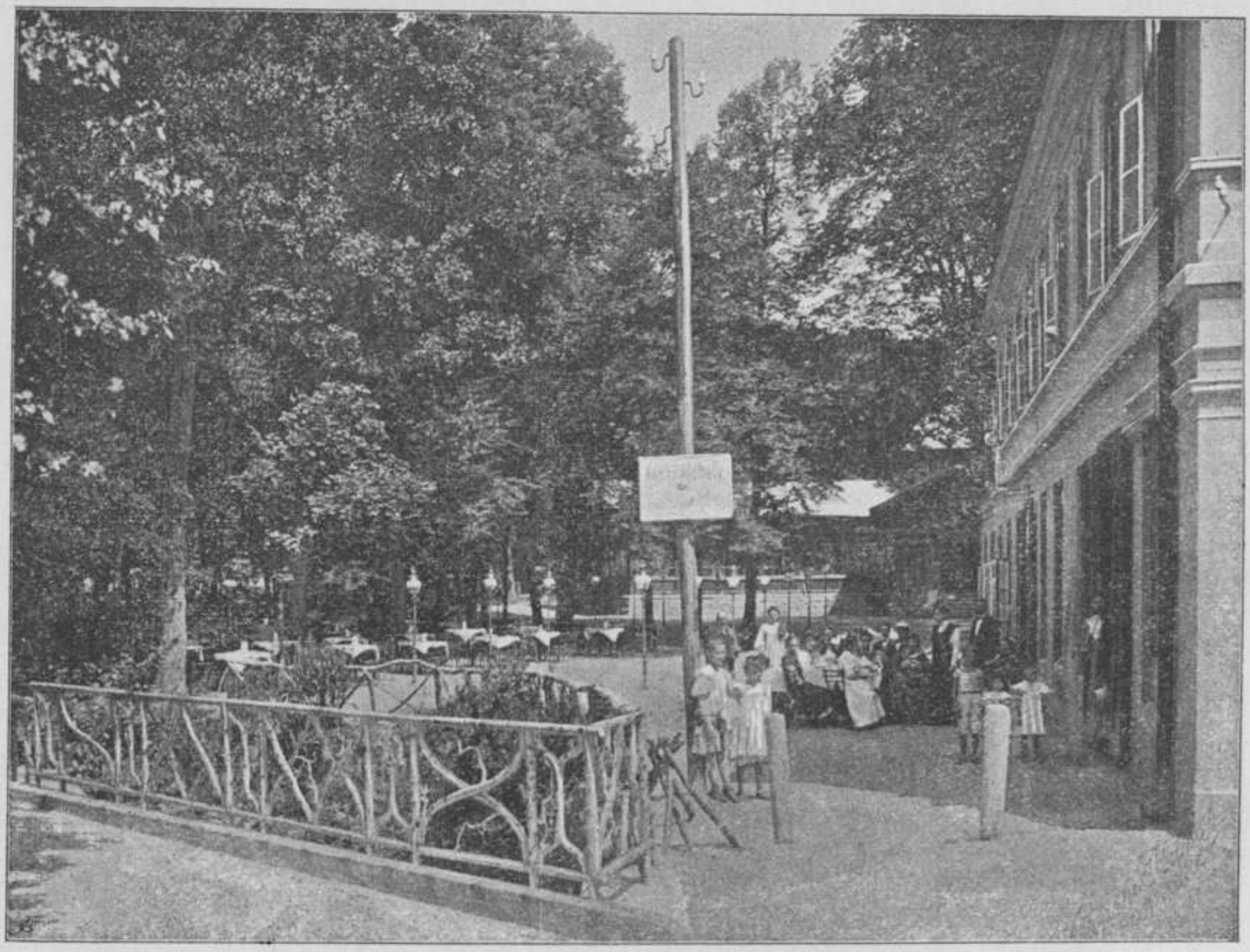

POZSONY VÁROS ERDŐSÉGE. „VASKUT“ NYARALÓ.

00067319

először, bár ezen vámtarifa tételei a monarchia két állama mezőgazdasági és ipari termelésének szempontjából még enyhének mondható.

Az osztrák-magyar monarchia még ezentúl is fáradozott ugyan a szerződéses vámpolitika fenntartásán, de törekvései kevés sikerrel jártak. Franciaországban és Németországban a védvámos irányzat hatása alatt főként a nyerstermények és állatok vámja folytonosan emeltetett, úgyhogy a közös vámterületre nézve is szükségesnek mutatkozott ezen irányzat követése. — Az 1882-iki új vámtarifa egyfelől agrárszámokat állított fel, másfelől pedig az iparcikkek vámtételeit emelte a német vámtarifa arányában. Mivel pedig ezen retorziós intézkedés sem vezetett eredményre, 1887-ben, a gazdasági kiegyezés alkalmával ismét emelni kellett vámtarifánk tételeit és innen kezdve egészen napjainkig a védvámos irányzat érvényesül az osztrák-magyar monarchia külkereskedelmi politikájában.

A kereskedelem helyzete az 50-es években.

Pozsony viszonyainak rövid jellemzésére igen érdekes világot vet a pozsonyi kereskedők azon véleményes jelentése, melyet az 1843-iki országgyüléshez a kereskedelem és ipar előmozdításának tanulmányozására kiküldött központi választmány útján terjesztettek.

Eszerint Magyarországon a kereskedelem a tisztán belföldi forgalomra szorítkozó gyarmat-, fűszer-, posztó-, norinbergi és divatárú *közvetítő* kereskedelmen kivül *nagyban* a belföldi terményekkel üzetik; különösen: a dohány, bor, gabona, gyapju, kender, réz, vas, viasz, repceolaj, rongy, bőrök, hamuzsír, faggyu, gubacs, lenolaj, timsó, antimón, gyógyfüvek és gyökerek, lószőr, méz és vetőmagvak. Ezek közül a kender, viasz, méz és a lenolaj sokkal gazdagabb bevé-

00067319

teli forrást képezhetnének, hogy ha az előbbi három cikk jó termelésére nagyobb gondot forditanának, az utóbbiból pedig többet termelnének, mivel lenolajat gyakran külföldről kell hozatnunk; míg a lenmagnak nagyobb mértékben való termelése révén a repceolajéhoz hasonló jó kelendőséget nyerhetnénk kifelé. Selyem csak nagyon gyéren állíttatik elő, pedig célirányos művelés által bizonyára a legfényesebb eredményeket lehetne elérni.

Vámrendszer 48 előtt. Az akkori vámsorompók.

Mostanában többször hangoztatják osztrák részről gazdasági különválási törekvéseinkkel szemben azt, hogy az ötvenes években épen Magyarország kivánta a vámsorompók megszüntetését; nos, hogy micsoda vámrendszer divott akkor s mennyire nem hasonlíthatók össze a jelenlegi viszonyok az akkori állapottal, arra nézve jellemző itt a határszélen űzött kereskedelem képviselőinek panaszkodása az osztrákok ellen. Az 50-es években a magyar kereskedelem egyik legnagyobb akadálya az osztrák vám volt, mely a belföldi termények kelendőségét nemcsak megnehezítette, hanem számos cikknél az osztrák tartományokba való bevitel úgyszólván lehetetlenné volt téve. E vámtarifa szerint pl. Ausztriában a külföldi borokért az érték 60%-a fizetendő vám gyanánt, míg ellenben a magyar bor vámja oly magas, hogy a közönséges bor értékének 200%-át teszi. Ezért csak a finomabb fajtákból van némi kivitelünk.

Magyarországgal szemben továbbá olyan osztrák vámrendelkezés áll fenn, a minő még külállamokkal szemben sem nyer alkalmazást; ilyen az a rendelkezés, hogy a magyar termékeknek Ausztriába való szállításánál még a legjobbhirű kereskedőknek is rögtön a határon kell lefizetniök a consumvámot, vagy azzal egyértékű depositumot, a

mi már azért is nyomasztó eljárás, mert nagyobb szállítmányoknál ez a depositum igen nagy összegre rúg, a melyet a kereskedő kockázat nélkül nem bizhat a fuvarosra. Még a legtávolabbi külállamokból is bármily néven nevezendő cikkek, a melyeknek vámja mázsánként 100 frt., vagy még ennél is tőbb, szabadon szállíthatók egészen a rendeltetésük helyére és csak ott fizeti meg a consumvámot az átvevő, csupán csak Magyarországnak kell az osztrák tartományokba bevitt termékek után a consumvámot már a határon letétbe helyeznie.

Még nyomasztóbb az a további rendelkezés, mely szerint az átviteli cikkek után is, a melyek Magyarországból Ausztrián át a külföldre mennek, a consumvám a határon, pl. Bécsben deponálandó és csak a kivitelnél fizettetik vissza. Ebből is kitünik, hogy mily hosszadalmas és mennyi zaklatással járt akkor a kiviteli üzlet; számos spekuláció meghiúsult ezen nyomasztó rendelkezések miatt, melyeknek a külföld nem volt kitéve.

Különösen akadálya a magyar kereskedelemnek az 50-es években, hogy Magyarország az osztrák vámmal elvámolt cikkekből Ausztriába már nem szállíthat, mivel az Ausztriába való bevitel után a már egyszer lerótt vámnak felét újra le kell fizetnie. E panasz elsősorban a pozsonyi kereskedők érdekeiből származott, kik a külföldről behozott árúkkal a szomszéd osztrák vidékeken kereskedtek s ily körülmények között ez a vámrendszabály egyértelmű volt a beviteli tilalommal, mert lehetetlen, hogy a ki pl. gyarmatárúknál 20—100 frt. consumvámot már fizetett, még további 10—50 frt-ot fizessen, de nem is méltányos eljárás, hogy éppen csak Magyarország, a mely pedig a többi tar-

tományokhoz hasonlóan fizeti a külföldi árúk után a vámot, e külföldi árúknak az osztrák tartományokon belül való tetszésszerinti forgalombahozatalában meggátoltassék, míg az örökös tartományok szabadon közlekednek egymással, sőt az osztrák tartományokból Magyarországba is lehet szállítani, míg viszont már nem.

Az ily rendelkezésekkel nehezítették meg Magyarországnak Ausztriába való kereskedelmét, a mi érzékenyen sújtotta Pozsonyt, a mely még a határforgalomnak általános kedvezményezését sem élvezhette.

A kereskedelemnek és iparnak akadálya volt abban az időben a közlekedés fejletlensége is. Még a nagyobb forgalmi helyeken is rosszak voltak az országútak; továbbá nehézséget képezett a hajózás, a folyók, különösen a Duna és a Száva szabályozatlan folyása miatt.

A miatt panaszkodtak a pozsonyi kereskedők, hogy a rossz útak, valamint a hajószállítás akadályai rendkivül megdrágítják az árút, nem tekintve azt a nyilvánvaló veszteséget, melyet a kereskedő gyakran kénytelen viselni, ha árúja nem érkezik a megállapított időben rendeltetési helyére. Pedig ez nagyon gyakran megtörtént, mert a kedvezőtlen idő beálltával az árúnak kellő időben való megérkezésére számítani nem lehetett. Ezen akadályok miatt a fuvaros is nagyobb bért követelt, mint a mennyi rendezett útviszonyok között neki járt volna, mivel több tehervonó állatot kellett tartania és több volt az időveszteségе. Az ekép megdrágult ár, kivált a csekélyebb értékű cikkeknél, nagyon érezhető volt és emiatt ezen cikkekben nem versenyezhettek más országokkal, holott célszerű közlekedési eszközök mellett szép kiviteli kereskedelmünk lehetett

volna abban az időben, a mikor Ausztria közgazdasága sem volt annyira fejlett, mint ma és a gyér közlekedés miatt nagy kiterjedésű osztrák vidékek képeztek magyar fogyasztó területet. Igy pl. a gabonakivitelünkben még *Odessa* versenyétől sem kellett akkor tartanunk. Hangoztatták is érdekelt köreink, hogy jó országutak, valamint a biztos hajózás előmozditása végett a folyók szabályozása képezik alapföltételeit az általános kereskedelem föllendítésének. S hogy ha a fent elősorolt bajok megszünnek és a kedvezőtlen viszonyok megváltoznak, úgy — a véleményes jelentés szerint — a mostanáig elnyomott magyar kereskedelem helyzete lényegesen megkönnyíttetnék és kivitelünk oly arányban növekednék, hogy az ország rövid idő mulva aktiv kereskedelmet folytatna, vagyis a kivitt cikkek a behozottak értékét felülmulnák. Ez okból kivánták, hogy az osztrák tartományokhoz való vámviszonyunk oly módon alakittassék át, hogy *azon gazdag termékek*, a melyeket áldott hazánk termel, valamint *iparcikkeink* szabadon vagy legalább is nagyon mérsékelt vám mellett lennének Ausztriába szállithatók; ekép nagy kelendőségi piac nyilnék meg számunkra és számos eddig szunnyadó ipari vállalkozás új életre kelne. A különböző gyári vállalatok állandó biztos alapot nyernének, ha készítményeiknek nem kellene a belső forgalomra szorítkozniok, hanem szabadon szállíthatnák termelvényeiket az osztrák tartományokba.

Az ipari készítményeknek a belföldi fogyasztásra szorított volta, továbbá az a körülmény, hogy a földbirtok tulajdonjoga még sok helyen bizonytalan volt, sokakat visszatartott a szolid vállalatok létesítésétől és ez a főoka annak is, hogy a már fennállók oly nehezen boldogulhat-

tak. Ehhez járult még az is, hogy amint egy magyarországi gyár kezdett felvirágzani, a magyarországi *bevitelnél* addig fennállott *magasabb vámtételek hirtelen leszállíttattak.*

Ha tekintetbe vesszük a kedvező helyi viszonyokat, továbbá azt, hogy a nyerstermények mind helyben voltak, míg ellenben a külföldi gyári városok azokat nagy költséggel tőlünk szerezték be, akkor világos, hogy egyáltalában nem kellett félnünk a szomszéd örökös tartományok versenyétől és bizonyos, hogy gyáraiknak széleskörű kelendőségi piacot szerezhettünk volna főként az osztrák tartományokba való kivitel útján; ily módon gyáriparunk is felvirágzott volna s ma már régi múlttal biró ipara lenne Magyarországnak.

Ilyen volt a helyzet a szabad kereskedelmi rendszer kezdetén; később azonban Ausztria sokkal jobban fejlődött gazdaságilag, mint mi s megváltozván az erőviszonyok, ma már bizonyára más szemmel itéljük meg, hogy a jelenlegi vámrendszer mellett mennyire vagyunk képesek a magyar ipart és kereskedelmet fölvirágoztatni.

Pénz- és hitelügy.

Az akkori *pénz- és hitelügyi* viszonyok nem igen kedveztek a kereskedelmi forgalom élénkítésének, sem pedig az ipari és mezőgazdasági termelés támogatására irányuló törekvéseknek. A magas kamatláb mellett a gyári üzemek csak nagy költségekkel dolgozhattak. A helyzet inkább a hitelviszonyok folytonos rosszabbodásáról tesz tanuságot, sem hogy a közgazdasági munka eredményesen támaszkodhatott volna a meglevő pénzintézetekre. Ez okból a pozsonyi kereskedelmi- és iparkamara már az 1851 és 1852-ik évi jelentésében fölhívja a kormány figyelmét a hitelviszonyok javítására akár állami hitelintézetek létesítése, akár pedig a meglevő tekarékpénztárak támogatása útján,

A tőke a kereskedelem és ipar mozgató ereje lévén, a pénz könnyű és olcsó szerzése adhat lendületet a gazdasági életnek; ez tökéletesítheti a mezőgazdasági mivelés eszközeit is. A kedvezőtlen pénz- és hitelügyi viszonyok nem kevésbé járultak ahoz, hogy iparunk versenyképessége annyira meg volt nehezítve, sőt sok esetben lehetetlenné téve, mert a magán erőből létesült takarékpénztárak, ha elég igyekezetet mutattak is, a fennálló hitelrend miatt alig érhettek el figyelemre méltó sikereket; ezek nagyobbrészt csak ingatlan javakra szóló kölcsönügyleteket űztek, s már a rendelkezésükre álló tőke korlátolt voltánál fogva sem voltak képesek e nagy kiterjedésű és nagy lakossággal biró nyugati országrész hiteligényeit kielégíteni.

Az osztrák nemzeti bank pesti fiókjának létesítéséből (1851.) a pozsonyi kerület kereskedelmének és iparának mi haszna sem volt; a kormány belátva, hogy a magyar kereskedelem és ipar igényeit ez az egy bankfiók ki nem elégíti, az ötvenes évek folyamán az ország négy vidéki városában fiókokat állított fel, még pedig Brsssóban, Debrecenben, Temesvárott és Fiuméban, de Pozsonyban már nem tartotta szükségesnek bankfiókot állítani, valószinüleg Bécs közelsége miatt.

A KÖZGAZDASÁGI ÁGAK FEJLŐDÉSE ÉS JELENLEGI HELYZETE.

Áttérve a közgazdasági tényezők termelési erejének kifejlődésére*, valamint azok mostani állapotának föltünteté-

* A történeti és számszerü adatok alábbi kútforrásokra támaszkodnak: *A pozsonyi kereskedelmi és iparkamara* évi jelentései 1851-től kezdve és a kamara statisztikai kiadványai. — *Czilchert Károly:* Pozsonymegye helyrajzi és statisztikai leirása. — *Ortvay Tivadar*: Pozsony város története. II. köt. 4. rész. — *Dr. Ballagi Aladár:* A magyar nyomdászat történelmi fejlődése. — *Közgazdasági Lexikon:* Céhek és céhrendszer. Irta

sére, belevonjuk leirásunk keretébe azt a gazdasági kerületet is, mely a kép hű és tiszta megfestéséhez szükséges, hogy Pozsonynak, mint gócpontnak jelentősége a hozzátartozó fogyasztási és forgalmi körzetben annál inkább kidomborodjék.

ŐSTERMELÉS.

Pozsonyváros és Pozsonyvármegye földrajzi fekvésének előnyeit különösen a *nyerstermékek jó értékesítése* által élvezi. Mezőgazdasági terményeit nemcsak a fejlettség magas fokán álló saját belterülete fogyasztja, hanem a szomszéd Ausztriában Bécs városával oly nagy fogyasztási területet bir, hogy régi idők óta *jövedelmező foglalkozás volt a földmivelés és állattenyésztés.*

A termő talaj ugyan hazánk jobb minőségű földjei közé sorozható, de a föld nagyobb hozadékát csak a rendkivül belterjes gazdálkodás képes biztosítani, amiáltal e vármegye földbirtokterülete minőség tekintetében hazánk viszonyaihoz képest a legjobbak közé sorozható.

A termőtalaj a Kárpátok, a Duna és a Vágfolyó közt elterülő régi Mátyus földön a legjobb minőségű; igen termékeny a Csallóköz is, de itt már a gyakori áradások tetemesen leapasztották a televény földréteg magasságát: a hegyek között a talaj inkább agyagos, a Morva menti részen pedig homokos. *Az éghajlat* általában száraznak mondható, gyakori szelekkel; a folyók mentén az eső és a csapadék kivált a hegyek között elég nagy.

Acsády Ignác. — *A kereskedelemügyi miniszterium kiadványa:* A magyar korona országainak gyáripara az 1898. évben. — *Láng Lajos:* A vámpolitika az utolsó száz évben. A gazdasági egylet működésére és a jelenlegi mivelési állapotokra vonatkozó adatok *Horváth J.*, az erdészetre vonatkozók *Lászlóffy G.* munkálataiból vannak merítve. — *Dr. Wolff Gerő:* A pozsonyi kamarai kerületről szóló közgazdasági jelentés. Pozsony. 1900–1905. — *Dr. Wolff Gerő:* A magyar vasútügy kezdete. Budapest. 1897.

00067319

PÁLFFY ISTVÁN GRÓF ISTVÁNLAKI MAJORJA.

NAGY LAJOS BENKEPATONYI GAZDA UDVARA.

00067319

00067319

Mezögazdaság.

A *termelésre szolgáló terület* nagysága állandóan és arányosan *emelkedik;* az 1895 évi hivatalos statistikai felvétel szerint a vármegyében — Pozsony városa nélkül — a termő terület nagysága 698.385 k. holdat, 94·22%-ot tett ki, 42.816 k. hold 5·78% terméketlen területhez képest. Pozsony városában a termő terület 11·398 k. h. = 99·89%, a terméketlen 12 k. hold = 0·11. A vármegye belterjes mezőgazdasága mellett ez az arány is kedvezőtlennek mondható, mert sok a hegyes és a Duna áradásai által kavicscsal és homokkal ellepett terméketlen föld. *Az ugar területet* tekintve Pozsony megye a *legcsekélyebb* ugar területtel biró megyék között foglal helyet.

Mivelési ágak szerint a megye területe a következőleg oszlott meg az 1905. évben:

	szántóföld,	kert,	rét,	szőlő,	legelő,	erdő,	nádas
	hektárokban:						
a megye	243.707	5.117	32.658	4.135	24.600	94.566	7.19
Pozsony város . .	2.312	504	238	756	199	2.554	—

A terméketlen terület 24.029 hektár, az összterület Pozsony városával együtt 437.072.

A főbb termények *termés* eredménye 1871-ben és 1905-ben egybevetve a következő képet nyujtja:

búza	14.667	629.394	
árpa	660.012	936.062	
zab . . . . . ,	185.852	102.830	
burgonya	371.916	1,904.164	
répa (burgundi cukor- és		1,592.430	cukor répa } 1901
takarmány répa) . . .	440.367	1,401.713	takar. „ }

Munkásviszonyok.

A termelés másik főtényezője, a *munkáserő*, már a régibb időkben sem volt bőséges a mivelési munkáknál, ki-

vált a gyöknövények mivelésénél. A viszonyokhoz képest magas munkabérek is a régibb időben nagy teherként nehezedtek a birtokra. A 80-as évek elején az átlagos *napibér mezei munkánál* élelmezés nélkül nyáron: a férfiaknál 2·00—2·40 K, a nőké 1·20—1·60 K; télen 1·60 K és 2·00 és 0·80—1·00 K. E munkabéreket összehasonlítva a vármegye mostani bérviszonyaival és figyelembe véve a két időben a kereseti viszonyokat, azt találjuk, hogy a mostani viszonyok látszólag kedvezőbbek, mert 1905-ben az átlagos napibérek nyáron a férfiaké 2·04 K-t, nőké 1·26 K-t; télen 1·09 K és 0·72 K-t tettek ki; de tekintetbe veendők még a gabonaárak és az általános árviszonyok is.

Gabonaárak.

A gabonaárak alakulását 1852-től kezdve a gabonakereskedelemnél tüntetjük föl részletesen; itt csak azt jegyezzük meg, hogy a búza ára 1852-ben 16·80 K és 1901—1905 években átlag 16·55 K volt. Legnagyobb búzaárakat jegyeztünk az 1871—75-ik évi 25·42 koronával, valamint az 1876—1880 évi 23·56 K átlag árakkal.

Gazdálkodási rendszer.

Pozsony város és a vármegye mezőgazdasági mivelési módja mindig az ország egyik legbelterjesebb gazdálkodását tüntette föl; a földet rég óta *gépekkel mivelik* a nagy és középbirtokokban. A kormány maga is hathatósan mozdította elő a gépek használatát kiállítások, versenyek és kisérletezések által; így 1869-ben az arató gépek terjesztése végett díjakkal és kitüntetésekkel egybekötött versenyeket rendezett. Ez idő tájt a vármegyében a *gőzeke* nyomait nem igen találjuk föl a használatban, de a kormány korán átlátta, hogy a talajmivelés egyik legfőbb kelléke a *mélyebb szántás* és a nehéz munkánál az *emberi és állati erő kimélése*, s ez okból már a hetvenes évek végén, illetve

80-as évek elején beható kisérleteket tett az egyes gőzeke rendszerekkel. Az 1872-iki év nyarán már azt találjuk, hogy több Pozsonymegyei birtokos összeáll Shuttleworth féle *gőzcséplő gépek* vásárlására, mely gépekkel aztán a környéken cséplési munkákat végeztek.

A kézi cséplés költségeihez viszonyítva abban az időben a gépek használata által elért *megtakarítás* mintegy 25%-nyira tehető.

A belterjes gazdálkodás egyéb fontos feltételeit korán megtaláljuk a vármegyében. A birtok *elkülönítés és tagosítás* a 80-as évek elején már a megye nagyobb részében elkészült; ez időtájban a nagyobb birtokosok áttértek az ujabb gazdálkodási rendszerhez. A *haszonbérleti rendszer*, mely a mezőgazdaságra nézve fejlesztő hatással szokott tenni, már akkor eléggé el volt terjedve és szakképzett bérlőkben sem volt hiány. A kisbirtokoknál azonban alig látjuk a fejlődés nyomait; sőt még manapság is elmondhatjuk, hogy a parasztgazdaság még viszonylagosan sem tart lépést a haladással és a kor követelményeivel. Ennek oka a *birtoktestek nagy mérvű elaprózása*, mely Pozsony megyében, de még a többi észak-nyugati megyékben is túlmegy az országos átlagon.

A mezögazdasági fejlödés tényezöi.

Hogy Pozsony város és vármegye mezőgazdasági állapota ma is oly fejlett, annak oka, miként legelől említettük, a földrajzi fekvésében és ebből folyólag úgy a múltban, mint a jelen időben kialakult közgazdasági helyzetben keresendő. A belterjes gazdálkodáshoz hozzájárult az is, hogy hosszú időn át Pozsony lévén az ország közügyeinek központja, itt székeltek az ország születési és szellemi nagyjai, s a mezőgazdasági mivelés terén is innen indult ki a haladás és terjedt tovább az országba.

A közlekedési viszonyok is kedvezők voltak, mert vármegyénket a Duna és a budapest-bécsi, valamint a pozsony-bécsi ország-út szelvén át, a nyugat felé való összeköttetés is természetszerűleg ujabb szükségletek és ujabb ismeretek alapját teremté meg. A mezőgazdasági termelésünk a nyers termékekkel Ausztriát, vagy Ausztria révén a külföldet látta el s vármegyénk közvetlen határszéli fekvésénél fogva a mezőgazdasági termékek kivitele és az azokkal való kereskedelem terén is legélénkebb volt.

Egyes gazdaságokban pl. Diószegen folytatott belterjes mivelési mód is jó hatással volt a többiekre.

A kormány is hathatósan előmozdította itt a földmivelést, ezenkivűl már 1861 óta tevékenyen működik a *gazdasági egyesülete*, amely tagjai közé számlálván az összes számottevő birtokosokat, állandóan belterjes munkára, haladásra, fejlődésre sarkalta a megye egész gazdaközönségét.

A gazdasági ismeretek terjesztése céljából már 1866-ban jutalmazta meg azon tanítókat, akik a gazdasági ismeretek terjesztése körül különös érdemeket szereztek, s egy évvel később hasznos könyveket osztott szét;. 1897 óta pedig népszerű téli gazdasági előadásokat és tanfolyamokat rendez.

1861-ben Pozsonyban gyapjúnyírási versenyt, szarvasmarha- és lókiállításokat, díjjazásokat és lóversenyeket rendez. A mai nap is megtartatni szokott *lóversenyek* rendezését 1867-ben a lovaglók egylete veszi át.

Mezőgazdasági kiállítást rendez 1862-ben Pozsonyban; ezt követik a szántási és ekeversenyek, arató gépkiállitások és versenyek, *gyümölcs*, *szőlő*, *bor és kertészeti kiállítások* rövid egymásutánban.

Ugyanez időtájt a *selyemhernyótenyésztés* érdekében a vármegye területén szederfa-csemetét oszt ki és a *gyümölcstermelés* emelésére lépéseket tesz a községi és járási *faiskolák* szervezésére.

Az *állattenyésztés* előmozdítása végett 1867-ben járási hágóbika-állomásokat állít fel és később külön alapot teremt a tenyészállatok beszerzésére és kedvezményes áron való kiosztására.

Ugyanezt teszi a *takarmányozás* fejlesztése végett.

Fellépvén 1880-ban a filloxera, a szőlőművesekkel együtt munkálkodva sikerült a pozsonyi szőlőhegyeket e bajtól megmenteni; sajnos, hogy a vármegye többi részein ilyen gyökeres orvoslás híján a filloxera nagy pusztításokat okozott.

Az 1884-ik évben a pozsonyi kereskedelmi és iparkamarával karöltve elősegíti a pozsonyi kiviteli hizómarhavásár létesítését, amely vásár azonban, sajnos, néhány év mulva újra Bécsbe teszi át székhelyét s azóta nem sikerült újból visszaállítanunk.

Az egyesület 1899 óta működését azáltal fokozta, hogy állandóan szakképzett titkárt alkalmazott s megkezdette a gazdatársadalom szervezkedését.

Az országos gazdasági egylettel és a pozsonyi kereskedelmi és iparkamarával együtt rendezi az 1902-ik évi *mezőgazdasági országos kiállítást*, ahol a vármegye egész gazdaságának képét mutatja be.

Művelési ágak szerinti megoszlás.

A megyében az alföldiekhez hasonló latifundiumok nincsenek, itt a nagybirtok legnagyobb részét az erdők adják, a szántóföld és rétből 20% a nagy, 20% a közép és 60% a középen alóli parasztgazdaságokra számítható. A kisbirtokos adja a munkáskéz biztos és legnagyobb részét s így a munkáskézben ritkán van fennakadás, leg-

feljebb a nagyobb gazdaságok segítik ki gazdaságaikat a morvaországi és a felső-magyarországi vármegyék munkásaival. Sok az elaprózott birtok, amely túlnyomórészt igás erővel dolgozik.

Az összes 327 községben keresztül van vive a tagosítás, a legelő elkülönítés; a legtöbb helyen megszünt a közös legeltetés, a legelők pedig fel vannak törve, mert a jelenlegi rendszer szerint mesterséges takarmánynyal jobban lehet az állatot istállón tartani.

A talajjavítás is folyton halad; a nagy uradalmak alagcsöveztetnek, nyilt árkokkal, levezető-csatornákkal. Árvizveszedelemtől csak rendkívüli nagy vizállás mellett lehet a vármegye igen kis részén tartani.

A mezőgazdasági üzemnél a háromnyomásos gazdálkodást nem ismerik, a fekete-ugartartás csak ott dívik, ahol a művelésre szánt területek a községtől távolesnek s éppen ezért nehezebben hozzáférhetők. A nagy- és középbirtok legnagyobb része forda-rendszerrel dolgozik, de mindnagyobb az olyan gazdaságok száma, ahol a tökéletes gazdasági ismereteket feltételező szabadgazdálkodási rendszert követik.

Az alábbi táblázat feltünteti a Pozsonyvármegye és Pozsony város területén termelt gazdasági növényeket 1900-ban.

A termelt növény neve	A megye területén kat. holdban	A város területén kat. holdban	A termelt növény neve	A megye területén kat. holdban	A város területén kat. holdban
Őszi buza	73787	434	Tavaszi rozs . . .	908	
Tavaszi buza . . .	274		Kétszeres	1002	
Őszi rozs	53306	704	Tönköly	5	

A termelt növény neve	A megye területén kat. holdban	A város területén kat. holdban	A termelt növény neve	A megye területén kat. holdban	A város területén kat. holdban
Őszi árpa	1224		Burgonya	34064	275
Tavaszi árpa . . .	101703	1187	Czukorrépa . . .	14559	
Zab	15284	102	Takarmány-répa .	11899	276
Köles	4825		Seprőcirok	7	
Tatárka	5		Őszi repce	672	
Borsó	353		Kender	1434	
Bab	815		Len	660	
Lencse	380		Mák	634	
Szemes tengeri . .	33409	215	Fejeskáposzta . .	2315	
Dinnye	121		Zöldség és egyéb termények . . .	778	148
Tök	128		Összesen . .	354551	3341

A mint látható, a *gabonafélék* termesztése a legkiterjedtebb, de kitünő minőségű sörárpája, az úgynevezett „tótárpa“ nemcsak országos hirű, de Európaszerte keresett árúcikk. Erről bővebbet a sör- és maláta iparnál. Nagy mennyiségben termelnek *kapásnövényeket*, mint szemes tengerit és burgonyát is; igen jövedelmező termelési ág a cukorrépa.

A Morva folyó közelében fekvő egyes községek, mint Zohor és Mászt kiterjedt mértékben foglalkoznak a *zöldség* és a káposzta termeléssel.

A zöldség termelés elsőrendű fontosságú *Pozsonyban* is. Pozsony városnak kertészei országszerte ismeretesek úgy, hogy még egy-két évtizeddel ezelőtt úgy a budapesti, mint más nagy városbeli kertészek fiaikat Pozsonyba küldötték kertészetet tanulni. A konyhakertészet az utóbbi években lendületet vett a bolgár kertészek letelepedése által Pozsony határában; ezek nagy mennyiségű termelvényeikkel Bécs és Ausztria nagy részét látják el, egy részét Németországba is kiviszik.

Ujabbi időben egyes bérgazdaságok a hagyma termelésével is kezdenek foglalkozni; zöld borsó termelésével is több gazdaság foglalkozik nagyobb területen.

A gyógynövények termelését is felkarolták, a mi figyelemre méltó épen a Csallóközben; feldolgozásuk illetve száritásuk és forgalomba hozatásuk Bőősön és Malackán történik. Ujabb időben a kosárfonásra alkalmas nemesfűz termelése is tért kezd hódítani.

Pozsony vármegye mezőgazdaságának legjövedelmezőbb ágát az *állattenyésztés* képezi, a mi természetes is, ha tekintetbe vesszük, hogy itt az ország nyugati határán Ausztria, főleg Bécs közelében állatainkat jól elhelyezhetjük.

A lótenyésztés veszit jelentőségéből, a minek magyarázata abban van, hogy a szarvasmarha tenyésztése által a gazda jövedelmezőbb vállalkozásra talál.

Szarvasmarhatenyésztésünk magas fokon áll s a mezőgazdaság ezen ágára itt már évtizedek óta nagy gondot fordítanak; az állattenyésztési felügyelőség szervezése óta állami kedvezménynyel fedezik a községek apaállat szükségletét. Ujabb idő óta a berni-simmenthali fajta tenyésztése képezvén a köztenyésztési irányzatot, e téren szembeötlő eredményeket lehet felmutatni s a „Kis-Kárpát-melléki tájfajta“, a mely tekintélyes tejelési képességénél és nagy hizékonyságánál fogva jó áron értékesíthető, ma már igen keresett.

A juhtenyésztés fájdalom elvesztette régi jelentőségét. Elvesztette egyfelől a Franciaországgal 1891-ben kötött kereskedelmi szerződés folytán, a mely igen nagy vámmal terhelvén juhkivitelünket, a legjobb piacunktól, Francia-

országtól teljesen elestünk, de másfelől azon okból is csökkent a juhtenyésztés, mert a jövedelmező mezőgazdasági ágak miatt a legelőket nagyobbrészt feltörték. Gróf Károlyi Lajos merinó tenyészete, valamint gróf Pálffy József rambuilette tenyésztése még mai napig is fennáll, ha nem is olyan mértékben, mint a régebbi időkben.

Kecsketenyésztéssel a vármegye területén alig foglalkoznak, mert a még oly kis gazda és a tehetősebb zsellér is tart magának egy tehénkét.

A baromfitenyésztést belterjesen üzik az egész vármegye területén, aminek kétségtelenül az az inditó oka, hogy igen élénk a baromfi és a baromfi termékkekel való kereskedés, különösen a Csallóközben, ahonnét hetenkint néhány vasuti kocsirakomány baromfit szállitanak Bécsbe. Ugy az élőbaromfit, mint a baromfi termékeket jó áron lehet értékesiteni. Néhány év óta a baromfitenyésztés fejlesztése céljából egész községek himbaromfiait nemes baromfi apaállatokkal cserélik ki.

A legutóbbi esztendők húsárainak emelkedése óta baromfitenyésztésen kivül a *házinyultenyésztés* felé is kezd a figyelem fordulni.

Igen jelentékeny foglalkozás még a *hízlalás* és a *tejgazdaság*. Hízlalással úgyszólván minden nagyobb uradalom vagy bérgazdaság foglalkozik, különösen pedig azon gazdaságok, a melyek szeszgyárral birnak, vagy cukorrépa termeléssel foglalkoznak, miután a szeszgyár és a cukorrépa termelés mellett a szeszmoslék és a répaszelet igen alkalmas szarvasmarha hízlalásra. Az értékesítés az által válik a gazdákra nézve kedvezővé, hogy a bécsi mészárosok és kereskedők a hízlalók nagyobb részét gazda-

00067319

ságaikban keresik fel, s az állatokat az istállókban vásárolják.

A tejgazdaság jövedelmező üzése szintén első sorban Bécs közelségének tudható be. A kisgazdák is az utolsó években tej szövetkezetekbe tömörülnek, ahol részben a nyers tejet, részben pedig vajjá feldolgozva értékesítik tejtermékeiket, míg a tejgazdaság hulladékaival baromfiakat és sertéseket hízlalnak. Magában Pozsony városában is van tejcsarnok szövetkezet, mely Pozsony város tejszükségletének nagy részét fedezi.

Hal- és ráktenyésztéssel is foglalkoznak Pozsony vármegyében. Szép pisztráng tenyészete van gróf Pálffy Józsefnek Dejtén, ahonnan a pisztrángot külföldre is elszállítják igen elmés postaszállító készülékekben. Nagyobb pontytenyészete van a herceg Pálffy Miklós erdészetének.

Ráktenyésztéssel szintén gróf Pálffy József és ifj. Pálffy János gróf foglalkoznak; ezenkivül a Duna és mellékágaiban is igen okszerűen üzik a haltenyésztést és a halászatot.

A selyemhernyótenyésztés is ismeretes vármegyénk egyes részein, de ez a kereseti ág nagyobb jelentőségre szert tenni nem tudott.

A szőlőművelés és borászat vármegyénk, de különösen Pozsony városában nagy jelentőségű. Törekvő szőlőmiveseink szorgalommal üzik a szőlőmivelést és vendéglőseink mellett még a bor értékesítéssel is foglalkozunk. Nagyban elősegíti szőlészeink szakértelmét a Pozsonyban felállított *vincellériskola*, amely szakképzett vincellérеket nevel. A csemegeszőlő termelésével is foglalkoznak Pozsony vármegyében s közel 100 hold csemegeszőlő teleppel bir az Eszterházy-

00067319

féle hitbizományi uradalom Cseklészen, a mely Bécsbe és más külföldi helyre szállítja szőlőjét. A borértékesítés javítását célozzák újabban a borkereskedelmen kivül a pozsonyi borvásárok is; ilyent eddig két ízben — sikerrel — rendezett a szőlősgazdák országos egyesülete.

A gyümölcsészet is elég fejlett fokon áll vármegyénk és városunk területén. Csak kár, hogy egyöntetű árúnak nagy tömegben való előállításával még nem foglalkoznak gyümölcs termelőink, pedig a mai viszonyok mellett másképen nem lehet figyelemreméltó gyümölcskereskedést teremteni.

Külömben nagyobb mennyiségű kajszinbarackot szállitanak el évente Pozsonyból és környékéről, a pozsonyi helyi hajó pedig annak idején naponta igen nagy mennyiségű ribizkét, köszmétet, cseresznyét és meggyet szállít Dévényből Bécsbe.

A mezőgazdálkodás legtökéletesebb módja a *termékeknek ipari feldolgozása* és értékesítése. Amiként az ipari résznél bővebben elő fogjuk adni, Pozsonyban és a megyében a *mezőgazdasági ipart* igen kiterjedt mértékben űzik, egyebek között 3 cukorgyár, 33 mezőgazdasági szeszgyár, 8 keményitőgyár és több maláta-gyár és katángszárító van üzemben, amelyek a mezőgazdasági termékek értékesítését elősegitik, az állattenyésztést és hizlalást pedig nagyban emelik.

Az erdőségek összes kiterjedése, az országszerte legujabban foganatosított kataszteri fölvételek s a jóváhagyásra bemutatott erdőgazdasági üzemtervek adatai szerint 156.019·08 k. h., a melyből Pozsony város területére 4045·24 k. h. erdő esik; megjegyzendő, hogy a *Pozsony város tulajdonát* képező erdőség területe összesen 5364·53 k. h., de

ennek egy része Lamacs és Dévény községek határában fekszik.

Habár a régmúlt időkben országszerte divott rendszertelen gazdálkodás e vármegye területén is követőkre talált, mégis határozottan állíthatni, hogy az nem volt általános és az erdőségek túlnyomó része a nagyobb uradalmak és a négy szab. kir. város tulajdonában lévén, ezek idejekorán, már a múlt század elején oly intézkedéseket léptettek életbe, melyek az erdőkezelést s az erdei haszonvételeket az akkori idők viszonyainak megfelelően szabályozták, fősúlyt helyezvén nemcsak az erdő jövedelem állandó biztosítására, hanem az erdővédelemre, erdőápolásra és az erdő sikeres felújítására is.

Mindezekhez járult még a vármegyebeli erdőségek dús vadállománya s ezzel kapcsolatosan *a vadászat* gyakorlásának nagyobb térfoglalása, mi miatt csak elenyésző kis területekre szoritkozott az erdőknek legelőterület nyerése céljából szükségelt kiirtása, vagy a letarolt vágásterületnek korlátlan legeltetése.

Az erdőgazdálkodás a vármegye területén fekvő erdők legnagyobb részében belterjesnek nevezhető s kivételt e tekintetben csakis a Kis-Kárpát hegyláncolaton elterülő némely bükkösök tesznek, amelyek a nehezen megközelíthető fekvés, vagy az ott található faanyagnak csekély használhatósági értéke miatt jóformán kihasználatlanul állanak.

Kiemelendő *Pozsony város erdészete*, mely nemcsak az erdők művelésére és gazdaságos kihasználására fordít gondot, hanem a párját ritkitó jó erdei útak által a város a fejlett turisztika igényeinek is megfelel.

A városi erdőbirtokok évi *tiszta jövedelme* az 1889—1898-iki évi átlag szerint 98.752 korona bevétel és 70.938 korona kiadás után 27.814 koronát tesz.

A pozsonyi erdőknek egy másik jellegzetes sajátsága, hogy kies fekvésű nyaraló telepek és üdülő helyek számára nyújt alkalmas helyeket. Ilyen a Vődric patak mentén elterülő Malomvölgy, melynek legremekebb végpontja, a Vaskút, a két gyönyörű tóval, továbbá a szépen ápolt s változatos és ritka fajú tülevelű és lombos fákkal ékesített hegyi park, melynek szép környezetéhez tartoznak a bimbóházak és a mélyút a kápolnával és lourdesi grottával.

A kormányhatóságilag jóváhagyott gazdasági üzemtervekben kitüntetett, valamint a rendezettebb és nagyobb uradalmi erdőbirtokban közvetlen tapasztalatok után beszerzett becslési adatok szerint a vármegyebeli összes erdőségek évi fatermése átlagosan kat. holdanként 210 m^3, s így összesen 327.609 tömörköbmétert tesz, melynek mintegy 35%-a azaz 112.663 m^3 mint épületfa, haszon-, és szerszámfa, 65%-a pedig, azaz 214.649 m^3 mint tűzifa értékesíttetik.

Az évenkint letarolt évi vágásterületeknek rendszeres felujítása a bükkösökben és jegenyefenyvesekben természetes úton, a fokozatos felujító vágásmód alkalmazása mellett a sarjerdőkben kezelt erdőnél pedig sarjadzás útján történik, olyképpen azonban, hogy a természetes fölujulás megtörténte után a vágásterületnek hézagai nemesebb fanemek csemetéivel ültettetnek ki és több erdőbirtokban — állabátalakitás céljából — a bükkösök jegenye fenyőmaggal telepíttetnek alá.

A szálerdőüzemben kezelt erdei fenyvesekben és tölgyesekben azonban, a vágások mindenütt mesterséges úton,

erdei luc- és vörös fenyő, továbbá tölgy- és kőriscsemetével, vagy tölgymakkrakás útján erdősíttetnek be. A letarolt vágásoknak ilyképpen való beerdősítése a vármegye területén fekvő összes erdőkben ezidőszerint nagy igyekezettel s a viszonyoktól megengedett legjobb sikerrel történik.

E kedvező körülmény abban leli magyarázatát, hogy míg a vármegyében a faértékesítési viszonyok elég kedvezőek, sőt egyes vidékeken nagyon is jók, nemcsak a nagyobb s rendezettebb uradalmak tulajdonosai, de a volt úrbéres közbirtokosságoknak kiosztott erdők jelenlegi birlalói is a szükséges pénzáldozattól nem riadnak vissza, míg másrészt az erdősítéshez szükségelt csemeték a vármegye számos helyén a lehető legolcsóbban megszerezhetők, maga a nép pedig a vármegye több vidékén az erdősítési munkálatokkal ismeretes lévén, nem hiányzik az alkalmas munkaerő sem. Átlagosan 1890 holdra tehető ezeknek a vágásterületeknek a kiterjedése, melyek a vármegye területén fekvő erdőségekben mesterséges úton s elég jó sikerrel évenként beerdősíttetnek.

Az erdő belterjes kihasználását elősegítendő a Pálffy herceg erdőgazdaságaiban kiterjedt erdei vasuttal és nagy fűrészteleppel találkozunk. A gróf Pálffy József erdőgazdaságában szintén alkalmazzák az erdei vasutat s a vízi műfürészen fürészárut dolgoznak fel, a berendezett asztalosműhelyben pedig az építészethez szükséges különféle anyagok: parketták, ajtók, ablakok, képrámák, valamint butordarabok is készíttetnek. A selejtes fa feldolgozására pedig vegyészeti gyárat állítottak üzembe.

Vadbőség, vadtenyésztés és vadászat tekintetében Pozsony vármegye magas színvonalon áll. Vadászterülete 522,440 k.

hold mezei és 156,016 k. hold erdei vadászterület. Hogy mennyire keresettek a vármegye vadászterületei, bizonyítja az a ténykörülmény, hogy úgy a városok, mint a községek vadászterületei úgyszólván kivétel nélkül bérbe vannak adva s bérösszeg fejében néha igen magas árakat fizetnek; így pl. egy-egy vadászterület kat. holdjának évi bére 80 f-t tesz ki.

Nagyban emelik a vadbőséget vármegyénkben a vadaskertek, mert Pálffy Miklós hercegnek, a Pálffy grófoknak, Károlyi Lajos grófnak és az Eszterházy-féle hitbizomány cseklészi uradalmának rendszeresen körülkerített vadaskertjei vannak. A vadbőségre nézve a legnagyobb vadászterületek tulajdonosainak pontos lőjegyzékei felvilágosítást nyujtanak. Ezek szerint az utolsó 10 évben lőtt vad 1 évi átlaga a következő: szarvasbika 147, szarvastehén és borjú 173, dámvad 194, őzbak és suta 261, vaddisznó 93, üregi-nyul 7959, mezei nyul 22,401, fácán 4360, fogoly és fürj 21,246, erdei szalonka 286, vadruca 1037, összesen tehát 58,157.

Minthogy pedig ezt a mennyiséget 277,552 k. holdon lövik, 4·77 k. holdon esett 1 drb. vad.

Ez a kimutatás egyuttal feltünteti a vármegye vadféleségeit is. Természetes, hogy a viziszárnyasok számtalan neme található fel a felsoroltakon kivül nálunk, amelyek ezerszámra tenyésznek a nagy és kis Duna ágaiban s a vármegye mocsaras részein. A kártékony vadak közül a vidra és a róka említendő fel. Mindkettő azonban korlátolt mennyiségben, mert ezeket minden eszközzel pusztítják.

KERESKEDELEM.

A mint az ipar terén a technika fejlődése a XIX-ik században a gyáripar nagyarányú föllendülésének vált indító

okozójává s ezzel fölkelté a gyáripari termékek fogyasztása iránti szükségletet és a törekvést is, miáltal azonban egyszersmind a kézműves kisipar létalapja is meg lett ingatva, épenúgy mélyreható változások történtek a kereskedelemben is az új korszak társadalmi és gazdasági mozgalmai következtében.

A közlekedési eszközök szaporodásával és a forgalom gyorsabb mozgásával a kereskedelem eddigi eszközei korántsem voltak képesek a kereslet és kinálat kiegyenlítésére; a modern állam pénzgazdasága, az ipari nagyvállalkozás, a nemzetközi kereskedelem a XIX-ik században új alapot adtak a nagy tőkével működő kereskedelemnek, amely többé nem tisztán az áruk adásával és vételével foglalkozik, hanem képlegesen is közvetíti az áruk kereskedelmét; a tőzsdei intézmény útján értékekkel kereskedik, aminők maga a pénz, az addigi értékmérő, továbbá a járadékok, részvények, váltók stb.

De lényegesen átalakul a kereskedelem helye és terjedelme is; az általános vásári forgalom veszít jelentőségéből és nagyobb távolságok kezdenek egymással érintkezni. A régi árúvásárokon a termelők meghatározott időben egy-egy vidék központjába hozták áruikat, ahol a kereslet és kinálat kölcsönhatása határozta meg a cikkek árát; ezen árukereskedelemnek tehát egyes vidéki gócpontokon kellett központosulnia. Később azonban szükségessé vált, hogy a nagy tőkéket mozgató, az egész országra kiterjedő kereskedelem az ország fővárosában összpontosuljon s a modern gazdasági élet vásárán, a tőzsdén folytassa tevékenységét.

S míg egyrészről azt látjuk, hogy a helyhez nem kötött kereskedelem a fővárosban központosult, addig

másrészről a tisztán árúkkal, főként mezőgazdasági termékekkel űzött kereskedelem, amely azelőtt Pozsonyban és a megye nagyobb kereskedelmi helyein bonyolódott le, még inkább a decentralizáció irányát követi; vagyis a fogyasztó lehetőleg ott, vagy azon hely közelében kezdi fölkeresni a nyers terményeket, ahol azokat termesztik.

A félszázaddal ezelőtt végbement emez átalakulásról a pozsonyi kereskedelmi és iparkamarának ez időről szóló jelentése híven beszámol. Amíg egyfelől panaszkodik a jelentés, hogy Pozsony kereskedelmének egy része, különösen a helyi termeléstől független kézműárukereskedelem elterelődik a várostól a nagyobb gyári gócpontok felé, addig másfelől nagyobb raktárak létesítését sürgeti, hogy a dunántúli terménykereskedelem ide összpontosíttassék, hogy aztán Pozsony az új közlekedési eszköz, a vasút segélyével közvetítse azt a morva és cseh kereskedők számára.

Ami az egyes főbb kereskedelmi ágak helyzetét illeti, mindenekelőtt figyelmet érdemel a *terménykereskedelem.*

Termény-kereskedés.

Jelentékenyebb gabonavásárokat tartottak Pozsonyban, Nagyszombatban, Szereden, Szempcen és Dunaszerdahelyen. A pozsonyi gabonapiac forgalmának évről-évre való csökkenését a következő kimutatás szemlélteti, amely 1852-ben a tényleges forgalmat, 1861-től 1895-ig pedig tíz, illetve öt évi időköznek évi átlagos forgalmát tünteti föl.

Év és időszak	Búza	Rozs	Árpa	Zab	Tengeri
	forgalom métermázsákban				
1852	41.037	18.937	12.664	5.498	5.627
1861—1870	65.810	17.884	73.364	9.481	15.205
1871—1875	64.400	9.770	90.495	10.470	10.636
1876—1880	54.887	3.687	92.190	6.892	6.962
1881—1885	48.607	2.968	95.676	2.209	6.701
1892—1895	28.867	7.042	70.228	7.490	8.128

Legszembetünőbb a forgalom csökkenése a búzánál és rozsnál; az árpaforgalom egészen 1885-ig folyton emelkedik és csak a 90-es években száll le az 1861—70-es időszak nivójára.

Az utolsó ötven évben a gabonaárak alakulását a következő kimutatás tünteti föl, a melyből kitünik, hogy az árak 1875-ig emelkedtek, onnan kezdve évről-évre csökkenés észlelhető és csak a legutolsó tíz év alatt mutatkozik ismét némi emelkedés. Az árak métermázsánként és koronákban értendők.

Év és időszak	Búza	Rozs	Árpa	Zab	Tengeri
1852	16·80	16·18	14·—	14·40	12·02
1861—1870	19·72	14·46	13·32	13·70	11·76
1871—1875	25·42	17·96	17·06	16·—	15·54
1876—1880	23·56	16·52	16·32	16·18	13·62
1881—1885	19·20	16·—	15·80	15·20	13·—
1891—1895	15·74	13·84	13·14	13·68	10·40
1896—1900	17·67	14·70	13·34	12·59	10·48
1901—1905	16·55	14·12	13·46	13·74	13·41

Fakereskedelem.

Az elmult félszázadban igen élénk fakereskedelem színhelye volt a Duna és a Vág völgyének vidéke Pozsony gócponttal, miután itt nagy kiterjedésű erdők szolgáltatták a faanyagot.

A Pozsonytól északra fekvő négy vármegye összterülete 1,547.071 hektár, a mely területnek majdnem egyharmadrésze — 432.126 hektár — erdőterület. Az erdőterület 1905-iki adataink szerint a következőleg oszlik meg:

Pozsonymegye	97.120	hektár
Nyitramegye	129.650	„
Trencsénmegye	151.646	„
Turócmegye	53.710	„

E négy vármegyét azért foglaltuk egybe, mert ez országrészben, melynek erdőterülete a multban még nagyobb volt, a rendelkezésre álló viziút, a Vág segítségével régóta élénk fakereskedelem virágzott. A 70-es évek végén a Vág folyón évenként csak Trencsénmegyéből 60.000 fenyőszálfát usztattak le; a szálfákon kivül a tutajokon évenkint kb. $2^1/_2$ millió zsindelyt, 500-ezer szőlőkarót, póznákat és léceket szállítottak. Trencsénmegye egyedül nem fedezte a szükségletet és körülbelül ugyanakkora mennyiséget usztattak le az árvamegyei, morvaországi és sziléziai erdőségekből, úgyhogy a Vágon évenkint körülbelül 5000 tutaj uszott le. Ezt a nagy famennyiséget legnagyobbrészt a komáromi fakereskedők vették meg, de jelentős favásárok tartattak még Vágszerdahelyen, Szereden és Vágsellyén is.

Pozsonymegye fakereskedelmének gócpontjai *Pozsony* és *Szered* voltak. Szereden, mint a Vágon leusztatott tutajoknak megálló és rakodóhelyén szerezte be a megye északnyugati részének lakossága az épületfát, deszkákat, léceket, zsindelyeket, faszerszámokat, faedényeket stb., a megye délnyugati vidéke ellenben a *pozsonyi piacot* kereste fel. A pozsonyi fakereskedők ezen kivül Felsőausztriából, Stájerországból, Tirolból és Bajorországból kapták az itthon nem található különleges épületfát és a puhafából készült edényeket, szerszámokat. A keményfaedényekhez és hordókhoz szükséges tölgyfadongákkal a pozsonyi kádárok űztek kiterjedt kereskedelmet; évenkint több hajórakományt szállíttattak e cikkből Szlavoniából Pozsonyba.

A *vasuthálózat kiterjedésével* és a faipari vállalatok keletkezésével a hajdani nagy *fakereskedelem elvesztette egykori jelentőségét.* Jelenleg Trencsén és Turócmegyében mintegy 12

00067319

nagyipari gőzfürésztelep van üzemben, a melyek a fakereskedelem irányitását kezükben tartják. Ezeken kivül egyéb faipari telepeink is vannak, a melyek vidékünk fatermésének jó nagy részét a közvetítő kereskedelem kizárásával dolgozzák fel.

Kereskedelmi szempontból a fatermelés mennyiségét illetőleg felemlítjük, hogy 1891-ben Pozsonymegyében 252.795 m³, Nyitramegyében 362.588 m³, Trencsénmegyében 583.237 m³, Turócmegyében 213.065 m³ fa termeltetett. Pozsony, Nyitra és Trencsénmegyében a termés legnagyobb része bükkfa, Turócmegyében fenyőfa. Csekélyebb mennyiségű a tölgyfatermelés.

Sókereskedelem.

Az élénk fakereskedelmen kivül a *sókereskedelem* érdemel fölemlítést, a melynek központja Szered volt. A galiciai sót tutajokon szállították le a Vágon Szeredig és innen vitték azután szét a megyébe. A pozsony-nagyszombati lóvasutat is főként a sószállítás megkönnyítése céljából épitették ki annak idején Szeredig; a Nordbahn létesítése után azonban a sószállítás iránya erre a vonalra terelődött át és Szered sókereskedelme elvesztette jelentőségét.

Agyagárúkkal való kereskedelem.

A közönséges agyagedények készítése és a velök űzött kereskedés is jelentékeny volt régebben Pozsonymegyében.

A *pozsonyi és dévényi fazekasok* készítményeiből évenként egész hajórakományokat szállítottak le a pesti vásárokra, sőt még Romániába is. A modori fazekasok, a stomfai, nagylévárdi, dejthei és boleráci korsósok edényei a szomszéd vármegyék vásárain is nagy keresletnek örvendtek. Különösen az előbbi két helyen készített kancsók és tálak izléses alakjuk és szineik tökéletessége miatt ma is értékes régiségeket képeznek.

A zománcozott vas- és pléhedények használata, nemkülömben a vasuti hálózat kiterjedése nyomán az agyagedényekkel űzött vásározó kereskedelem mindinkább hanyatlott, és ma már alig jöhet tekintetbe.

Kézműárú- és fűszerkereskedés.

Pozsony régóta gócpontja volt a kézműárú-, divat- és fűszerkereskedelemnek. A vasút előtti időszakban innen indult ki az ország nagy részére terjedő kereskedelem mindazon cikkekben, a melyek beszerzésénél a külföldre voltunk utalva. De emellett tudvalevő, hogy a *divatkereskedés* különösen a régebbi időben a bécsi divat és bécsi izlés hatása alatt alakult ki; sőt ma sem lehet tagadni, hogy a francia és az angol divat mellett jelentékeny szerepet játszik a bécsi izlés, aminek természetes következménye, hogy Ausztria divatárúcikkei beözönlenek a divatos izlés uralma és ürügye alatt. De szépen fejlődő iparunk immár mindinkább képes lesz ezen cikkeket a kereskedelem rendelkezésére bocsátani s a viszonyokhoz könnyen alkalmazkodó kereskedelem a hazai beszerzési forrásokat kezdi fölkeresni.

Úgy a divat- és kézműárúkereskedés, mint a *füszerkereskedelem* a mindenkori drágasági viszonyok hatása alatt áll. A pozsonyi kamara jelentései gyakran tesznek említést a drágaság által megcsökkent üzletmenetről; kivált a gabonatermés jó, vagy rossz eredménye volt mindig az irányadó tényező, mert rossz termés idején a fogyasztó közönség háztartásaiba beköltözik a nagyobb takarékosság s ilyenkor nemcsak az élelmiszer-, hanem a kézműárúkereskedelem üzletmenete is lanyhább.

A hivatásos kereskedő a változó viszonyok dacára is ki tudja egyenlíteni a fogyasztó csökkenése folytán beállott

00067319

változásokat olykép, hogy rossz években nem hárítja át a fogyasztóra az egész drágaságot s nagy előrelátással akként szabályozza az árúközvetítést, hogy a közönség mindig jó minőségű cikkeket vásárolhat. Ebben nyilvánul a hivatásos kereskedő főérdeme, tehát ügyes üzleti szellemének érvényesülése a fogyasztó előnye is. Mi sem természetesebb, minthogy az utóbbi időkben fölmerült új közgazdasági alakzat, a *fogyasztási szövetkezetek* nem képesek a kereslet és kinálat közötti összhangot a viszonyok mindenkori változásai közepett létrehozni és fentartani, mert hivatlan és gyakorlatlan elemek kisérlik meg az árúkereskedelmet kezükbe venni, bár kétségtelenül üdvösek azon eszközök, melyeket a szövetkezeti eszme részükre nyújt. Csakhogy itt a szövetkezés nem az igazi és arra alkalmas téren működik, mert olyan cikkek forgalomba hozatalával tesz kisérletet, a melyek a hivatásos kereskedés tárgyai, ellenben mellőzi azt a helyes feladatkört, amelyre utalva van, hogy ekép a szövetkezés hasznos és üdvös eszméje ne egy másik gazdasági tényezőt akarjon kiszorítani, hanem a mezőgazdasági és ipari termelő és elárusító szövetkezetek alakjában a kisgazdák és kisiparosok anyagi megerősödését mozdítsa elő. A termelés javítására, a nyersanyag beszerzésére, közös eladóhelyek szervezésére egyesült gazdák és iparosok jól megállják helyüket a hatalmas tőkével dolgozó egyes vállalatokkal szemben való versenyben. De a fogyasztási szövetkezetek keletkezése hazánkban — sajátos viszonyainknál fogva — egészen elterelte gazdáink és iparosaink figyelmét eme fontos hivatástól; őket az árúkereskedelem, a napi- és házi szükségleti cikkek kielégítésével foglalkoztatva olyan téren köti le hasznos, termelő erejüket, a hol már

hivatottabb és gyakorlottabb társadalmi elemek végzik munkájukat. A fogyasztási szövetkezetek mindkét irányú hatása káros a társadalmi és gazdasági élet zavartalan kialakulására s a mellett a nemzetfentartó társadalom egyik biztos alkatrészét, a vidéki kiskereskedelmet hovatovább teljesen tönkre fogja juttatni a közgazdasági munkamegosztást és a foglalkozási ágak helyes megoszlását zavaró irányzat.

A kereskedelmet űző lakosok száma Pozsony városában az utóbbi évek óta jelentékeny számot ért el. Azon 55·4%-ból, mely az ipari forgalomban foglalkozóknak számát teszi, legtöbb a tulajdonképeni ipart űzők száma, vagyis 24.680; ezután következik a kereskedelmi és hitelforgalomban működők száma, 6725, és aztán a közlekedés terén foglalkozóké 5.035, végül az őstermelésnek mezőgazdasági és kertészeti ágával foglalkozók 3322-t, továbbá egyéb őstermelési ágat folytatók 114-et kitevő száma. Eszerint a kereskedelmet űzők száma Pozsony városában a legutolsó 1900-iki népszámlálás szerint 11,760; de ez a mennyiség azóta is növekedett.

A KISIPAR ÉS A CÉHRENDSZER.

Az elmult század szabadság-eszméinek a közélet minden rétegét átható ereje gazdasági téren is megteremtette a munka és forgalom szabadságának időszakát; ez átalakulás nyomában elsősorban járt az ipari munka, melynek műhelyeiben az egyének érvényesülése számára tágabb tér kezdett megnyilni s ezzel egyúttal széthullottak az ipari céhek sorompói.

A *céhek* a régi városi élet kormányzatában végzett munkásságuk révén jelentékeny befolyást szereztek

a városokban s ezzel ezen zárt fogyasztási területek egész ipari termelése az ő kezükbe került. Ők határozták meg minden egyes iparágban az iparosok számát, az egyesek által előállítható iparcikkek mennyiségét és minőségét, az alkalmazható munkaerők számát és a munkabéreket és végül a kész iparcikkek árát.

Kétségtelen, hogy a szervezetükben rejlő erő, valamint a családnak és egyeseknek erkölcsi életét is irányító vallás-erkölcsi befolyásuk a kézműiparban olyannyira kivánatos szakszerűséget a tökély magas fokára emelték, a segédek, munkások és tanoncok belevonásával megalkotott családi életben pedig oly erkölcsi alapot teremtettek a céhek, mely az akkori kor viszonyai között erőt és kitartást kölcsönzött az iparos társadalom tagjainak. A céhrendszer a saját korának volt az alkotása s szépen betöltötte hivatását. De az egyesek képességét és szellemi életét korlátok között tartó eszme méhében hordotta a szabadság csiráját. Az emberi alkotó elme érezte az áthághatlan korlátok rabságát s az egyén érvényesülését elfojtó erő visszahatása annál inkább siettette a céhrendszer megcsontosodott kérgének szétrepedését a szabad verseny tavaszi napjának behatása alatt.

A míg egyfelől a közgazdasági téren uralomra jutott szabadság az egyént a kézműipari munka terén versenyre állítja ki, addig másfelől a gépek alkalmazása megteremti a tömegtermeléssel foglalkozó gyáripart.

Pozsonyi és pozsony-megyei céhek.

Pozsony város kézműves iparosainak, akik már az Árpádházi királyok alatt szabadultak fel a várjobbágyságból, valószinüleg már a XIV-ik század előtt is voltak testületeik közös érdekeik előmozdítására, amelyekből idővel a nyugati

városok mintájára céhek alakultak. Legrégibb irott forrásaink *a pozsonyi céhekről csak a XIV. század* második feléből származnak; ezek a *pozsonyi mészárosok, suszterek és pékek 1376-ban kelt céhlevelei.* E céhlevelek, amelyek három fontos iparág viszonyait szabályozzák, továbbá Nagy Lajos királyunknak a hús, illetve a kenyér árúsítását szabályozó rendelete, valamint az egykorú városi rendeletek hű képét adják a céhek belső életének és városunk középkori iparrendészetének.

A céhekbe való felvétel azonkívül, hogy egy-egy iparágban a mesterek száma meg volt határozva, más irányban is szigorú szabályokhoz volt kötve, amelyeknek célja odairányult, hogy a céheknek az a kiváló tekintélye és befolyása, amelyet a középkori városban élveztek, megóvassék.

A szigorú keresztény erkölcsösség és vallásosság, mely a középkori városi életet jellemzi, a céhek működésében is megnyilvánult; a vallásos élet külső nyilvánulásaiban tevékeny részt vettek, a felebaráti szeretet alkotta jótékonysági intézményeket buzgón istápolták és ügyeltek arra, hogy a céh tagjai feddhetlen életet folytassanak.

A társadalmi életre gyakorolt befolyásnál sokkal fontosabb a céheknek az egyes mesterek ipari munkásságára gyakorolt hatása. A céhen belül a céhmester és a mivlátó mesterek szigorúan őrködtek az egyes mesterek pontos és kifogástalan minőségű munkájára; ellenőrizték az ipar mikénti gyakorlását; ha pedig valaki hibázott, vagy mulasztást követett el, a céhmester itélkezett fölötte. A pozsonyi mészárosok szabályzata szerint pl. azt a mestert, a kit a gyakori húsvizsgálatnál rossz hús elárúsításán rajtakaptak,

pénzbirságra ítélték. A suszterek különösen arra ügyeltek, hogy a mesterek jól dolgozzanak és aki az előirt szabályokat meg nem tartotta, annak munkáját nyilvánosan elégették, sőt magát a mestert fogházbüntetés is érte. A pékeknél főként a kenyér és sütemény mértékének pontos megtartására helyezték a fősúlyt és erre a hatósággal együtt a céh tartozott felügyelni. Különben a hatósági húsvizsgálatoknál szintén céhbeli kiszemelt és felesketett mészárosok segédkeztek.

Az *inasügyre* is nagy súlyt helyeztek a pozsonyi céhek, kivált a tanoncok tisztességes, erkölcsös életmódjára és a szakmájukban való pontos kiképzésre. A *legények kiképeztetése* és a vándorlás tekintetében a pozsonyi céhek az általánosan ismert intézkedéseket tartották szem előtt; ügyes-bajos dolgaikat az atyamester intézte, a munkakeresésben pedig a dékán támogatta őket.

A mészárosok pékek és suszterek céhén kivül keletkezésük sorrendje szerint még a következő pozsonyi céheket említjük fel: a takácsok (1552), kőmivesek (1600), csizmadiák (1602), szűcsök (1667), kádárok (1745), német szabók (1763), tímárok (1824), hentesek (1826), kertészek (1840) és esztergályosok céhét.

Nagyszombatban legrégibb a szűcsök céhlevele 1505 évből, azután a szabók és posztókészitőké (1540); a mészárosoké (1562); a csizmadiáké (1566).

Modorban a legrégibb a kovácsoknak 1591 évből kelt céhlevele; a takácsoké 1612-ből, a lakatosoké 1620-ból való.

Szentgyörgyön a takácsoké a legrégibb 1636 évből.

Igen régi a *csallóköz-szerdahelyi* vargáknak 1492-ből származó céhlevele.

Somorján a szűcsök 1555 évbeli céhlevele a legrégibb, ezenkivül a bognároké, a mely 1610-ből való.

A *szeredi* szabóké 1593-ból, míg a *csütörtöki* csizmadiáké 1660, a kalaposoké 1666 évből származik.

Az egyes céhek pecsétnyomóinak — a legremekebb vésnökmunkák — a pozsonyi muzeumben igen szép gyüjteménye látható.

A céhek hanyatlása.

Az 1848-iki törvény még meghagyta a céheket; de az 1857-iki császári nyilt parancs elvette legfontosabb jogukat, azt t. i., hogy ők adták meg az engedélyt az ipar üzésére. A céhrendszert végleg csak az 1872-iki VIII. t. c. törölte el és ezzel a kisipari termelésnek előjogait is megszüntette, a miket a mult század alatt hatalmasan fejlődött gyáripar már amúgy is hatástalanná tett.

De már az 1857-iki császári nyiltparancs kibocsátása előtt is észlelhetők voltak a céhbeli kisipar hanyatlásának tünetei. Erre nézve idézzük a pozsonyi kereskedelmi és iparkamara 1852-iki évi jelentésének a *polgári iparok* helyzetére vonatkozó fejezetét.

„A mi a városi kisipar üzletmenetét illeti“, — irja a kamara saját megfigyelései alapján — „el kell ismerni, hogy az mindinkább hanyatlik. Ennek oka főleg az ipari és kereskedelmi viszonyok átalakulásában keresendő, a mely a legtöbb iparágban megszaporította a konkurrenciát; e versenyt csak az elegendő tőkével és intelligenciával biró iparos lesz képes megállani.“

„Másfelől rendkivül megnehezíti az itteni városi kisipar boldogulását az ügyes és használható segédmunkásoknak napról-napra érezhetőbbé váló hiánya, mivel ezáltal az iparosok nagy része saját hasznának rovására meg van

akadályozva abban, hogy a közönség fokozottabb igényeinek megfeleljen.“

„A falvakon a legtöbb kézműves mesterség a földmives lakosság körében nélkülözhetetlen iparcikkek előállítására szorítkozik s ennélfogva az ipar haladása itt annálinkább is kizártnak tekintendő, mert az iparosok mesterségüket tulajdonkép csak mellékfoglalkozásként űzik; főfoglalkozásuk a mezőgazdaság. A falusi iparosokat illetőleg végül meg kell még említeni, hogy több helyről vett panaszokból az tünik ki, hogy sok helységben a jelenleg fennálló ipari rendtartás részint a céhek előtt teljesen ismeretlen, részint az illető községi előljáróságok nem járnak el aszerint, a mely visszás állapot a magas miniszterium gondoskodása útján annálinkább is megszüntetendő, mivel ezáltal sok felesleges panasznak lehetne elejét venni.“ — Ime tehát már félszázaddal ezelőtt tisztán látta a kamara a kisipar jövendőbeli sorsát.

A szabad iparüzés törvénybe iktatása óta azonban a hatalmas gyáripar versenye által elerőtlenedett kisiparunk nemcsak az egymással való versenyben gyöngíti erejét, hanem az 1884-iki XVII. törvénycikk hézagos rendelkezései folytán elburjánzott kontáripar túlkapásaival is kénytelen megküzdeni. Nem csoda tehát, hogy ha az ipartörvény módosítását s ennek keretében leginkább az összes iparágaknak képesítéshez való kötését kivánják kisiparosainak, mert általa az egymás közötti verseny ha nem is szüntethető meg, de legalább igazságosabb alapot nyer. A képesítésnek törvénybe iktatásán kivül a következő kérdések azok, a melyek hanyatló kisiparunk érdekében szabályozást kivánnak: u. m.: az *iparoktatás;* a *házalási ügy* és a *házaló keres-*

00067319

kedés területének korlátozása; a *vásárügy ;* az *állami és törvényhatósági közszállítások ügye* és a *fegyencipar szabályozása.*

De az új ipartörvény tételes intézkedései csak az esetben fognak kisiparunk sorsán javítani, ha iparosaink belátva a gyáripar tömegtermelésével folytatott küzdelmük hasztalan voltát, az ipari termelésben egyfelől az arra alkalmas iparágakban a kiváló minőségre és kifogástalan kivitelre helyezik a fősúlyt, hogy a kézműves kisipart úgyszólván iparművészetté alakítsák át; másfelől gépek segélyével és megfelelő szövetkezés útján a tömegtermelés terén is érvényesülni törekszenek, ami annál több sikerrel kecsegteti őket, mert saját egyéni tudásuk és egyszerűbb üzemkezelésük előnyt biztosít nekik a vállalati nagyipar költségesebb termelésével szemben.

Pozsony városa, a melynek iparosai mindig kitüntek szolid és szép munkáikkal és a hol a tehetősebb lakosság támogatása mellett évszázadokon át virágzott a kisipar, bizonyára alkalmas talaj lesz a modern ipari átalakulásra.

AZ IPARI TERMELÉS ÁGAI.

Az iparosok száma Pozsony városában az 1900 évi népszámlálás szerint 24.680-at tett ki.

Összekapcsolva most az egyes ipari ágakban a kis- és nagyipar termelését, érdekes lesz hazánk nyugati részének ipari fejlődését és az ipar jelenlegi állapotát föltüntető leírás, mert iparunk úgy versenyképességénél fogva, mint pedig az iparágak különfélesége folytán méltán sorakozik Nyugateurópa ipari fejlettségéhez.

Az 1900 évi népszámlálás eredményéhez képest Pozsony város ipari termelése következő ágakra oszlik és az

egyes igarágak képviselőinek és segéderőinek száma a következő:

	vállalat	segéd
Épület és műlakatosság	2	61
Rézhámoripar, rézművesség stb.	1	26
Töltényhüvelyek, töltények stb. gyártása	1	294
Gép-, kazán- és hajógyártás stb.	1	72
Vasuti műhelyek	1	69
Kocsigyártás	2	102
Elecktrotechnikai cikkek gyártása	1	217
Tégla és tűzálló agyagárúgyártás	3	207
Fazekasipar	1	23
Asztalosipar	2	53
Bőrgyártás és bőrfestés	2	85
Sörte-, szőr- és tollipar	1	643
Gyapjúipar	1	154
Len- és kenderkikészítés stb.	1	25
„ stb. fonó-szövőipar, vattagyártás	2	476
Gombkötő-, zsinór- stb. áruk gyártása	2	311
Malomipar	1	107
Cukorkagyártás	1	26
Kakaó- és csokoládékészítő	1	148
Hentes	1	25
Dohánygyártás	1	987
Sör- és malátagyártás	2	95
Vizművek	1	23
Kőolajfinomítás	1	177
Világítógázgyártás	1	95
Robbanószer és lőporgyártás	1	484
Aszfalt és kátrány stb. gyártás	1	36

	vállalat	segéd
Építészet	1	297
Vasutépítés	1	48
Kikötőépítés	1	86
Ács	1	72
Nyomdaipar	5	141
Vendéglős, szállodás és korcsmáros	3	125
Összesen	51	5.790

VASIPAR.

Virágzó vasipara csak olyan vidéknek lehet, ahol ezen iparág fejlődéséhez szükséges természetadta feltételek megvannak.

Magyarország 1904-ben 19,115.364 mm. vasércet és nyersvasat termelt, amelynek értéke 39,226.792 koronát tett ki.

Az egészséges, fejlődésképes vasipar feltételei tehát a bőséges vastermelő helyeken találhatók fel és ott, ahol ezenkivül a vasérc feldolgozásához szükséges kőszén is közelről a kellő mennyiségben szerezhető be; vagy végül fontos az is, hogy olcsó motorikus hajtóerő — a vizierő álljon rendelkezésre.

Pozsony környékén és általában a hozzátartozó nyugati és északnyugati országrészen tudvalevőleg nincsen vasbányászat és a Bajmóc melletti handlovai kőszénbányán kívül, amelyből eddigelé nem igen bányásszszák a szenet, de hihetőleg a közelebbi jövőben már kiaknázzák e természeti kincset, kőszéntermelés sincsen.

Vasban és kőszénben szűkölködő vidékünkön csakis a vasat, illetve a vasipar félgyártmányait feldolgozó ipar

létezhetik, ez is csak annyiban, amilyen mértékben azt a belterjes mezőgazdaság és a mezőgazdasági termékeket feldolgozó gyáripar és az épitkezési tevékenység folytán keletkező szükséglet megkivánja; kivitelre is dolgozó vasiparunk csak oly cikkekben lehet, amelyeknél a feldolgozás folytán előállott jelentékeny értéktöbblet a termelvényeket versenyképessé teszi még a vastermelő vidékek készítményeivel szemben is.

A rendelkezésre álló vizi hajtóerő a borostyánkői rézhámor létesítésének alapfeltétele volt ugyan, de ezenkívül nem igen találunk hasonló módon űzött ipart.

Pozsony virágzó ipara azonban szép sikert ért el a vasat műizléssel és kézügyességgel feldolgozó *lakatos mesterségben.* Hasonlóan említendők a habánus késesek munkái is. Később a kábelgyártás, mint vidékünk egyik különlegessége keletkezett.

Gépiparunk csaknem kizárólag a mezőgazdasági cikkeket feldolgozó gyáripar kisebb gépeinek előállítására és ezek javítására szorítkozik. Kisebb vasöntődéink is inkább a fennálló gyárak szükségleteinek kielégitésére szorítkoznak.

A lakatos- és kovácsipar kiváló módon érvényesül a kocsigyártás terén, amely iparág széleskörű és még a külföldön is elterjedt hírnévre tett szert.

Lakatosok.

Az épület- és műlakatosipart Magyarországon is épp oly régóta művelik, mint Európa más országaiban, amit hazánk román és csúcsives stilű, műemlékein itt-ott található vasalások és műmunkák legjobban bizonyitanak.

Pozsony város iparának történetére vonatkozó forrásaink már a XIV-ik században szólnak *pozsonyi* lakatosok munkásságáról, amely középületeken és magánházak épitésénél

00067319

érvényesült. Különösen a művészeti irány az, amelyben — mint a muzeumunkban őrzött emlékeink, templomaink és régibb köz- és magánépületeink bizonyítják — lakatosiparunk mindenkor kitünt munkáinak finom és szolid kivitelével.

Később a városok fejlődése és kiterjeszkedése nyomában járt az építkezési tevékenység élénkülése, miáltal az épületlakatosság terén is nagyobb arányú munkásságot látunk.

Az építkezésben fekvő tőke mielőbbi gyümölcsöztetése az építő-iparágakban a gyorsabb munkának szükségét teremtette meg s így a lakatosok is áttértek a segédgépek használatára, amelyekkel tömegesebb és egyenlőbb készítményeket állíthattak elő. A munka nagyságához és sürgősségéhez képest szaporodott egy mesternél a segédek száma, úgyhogy már nagyiparilag űzött lakatosműhelyeket is találunk nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is. Az 1898-ban fölvett ipari kataszter a vidéken 11 nagyipari lakatosműhelyt sorol fel, köztük pozsonyit is.

Pozsonyi műlakatos iparunk a közelmultban számos hazai és külföldi kiállításon vett részt s úgy itthon, mint a külföldön osztatlan elismerést vivott ki.

A vasművesség nem mindenben osztozik a kisipar sorsában, amennyiben ez iparág virágzása az egyes időszakok műizlésétől és a nemzetek vagyonosságától függ, éppen úgy, mint a művészet boldogulása is. A gépek használata igen jelentékeny szerepet játszik ma a műlakatosságban is, de azért az egyéni izlés és a kézügyesség örökbecsű és nélkülözhetetlen lesz mindig.

Meg kell még emlékeznünk vidékünk egyik különlegességéről, a *habánus késesekről*. Ezek a XVII-ik század

00067319

első felében Morvaországból kiüzött anabaptisták voltak és Nyitra- és Pozsonymegyében (Szobotiston, Nagylévárdon és Németprónán) letelepedve kézműiparral foglalkoztak. Különösen nagy kedvvel űzték a lakatosságot és a késgyártást. Állítólag a habánusok készítette szobazárakat még Bécsben is jó áron vették. Ez a késesipar jelentőségéből ugyan sokat veszített az idők folyamán, de azért mégis figyelemreméltó módon dolgoznak a habánusok és készítményeikkel távoli vidékekre mennek házalni.

Villamossági ipar.

A villamossági ipar egyfelől a villamos energia előállításához és átalakitásához szükséges gépeket, eszközöket és készülékeket gyártó villamossági gépiparra, másfelől pedig a villamos energiát termelő közhasználatú áramfejlesztő telepekre és ezektől a villamos áram továbbvezetésére szolgáló készülékeket, tehát kábeleket és szigetelt huzalokat előállító és a vezetékeket, illetve huzalokat fölszerelő iparágra oszlik.

Hazánkban az elektrotechnikai cikkek gyártásával 1898-ban csak 8 telep foglalkozott, aminek az erős, főleg a német villamos ipar versenye az oka, de immár nálunk is örvendetesen halad a villamoserő használata s hihető, hogy mielőbb elérjük azt, hogy ez iparágban is úgy, mint a gépipar több ágában, tekintélyes helyet biztosítunk Magyarország számára. Erre annálinkább van kilátásunk, mivel a hözhasználatú villamos áramfejlesztő telepek száma is nő, részint a villamoserejű közlekedési eszközök berendezésével, részint pedig, mivel a városok kezdik bevezetni a villamos világitást. Pozsonyban két telep van: az egyik a villamos vasut társaságé, amely kizárólag ezen közuti vasút céljaira szolgáltat áramot, a másik a városi villamos

00067319

mű. A vasút 10 évvel ezelőtt keletkezett és forgalma folyton növekedik. Az 1905. évben körülbelül 160 ezer utassal szállított többet, mint 1904-ben, amikor az utasok száma kereken 1,674.000 volt.

A vidéki városok föllendülésének egyik hatalmas tényezője a villamos áramfejlesztő ipar. A modern városi életben kiváló fontossága van a villamos világításnak; az ipari munka szempontjából azonban sokkal nagyobb értékű a villamos áramnak gépek hajtására való felhasználása. A villamos hajtóerő főelőnye az iparban, hogy könnyen alkalmazható s ezért takarékos munkaerő. A villamos áram igen könnyen hozzáférhetővé és honossá válik *a kisebb műhelyekben*, mert amíg a gőzmotoroknál hosszabb idejű előkészületet kiván az erő előállítása és költséges annak több időn át való üzemben tartása, addig a villamos áramot akkor hozza működésbe az iparos, amikor éppen kell s abbanhagyja, — bár rövid időre is — mikor nincs szüksége hajtóerőre. Pozsony város villamos műve 1901-ben létesült és fenállása második évében már 36 ipartelep vette igénybe erőátviteli célokra a villamos áramot összesen 49 motor részére. 1903-ban az üzem 25%-al emelkedett, úgyhogy a telepet ki kellett bővíteni. Eddigi fejlődését tekintve joggal következtethetünk arra, hogy iparunk előmozdításában és versenyképesebbé tételében még fontos szerepre van hivatva.

Villamos motorok előállításával és egyéb villamosságot szolgáltató telepek berendezésével a pozsonyi *magyar Schuckert művek* foglalkoznak.

A villamos áram vezetésére alkalmas különféle áramerősségű huzalokat és kábeleket a Pozsonyban 1896-ban

00067319

alapított gyár készít, a melynek fennállása első évében a belföldi szükséglet fedezésén fölül kivitele csak Ausztriába és Angolországba volt; üzeme azóta évről-évre emelkedett és ma már nagyterjedelmű külföldi fogyasztó piaca van a gyárnak.

Kocsigyártás.

Az 1899-iki iparstatisztika adatai szerint az országban összesen 9 kocsigyár volt, ezek közül kettő Pozsonyban. A fenti adatok szerint „a kocsi (hintó) tulajdonképen ama kevés találmány közé sorolható, amelynek bölcsője Magyarország volt. Ez mai nap már történelmileg bebizonyitott tény. Mátyás király fényűzése kocsikban (hintókban) Bonfinus és más irók révén ismeretes. Sőt már a bérkocsi is ismeretes volt ez időtájt, mert adatunk van arra, hogy 1410-ben Hensel pozsonyi bérkocsis több kereskedőt Bécsbe vitt stb. A hintókocsi tehát Magyarországból terjedt el széles Európában, sőt magyar iparosok készítették ezeket és szállították külföldre. Egy forrásunk szerint a XVI. században 50 kocsigyártó lett volna Pozsonyban 1000 körüli munkással, a kik között kiválóan kitünt Habermayer kocsigyártó.“

A pozsonyi két kocsigyár, a Marschall Antal- és a Hruschka-féle gyár igen kedvelt hintókat és vadászkocsikat állít elő, a melyek külföldön is, főleg Ausztriában igen keresettek.

Vasárúgyártás.

A pozsony-ligetfalvi *zománcedénygyár*, a mely az alkalmazott munkaerők számát és a termelt cikkek mennyiségét tekintve vidékünk egyik legjelentékenyebb gyártelepének mondható, a belföldön és Ausztriában helyezi el gyártmányait. Utóbbi időkben gyárát bővitve már több külföldi államba is szállít.

Vágújhelyen van egy *acélvillagyár*, egy *sodronyszeggyár*, továbbá egy *patkószeggyár;* Nagyszombaton egy *sodronyfonat- és vassodronyszitagyár*.

Mindegyik gyártelep igen figyelemre méltó és a belföldi fogyasztó piacokon kivül fölkeresik a közeli Ausztria piacait is.

KŐ-, AGYAG- ÉS ÜVEGIPAR.

Köfejtés.

A Kárpátok kitünő minőségű gránitja építkezésre, utcakövezésre és csiszolt állapotban lépcsők és sirkövek készitésére egyaránt alkalmas. Gránitkőfejtőink közül említésre méltók a Pozsony városában lévőké, a melyek közül kettő a város tulajdona, négy pedig magánosok kezében van. A városi kőfejtők anyagát leginkább utcakövezésre használják fel, a magánbirtokban lévőké pedig dunaszabályozási munkák számára és épületkövek gyanánt használtatik. Jó minőségű és csiszolásra is alkalmas gránitot találunk Nyitra városban (Zoborhegy) és Sztrecsnón; márványt pedig Duna-Almáson, Tardoson (Komárommegye), Stomfán, továbbá Szucsány községben; itt igen szép fekete és pettyes márványt; ezenkivül Trencsénmegye több helyén, mint Lednicen, Tyerchován a Vlara szorosban. A legtöbb helyen igen csekély mérvben aknázzák ki a jó kőanyagot, a minek a drága fuvarköltség az oka.

A kőcsiszolás és kőköszörülési ipar terén nálunk csak kisérletekkel találkozunk. Pozsonyban 1890-ben alakult egy olyan vállalat, a mely márvány-, gránit-, syenit- és andesit kő csiszolásával foglalkozott, sirkövek, emléktáblák, továbbá épületek diszitésére szolgáló faragványokat állitván elő. Nagy kár, hogy ez a kiválóan hasznos iparág négy évi működés után a kedvezőtlen termelési és üzleti viszonyok

miatt megszünt. A megszünés főoka a külföldi, főleg az osztrák versenyre vezetendő vissza, pedig Magyarország egyáltalában annyi kiaknázható és jól feldolgozható kőanyaggal rendelkezik, hogy valóban kár, hogy a kőcsiszolás és köszörülés nem honosodhatik meg több alkalmas vidéken.

A máriavölgyi *palabányát* már majdnem félszázad óta rendszeresen aknázzák s a termelt pala kielégitő keresletnek örvend.

A kőfaragó iparnak a középkorban a csúcsives monumentális építkezéseknél nagy szerep jutott. Pozsony templomai, városháza és egynéhány régibb belvárosi magánépülete megőrizték a középkori kőfaragó ipar emlékeit.

Manapság a kőfaragó iparosok az építkezéseknél szükséges kőfaragó munkákon kivül leginkább sirkövek készitésével foglalkoznak, de nagyban érzik, hogy a kőcsiszolást nem tudják nagyiparilag olcsóbb munkaerőkkel végezni.

Cementipar. A pozsonyi kereskedelmi és iparkamara kerületében két cementgyár van, mindkettő Trencsénmegyében, u. m. a *lédeczi* és az utóbbi időben alapított *ljetava-lucskai* telep. Mindkettő kizárólag portlandcementet állít elő.

Üveggyártás. Ha a vállalatok számát tekintjük, azt találjuk, hogy az üvegipart ez országrészen régebben jóval nagyobb kiterjedésben űzték, mint jelenleg; a kisebb üveghuták azonban lassanként megszüntek és jelenleg négy üveggyárunk van Trencsénvármegyében, s pedig Zay-Ugrócon, Felső-Szrnyén, Lednic-Rovnyén és Zliechón.

E gyárak közül legrégibb a zliechói, amely már 105 év óta áll fenn; a zay-ugróci gyárat 1836-ban, a felső-szrnyeit 1850-ben alapították. A lednic-rovnyei telep 1892-ben keletkezett.

Üveggyáraink a tükörüveg, az optikai üveg és tudományos célokra szolgáló egyéb üvegcikkek, valamint az üvegapróárúk kivételével az üveg minden nemének és fajának előállításával foglalkoznak. Készítenek mindennemű palacküveget, félfehér és fehér öblös üveget, csiszolt, sajtolt és díszitett üveget s végül táblaüveget. Jelentékeny menynyiségű üvegárút visznek ki a külföldre s Ausztriában (Bécsben) rendes elárúsító helye is van az egyik gyárnak.

Agyag- és fazekasipar.

Az agyagművesség, mint az emberiség ősfoglalkozásainak egyike, hazánk egyes vidékein valódi népiparrá vált. Különös hírnévre tett szert a mi vidékünkön a holicsi, a stomfai és a modori fazekasipar.

A XVII. és XVIII. században nálunk az ónmázas edények készítése honosodott meg és jórészt kisipar maradt; míg a XVIII. század közepén az első fayence-gyár keletkezett Holicson, melyet 1746-ban Ferenc császár alapított. E gyár üzeme az akkori viszonyokat tekintve nagyszabásúnak mondható; 76 munkással dolgozott. Cikkei kiváló minőségűek voltak. A gyár a XVIII. század végén áttért a kőedény gyártására, de ez már nem jövedelmezett eléggé, mivel a nyersanyagot távolról kellett hozatni. Az egyébként is nagy üzemi költségek miatt a vállalatot 1825-ben beszüntették.

A fayencegyár működése jótékony hatással volt a habánok fazekasiparára is. A habánok a gyár izléses cikkeit mintául használták fel és a habánus fazekaknak, korsóknak és tányéroknak messze földön jó hirnevük volt. A holicsi agyag- és kőipari munkák kitünő minőségük és izléses alakjuk miatt világszerte ismeretesek voltak s a ma is meglevők nagybecsű dísztárgyakként őriztetnek.

Szép és jellegzetes használati edényeket, korsókat és tálakat találunk a régibb stomfai és modori fazekasok munkái között is. Ez a jónevű ipar ma már alig talál képviselőkre. A pozsonyi kereskedelmi és iparkamara a Pozsonyban 1902-ben tartott országos ipari és mezőgazdasági kiállítás alkalmából régi korsók és tálak hű mintájára készítetett több új utánzatot, melyek a mai kor izlésének is megfelelvén, igen nagy kelendőségnek örvendettek.

Ami a közönséges használati edények készítését és az azokkal való kereskedelmet illeti, úgy könnyen érthető, hogy amióta a külföldi agyagárúgyárak olcsó edényeiket forgalomba hozták, főkép pedig mióta a vasedények gyártása kezdett meghonosodni, fazekasaink jelentékeny fogyasztási területet veszítettek, s amíg régebben a Dunán le messzibb vidékeket is fölkerestek készítményeikkel, ma már csak a helyi és a közeli vidék szükségletét fedezik.

Téglagyártás.

A tégla, mint igen súlyos és amellett olcsó anyag nagyobb távolságra nem szállítható; ez az oka, hogy téglagyártással az ország minden részében foglalkoznak. Sok helyen a téglagyártás csak gazdasági mellékipart képez és téglagyárak csak ott fejlődnek, ahol állandóan nagy a szükséglet, tehát főkép a városok körül.

Az alábbi kimutatás feltünteti északnyugati vidékünk téglagyárainak számát és termelését megyénként és összesen az 1898-iki iparstatisztika alapján.

Megye	A gyárak száma	Az 1899-ban készült téglák darabszáma
Nyitra	5	4,214.000
Pozsony	9	22,379.000
Trencsén	1	909.000
Turóc	2	2,024.000
Összesen	17	29,526.000

00067319

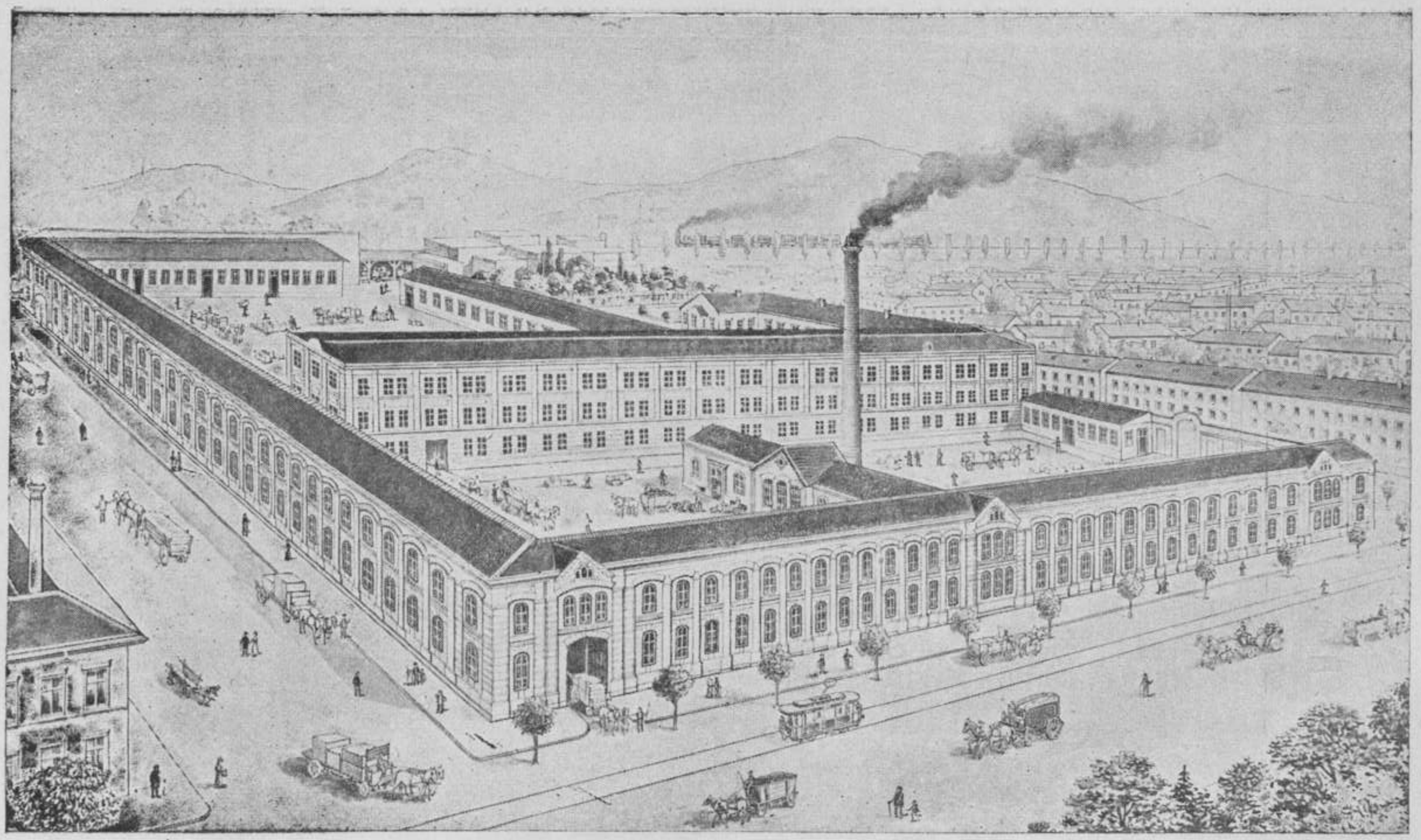

GRÜNEBERG KÁROLY KEFEGYÁR.

00067319

00067319

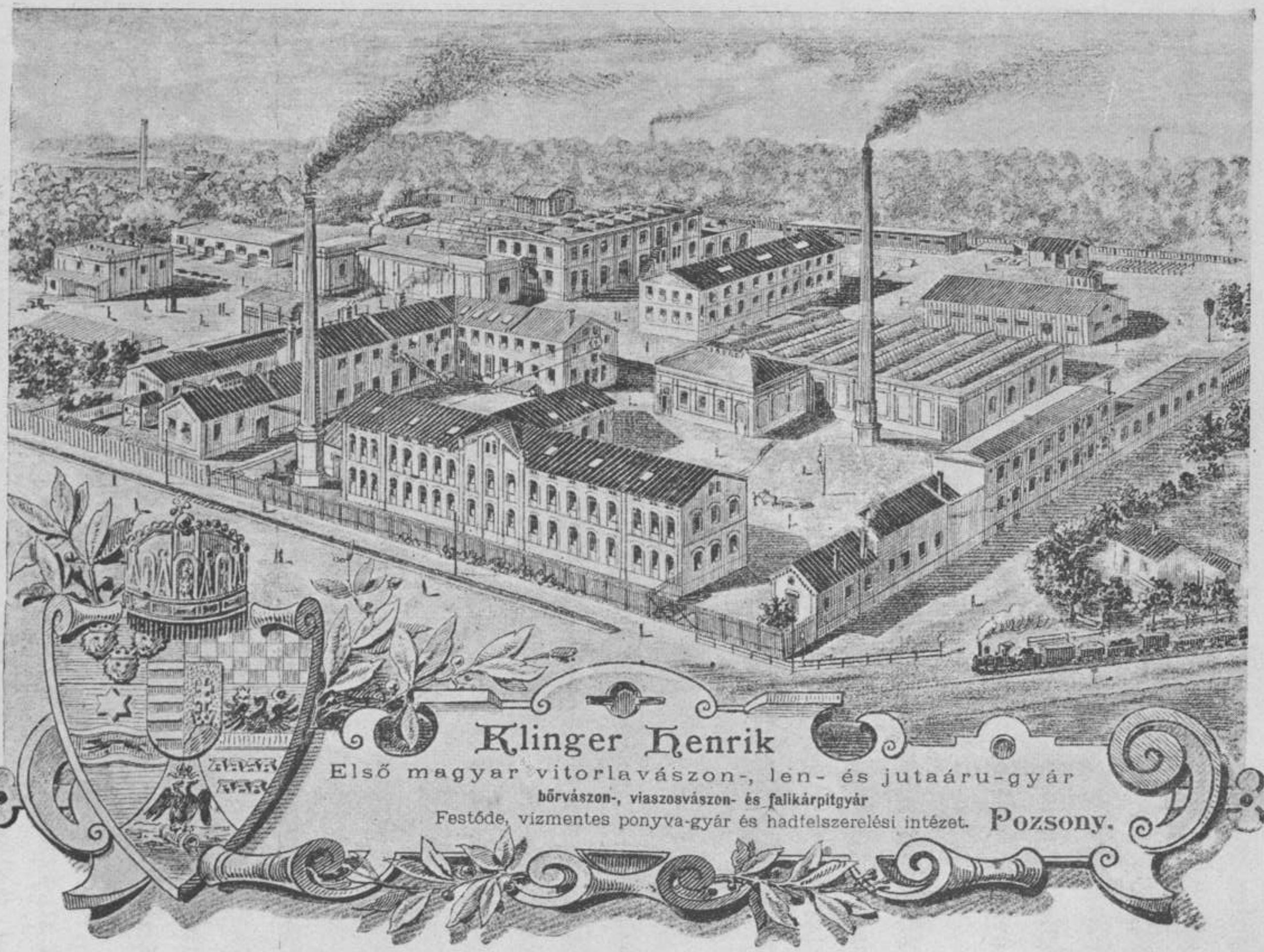

Klinger Henrik

Első magyar vitorlavászon-, len- és jutaáru-gyár

bőrvászon-, viaszosvászon- és falikárpitgyár

Festőde, vízmentes ponyva-gyár és hadfelszerelési intézet. **Pozsony.**

00067319

Jelentőséggel bír a talajjavításokra használt alagcsövek és a fedőcserepek gyártásának fokozatos fejlődése, mivel mindkettő a vidék jóléti és kulturális haladását mutatja, egyrészt a földmívelés belterjes űzésének általános elterjedése miatt, másrészt, hogy a községekben mindinkább kezdik a szalma és zsindelyes házfödeleket cserépfödelek fölváltani s ezzel az új, egészséges házak épitése is arányosan szaporodik.

Kályhagyártás.

Vidékünkön a cserépkályhakészítés, mely az újabb időkig inkább a kézműipar keretében mozgott, újabban örvendetesen növekedik s ma már több olyan telepünk van, amely a cserépkályhák előállitásával nagyiparszerűen foglalkozik.

BŐR- ÉS SÖRTEIPAR.

Böripar.

A céhrendszer idejében a bőrkészítőiparban szigorúan megkülönböztették annak két ágát, t. i. a cserzővargák, továbbá a timárok és irhakészítők iparát. Pozsonyban e két iparág már a középkorban is bőven volt képviselve. A cserzővargák készítették a csizmák, cipők, szíjjak, nyergek előállításához szükséges durvább bőrt, a timárok pedig a keztyűkhöz, bőrujjakhoz és pergamentekhez való finomabb bőrfajtákat. A cserzéshez szükséges cserfahéjat Pozsony környékének erdőségei szolgáltatták, ahonnan timáraink oly nagy mennyiségben szerezték azt be, hogy már 1371-ben I. Lajos király megtiltotta a timároknak a Pozsonymegyében levő királyi erdők pusztítását.

Még a mult század elején is virágzott Pozsonyban a timáripar; különösen jóminőségű talpbőrt készítettek az itteni vöröstimárok. A harmincas években egy kordováncsináló és kilenc timármester volt városunkban.

Régóta űzték a timármesterséget még Bazinban, Németprónán, Brezován és Rajecen.

A brezovai timárok még a hatvanas évek végén is 60.000 júhbőrt, 600 borjú- és kecskebőrt és 1600 drb marha- és lóbőrt készítettek ki évenként. Brezován egyébként még ma is foglalkoznak háziiparilag bélésbőrgyártással, de korántsem oly mértékben, mint azelőtt. Hires volt a németprónai timárok által készített fontos- és talpbőr, amiből évenként körülbelül 2000 darabot állítottak elő.

Cikkeiket e két község (Brezova, Németpróna) timárai főként a pozsonyi és nagyszombati vásárokon értékesítették.

A technika fejlődése a XIX-ik században a bőripar terén is megteremtette a gyári üzemet, úgyhogy a timáripar, mint sok egyéb azelőtt virágzó kézműves ipar, szintén hanyatlásnak indult. A modern bőrgyárak tömeges termelésével, fejlett technikájával és főként a gyárak olcsóbb, de amellett állandó jóminőségű készítményeivel a timárkisipar a versenyt nem bírja.

Az 1899-iki iparstatisztika 6 bőrgyárat számlált a pozsonyi kamarai kerületben, amelyek közül a legrégibb az 1863-ban alapított Schmitt Adolf-féle telep Nagybossányban. Horn testvérek nagybittsei gyáráról az 1890. évi kamarai jelentés tesz először említést; a Freud-féle pozsonyi finombőrgyár 10 év óta áll fenn. A Pissk-féle bőrgyár, amely 1895-ben keletkezett, üzemét néhány év előtt beszüntette. E négy telepen kívül felemlítjük még a Jahodnikon (Turócm.) lévő két bőrgyárat, de ezeknek keletkezéséről, termeléséről, kiviteli és egyéb viszonyairól adataink nincsenek.

A nagybossányi gyármak főbb kiviteli piacai Galicia, Bukovina és Románia, a nagybittsei bőrgyár termelésének

mintegy háromnegyedrészét osztrák piacokon értékesíti, a pozsonyi finombőrgyárnak pedig Ausztrián kivül Németországba, Angliába, Olaszországba és a Balkánra van jelentékeny kivitele.

A *kefekötőipar* szintén azon iparágak közé tartozik, amelyek évszázadokon át mint virágzó kézműves iparok szerepeltek és amelyeknél a kézimunka pótolhatatlannak látszott. A mult század második felében azonban a kefék készítésére oly tökéletes szerkezetű gépeket találtak föl, amelyek a tömegtermelés minden követelményének megfelelnek. Kefegyártás.

1898-ban az országban hat kefegyár volt üzemben, ezek közül a legjelentékenyebb az 1873 óta fennálló *Grüneberg-féle* pozsonyi kefegyár. E gyár keletkezésére és nagyarányú fejlődésére kedvező hatással volt egyrészt az, hogy a városunkban régóta jelentékeny mérvben üzött kefekötő kisipar révén már alapításakor tanult munkaerő állott rendelkezésére, másrészt a nyersfaanyagot is közelről, Pozsony és környékének lombos erdőségeiből szerezheti be.

A Grüneberg gyárnak élénk és széles körre terjedő kivitele van; főbb kiviteli piacai Ausztrián kivül Anglia, India, Argentina, Brazilia, Mexikó, s a legutóbbi időkben China és a hollandiai gyarmatok.

FAIPAR.

Hazánkban az első gőzfürészt 1862-ben Nagybittsén, Trencsénmegyében állították fel. Ez a telep időközben már megszünt. Fürésztelepek.

A fakereskedelemnél összekapcsoltuk az erdőségei és vízi útjai által jelentékeny faterületet képező Nyitra, Pozsony,

Trencsén és Turóc vármegyéket; ezen területet itt is tekintetbe véve, jelenleg 13 nagyobb ipari üzemmel biró gőzfürésztelepről szólhatunk, még pedig 6—6 van Trencsén- és Turócmegyében, egy Pozsonymegyében. Gőzfürésztelepeink csaknem kizárólag luc- és jegenyefenyőt dolgoznak fel.

Fürészeinkre nézve rendkivül káros hatással van a németbirodalom vámpolitikája, melynélfogva a fürészelt fának beviteli vámja mintegy négyszeresét teszi a megmunkálatlan fa vámjának, minek következtében Németországba irányuló jelentékeny fakivitelünkben az ilyen nyers faanyag kivitele mindig nagyobb lesz. Ez jelentékenyen csökkenti hazai fürésztelepeink üzemét s egyuttal a honi munkáskéztől is elvonja a kereset lehetőségét.

A bútorgyártás itt az ország nyugati részén sokat szenved Ausztria hatalmas versenye miatt, s bár igen alkalmas nyersanyag áll rendelkezésre, a butoripart inkább csak kisiparilag űzik. Emellett azonban több oly vállalatunk is van, amely gépek segélyével tömegesebb termelésre képes. Nagyobb jelentőségre tett szert nálunk a *hajlitott-fabútorgyártás*. Ilyen a Thonet-féle ismert hajlított fabutorgyártás Lomnicán (Nyitramegyében) és az ugyanezen rendszer szerint berendezett hajlítottfabutorgyár Turócszentmártonban, amelynek jelentékeny kivitele van gyártmányaiból Ausztrián kivül Délamerikába, Afrikába, Angliába és az angol gyarmatokba és a keletre.

Botgyártás.

A fahajlítás egy másik neme is nagy jelentőségre tett szert vidékünkön, a botgyártás alakjában, a mely sétapálcákon kivül eső- és napernyők számára használt tartókat állít elő. A botgyárak közül legrégibb és legnagyobb az

1869-ben keletkezett zayugróci botgyár, mely a kamara 1878-iki évi jelentése szerint akkor évenkint csak 1000 sétabotot készitett, míg 1890-ben termelése 1,200.000 darabra rúgott és 400 munkást foglalkoztatott. A gyárnak Európa csaknem valamennyi államába van kivitele. A 90-es években keletkezett még az *alsóvesztenici* és *vágújhelyi* botgyár.

Mint gyári üzemmel biró faipari telep megemlítendő még a pozsony-ligetfalvi Harsch-féle furnirgyár, amely 1899-ben alapíttatott.

Pozsony város kézmüves faipara.

A pozsonyi *asztalosipar* — ami munkáinak minőségét és csinosságát illeti — régi jó hírnévvel dicsekedhetik. Régente ennek az iparnak, úgy mint a középkorban mindenütt, nálunk is két ága volt: asztalosoknak (Tischler) nevezték azokat, akik a közönséges fabutorokat és berendezési fatárgyakat készítették; a finomabb és művészibb bútorfélék előállitásával a szekrényesek (Schreiner) foglalkoztak. Már a XV. századból vannak adataink arra nézve, hogy asztalosaink a módosabb családok számára finom, betétes butordarabokat és márványtáblás asztalokat is készítettek. Történeti forrásaink többek között említést tesznek egy asztalosról, a ki 1520-ban a király lakása számára dolgozott.

Asztalosiparunkat a lakosság legnagyobb rétegének lakásberendezéséből immár kiszorították a gyáriparnak bár olcsóbb, de izlés és művészi kivitel tekintetében attól messze elmaradó butorai. Ennek a körülménynek tulajdonitandó az is, hogy a közönség most már kevesebb műérzéket és szakértelmet tanusít a kézműiparilag előállított fabutorok iránt.

Az *ácsipar* már a középkorban is nagyon fejlett állapotban volt Pozsonyban. A középkori város erődítéseinek

építése és javítása már magában véve is sok munkát adhatott az ácsoknak; Pozsony történeti forrásai a XV. század vége felé tesznek említést ácsok munkásságáról.

A lakóházakon és erődítési műveken kívül az ácsok még a hajó-, híd- és malomépítésnél is bőséges foglalkozást találtak.

A *pintér- vagy kádáripar* szintén régi ipara Pozsonynak; a bőséges bortermelés ezen ipar számára mindig sok munkát adott. Szőlőtermelőink pincéiben még ma is találhatunk faragásokkal diszített régi hordókat, amelyeknek szép kivitele kádáraink ügyességét dicséri. A kádárok rendjébe tartoznak még az úgynevezett hordófelhúzók (Fasszieher) és az abroncskészítők (Reifschneider). Mióta a hordókat vasabroncsokkal látják el, az abroncskészítőipar megszünt.

Esztergályos ipar.

Ortvay szerint a középkorban városunk esztergályosai fatálakat, fatányérokat, fabillikomokat, fagolyókat, kés- és villanyeleket, sakktáblákat, játékkockákat és rózsafüzéreket készítettek. Ezenkivül a butorokhoz is számos olyan alkatrészt — lábakat, diszítményeket stb. — faragtak, amelyeknek előállítása nem tartozott az asztalosmesterség körébe.

Mai esztergályos műhelyeink közül a régi jónevű *Ernhoffer — Sendlein János cég* említendő, amelynek főcikkei a magatermesztette meggyfából készített botok, pipaszárak és szivarszopókák, melyek a külföldön is keresettek, részint a szép terméső meggyfa miatt, részint az egyes iparcikkek gondos és finom esztergályozása miatt. Ezen magyar különlegességet képező meggyfaárúk nyersanyaga a pozsonyi ligetben 16 holdnyi meggyfatelepen termesztetik; az egyes meggyfacserjéket már kezdettől fogva úgy nevelik, hogy a hajtások alkotásának megfelelően egyenes és könyökös

szivarszipkák, pipaszárak, botok stb. céljaira alkalmas módon legyenek kidolgozhatók. A belföldön és a külföldön leginkább Ausztriában, előszeretettel vásárolják a könyökös termesztésű meggyfaágakat.

Faipari tanműhelyek.

A *fafaragást és a játékkészítést* az egyes tanműhelyek mozdítják elő; ilyenek: a zayugróci állami faműmetsző tanműhely, amelyet 1878-ban alapítottak; *a znióváraljai áll. faipariskola* a műfafaragásban, az asztalos és esztergályos mesterségben képezi ki növendékeit; a *fenyves chvojnicai* gyermekjátéktanműhely, amely azonban 1904-ben 14 évi fennállás után anyagi okokból beszüntette müködését.

Ezen tanműhelyek eladásra szánt s igen szépen kidolgozott munkákat állítanak elő. Említést érdemelnek a sikerült kifaragott állatok, melyek a többi faragási munkákkal együtt hazai fürdőhelyeinken mint svájci munkák bocsáttatnak árúba.

A kosárfonást igen szépen míveli *a bellusi kosárfonóiskola*, melynek cikkei igen kelendők.

FONÓ- ÉS SZÖVŐIPAR.

A fonás és szövés, úgy mint a nyugateurópai államokban mindenütt, nálunk is eleinte nép- és háziipar volt, ebből alakult át lassanként kézműves kisiparrá és a XIX. században a fonó- és szövőgépek feltalálása óta tömegtermelő gyáriparrá.

Pozsony városában a középkorban a takácsok leginkább csak posztószövéssel foglalkoztak, mivel a közönségesebb vászonfajtákat a városi polgárság háziiparilag állította elő, a finomabb gyolcsokat pedig külföldről hozták be.

Finomabb fajtájú kelméket régebben is a közeli Csehországból, Morvaországból és Sziléziából, továbbá Olasz-, Francia-, Angol- és Németországból, valamint Hollandiából hoztak be. Ausztriához való közelségünknél fogva takácsiparunk később sem fejlődhetett és egészen a XIX. század közepéig a régi állapotban maradt meg. 1866-ban Pozsonyban még 4 takács és 5 posztónyíró volt.

Nagyobb jelentőséggel bírt a Nyitramegye nehány községében évszázadok óta űzött posztó- és szövőipar is, amelynek készítményeit országszerte vásárolták. E községek Németpróna, Puchó, Miava, Brezova és Privigye; Marczali szerint II. József korában „még az úri rend is járt pukovai (puchói) posztóban". A privigyei, szakolcai és brezovai posztósok kitünő világos- és sötétkék posztót készítettek.

Még 1850-ben, amikor iparuk már hanyatlásnak indult, Privigyén és Németprónán 400, Brezován 60, Szakolcán pedig 50 ember foglalkozott posztókészítéssel. A 70-es évek elején Privigyén 3000 drb durva padlószőnyeget, Németprónán pedig 400 vég közönséges posztót szőttek évenként. A nyersanyagot, a gyapjút a brezovai gyapjúmosók szállították.

Az ausztriai textilgyárak hatalmas versenyével a nyitramegyei posztósipar természetesen nem tudott megküzdeni és ma már csak két községben űzik a szövést, Privigyén és Németprónán; itt is csak úgy maradhatott meg a hajdan virágzó iparág, hogy a még meglevő néhány posztós szövetkezetet alkotott s közönséges fajtájú pokrócokat és olcsó posztókat állít elő.

A miavai malomszitaszövőipar, amely régente úgyszólván az ország összes vízi és szárazmalmait ellátta

00067319

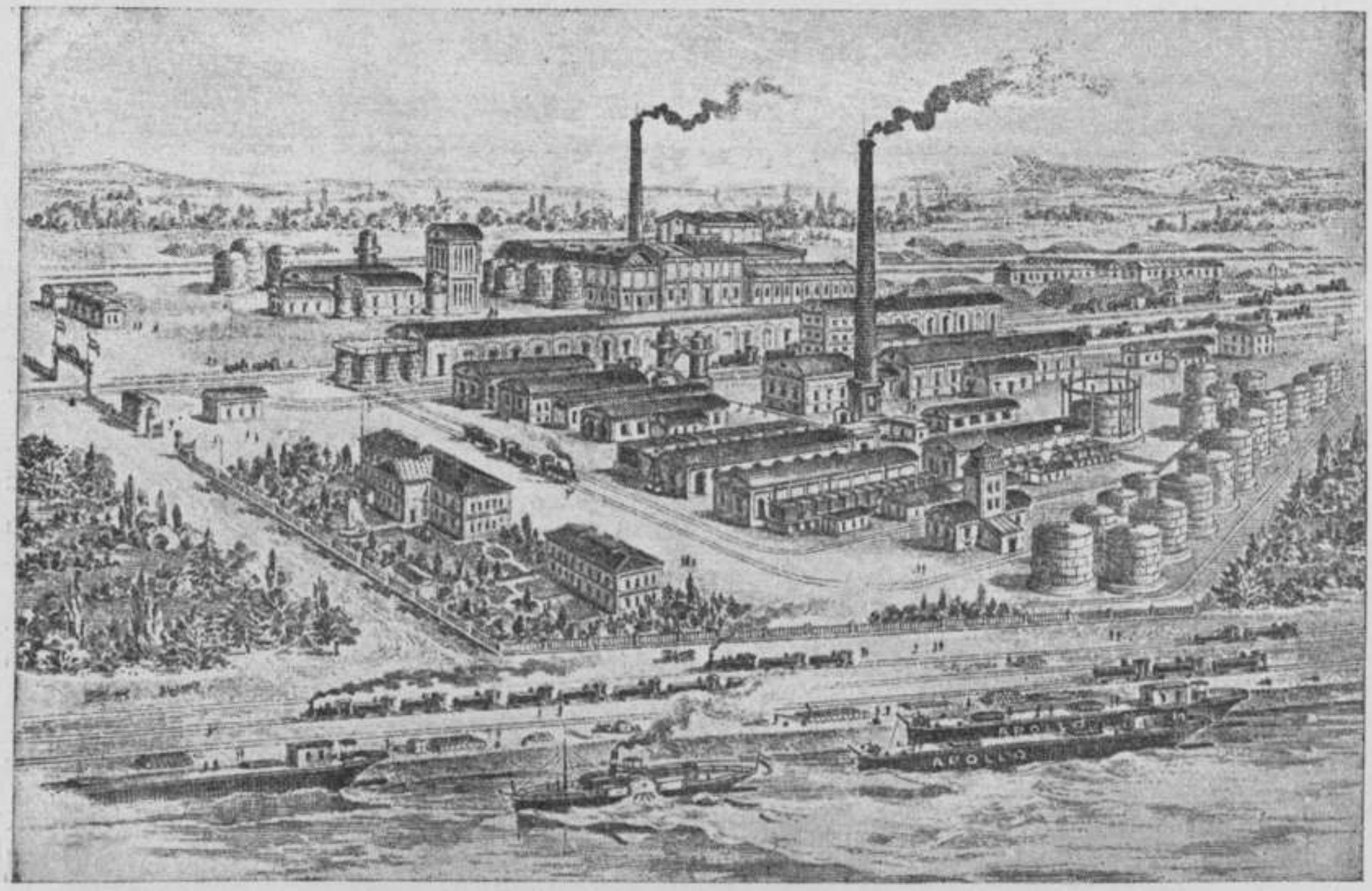

„APOLLO“ KŐOLAJFINOMITÓ R. T. TELEPE POZSONYBAN.

00067319

gyapjúfonálból szőtt zacskókkal, a nagy műmalmok keletkezése óta szintén elvesztette jelentőségét.

Még 1871-ben Miaván 200, Brezován 50 és Verbón 70 szövőszék volt és mintegy 400 ember foglalkozott a szitaszövéssel. A modern nagy gőzmalmok azonban a finom liszthez a svájci selyem szitákat használják, amelyeknek előállítása a kezdetleges kézi szövőszékeken lehetetlen. Újabb időben megkisérelték a svájci szitaszövetekhez hasonlókat itt is előállítani.

Textilgyárak alapítására hazánkban már Mária Terézia idejében történtek kisérletek és ebben az időben az ország számos vidékén keletkeztek gyárak, többek között kerületünkben is Sasvárott (Sassin). De ezek a gyárak nem sokáig állhattak fenn a mesterségesen fejlesztett osztrák szövőipar hatalmas versenyével szemben.

Az 1840-ben alakult „Védegylet“ által megindított hazafias iparpártolási mozgalom hozta létre a jelen század első felében vidékünk első posztógyárát. Zay Károly gróf állíttatta fel 1846-ban Zayugrócon a telepet, amelynek fennállása alatt sok nehézséggel kellett megküzdenie. Az iparpártolási mozgalom csakhamar megszünt és a gyár csak a legolcsóbb-fajta kereskedelmi cikkek gyártásával tudta üzemét 26 éven át fentartani. 1874-ben a gyártelepet üveggyárrá alakították át.

Ismeretlen a Duránszky János Fülöp cég pozsonyi szalaggyárának alapítási ideje, amely telep az 1852-ik évi kamarai jelentés szerint akkor az ország egyetlen szalaggyára volt. 1866-ban e gyárban 14 szövőszéken 28 munkás dolgozott, akik évenkint 35,000 drb különféle selyemszalagot készítettek. A szalagokat leginkább a nagyszombati vásárokon

és a felvidéki kiskereskedők útján értékesítették. 1878-ban a gyár csak 6 munkással dolgozott; termelése is nagyon megcsappant és néhány évvel később teljesen beszüntette üzemét.

Nagyiparilag berendezett s még ma is fennálló fonó- és szövőgyárak a kamarai kerületben a következők:

Az 1872. évben kezdte meg működését a Regenhart-féle pozsonyi posztógyár, amely a honvédség ruházati szükségleteinek ellátása céljából létesíttetett. A magyar textilipar fejlődése folyamán létesült új gyárak a m. kir. kereskedelemügyi miniszter kívánságára szintén bevonattak a hadsereg szállításokba, úgyhogy a cég jelenleg a honvédség és közös hadsereg szükségletének nagyobbik felét szállítja.

Az arany és ezüst paszomány- és zsinórgyártás Pozsonyban már szintén régóta otthonos; gyáriparszerűleg az 1868 óta fennálló Kühmayer-féle arany és ezüst paszományárúgyár készíti e cikkeket; a gyárnak főcikkei: a katonai és vasuti egyenruhákhoz való zsinórzatok és jelvények, valamint egyéb paszományárúk. A gyárban sok kézimunka útján előállított hímzés és varrás készül, pl. belföldi és külföldi katonai egyenruhákra csillagok és egyéb rangjelzések, vasuti szárnyaskerék jelvények, mind arany, ezüst és selyem szálakból. Ezen kézimunkákban a környéken lakó parasztnők igen nagy ügyességet tanúsítanak.

1893-ban keletkezett Szent-Györgyön egy *paszománygyár*, amely a vasutak számára szállítja cikkeit.

A pozsonyi Klinger-féle *len-, vitorlavászon- és jutaárúgyár* 1888 óta áll fenn.

Jó minőségű gyapjúposztókat és divatkelméket állít elő a 16 éves fennállása alatt szépen fejlődött *zsolnai posztó-*

gyár; ma 1204 gyári munkást és 235 szabó kisiparost foglalkoztat és cikkeinek az országon kívül is piacot tudott teremteni. A harmadik s szintén nagyterjedelmű posztógyár a csacai, 1904-ben keletkezett, egyik legnagyobb vállalatunk.

Az 1901-ben angol tőkével létesült pozsonyi magyar *cérnagyár* szintén egyik legnagyobb gyárunk, mely az egész ország belföldi szükségletének fedezésére van hivatva.

NYOMDÁSZIPAR ÉS PAPIROSGYÁRTÁS.

Vidékünkön az első állandó könyvnyomtató műhelyt 1578-ban állíttatta fel Nagyszombatban Telegdi Miklós esztergomi nagyprépost. E nyomdából kerültek ki az ellenreformáció polemikus iratai, itt jelentek meg az első magyar naptárak és a Mossóci Zakariás-féle első magyar törvénytár.

Forgách bibornok állíttatott fel Pozsonyban az érseki udvarban 1609-ben egy jól berendezett nyomdát; ez volt az első állandó nyomda városunkban. Itt nyomtatták Pázmány Péter leghiresebb művét az „Igasságra vezérlő kalauzt“ 1623-ban.

Mikor az érseki nyomda nagy részét 1644-ben a nagyszombatihoz csatolták, Gründer Gottfried protestáns nyomdász nyitott műhelyt Pozsonyban; 1715-ben pedig Royer János salzburgi nyomdász telepedett meg városunkban. Royer műhelyét 1750-ben megvette Landerer János budai polgár, akinek vezetése alatt a nyomda szépen virágzott, különösen mikor 1775-ben a föloszlatott jezsuita-rend nagyszombati nyomdájának felszerelését is átvette. Az ő nyomdájában jelent meg 1764. jul. 14-én a jelenleg is fennálló „Pressburger Zeitung“ első száma. Landerer 44 évig működött Pozsonyban és érdemei elismeréseül fűskúti előnév-

vel nemességet kapott. Fia és Lajos nevű unokája a cég pesti nyomdájára helyezték a fősúlyt.

Paczkó Ferenc Ágostonnak 1771-ben alapított nyomdájában látott napvilágot az első magyar nyelvű hirlap 1781-ben, a „Magyar Hírmondó“. Paczkó műhelyét 1809-ben Schnischek Károly vette át.

1783-ban nyert szabadalmat Weber Simon egy harmadik nyomda felállítására, amelyet eleinte Korabinszky János ismert iróval együtt vezetett. Weber nyomdája az akkori viszonyokhoz mérten nagyon jól lehetett berendezve, mert a „Magyar Músa“ kiemeli, hogy magyar, német, tót és egyéb betűi is voltak.

A negyedik pozsonyi nyomda, Löwe Antalé, 1784-ben keletkezett.

A Landerer cég nyomdáinak másodvirágzása Landerer Lajos vezetése alatt volt, aki 1840-ben Heckenasttal társulva és a külföldön tett tanulmányútjai tapasztalatait felhasználva, nyomdáit a külföldi minták szerint célszerűen, a kor követelményeinek megfelelően rendezte be. 1848-ban a Landerer nyomdát a cég addigi üzemvezetője, Schreiber Alajos vette meg örökáron, ma pedig az ország ezen egyik legrégibb könyvnyomtató vállalata az Angermayer Károly cég tulajdonát képezi.

1866-ban három könyvnyomda volt Pozsonyban, innen kezdve pedig számuk állandóan növekedett. 1878-ban 7, 1895-ben 13 nyomdánk volt, jelenleg pedig 18 kisebb-nagyobb könyvnyomdánk van. Nyomdáink közül nagyobb üzemmel biró, azaz legalább 20 munkaerőt foglalkoztató vállalat Angermayer Károly, Alkalay Adolf és fia, Eder István, Wigand F. K. és a Kath. Irodalmi

R.-T. nyomdája. A vidéki városok között még csak Szegednek van ennyi nagy könyvnyomdája.

Papirmalmok már a XVIII. században is voltak vidékünkön. Tudjuk, hogy Landerer Mihály János (1795 körül) a nyomdái számára szükséges papiros egyrészét saját ó-turai papirmalmában készíttette, egy részét pedig a Tauber-féle dejthei papirgyárból szerezte be. Papiros-gyártás.

Még a mult század közepe táján is összesen 15 kisebb-nagyobb papirgyár, illetve papirmalom volt üzemben vidékünkön, de a hazai nagy papirgyárak keletkezése óta a kis papirmalmok kezdetleges berendezésű üzemeiket kénytelenek voltak lassanként beszüntetni. Az 1898-iki ipar-statisztika csak két papirgyárat talált kerületünkben, mindkettőt Trencsénmegyében.

Vidékünk jelenlegi papirgyárai inkább ipari célokra dolgoznak, finomabb irópapir anyagot nem állítanak elő. Ilyenek: A bobothi Merekens-féle gyár, melyet 1877-ben alapítottak, s inkább csomagoló, meg szövőgyárak számára és vadásztöltények készítésére használt papirosanyagot állít elő. A kisszlatinai gyár alapítási éve ismeretlen; a rendelkezésünkre álló adatokból csak az tünik ki, hogy még 1877 előtt keletkezett.

Újabban létesült papiros-, illetve papirosanyaggyáraink keletkezésök sorrendje szerint a következők:

Rosenzweig Henrik papirzacskógyára Predméren (1895); a cellulosegyár Turócszentmártonban (1903); a cigaretta-papirgyár Nyitrán (1903) és a Reimann W.-féle nyerspapirgyár Pozsonyban (1904); ezenkívül figyelmet érdemel a Duschnitz-féle papirdobozgyár Pozsonyban (1905).

ÉLELMEZÉSI ÉS ÉLVEZETI CIKKEK GYÁRTÁSA.

Malomipar.

Hazánk malomiparára vonatkozólag igen régi időkből maradtak ránk adatok. Az 1715. és 1720. évi adóösszeirások szerint akkoriban 3292 malom volt hazánkban, melyeknek évi tiszta jövedelme 55,761 forintra volt becsülhető.

Az 1863. évi összeirás szerint a gabonaőrlő malmok száma már 22.132.

A malomiparra vonatkozó statisztikai adatok felvételét a legujabb időben három izben, 1873-ban, 1885-ben és 1895-ben a központi m. kir. statisztikai hivatal hajtotta végre. Ezen három adatgyűjtés szerint

1873 ban 24.596,
1885-ben 17.277,
1895-ben 20,005

volt a különböző hajtóerőre, (gőz, víz, szél) berendezett malmok száma hazánkban.

Idővel a nem gőzerőre berendezett malmok helyét sok tekintetben a nagyobb termelőképességű gőzmalmok foglalják el, s amíg 1873-ban hazánkban csak 492 kisebb-nagyobb gőzmalom dolgozott, ezzel szemben 1885-ben a gőzmalmok száma már 910-et, 1895-hen pedig már 1723-at tett ki, sőt a gőz- és vízerőre berendezett malmokat is beleszámítva, 1895-ben a gőzerőt használó malmok száma már 1843-ra rúgott.

Malmaink búzaliszt termelése 1898-ban összesen 10 millió 546.999 q. volt 287,674.839 korona értékben. Egyéb termelvények (rozsliszt, kétszeresliszt, árpaliszt, rizsliszt stb.) nem képeznek oly világcikkeket, mint a magyar búza nagy-

hirű lisztje s ehhez képest e kisebb jelentőségű cikkek némelyikéből Ausztrián kívül más országba kivitelt nem mutathatunk föl. Ezen cikkekben az összes termelés 1898-ban 5,337.115 q.-ra rúgott 71,777.995 korona értékben.

A malomipar, hazánk ezen világhirű és leghatalmasabb iparága az ország ezen északnyugati vidékén részben a termelési viszonyok miatt, részben a földrajzi fekvésnél fogva, nem fejlődhetett oly nagy arányokban, mint a fővárosban és hazánk más gabonatermő vidékein, ahol a nyersanyag bőven áll rendelkezésre és ahol ha nem is a legnagyobb számú, de a legnagyobb őrlőképességű malmok találhatók.

Ennek oka a magyar malom modern üzemi berendezésében és a közlekedési viszonyokban rejlik, amely viszonyok mellett a nagy tőkével dolgozó fővárosi malmok, táplálkozva az Alföld buzatermeléséből és támogatva a tarifpolitika által, kepesek voltak a nyugati külföldi piacok, főleg Ausztria szükségletét teljesen ellátni, míg a nyugatibb határon fekvő malmok nem tudták a versenyt az uralkodó tarifarendszer mellett fölvenni; azon oknál fogva sem, mert a fővárosi és a déli és keleti részeken levő malmok a fiumei irány tarifkedvezményeit is ki tudták használni, az itteniek ellenben csak a nyugati külpiacokra voltak utalva.

Az 1844. évben alakult Pozsonyban a malomvölgyi malomtársaság 320.000 frt alaptőkével, amelyet a pozsonyi kamara 1852-iki évi jelentése nemcsak a termelvények kiválóságáért és sokféleségeért, hanem az üzemnek az akkori igényeknek megfelelő berendezéséért is figyelemre méltónak tartott. A társulatnak a Vödric patak völgyében 9 malma volt, ezek közül 7-et bérbeadott, kettőt pedig saját kezelésben tartott. E két utóbbi közül az egyik gőzerőre is be volt

rendezve és kedvezőtlen vízállásnál is szakadatlanul üzemben volt. A két malom évenként összesen 40—50.000 pozsonyi mázsa búzát és 4000 mázsa rozsot őrölt; a termelt lisztet részben itt, de leginkább Csehországban, Morvaországban, sőt Szászországban és Poroszországban is eladták. Az előbb említett viszonyok következtében ezek a malmok idővel végkép beszüntették üzemüket. Jelenleg három nagyipari gőzmalom van vidékünkön, úgymint *a pozsonyi, a nyitrai és a dunaszerdahelyi gőzmalmok.*

Czukorgyártás.

A cukorgyárak alapításához és fejlődéséhez szükséges két előfeltétel — a jó és bőséges répatermő vidékek és anyagbeszerzést megkönnyítő jó közutak és kedvező vasuti összeköttetés — a mult század közepe táján Pozsony- és Sopronmegye kitünő répatermő síkságain megvolt. Ezen kedvező körülmények okozták, hogy itt hazánk nyugati határán keletkezett a legtöbb cukorgyár; sőt még ma is, bár az egész országban nagy fejlődésnek indult a cukorrépatermelés és bár a vasuti hálózatnak nagymérvű terjedése a nyersanyagnak távolabbi vidékekről való szállítását megkönnyebbítette, a hazai 21 cukorgyár közül 10, tehát a fele, Sopron-, Pozsony- és Nyitramegyében van.

A két legelső czukorgyárunk 1830-ban keletkezett: az egyik a komárommegyei Bátorkeszin, a másik a pozsonymegyei Nagy-Födémesen. Mindkét gyárat Lacsny Miklós, Pálffy herceg jószágkormányzója — a répacukorgyártás meghonosítója — állította fel. A gyártást a két gyár teljes teljes erővel csak 1831-ben kezdhette meg. Ez évben a bátorkezii gyár 8500 bécsi mázsa répából 380 mázsa, a födémesi 3500 mázsa répából $142^1/_2$ mázsa cukorlisztet termelt. A két gyár nem volt a finomításra berendezve, azért

00067319

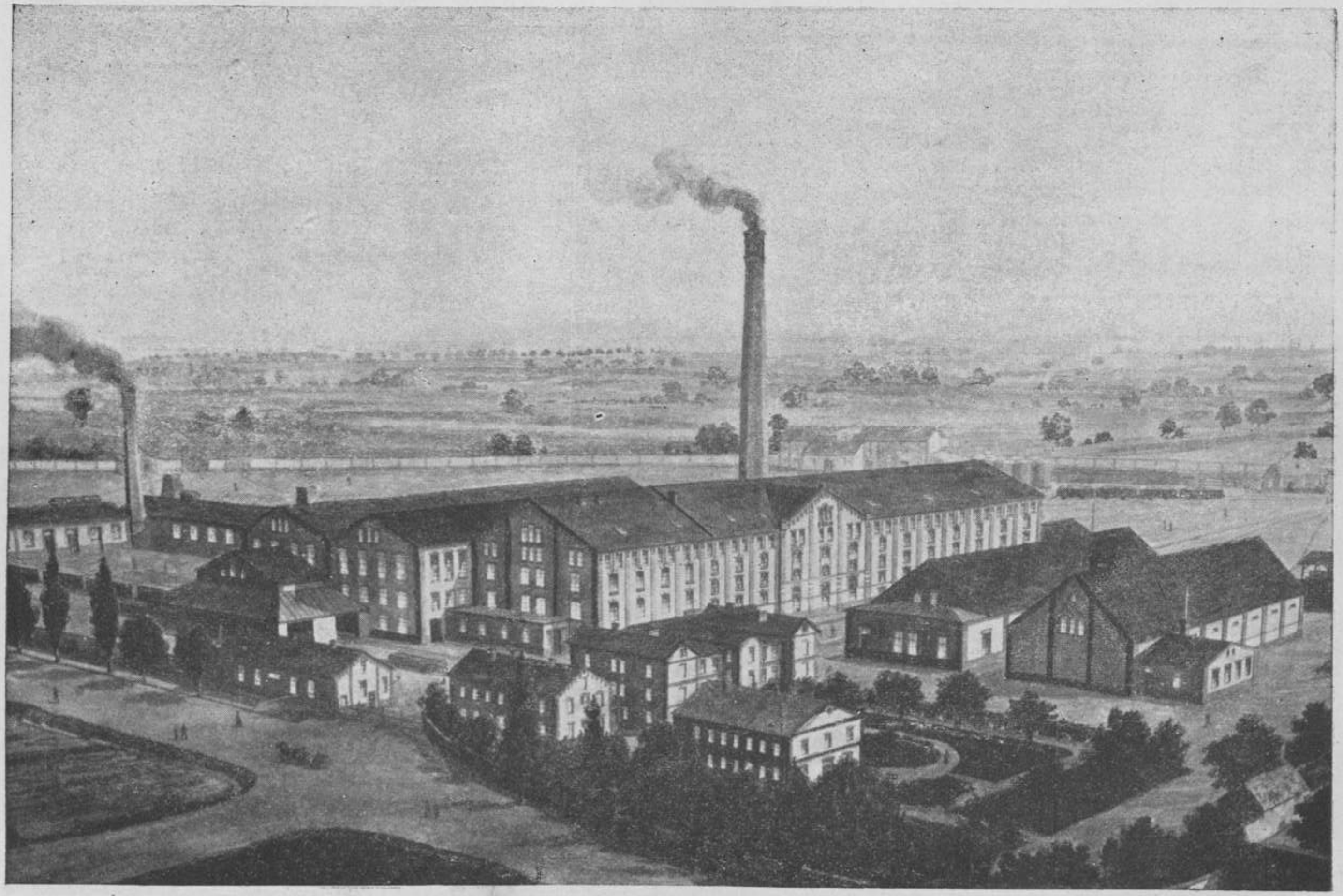

DIÓSZEGI CUKORGYÁR.

00067319

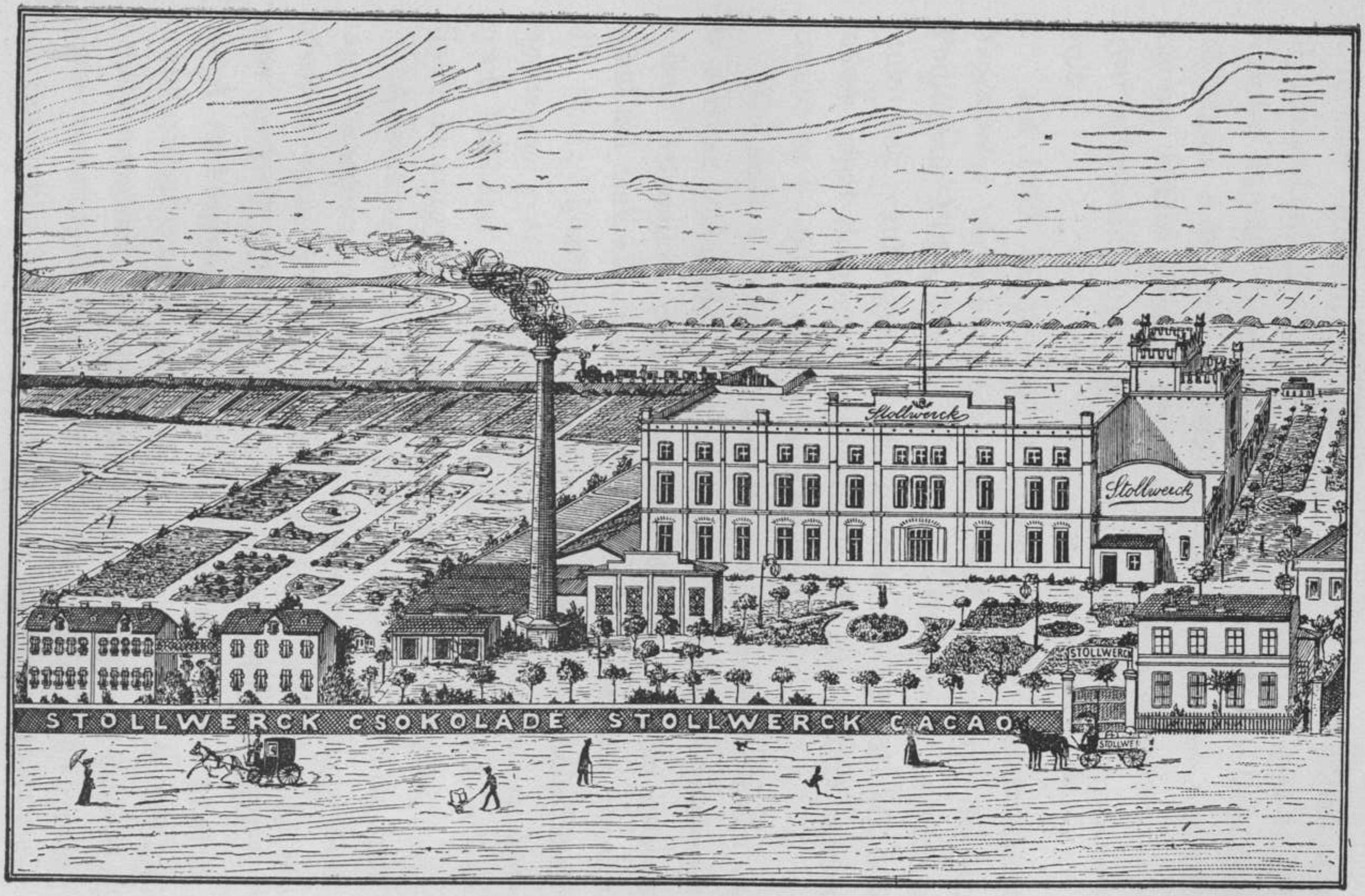

STOLLWERCK POZSONYI CSOKOLÁDÉGYÁRA.

00067319

a termelt czukorlisztet Lacsny a soproni finomitónak adta el mázsánként 22 forintjával. Az egész mennyiségért 11.495 forintot kapott; leszámítva ebből a termelés és előállítás költségeit, 8.396 frt-ot, 2099 frt. tiszta nyeresége maradt. Lacsny Miklós sikeres kisérlete nyomán csakhamar több gyár keletkezett, úgyhogy 1838-ban már 42 czukorgyárunk volt.

Az 1852. évről szóló kamarai jelentés szerint akkor *Nagyszombat* városában, továbbá *Szered*, Szolcsány, Sasvár, Podluzsán, Vilke, Füzütő, Odiala és Ghymes községekben működtek czukorgyárak. E gyárak körülbelül 400.000 mázsa répát dolgoztak fel; termelésük 20—25.000 mázsa czukor és 6—8000 mázsa melasse volt.

De ezek a gyárak a kezdetleges gyártási technika és és a rossz közlekedési viszonyok következtében kénytelenek voltak üzemeiket csakhamar beszüntetni. A régi gyárak közül ma csak négy van üzemben, mind félszázadnál tovább áll fenn; közülük az egyik az 1854-ben keletkezett *nagysurányi* gyár. 1867-ben keletkezett a *nagyszombati* czukorgyár, 1868-ban a *diószegi*, 1869-ben a *nagytapolcsányi*; a legifjabb czukorgyár 1902-ben keletkezett *Trencsénteplán*.

A czukorgyárak berendezése és üzemben tartása igen nagy tőkeerőt igényelvén, a magánvállalkozás ily nagy tőkét követelő üzem folytatására csak kivételes esetekben képes, azért azoknak több mint fele (14) részvénytársaságoké.

A czukorgyártás fejlődését hazánkban nyomon követte a czukorrépatermelés fellendülése; ezen mezőgazdasági ág, a mely nemcsak nagy hasznot hajt gazdáinknak, hanem a helyes vetésforgók rendszerét is elősegiti és ilykép gazdasági rendünkbe igen jól beleillik, ott lendült fel legjobban,

a hol legelső czukorgyáraink keletkeztek és a hol a gazdák már évtizedekkel ezelőtt megismerték a répatermelés kiváló előnyeit. Az Alföld legjobb termőtalajjal biró vármegyéiben a répatermelő terület $^1/_2\%$-ot sem tesz ki, míg Nyitramegyében nemcsak aránylag (7.38%), hanem abszolute is legnagyobb a répatermő terület az összes vármegyék közül; Pozsonymegyében az összes területnek 3·80 százaléka répatermő. Hazánkban a czukorrépa-termő terület 1905-ben 95.382 hektárt tett, a termelt czukorrépa mennyisége 19,309.643 métermázsára rúgott 34,427.000 korona értékben.

Pozsony, Nyitra és Trencsénmegyék czukorgyárainak 1904/05 évi termeléséről az összes hazai termeléshez való viszonyában a következő táblázat adatai nyujtanak felvilágositást.

A telep helye	A feldolgozott répa mennyisége	A termelt cukor mennyisége		
		legalább 99·3%-os polarisatióval	99·3%-on aluli polarisatióval	összesen
	métermázsa			
Diószeg	1,460.000	68.197	109.548	177.745
Magyarfalu	460.000	77.495	2.809	80.304
Nagysurány . . .	762.000	154.452	28.205	182 657
Nagyszombat . . .	1,557.675	—	209.763	209.763
Nagytapolcsány . .	610.000	41.719	40.511	82.230
Trencséntepla . . .	708.491	16.536	80.148	96.684
Összesen . .	5,558.166	358.399	470.984	829.483
A hazai gyárak összes termelése . .	15,988.450	1,754.797	849.780	2,604.577

Ezen adatok szerint gyáraink az összes hazai gyárak által feldolgozott répamennyiségből $34·7\%$-ot dolgoztak fel;

a finomitott czukor mennyiségének 21·9%-a, a nyersczukornak pedig 55·4%-a termeltetett. Az összes termelésben fentmegjelölt gyáraink 31·8%-ban részesedtek, a hat gyár közül háromnak nyersczukor-, háromnak pedig a finomitott czukortermelése volt nagyobb; a nagyszombati gyár csakis nyersczukrot állított elő. Az össztermelésben a nyersczukor mennyisége a finomitott czukorét 112.585 métermázsával mulja felül.

Csokoládégyártás.

Adataink szerint Pozsonyban már 1873-ban is volt egy kisebb üzemű csokoládégyár; az igazi nagyipari telep, a *Stollwerck-féle gyár*, amelynek kiváló gyártmányai ugy a belföldön, mint a külföldön nagy keresletnek örvendenek, 1896-ban állíttatott föl. A *nagyszombati* czukorka- és csokoládégyár a mult évben kezdte meg üzemét s leginkább a belföldi, kivált a helyi és környékbeli fogyasztás kielégitésére van berendezve.

Pezsgőgyártás.

A franczia módszer szerinti pezsgőgyártáshoz szükséges, hogy a gyárnak mindig egyforma minőségű és zamatú borok álljanak rendelkezésére. A pozsonyi és sopron-ruszti kitünő bortermő vidékek szolgáltatják immár háromnegyed század óta hazánk legrégibb pezsgőgyárai részére a borokat.

Pozsony pezsgőgyárai régi keletűek s jó hírnévnek örvendenek. A Hubert J. E.-féle pezsgőgyárat 1825-ben dr. Schönbauer Mihály és Fischer János alapitották; gyártmányait már az 1846-iki budapesti műiparkiállitáson tüntették ki. Ugyancsak régi gyár a néhány év előtt megszünt Esch-féle pezsgőgyár, amely 1834-ben keletkezett.

A 60-as években fennállott kisebb gyárak a Putz-féle pezsgőgyár és Jaklitsch Péter gyára; a Lénárd és Lábán czég telepe, a mely későbbi keletkezésű, jelenleg Fischer J. likőrgyáros tulajdonát képezi.

00067319

Sör- és malátagyártás.

Az 1899-iki felvétel alkalmával hazánkban talált 108 sör- és malátagyár közül a legtöbb telep (8) Pozsonymegyében volt, a pozsonyi kamarai kerületben pedig 17 gyár működött. Ma egy új gyárral van több.

A hazai sörgyárak száma a 60-as évek végétől kezdve állandó csökkenést mutat; a csökkenés nem a sörfogyasztás megcsappanásának tulajdonítandó, hanem annak, hogy a kis üzemmel biró gyárak, nem bírván a tömeges termeléssel járó előnyökkel, nem versenyképesek a nagy gyárakkal szemben és üzemeiket kénytelenek beszüntetni.

Sör- és malátagyáraink nincsenek az országban egyenletesen elosztva; 63 vármegyénk közül 36-ban voltak sör- és malátagyárak. Legtöbb gyár Pozsonymegyében volt, azután következik Szepesmegye 7 gyárral, Nyitra, Pest-Pilis-Solt-Kiskúnmegye a fővárost is beleértve és Torontál-megye 6—6 gyárral. Két megyében 5—5, kettőbben 4—4, háromban 3—3, 8 megyében – köztük Trencsénmegye – 2—2, tizennégy vármegyében 1—1 sör- és malátagyár volt üzemben.

A gyárak számának ilyen megoszlása, illetve a gyáraknak egyes vidékekre való tömörülése a következő okokra vezethető vissza.

A sör- és malátagyártásnál a gyártmányok minőségére nagy befolyással van a gyártásnál használt víznek alkalmas volta. Az ásványi anyagokkal telített víz nagy hátránynyal van a gyártmányok jóságára. E körülménynek tulajdonítható, hogy gyáraink legtöbbje ott keletkezett, a hol a jó víz kellő mennyiségben állott rendelkezésre, mivel a gyártásra használt víznek pároltatás által való tisztítása, a mely eljárás a termelést jelentékenyen megdrágítja, nálunk nem divik.

00067319

A sörgyártást hazánkban német telepesek honosították meg; a német nyelvű lakosság — különösen a városi — még ma is a legtöbb sört fogyasztja. Ezért keletkezett a legtöbb sörgyár a németség lakta vidékek városaiban vagy azok közelében.

A jó minőségű sörárpa könnyű beszerezhetése is tekintetbe jöhet különösen a malátagyárak helyének megválasztásánál, bár a sörárpa nagy értékénél fogva a távolabbról való szállítást könnyen elbirja; a Duna balpartján fekvő vidékünkön terem a legjobb sörárpa s itt találjuk a legtöbb malátagyárt is.

A helyi piacon kivül malátagyáraink nagy mennyiséget visznek külföldre, a hol a magyar sörárpa elsőrendű minőségű árú gyanánt szerepel. A külföldi piacokon való versenyképesség fő feltétele az olcsó viteldíj és lehető legközelebb vasuti és vizi összeköttetés. Malátatermelésünk kiviteli útja a vasúton kivül az Elba-átrakodási forgalom útján a vízi út, amely Hamburgon át a középeurópai területekre is előnyös és olcsó irányt képez.

Ezen kedvező termelési és közlekedési viszonyok közül a maláta- és söripar már régen fejlődésnek indult s a még ma is fenálló gyárak közül három nagy multra tekinthet vissza. Igy az 1557-ben alapított *illavai* sörfőzde fennállási idejét tekintve hazánk második sörgyára.

A mult század első felében keletkezett a vradisti malátagyár (1835.) és a nagybittsei sörfőzde (1845.). A jelenleg Steinféle pozsonyi sörfőzdéről az 1863-iki kamarai jelentés tesz említést; a sörfőzde termelése 1863-ban 19440, 1864-ben 17040 akót tett ki.

A többi e vidéken fekvő gyár alapítási idejét illetőleg

nem állanak biztos adatok rendelkezésünkre, bár a pozsonyi kereskedelmi iparkamara 1866, 1871 és 1877-iki statisztikai munkáiban felsoroltak közül több gyár helye egybevág a mostani telepek helyével. Egybevetve ezen adatok az 1879-iki kamarai évi jelentés adataival, a gyárak számának csökkenését illetőleg az egyes megyékre nézve a következő eredményeket kapjuk:

Pozsonymegyében a sörgyárak száma 13 év alatt 10-ről 4-re apadt, Nyitramegyében 8 év alatt 25-ről 8-ra és Trencsénmegyében két év alatt 11-ről 3-ra. Turóczmegyében 1879-ben egy sörgyár volt.

A mi gyáraink termelési viszonyait illeti, meg kell jegyeznünk hogy a gyártmányok minősége szerint hazai gyáraink három csoportra oszthatók: vannak csupán malátagyártással és csupán sörgyártással foglalkozó telepek, de a gyárak legnagyobb része sör- és malátagyártással foglalkozik.

Az első csoportba az 1898/99-iki termelési időszakban az egész országban (Horvát-Szlavon országokat kivéve, a melyek kevés malátát termelnek) 12 gyár tartozik, abból is a legtöbb, azaz 10 gyár a mi vidékünkre esik, de az ezen gyárakban előállított gyártmányok értéke a hazai össztermelés 15·9%.át teszi; a *sör*-gyárak — szám szerint 7 — az össztermelés értékében csak 2·7%-al részesednek. A harmadik csoport úgy számra, mint a termelt czikkek értékére nézve a legnagyobb.

A hazai malátatermelés mennyisége az 1898/99-iki termelési évben összesen 354.978 métermázsát tett 7,761.896 korona értékben.

Az északnyugati országrész sörgyárai számát és termelését

1879-től kezdve körülbelül 10 évi időközökben az alábbi kimutatás tünteti föl.

Év	Nyitramegye		Pozsonymegye		Trencsénm.		Turócmegye		Összesen	
	Gyárak száma	Termelés hl.-ekben	Gyárak száma	Termelés hl.-ekben	Gyárak száma	Termelés hl.-ekben	Gyárak száma	Termelés hl.-ekben	Gyárak száma	Termelés hl.-ekben
1879	8	3095	4	28352	3	4952	1	620	16	37019
1891	3	1488	2	30616	2	4837	—	—	7	36941
1901	3	17833	2	47254	2	6228	1	4550	8	75865

A sörgyárak száma tehát apadt, mig a termelés mennyisége növekedett, megkétszereződött, ami annak tulajdonítható, hogy a mostani gyárak nagyobb termelésre rendezkedtek be.

E négy vármegye sörtermelése 1905-ben 79.175 hektoliter; e mennyiségből a pozsonymegyei két gyár 43.170, a nyitramegyei három sörfőző 18.204, a trencsénmegyei két telep 9951, a turóczi egy sörgyár pedig 7850 hektolitert termelt; tehát a termelés körülbelül 4000 hl.-el több, mint 1901-ben.

A hazai 90 sörgyár össztermelése 1905-ben 1,501.411 hl.-t tett, úgyhogy egy sörgyár átlagos termelése 16.682 hl. De ez országos átlagba bele van számitva a fővárosi négy nagy sörgyár termelése is, melyek pedig óriási üzemüknél fogva, a hazai sörtermelésnek 57·82%-át gyártották. Ha ezek termelését levonjuk az ország egész sörtermeléséből, akkor a vidéki 86 gyár mindegyikére átlag 7365 hl. jut, a mely mennyiség a fenntemlitett négy vármegyénk gyárainak átlag termelésénél 2532 hl.-el kisebb.

A 90 hazai sörgyár között 29 olyan telep volt, a melynek termelése a 10,000 hl.-t meghaladta; ezek között kettő Pozsony- és egy Nyitramegyében van.

Szeszgyártás.

A szeszes italok (a pálinka) élvezetét hihetőleg a XIV. században az idegen, legnagyobbrészt német zsoldos katonaság terjesztette hazánkban. Egyik legrégibb irott forrásunk, a melyben a pálinkáról említés tétetik, a *csejthei* uradalom (Nyitramegye) 1661 évi rendtartása, a mely szerint „sört, se penitt pálinkát az jószágban be ne hozzon senki is, sub poena confiscationis; az pálinkaégető emberek penitt minden fazéktól egy-egy aranyat fizessenek az uraknak.“

A mindinkább növekedő fogyasztás kielégitésére nem volt elegendő a borból és gyümölcsből égetett pálinka és ezért a gabonaféléket használták fel a szeszfőzésnél és a beszterczebányai kamara-grófság 1655 évi jelentése szerint „ezzel csak a zab drágulását idézték elő.“

Korán felismerték azonban már nálunk is a szesz- és pálinkafőzés mellékterményének, a mosléknak a marha- és sertéshizlalásra való kiválóan alkalmas és hasznos voltát.

A burgonyaszesz készitése nálunk a XVIII. században veszi kezdetét, a mikor is (1769-ben) az „Első erdélyi földmivelő-egyesület“ kisérletet tett, hogy a burgonyából lehet-e kenyeret előállítani. A burgonyakenyér ugyan nem sikerült, de a burgonyából előállitott pálinkát (crematum) ihatónak találták. Ugyanezen időben ez egyesület egy tagjának a törökbuzából is sikerült szeszt előállitania és kisérletének eredményéről beszámolva azt mondja, hogy „a szesz kifőzése után megmaradt anyag igen alkalmas sertések hizlalására.“

00067319

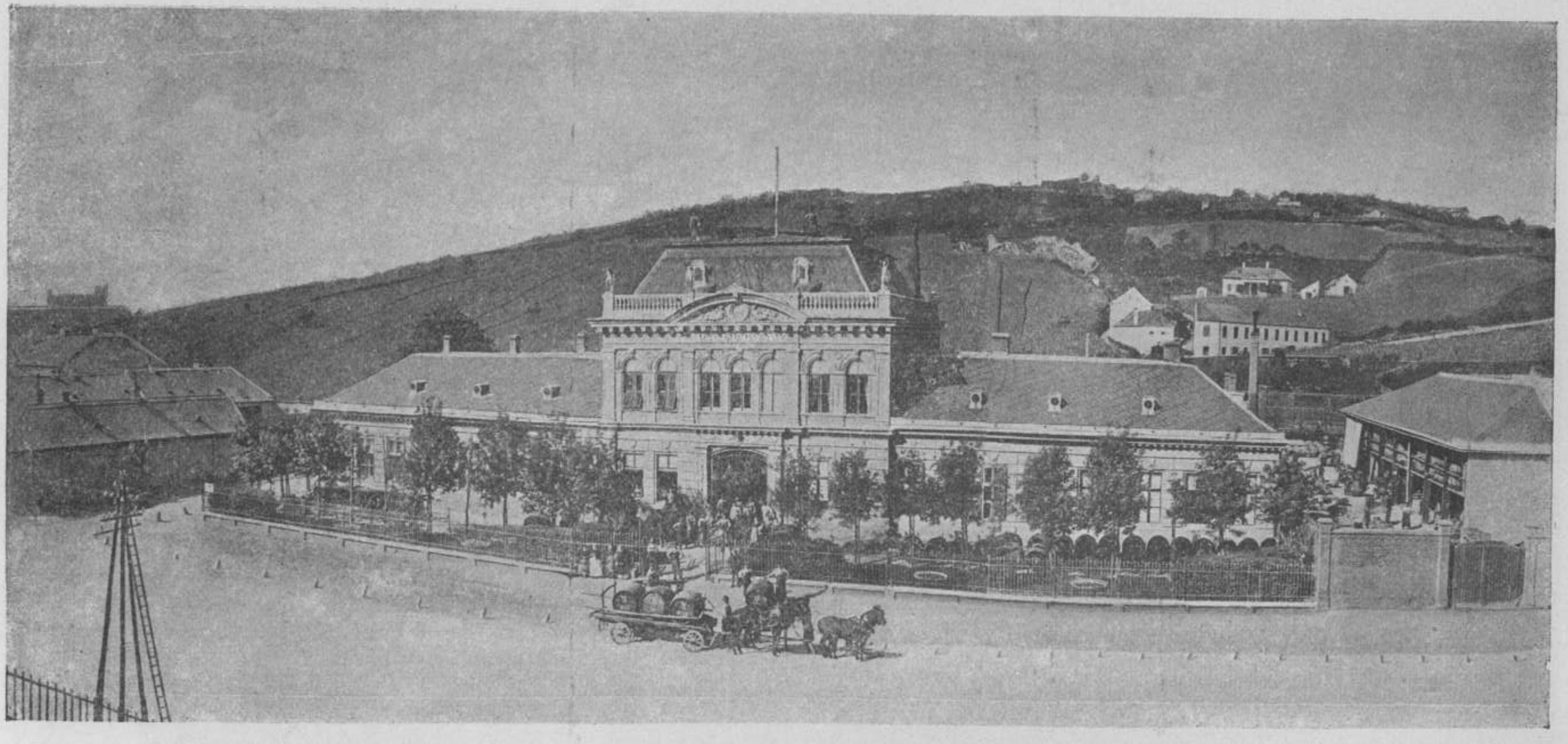

CHATEAU PALUGYAY. PALUGYAY J. ÉS FIA CÉG BORTELEPE.

00067319

00067319

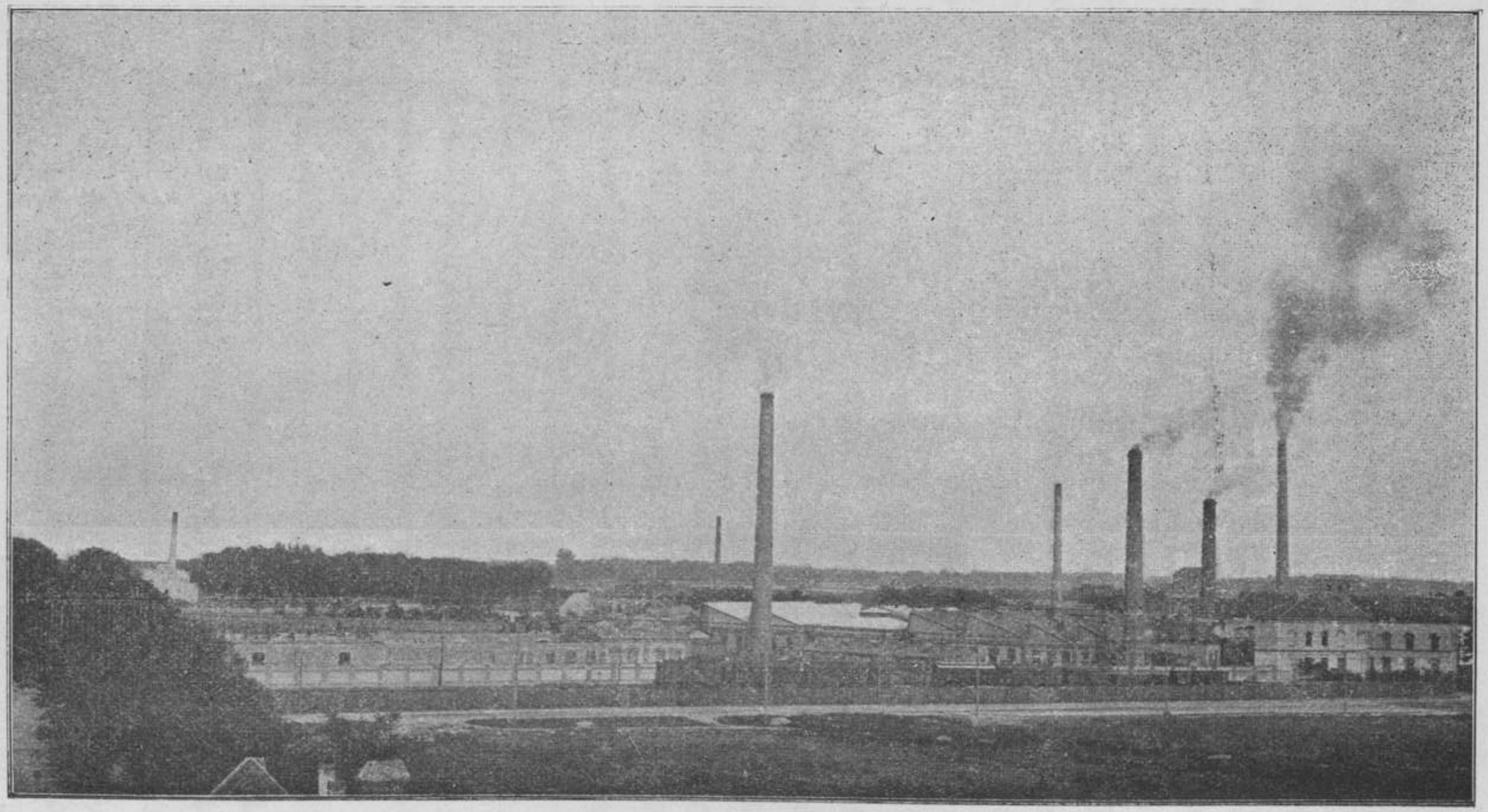

A KÁBELGYÁR R. T. GYÁRI TELEPE POZSONYBAN.

00067319

Fényes Elek adatai szezint 1850-ben hazánkban 145.848 szeszfőzőház volt; ezek termelése 1,380.400 akó (749.557 hektoliter) szeszt tett.

A mezőgazdasággal kapcsolatban űzött szeszfőzdék a törvény kedvezése által az utolsó harmincz év alatt jórészt kiszoritották az ipari szeszgyárakat, a melyek vagy beszüntették üzemüket, vagy amennyiben ez módjukban állott, a mezőgazdasági jelleget vették fel. A 90-es évekből való kamarai jelentések ismételten utalnak arra, hogy szeszadórendszerünk szükségképen az ipari szeszfőzdék eltünését fogja eredményezni, mert az ipari szeszfőzdék nem állhatják meg a versenyt az annyira kedvezményezett mezőgazdasági szeszfőzdékkel szemben. Az ipari szeszfőzdéknek a mezőgazdaságiak által való kiszoritásának folyamata ugylátszik már 1895-ben befejezettnek volt mondható.

A kétféle üzemű főzdéknek egymáshoz való termelési viszonyát a 266. és 267. oldalon felsorolt adatok tüntetik föl, bár ez adatok nem egészen teljesek. A termelés mennyisége hektoliterekben van föltüntetve.

A legutóbbi 30 év alatt a szeszfőzdék összes száma ugyan nem igen változott, de a mezőgazdasági szeszfőzdék száma a legutóbbi 15 év alatt (1891—1905) 112-ről 15ú-re szaporodott, a *gyarapodás* körülbelül 34%; az ipari szeszfőzők száma ellenben ugyanezen idő alatt 18-ról 4-re fogyott, ezek *csökkenése* tehát 77%-ot tett.

*Pozsony*megyében 1863-ban 15 ipari és ezekkel szemben egy mezőgazdasági szeszfőző volt; 1891-ig az ipari főzdék számában nem igen történt változás, mert ebben az évben még 14 volt, de a mezőgazdaságiak 1-ről 17-re szaporodtak fel, 92-ben már csak 7 ipari főzde volt, innen kezdve

Év	Pozsonymegye						Nyitramegye					
	ipariak		mezőgazd.		összesek		ipariak		mezőgazd.		összesek	
	száma	termelése	száma	termelése	száma	termelése	száma	termelése	száma	termelése	száma	termelése
1863	15	8879	1	659	16	9538	—	—	—	—	—	—
1864	15	6941	2	1225	17	8166	—	—	—	—	—	—
1865	—	—	—	—	—	—	42	31788	—	—	42	31788
1866	—	—	..	—	—	—	43	26016	—	—	43	26016
1872	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1873	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1877	—	—	—	—	21	12725	—	—	—	—	36	21182
1878	—	—	—	—	22	10684	—	—	—	—	35	28244
1879	—	—	—	—	24	53011	—	—	—	—	38	17475
1890	—	—	—	—	17	13637	—	—	—	—	34	23755
1891	14	6287	17	10661	31	16948	3	2269	33	22403	36	24672
1892	7	1239	19	17121	26	18360	1	2231	31	26094	32	28325
1893	7	—	17	—	24	28715	1	—	28	—	29	28740
1894	6	—	19	—	25	25459	1	—	36	—	37	32781
1895	—	—	—	—	26	19275	—	—	—	—	39	31643
1896	—	—	—	—	30	23594	—	—	—	—	41	43848
1905	3	—	24	—	27	—	1	—	67	—	68	—

évről-évre kevesebb, 1905-ben pedig már csak három. A mezőgazdaságiak száma ezen 15 év alatt 17-ről 24-re emelkedett.

Dohánygyártás.

Az állami dohányegyedáruság behozatala (1851) óta keletkezett kincstári dohánygyárak alapitásánál a kincstár tekintetbe véve azon fontos körülményeket, a melyek a dohánygyártási üzemek fenntartásához szükségesek, ott alapitott dohánygyárakat, a hol ezen előfeltételek megvoltak. A dohánygyáraknak nagyszámú, ügyes kezű női munkásokra van szükségük; a nyersanyagok beszállitása és a készgyártmányok gyors és pontos elszállitása csak kedvező vasuti összeköttetések mellett lehetséges.

A mult század elején, a mikor a fogyasztó közönség zöme még nem szokott a szivarozáshoz, hanem pipadohányát

Trencsénmegye						Turócmegye						A kamarai kerületben összesen					
ipariak		mezőgaz.		összesek		ipariak		mezőg.		összesek		ipariak		mezőgazd.		összesek	
száma	termelése	száma	termelése	száma	termelése	száma	termelése	száma	termelése	száma	termelése	száma	termelése	száma	termelése	száma	termelése
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
40	7462	39	12417	79	19880	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
39	6958	41	11574	80	18532	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	74	31852	—	—	—	—	24	11318	—	—	—	—	155	77077
—	—	—	—	75	59001	—	—	—	—	24	12448	—	—	—	—	156	110377
—	—	—	—	68	18228	—	—	—	—	23	9080	—	—	—	—	153	97794
—	—	—	—	55	23629	—	—	—	—	16	6730	—	—	—	—	122	67751
1	871	49	21691	50	22562	—	—	13	5455	13	5455	18	9427	112	60210	130	69637
1	960	43	18799	44	19759	—	—	16	6122	16	6122	9	4430	109	68136	118	72566
1	—	48	—	49	32419	—	—	17	7649	17	7649	9	—	110	—	119	97523
1	—	51	—	52	30870	—	—	16	8206	16	8206	8	—	122	—	130	97316
—	—	—	—	72	37945	—	—	—	—	16	8101	—	—	—	—	153	96964
—	—	—	—	72	33031	—	—	—	—	16	8494	—	—	—	—	159	108967
—	—	48	—	48	—	—	—	16	—	16	—	4	—	155	—	159	—

maga termelte, maga vágta, a dohánynak iparszerű feldolgozásáról szó sem lehetett. Csak amikor különösen a városi lakosság mindjobban megkedvelte a szivarozást és a finomabb dohánykészitmények felé irányult a kereslet, keletkeztek városainkban szivarkészitő műhelyek, a melyeket akkoriban dohánygyáraknak neveztek. Az akkori dohánygyárosok rendszerint egyúttal kereskedők is voltak, Pozsony, Nyitra és Nagyszombat városokban azonban a dohánygyárosok czéhekbe szerezkedtek. E városokban a dohánygyártást, mint önálló ipart külön segédmunkásokkal arra meghatározott külön helyiségekben és engedély mellett folytatták. A dohánygyártási czéhtestületbe mindenkinek, a ki a városi tanácstól a dohánygyártásra engedélyt nyert, be kellett lépnie. Pozsony már 1799 óta 15 dohány-

gyári engedély volt érvényben; 1810-ben 5 új engedély adatott ki, úgyhogy az egyedárúság behozataláig 20 engedély alapján folyt a gyártás. A 20 gyárban egyenként 3—8 segédmunkás évenkint mintegy 50—100 mázsa dohányt dolgozott fel burnótnak, pipadohánynak és szivarnak; a nyitrai és nagyszombati gyárak üzeme még kisebb volt.

Az osztrák kincstári dohányegyedárúság 1851 végéig összesen 6 gyárat állitott fel; később még kettőt alapitott, a *pozsonyi* és varasdi gyárat, az utóbbit azonban 1867 előtt ismét beszüntették. 1867-ig tehát összesen 7 kincstári gyár működött hazánkban. E hét gyár mindegyikében gyártottak szivarokat, szivarkákat csak a fiumei gyárban 1865 óta; pipadohány készítésével csak a pozsonyi gyár nem foglalkozott.

Az 1867-iki kiegyezés után a m. kir. dohányjövedék a már meglevő 7 gyárat az osztrák jövedék kezeléséből átvette és a dohánygyárak számát a fogyasztás emelkedéséhez mérten szaporitotta. Jelenleg hazánkban összesen 21 dohánygyár működik.

A pozsonyi gyár 1905 évi termelését a hazai összetermeléshez viszonyitva a 269. oldalon levő kimutatásban adjuk.

A pozsonyi gyár e kimutatás szerint csak közönséges pipadohányt és általános eladásra szánt szivarokat készitett. A pipadohánytermelés összesen 30,386,020 csomag magyar pipadohányt tett; az egyes szivarfajták között a termelés következőleg oszlott meg: termeltetett 378.700 regalitas, 2,072.760 trabucos, 1,806.840 britanica, 4.100 millares, 7.010.580 cuba-portorico, 9,357.480 portorico, 17,577.530 vegyes külföldi és 1,066.400 rövid magyar.

	Feldolgozott nyersanyag		Készített dohánygyártmányok súly szerint								Gyártott szivarok és szivarkák darabszám szerint						
				pipadohány							eladásra szánt				összes előállított		
	külföldi	belföldi	burnót	finom	középfinom	fonadék	szivarok	szivarkák	lugvizkivonat	összesen	általános szivarok	különleges szivarok	általános szivarkák	különleges szivarkák	szivarok	szivarkák	
	métermázsa										ezerdarab						
A pozsonyi gyár termelése	2380	8972	—	—	9116	—	1832	—	—	10948	39269	—	—	—	39269	—	
Hazai össztermelés	57189	172637	350	39709	133253	313	24002	16129	443	214199	502513	13570	1546176	76159	516083	1622335	

00067319

VEGYÉSZETI IPAR.

Keményitőgyártás.

A keményítőgyártást a mezőgazdasággal kapcsolatban vidékünkön is elég élénken űzték, bár kétségtelen, hogy ez anyagot feldolgozó iparágak, elsősorban a szövőipar kisebb mérvű űzése hazánkban nem adhatott olyan lendületet a keményítőgyártásnak, a mint azt mezőgazdasági viszonyaink között várni lehetett. A kereslet szűk volta hosszú időn át túltermelést okozott ez iparágban, a mit a külpiacokon uralkodó kedvezőtlen versenyviszonyok miatt a kivitel fokozása útján sem lehetett megakadályozni.

Utóbbi időkben három nagyipari keményítőgyár működött vidékünkön, u. m. a nebojszai, a stomfai és a tallósi.

E három telep közül legrégibb a nebojszai, a melyet 1884-ben állítottak fel, utána következik a stomfai (1887), a tallósi gyár pedig 1895 óta van üzemben.

E nagyipari telep alapítása előtt is voltak és ma is vannak kisebb keményítőgyárak, főkép a mezőgazdasággal kapcsolatban. Egy pozsonyi festékgyár már a hatvanas években 600—700 mázsa keményítőt állított elő évenként; e gyáron kivül akkor Pozsonyban még 5, Nagyszombatban pedig egy keményítő készitő kisiparos volt. 1871-ben pedig Nyitramegye 6 községében 19 telepen, illetve műhelyben állitottak elő keményítőt.

Jelenleg Pozsonymegyében 6, Nyitramegyében 8 keményítőgyár van. A gyárak termelését illetőleg megjegyezzük, hogy egyik részük tengeriből, a másik részük pedig burgonyából állítja elő a keményítőt.

Dextringyár ezidőszerint csak egy van Péterfalván, Nyitramegyében.

00067319

Kőolajfinomítás.

1898-ban az országban 13 kőolajfinomító telep volt, a melyek közül a legfiatalabb volt a pozsonyi. E gyárat az „Apollo“ kőolajfinomító r.-t. alapította 1895-ben; 1903-ban $2^1/_2$ millió korona költséggel kibővítették és ma a finomított petroleumon kivül gyárt benzint, paraffint, olajat és aszfaltot. Gyártmányainak mintegy 50%-át az országban értékesíti, 10%-ot szállít Ausztriába, 40%-ot a vámkülföldre. Kivitele van a nyugateurópai államokon kivül még Kisázsiába és Északafrikába, kisebb mennyiségben Keletindiába.

Gyufagyártás.

Vidékünk három *gyufagyári* telepe közül legrégibb a Reitter-féle nagybittsegyár, a mely 1871-ben alapíttatott; a nagyszombati gyár 1878 óta, a második nagybittsei telep pedig 1896 óta áll fenn.

A hazai gyufagyárak kénesgyújtót, valamint a szalongyújtót és svédgyújtót állítanak elő.

Dynamitgyártás.

A Dynamit Nobel r. t. pozsonyi gyára, amely nemcsak a legnagyobb, hanem a legtökéletesebb berendezésű Magyarországon s Ausztria robbantószergyárai között is, már 30 évnél tovább áll fenn. Munkásainak száma meghaladja az ezeret; különféle robbantócikket állít elő, melyek mennyisége a keresleti viszonyokhoz képest változik; az utóbbi időben főczikkén, a Dynamiton kivül, a melyből évi termelése körülbelül $1^1/_2$ millió kilogramm, gyárt még kénsavat, salétromsavat, glycerint, nitroglycerint, lőgyapotot, füstnélküli lőport, ecrasitot.

Löszergyártás.

A hetvenes évek végén kezdte meg üzemét 50 munkással a pozsonyi Vödriczvölgyben lévő Roth G.-féle tölténygyár, a mely alapitásától kezdve főkép a magyar honvédség számára szállitott patronokat. 1890-ben már 740,

nagyobbrészt női munkást foglalkoztatott. Kivitele van a gyárnak Romániába, Szerbiába és Bulgáriába.

Mütrágya-gyártás.

A belterjes mezőgazdasági üzem nagyobb mennyiségű műtrágyát fogyasztván, vidékünkön sem nélkülözhető ez iparág. Ezidőszerint egy ilyen műtrágyagyár van Zsolnán, a mely az összes ásványi műtrágyafajok gyártásával foglalkozik s 1893 óta áll fenn.

PÉNZ ÉS HITELÜGY.

Pozsony város és a vármegye pénz- és hitelügyi viszonyainak legelől megkezdett ismertetése folytatásául itt mindenekelőtt röviden megemlékezünk a nagyobb pénzintézetek keletkezéséről.

A pozsonyi pénzintézetek közül legrégibb és legnagyobb a pozsonyi *első takarékpénztár*, amely a pesti hazai takarékpénztár alapitása után két évvel később, 1842-ben keletkezett. A takarékpénztárat részvénytársaság alapitotta, a mely a szükséges alaptőkét 400 darab egyenként 100 conv. frt. névértékű részvény kibocsátásával teremtette meg; az alaptőke tehát mai értékben 84.000 koronát tett, a mely összegnek azonban csak a fele került tényleg befizetésre, és adataink szerint a takarékpénztár kiterjedt üzletköre daczára sem volt jó ideig szükség arra, hogy az alaptőke teljes összege befizettessék.

A legkisebb összeg, melyet a takárékpénztár betétként elfogadott, 1 frt., a legnagyobb, a mit egy könyvecskére el lehetet helyezni 2000 frt. volt. A takarékpénztár üzletkörét az alapitástól kezdve a következő hitelügyletek

00067319

DYNAMIT NOBEL R. T. POZSONYI GYÁRTELEPE.

00067319

00067319

RÉSZLET A DYNAMIT NOBEL R. T. POZSONYI GYÁRÁBÓL.

00067319

00067319

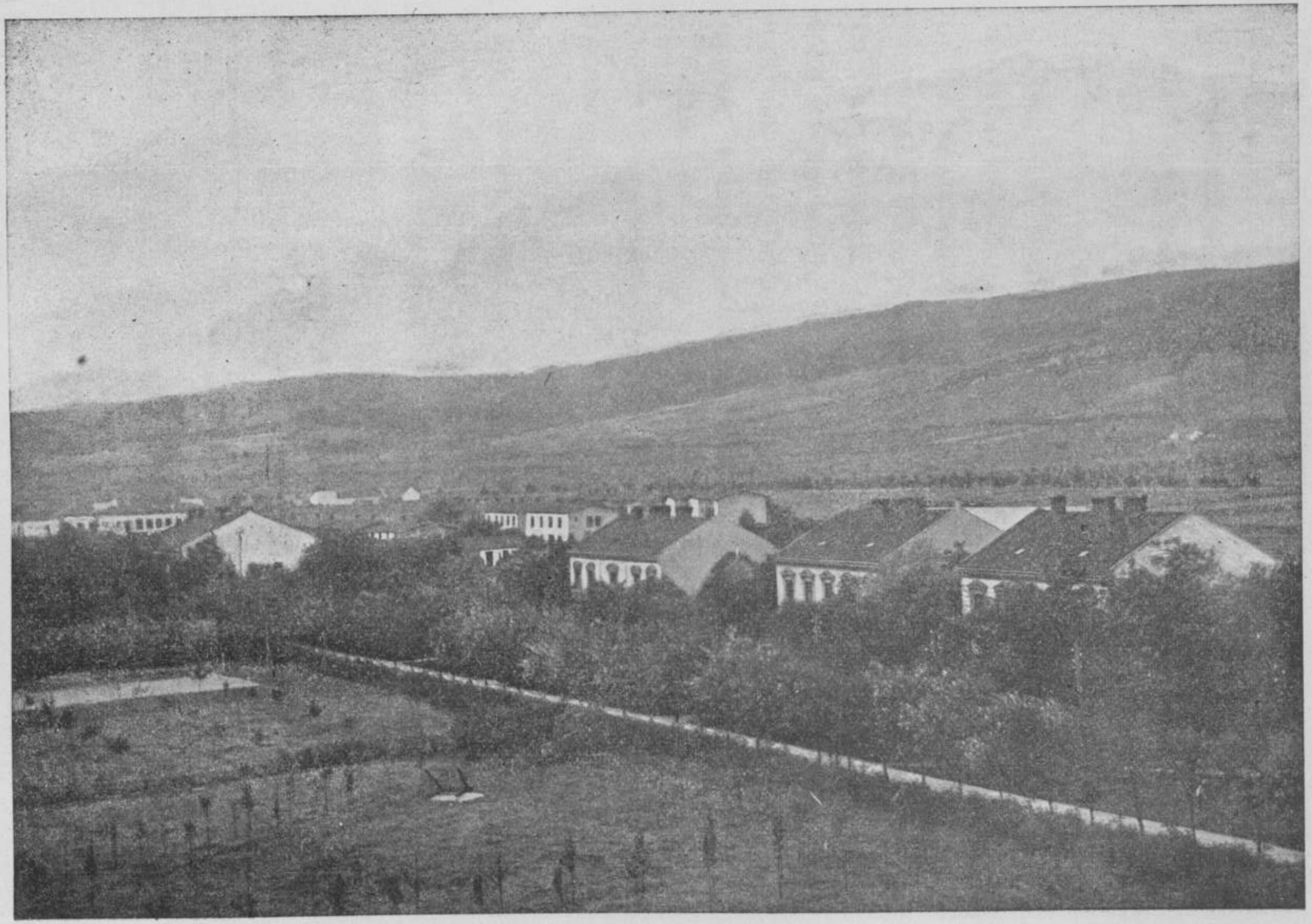

A DYNAMIT NOBEL R. T. POZSONYI MUNKÁSHÁZAI.

000067319

képezték: *kölcsönök* ingatlanokra, még pedig nemesi birtokokra, polgári birtokokra, nagyobb községeknek és urbéres parasztbirtokra, *előlegek* ingókra és a *váltóleszámitolás*. Ezek mellett még külön zálogintézete is volt a takarékpénztárnak.

Üzleti forgalmára nézve felemlítjük, hogy fennállása első évében a betétek összege 483,109 conv. frt. 16 kr. (1,014.531·46 korona) volt; 1866-ig a betétek összege a legnagyobb 1845-ben volt, amikor 1,744.231 conv. frt.-ra rúgott.

A *nagyszombati takarékpénztár* alapításánál (1846) a pozsonyi első takarékpénztár alapszabályai szolgáltak mintáúl, de Nagyszombat lakosságának számához mérten az alaptőke itt kevesebb, névleg 63.000 korona volt. Fennállásának első hat évében a betétek összege 1,791.060 korona, egy-egy évben tehát átlag 298.510 korona volt.

Pozsony város többi pénzintézetei közül az alapítási év és az alaptőke feltüntetésével a következőket említjük meg:

a *pozsonyi iparbank* (alapíttatott 1867-ben 240.000 korona alaptőkével); *pozsonyi II. kerületi általános takarékpénztár* (alap. 1869, részvénytőke 240,000 kor); *első pozsonyi önsegélyzőegylet* (alap. 1873); *pozsonyi kereskedelmi és hitelbank* (alap. 1903, részvénytőke 400.000 korona).

A magánpénzintézetek mellett működik 1879 óta az osztrák-magyar bank pozsonyi fiókja, mely szabályozója a hitelviszonyoknak.

Az osztrák-magyar bank kamatláb változásait 1881-töl 1905-ig a 274. oldalon levő adatok tüntetik föl.

00067319

Időszak	Kamatláb						
	a leszámitolási üzletben	a kölcsönüzletben		a jelzáloghitelüzletben			
		államjáradék stb.	más értékpapirokra	4%-os	4½%-os	5%-os	
		adott kölcsönökért		záloglevelekben nyujtott kölcsönökért			
	%-okban						
1881 I/1—III/22	4	4·5	5	5·5	5	5·5	6
III/23—VII/4	4		„	„	„	„	„
VII/5—XII/31	4	4·5	„	„	„	„	„
1882 I/1—IV/13	„	„	„	„	„	„	„
IV/14—X/7	„	„	4·5	5	„	„	„
X/8—X/19	4	5	„	„	„	„	„
X/20—XII/31	5		5	6	„	„	„
1883 I/1—II/2	„		„	„	„	„	„
II/3—II/22	4·5—5		4·5	5·5	„	„	„
II/23—VIII/30	4—4·5—5		„	5	„	„	„
IX/1—XII/31	4—4·5		„	„	„	„	„
1884 I/1—XII/31	4	4·5	„	„	„	„	„
1885 I/1—XII/31	4—5		„	„	„	„	„
1886 I/1 — 1887 X/6	4		„	„	4·75	5·25	—
1887 X/7 — 1888 I/10	4·5		5	5·5	„	„	—
1888 I/11—IX/10	4		4·5	5	„	—	—
IX/11—XII/31	4.5		5	5·5	„	—	—
1889 I/1—I/24	„		„	„	„	—	—
I/25—XI/5	4		4·5	5	„	—	—
XI/6—1890 I/23	5		5·5	6	4·75	—	—
1890 I/24—II/13	4·5		5	5·5	„	—	—
II/14—IX/4	4		4·5	5	„	—	—
IX/5—X/2	4·5		5	5·5	„	—	—
X/3—X/16	5		5·5	6	„	—	—
X/17—1891 I/8	5·5		6	6·5	„	—	—
1891 I/9—II/4	4·5		5	5·5	„	—	—
II/5—IX/3	4		4·5	5	„	—	—
IX/4 — 1892 I/8	5		5·5	6	„	—	—
1892 I/9 — 1893 X/5	4		4·5	5	„	—	—
1893 X/6 — 1894 I/22	5		5·5	6	„	—	—
1894 I/23—II/8	4·5		5	5·5	„	—	—
1894 II/9—1895 IX/12	4		4·5	5	„	—	—
IX/13—1896 I/23	5		5·5	6	„	—	—
1896 I/24—II/13	4		5	5·5	„	—	—
II/14 — 1897 XII/31	4		4·5	5	„	—	—
1898 I/1—X/13	„		„	„	„	—	—
X/14—XI/24	4·5		5	5·5	„	—	—
XI/25—XII/31	5		5·5	6	„	—	—
1899 V/19—IX/18	4·5		5	5·5	„	—	—
IX/19—X/5	5		5·5	6	„	—	—
X/6—XII/6	6		6·5	7	„	—	—
XII/7—XII/31	5·5		6	6·5	„	—	—
1900 I/1—I/21	„		„	„	„	—	—
I/22—II/5	5		5·5	6	„	—	—
II/6—XII/31	4·5		5	5·5	„	—	—
1901 I/1—II/28	„		„	„	„	—	—
III/1—XII/31	4		4·5	5	„	—	—
1902 I/1—II/4	„		„	„	„	—	—
II/5—XII/31	3·5		4	4·5	„	—	—
1903 I/1—XII/31	„		„	„	„	—	—
1904 I/1—XII/31	„		„	„	„	—	—
1905 I/1—XII/31	„		„	„	„	—	—

Az 1898 : XXIII. törvénycikk alapján alakult országos központi hitelszövetkezet kötelékébe tartozó szövetkezeteknek is jelentékeny szerep jut különösen a kisgazdák hiteligényeinek kielégítésében, a kik önálló személyi hitelre csak igen korlátolt mértékben tehetnek szert és a kiknek a gazdasági lét fentartására a gyarapítására szükséges hitele csupán szövetkezeti úton biztosítható.

Pozsonymegyében 27 ilyen szövetkezet volt az 1906 év végén, mely szövetkezetek 77 községre terjesztették ki

A pénzintézet címe	Részvénytőke	Alapok	Betét	Vagyon	Tiszta nyereség	Váltótárca	Jelzálog	Lombard
Pozsonyi I. takarékpénztár	800000	4154381	43477368	51349943	452431	4902567	29311255	299999
Pozsony II-od kerületi általános takarékpénztár	600000	264604	7184462	8731676	102005	4818226	78302	434978
Pozsonyi iparbank . . .	240000	353296	3359133	4540452	67097	1173424	950182	58075
Pozsonyi önsegélyző egylet	136320	29262	860589	1210110	18716	843009	—	—
Pozsonyi kereskedelmi és hitelbank	400000	15829	829840	1672689	25801	1322616	—	119390
Csallóköz-szerdahelyi takarékpénztár	100000	188826	1690489	2031999	26521	1463548	206194	8747
Érsekujvári takarékpénztár	480000	73406	3514887	6261154	40712	2455414	2621373	8183
Galántai takarékpénztár részv.-társ.	150000	237814	2520933	3253840	53953	1377544	1742787	1835
Malaczkai takarékpénztár r. t.	120000	202400	4598233	4973845	50880	1188144	2610901	21278
Nagyszombati hitelintézet	270000	111672	3515426	4458830	57276	1232072	1169597	72663
Nagyszombati takarékpénztár	120000	730024	9124210	10419023	77334	1178822	5455873	77465
Somorjai első takarékpénztár.	200000	217815	1828703	2156637	34878	1329313	159660	20637
Szempczi takarékpénztár	200000	47824	691481	1041847	25283	756302	91290	—

működésüket. Összesen 4529 tag 6298 üzletrészszel volt a szövetkezetekben érdekelve, az üzletrészek értéke 301.950 koronát tett, a takarékbetétek 667.500 koronára, a tartalékalapok 13.000 koronára rúgtak.

Egyes pozsonyi és pozsonymegyei pénzintézetek 1906 évi üzleti forgalmáról a 275. oldalon levő kimutatás nyujt tájékozást.

KÖZLEKEDÉS.

Pozsony gazdasági fejlettségének leghivebb mérője a közlekedési eszközök tökéletes volta. Vasúti gócpontja az ország nyugati részének s mint ilyen a főváros után első helyen áll forgalmának élénksége tekintetében; vizi útja, a hatalmas Duna, már régi idők óta csatornáját képezi e város kereskedelmének; közútjai is az országos viszonyokhoz képest, elég jó karban vannak tartva.

Közútak. Hogy közútaink nem feleltek meg mindig a forgalom igényeinek, azt már a pozsonyi kereskedők félszázad előtti panaszaiból is tudjuk; már az 1843-iki országgyűlés által a kereskedelem és ipar fejlesztésének tanulmányozására kiküldött központi bizottság elé terjesztett jelentésük is hangsúlyozza a közútak gyenge állapotát.

A vasútak hálózatának terjedésével a közútak jelentősége is módosult, de nem úgy, a mint kezdetben hitték, hogy t. i. veszítenek fontosságukból és helyüket a vasúti vonalak pótolják. Mert a vasútak által hihetetlen módon élénkült közlekedés a közútakban olyan csatornákat kiván, melyek a vasúti vonalak felé terelik a forgalmat; ilykép nyertek kiváló fontosságot azon közútak, melyek a vasúti állomásokhoz vezetnek.

Közútaink mai állapota is sok vidéken hiányos, különösen őszkor esős időjárás alkalmával, a midőn épen legnagyobb szokott lenni a forgalom az elsőrendű szállítmányokat képező mezőgazdasági és erdei termékekben; s mivel az útak nagyobb igénybevétele fokozott fenntartási költségeket igényel, az érdekeltség, elsősorban a törvényhatóságok állandó panasza, hogy költségeik elégtelenek az útak jó karban tartására, ennélfogva az útak államosítását sürgetik.

Pozsony városa és a vármegye területén nem sok még az állami útak hossza, mindössze 94·9 klm.; míg a törvényhatósági útak összes hossza 739·9 klm., végül a községi úthálózat a vármegyében 1.161·1 klm.-t tesz ki.

Eszerint a közúti hálózat elég sűrű, amennyiben Pozsony várost is beleértve 100 □ klm. területre 45·7 klm.-nyi út esik s az ország többi megyéihez képest negyedik helyen áll. Hogyha figyelembe vesszük, hogy a sűrűbb úthálózattal biró vármegyék jórészt lapályos területen feküsznek, Pozsony megyében pedig jelentékeny a hegyvidék, úgy jóval kedvezőbb a tényleges helyzet, mint azt a fenti szám mutatja.

A törvényhatósági útadó a legutóbbi adatok szerint Pozsony városában 137.000 koronát, a megyében 355.000 koronát tett ki; az egész vármegyét az útadó tekintetében öt törvényhatóság előzi meg.

A régibb időből fennmaradt *vámos útak* nem hogy apadnának, hanem újabb időben különösen a vasúti forgalom által érintett vidékeken egyre szaporodnak, elannyira, hogy manapság a nagyobb községek, ha főközlekedési útjaikat burkolják, vagy egészen új *kövezet-vámjogot*, vagy nagyobb

vámok szedésére való jogosítványt kérnek a kormánytól. Sok nálunk a magántulajdont képező útvámszedési jog is. A törvényhatósági útakból 46·11 klm. hossz a vámos útakra esik.

Kitünő útjai vannak Pozsony városának, melyek automobil közlekedésre is kiválóan alkalmasak.

Vizi útunkon, a Duna folyamon rendes szállítási üzletet fentartó vállalatok közül megyénkben az I. cs. és kir. *dunagőzhajózási társaság*, az 1894. évi XXXVI. t. cikkel életbeléptetett magyar *folyam- és tengerhajózási* rész. társ., valamint a *délnémet dunagőzhajózási* társaság említendő.

A vasúti közlekedés elterjedésével s hazánkban a magyar vasúti díjszabási politika iránya folytán a gőzhajózás elveszítette ugyan előbbi kizárólagos fontosságát, de a világforgalom közvetitésére a tömeges árúszállitásnak olcsó fuvardíjakkal való lebonyolítása tekintetében a gőzhajózás ma is nagy jelentőséggel bir hazánkban és kivált Pozsony városában és a megyében. A legnagyobb kár az, hogy vidékünkön a Duna közelében nincsen olyan nyersanyag pl. vas, szén, melynek olcsó és tömeges szállitásával a hazai ipar nagy lendületet vehetne. Gőzhajózási forgalmunk túlnyomórészt a mezőgazdasági és erdészeti termékek kiviteléből áll.

A dunagőzhajózási társaság, mint legrégibb vállalatunknak 1896. évi forgalmát véve alapul, a mikor ugyanis még jórészt ez a társaság közvetítette a forgalmat, a vármegye területén levő négy állomásán összesen feladatott 215.581 mm. árú, ebből 26.767 mm. a belföldre, 85.517 Ausztriába és 103.575 külföldre, 22 pedig Boszniába; az érkezett árúk összes mennyisége csaknem annyi, mint a feladottaké csak

a származási hely szerinti megoszlás változik, mert a belföldről jóval több az érkezés, 150.307 mm., míg Ausztriából csak 44.336 és a külföldről 19.470, Boszniából pedig 969 mm.

Egybe vetve a vasúti és gőzhajózási forgalmat, a vasúti forgalom (fel- és leadás) ugyanazon évben kitett 17,231.992 mm.-t, míg a hajózásé csak 430.954, tehát az előbbinek 2·5%-át képezi. Ha Ausztriát is a külföldi forgalomhoz számitjuk, úgy az az összes forgalmunk 58·91%-át teszi; míg a belföldi forgalomra 41·09 esik. Különösen nagyobb a feladás a külföldi forgalomban, tehát a tulajdonképeni kivitelre szánt árúfeladás, a mely 87·6%, míg a belföldre történt feladás 12·40%.

Megfordítva áll az arány az érkezett árúknál, mert a külföldről 29·66% (Boszniából még 0·45%), a belföldről 69·89% érkezett; tehát a miként előbb jeleztük, a gőzhajózási forgalmunk a külkereskedelemben aktiv, vagyis 189.094 mm. kivitt árúval szemben csak 64.766 hozatott be. Az elszállitott árúk között (beleértve a belföldet is) legnagyobb mennyiségben szerepel a gabona, liszt és egyéb őrlemények, haszonfa, kőolaj, tűzifa és zöldség, vászon, a behozatalban legtöbb a liszt és egyéb örlemények, azután a gabonaneműek, jelentékeny a haszonfa és az olajok, vas- és acélárúk. A magyar állam által segélyezett magyar folyam- és tengerhajózási r. t. a múlt évben a pozsony-budapesti vonalon is megkezdte a szállitást és márciustól az év végéig e vonalrész állomásain összesen feladatott 23.379 mm., érkezett 17.625 mm. Az átrakodási forgalom 1248 vasúti kocsirakományt tett.

A közúti villamos vasút Pozsonyban az 1905. évben 1,705.401 útast szállitott.

Pósta, távirda és távbeszélő.

A pósta és távirda intézménye idővel a távbeszélővel is kibővült, mely utóbbira nézve is az állam fenntartott jogát állapítja meg az 1888 : XXXI. t. c.

Pozsony városában a póstai intézmény forgalmát illetőleg a főváros után a legnagyobb; az 1906. évi adatok szerint a forgalom következőkép alakult:

Tárgy	feladatott (darab)	érkezett (darab)	közvetített (darab)	érték koronákban
Ajánlott díjköteles levél	126.594	2.886	—	—
Csomag	292.240	273.000	—	—
Pénzes levél	10.244	49.944	—	—
Utánvétel	58.162	42.822	—	—
Utalvány	170.632	279.783	—	10,584.971 13,361.900
Távirat	83.054	102.222	178.538	—
Távbeszélőn váltott távirat	7.708	7.162	—	
Takarékpénztári befizetés	—	—	—	274.760
„ visszafizetés	—	—	—	302.784
Cheque befizetés	—	—	—	25,859.583
„ visszafizetés . .	—	—	—	6,705.357

Vasútügy. Vasútak.

Pozsony a vasúti közlekedés szempontjából nemcsak mint az ország egyik legjelentékenyebb vasúti gócpontja bir fontossággal, hanem azért is, mert ez a *bölcsője a magyar vasút ügynek*, a honnan hazánk európai színvonalon álló nagy vasút-intézménye kifejlődött, s mert a lóerejű közlekedésre berendezett *pozsony-nagyszombati* vasút a *legelső sinpálya* volt, melylyel a szomszéd Ausztriát is megelőztük.

Az 1832/36-iki pozsonyi országgyűlés berekesztése előtti utolsó napokban a rendek bölcs előrelátással megteremtették hazánkban a vasútak építésének alapját és módozatait, megalkotván az 1836 évi XXV. t. c.-et, mint

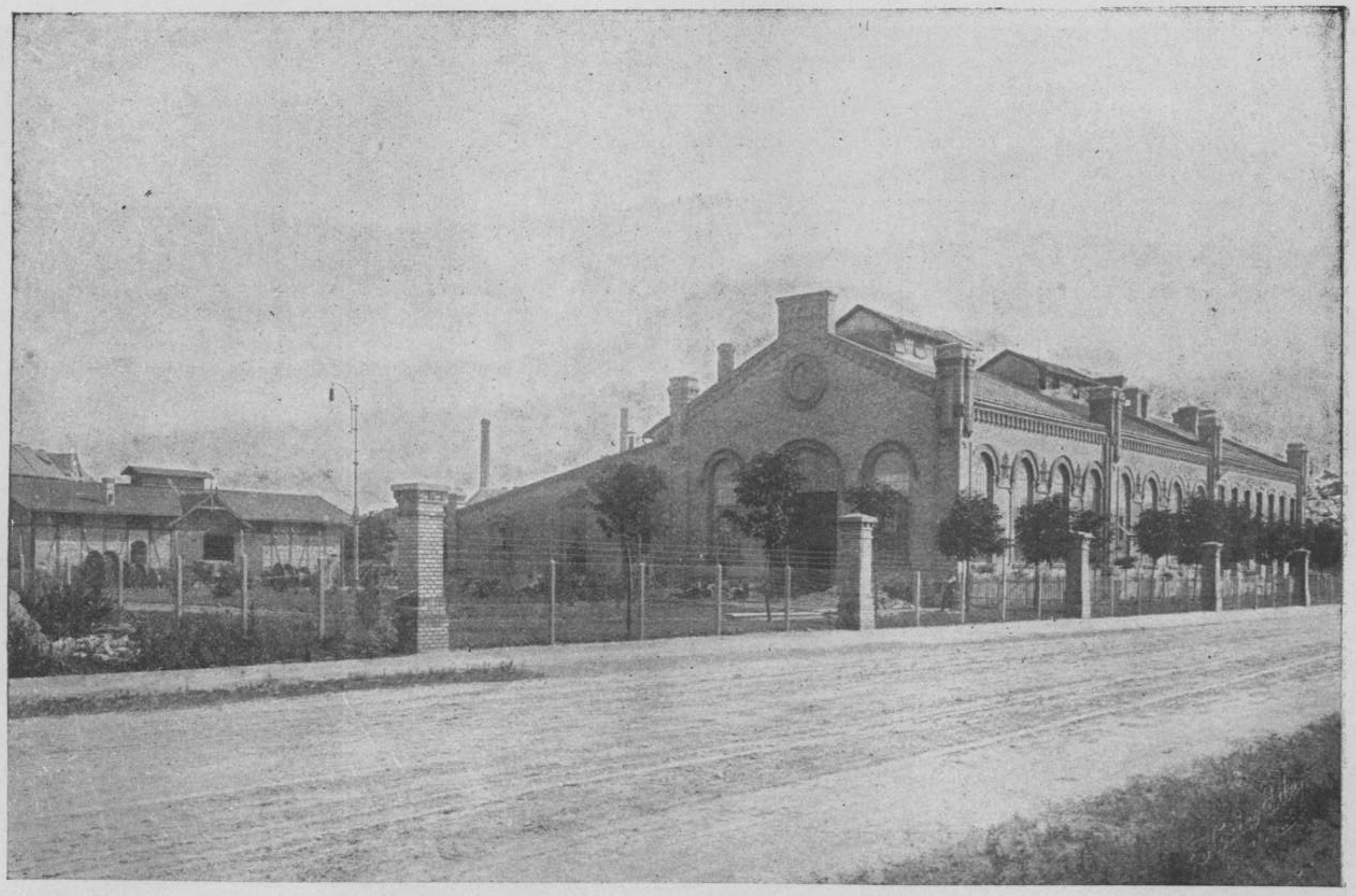

POZSONY SZAB. KIR. VÁROS VILLAMOS TELEPE.

00067319

00067319

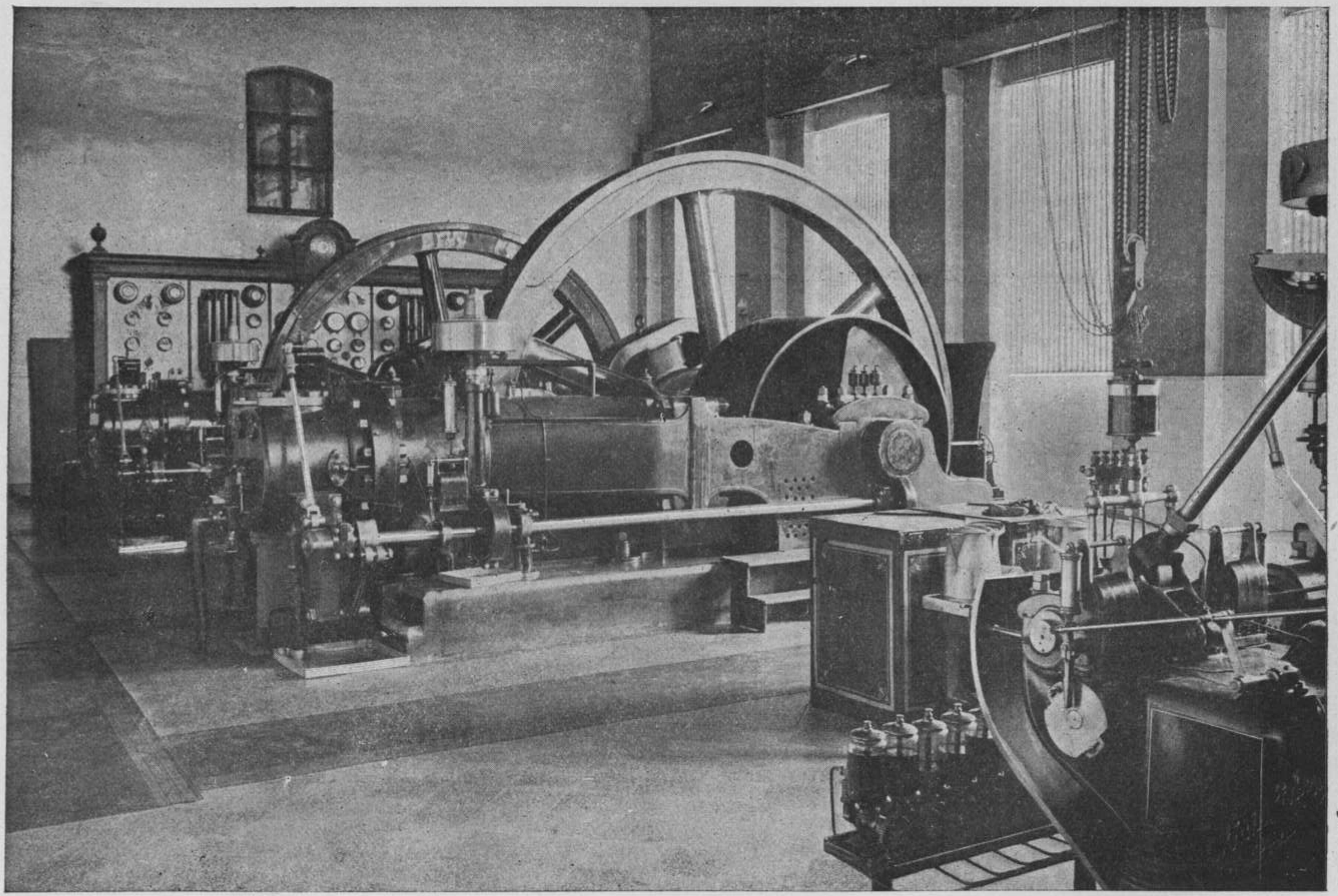

POZSONY SZAB. KIR. VÁROS VILLAMOS TELEP GÉPHÁZA.

00067319

első vasúti törvényt a kontinensen. E törvény nyolc évi hatálya alatt vasút nem létesült ugyan, de ennek oka az akkori idők szomorú viszonyaiban keresendő. Ugyanis a gőzmozdonyú vasút feltalálásakor az európai kormányok nem jó szemmel nézték az új közlekedési eszközt, a mely — véleményük szerint — az amúgy is javában folyó politikai és gazdasági átalakulás közepett a szabadság eszmék rohamos terjedését és az emberek sűrűbb érintkezését még jobban elősegíti. Igy történhetett, hogy a míg Angliában 1826-ben nyilt meg az első gőzvasút, addig Németországban csak 10 év múlva, Franciaországban és Ausztriában még később indult meg a gőzmozdony; de ezek után több év kellett ahhoz, a míg hazánkban 1846-ban megnyilt az első vasút, pedig már jóval előbb meg volt adva a lehetőség arra, hogy nálunk vasútak épüljenek. Az első vasúti törvény 1836-ban a vasútépitési *engedélyezést* szabályozta olykép, a mint az akkori állapotok között lehetett, megadta a vasútépítési célokra a *kisajátítási jogot,* de — a mi fontos — megállapította a már előbbi időkből származó elvek alapján azon főbb *útvonalakat és kiviteli útakat,* melyeken belül vasútak engedélyeztetnek. Ez az úthálozati terv alapja a mai nagykiterjedésű vasúti hálózatnak s hogy milyen helyes érzékkel ismerték föl elődeink az ország közlekedési igényeit, legjobban mutatja az, hogy az akkor kijelölt vonalak ma már mind kiépültek.

A pozsonyi országgyülést főkép az késztette a vasutépités ügyével sürgősen foglalkozni, hogy Ausztria 1836-ban készült a bécs - trzebiniai (galiciai) vasut kiépítésére, mely által a magyar mezőgazdasági termékeknek Bécsbe való kivitelét veszélyeztetve látták. Kossuth Lajos

00067319

itt Pozsonyban az események hatása alatt irta, hogy a vasutak keletkezése hazánkra nézve már-már élet vagy halál kérdésévé lőn.

Ettől kezdve nem pihent ugyan a vasutépítés kedve, mert Bécsből a Duna jobb- és balpartján Pestre vezetendő vonal terve merült föl és törekedett megvalósulni, u. m. a „bécs-győri“ vasuttársaság és a „központi“ vasut, melyek mindegyike más-más osztrák forgalmi körzet érdekeivel állott összeköttetésben; de a különböző osztrák érdekek által befolyásolt mozgalmat nálunk abból a szempontból tárgyalták, hogy a Duna melyik partján vezetendő vonal képes a magyar közgazdaság függetlenségét jobban biztosítani. A sok tárgyalás és húza-vona nyolc éven át akasztotta meg hazánkban a vasutépítést, mig végre a balparti vonal terve győzött s 1846-ban megnyilt a pest-váci vonalrész és 1848. augusztus 20-án — miután egy évvel előbb a pest-szolnoki vasut készült el — megnyilt a pozsony-marcheggi vonalszakasz. A vasuttársaság ekkor pénzzavarokba jutott, s mivel a kormánytól nem kaphatta meg az állami kamat-garanciát, beszüntette az épitést. A következő évben már tárgyalást kezd a vasutnak állami tulajdonba való átadása iránt, ami 1850-ben meg is történt s igy a vasut pozsony—váci szakasza és cegléd—szegedi szakasza 4 év alatt mint „délkeleti állami vasut“ már az osztrák centrális kormányzás alatt épült ki. 1867-ig hazánkban a vasutak épitése az osztrák forgalmi érdekek szerint történik, mely idő alatt az *állami kamatbiztosítási rendszer* kifejlődésével a *magánvasuti rendszer* jutott túlsúlyra. Két hatalmassá nőtt osztrák magánvasút ú. m. az oszt.-magy. vasut-társaság és a déli vasut, támogatva az osztrák duna-

00067319

gőzhajózási társaság által, irányította Magyarország tariffapolitikáját, természetesen az osztrák érdekek javára. Az abszolutizmus alatt több vasut létesült, míg aztán az alkotmány helyreállítása után örvendetesen föllendült a vasútépítési tevékenység.

1867 után hazánk vasuti hálózata már a magyar kormány terve szerint fejlődik. *Az államvasuti rendszer* hatása alatt idővel a hazai közgazdaság érdekeinek megfelelő díjszabási jog egészen az állam kezében összpontosult, mert az azóta épített új vonalak és az állam tulajdonába átment magánvasutak díjszabási politikáját — kivált a legutolsó nagyobbszabású államosítási tény, az osztr. magyar államvasuttársaság megváltása óta — a magyar kormány intézi s a még forgalomban levő magántársaságok is a hazai kereskedelmi és ipari érdekeknek megfelelően intézik díjszabási ügyeiket.

A nagyszabású államosítási törekvés mellett a 80-as években párhuzamosan fejlődik ki a *helyiérdekü vasuti* rendszer, amely az államvasuti rendszert kiegészítő, azt kifejlődésében támogató irányzatként jelentkezett, amennyiben a helyiérdekeltség által épített vonalak üzemkezelését rendszerint maga az állam vette át s lehetőleg az állami díjszabási körzetbe vonta be a vasutakat csekélyebb jelentőségű forgalmi vidékeken, ahol fontosabb szerepet játszik a helyi érdekek kielégítése, olcsóbban épített és a magán spekulációtól mentesen inkább csak az érdekeltek egyesülésére támaszkodó vállalatok felelnek meg; s miután e helyiérdekű vasutak a fővonalak tápláló erei s egyuttal a forgalmat minden irányba elosztó csatornái, az állam arra törekedett, hogy e vasutak üzemvitelét lehetőleg a kezében

00067319

tartsa, biztosítsa az egész országra kiterjedő egységes díjszabási rendszert. Természetes, hogy az állami kezelés mindenütt drága szokott lenni, s ennélfogva a helyiérdekű vasutak sem igen voltak jövedelmezők az érdekeltségre nézve, ez okból egyik-másik vasut vagy ilyenek szövetsége arra törekedett, hogy minél több befolyást tartson meg a maga számára, mindamellett azt mondhatni, hogy a helyiérdekű vasuti rendszer igen jól beilleszkedett az államvasuti rendszerbe, amely Magyarország különleges helyzete mellett eddigelé egyedül volt képes a hazai érdekeket kielégíteni és védeni.

Pozsony és a vármegye vasuti hálózata is a legelső és a később épült Vágvölgyi fővonalon kívül helyiérdekű vonalak útján fejlődött és pedig egyöntetűen hazánk egyéb vonalhálózatával. Hazánk legrégibb sínútja — miként előbb említettük — a *Pozsonytól Nagyszombatig* és onnen *Szeredig* terjedő s kezdetben lóerőre berendezett pálya volt. Már 1836-ban megalakult Pozsonymegye nagybirtokosaiból és pozsonyi kereskedőkből álló társaság, oly célból, hogy az öt szabad királyi várost sínuttal összekösse. A következő évben meg is kezdették a Nagyszombatig terjedő 8 mértföldnyi út kiépítését. E vasút teljes kiépítése azonban sok időt vett igénybe s a vállalat még ezután sem virágozhatott föl. Ama törekvése, hogy a pályát gőzmozdonyúvá változtassa át, pénzügyi nehézségek miatt egészen a hetvenes évek végéig belenyulik, míg végre ugyanis egy társaság 1872-ben megvette a vasutat, mely aztán alkatrészévé lett a vágvölgyi vonalnak. Ez a vasut, amelyet mindenesetre helyes közgazdasági szükségérzet hozott létre, mert nemcsak a Vágvölgyének és Pozsonyvármegyének mező-

gazdasági és erdészeti termékei kivitele számára, hanem a morvaországi átmeneti forgalom egyrészének lebonyolítására volt hívatva, nem nagy szerepet játszott ugyan hazánk vasuttörténetében, de igen jellemző az akkori idők gazdasági tevékenységére, amely azonnal az önvédelemre utalta földbirtokosainkat, mihelyt a bécsi fogyasztó piacukat veszélyeztetve látták a gácsországi verseny által.

A vármegye területén még a következő vasutak épültek a már előbb említett két fővonalon kívül: a pozsony-szombathelyi, a pozsony-dunaszerdahely-ujkomáromi, a pozsony-soproni, a pozsony-szakolczai, a kutti-nagyszombati, a dévénytó-stomfai, a dévénytó-marcheggi és a nagyszombat-szeredi vonal. A fővonalokkal együtt vasútaink összes hossza több mint 300 kilométert tesz ki.

Pozsony város utóbbi években egyfelől a Duna jobbpartján levő osztrák fogyasztó piaccal való szorosabb kereskedelmi összeköttetés érdekében, másfelől pedig a végből, hogy mezőgazdasági termékei számára az osztrák kormány politikájától lehetőleg független kiviteli útat létesítsen, arra törekedik, hogy a Bécsből Hainburgig tervezett villamos erejű helyiérdekű vasut folytatást nyerjen az ország határáig, illetve az innen 7 km.-re fekvő Pozsony városáig. Meg is kapta az előmunkálati engedélyt a pozsony-határszéli vonalra nézve s midőn már az egész vasut pénzügyileg is biztosítva volt s úgy a magyar, mint pedig az osztrák vonalrész épitését az engedélylyel egy magyar villamossági vállalat kezébe tették volna le, 1906-ban kormányunk a *pozsony-határszéli vasut* építésének engedélyezéséről törvényjavaslatot terjesztett a törvényhozás elé. Csodálatos módon azonban ez a vasuti terv nagy ellenzésre talált bizonyos

00067319

fővárosi körök részéről, akik annak kiépítését minden képzelhető ürügy alatt meghiusítani törekedtek. Különösen buzgalommal folyik az agitáció a vasut ellen, amióta gazdasági érvek hiányában a hazafias aggodalmakat igyekeznek az ellenzők fegyverül fölhasználni s amióta olyan egyének vették kezükbe az ellenzés vezetését, akik vajmi keveset törődnek azon közgazdasági szükségletekkel, melyeknek kielégítésére e vasut van hivatva. Csodálatosnak azért kell jelezni ezt az ellenzést, mert akkor, midőn Pozsony összlakossága, kivált kereskedői és iparosai kivánják a vasutat, mikor kétségtelen, hogy a tisztán osztrák érdekektől vezetett marchegg- bécsi vonallal szemben a pozsony-bécsi független magyar kiviteli vonalat akarja e vasut megteremteni, akkor egészen távolálló egyének Pozsony védelmezői szerepének ürügye alatt és hazafias aggodalmak hangoztatásával akarják meghiusítani ezen immár több mint 7 év óta tervezett vasut létrejöttét.

Önként eszünkbe jut a most vázlatosan tárgyalt vasúti történet kezdő időszaka, amidőn a jobb és a balpart jelszava ugyanennyi időn át akasztotta meg hazánkban a vasutépítést; de az időben még ismeretlen volt a vasutak jelentősége és a nagy Széchenyi Istvánt is bölcs előrelátás vezette, midőn a kizárólag osztrák érdekekre támaszkodó nagyszabású balparti vonalat tervező társaság ellen küzdött, ma pedig az ellenzők fölfújják egy 70 km.-nyi helyiérdekű vasut jelentőségét azzal az ürügygyel, hogy az új kapcsolatot teremt Bécscsel, holott Pozsonynak hasonló összeköttetése már van az elsőrangú marchegg-bécsi és a helyiérdekű kutti-lundenburg-bécsi vonal által, valamint a Duna útján.

A viszonyok megvilágítása érdekében szükséges ezután megjegyeznünk, hogy e vasut elleni ellenszenv jórészt az Ausztriával való jelenlegi küzdelmekben s az ezekből folyó immár türhetetlen feszült helyzetben keresendő s ezokból hihető, hogy a kiegyezés megkötésével a pozsony-határszél-bécsi villamos vasut ügye is kedvező megoldást nyer s a mienk lesz egyebek között az a dicsőség is, hogy a *villamos vasutak korszakának kezdetén tőlünk indul ki az első nagyobb villamos-erejű vasut.*

A mi végűl *Pozsony város* vasúti forgalmát illeti, úgy az a legutóbbi év adatai szerint a következő volt: az összes pályaudvarokon 1,019.147 személy érkezett és 1,160.923 indult el, tehát a személyforgalom 2,180.070; az árúforgalom kitett 5.122.340 mm.-t, melyből 2,538.890 a feladott és 2,583.450 az érkezett árú.

KÖZGAZDASÁGI ÉRDEKKÉPVISELET.

Valamely ország gazdasági fejlődésének legmegbizhatóbb útmutatója a törvényes érdekképviseleti szervek működésében található fel, mert ezen szervek foglalkoznak az időnkint fölmerűlő kérdésekkel, a bajok javításával, valamint a fejlesztés eszközeivel és módjával. Hazánk egész közgazdasági életét, úgy mint a külföldön is, a kereskedelmi és iparkamarák működése öleli föl s miután nálunk a legrégibb kamarák, köztük a *pozsonyinak* keletkezése és működési ideje összeesik azzal a történeti időszakkal, melynek leirását célul tűztük, ezen kamara tevékenységének főbb vonásaiban föltüntethetjük azon irányeszméket, melyek gazdasági életünket az elmúlt félszázadban befolyásolták.

A kamarai intézmény létesítésének eszméjével már az

00067319

első magyar felelős kormány is foglalkozott és nem lehet kétség aziránt, hogy az a kormány, a mely a nemzet felvirágoztatására a korszerű reformok egész tömegét alkotta meg, a kereskedelmi és ipari érdekképviselet ügyét is bizonyára megvalósította volna, ha a 48-ban beállott szomorú események ezt a tervét is, mint sok egyebet, meg nem hiusítják.

Az első kamarákat hazánkban 1850-ben az osztrák absolut kormány léptette életbe és egyelőre oly városokban állította fel azokat, a melyekben az iparosságnak és a kereskedelemnek régóta munkálkodó erős szervezeteik voltak.

A pozsonyi céhek közül némelyik már majdnem félezredes múltra tekinthetett vissza, a „Handelsgremium“ pedig 1699 óta állott fenn. A kamara tehát rögtön megalakulásakor szakképzett iparosságnak és széles látkörü intelligens kereskedő osztálynak a közreműködésére számíthatott.

Mint az osztrák uralom alkotása, a kamarai intézmény természetesen eleinte bizalmatlansággal és közömbösséggel találkozott, de hogy az akkori szomorú közviszonyok közepett is hiven teljesítették a kamarák hazafias kötelességüket a kereskedelem és ipar érdekeinek előmozdítása körül, annak legjobb bizonyítéka, hogy az alkotmányosság helyreálltával első teendője volt a kormánynak, hogy a fennálló nyolc kamarát, köztük a pozsonyit is, törvényes alapra helyezze.

Az 1868 : VI. törvénycikk szabályozza a mai kereskedelmi és iparkamarák hatáskörét, ez a törvény biztosította önkormányzatukat is; a későbbi törvények és rendeletek azonban lényegesen kibővítették a hazai kamarák munkakörét.

00067319

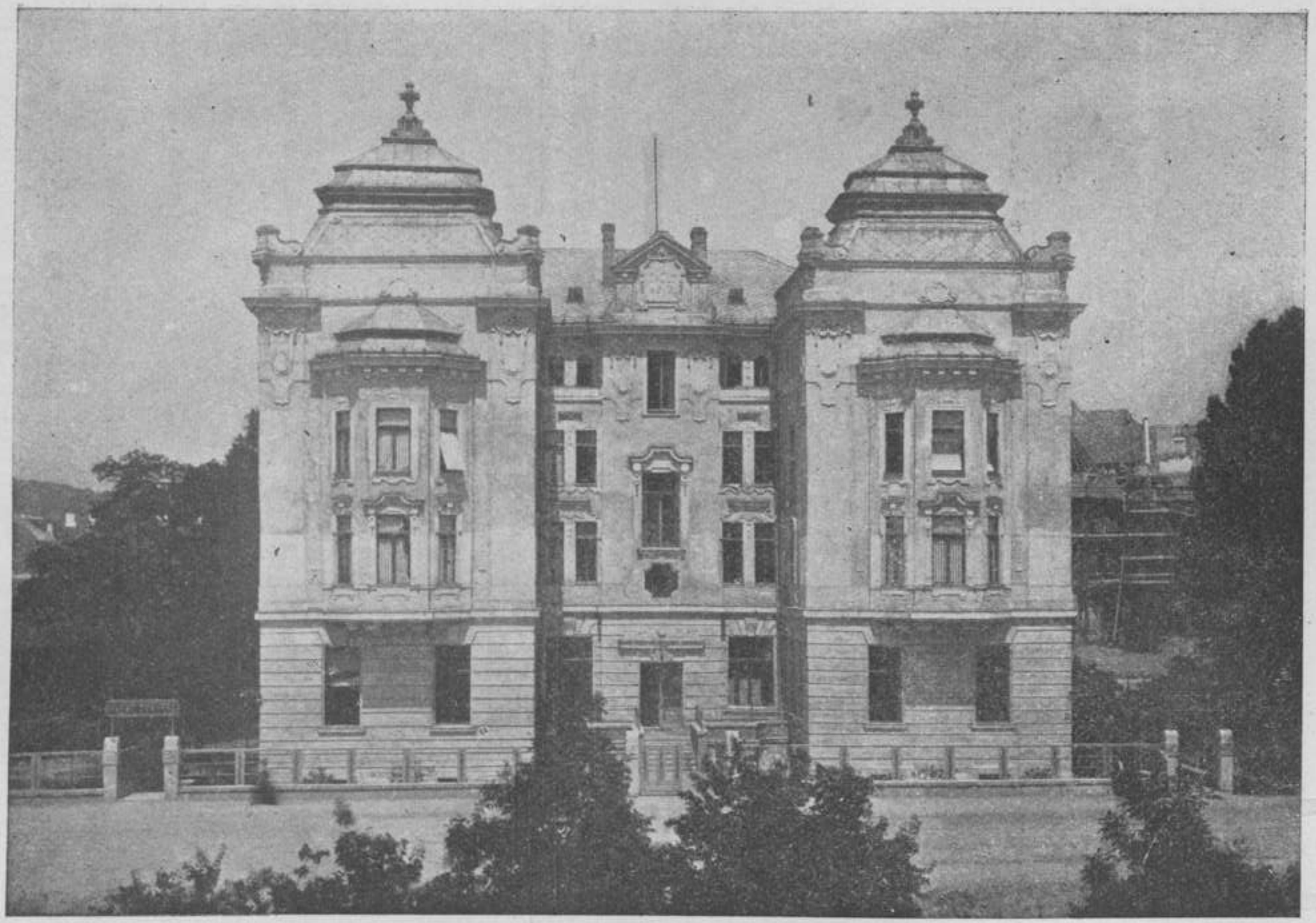

POZSONYI KERÜLETI MUNKÁSBIZTOSÍTÓ PÉNZTÁR SZÉKHÁZA.

00067319

00067319

A törvény szerint a kamarák kötelesek „a kereskedés és ipar, valamint az e téren működő osztályok szükségeit folytonos figyelemmel kisérve célszerű javaslatokat készíteni s azokat a kormány elé terjeszteni, úgy annak s az ország törvényhatóságainak kereskedelmi és iparügyekben a kivánt felvilágosítást vagy véleményt kiszolgáltatni, a szakképzést s egyáltalán a kereskedelem és ipar fejlődését közvetlenül előmozdítani“.

A kamarai törvény ilyetén szabadelvű rendelkezése a kamarák tevékenységi körét illetőleg tág teret nyitott a közgazdasági élet minden ágában való intenziv munka kifejtésére. A magyar kamarák — dicséretükre legyen mondva — éltek is a törvényben biztosított jogaikkal és hazánk újabbkori törvényhozási munkálataiban a közgazdaság terén alig találunk olyan alkotást, amelynél a kamarák kezdeményező, vagy közreműködő tevékenysége igénybe ne vétetett volna.

Tulajdonképen legfontosabb jelentőségű a kamarák azon csöndes, de folytonos munkálkodása, amelynél fogva éber figyelemmel kisérik a kereskedelem és ipar menetét s az egyes ágakban időnként beálló zavarokat igyekeznek megszüntetni, az új ágak megteremtésére irányuló vállalkozó kedvet pedig gondos körültekintés és a viszonyok alapos mérlegelése után adott útbaigazitásokkal helyes irányba terelik.

A helyi forgalomban föllépő zavarok és akadályok megszüntetése iránt alkalmas javaslatokat terjesztenek a kormány és az alsóbb hatóságok elé.

Nagyjelentőségű feladata a kamarának a kereskedelmi és ipari szakoktatás ügyének fölkarolása, mert a jövendő

00067319

nemzedékre nézve létkérdés az, hogy a modern gazdasági élet nagy küzdelmei közepett teljes készültséggel állhassa meg helyét.

Vasúti és közlekedésiügyek.

A pozsonyi kamara működésének mind a kérdés jelentőségét, mind az időrendet tekintve első sorban a közlekedési ügy szolgáltat anyagot. Kerülete forgalmi érdekeinek megvédelmezése és előbbrevitele érdekében több ízben volt alkalma a kamarának sorompóba állani és a kerület jogos érdekei mellett minden egyes esetben a legférfiasabb módon sikra is szállott, lett légyen az akár részletkérdés, akár országos jelentőségű vasúti terv.

Úgy az absolut kormánynak, mint később az alkotmányos élet helyreállítása után a magyar kormány vasúttervei mindig élénk érdeklődés tárgyát képezték és minden-esetre érdekes, a kerület különleges érdekeire jellemző momentum gyanánt érdemel említést az a körülmény, hogy — mintegy hagyományszerűleg — a pozsonyi kamarát napjainkig állandóan foglalkoztatják napirenden levő nagyon fontos közlekedési kérdések és vasúttervek.

Vasútügyben való első felszólalása a *pest-pozsonyi* vasút árúszállítására vonatkozó szabályai szolgáltattak alkalmat, melyeknek a forgalomra sérelmes intézkedései ellen a kereskedelmi miniszternél keresett a kamara óltalmat.

Sokkal fontosabb azonban a kamarának az absolút kormány vasúti tervével szemben elfoglalt álláspontja, melyet a kereskedelemügyi miniszterhez intézett felterjesztésében fejtett ki s a melyben a vasúti hálózat összeállítását, úgy a három fővasuti vonalat (Pest-Tarnov, Czegléd-Szeged-Temesvár, Zágráb-Temesvár) mint annak mellékvonalait célszerűnek találja és ahhoz azzal a meggyőződés-

sel járul hozzá, hogy az egyes vonalak az illető országrészek igényeinek mindenben megfelelnek.

Az absolut kormány magyarországi vasúttervének megvalósítása azonban leszorúlt a napirendről s csak 1867-ben került ismét felszinre, a mikor már a m. kir. közmunka és közlekedésügyi miniszter küldötte azt meg véleményezés végett a kamarának, a mely a tervezet megbirálásánál csak azon vonalakra terjeszkedett ki, a melyek az ország északnyugati részét szelik át, vagy a kamarai kerület forgalmi viszonyaira közvetlenül befolyást gyakorolnak s sajnálattal tapasztalta a kamara a hogy a *pozsony- nagyszombati* vasút a vasúti hálózat tervezébe nem volt felvéve.

A kamara mindig élénk figyelemmel kisérte hazánk vasúti hálózatának kiépítését és nem mulasztotta el különösen azon vonalak létesitését sürgetni, a melyek kerületét elsősorban érdekelték.

Igy egyik leghőbb óhajtása volt, hogy a pozsony-nagyszombati lóvonatú vasút Nagyszombaton túl meghosszabbíttassék, valamint később, hogy ez a vasút gőzmozdonyos vasúttá alakuljon át és Pozsonynál keresztül vezetve a Dunán, Sopron végállomással összeköttetés létesüljön a Duna jobb partjával. 1874-ben megvalósult ezen régi terv első része: a pozsony-nagyszombati vasút gőzmozdonyos vasúttá alakíttatott át. E tervnek kiegészítő része azonban, mely a kamarai kerületet a Dunántúllal volt hivatva összekötni, a Duna áthidalásával járó nehézségek miatt csak a pozsonyi állandó híd felépitése után volt megvalósítható.

A legujabb időben ismét alkalma nyilott a kamarának, hogy egy igen fontos vasúti terv megvalósítása mellett foglaljon állást.

Ezen terv, melynél a legellentétesebbnek látszó érdekek és szempontok állottak egymással szemben, a *pozsony-bécsi* villamos vasút ügye, amelynek ismertetésével e munkának egyik előbbi fejezete foglalkozik behatóan.

De nemcsak új vasúti vonalak létesítése foglalkoztatta a pozsonyi kamarát, hanem éppen olyan éber figyelemmel kisérte a vasútak tarifapolitikáját is és ahol azt tapasztalta, hogy a tarifatételek kamarai kerülete forgalmi érdekeinek hátrányára vannak, ott ezen érdekek védelmére mindig sorompóba lépett.

Egyik legrégibb törekvése ezen a téren a kamarának, melyet eddigi sikertelen fáradozásai dacára állandóan napirenden tart, Pozsonynak Budapesttel szorosabb kapcsolatba való hozatala. Pozsonyt földrajzi fekvésénél fogva csak kedvező vasúti összeköttés és mérsékelt menetdijak életbeléptetése által lehet a hatalmas arányokban fejlődő magyar fővárossal állandó szorosabb kapcsolatban tartani, mert csakis ezen az úton lehetne elérni, hogy kereskedőink üzleti összeköttetéseikkel Budapest felé gravitáljanak és csakis gyors és olcsó vasúti összeköttetés volna képes a nemzeti érzésnek éltető erősebb lüktetését a fővárosból Magyarországnak nyugot felé utolsó végvárába, Pozsonyba eljuttatni.

Dunaszabályozás.

Sokat foglalkoztatta a kamarát kerülete hatalmas vizi-útjának, a Dunának szabályozása is.

Pozsony alatt a Duna partjai olyan rossz állapotban voltak a hetvenes évek elején, hogy a gőzhajók és egyéb vizi járóművek alig voltak képesek kikötni, ami kétségtelenül nagy kárára volt a kereskedelemnek és iparnak. Ezeken az állapotokon a kormány kotrások által akart segíteni, de ezek a munkálatok nem vezettek kellő eredményre.

A kamara ismételt felterjesztéseinek és ez ügyben kifejtett széleskörű agitációjának megvolt az az eredménye, hogy a Dunának Dévénytől Gönyőig való rendszeres szabályozása foganatba vétetett és erélyesen keresztül vitetett.

Közraktár.

Pozsony kereskedelme válságos helyzetbe jutott akkor, amidőn 1883 július hó 1-vel az államvasúttársaság vonalain a kiviteli forgalomban mérsékelt közvetlen tarifa-tételek léptek életbe, ellenben a helyi tarifák Pozsony városára nézve lényegesen fölemeltettek. A kamara a baj orvoslásának módját a közraktári intézmény létrehozatalában kereste oly módon, hogy a közforgalomban ezen raktáron átmenő árúknak a továbbításnál a közvetlen tarifák előnye biztosíttassék. Bár a tarifális reform nagyban siettette a közraktár létrejövetelét, ezen fontos kereskedelmi tényezőnek Pozsonyban való meghonosítására nem ez, hanem egy országos mozgalom adta meg az impulzust.

1881-ben ugyanis Széll Kálmán, Pozsony város akkori képviselője és a budapesti magyar leszámítoló bank elnöke, ezen utóbbi minőségében fölkérte a kamarát, hogy bocsássa rendelkezésére mindazon adatokat, a melyek a közraktár felállításához alapot nyújtanak.

Az 1884. év elején részvénytársaság vette kezébe az ügyet és miután sikerült neki a várostól ingyen telket szerezni, raktárait késedelem nélkül fölépítette és még ugyanabban az évben át is adta rendeltetésüknek.

Exportkereskedelem.

Azon átalakulásokkal szemben, amelyeknek közgazdaságunk, különösen pedig iparunk és kereskedelmünk a külfölddel való vám- és kereskedelmi viszonyaink jövőbeni alakulásánál fogva elébe néz, a pozsonyi kereskedelmi és iparkamara idejekorán fölhívta az érdekeltek figyelmét arra,

hogy már most gondoskodjanak arról, hogy eddigi fogyasztási piacaink egyikének vagy másikának netáni elvesztését más alkalmas piacok felkutatása által pótolják. Eminens fontossággal bir ez a pozsonyi kereskedelmi és iparkamara kerületének magas fokon álló és sokoldalú ipara szempontjából, amely tehát első sorban van hivatva, hogy állását úgy a belföldön, mint a kivitel terén minden körülmények közt fenntartani törekedjék.

Kivánatosnak tartja a kamara, hogy gyárosaink és kereskedőink az eddig többé-kevésbbé elhanyagolt üzleti összeköttetéseket a földközi tengerpart fogyasztó piacaival, mint Spanyolország, Északafrika, Franciaország stb. felfrissitsék és arra törekedjenek, hogy ezen országokkal élénkebb érintkezésbe jussanak.

Hogy a kamarai kerület kereskedőinek és iparosainak a kivitel fokozottabb mérvben való fölkarolása megkönnyíttessék, s hogy hazánkban a külföldi piacokon való sikeres munkálkodásra alkalmas kereskedői nemzedéket neveljen, a kamara 1904 óta foglalkozik az általa fenntartott *felső* kereskedelmi iskolával kapcsolatos *kiviteli (export)-akadémia* felállításának tervével.

Pozsonyi kiviteli marhavásár.

Megemlékezve a kamarának az exportkereskedelem fellendítése körül kifejtett irányelveiről, nem hagyhatjuk említés nélkül a pozsonyi kiviteli hizómarha-vásár ügyét, mely — habár eddig sikertelenül, — szintén foglalkoztatja a kamarát.

1884 elején társulat alakult azon célból, hogy Bécs helyett Pozsonyban létesítsen nemzetközi marhavásárt. A marhavásár Bécsből származó mindenféle akadályok leküzdése után ezen év április 21-én megnyilt s alig egy év le-

telte után a nemzetközi vásár, az itt-ott előforduló kedvezőtlen állategészségi viszonyok s a vágómarha kereskedelemre és hizlalásra lankasztóan ható egyéb körülmények dacára mindenki előtt kétségkivül életképesnek látszott.

1888-ban a pozsonyi nemzetközi vásár megszünt és ismét áthelyeztetett Bécsbe, ahová az állatkereskedelem rugóit alkotó marhabizományosok is átköltöztek és utánuk mentek a magyar hízlalók is, akik már nem találták olyan nyomasztóknak a bécsi vásári viszonyokat.

De ez az állapot nem sokáig tartott. A magyar hízlalók a bécsi vásáron különösen állategészségi követelmények ürügye alatt életbe léptetett méltánytalan rendszabályok következtében folytonos sérelmeket szenvedtek, melyeken a kormány sem tudott segíteni. Mozgalom indult tehát meg aziránt, hogy Pozsonyban kiviteli hízómarha-vásár létesíttessék, miáltal nemcsak a sérelmek orvosoltatnának, hanem hazánk állattenyésztése is örvendetes lendületet nyerne.

A mozgalomban élénk részt vett a pozsonyi kamara is és 1899-ben a kereskedelemügyi miniszterhez intézett kimerítő jelentésében ismertette az ügy állását.

Az 1900. évi országos gazdakongresszuson a jelen sorok irója mutatott rá mint előadó a vásár nélkülözhetetlen voltára.

Sajnos, mindezek a törekvések mind máig meddők maradtak s bár a pozsonyi exportmarhavásár kérdését az összes illetékes körök napirenden tartják, az a megoldáshoz közelebb még sem juthatott.

Iparügyek.

A kamara működésében legtöbb nyomot hagyott maga után az iparügy. Már az absolút kormány alatt is sok esetben kérték ki a kamara véleményét iparügyekben a

közhatóságok és az 1868-iki kamarai törvény, valamint későbbi törvények és rendeletek tetemesen megszaporították a kamaráknak iparügyekben végzendő administracionális és véleményező munkásságát.

E teendők közül csak a legfontosabbakat emlitjük föl a következőkben.

A iparszabadságnak törvénybeiktatása óta a kontáripar és a tisztességtelen verseny folytán rendkivül elburjánzott viszszaélések megszüntetése és az iparosság érdekeinek megóvása végett a kamara mindenkor készséggel ad szakszerű felvilágosításokat az iparrendészeti hatóságoknak.

A vállalkozói kedvnek helyes irányba való terelése és az új gyári vállalatok életképességének biztositása végett a kamara mindenkor szakszerű tanácsokkal és útbaigazitásokkal látja el a hozzá forduló magánosokat és hatóságokat egyaránt.

A kisipar a gyáripar versenyével szemben részint az egyes iparosoknak a termelésre és értékesitésre irányuló szövetkezése által képes védekezni, részint azáltal, hogy termelési költségeit a mechanikai munka intenzivebb igénybevétele által leszállitja és termelési képességét mind mennyiségileg, mind minőségileg emeli. Minthogy állami támogatás segitségével a kisipar fejlesztésének különösen ez utóbbi alakja a legczélszerűbb, a kamara ajánlatára a kereskedelemügyi kormányzat számos szegényebb és arra érdemes kisiparosnak adományozott munkagépeket.

Az állami és törvényhatósági közszállitások ügye mindenkor kiváló gondoskodása tárgyát képezte a kamarának s e tekintetben minden egyes adott alkalommal felhivta az illetékes tényezők figyelmét arra, hogy a *vidéki iparosnak*

megfelelő rész jusson az olyan közszállitásokban, amelyeknél mint adófizető érdekelve van.

A közszállitások kiirásánál és odaitélésénél mostanáig divott hibás és a vidéki iparosságra káros rendszer ügyével a kamara már többször foglalkozott s sürgette a kormánynál a megfelelő orvoslást.

Kiállítások.

Különböző országos és világkiállítások alkalmával a kamara részint a kiallítók támogatása, részint kiállitási tárgyak beküldése, legnagyobbrészt pedig a kiállitásoknak iparosok által való meglátogatására nevezetes összegeket forditott és 1902-ben az országos mezőgazdasági és ipari kiállítás ipari főcsoportját önállóan rendezte.

Szakoktatás.

A kamara egyik legsikerültebb alkotása a *pozsonyi kereskedelmi akadémia* alapitása 1884-ben. E virágzó intézet fenntartásához a kamara már jelentékeny összeget áldozott.

Az intézet fejlődésének ismertetése nem kepezheti a jelen munka tárgyát, de hogy a nagy buzgalommal és áldozatkészséggel létrehozott tanintézet rövid időn belül miként küzdötte fel magát arra a magas szinvonalra a melyen ma is áll, miként adott impulzust a kereskedelmi szakoktatás föllendülésének, bizonyára igen érdekes és tanulságos fejezete hazai kereskedelmi szakoktatásunk történetének.

1875-ben a pozsonyi iparostanonczok számára külön *rajztanfolyamot* alapított a kamara, melynek összes költségeit viselte. E tanfolyam azonban csak 1887-ig, tehát 12 éven át állott fenn, mivel ekkor a pozsonyi tanoncziskola újjászerveztetett s a rajzoktatás ennek kötelező tantárgyai közé vétetett fel.

1891-ben a pozsonyi *szövőiskolát* és *tanműhelyt* alapította

a kamara, amely azonban rövid fennállás után szintén beszüntette működését.

A kamara mindenkor tőle telhetőleg támogatta az ipari oktatás ügyét; állandóan segélyezi a kamarai kerületben lévő kereskedelmi és iparostanonciskolákat s az 1903-ban megnyilt *állami fémipari szakiskola* szegény és jó tanulóinak segélyezésére az ipari szakoktatás fejlesztése és az iparban a magyar nemzeti szellem ápolása végett anyagi eszközeihez mérten jelentékeny összeget áldoz. E segélyösszeg jelenleg évi 4000 koronában van biztosítva az intézet számára.

Szakkönyvtár.

Ahhoz a kitartó és komoly munkássághoz, a mely a magyar kamaráknak mindenkor jellemző tulajdonsága volt, egyik nélkülözhetetlen segédeszköze a kamarának a közgazdasági élet minden ágát felölelő szakkönyvtár, hogy ekkép a mivelt nemzetek versenyében gyakorlati tudása egész készültségével léphessen sorompóba a közgazdasági munka és haladás érdekében.

A kamara könyvtárában ezidőszerint 4512 önálló munka, illetve könyvczim, összesen 8103 kötött és fűzött könyv, ezek között 688 különféle térkép, grafikai és statisztikai munka. A szorosabb értelemben vett közgazdasági irodalom a legtöbb művel van képviselve a könyvtárban; tehát az mindenekelőtt közgazdasági szakkönyvtár, amelyet rendeltetéséhez képest ezentul is ilyen irányban kiván a kamara fejleszteni.

00067319

BEFEJEZÉS.

Történeti vázlatunkat nevezetes időszakkal zárjuk le: *a társadalmi és gazdasági átalakulás idejével.* Az ipari termelés a tudomány segélyével nagy arányokat öltött, a gőz korszakát a villamos erőnek alkalmazása egészíti ki, a termelés és fogyasztás tényezői között mind élesebb lesz a verseny; szövetkeznek az árak és a fogyasztási területek biztosítása végett, minden közvetítő kikapcsolását keresik a kereslet és kinálat kiegyenlítésénél; a munkások társadalmi helyzetének javítása a munkásbiztosítás dacára sem megy minden téren símán, mert napirenden vannak a bérharcok és munkabeszüntetések; a munkaadó küzd a termelés és a munkabérek fokozott költségeivel. A közlekedés nagyarányú kifejlődésével karöltve jár az államok elzárkózása saját mezőgazdasági és ipari termelésük védelmezése érdekében, mely miatt a külkereskedelmi szerződésekben a védvámos irányzat jut előtérbe. Ez nehezíti meg a Magyarország és Ausztria közötti gazdasági kiegyezést, mert az osztrák ipart fokozott termelőképessége és külföldi piacokon támadt nehézségek még nagy kényszerűséggel utalják a mi fogyasztási területünk meghódítására, viszont Magyarország belterjes mezőgazdasága mellett fejleszteni kívánja iparát, hogy így a vagyoni megerősödés által képesebb legyen helyét a nemzetek versenyében megállani. A legjobb reményekkel vagyunk eltelve, hogy hazánk, mely az egészséges közgazdasági fejlődés útján immár hosszú idők óta biztosan halad előre, mielőbb nagy és hatalmas lesz!

BIBLIOTHECA REGIA MONACENSIS

00067319

00067319

00067919

Angermayer Károly
könyvnyomdája
Pozsony
1907

00067319

00067319

00067319